

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (20)

Чернігів 2019

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 12 від 23.12.2019). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Чернігів. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – № 4 (20). – 488 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)

Головний редактор:

Шкарлет С. М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Л. М. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

М. В. Газуда, доктор економічних наук, доцент;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонта, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

М. В. Дубина, доктор економічних наук, доцент;

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

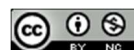
e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21189-10989 ПП від 03.02.2015.

© Чернігівський національний технологічний університет, 2019

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 4 (20)

Chernihiv 2019

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 12 від 23.12.2019). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612, according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2019. – № 4 (20). – 488 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Shkarlet S. M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor.

Members of the Editorial Board:

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;;

Hazuda L. M., Doctor of Economics, Professor;

Hazuda M. V., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Britchenko I. Г., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Dubyna M. V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Cristina Gabriela Cosmulese, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Founded in 1996. Certificate of State registration
KV № 21189-10989 PR of 03.02.2015.

© Chernihiv National University
of Technology, 2019

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Дерій Ж., Зосименко Т., Шадура-Никипорець Н.</i> Імплементация сталого розвитку як ключовий принцип галузевого співробітництва Україна – ЄС.....	9
<i>Ільчук В., Шишкіна О.</i> Хвильова теорія ризиків промислових підприємств.....	19
<i>Дибач І.</i> Науково-методичне забезпечення матеріального стимулювання праці науково-педагогічних працівників	37
<i>Жук О., Нітченко К.</i> Наукові положення визначення сутності категорії «інформаційна інфраструктура»	52
<i>Камишиникова Е.</i> Сутність та структура організаційного забезпечення стратегічного управління корпоративною соціальною відповідальністю	61
<i>Повна С.</i> Міжрегіональні економічні зв'язки у контексті формування конкурентоспроможності держав: світовий досвід та висновки для України	72
<i>Харченко Ю.</i> Категоріальний аспект розвитку інституціоналізму	80
<i>Холодницька А., Мозгова І.</i> Оптимізація процедури нормування праці на підприємствах у сучасних умовах	88
<i>Петровська А.</i> Екологізація економіки України в контексті моделі сталого розвитку.....	95
<i>Чайка К.</i> Компаративний аналіз репрезентативності рейтингів інвестиційної привабливості країн	105

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Вдовенко Н., Коробова Н.</i> Інструменти та механізми забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання плодоовочевої галузі України.....	111
<i>Забаиштанський М., Роговий А., Шульга С.</i> Сучасні підходи управління персоналом підприємств будівельної галузі.....	119
<i>Косач І., Журман С.</i> Державно-приватне партнерство в АПК України: стратегічні аспекти.....	127
<i>Ніколюк О., Донець Л., Левчук Ю.</i> Державне управління інноваційного розвитку морських портів України.....	137
<i>Парубець О., Сугоняко Д.</i> Інноваційні підходи до розвитку транспортної логістики в Україні	147
<i>Акименко О.</i> Синергетичні детермінанти розвитку промислового виробництва в умовах обрання Україною курсу на євроінтеграцію.....	157
<i>Назарко С.</i> Сучасна парадигма управління закладом охорони здоров'я в умовах проведення медичної реформи	170
<i>Полковниченко С., Шкулепіна А.</i> Маркетингове забезпечення сфери медичних послуг	176
<i>Гакал Т.</i> Науково-концептуальні положення обґрунтування сутності категорії «сільський зелений туризм»	187
<i>Марченко І.</i> Інноваційні підходи до регулювання тваринництва в напрямку виділення козівництва та інтеграції його в аграрне виробництво	198
<i>Расказов О.</i> Вплив агропромислових комплексів на розвиток сільських територій	204
<i>Сімонов Р.</i> Особливості регуляторної архітектури глобального фармацевтичного бізнесу	219
<i>Зінкевич О.</i> Науково-концептуальні засади здійснення державного регулювання лісового господарства в Україні	228
<i>Бобровник Д.</i> Моделювання впливу іноземних інвестицій на розвиток сільськогосподарських підприємств.....	238
<i>Шандрівська О.</i> Засади формування ринку персональних даних громадян: безпековий зріз.....	246

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Іванова Н.</i> Обґрунтування стратегічних напрямів підвищення рівня економічної безпеки регіонів (за даними Дніпропетровської області).....	255
<i>Оліфіренко Л., Коваль К.</i> Регіональні індикатори забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України	265
<i>Ломоносова О.</i> Організація моніторингу та прогнозування розвитку регіональних систем вищої освіти	278
<i>Самійленко Г.</i> Теоретичні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон як форми територіально-галузевої організації господарства регіонів	289
<i>Ropelo O.</i> Institutional framework for regional development regulation	298

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Гоголь Т., Нехай В.</i> Фінансово-економічна безпека сільськогосподарських підприємств: теорія та практика	312
<i>Дубина М., Садчикова І., Чийпеш Н.</i> Концептуальні положення розгляду сутності дефініцій «інновація», «фінансова інновація» та «кредитна інновація»	320
<i>Мельник В., Колесник О.</i> Теоретичні аспекти дослідження сутності антикризового менеджменту банківських установ	334
<i>Поліщук Є., Орел В.</i> Глобальні тенденції розвитку кредитних спілок	342
<i>Бойко А., Боженко В.</i> Визначення латентних факторів впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу в Україні	353
<i>Дудченко В.</i> Діяльність центральних банків країн із розвиненою ринковою економікою	361
<i>Кушнір С., Кармазіна В.</i> Аналіз кредитування малого бізнесу та новостворених підприємств у межах державної програми «Доступні кредити 5-7-9%»	369
<i>Мельничук І.</i> Діяльність суб'єктів малого бізнесу: податковий аспект.....	380
<i>Пілевич Д.</i> Напрями розвитку системи бухгалтерського обліку в умовах діджиталізації національної економіки	387
<i>Рубанов П.</i> Фактори та передумови розвитку FinTech інновацій у національній економіці	396
<i>Савастєєва О.</i> Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів України в умовах трансформації міжбюджетних відносин	403
<i>Федишин М., Жаворонок А., Абрамова А.</i> Основні тенденції ринку банківських послуг: кредитний та депозитний акцент	412
<i>Каламан О.</i> Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу виноробної галузі.....	426
<i>Герасименко О.</i> Надання корисної інформації про музейні предмети у фінансовій звітності суб'єкта державного сектору	442
<i>Жолобецька М.</i> Фінансування вітчизняної галузі теплопостачання шляхом впровадження проєктів енергоефективності в умовах євроінтеграції	451
<i>Луцкевич О.</i> Підходи до управління фінансовими ризиками на ринку цінних паперів.....	461

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	469
---	------------

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЗАЙЦЕВА ЮРІЯ КУЗЬМИЧА, МОСКАЛЕНКО ОЛЕКСАНДРИ МИКОЛАЇВНИ	484
---	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Derii Zh., Zosymenko T., Shadura-Nykyporets N.</i> The implementation of sustainable development as a core principle of the EU – Ukraine sectoral cooperation.....	9
<i>Ilchuk V., Shyshkina O.</i> Wave theory of the risks of industrial enterprises.....	19
<i>Dybach I.</i> Scientific and methodological support of material stimulation of work of scientific and pedagogical staff.....	37
<i>Zhuk O., Nitchenko K.</i> Scientific and conceptual provisions of the essence definition of the category «information infrastructure».....	52
<i>Kamyshnykova E.</i> Essence and structure of organizational provision of strategic corporate social responsibility management	61
<i>Povna S.</i> Inter-regional economic relations in the context of forming competitiveness of states: world experience and conclusions for Ukraine	72
<i>Kharchenko Yu.</i> Categorical aspects of institutionalism development.....	80
<i>Kholodnytska A., Mozghova I.</i> Optimization of labor rationing procedure at the enterprises in modern conditions	88
<i>Petrovska A.</i> The ecologization of Ukraine economy in context models of sustainable development	95
<i>Chaika K.</i> Comparative analysis of the representativeness of foreign investment ratings.....	105

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Vdovenko N., Korobova N.</i> Tools and mechanisms for sustainable development of subjects of economic development of the fruit and vegetable industry of Ukraine	111
<i>Zabashkanskyi M., Rogovyi A., Shulha S.</i> Modern approaches of management by personnel of building enterprises.....	119
<i>Kosach I., Zhurman S.</i> Public-private partnership in AIC of Ukraine: strategic aspects	127
<i>Nikoliuk O., Donets L., Levchyk Yu.</i> State management of innovative development of seaports of Ukraine.....	137
<i>Parubets O., Sugonyako D.</i> Innovative approaches to transport logistics development in Ukraine.....	147
<i>Akymenko O.</i> Synergetic determinants of industrial production development in the conditions of the Ukraine's European integration course.....	157
<i>Nazarko S.</i> Modern paradigm of management of health care management in the conditions of medical reform	170
<i>Polkovnychenko S., Shkulepina A.</i> Marketing supply of medical services	176
<i>Hakal T.</i> Scientific and conceptual provisions of the essence substantiation of the rural green tourism category	187
<i>Marchenko I.</i> Innovative approaches to regulation of animals in the destination of winning and integration in agricultural production.....	198
<i>Rasskazov O.</i> The influence of agricultural complexes on the development of rural areas.....	204
<i>Simonov R.</i> Features of regulatory architecture of global pharmaceutical business	219
<i>Zinkevych O.</i> Scientific and conceptual foundations for implementation of state regulation of forestry in Ukraine	228
<i>Bobrovnik D.</i> Modeling the influence of foreign investments on the development of agricultural enterprises.....	238
<i>Shandrivska O.</i> Bases of forming personal data market for citizens: security direction.....	246

**PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION**

<i>Ivanova N.</i> Substantiation of strategic directions for the increase of the economic security level of regions (for explanation of Dnipropetrovsk region)	255
<i>Olifirenko L., Koval K.</i> Sustainable development indicators regions of Ukraine	265
<i>Lomonosova O.</i> Organization of monitoring and forecasting of regional higher education systems development.....	278
<i>Samiilenko H.</i> Theoretical fundamentals of creation and functioning of special (free) economic zones as forms of territorial-sectoral organization of economy	289
<i>Popelo O.</i> Institutional framework for regional development regulation	298

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Gogol T., Nekhai V.</i> Financial and economic security of agricultural enterprises: theory and practice	312
<i>Dubyna M., Sadchykova I., Chiipesh N.</i> Conceptual provisions of considering the essence of definitions «innovation», «financial innovation» and «credit innovation».....	320
<i>Melnyk V., Kolesnik O.</i> Theoretical aspects of the research of the anti-crisis management system of bank institutions	334
<i>Polishchuk Ye., Orel V.</i> Global tendencies of credit unions' development	342
<i>Boyko A., Bozhenko V.</i> Latent factors determination on tax and investment channels of illegal financial flows in Ukraine.....	353
<i>Dudchenko V.</i> Activities of central banks of the countries with developed market economy	361
<i>Kushnir S., Karmazina V.</i> Analysis of lending to small businesses and newly created enterprises within the framework of the state program «Available credits 5-7-9%»	369
<i>Melnychuk I.</i> Activities of small business entities: the tax aspect.....	380
<i>Pilevyh D.</i> Directions the accounting system development in the conditions of national economy digitalization	387
<i>Rubanov P.</i> Factors and prerequisites for the development of FinTech innovations in the national economy	396
<i>Savastieieva O.</i> Assessment of financial sustainability of local budgets of Ukraine in conditions of transformation of inter-budgetary relations	403
<i>Fedyshyn M., Zhavoronok A., Abramova A.</i> Main trends of banking services market: credit and deposit accent	412
<i>Kalaman O.</i> Ways to increase competitiveness of small and medium-sized enterprises of winemaking industry.....	426
<i>Herasymenko O.</i> Providing useful information about museum articles in financial statement of the public sector entity	442
<i>Zholobetska M.</i> Financing of the domestic heat supply industry through the implementation of energy efficiency projects in the conditions of European integration.....	451
<i>Lutskevych O.</i> Approaches to financial risk management in the securities market	461

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	469
--	------------

REVIEW OF THE MONOGRAPH BY ZAITSEV YURII KUZMYCH, MOSKALENKO OLEKSANDRA NIKOLAEVNA	484
---	------------

УДК 332.142(477+061.1ЄС)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-9-18

*Жанна Дерій, Тетяна Зосименко, Наталія Шадуро-Никипорець***ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК КЛЮЧОВИЙ ПРИНЦИП
ГАЛУЗЕВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА Україна – ЄС***Жанна Дерей, Татьяна Зосименко, Наталья Шадуро-Никипорец***ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАК КЛЮЧЕВОЙ
ПРИНЦИП ОТРАСЛЕВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНА – ЕС***Zhanna Derii, Tetiana Zosymenko, Nataliia Shadura-Nykyropets***THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
AS A CORE PRINCIPLE OF THE EU – UKRAINE SECTORAL COOPERATION**

Реалізація Цілей сталого розвитку (ЦСР) має важливе значення для України, оскільки дозволяє досягти помітних результатів у пріоритетних сферах – здоров'я і благополуччя людей, мир і безпека, майбутнє дітей, економічний розвиток, соціальний захист і справедливість, стійка держава, розвиток громад та інші. Актуалізується питання сталого розвитку та досягнення ЦСР з огляду на підписання Україною Угоди про асоціацію. Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, надає змогу використати можливості економічного розвитку та зростання добробуту, сприяє залученню інвестицій в Україну, дає новий імпульс у розвитку громадянського суспільства, дозволяє дотримуватись високих екологічних стандартів та процедур й знизити ризики негативного впливу на довкілля. Галузева співпраця з Європейським Союзом передбачає дотримання вимог політик, які в умовах глобалізаційного світу повинні розроблятися з урахуванням засад сталого розвитку.

Ключові слова: імплементація; політика; принципи; співробітництво; сталий розвиток; Угода з ЄС.

Бібл.: 15.

Реализация Целей устойчивого развития имеет важное значение для Украины, поскольку позволяет достичь заметных результатов в приоритетных сферах – здоровье и благополучие людей, мир и безопасность, будущее детей, экономическое развитие, социальная защита и справедливость, устойчивое государство, развитие общин и другое. Актуализируется вопрос устойчивого развития и достижения целей учитывая подписание Украиной Соглашения об ассоциации. Выполнение Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС, дает возможность использовать возможности экономического развития и роста благосостояния, способствует привлечению инвестиций в Украину, дает новый импульс в развитии гражданского общества, позволяет придерживаться высоких экологических стандартов и процедур и снизить риски негативного воздействия на окружающую среду. Отраслевое сотрудничество с Европейским Союзом предусматривает соблюдение требований политик, которые в условиях глобализационного мира должны разрабатываться с учетом принципов устойчивого развития.

Ключевые слова: имплементация; политика; принципы; сотрудничество; устойчивое развитие; Соглашение с ЕС.

Библ.: 15.

The implementation of Sustainable Development Goals (SDGs) is important for Ukraine, as it allows us to achieve tangible results in the priority areas – human health and well-being, peace and security, the future of children, economic development, social protection and justice, a sustainable state, community development and more. The issue of sustainable development and achievement of the SDGs is being updated with a view to the signing of the Association Agreement by Ukraine. The implementation of the EU-Ukraine Association Agreement provides an opportunity to take advantage of economic development and prosperity, promotes investment in Ukraine, gives a new impetus to the development of civil society, allows you to adhere to high environmental standards and procedures and reduce the risk of adverse environmental impacts. Sectorial cooperation with the European Union envisages compliance with the policy requirements that must be developed in the context of a globalizing world, taking into consideration principles of sustainable development.

Keywords: mplementation; policy; principles; cooperation; sustainable development; Agreement with the EU.

References: 15.

JEL Classification: Q56

Постановка проблеми. Саміт ООН зі сталого розвитку, який відбувся у 2015 р. у межах 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, затвердив нові орієнтири розвитку для світу. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань [11].

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства й держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина було прийнято Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [7].

Реалізація Цілей сталого розвитку (ЦСР) має важливе значення для України, оскільки дозволяє досягти помітних результатів у пріоритетних сферах – здоров'я і добробуту людей, мир і безпека, майбутнє дітей, економічний розвиток, соціальний захист і справедливість, стійка держава, розвиток громад та інше. Актуалізується питання сталого розвитку та досягнення ЦСР з огляду на підписання Україною Угоди про асоціацію. Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка є найглибшим інтеграційним документом із країною-партнером сьогодення, надає змогу використати можливості економічного розвитку та зростання добробуту, сприяє залученню інвестицій в Україну, дає новий імпульс у розвитку громадянського суспільства, дозволяє дотримуватись високих екологічних стандартів та процедур і знизити ризики негативного впливу на довкілля.

Галузева співпраця з Європейським Союзом передбачає дотримання вимог політик, які в умовах глобалізаційного світу повинні розроблятися з урахуванням засад сталого розвитку, оскільки саме такий вектор розвитку відповідає потребам сучасності, не впливаючи на здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Також актуалізує проблему дослідження той факт, що для досягнення сталого розвитку надзвичайно важливо гармонізувати три основні елементи: економічне зростання, соціальну інтеграцію та охорону навколишнього середовища. Ці елементи взаємопов'язані, і всі вони мають вирішальне значення для добробуту окремих людей та суспільств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері сталого розвитку та європейської інтеграції є цариною наукових інтересів багатьох як закордонних так і вітчизняних авторів.

Основні риси національного концепту сталого розвитку, що ґрунтуються на розкритті специфіки формування суспільних відносин, зокрема, у філософії постмодернізму, розглядає І. К. Бистряков. На його думку, стратегія подальшого сталого розвитку пов'язана з механізмами корпоратизації економічного простору й капіталізацією природних ресурсів, що забезпечують відтворення гармонійного довкілля [1].

В. В. Трофимова у своїх працях акцентує увагу на тому, що існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, які унеможливають реалізацію цієї концепції в умовах індустріального способу виробництва [9].

Дослідженню досвіду країн Євросоюзу в реалізації стратегій сталого розвитку присвячено роботи С. Д. Макосій [5]. Інституційна складова європейської інтеграції є предметом дослідження С. Гоці, Е. Бредні, Дж. Вейлера, Г. Дейвіса, М. Джейніса та ін.

Підписання Угоди створило передумови для гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу (ЄС), проте й окреслило проблеми, які постали перед Україною. Цей напрям досліджує В. І. Ямков [12], В. Муравйов, С. М. Ратушний та ін.

Окремі напрямки галузевої співпраці з ЄС досліджують І. М. Грабинський, Р. В. Міхель [2], А. М. Яншина [13], Н. М. Шмиголь, В. М. Геєць, Ю. Й. Герасим, В. В. Матвеев, І. І. Вітер. Питання практичної реалізації євроінтеграційного курсу України шляхом задіяння механізмів транскордонного співробітництва вивчали В. І. Артёмов, Н. М. Ільченко, Н. А. Мікула, В. С. Кравців, А. О. Краснейчук.

Сучасна наука пропонує широкий пласт наробок з питань євроінтеграції, однак наразі відсутні дослідження, які б містили системний підхід до аналізу імплементації Положень угоди за окремими напрямками співпраці в контексті сталого розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на особливу актуальність проблеми, пов'язаної з розвитком суспільства на принципах сталості та орієнтир на Цілі сталого розвитку, підписання Угоди Україна – ЄС, виникає необхідність у дослідженні галузевої співпраці з ЄС, на предмет їх відповідності цілям сталого розвитку.

Мета статті. Головною метою роботи є вивчення процесів галузевої співпраці Україна – ЄС на предмет досягнення цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Угодою про асоціацію Україна здійснює з ЄС галузеву співпрацю у сферах та секторах, які мають стратегічне значення для економіки країни та її добробуту. Така співпраця ґрунтується на принципах та вимогах Європейської політики, які адаптуються до національних політик за окремими напрямками співпраці. В основу специфічних принципів покладено загальні принципи, на яких базується діяльність інституцій ЄС та суб'єктів: правосуб'єктності; субсидіарності; пропорційності; концентрації; програмування; розподілу компетенцій; партнерства; відкритості; залучення; рівноваги; співпраці та ін.

Питання галузевого співробітництва України та ЄС містяться в Розділі V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію, крім того, Угода про асоціацію містить окрему главу, покликану збалансувати економічні інтереси країни з соціальною та екологічною політикою. Про це йдеться в 13 главі Угоди «Торгівля та сталий розвиток». Вона передбачає, що Україна повинна забезпечити високий рівень охорони довкілля та праці, а економічний розвиток країни має сприяти цьому процесу, тобто норми 13 глави закладають базис сталості для співпраці України з європейським співтовариством. Саме ЦСР слугуватимуть основою для інтеграції зусиль, спрямованих на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування, що передбачено Угодою.

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) є частиною Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та надає Україні можливості для модернізації її торговельних відносин та економічного розвитку. Інструментами для цього є відкриття ринків шляхом поступового скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в межах квот, а також масштабна гармонізація українських законів, норм та стандартів із тими, що діють у ЄС у різних прямо або опосередковано пов'язаних із торгівлею секторах.

Напрямок співпраці між Україною та ЄС у межах виконання Угоди про асоціацію «Галузева співпраця» регламентується відповідним Розділом V Угоди про асоціацію «Економічне та галузеве співробітництво» та передбачає співпрацю в таких секторах.

1. Енергетика.

ЄС активно сприяє перетворенню Європи в низьковуглецеве суспільство та оновлює законодавство для сприяння необхідним приватним та державним інвестиціям у перехід на чисту енергію. Це має бути вигідним для планети, економіки та споживачів. Перехід до низьковуглецевої економіки має на меті створити стійкий енергетичний сектор, який стимулюватиме економічне зростання, інновації та створення робочих місць. Такі дії спрямовані на покращення якості життя, збільшення пропозиції доступної споживачам енергії. Узгоджений і скоординований підхід ЄС забезпечує реальний вплив на боротьбу зі зміною клімату на всьому континенті.

Одним із головних євроінтеграційних завдань у сфері електроенергетики є інтеграція об'єднаної енергетичної системи України до Союзу центральноєвропейської електричної мережі відповідно до вимог Європейської мережі операторів систем передачі електроенергії. Угода передбачає співпрацю ЄС і України в частині встановлення привабливого та стабільного інвестиційного клімату; сприяння енергоефективності та енергоощадження; розвитку та підтримки відновлювальної енергетики з урахуванням принципів економічної доцільності та охорони навколишнього середовища, а також альтернативних видів палива; просування Механізму спільного запровадження Кіотського протоколу з метою зменшення викидів парникових газів. Завдяки співпраці за даним напрямком досягаються ЦСР: 7, 13.

2. Співпраця на макрорівні.

Економіка Європейського Союзу є однією з найбільш відкритих у світі. Вільна торгівля між державами-членами є одним із принципів, що лежать в основі ЄС, Саме тому Союз співпрацює працює з відкритим світом.

Україна розбудовує ринкову економіку та поступово наближає свою політику до політики ЄС відповідно до основоположних принципів макроекономічної стабільності, збалансованості державних фінансів і платіжного балансу. ЄС пропонує законодавство та політику для сприяння належному управлінню та людському та економічному розвитку. Законодавство ЄС стосується, серед іншого, таких питань, як боротьба з голодом та захист природних ресурсів. Ця співпраця дозволить Україні орієнтуватись на досягнення ЦСР 1, 2, 8, 10, 17.

3. Співпраця у сфері довкілля.

Сьогодні в ЄС діють жорсткі екологічні стандарти. Уряди ЄС та національних держав поставили чіткі цілі щодо формування європейської екологічної політики до 2020 року та в довгостроковій перспективі до 2050 р. Спеціальні дослідницькі програми, а також відповідне законодавство та фінансування підтримують цю політику. Такими цілями визначено захист, збереження та вдосконалення природних ресурсів ЄС, перетворення економіки ЄС на ресурсоефективну, зелену та конкурентну з низьким вмістом вуглецю, захист населення від екологічного тиску та загроз здоров'ю та добробуту. Захист навколишнього середовища та інновації сприяють створенню нових можливостей для підприємництва та зайнятості. Зелене зростання є ключовим елементом політики. ЄС також відіграє ключову роль у просуванні сталого розвитку на глобальному рівні.

Угода передбачає сприяння торгівлі та іноземних інвестицій у екологічно чисті товари та послуги, використання збалансованих джерел відновлюваної енергії та енергозберігаючих продуктів і послуг, екологічне маркування товарів. Також передбачається розвиток та зміцнення співробітництва з питань охорони навколишнього середовища й сприяння реалізації довгострокових цілей сталого розвитку й зеленої економіки. Законодавство України повинно бути адаптовано до європейського в частині управління довкіллям, якості атмосферного повітря, управління відходами та ресурсами, якості води та управління водними ресурсами, охорони природи, промислового забруднення та техногенних загроз, зміни клімату та захисту озонового шару, генетично модифікованих організмів. Цей напрям співпраці базується на досягненні ЦСР: 6, 7, 11, 12, 13, 14, 15.

4. Транспорт.

Транспорт має важливе значення для європейської інтеграції та вільного руху людей, товарів та послуг. Це важливий сектор економіки, який становить понад 9 % у структурі валової доданої вартості. Співпраця у сфері транспорту орієнтується на автомобільний, залізничний, морський, внутрішній водний види транспорту. Значна увага приділяється безпеці на транспорті та розвитку цифрових транспортних коридорів через впровадження цифрових технологій на транспорті, у логістиці, управлінні вантажними перевезеннями та їх державним управлінням. Зі збільшенням мобільності сучасних суспільств політика ЄС орієнтована на підтримку транспортних систем у вирішенні їхніх основних проблем, які включають: затори руху, паралізуючи як дорожній, так і повітряний рух; сталий розвиток: більшість енергетичних потреб у транспорті все ще задовольняється нафтою, що несприятливо з економічного та екологічного погляду, якість повітря; інфраструктура: якість транспортної інфраструктури відрізняється між країнами-членами; конкуренція: європейський транспортний сектор стикається з посиленням конкуренції з боку швидко зростаючих світових транспортних ринків.

Транспортна політика ЄС стимулює економіку Європи, оскільки підтримує побудову сучасної інфраструктурної мережі, що забезпечує безпечне та швидше пересування. Водночас транспортна політика орієнтується на стійкі та цифрові рішення в цій галузі. Використання інноваційних транспортних засобів відіграє важливу роль з погляду цілей ЄС у сфері клімату та енергетики.

Це дасть змогу розв'язати суттєву частину транспортних проблем та підвищити ефективність перевезень, а також така співпраця орієнтується на досягнення ЦСР – 9, 11, 12, 14, 15.

5. Наука і технології.

Інвестиції в дослідження та інновації – це інвестиції в майбутнє Європи. Вони дозволяють конкурувати на світовому ринку та підтримувати унікальну соціальну модель. Вони допомагають підвищити рівень життя населення, допомагаючи вирішити соціальні проблеми.

Відкриті інновації, відкрита наука та відкритість до світу – це три основні цілі науково-дослідної та інноваційної політики ЄС.

Співпраця України орієнтується на наукове та технологічне співробітництво з метою як наукового розвитку як такого, так і зміцнення свого наукового потенціалу для вирішення національних та глобальних викликів. Крім того, відповідно до Глави 8 Розділу V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сторони сприяють розвитку взаємовигідної співпраці у сфері цивільних космічних досліджень та використання космічного простору. Сторони зміцнюють своє співробітництво щодо розвитку інформаційного суспільства на користь приватних осіб і бізнесу через забезпечення загальнодоступності інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та через кращу якість послуг за доступними цінами. Це також полегшить доступ до ринків послуг електронних комунікацій, що сприятиме конкуренції та надходженню інвестицій в цю галузь. Сталість такої співпраці базується на досягненні 8, 9, 11 та 12 ЦСР.

6. Промисловість та підприємництво.

Політика ЄС сприяє підвищенню конкурентоспроможності промисловості та підприємництва в ЄС, а також створенню робочих місць та економічному зростанню, підтримуючи сприятливе для бізнесу середовище. В епоху глобалізації та посилення конкуренції з боку країн, що розвиваються, довгостроковий економічний процвітання Європи залежить від співпраці з країнами-партнерами. Дослідження та інновації відіграють ключову роль у розвитку технологій та стратегій, які забезпечать майбутнє виробничої галузі Європи. Відповідно до статті 382 Розділу V Угоди про асоціацію, Україна та Сторона ЄС зобов'язалися обмінюватися інформацією про становище, перспективи розвитку, забезпечення сталого розвитку і заходи щодо прискорення процесу реструктуризації видобувної та металургійної галузі.

Культурні аспекти присутні в багатьох сферах політики ЄС, включаючи сфери освіти, досліджень, соціальної політики, регіонального розвитку та зовнішніх відносин. Створення та просування культури в інтерактивному та глобалізованому світі нерозривно пов'язане із використанням цифрових медіа та технологій. ЄС сприяє політичній співпраці в галузі культури з національними урядами та міжнародними організаціями. Так співпраця у сфері туризму базується на трьох основних принципах: повага самобутності та інтересів місцевих громад, особливо в сільській місцевості; важливість культурної спадщини; чітка взаємодія між туризмом та захистом навколишнього середовища.

Відповідно до Угоди про асоціацію (стаття 415 Глави 20 «Захист прав споживачів» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво») Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити високий рівень захисту прав споживачів та досягнути сумісності української системи захисту прав споживачів з аналогічними системами держав-членів ЄС. Запровадження ефективної системи захисту прав споживачів сприятиме не лише підвищенню рівня задоволеності споживачів отриманими товарами та послугами, а й захисту чесної конкуренції, яка також відіграє важливу роль у задоволенні економічних інтересів, адже конкуренція між компаніями сприяє підвищенню ефективності виробництва та за рахунок інновацій наповнює ринок новими товарами підвищеної якості. Названі напрямки співпраці орієнтуються на досягнення ЦСР 7, 8, 9, 11, 12.

7. Сільське господарство і рибальство.

Сьогодні в країнах ЄС сільське господарство та харчова промисловість та супутні послуги забезпечують понад 44 млн робочих місць, а 20 млн людей працюють лише в аграрному секторі. Сільське господарство нині перебуває під впливом змін клімату на

біорізноманіття, якості ґрунтів та води, а також глобальними вимогами ринку. Тому сучасні орієнтири аграрної політики ЄС, а саме якість продуктів харчування, заохочення стійких та екологічно чистих практик, інвестування в розвиток сільської місцевості знайшли відображення в напрямках співпраці з Україною в цьому питанні. Аспекти співпраці України та ЄС у сфері сільського господарства та рибальства відображаються у Главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V Угоди про асоціацію. Така співпраця спрямована на сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик та законодавства у таких сферах, як політика якості сільськогосподарської продукції, продуктів харчування та алкогольних напоїв, органічне фермерство, генетично модифіковані зернові, біорозмаїття, стандарти торгівлі рослинами, насінням рослин, продуктами, отриманими з рослин, фруктами та овочами, стандарти торгівлі живими тваринами та продуктами тваринництва. Співпраця в цьому напрямі охоплює не тільки безпосередньо галузь сільського господарства, а й суміжні галузі продукуючи тим самим мультиплікативні ефекти. Відповідно орієнтир такої співпраці на досягнення ЦСР 2, 8, 11, 13, 14, 15.

8. Соціальна сфера.

На життя та роботу в європейському співтоваристві продовжує впливати технологічний прогрес, глобалізація та демографічні зміни. Для вирішення цих проблем ЄС постійно розробляє відповідні політики та законодавчі пропозиції у сфері соціального добробуту через рівні можливості та доступ до зайнятості, чесні умови праці, соціальний захист та соціальне включення.

Політика ЄС у галузі охорони здоров'я насамперед зосереджена на захисті та вдосконаленні здоров'я, забезпеченні рівного доступу до сучасної та ефективної охорони здоров'я для всіх, а також координації реагування на будь-які серйозні загрози здоров'ю, що зачіпають більш ніж одну країну ЄС.

ЄС підтримує держави-члени в наданні громадянам освіти та навчання на найвищому рівні через впровадження концепції навчання та мобільності протягом усього життя, підвищення якості та ефективності навчання, розвиток творчості, інноваційності та підприємництва. Сприяння зближенню України та ЄС у сфері вищої освіти, відбувається в рамках Болонського процесу, така співпраця поглиблює співробітництво між закладами вищої освіти, розширює можливості закладів вищої освіти.

Угодою про асоціацію передбачена співпраця України з ЄС у сфері культури та охоплює такі сфери та завдання:

- сприяння розширенню та покращенню культурних обмінів, мобільності об'єктів мистецтва та митців;
- заохочення міжкультурного діалогу громадянського суспільства України та ЄС;
- співпраця в межах міжнародних форумів/організацій, таких як ЮНЕСКО й Рада Європи. Розвиток культурного розмаїття, збереження та оцінка культурної, історичної спадщини;
- розвиток культурної індустрії в Україні та ЄС (впровадження положень Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 року).

Враховуючи на значний спектр співпраці у соціальній сфері, окреслюється значний перелік ЦСР, які досягаються – 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 16, 17.

9. Громадянське суспільство.

Питання розбудови громадянського суспільства регулюється Главою 26 розділу V Угоди про асоціацію ЄС - Україна. Співпраця між Сторонами у цій сфері охоплює такі напрями:

- розширення контактів та взаємний обмін досвідом між секторами громадянського суспільства (д ГС) в Україні та державах-членах ЄС;

- залучення організацій ГС до реалізації проєктів Угоди про асоціацію, зокрема моніторингу її виконання;

- популяризація України, зокрема її історії та культури серед країн ЄС;

- інформування про діяльність ЄС в українських ЗМІ, зокрема про базові цінності, функціонування інституцій та основні політики Європейського Союзу.

- сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства. Дана співпраця орієнтована на досягнення 5 та 17 ЦСР.

10. Транскордонне співробітництво і регіональне співробітництво.

Регіональна політика ЄС застосовується до всіх регіонів та міст і має на меті сприяти зростанню та зайнятості, покращенню якості життя за допомогою інвестицій. Завдяки цій активній формі солідарності ЄС жителі менш розвинених регіонів можуть скористатися можливостями, які пропонує найбільший ринок світу.

Двосторонні домовленості щодо сприяння розвитку двостороннього транскордонного та регіонального співробітництва закріплені Главою 27 розділу V Угоди. Ці домовленості стосуються як національного виміру, що є сьогодні одним із пріоритетів Державної стратегії регіонального розвитку й регіональних стратегій розвитку, так і міжнародного.

Нормативно-правова база, крім національного законодавства, включає також низку міжнародних договорів, які ратифіковані Україною, а також низку міжрегіональних угод транскордонного співробітництва (їх загальна кількість – 375), які сприяють соціальній та економічній конвергенції прикордонних регіонів та створенню нових можливостей для їх розвитку, в тому числі розвитку економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин, обміну досвідом.

Транскордонне та регіональне співробітництво орієнтується на досягнення ЦСР 6, 7, 13, 15, 16.

Висновки і пропозиції. Сучасний глобалізований світ найбільшу вигоду дає саме тим країнам, які об'єднують свої зусилля заради досягнення спільних інтересів та високих показників розвитку. Підписання Угоди є шансом для України стати економічно розвинутою державою, яка володіє незаперечними перспективами на майбутнє.

Угода окреслила новий та якісний рівень співробітництва як у політичній, так і в економічній сфері. Положення УА про створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі є центральним елементом посилення торговельних відносин України з усіма державами-членами ЄС.

Імплементация Цілей сталого розвитку дозволяє підтримувати баланс між цілями економічного зростання, соціально-відповідального бізнесу, зменшення соціальної нерівності та забезпечення екологічної безпеки в країні з огляду на підписання Угоди Україна-ЄС. Для України євроінтеграція визначена наскрізним завданням реформування країни, що дає можливість не лише практично реалізувати політичну асоціацію і економічну інтеграцію України і ЄС у межах асоціації, але також визначити стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

На жаль, у нашій країні відсутні стратегічні документи за такими дуже важливими напрямками: заохочення інвестицій, протидія корупції, легалізація доходів, протидія насильству тощо, тому реалізація Цілей по цих напрямках може бути не досягнута. Крім того, в Україні немає жодного стратегічного документа національного рівня, окрім нової Енергетичної стратегії, розробленої на період до 2030 р., тобто до реалізації ЦСР. Державні органи України не забезпечують повномасштабну імплементацію УА на всіх основних рівнях, відповідно відтермінується досягнення ЦСР. До того ж зрив графіка виконання зобов'язань несе інші ризики для України, а саме: гальмування реальних реформ, на які є запит у суспільства, та втрату довіри партнерів України в ЄС, що суттєво підірве європейську перспективу України. У цьому контексті слід змістити акцент у

пріоритетах діяльності України з нових ініціатив (таких, як Цифровий союз, енергетичний союз тощо) у бік чіткого та послідовного виконання узгодженого плану. Це, у свою чергу, продемонструє партнерам України в ЄС інституційну спроможність України робити наступні кроки в інтеграції до єдиного простору ЄС.

Список використаних джерел

1. Бистряков І. К. Сталий розвиток України: постмодернізм, простір, методологія управління. *Вісник НАН України*. 2012. № 7. С. 47-53.
2. Грабинський І. М., Міхель Р. В. Потенціал розвитку торгівлі послугами України з ЄС після підписання угоди про асоціацію з ЄС. *Економіка та держава*. 2015. № 3. С. 6–10.
3. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Методика оцінки прогресу економічних реформ: регіональний вимір європейської інтеграції. *Вісник Чернігівського національного технологічного університету*. 2016. № 2. С. 9–17.
4. Євроінтеграція / Міністерство юстиції. URL: <https://minjust.gov.ua/eurointegration>.
5. Макосій С. Д. Зарубіжний досвід реалізації стратегії сталого розвитку. *Молодий вчений*. 2016. № 6 (33). С. 324–328.
6. Оліфіренко Л. Д. Структурні зв'язки інституціонального механізму регулювання розвитку суб'єктів господарювання. *Економічний часопис XXI: науковий фаховий журнал*. 2015. № 155(11-12). С. 51–54. URL: <http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0011%2811%29051.pdf>.
7. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.
8. Селіверстова Л. С., Паливода О. М. Управління інноваційним розвитком промисловості в країнах Європейського союзу на основі формування кластерної інфраструктури. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 1 (9), ч. 1. С. 185–191.
9. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 8. С. 33–37.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
11. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf.
12. Ямковий В. І. Гармонізація законодавства України з правом європейського союзу як один з етапів його адаптації до європейських правових стандартів. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 33–39.
13. Яншина А. М. Інституційна складова імплементації концепції сталого розвитку у країнах північної Європи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 118 (ч. I). С. 172–182. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2014_118_01.pdf.
14. Oficjalny portal Unii Europejskiej. URL: https://europa.eu/european-union/index_pl.
15. Sustainable Society Index - your compass to sustainability. URL: <http://www.ssfindex.com>.

References

1. Bystriakov, I. K. (2012). Stalyi rozvytok Ukrainy: postmodernizm, prostir, metodolohiia upravlinnia [Development of Ukraine: Postmodernism, Space, Management Methodology]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 47–53 [in Ukrainian].
2. Hrabynskiy, I. M., Mikhel, R. V. (2015). Potentsial rozvytku torhivli posluhamy Ukrainy z YeS pislia pidpysannia uhody pro asotsiatsiiu z YeS [Potential of the development of services trade of Ukraine with the EU after signing the Association Agreement with the EU]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, 6-10 [in Ukrainian].
3. Derii, Zh. V., Zosymenko, T. I. (2016). Metodyka otsinky prohresu ekonomichnykh reform: rehionalnyi vymir yevropeiskoi intehratsii [Methods of evaluation of the economic reforms process: a regional dimension of European integration]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv National Technological University*, 2, 9–17 [in Ukrainian].
4. Ministry of Justice [Ministerstvo yustytsii]. (n.d.). *Yevrointehratsiia – European Integration*. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/eurointegration>.
5. Makosii, S. D. (2016). Zarubizhnyi dosvid realizatsii stratehii staloho rozvytku [Foreign experience on the implementation of sustainable development strategies]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 6 (33), 324–328 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Olifirenko, L. D. (2015). Strukturni zviyazky instytutsionalnogo mekhanizmu rehuliuвання rozvytku subiektiv hospodariuvannya [Structural relations of the institutional mechanism for regulating the economic entities development]. *Ekonomichnyi chasopys XXI – Economic Annals-XXI*, 155(11-12), 51–54. Retrieved from <http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/S155-0011%2811%29051.pdf>.

7. Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the Period up to 2030]. № 722/2019 (on September 30, 2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.

8. Seliverstova, L. S., Palyvoda, O. M. (2017). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovosti v krainakh Yevropeiskoho soiuzu na osnovi formuvannya klasternoї infrastruktury [Management of innovative development of industry in the countries of the European Union on the basis of the cluster infrastructure formation]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (9) (1), 185-191 [in Ukrainian].

9. Trofymova, V. V. (2010). Kontsepsiia staloho rozvytku yak osnova postindustrialnykh modelei rozvytku [The concept of sustainable development as a basis for post-industrial development models]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 8, 33–37 [in Ukrainian].

10. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other part]. (30.11.2015). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

11. *Tsili stalogo rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017 [Goals of sustainable development: Ukraine. National report 2017]*. Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2017_SDGs_NationalReport.pdf.

12. Yamkovyi, V. I. (2018). Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z pravom yevropeiskoho soiuzu yak odyn z etapiv yoho adaptatsii do yevropeiskykh pravovykh standartiv [Harmonization of the legislation of Ukraine with the law of the European Union as one of the stages of its adaptation to European legal standards]. *Pravovyi chasopys Donbasu – Law magazine of Donbass*, 2 (63), 33–39 [in Ukrainian].

13. Yanshyna, A. M. (2014). Instytutsiina skladova implementatsii kontsepsiї staloho rozvytku u krainakh pivnichnoi Yevropy [Institutional component of the implementation of the sustainable development concept in the countries of northern Europe]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Topical problems of international relations*, 118 (I), 172-182. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2014_118_01.pdf.

14. Oficjalny portal Unii Europejskiej. Retrieved from https://europa.eu/european-union/index_pl.

15. Sustainable Society Index – your compass to sustainability. Retrieved from <http://www.ssfindex.com>.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of economy, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: F-3828-2014

Scopus Author ID: ID 57192007118

Зосименко Тетяна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Зосименко Татьяна Ивановна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zosyenko Tetiana – PhD in economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tetiana.zosyenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2230-4921>

ResearcherID: F-5095-2014

Scopus Author ID: ID 57192007118

Шадура-Никипорець Наталія Тимофіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шадура-Никипорец Наталья Тимофеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shadura-Nykyropets Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of theoretical and applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nikiporetc@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

ResearcherID: H-1176-2016

УДК 005.334:330.33

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-19-36

Валерій Ільчук, Олена Шишкіна

ХВИЛЬОВА ТЕОРІЯ РИЗИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Валерий Ильчук, Елена Шишкина

ВОЛНОВАЯ ТЕОРИЯ РИСКОВ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Valerii Ilchuk, Olena Shyshkina

WAVE THEORY OF THE RISKS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті досліджено науково-методичні підходи щодо аналізу причин циклічного прояву ризиків промислових підприємств, спричинених факторами зовнішнього і внутрішнього середовища. Сформульовано сутність теорії циклічності ризиків промислових підприємств, в основу якої покладено концепцію життєвого циклу виду економічної діяльності, підприємства, технологічного процесу, засобів виробництва та товару. Відповідно до етапів життєвого циклу виду економічної діяльності підприємства, технологічного процесу, засобів виробництва й товару узагальнено та систематизовано ключові ризики. Простежено тривалість зазначених життєвих циклів та визначено співвідношення між ними. Розглянуто результат сумарної дії ризиків промислового підприємства від збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Відображено типовий профіль ризику на стадіях життєвого циклу промислового підприємства.

Ключові слова: ризики промислового підприємства; циклічність ризиків; хвильова теорія ризиків; збурюючі фактори; життєвий цикл галузі (виду діяльності); життєвий цикл промислового підприємства; життєвий цикл товару; профіль ризику.

Рис.: 5. Табл.: 5. Бібл.: 19.

В статье исследованы научно-методические подходы к анализу причин циклического проявления рисков промышленных предприятий, вызванных факторами внешней и внутренней среды. Сформулирована сущность теории цикличности рисков промышленных предприятий, в основу которой положена концепция жизненного цикла вида экономической деятельности, предприятия, технологического процесса, средств производства и товара. В соответствии с этапами жизненного цикла вида экономической деятельности, предприятия, технологического процесса, средств производства и товара обобщены и систематизированы ключевые риски. Прослежена продолжительность указанных жизненных циклов и определено соотношение между ними. Рассмотрен результат суммарного воздействия рисков промышленного предприятия от возмущающих факторов внешней и внутренней среды. Отражен типичный профиль риска на стадиях жизненного цикла промышленного предприятия.

Ключевые слова: риски промышленного предприятия; цикличность рисков; волновая теория рисков; возмущающие факторы; жизненный цикл отрасли (вида деятельности); жизненный цикл предприятия; жизненный цикл товара; профиль риска.

Рис.: 5. Табл.: 5. Библ.: 19.

The article investigates scientific and methodological approaches to the analysis of the causes of cyclical manifestation of risks of industrial enterprises caused by external and internal environmental factors. The essence of the theory of the cyclicity of risks of industrial enterprises has been formulated, which is based on the concept of the life cycle of the type of economic activity, an enterprise, a technological process, means of production, and goods. Key risks have been summarized and systematized according to the stages of the life cycle of the type of economic activity, an enterprise, a technological process, means of production and goods. The duration of the identified life cycles has been studied and the interrelation between them has been determined. It has been analyzed the influence of all the risks caused by disruptive external and internal environmental factors on an industrial enterprise. The typical risk profile at the stages of the life cycle of an industrial enterprise has been presented.

Keywords: industrial enterprise risks; cyclicity of risks; wave theory of risks; disruptive factors; life cycle of an industry (type of activity); life cycle of an industrial enterprise; product life cycle; risk profile.

Fig.: 5. Table: 5. References: 19.

JEL Classification: D50

Постановка проблеми. Цикли економічних змін, що прискорюють чи гальмують розвиток суб'єктів господарювання та національної економіки загалом, є багатофакторним процесом, у якому генеруються та поширюються циклічні імпульси ризикових збурюючих факторів різної природи, які призводять до суттєвих фінансових витрат на всіх соціально-економічних рівнях функціонування економічних суб'єктів.

Протягом часу ризики можуть змінюватись як за періодом їх виникнення, так і за значущістю негативних впливів на суб'єкт господарювання.

Проблема, яка потребує вирішення, полягає в тому, щоб дослідити природу виникнення ризиків фінансових втрат з метою їх мінімізації, виявити фактори, що їх спричинюють, та сформулювати умови виникнення циклічності ризиків у процесі функціонування промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ризиків промислових підприємств присвячена значна кількість наукових праць відомих закордонних та вітчизняних учених, а саме: І. Бланка, В. Вітлінського, Л. Донця, В. Данчука, І. Кравченко, А. Матвійчука, С. Наконечного, В. Немченко, А. Старостіної, Г. Чернової, І. Сараєвої та ін., які зробили вагомий внесок у теорію і практику оцінки й аналізу ризиків, їх моделювання, методологію управління ризиками, мінімізації їхнього негативного впливу на функціонування та розвиток промислових підприємств.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим доробкам зазначених науковців за окресленою тематикою, постає необхідність подальших досліджень факторів, що спричиняють циклічність виникнення ризиків промислових підприємств, характеру їх проявів та розробки заходів щодо їх мінімізації.

Метою статті є розробка науково-методичного підходу до аналізу причин циклічного прояву ризиків промислових підприємств, викликаних факторами внутрішнього і зовнішнього середовища та формулювання основних концептуальних положень хвильової теорії ризиків.

Виклад основного матеріалу. В основу хвильової теорії ризиків промислового підприємства покладена концепція життєвого циклу об'єктів, явищ і т. ін., за якої фактори впливу зовнішнього і внутрішнього середовища, які на етапах своїх життєвих циклів, що повторюються протягом певного періоду, генерують імпульси ризикових подій, сумарна дія яких призводить до періодичних суттєвих фінансових втрат у процесі функціонування підприємства.

Функціонування та розвиток промислових підприємств залежить від багатьох збудуючих факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які негативно відбиваються на результатах їхньої фінансово-господарської діяльності й темпах економічного розвитку [1–4; 6–8; 10–18].

Збудуючі фактори внутрішнього середовища, які призводять до ризиків фінансових втрат, здебільшого контролювані, мають суб'єктивний характер і залежать від виваженості управлінських рішень керівництва підприємства.

Фактори зовнішнього середовища переважно неконтрольовані, мають об'єктивний характер і визначаються, крім загроз техногенного або природного характеру, низкою макроекономічних чинників, що зумовлюють хвилеподібний розвиток національної економіки, у результаті чого порушується економічна рівновага, що вносить збурення і невизначеність в економічну діяльність суб'єктів господарювання, де виникають ризики їх фінансових втрат.

З огляду на циклічність розвитку економіки, за якого простежуються періодичні спади і підйоми основних макроекономічних показників згідно із впливом багатьох збудуючих факторів, можна очікувати і відповідні циклічні зміни умов сталого функціонування підприємств, що позначається на результатах їхньої фінансово-господарської діяльності.

Крім загальноновизнаних циклів, що виникають на рівні національної економіки, треба враховувати періодичні ризики з п'ятирічним періодом, пов'язані зі зміною вищих законодавчих та виконавчих органів влади, що позначається на зміні певних національних пріоритетів, підтримки окремих галузей економіки (видів економічної діяльності), зміни законодавства тощо, які додатково посилюють циклічність зміни умов функціонування і розвитку промислових підприємств. Виникнення факторів ризику регіонального рівня зумовлюється впливом різних регіональних систем, які мають свої життєві цикли і, відповідно, певні економічні спади і підйоми, що також відбивається на умовах функціонування підприємств як складових елементів зазначених систем регіонального рівня. До того ж на регіональному рівні діють фактори, що викликають ризики з періодом впливу, аналогічному як і на національному рівні, зумовлені зміною владних стру-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ктур регіонального рівня, що може відбиватися на зміні пріоритетів розвитку регіону, підтримці певних суб'єктів ринку, видів економічної діяльності, певних суб'єктів ринку, умов ведення бізнесу тощо.

Фактори ризику, що виникають на галузевому рівні, можуть бути більш чітко формалізовані у зв'язку з чіткою визначеністю стадій життєвого циклу галузі, їхніх характеристик і конкретними причинами виникнення ризиків на кожному етапі її життєвого циклу (табл. 1). Це стосується також і факторів ризику внутрішнього середовища, які спричиняються складовими виробничого процесу – основними засобами виробництва (табл. 2) та технологічним процесом (табл. 3), а також продукцією, що випускається (табл. 4), життєві цикли яких чітко визначені й характеризуються певними ризиками фінансових втрат на кожному етапі життєвого циклу.

Таблиця 1

Ризики галузі (виду економічної діяльності) на етапах її життєвого циклу

Етапи життєвого циклу галузі	Основні характеристики етапів життєвого циклу галузі	Ризики на етапах життєвого циклу галузі (виду економічної діяльності)	
1	2	3	
Зародження	<ul style="list-style-type: none"> - великі витрати всіх видів ресурсів на організацію виробництва, освоєння нових технологій та випуск інноваційної продукції; - незадовільна якість товару, незначний асортимент і номенклатура; - відсутність надійних каналів товароруку та просування товару на ринок; - незадовільний попит (на певні фактори виробництва (основні засоби, що здатні виготовляти інноваційну продукцію, сировинні ресурси, робочу силу відповідної кваліфікації тощо)); - виробництво збиткове; - невелика кількість фірм, конкуренція між якими незначна; - інтенсивні зусилля фірм спрямовані на удосконалення технологій підвищення споживчих властивостей товару, покращення дизайну; - з'являється тенденція нарощування обсягів реалізації товару 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик дефіциту ресурсів на організацію виробництва й освоєння нових технологій; - ризики можливості залучення додаткових коштів; - ризики затримки в налагодженні технологічних процесів виробництва нових товарів; - ризики неефективності каналів товароруку; - ризики неефективності рекламного забезпечення; - ризики невваженості цінової політики; - ризики низького попиту на нову продукцію; - ризики тривалого терміну окупності інвестицій 	
Зростання	Становлення	<ul style="list-style-type: none"> - подальше нарощування обсягів реалізації та вихід галузі на беззбиткову діяльність; - поліпшується дизайн продукції, підвищується її якість; - здійснюється раціоналізація та стандартизація виробництва на основі домінуючої технології 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики достатності виробничих потужностей для нарощення обсягів виробництва; - ризик зміни лояльності покупців до продукції підприємства; - ризик невідповідності якості продукції зростаючим вимогам споживачів; - ризики обмеженості технологічних можливостей задоволення вимог нових стандартів
	Прискорене зростання	<ul style="list-style-type: none"> - значними темпами збільшується господарська активність підприємств галузі, прискорюються інноваційні процеси; - високими темпами зростає прибуток; - галузь нарощує виробничий потенціал, збільшує обсяги виробництва й реалізації продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики зриву обсягів постачання ресурсів для нарощування обсягів виробництва; - ризики помилкових рішень у реалізації інноваційних програм; - ризики появи товарів конкурентів із кращими споживчими характеристиками

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 1

1	2	3
Уповільнене зростання	- темпи приросту обсягів реалізації знижуються; - прибуток зростає; - виробничий потенціал галузі наближається до своєї межі; - темпи розвитку уповільнюються; - галузь вичерпує свої можливості подальшого нарощування активності обсягів виробництва та реалізації продукції	- ризики розриву постійних контрактів із постачальниками ресурсів; - ризик вичерпності інноваційних рішень та ідей щодо диверсифікації продукції, підвищення експлуатаційних показників; - ризики перехоплення споживачів конкурентами, активність яких зростає
Зрілість	- розвиток галузі досягає максимуму обсягів виробництва й доходів; - масовий ринок; - загальний стан підприємств стабілізується, припиняється розширення виробництва, але залишається прагнення до технологічного удосконалення, поширення технічних ноу-хау; - знижується ліквідність, з'являється надлишок виробничих потужностей, виникає ймовірність спаду ділової активності, зниження фінансової безпеки	- ризик вичерпності технологічних можливостей підприємства постійно поліпшувати експлуатаційні показники продукції; - ризик насиченості ринку продукцією, попит на яку стабілізувався і не зростає; - ризик втрати цільового ринку зі зміною моди, прихильності до нових товарів, з появою більш конкурентоспроможних товарів; - ризики неефективного використання основних виробничих засобів
Спад	- різке зниження обсягів реалізації і прибутку, спад ділової активності; - відсутність техніко-технологічних і продуктових інновацій; - хронічні надлишки виробничих потужностей; - поява конкурентів з аналогічними товарами вищої якості; - старіння засобів виробництва, неефективне використання виробничого потенціалу і ресурсів (фінансових, матеріальних, кадрових, інформаційних, організаційних); - зменшення обсягів збуту і прибутку	- ризик остаточного морального і фізичного зношення виробничих потужностей; - ризик відсутності нових ідей для оновлення виробничих потужностей, підвищення їхніх технологічних можливостей; - ризики випуску продукції з низькими споживчими характеристиками; - ризики стрімкого зниження попиту, обсягів реалізації і прибутку; - ризики втрати ринків збуту і прибутків

Джерело: складено авторами з урахуванням [1–4; 6–8; 10–13].

Таблиця 2

*Ризики основного технологічного обладнання
(основних засобів виробництва) на етапах їх життєвого циклу*

Стадії життєвого циклу основних засобів виробництва	Основні характеристики етапів життєвого циклу основних засобів виробництва	Ризики на етапах життєвого циклу основних засобів виробництва
1	2	3
Розробка	- генерація та вибір ідей створення нових машин, устаткування та обладнання; - опрацювання основних конструктивних та експлуатаційних характеристик їх використання; - обґрунтування вибору нової техніки, зважаючи на вимоги ефективної реалізації технологічного процесу виробництва товарів	- ризики вибору помилкової концепції створення машин, обладнання та устаткування; - ризики недбалих конструктивних рішень; - ризики неякісного виготовлення обладнання, що використовується в процесі виробництва; - ризику купівлі морально застарілих машин, обладнання та устаткування з низькими експлуатаційними характеристиками

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 2

1	2	3
Впровадження	- монтаж, впровадження та налагодження основних засобів виробництва продукції (машин, обладнання та устаткування); - відпрацювання всіх техніко-технологічних параметрів роботи основних засобів виробництва з метою випуску продукції відповідно до стандартів якості, екологічності та ресурсозбереження	- ризики неякісного проведення монтажу, випробування та налагодження машин, обладнання та устаткування; - ризики невиходу на заплановані параметри технологічного процесу; - ризики випуску неякісної продукції; - ризик тривалого терміну окупності інвестицій
Нарощування	- вихід на проектну потужність та заплановану продуктивність виробництва продукції; - підбір оптимальних режимів роботи машин, обладнання та устаткування, які забезпечують максимальну продуктивність та економічну ефективність їхньої роботи	- ризики невиходу на проектну потужність та заплановану продуктивність виробництва продукції; - ризик незабезпечення оптимальних режимів роботи машин, обладнання та устаткування; - ризики низької ефективності роботи машин, обладнання та устаткування; - ризики недоотримання прибутку внаслідок неповної завантаженості виробничих потужностей на незадовільній ефективності їх експлуатації
Стабілізація	- максимальне використання наявних виробничих потужностей для виготовлення продукції у визначених обсягах з досягненням планових показників прибутковості, рентабельності, економічної ефективності відповідно до вимог чинних стандартів якості, екологічності, ресурсозбереження	- ризики виходу з ладу машин, обладнання та устаткування в результаті їх інтенсивної експлуатації; - ризики порушення умов дотримання параметрів технологічного регламенту через фізичний знос машин, обладнання та устаткування; - ризики зниження експлуатаційних показників, у тому числі екологічності продуктів та енергозбереження
Старіння	- фізичне та моральне зношення машин, обладнання та устаткування, що негативно впливає на якість продукції; - необхідність частих поточних і капітальних ремонтів збільшує простой основного технологічного обладнання; - зростають витрати на технічне обслуговування та підтримку основних засобів виробництва в робочому стані, що знижує продуктивність роботи та рентабельність виробництва.	- ризики частих виходів із ладу машин, обладнання та устаткування; - ризики тривалих простоїв для проведення ремонтів; - ризики значного здороження ремонтних робіт та технічного обслуговування машин, обладнання та устаткування

Джерело: складено авторами з урахуванням [1–4; 6–8; 10–13].

Таблиця 3

Ризики технологічного процесу на етапах життєвого циклу технологічного процесу

Етап життєвого циклу технологічного процесу	Основна характеристика етапів життєвого циклу технологічного процесу	Ризики на етапах життєвого циклу технологічного процесу
1	2	3
Розробка	- генерація та вибір ідей створення нового технологічного процесу; - опрацювання основних техніко-технологічних та організаційно-економічних питань щодо її використання; - обґрунтування вибору нової технології з огляду на постійно зростаючі вимоги щодо ресурсозбереження, екологічної і економічної ефективності	- ризики вибору невдалих ідей створення нового технологічного процесу; - ризик неякісного опрацювання основних параметрів, що забезпечують реалізацію технологічного процесу; - ризики невдалого придбання (трансферу) технологій; - ризики неефективного інвестиційного менеджменту

Закінчення табл. 3

1		2	3
Впровадження	Власна розробка	- використання наявного обладнання або придбання нового для реалізації розробленої (придбаної, переданої) технології;	- ризик невідповідності наявного або придбаного обладнання вимогам забезпечення параметрів технологічного процесу
	Трансфер технологій з інших галузей економіки	- підбір технологічних параметрів і режимів роботи машин і механізмів для налагодження технологічного процесу випуску продукції	- ризик невідповідності придбаної (переданої) технології умовам випуску якісної продукції
	Придбання ліцензії на використання технології (патентування, отримання авторських прав) виготовлення певного товару		- ризик придбання ліцензії на використання технології (або розробки технології), яку неможливо реалізувати на наявному обладнанні
Зростання		- остаточне опрацювання технологічного регламенту, вихід на заплановані техніко-економічні параметри технологічного процесу, нарощування випуску продукції необхідної якості	- ризики неможливості забезпечення технологічного регламенту відповідно до запланованих техніко-економічних параметрів технологічного процесу; - ризики випуску неякісної продукції; - ризик технологічного прориву й інших виробництвах, що знецінить власні технологічні розробки
Стабілізація		- повномасштабне виробництво продукції за новою технологією із впровадженням технологічним регламентом та сталими параметрами технологічного процесу	- ризики відхилення технологічного регламенту від визначених показників; - ризики технологічного застою за умов відсутності модернізації технологічного процесу; - ризики морального старіння технології та відставання від прогресивних технологій конкурентів
Старіння		- старіння технології в порівнянні з новоствореними на аналогічних підприємствах; - невідповідність новим стандартам і вимогам щодо екологічності, економічності, ресурсо- та енергозбереження, якості продукції і продуктивності	- ризики невідповідності технологічного процесу випуску продукції, яка б за своїми характеристиками відповідала зростаючим вимогам споживачів; - ризики технологічного збою випуску продукції або випуску бракованої продукції; - ризики закриття виробництва, як такого, що не відповідає вимогам екологічної безпеки, ресурсо- та енергозбереженню

Джерело: складено авторами з урахуванням [1–4; 6–8; 10–13].

Таблиця 4

Ризики промислових підприємств на етапах життєвого циклу продукції, що випускається

Стадія життєвого циклу продукції промислового підприємства	Основна характеристика етапів життєвого циклу продукції промислового підприємства	Ризики на етапах життєвого циклу продукції промислового підприємства
1	2	3
Розробка	- генерація та вибір ідей створення товару; - розробка товару; - маркетингові дослідження попиту на товар, можливої конкуренції, потенційного прибутку; - рівень інвестицій перевищує фінансову вигоду від їх впровадження; - відповідність виробничим можливостям підприємства	- ризик дефіциту фінансових ресурсів; - ризик недостатнього обсягу маркетингових досліджень; - ризик помилки у стратегії розробки товару; - ризик недостатньої кваліфікації конструкторів, технологів; - ризик тривалого терміну розробки товарів

Закінчення табл. 4

1	2	3
Впровадження	<ul style="list-style-type: none"> - задіяння виробничих потужностей до виготовлення товару; - випуск перших партій товарів та їх пробний продаж; - виявлення першої реакції на товар і усунення технічних проблем щодо його виготовлення; - встановлення початкової ціни на товар; - просування товару на споживчий ринок 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик виникнення технологічних проблем щодо організації виробництва товару; - ризик дефекту товару; - ризик невідпрацьованої цінової політики; - ризик неправильно визначеного часу виходу товару на ринок; - ризик помилкового визначення обсягів капіталу
Зростання	<ul style="list-style-type: none"> - задіяння необхідних виробничих потужностей для виготовлення товару; - удосконалення технології виробництва, розробка нових модифікацій товару; - збільшення кола конкурентів; - розширення ринку збуту товарів; - посилення реклами та стимулювання збуту 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики випуску неякісної продукції; - ризики невдалих модифікацій товару; - ризики зміни лояльності споживачів до продукції підприємства; - ризики низької ефективності стимулювання збуту
Зрілість (насичення)	<ul style="list-style-type: none"> - повне використання необхідних виробничих потужностей для виготовлення товару та його модифікацій; - зменшення темпів зростання збуту товарів; - заострення конкуренції; - запровадження відповідних заходів техніко-технологічного та організаційно-економічного характеру для забезпечення високого рівня продажу товарів 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики модифікацій товару, що не відповідають новим вимогам споживачів; - ризики зміни моди, смаків, прихильності споживачів до товару; - ризики зниження конкурентоспроможності товарів; - ризики зниження обсягів збуту товарів; - ризики невдалих заходів щодо підтримки збуту товарів; - ризики недостатньої диверсифікації асортименту продукції; - ризики неефективної цінової політики
Спад	<ul style="list-style-type: none"> - зниження конкурентоспроможності товару проти товарів-конкурентів; - зменшення обсягів реалізації товару; - скорочення ринку (зокрема ринку збуту); - зменшення обсягів реалізації продукції; - приймається рішення щодо припинення виробництва продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики суттєвого зниження попиту на товар; - ризики переходу споживачів на купівлю товару конкурентів; - ризики стрімкого зменшення обсягів реалізації товару; - ризики втрати ринків збуту; - ризики припинення виробництва товару

Джерело: складено авторами з урахуванням [1–4; 6–8; 10–13].

Фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що спричинюють ризики фінансових втрат показані на рис. 1.

Теорія циклічності ризиків у застосуванні до промислових підприємств суттєво розширює межі наукового дослідження впливу зовнішніх факторів на їх виникнення.

Дослідження природи виникнення зовнішніх факторів, що спричиняють ризики фінансових втрат промислових підприємств, виявлення взаємозв'язків між ними та характеру сумарного впливу протягом тривалого часу їх функціонування, дозволяє розкрити механізм виникнення збурюючих імпульсів, які повторюються з певним інтервалом, що і зумовлює циклічність їх проявів.

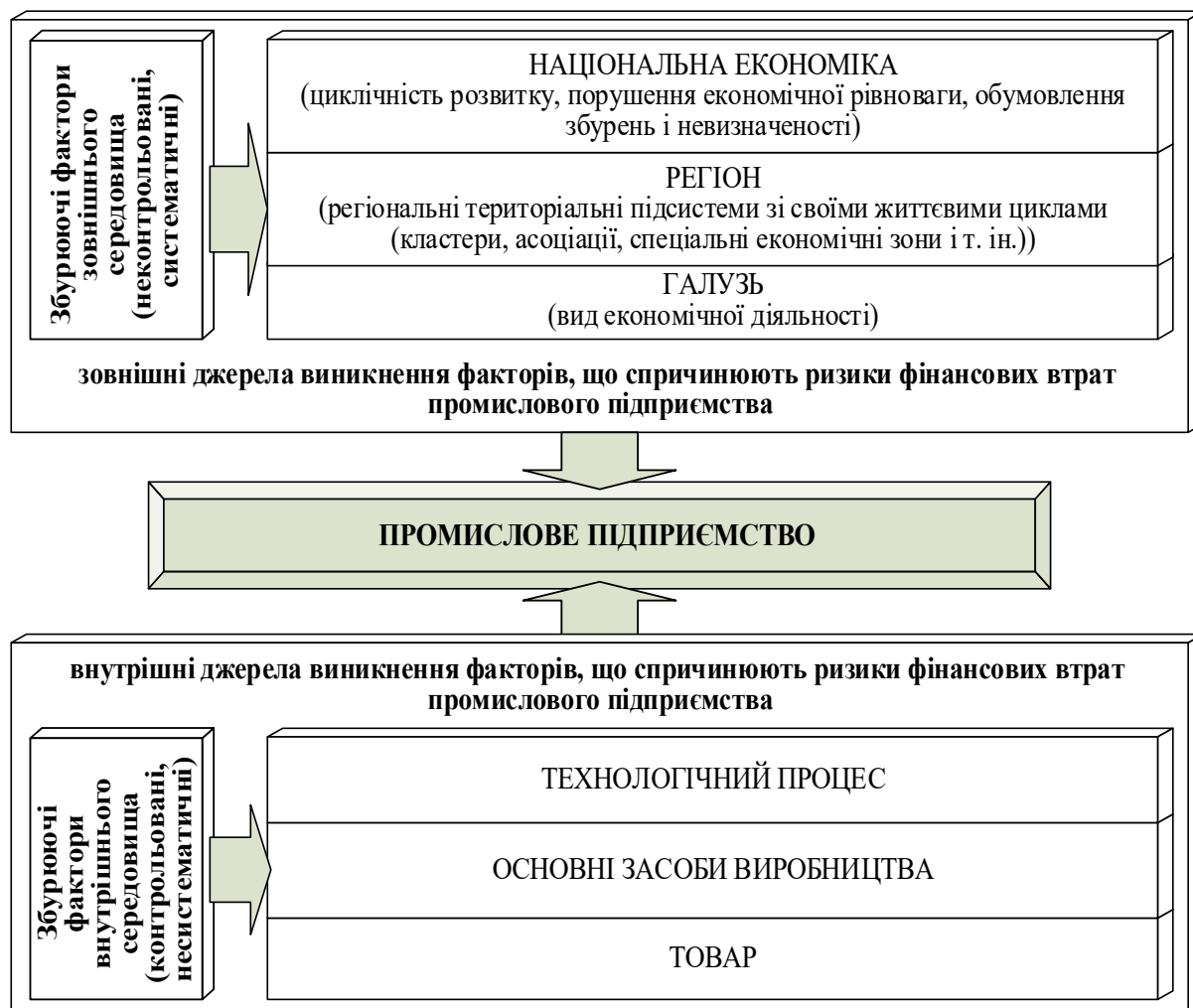

Рис. 1. Фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що спричиняють загрозу фінансових втрат

Джерело: розроблено авторами.

Як показано на рис. 1, промислове підприємство в процесі своєї фінансово-господарської діяльності потерпає від збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які спричиняють фінансові втрати. Характер впливу збурюючих факторів на виробничий процес залежить від джерел їх виникнення, які розміщені всередині і зовні промислового підприємства.

Аналізуючи джерела виникнення збурюючих факторів, що призводять до фінансових втрат, а саме – складових виробничого процесу: основних виробничих засобів, технологій і самого результату виробництва – готової продукції, можна виявити періодичність виникнення імпульсів ризикових впливів, характер яких повторюється з черговістю стадій їх життєвого циклу. У процесі аналізу тривалості життєвих циклів економічних суб'єктів як факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, що генерують ризики фінансових втрат промислового підприємства, простежується таке їх співвідношення (рис. 2).

Зазначені фактори не є визначальними у формуванні життєвого циклу промислового підприємства. Найбільший їх вплив виявляється в генерації збурюючих факторів ризикових подій, що негативно відбивається на функціонуванні промислового підприємства.

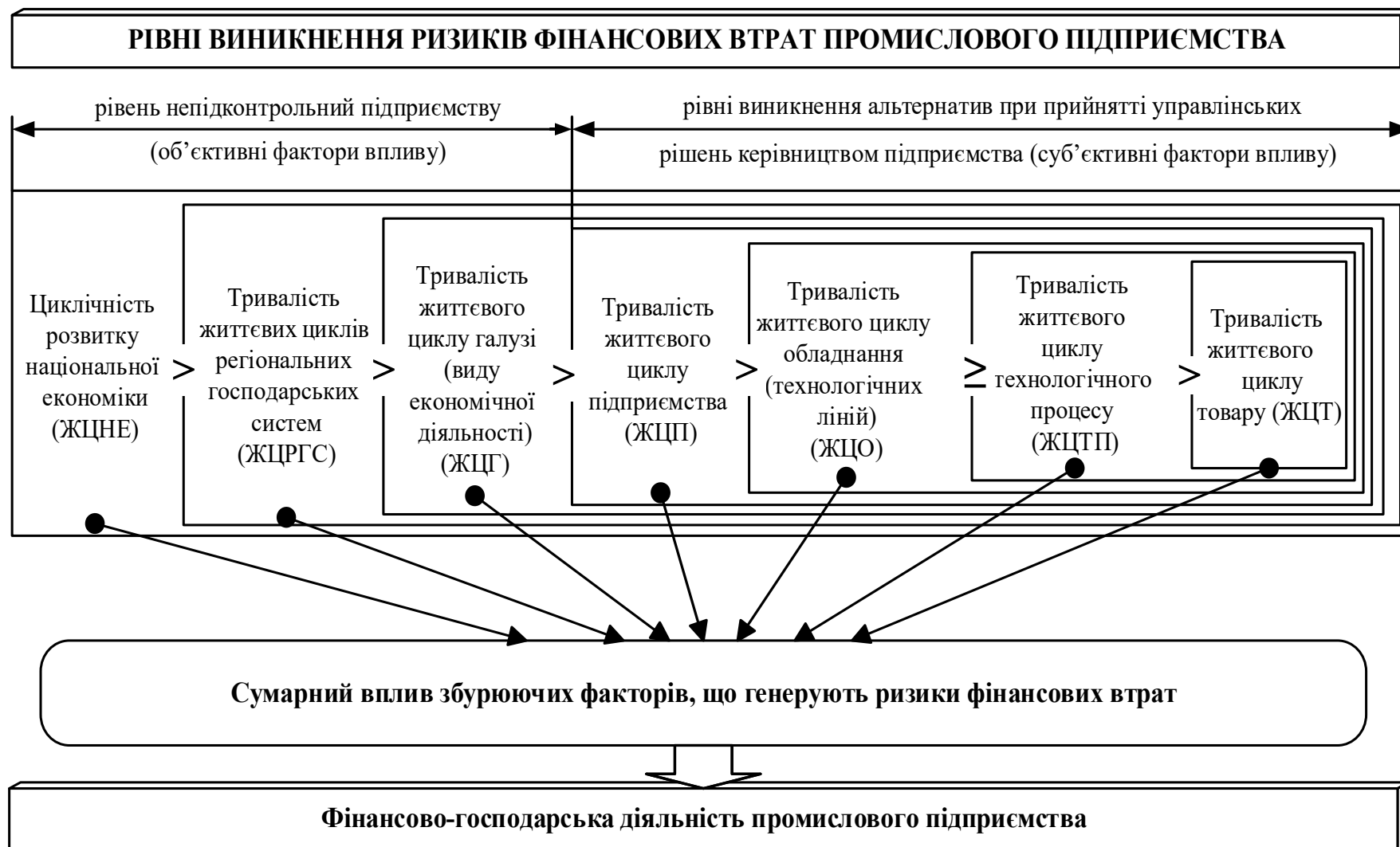

Рис. 2. Співвідношення тривалості життєвих циклів факторів впливу зовнішнього і внутрішнього середовища
Джерело: розроблено авторами.

Найбільш вагомим щодо впливу на формування життєвого циклу підприємства є комплекс заходів, спрямованих на підтримку техніко-технологічного рівня підприємства, масштаби виробництва, вид продукції, що випускається, та ринки збуту (частка ринку, цільова аудиторія, прихильність споживачів до торгової марки і т. ін.). Щодо факторів зовнішнього середовища, то їхній вплив на тривалість етапів життєвого циклу підприємства визначається так: на рівні національної економіки – темпами зростання (падіння) основних макроекономічних показників, зміною технологічних укладів, періодичними змінами політичних еліт тощо); на рівні регіону – темпами економічного зростання (падіння) регіону, швидкістю зміни етапів життєвих циклів регіональних виробничих систем (асоціацій, холдингів, концернів, кластерів і т. ін.), де промислові підприємства виступають у ролі підсистем елементів; на рівні галузі (виду економічної діяльності) – темпами економічного зростання (падіння) та швидкістю зміни етапів життєвих циклів галузі (виду економічної діяльності) (рис. 3).

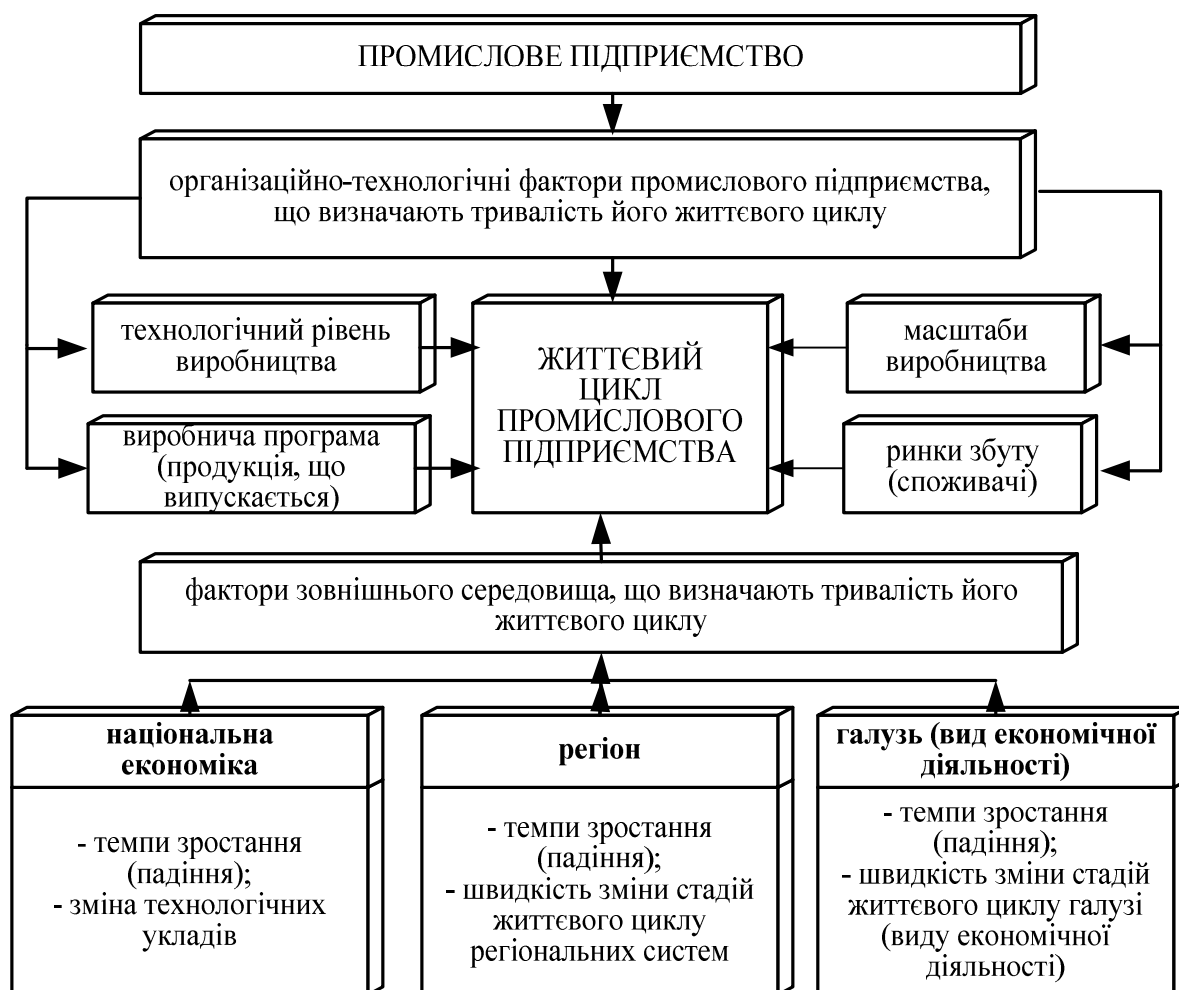

Рис. 3. Фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, що визначають тривалість життєвого циклу промислового підприємства

Джерело: розроблено авторами.

Але щодо ризиків промислового підприємства, які виникають на етапах його життєвого циклу (табл. 5), то дія факторів зовнішнього і внутрішнього середовища більш значуща [5; 7; 9; 14–19]. Окреслені фактори своїми збурюючими імпульсами підсилюють ризики, які виникають на етапах життєвого циклу промислового підприємства і збільшують загрози виникнення фінансових втрат. Дослідження дії факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які викликають ризики фінансових втрат на певних етапах життєвого циклу, а саме:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- характеру виникнення факторів, що спричиняють ризики;
- кількості збудуючи імпульсів, що спричиняють ризики;
- якісних та кількісних характеристик ризиків

дозволяють виявити механізм їх прояву та проаналізувати ступінь їхнього впливу на загальний результат ризикової діяльності промислового підприємства.

Таблиця 5

Ризики промислових підприємств на етапах їх життєвого циклу

Етапи (під етапи) життєвого циклу підприємства		Основні цілі та характер виробничої діяльності промислового підприємства на етапах життєвого циклу	Ризики на етапах життєвого циклу виробничого підприємства
1		2	3
Народження		<ul style="list-style-type: none"> - генерація та вибір інноваційної ідеї створення підприємства; - комплектування виробничої бази випуску продукції (машин, обладнання, устаткування і т. ін.); - пошук та залучення ресурсів; - добір персоналу; - налагодження зв'язків із постачальниками, пошук ринків збуту 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики дефіциту фінансових ресурсів; - ризик ускладненого доступу до кредитів; - ризик відсутності досвіду в керівництві підприємством; - ризик низького рівня професійних навичок і знань персоналу; - ризик відсутності налагоджених зв'язків і надійних клієнтів у сферах постачання ресурсів і збуту продукції; - ризик надмірного залучення позикових коштів
Зростання	Дитинство	<ul style="list-style-type: none"> - підготовка персоналу; - налагодження випуску продукції; - установлення зв'язків із постачальниками сировини, матеріалів, комплектуючих і т. ін.; - вихід на ринок та пошук своєї ніші; - перші надходження за реалізацію продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик дефіциту обігових коштів; - ризик незадовільного співвідношення позикових і власних коштів; - ризик ускладнення доступу до кредитів; - ризик надмірних витрат на просування продукції на ринок
	Юність	<ul style="list-style-type: none"> - зростання обсягів випуску продукції; - нарощування обсягів продажу і прибутків - закріплення цільового ринку 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик зміни кон'юнктури споживчого ринку; - ризик цінової та нецінової конкуренції виробників аналогічної продукції; - ризик високої середньозваженої вартості капіталу
Стабільність	Рання зрілість	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення обсягів випуску продукції; - перехід на серійне і масове виробництво; - максимальне завантаження виробничих потужностей; - формування іміджу; - визначення і закріплення цільового ринку, тенденція до збільшення частини ринку 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик неоптимальної організації бізнес-процесів; - ризик зменшення конкурентоспроможності товарів через їхню недосконалість; - ризик неефективного використання ресурсів, що призводить до зростання витрат на виробництво
	Остаточна зрілість	<ul style="list-style-type: none"> - досягнення максимального обсягу випуску продукції; - захват цільового ринку; - застосування методів і засобів підвищення конкурентоспроможності продукції і підприємництва; - залучення інвестицій на інноваційне оновлення основних засобів виробництва продукції; - диверсифікація продукції і пошук нових ринків збуту 	<ul style="list-style-type: none"> - ризик низької ефективності рекламної підтримки товарів; - ризик активізації конкурентів на цільовому ринку; - ризик надмірної диверсифікації; - ризики не конкурентоспроможності нової продукції; - ризики підвищення цін на сировину та матеріали; - ризик збільшення постійних витрат; - ризик неадекватного формулювання стратегічних цілей підприємства; - ризики втрати ділової репутації; - ризик поглинання підприємства іншими компаніями

Закінчення табл. 5

1	2	3
Старіння	<ul style="list-style-type: none"> - зниження активності інноваційних процесів на підприємстві; - випуск традиційної продукції, яка втрачає конкурентоспроможність; - відсутність перспективних планів розвитку підприємства; - спроби збереження досягнутих позицій без суттєвих зусиль та інноваційних змін 	<ul style="list-style-type: none"> - ризики втрати конкурентоспроможності, зменшення попиту, скорочення обсягів продажу, доходів; - збільшення морального та фізичного зношення основних засобів виробництва; - зниження рентабельності виробництва; - втрата ринків збуту; - нестача фінансових ресурсів
Відродження	<ul style="list-style-type: none"> - ідея створення нової продукції, що відповідає вимогам і потребам ринку; - пошук інвесторів; - реструктуризація підприємства; - освоєння нового обладнання та технологічних процесів виробництва; - перенавчання персоналу; - випуск інноваційної продукції, що має попит 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит фінансових ресурсів; - ускладнений доступ до кредитів; - ризик визначення виду інноваційної продукції; - ризик визначення попиту на інноваційну продукцію; - ризик конкурентоспроможності нової продукції; - ризики низької оборотності обігових коштів

Джерело: складено авторами з урахуванням [1–4; 6–8; 10–19].

Ризики промислового підприємства, які генеруються на стадіях його життєвого циклу, є базовими і найбільш значущими для підприємства, негативний вплив яких посилюється ризиками, що генеруються факторами зовнішнього і внутрішнього середовища.

Періодичність зміни стадій життєвого циклу товару, технологій, основних виробничих засобів підприємства, галузі, регіональних господарських систем та циклів економіки загалом і, відповідно, факторів, що генерують ризики фінансових втрат, можна умовно представити у вигляді хвиль різного періоду, сумарна дія яких у довгостроковій перспективі виявляється у вигляді певних циклів з однаковими або різними періодами залежно від результатів сумарного впливу збудуючих імпульсів і певний момент їх виникнення (рис. 4).

Досліджуючи життєві цикли будь-якого об'єкта, процесу і т. ін. можна з впевненістю стверджувати, що найбільший ризик виникає на тих етапах життєвого циклу, де необхідно приймати найбільш відповідальні, важливі та зважені рішення щодо зміни ситуації, яка склалась, у будь-якій сфері господарської діяльності та у випадках, пов'язаних з інноваційними зрушеннями на підприємстві.

Усі ці рішення додатково актуалізуються в зонах переходу від одного етапу до іншого й особливо на етапах впровадження та спаду.

Найбільші ризики виникають в умовах вибору альтернативних рішень інноваційних зрушень у сфері реструктуризації підприємства, модернізації або кардинального інноваційного оновлення обладнання і технологій, диверсифікації виробництва, створення нових товарів та послуг, виходу на нові ринки збуту і т.ін.

Типовий профіль ризику на стадіях життєвого циклу показаний на рис. 5.

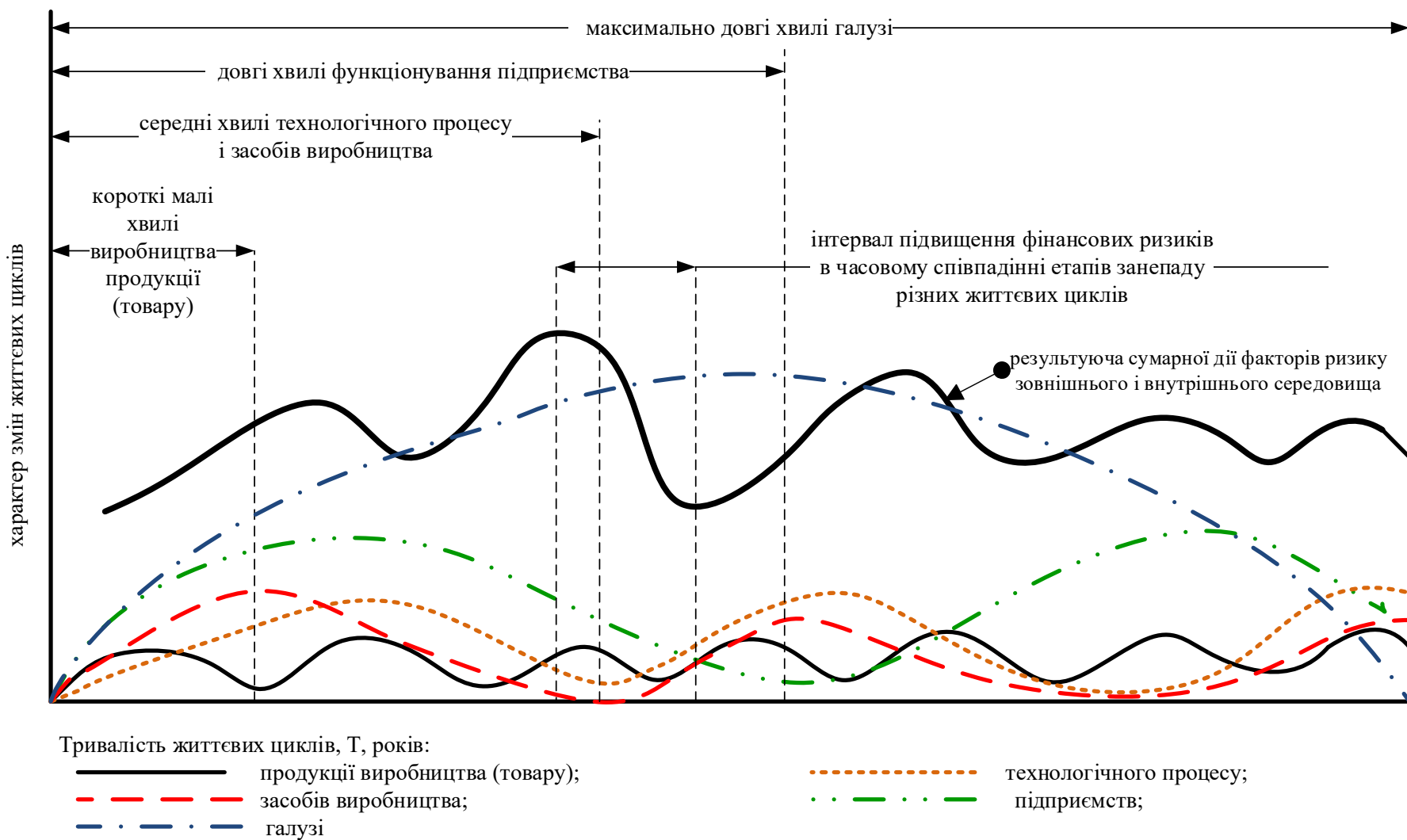

Рис. 4. Умовне зображення результату сумарної дії ризиків промислового підприємства від збурюючих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища

Джерело: розроблено авторами.

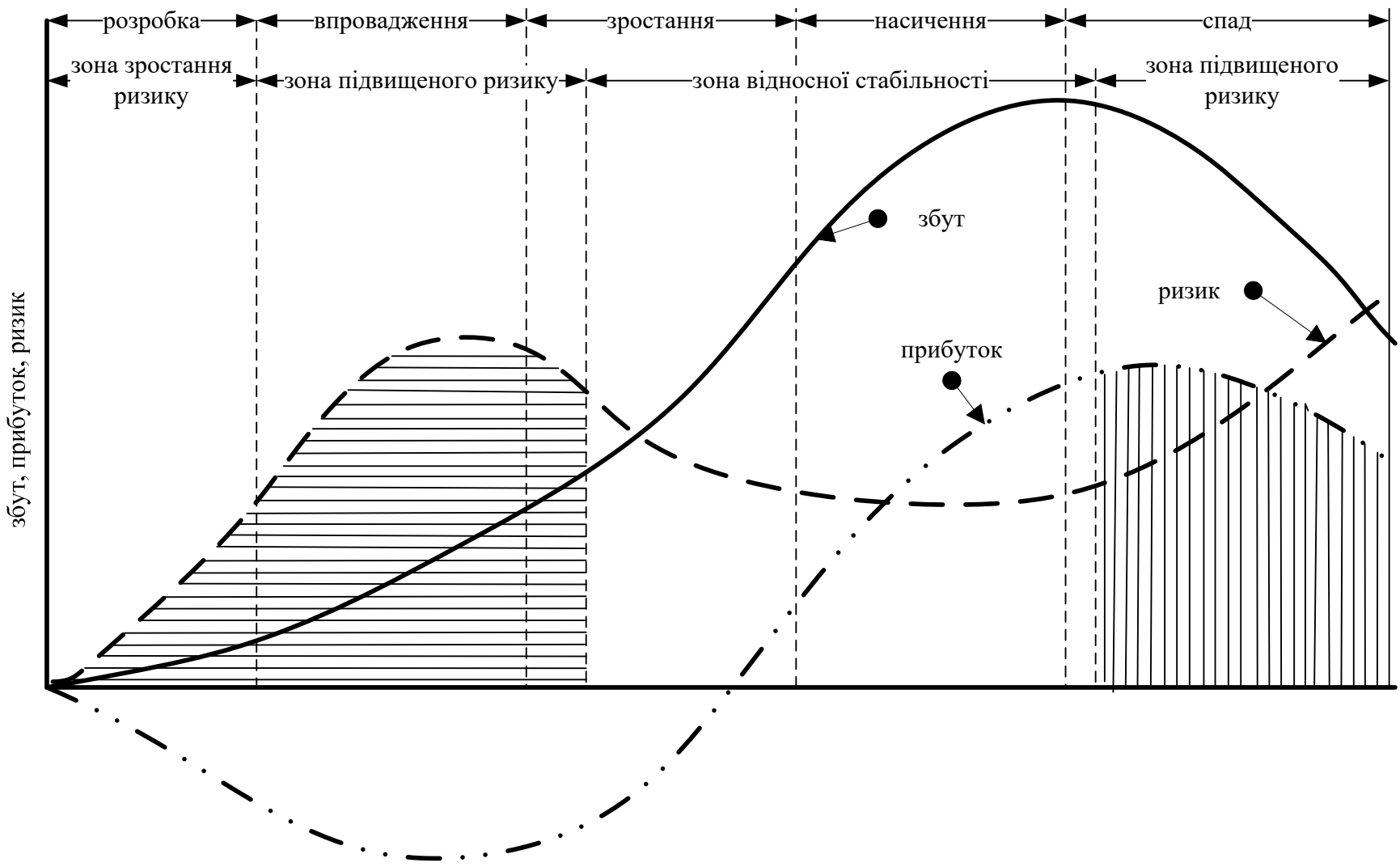

Рис. 5. Типовий профіль ризику на стадіях життєвого циклу промислового підприємства

Джерело: розроблено авторами.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Періодичність виникнення збурюючих факторів, що спричинюють ризики, збігається з періодичністю виникнення стадій життєвого циклу. Зони підвищеного ризику перебувають на тих етапах життєвого циклу, де вибір альтернатив пов'язаний із найбільшими негативними наслідками за умов прийняття помилкових рішень.

Висновки і пропозиції. Циклічність виникнення ризиків промислового підприємства зумовлена циклічністю дії збурюючих імпульсів факторів впливу зовнішнього і внутрішнього середовища. Основними факторами впливу, що викликають циклічність виникнення ризиків, є життєві цикли суб'єктів зовнішнього середовища (національна економіка, галузь, регіон) та внутрішні фактори, що виникають на стадіях життєвих циклів товарів, технологічного процесу, основних засобів виробництва, які підсилюють ризики, що виникають на стадіях життєвого циклу самого промислового підприємства.

Список використаних джерел

1. Боронос В. Г., Сторчака Н. О. Життєвий цикл підприємства: аналіз існуючих моделей. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2008. № 2, т. 1. С. 28–32. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/1096/1/BB73E553d01.pdf>.
2. Бугай В. З., Бурка М. Г. Життєвий цикл як інструмент антикризового управління підприємством. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 198–202. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/32.pdf.
3. Васильківський Д. М. Діагностика етапів життєвого циклу підприємства як основа формування стратегії підвищення економічного потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 4, т. 2. С. 97–100. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3692/1/%D0%92%D0%90%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%AC%D0%9A%D0%86%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%99.pdf>.
4. Власюк Т. М. Підходи до визначення стадій життєвого циклу галузей промисловості. URL: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/41997.doc.htm.
5. Загорельська Т. Ю. Управління фінансовими ризиками на рівні підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3, т. 1. С. 168–173. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_1/pdf/168-173.pdf.
6. Князевич А. О. Управління стадіями життєвого циклу підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка*. 2012. Вип. 2 (36). С. 140–143. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/3428>.
7. Коваленко В. В. Застосування діагностики в управлінні етапами життєвого циклу підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12, ч. 1. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/32.pdf.
8. Козенков Д. Є. Життєвий цикл організацій та етапи життєвого циклу виробничих систем. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту*. 2011. Вип. 2. С. 74–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdnuzt_pet_2011_2_15.
9. Корж Н. В. Методи управління фінансовими ризиками. *Траектория науки. Міжнародний електронний науковий журнал*. 2016. Т. 2, № 10. С. 1.1-1.6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2016_2_10_3.
10. Кохан М. О., Шквірук І. М. Порівняльний аналіз основних концепцій життєвого циклу організації. *Молодіжний Економічний Дайджест*. 2014. № 1 (1). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/3924/12%20-%2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
11. Лотиш О. Я. Особливості стратегічного аналізу галузі. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5258>.
12. Матюшенко О. І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 82–91. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-4_0-pages-82_91.pdf.
13. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2006. 664 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-125.html>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

14. Сіренко Н. М., Мінаєва А. С. Механізм управління фінансовими ризиками сільськогосподарських підприємств. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 167–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_1_29.

15. Сич Є. М., Бойко О. В., Шишкіна О. В. Розвиток монопрофільних виробничих структур ринку: транспортно-економічний аспект: монографія. Київ: Логос, 2011. 220 с.

16. Цвігун Т. В. Механізм управління ризиками в системі управління підприємством. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 23(2). С. 9–13. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-2-2017/4.pdf>.

17. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. С. 238–246. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

18. Шишкіна О. В. Ідентифікація ризиків і загроз стійкого функціонування і розвитку промислових підприємств. *Ukraine - EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice (March 30-April 2, 2015, Košice, Slovakia)*. Chernihiv: CNUT, 2015. P. 128–130.

19. Шишкіна О. В., Панченко О. І. Фінансово-інвестиційні і ринкові ризики промислових підприємств: галузево-регіональний аспект. *Регіональні проблеми розвитку територіальних систем: теорія, практика, перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15–16 квітня 2016 р.)*. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2016. Ч. 3. С. 191–195.

References

1. Boronos, V. H., Storchaka, N. O. (2008). Zhyttievyy tsykl pidpryemstva: analiz isnuichykh modelei [Enterprise life cycle: analysis of existing models]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of Sumy State University. Economy series*, 2 (1), 28–32. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/1096/1/BB73E553d01.pdf>.

2. Buhai, V. Z., Burka, M. H. (2017). Zhyttievyy tsykl yak instrument antykrizovoho upravlinnia pidpryemstvom. [Life cycle as a tool for crisis management of an enterprise]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 12, 198–202. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/32.pdf.

3. Vasylykivskiy, D. M. (2014). Diahnostyka etapiv zhyttievoho tsykladu pidpryemstva yak osnova formuvannya stratehii pidvyshchennia ekonomichnoho potentsialu pidpryemstva [Diagnosis of the stages of the life cycle of the enterprise as a basis for the formation of a strategy for increasing the economic potential of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu - Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 4 (2), 97–100. Retrieved from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3692/1/%D0%92%D0%90%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%AC%D0%9A%D0%86%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%99.pdf>.

4. Vlasiuk, T. M. (2009). *Pidkhody do vyznachennia stadii zhyttievoho tsykladu haluzei promyslovosti [Approaches to determining the stages of the life cycle of industries]*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/41997.doc.htm.

5. Zahorelska, T. Yu. (2009). Upravlinnia finansovymy ryzykamy na rivni pidpryemstva [Management of financial risks at the enterprise level]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu - Bulletin of Khmelnytsky National University*, 3 (1), 168–173. Retrieved from http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_1/pdf/168-173.pdf.

6. Knyazevych, A. O. (2012). Upravlinnia stadiiamy zhyttievoho tsykladu pidpryemstv [Management of the stages of the life cycle of enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of the Uzhgorod University: Series: Economics*, 2 (36), 140–143. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/3428>.

7. Kovalenko, V. V. (2017). Zastosuvannya diahnostyky v upravlinni etapamy zhyttievoho tsykladu pidpryemstva [Application of diagnostics in management of stages of life cycle of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 12 (1). Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/32.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

8. Kozenkov, D. Ye. (2011). Zhyttievyi tsykl orhanizatsii ta etapy zhyttievoho tsykladu vyrobnychkh system [The life cycle of organizations and the stages of the life cycle of production systems]. *Zbirnyk naukovykh prats Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana. Problemy ekonomiky transportu – Collection of scientific works of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan. Problems of transport economy*, 2, 74–78. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdnuzt_pet_2011_2_15.
9. Korzh, N. V. (2016). Metody upravlinnia finansovymy ryzykamy [Methods of financial risk management]. *Traektoryya nauky. Mezhdunarodnyy élektronnyy nauchnyy zhurnal – The trajectory of science. International electronic scientific journal*, 2 (10), 1.1–1.6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2016_2_10_3.
10. Kokhan, M. O., Shkviruk, I. M. (2010). Porivnialnyi analiz osnovnykh kontseptsii zhyttievoho tsykladu orhanizatsii. [Comparative analysis of the basic concepts of the life cycle of the organization]. *Molodizhnyi Ekonomichnyi Daidzhest – Youth Economic Digest*, 1 (1). Retrieved from <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/3924/12%20-%2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
11. Lotysh, O. Ya. (2016). Osoblyvosti stratehichnoho analizu haluzi [Features of strategic analysis of the industry]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5258>.
12. Matiushenko, O. I. (2010). Zhyttievyi tsykl pidpriemstva: sutnist, modeli, otsinka [The life cycle of the enterprise: nature, models, evaluation]. *Problemy ekonomiky - Problems of economy*, 4, 82–91. Retrieved from https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-4_0-pages-82_91.pdf.
13. Osovska, H. V., Osovskiy, O. A. (2006). *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of Management]*. Kyiv: Kondor. Retrieved from <http://www.info-library.com.ua/books-book-125.html>.
14. Sirenko, N. M., Minaieva, A. S. (2015). Mekhanizm upravlinnia finansovymy ryzykamy silskohospodarskykh pidpriemstv [The mechanism of financial risk management of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, 1, 167–171. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_1_29.
15. Sych, Ye. M., Boyko, O. V., Shyshkina, O. V. (2011). *Rozvytok monoprofilnykh vyrobnychkh struktur rynku: transportno-ekonomichnyi aspekt [Development of monoproduction structures of the market: transport and economic aspect]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
16. Tsvihun, T. V. (2017). Mekhanizm upravlinnia ryzykamy v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Risk management mechanism in enterprise management system]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, 23(2), 9–13. Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-2-2017/4.pdf>.
17. Shyshkina, O. (2014). Identyfikatsiia ta ekspres-otsinka finansovykh ryzykiv promyslovykh pidpriemstv [Identification and rapid assessment of financial risks of industrial enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences*, 4, 238–246. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.
18. Shyshkina, O. V. (2015). Identyfikatsiia ryzykiv i zahroz stiikoho funktsionuvannia i rozvytku promyslovykh pidpriemstv. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers*: in 2 parts. Part 2. Modern engineering. Sustainable development. Innovations in social work: philosophy, psychology, sociology. Current problems of legal science and practice (March 30–April 2, 2015, Košice, Slovakia). Chernihiv: CNUT, 128–130 [in Ukrainian].
19. Shyshkina, O. V., Panchenko, O. I. (2016). Finansovo-investytsiini i rynkovi ryzyky promyslovykh pidpriemstv: haluzevo-rehionalnyi aspekt [Financial-investment and market risks of industrial enterprises: industry-regional aspect]. Proceeding from *Rehionalni problemy rozvytku terytorialnykh system: teoriia, praktyka, perspektyvy: Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia – Regional Problems of Territorial Systems Development: Theory, Practice, Prospects*: International Scientific and Practical Conference (Uzhgorod, April 15–16, 2016) (Vol. 3, pp. 191–195). Uzhhorod: FOP Sabov A. M. [in Ukrainian].

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Ilichuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp5@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

Шишкіна Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шишкина Елена Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shyshkina Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: F-3208-2014

УДК 658.336:338.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-37-51

Інна Дибач

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО
СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ**

Інна Дыбач

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МАТЕРИАЛЬНОГО
СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ**

Inna Dybach

**SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF MATERIAL
STIMULATION OF WORK OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF**

У статті розглянуто необхідність матеріального стимулювання праці науково-педагогічних працівників. Розроблено процедуру удосконалення системи мотивації праці професорсько-викладацького складу за допомогою розробки науково-методичного підходу до застосування норм праці в системі матеріального стимулювання. Запропоновано використання надбавки «за високі досягнення науково-педагогічного персоналу у праці». Опрацьовано науково-методичний підхід до розрахунку такої надбавки, що ґрунтується на визначенні трудомісткості виконаних робіт науково-педагогічних працівників за певний проміжок часу, порівняно з граничним (мінімальним) місячним фондом робочого часу. Досліджено використання норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової та організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, з урахуванням найсуттєвіших факторів впливу на ефективність трудових процесів та інформаційних технологій.

Ключові слова: заклади вищої освіти; науково-педагогічні працівники; стимулювання персоналу; нормування праці; надбавка.

Рис.: 1. Табл.: 4. Бібл.: 16.

В статье рассмотрена необходимость материального стимулирования труда научно-педагогических работников. Разработана процедура совершенствования системы мотивации труда профессорско-преподавательского состава с помощью разработки научного-методического подхода к применению норм труда в системе материального стимулирования. Предложено использование надбавки «за высокие достижения научно-педагогического персонала в работе». Обработано научно-методический подход расчета такой надбавки, основанный на определенных трудоемкости выполненных работ научно-педагогических работников за определенный промежуток времени, сопоставлены с предельным (минимальным) месячным фондом рабочего времени. Исследовано использование норм времени для планирования и учета учебной работы и перечней основных видов методической, научной и организационной работы педагогических и научно-педагогических работников высших учебных заведений, с учетом существенных факторов влияния на эффективность трудовых процессов и информационных технологий.

Ключевые слова: высшие учебные заведения; научно-педагогические работники; стимулирование персонала; нормирование труда; надбавка.

Рис.: 1. Табл.: 4. Библ.: 16.

The article considers the material stimulation of work of scientific and pedagogical staffs. The procedure of improvement of the system of motivation of work of the scientific and pedagogical staff with the help of development of scientific-methodical approach to the application of work standards in the system of material stimulation has been developed. It is suggested to use the allowance "for high achievements of scientific and pedagogical staff in work". The scientific and methodological approach of calculating such allowance, the basis of which is the determination of the complexity of the work performed by scientific and pedagogical workers over a certain period of time, compared with the marginal (minimum) monthly working time fund. The use of time norms for planning and accounting of educational work and lists of the main types of methodological, scientific and organizational work of pedagogical and scientific-pedagogical employees of higher educational institutions, with consideration of the most important factors influencing the efficiency of work processes and information technologies, is investigated.

Keywords: higher education institutions; scientific and pedagogical staff; motivation of staff; rationing of work; allowance.

Fig.: 1. Table: 4. References: 16.

JEL Classification: L8; M5

Постановка проблеми. Трансформації в середовищі вищої освіти, викликані змінами в запитих стейкхолдерів та перспективними завданнями розвитку суспільства та економіки, спонукають менеджмент освітніх установ до пошуку нових шляхів забезпечення ефективності їхньої діяльності (підтвердження знаходимо в численних публікаціях, наприклад [8; 14]). Праця науково-педагогічних працівників будь-якого напрямку підготовки та кваліфікації завжди була й залишатиметься ключовим питанням успіху

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

закладу вищої освіти (ЗВО) на ринку освітніх послуг. Аксиоматичним виглядає твердження, що для досягнення конкурентоспроможності ЗВО всі його структурні підрозділи мають працювати злагоджено, керуючись принципами стратегічного управління. Роль персоналу тут вирішальна, отже, науково-педагогічні працівники (НПП) мають бути забезпечені досконалою системою мотивації праці, чітко усвідомлювати обсяг роботи, знати розмір винагороди за виконану роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питань стимулювання праці в закладах вищої освіти засвідчують численні публікації з цієї теми. Зокрема, теоретичні та практичні аспекти мотивації розглянути в роботах О. С. Біліченка [1], М. С. Дороніної [3], А. О. Климчук, А. М. Михайлова [5], Г. М. Захарчина, Н. П. Любомудрової [16] та інших. У працях О. Є. Кузьміна, Л. В. Жук [7], Ю. В. Майстренко [9], С. М. Рудченко [13], А. В. Шостаковської, Г. В. Мухіної [15] та інших відображені окремі питання проблеми стимулювання праці працівників у сфері вищої освіти. Нині більшість ЗВО не мають чіткої системи мотивування праці НПП, що призводить до зниження їх зацікавленості в процесі виконання трудових процесів і, як наслідок, до зниження продуктивності праці та самовіддачі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Більшість науково-педагогічних працівників ЗВО України працюють за погодинною формою оплати праці, отримують посадовий оклад за відпрацьований час, але частка втрат робочого часу (непродуктивна робота, нерегламентовані перерви, викликані порушенням трудової дисципліни тощо) дуже велика внаслідок зниження зацікавленості в роботі, відсутності мотивації науково-педагогічних працівників з боку керівництва. Тому необхідно:

- мотивувати НПП для зниження втрат робочого часу, розробити таку систему мотивації, яка б дозволила підвищити ступінь зацікавленості працівників до праці;

- при цьому розмір винагороди науково-педагогічним працівникам за виконану роботу не повинен бути меншим, ніж вони отримували до нововведень. Преміювання виглядає недоречним, оскільки в положенні про преміювання більшості ЗВО зазначено, що премія працівникам нараховується тільки за умови виконання певних умов, наприклад: успішність здобувачів вищої освіти, участь здобувачів вищої освіти та викладачів у різноманітних заходах, відвідуваність здобувачами вищої освіти занять певного викладача, а це більшою мірою залежить не від самих науково-педагогічних працівників. Таким чином, на наш погляд, НПП доцільно мотивувати за допомогою системи надбавок, наприклад, «за високі досягнення науково-педагогічних працівників у праці (до 50 % від посадового окладу)» відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» від 30 серпня 2002 р. № 1298 [10].

Мета статті. З огляду на вищезазначене сформульовано мету публікації – опрацювання науково-методичного супроводу застосування норм праці в системі матеріального стимулювання науково-педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що основною метою підвищення конкурентоспроможності ЗВО є підвищення самовіддачі та інтелектуальної зацікавленості науково-педагогічних працівників у своїй роботі, що залежить від підвищення соціально-економічної ефективності трудових процесів, яка виявляється передусім у скороченні втрат робочого часу НПП, пропонуємо удосконалити систему мотивації праці науково-педагогічних працівників, запровадивши методику розрахунку надбавки за високі досягнення науково-педагогічних працівників у праці.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Прозорість запропонованої методики забезпечується шляхом впровадження щотижневого звітування НПП (шляхом заповнення таблиця виконаних робіт за тиждень), що підтверджується та візується безпосереднім керівником структурного підрозділу ЗВО. Визначення витраченого науково-педагогічними працівниками часу (людиногодин) на виконання трудових процесів доцільно ґрунтувати на нормах часу для планування і обліку навчальної роботи й переліків основних видів методичної, наукової та організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 450 від 07.08.2002 р. [10]. Проте, на наше переконання, необхідно доповнити часові показники якісними характеристиками трудового процесу, а саме: складність роботи залежно від її характеру та змісту, група; рівень використання комп'ютерної техніки, група та у %; рівень розумової активності в процесі виконання завдання, %.

Графічно методика розрахунку надбавки «за високі досягнення науково-педагогічних працівників у праці» представлена на рис. 1. Методика розрахунку надбавки «за високі досягнення науково-педагогічних працівників у праці» враховує максимальну кількість чинників, які впливають на тривалість (ступінь виконання) трудового процесу (виду роботи). Фактори впливу на продуктивність НПП, визначені шляхом проведення відповідного анкетування, такі: а) характер робіт, які складають зміст праці; б) кваліфікація НПП та здатність застосовувати знання та компетенції в процесі праці; в) рівень володіння і використання комп'ютерної техніки конкретним НПП; г) стаж роботи НПП (загальний, на кафедрі, на посаді, яку обіймає); д) індивідуальна інтенсивність праці; е) рівень розумової активності НПП. Відповідно до запропонованої методики, підставою для нарахування надбавки «за високі досягнення НПП у праці» є дотримання нерівності: $\Phi_{ск} > \Phi_e$.

За українським законодавством робочий час науково-педагогічних працівників [6; 11] має становити 36 годин на тиждень. Час виконання навчальних, методичних, наукових та організаційних трудових обов'язків у поточному навчальному році не має перевищувати річний робочий час, який становить 1548 годин за середньотижневої тривалості 36 годин (тобто 154,8 години в місяць).

Граничний (мінімальний) місячний фонд робочого часу (Φ_e) – це мінімальна кількість людиногодин, який НПП зобов'язаний відпрацювати для отримання надбавки (у кожному місяці по-різному залежно від кількості фактично відпрацьованих днів і годин з урахуванням коефіцієнта K_n ($K_n = 0,98$), який враховуватиме час переходу від одного виду роботи до іншого). Наприклад, якщо в місяці 30 днів, з яких 4 вихідних, 1 святковий день і 1 день передсвятковий – робочий день коротше звичайного на 1 годину, тоді мінімальна кількість годин, яку повинен НПП «покрити» продуктивною працею, становитиме $K_n (6 \cdot (30 - 4 - 1) - 1) = 0,98 (150 - 1) = 0,98 \cdot 149 = 146$ (годин). Така кількість годин є межею для отримання надбавки абсолютно для всіх НПП (з різною кваліфікацією, з певним досвідом роботи тощо). Винятком буде відсутність НПП на роботі з поважних причин, тоді гранична норма часу буде знижена. Зважаючи на те, що кожний НПП повинен відпрацювати за рік на ставку 1548 годин, ця надбавка стимулюватиме також НПП працювати з рівною напруженістю протягом усього року.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

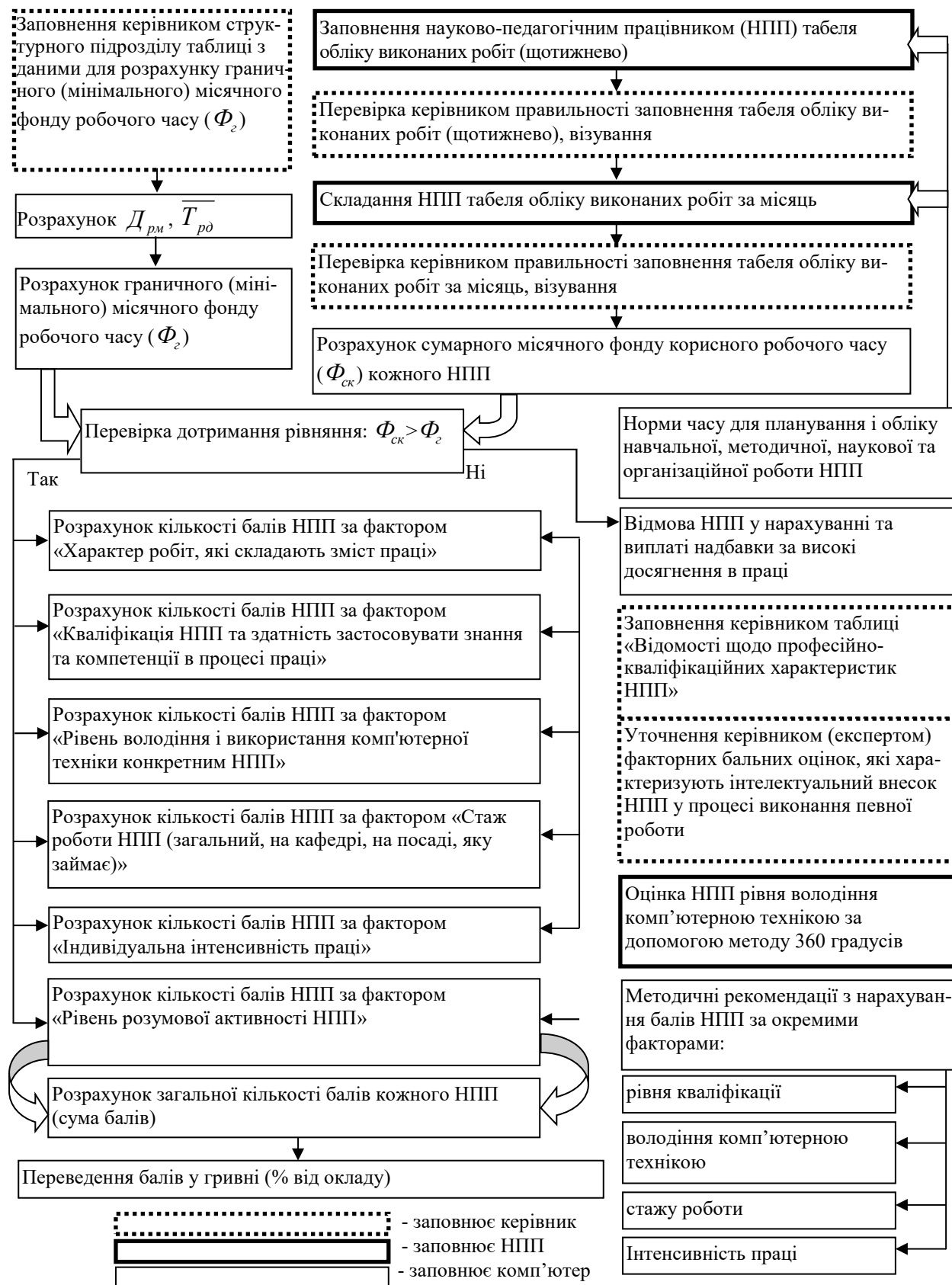

Рис. 1. Методика розрахунку надбавки «за високі досягнення у праці»
 Джерело: складено автором.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Формулу розрахунку Φ_z можна виразити так:

$$\Phi_z = D_{pm} \cdot \overline{T_{pd}} \cdot K_n - T_{mz}, \quad (1)$$

де Φ_z – гранична місячна трудомісткість, чол.-год.;

D_{pm} – кількість робочих днів у розрахунковому місяці, днів;

$\overline{T_{pd}}$ – середня тривалість робочого дня, годин;

K_n – коефіцієнт, який враховує час переходу від одного виду роботи до іншого (коефіцієнт переключення; 0,98);

T_{mz} – кількість невідпрацьованих НПП годин із поважних причин.

Кількість робочих днів у розрахунковому місяці розраховується за такою формулою:

$$D_{pm} = D_m - D_v - D_c, \quad (2)$$

де D_m – кількість днів розрахункового місяця, днів;

D_v, D_c – кількість вихідних та святкових днів відповідно в розрахунковому місяці згідно з чинним законодавством України з праці та правил внутрішнього трудового розпорядку, діючих у ЗВО, днів.

Середня тривалість робочого дня визначається таким чином:

$$\overline{T_{pd}} = \frac{D_{prz} \cdot T_{prz} + D_{nprz} \cdot T_{срз}}{D_{pm}}, \quad (3)$$

де D_{prz} – кількість повних робочих днів місяця, днів;

D_{nprz} – кількість неповних (скорочених, передсвяткових) робочих днів місяця, днів;

T_{prz} – тривалість повного робочого дня, годин;

$T_{срз}$ – тривалість скороченого робочого дня, годин;

Якщо умова виконується ($\Phi_{ск} > \Phi_z$) і НПП за даними таблиця обліку виконаних робіт відпрацював більше ніж 145,62 години, то за допомогою факторних бальних оцінок, які характеризують інтелектуальний внесок НПП у процесі виконання посадових обов'язків, слід визначити відсоток надбавки. На нашу думку, такий показник, як характер робіт, повинен бути визначений експертами поряд із нормами праці, оскільки саме він визначає складність роботи й безпосередньо впливає на тривалість виконання трудового процесу НПП. За своїм змістом навчальна робота в закладі вищої освіти – це частина трудової діяльності з підготовки фахівців вищої кваліфікації, що включає види конкретних робіт, визначених структурою навчального плану спеціальності. Таких видів робіт налічується понад 40. Основним і найбільшим за значущістю компонентом праці викладача є навчально-педагогічна діяльність. Використовуючи відомості, вміщені у відповідній літературі [2, с. 134], формуємо групи чинників, що визначають складність змісту праці НПП: навчальні, методичні, наукові, організаційні.

Розрахунок кількості балів НПП за складність виконуваних розраховуємо за такою формулою:

$$B_{xp,i} = \overline{C_{в.р.}} \cdot \Phi BO_{xp,1}, \quad (4)$$

де $B_{xp,i}$ – кількість балів за характер робіт, які складають зміст праці, і-му НПП;

$\overline{C_{в.р.}}$ – середньоарифметичне значення складності виконуваних робіт і-м НПП за певний проміжок часу;

$\Phi BO_{xp,1}$ – факторна бальна оцінка НПП за характер робіт 1-го ступеня градації балів (1 групи).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Не викликає заперечень, що обов'язковою передумовою якісного виконання функціональних обов'язків НПП є здатність на практиці використовувати набуті знання і компетенції та рівень кваліфікації. З огляду на те, що зазначені передумови мають значний вплив на тривалість трудового процесу, від них залежить і місячний корисний фонд робочого часу НПП. Це залежність описується рівнянням регресії ($Y = 5,266 - 0,0035X_1 - 0,021X_2$). Для співвіднесення кваліфікації НПП, яка впливає на продуктивність їхньої праці з факторними бальними оцінками, необхідно визначити мінімальне та максимальне значення Y .

Мінімальним значенням показника «рівень кваліфікації НПП (X_1)» вважатимемо 10 балів (НПП (посада викладач) з повною вищою освітою (спеціаліст чи магістр), а максимальним – 140 балів (НПП (вчене звання професор), які мають вчений ступінь доктора наук та обіймають керівні посади в ЗВО). Мінімальне значення показника «Якість роботи, яка виконується НПП залежно від його здатності використовувати професійні компетенції в процесі трудової діяльності, % (за оцінкою експерта), (X_2)» приймемо рівним 30 %, оскільки робота виконана з меншою якістю має бути виконана повторно, або потребує значного коригування, максимальне значення параметру X_2 дорівнюватиме 100 %. Оскільки параметри моделі X_1 та X_2 зворотно пропорційні залежній змінній Y , то мінімальне значення Y можна розрахувати за формулою $Y_{нч,макс} = 5,266 - 0,0035X_{1,мін} - 0,021X_{2,мін}$, а максимальне за формулою $Y_{нч,мін} = 5,266 - 0,0035X_{1,макс} - 0,021X_{2,макс}$, де $Y_{нч,макс}$ – максимальна норма часу для розроблення робочих програм навчальних дисциплін (РПНД), годин; $X_{1,мін}$ – мінімальний рівень кваліфікації НПП, балів; $X_{2,мін}$ – мінімальний рівень якості праці, який залежить від здатності НПП застосовувати знання та компетенції в процесі праці; $Y_{нч,мін}$ – мінімальна норма часу для розроблення робочих програм навчальних дисциплін (РПНД), годин; $X_{1,макс}$ – максимальний рівень кваліфікації НПП, балів; $X_{2,макс}$ – максимальний рівень якості праці, який залежить від здатності НПП застосовувати знання та компетенції в процесі праці.

Виконавши відповідні розрахунки отримаємо $Y_{нч,макс} = 4,6$ (люд.-год.), $Y_{нч,мін} = 2,68$ (люд.-год.). Знаючи максимальне та мінімальне значення Y маємо можливість знайти шаг (кількість годин, з яких складається один інтервал) та граничні значення інтервалів.

$$H_{кв} = \frac{Y_{нч,мін} - Y_{нч,макс}}{n_{кв}}, \quad (5)$$

де $H_{кв}$ – шаг, кількість годин між двома граничними значеннями інтервалів;

$n_{кв}$ – кількість ступенів градації балів із даних щодо факторних бальних оцінок за фактором «кваліфікація НПП та здатність застосовувати знання та компетенції в процесі праці».

$$L_{кв,i} = \Phi_{кв,i-1} + H_{кв}, \quad (6)$$

де $L_{кв,i}$ – граничні значення i -х інтервалів, людиногодин;

$\Phi_{кв,i-1}$ – граничне значення інтервалу, який передус і-му, людиногодин.

У табл. 1 наведено результати проведення бальної оцінки за кваліфікацією НПП та їхньою здатністю застосовувати знання та компетенції в процесі праці, що розраховується таким чином:

$$B_{кв,i} = \frac{(Y_{нч,i} - Y_{нч,макс}) \cdot \Phi_{БО_{кв,i}}}{H_{кв}}, \quad (7)$$

де $B_{кв,i}$ – кількість балів за кваліфікацію та здатність застосовувати знання та компетенції в процесі праці i -му НПП;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

$Y_{нч,i}$ – норма часу для розроблення робочих програм навчальних дисциплін (РПНД) і-го НПП, годин;

$\Phi BO_{кв,1}$ – факторна бальна оцінка НПП за кваліфікацію та здатність застосовувати знання та компетенції в процесі праці 1-го ступеня градації балів.

Таблиця 1

Розділення відрізка на 10 інтервалів та відображення кількості балів за кваліфікацію та здатність застосовувати знання і компетенції в процесі праці НПП

№ з/п	Мін та мах значення Y, год	Граничні значення інтервалів, людиногодин	Інтервали, людиногодин	Бали з ФБО
1	4,60	4,60	4,60 - 4,41	20
2	-	4,41	4,40 - 4,22	40
3	-	4,22	4,21 - 4,02	60
4	-	4,02	4,01 - 3,83	80
5	-	3,83	3,82 - 3,64	100
6	-	3,64	3,63 - 3,45	120
7	-	3,45	3,44 - 3,25	140
8	-	3,25	3,24 - 3,06	160
9	-	3,06	3,05 - 2,87	180
10	-	2,87	2,86 - 2,68	200
11	2,68	2,68	-	-
Шаг	-0,1925	-	-	-

На загальну кількість балів, яку НПП може отримати за результатами оцінки його праці за місяць, робить значний вплив такий показник, як рівень володіння і використання комп'ютерної техніки. Під ступенем володіння комп'ютерною технікою розуміємо вміння НПП працювати з операційною системою Windows, базовим набором програм, таких як Microsoft Office (Word, Excel, Access, Power Point), Fine Reader, Internet Explorer, а також опанування можливостями Інтернету. Загальний рівень володіння та використання комп'ютерної техніки НПП складатиметься з рівня володіння комп'ютерною технікою, який оцінюватиметься за допомогою методу 360 градусів, та рівня використання комп'ютерної техніки в процесі праці, який залежатиме від кількості та видів робіт, які НПП виконає за розрахунковий місяць. Важливе значення має той фактор, що показник «рівень володіння комп'ютерною технікою» більше залежить від безпосередньо НПП, і тому повинен мати більшу вагу у порівнянні з показником «рівень використання комп'ютерної техніки», оскільки роботи, які виконують НПП, а отже, і відсоток використання комп'ютерної техніки в процесі праці більше залежить від самого трудового процесу та потреб кафедри. Формула матиме такий вигляд:

$$P_{кт,i} = P_{вол,i} \cdot 0,55 + P_{вик,i} \cdot 0,45, \quad (8)$$

де $P_{кт,i}$ – загальний рівень володіння та використання комп'ютерної техніки і-м НПП;

$P_{вол,i}$ – рівень володіння комп'ютерною технікою і-м НПП;

$P_{вик,i}$ – рівень використання комп'ютерної техніки і-м НПП.

Для того щоб порівняти бали, які НПП отримує за володіння та використання комп'ютерної техніки з факторними бальними оцінками, необхідно визначити мінімальне та максимальне значення показника «рівень володіння та використання комп'ютерної техніки». Формулами ці показники будуть виражені так:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

$$P_{кт, \min} = P_{вол, \min} \cdot 0,55 + P_{вик, \min} \cdot 0,45, \quad (9)$$

де $P_{кт, \min}$ – мінімальний загальний рівень володіння та використання комп'ютерної техніки НПП;

$P_{вол, \min}$ – мінімальний рівень володіння комп'ютерною технікою НПП;

$P_{вик, \min}$ – мінімальний рівень використання комп'ютерної техніки НПП.

$$P_{кт, \max} = P_{вол, \max} \cdot 0,55 + P_{вик, \max} \cdot 0,45, \quad (10)$$

де $P_{кт, \max}$ – максимальний загальний рівень володіння та використання комп'ютерної техніки НПП;

$P_{вол, \max}$ – максимальний рівень володіння комп'ютерною технікою НПП;

$P_{вик, \max}$ – максимальний рівень використання комп'ютерної техніки НПП.

Мінімальне значення $P_{вол, \min}$ становитиме 20 балів (зі 100 можливих), оскільки якщо коефіцієнт володіння працівником комп'ютером менший за 0,2, то працівник вважається неконкурентоспроможним за умов сьогоденної комп'ютеризації праці, а максимальне значення $P_{вол, \max}$ дорівнюватиме 100 балам. Мінімальне значення показника $P_{вик, \min}$ буде рівним нулю, якщо НПП займатиметься лише тією роботою, де використання комп'ютерної техніки не обов'язкове, а максимальне значення $P_{вик, \max}$ дорівнюватиме максимальному значенню показника «рівень використання комп'ютерної техніки» за всіма видами роботи і становитиме 98,4 % та балів відповідно. Отже: $P_{кт, \min} = 20 \cdot 0,55 + 0 = 11$ (балів); $P_{кт, \max} = 100 \cdot 0,55 + 98,4 \cdot 0,45 = 99,28$ (балів).

Знаючи максимальне та мінімальне значення рівня володіння та використання комп'ютерної техніки, маємо можливість знайти шаг ($H_{к\tau i}$) (кількість балів, з яких складається один інтервал, що розраховується як відношення різниці між максимальним та мінімальним значенням цього фактору до кількості ступенів градації балів із даних щодо факторних бальних оцінок за фактором «рівень володіння та використання комп'ютерної техніки») та граничні значення інтервалів $L_{кв, i}$. У табл. 2 наведено результати відповідних розрахунків.

Таблиця 2

Розділення відрізка на 10 інтервалів та відображення кількості балів за рівнем володіння і використання комп'ютерної техніки

№ з/п	Мін та мах за рівнем володіння і використання комп'ютерної техніки, людиногодин	Граничні значення інтервалів, балів	Інтервали, балів	Бали
1	11,00	11,00	11,00 - 19,83	14
2	-	19,83	19,84 - 28,66	28
3	-	28,66	28,67 - 37,48	42
4	-	37,48	37,49 - 46,31	56
5	-	46,31	46,32 - 55,14	70
6	-	55,14	55,15 - 63,97	84
7	-	63,97	63,98 - 72,80	98
8	-	72,80	72,81 - 81,62	112
9	-	81,62	81,63 - 90,45	126
10	-	90,45	90,46 - 99,28	140
11	99,28	99,28	-	
Шаг	8,828	-		

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Формула розрахунку кількості балів НПП за рівнем володіння і використання комп'ютерної техніки має такий вигляд:

$$B_{km,i} = \frac{(P_{km,i} - P_{km,\min}) \cdot \Phi BO_{km,1}}{H_{km}}, \quad (11)$$

де $B_{km,i}$ – кількість балів за рівень володіння та використання комп'ютерної техніки і-му НПП;

$\Phi BO_{km,1}$ – факторна бальна оцінка НПП за рівень володіння та використання комп'ютерної техніки 1-го ступеня градації балів.

За допомогою кореляційно-регресійного аналізу щодо визначення впливу стажу роботи працівників на продуктивність їхньої праці вдалося з'ясувати, що стаж роботи НПП має значний вплив на продуктивність їхньої праці. Рівняння множинної регресії має такий вигляд: $Y = 0,053 \cdot X1 + 0,076 \cdot X2 + 1,167 \cdot X3 + 163,81$. Найвпливовішим є показник «кількість років, відпрацьованих НПП на посаді, яку він посідає, $X3$ » ($m3 = 1,167$), другий за значущістю показник – «Кількість відпрацьованих років НПП на цій кафедрі, $X2$ » ($m2 = 0,076$), та найменший вплив здійснює «Загальний стаж НПП, $X1$ » ($m1 = 0,053$). У випадку, коли НПП взагалі немає стажу роботи, то $X1$, $X2$ та $X3$ дорівнюватимуть 0, тобто найменша місячна трудомісткість буде рівною b та становитиме 163,81 люд.-год.

Тенденція до зростання корисного фонду робочого часу залежно від стажу роботи НПП у цьому ЗВО, на відповідній кафедрі та безпосередньо на посаді, яку обіймає працівник, зберігається до моменту досягнення НПП пенсійного віку. Потім спостерігається явище, яке в науковій літературі [2] має назву «професійне вигорання», коли продуктивність праці незважаючи на стаж роботи, з роками знижується. Отже, найбільший місячний фонд корисного робочого часу зафіксований у НПП, який має стаж роботи 39 років ($X1$, $X2$ та $X3 = 39$) і становить, відповідно: $0,053 \cdot 39 + 0,076 \cdot 39 + 1,167 \cdot 39 + 163,81 = 214,33$ люд.-год.

Знаючи мінімальне та максимальне значення місячного фонду корисного робочого часу за рахунок стажу, маємо можливість знайти шаг (кількість балів, з яких складається один інтервал) та граничні значення інтервалів.

$$H_{cm} = \frac{\Phi_{\max} - \Phi_{\min}}{n_{cm}}, \quad (12)$$

де H_{cm} – шаг, кількість балів між двома граничними значеннями інтервалів;

$\Phi_{\max}$ – максимальне кількісне значення фактору;

$\Phi_{\min}$ – мінімальне кількісне значення фактору;

n_{cm} – кількість ступенів градації балів із даних щодо факторних бальних оцінок за фактором «стаж роботи НПП».

Проведені розрахунки представлені в табл. 3.

$$L_{cm,i} = M_{cm,i-1} + H_{cm}, \quad (13)$$

де $L_{cm,i}$ – граничні значення і-х інтервалів, балів;

$M_{cm,i-1}$ – граничне значення інтервалу, який передує і-му, балів.

Таблиця 3

Розділення відрізка на 10 інтервалів та відображення кількості балів за стаж роботи

№ з/п	Мін та мах місячний фонд корисного робочого часу (1-min, 10-max), людиногодин, Y	Граничні значення інтервалів, людиногодин	Інтервали, людиногодин	Бали
1	163,81	163,81	163,81-168,86	16
2		168,86	168,87-173,91	32
3		173,91	173,92-178,97	48
4		178,97	178,98-184,02	64
5		184,02	184,03-189,07	80
6		189,07	189,08-194,12	96
7		194,12	194,13-199,18	112
8		199,18	199,19-204,23	128
9		204,23	204,24-209,28	144
10		209,28	209,29-214,33	160
11	214,33	214,33		
Шаг	5,052474739	-	-	

Формула розрахунку кількості балів НПП за стаж роботи буде такою:

$$B_{cm,i} = \frac{(M_{cm,i} - M_{cm,min}) \cdot \Phi BO_{cm,1}}{H_{cm}}, \quad (14)$$

де $B_{cm,i}$ – кількість балів за стаж роботи і-му фахівцю;

$M_{cm,i}$ – місячна трудомісткість і-го НПП залежно від стажу роботи, люд.-год;

$M_{cm,min}$ – мінімальний місячний фонд робочого часу і-го НПП (взагалі не має стажу роботи), люд.-год.;

$\Phi BO_{cm,1}$ – факторна бальна оцінка НПП за стаж роботи 1-го ступеня градації балів.

Індивідуальна інтенсивність праці залежатиме від сумарного місячного корисного фонду робочого часу (Φ_{cm}), оскільки цей показник прямо пропорційно характеризує індивідуальну інтенсивність праці НПП залежно від його зацікавленості в роботі, особистих ставлень до виконуваної роботи, характеру та інших факторів. Для нарахування балів за показником «індивідуальна інтенсивність праці» слід визначити найбільш низьку та найбільш високу (максимальну) інтенсивність праці, що дозволить побудувати інтервали з певною кількістю балів. Логічним виглядає визнання мінімальної інтенсивності подолання бар'єру граничного місячного фонду робочого часу (Φ_2), а найбільш інтенсивною працею приймемо працю, яка буде інтенсивніше за мінімальну, а отже, і за місячний фонд робочого часу на 60 % (оскільки в науковій літературі автори схиляються до думки, що якщо інтенсивність праці перевищує нормальну, з розміреною інтенсивністю на 60 %, то стомлюваність наступає в 2,3 рази швидше в порівнянні з працею з нормальною інтенсивністю [4]). Тоді, максимальне значення показника індивідуальної інтенсивності праці дорівнюватиме: $\Phi_2 \times 1,6$. У нашому випадку мінімальне значення інтенсивності праці становитиме 145,62 люд.-год, а максимальне значення – $145,62 \cdot 1,6 = 232,99$ люд.-год.

Знаючи мінімальне та максимальне значення інтенсивності праці знайдемо шаг (кількість балів, з яких складається один інтервал) та граничні значення інтервалів.

$$H_{in} = \frac{\Phi_{max,in} - \Phi_{min,in}}{n_{in}}, \quad (15)$$

де H_{in} – шаг, кількість балів між двома граничними значеннями інтервалів;

$\Phi_{max,in}$ – максимальне кількісне значення фактору інтенсивність праці;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

$\Phi_{\min, in}$ – мінімальне кількісне значення фактору інтенсивність праці;

n_{in} – кількість ступенів градації балів з даних щодо факторних бальних оцінок за фактором «індивідуальна інтенсивність праці».

Відповідні розрахунки наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Розділення відрізка на 10 інтервалів та відображення кількості балів за інтенсивність праці

№ з/п	Мін та max індивідуальна інтенсивність праці, людиногодин	Граничні значення інтервалів, людиногодин	Інтервали, людиногодин	Бали за ФБО
1	145,62	145,62	145,62 - 154,36	9
2	-	154,36	154,37 - 163,09	18
3	-	163,09	163,10 - 171,83	27
4	-	171,83	171,84 - 180,57	36
5	-	180,57	180,58 - 189,31	45
6	-	189,31	189,32 - 198,04	54
7	-	198,04	198,05 - 206,78	63
8	-	206,78	206,79 - 215,52	72
9	-	215,52	215,53 - 224,25	81
10	-	224,25	224,26 - 232,99	90
11	232,99	232,99		
Шаг	8,7372	-	-	

$$L_{in,i} = \Phi_{in,i-1} + H_{in}, \quad (16)$$

де $L_{in,i}$ – граничні значення і-х інтервалів, балів;

$\Phi_{in,i-1}$ – граничне значення інтервалу, який передує і-му, балів.

Формула розрахунку кількості балів НПП за індивідуальну інтенсивність праці буде такою:

$$B_{in,i} = \frac{(\Phi_{in,i} - \Phi_{\min, in}) \cdot \Phi BO_{in,1}}{H_{in}}, \quad (17)$$

де $B_{in,i}$ – кількість балів за індивідуальну інтенсивність праці і-му НПП;

$\Phi_{in,i}$ – місячна трудомісткість і-го НПП залежно від індивідуальної інтенсивності праці, люд.-год;

$\Phi BO_{in,1}$ – факторна бальна оцінка НПП за інтенсивність праці 1-го ступеня градації балів.

За допомогою використання економіко-математичних методів вдалося з'ясувати наявність зворотної дуже тісної залежності між нормою часу на виконання трудового процесу з підготовки навчальних планів та робочих навчальних планів відповідних освітньо-професійних та освітньо-наукових програм та рівнем розумової активності, вираженим у % (відсотком напруженої роботи мозку під час виконання трудового процесу НПП у загальній кількості оперативного часу). Експертами за допомогою хронометражних спостережень визначено частки напруженої роботи мозку під час виконання НПП досліджуваних кафедр робіт із планування та обліку навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи науково-педагогічних і педагогічних працівників університету, визначених у Нормах часу відповідно до [12].

Розрахунок кількості балів НПП за рівень розумової активності наступний: комп'ютер розраховує середньоарифметичне значення напруженої роботи мозку НПП під час виконання всіх видів робіт, які він виконав за певний проміжок часу (напри-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

клад, за місяць), а далі необхідно помножити це значення на кількість балів 1-ї (найнижчої) групи з таблиці факторних бальних оцінок та поділити на 10 для переведення % в 10-бальну шкалу. Цей вираз визначається формулою:

$$B_{pa,i} = \frac{\overline{C_{ppa}} \cdot \Phi BO_{pa,1}}{10}, \quad (18)$$

де, $B_{pa,i}$ – кількість балів за рівень розумової активності НПП у процесі виконання завдань, і-му НПП;

$\overline{C_{ppa}}$ – середньоарифметичне значення рівня розумової активності в процесі виконання завдання і-м НПП за певний проміжок часу, %;

$\Phi BO_{pa,1}$ – факторна бальна оцінка НПП щодо рівня розумової активності 1-го ступеня градації балів (1 групи).

Для розрахунку загальної кількості балів, яку отримав НПП за всіма факторами, в матеріальне значення надбавки доцільно скористатися формулою:

$$H_i = \frac{\sum B_i \cdot ЗП_{i,m-1}}{\Phi BO_{\max}} \cdot 0,5, \quad (19)$$

де H_i – розмір місячної надбавки «за високі досягнення НПП у праці» і-му НПП кафедри, грн;

$\sum B_i$ – загальна кількість балів, яку отримав НПП за всіма факторами за місяць;

$ЗП_{i,m-1}$ – розмір посадового окладу і-го НПП за попередній місяць, грн;

$\Phi BO_{\max}$ – максимальна кількість балів за факторними бальними оцінками;

0,5 – відповідно до нормативних документів та Положення про оплату праці максимальний розмір надбавки «за високі досягнення науково-педагогічних працівників у праці» становить 50 % від посадового окладу [10].

Також у процесі розрахунку надбавок можуть бути враховані інші фактори. Так, наприклад, може враховуватись кількість балів, яку НПП можуть отримати за попередження конфліктів, що впливає на результативність праці.

За результатами практичної реалізації запропонованої методики на кафедрі «Менеджменту» Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця отримуємо, що надбавку «за високі досягнення НПП у праці» в грудні місяці 2018 року отримали 5 працівників у розмірі: НПП_1 – 3214,4 грн; НПП_2 – 2501,16 грн; НПП_5 – 2430,75 грн; НПП_6 – 2389,19 грн; НПП_8 – 2842,37 грн.

Висновки і пропозиції. Зважаючи на те, що нині більшість ЗВО не мають чіткої системи мотивування праці науково-педагогічних працівників, що призводить до зниження їх зацікавленості в процесі виконання трудових процесів і, як наслідок, зниження продуктивності праці та самовіддачі. Одним з основних інструментів удосконалення системи мотивації праці НПП є розробка науково-методичного підходу до застосування норм праці в системі матеріального стимулювання НПП. Для цього пропонуємо запровадження розрахунку надбавки «за високі досягнення НПП у праці». Розроблений науково-методичний підхід ґрунтується на визначенні трудомісткості виконаних робіт НПП за певний проміжок часу (сумарного місячного фонду корисного робочого часу НПП), порівняної з граничним (мінімальним) місячним фондом робочого часу; на використанні норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, з урахуванням найсуттєвіших факторів впливу на ефективність трудових процесів та інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Біліченко О. С. Класичні і сучасні моделі мотивації трудової діяльності. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. № 4. С. 119-125.
2. Генкин Б. М. Экономика и социология труда. Москва: НОРМА, 2002. 416 с.
3. Дороніна М. С., Черкашина Т. С. Протиріччя в мотивації управлінського персоналу промислових підприємств. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2013. № 1. С. 4–15.
4. Зотова В. В. Производительность труда «белых воротничков» / пер. с. англ. Москва: Прогресс, 1989. 248 с.
5. Климчук А. О., Михайлов А. М. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищенні інноваційної діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 218–234.
6. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n344>.
7. Кузьмін О. Є., Жук Л. В. Розвиток наукової діяльності у вищих навчальних закладах: мотивування науково-педагогічних та наукових працівників та його особливості. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. Спецвипуск: Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2017 р., м. Київ)*. Київ, 2017. С. 203–215.
8. Лисенко І. В. Аналіз світового дослідження взаємодії регіональних інноваційних кластерів та вищої освіти. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 60–80.
9. Майстренко Ю. В. Інноваційні підходи у практиці управління персоналом вищих навчальних закладів. *Економіка та держава*. 2018. № 8. С. 2–56.
10. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp021298?an=708>.
11. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
12. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України 07.08.2002 № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>.
13. Рудченко С. М. Стимулювання трудової діяльності науково-педагогічних працівників. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2012. Вип. 56. С. 171–176.
14. Холявко Н. І. Вектори впливу вищої освіти на процеси становлення інформаційної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 4 (12). С. 27–33.
15. Шостаковська А. В., Мухіна Г. В. Управління мотивацією науково-педагогічних працівників вищих закладів освіти. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 1 (106). С. 115–121.
16. Zakharchyn H. M., Lyubomudrova N. P., Sobo I. V. Motivation and evaluation of personnel in modern challenging environment. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2016. Vol. 3, № 1. P. 31–34.

References

1. Bilichenko, O. S. (2012). Klasychni i suchasni modeli motyvatsii trudovoi diialnosti [Classical and modern models of work motivation]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria – Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea*, 4, 119-125 [in Ukrainian].
2. Genkin, B. M. (2002). *Ekonomika i sotsiologija truda [Labor economics and sociology]*. Moscow: NORMA [in Russian].
3. Doronina, M. S., Cherkashyna, T. S. (2013). Protырichchia v motyvatsii upravlinskoho personalu promyslovykh pidpriemstv [Contradictions in the motivation of management personnel of industrial enterprises]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi – Economics and management of enterprises of machine-building industry*, 1, 4-15 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Zotova, V. V. (1989). *Proizvoditelnost truda «belykh vorotnichkov» [Labor productivity «white collar»]*. Moscow: Progress [in Russian].

5. Klymchuk, A. O., Mykhailov, A. M. (2018). Motyvatsiia ta stymuliuvannia personalu v efektyvnomu upravlinni pidpriemstvom ta pidvyshchenni innovatsiinoi diialnosti [Motivation and stimulation of the personnel in effective management of the enterprise and enhancement of innovative activity]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, 1, 218–234 [in Ukrainian].

6. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labor Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n344>.

7. Kuzmin, O. Ie., Zhuk, L. V. (2017). Rozvytok naukovoї diialnosti u vyshchykh navchalnykh zakladakh: motyvuvannia naukovo-pedahohichnykh ta naukovykh pratsivnykiv ta yoho osoblyvosti [Development of scientific activity in higher education institutions: motivation of scientific-pedagogical and scientific workers and its peculiarities]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnologii ta dizainu. Seriiia Ekonomichni nauky. Spetsvypusk: Efektyvnist orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Bulletin of the Kiev National University of Technology and Design. Series Economic Sciences. Special Issue: Efficiency of Organizational and Economic Mechanism of Innovative Development of Higher Education: Materials of the VII International Scientific and Practical Conference* (October 6, 2017, Kyiv) (pp. 203–215). Kyiv [in Ukrainian].

8. Lysenko, I. V. (2019). Analiz svitovoho doslidu vziaemodii rehionalnykh innovatsiinykh klasteriv ta vyshchoi osvity [Analysis of the world experience of interaction of regional innovation clusters and higher education]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (19), 60–80 [in Ukrainian].

9. Maistrenko, Yu. V. (2018). Innovatsiini pidkhody u praktytsi upravlinnia personalom vyshchykh navchalnykh zakladiv [Innovative approaches in the practice of HR management of higher education institutions]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 8, 52–56 [in Ukrainian].

10. Pro oplatu pratsi pratsivnykiv na osnovi Yedynoi taryfnoi sitky rozriadiv i koefitsientiv z oplaty pratsi pratsivnykiv ustanov, zakladiv ta orhanizatsii okremykh haluzei biudzhethnoi sfery [On the remuneration of employees on the basis of the Uniform tariff grid of grades and coefficients for remuneration of employees of institutions, institutions and organizations of certain sectors of the budget sphere]. № 1298 (30.08.2002). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp021298?an=708>.

11. Pro vyshchu osvitu [About higher education]. № 1556-VII (on July 1, 2014). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

12. Pro zatverdzhennia norm chasu dlia planuvannia i obliku navchalnoi roboty ta perelikiv osnovnykh vydiv metodychnoi, naukovoї y orhanizatsiinoi roboty pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [On approval of the norms of time for planning and accounting of educational work and lists of the main types of methodical, scientific and organizational work of pedagogical and scientific-pedagogical employees of higher educational institutions]. № 450 (07.08.2002). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>.

13. Rudchenko, S. M. (2012). Stymuliuvannia trudovoї diialnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Stimulation of work activity of scientific and pedagogical workers]. *Sotsialni tekhnologii: aktualni problemy teorii ta praktyky – Social technologies: current problems of theory and practice*, 56, 171–176 [in Ukrainian].

14. Kholiavko, N. I. (2017). Vektory vplyvu vyshchoi osvity na protsesy stanovlennia informatsiinoi ekonomiky [Vectors of the influence of higher education on the processes of becoming an information economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4 (12), 27–33 [in Ukrainian].

15. Shostakovska, A. V., Mukhina, H. V. (2019). Upravlinnia motyvatsiieiu naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchykh zakladiv osvity [Management of motivation of scientific and pedagogical workers of higher educational institutions]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 1 (106), 115–121 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

16. Zakharchyn, H. M., Lyubomudrova, N. P., Sobo, I. B. (2016). Motivation and evaluation of personnel in modern challenging environment . *Economics, Entrepreneurship, Management*, 3 (1), 31–34 [in English].

Дибач Інна Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та організації виробництва, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (просп. Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54000, Україна).

Дыбач Инна Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и организации производства, Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова (просп. Героев Украины, 9, г. Николаев, 54000, Украина).

Dybach Inna – PhD in Economic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Production Organization, Admiral Makarov National University of Shipbuilding (9 Heroes of Ukraine Av., 54000 Mykolaiv, Ukraine).

E-mail: inna.leonidivna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4237-8709>

Scopus Author ID: 36068969200

ResearcherID: U-2756-2017

УДК 338.49:004

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-52-60

*Олена Жук, Катерина Нітченко***НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
КАТЕГОРІЇ «ІНФОРМАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА»***Елена Жук, Екатерина Нитченко***НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ
КАТЕГОРИИ «ИНФОРМАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА»***Olena Zhuk, Kateryna Nitchenko***SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL PROVISIONS OF THE ESSENCE DEFINITION
OF THE CATEGORY «INFORMATION INFRASTRUCTURE»**

У статті розглянуто питання визначення сутності категорії «інформаційна інфраструктура». Для цього було проведено ґрунтовне дослідження змісту таких дефініцій, як «інформація» та «інфраструктура». Вивчення вже сформованих наукових концепцій обґрунтування природи інформаційної інфраструктури дозволило визначити наявність значної їх кількості й запропонувати авторське трактування цієї дефініції. Також було виокремлено базові особливості функціонування такої інфраструктури, її універсальний характер та конкретизувати роль у розвитку явищ та систем різної природи. У статті також розглянуто питання розвитку інформаційної інфраструктури в сучасному цифровому світі.

Ключові слова: інформація; інформаційна інфраструктура; інфраструктура; інформаційна система; діджиталізація.

Табл.: 2. Бібл.: 30.

В статье рассмотрены вопросы определения сущности категории «информационная инфраструктура». Для этого было проведено детальное исследование содержания таких дефиниций как «информация» и «инфраструктура». Изучение уже сложившихся научных концепций обоснования природы информационной инфраструктуры позволило определить наличие значительного их количества и предложить авторская трактовка этой дефиниции. Также были выделены базовые особенности функционирования такой инфраструктуры, ее универсальный характер и конкретизировать роль в развитии явлений и систем различной природы. В статье также рассматриваются вопросы развития информационной инфраструктуры в современном цифровом мире.

Ключевые слова: информация; информационная инфраструктура; инфраструктура; информационная система; диджитализация.

Табл.: 2. Библ.: 30.

Within the article, the issue of determining the essence of the category "information infrastructure" is considered. For this purpose, a thorough study of the contents of such definitions as "information" and "infrastructure" was carried out. The study of the already formed scientific concepts of the nature substantiation of information infrastructure allowed us to determine the presence of a considerable number of them and suggest the author's interpretation of this definition. In addition, basic peculiarities of this infrastructure, its universal character were singled out, and the role in the development of phenomena and systems of different nature were specified. Within the article, the issue of the information infrastructure development in today's digital world was considered as well.

Keywords: information; information infrastructure; infrastructure; information system; digitization.

Table: 2. References: 30.

JEL Classification: L84; D80

Постановка проблеми. Сучасний світ розвивається в умовах процесів діджиталізації всіх сфер нашого суспільства. Інноваційні технології стають невід'ємною частиною життя і вже відіграють ключову роль в організації нашої роботи та відпочинку. Проте більшість усіх технологій базується виключно на використанні даних, інформації різного типу, яка опрацьовується відповідними програмними продуктами, новітніми технологіями. Інформація на сьогодні вже є не лише одним із базових ресурсів, від якого залежить існування, функціонування тих, або інших об'єктів, явищ, систем, але це й ресурс їх оновлення, трансформації та розвитку.

Відповідно, така важлива роль інформації в нашому житті, в організації ефективного функціонування окремих економічних об'єктів зумовлює постійний пошук учених у створенні найбільш досконалих методів та механізмів роботи з даними, які дозволяли б максимально спростити ті процеси, які доцільно автоматизувати, уніфікувати. Інформація – це ресурс також змін та управління, оскільки саме її обіг усередині окремих систем дозволяє їм розвиватися, удосконалюватися, адаптуватися під зміни зовнішнього світу й постійно забезпечувати власний розвиток, виконувати необхідні функції.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отже, важливу роль у продукуванні нових технологій, їх використанні та розвитку відіграє інформаційна інфраструктура, функціонування якої полягає у створенні умов для вчасного та повного акумулювання даних, їх продуктивного та швидкого опрацювання, формулювання в належному та зручному для використання вигляді. Інформаційна інфраструктура, як і будь-який вид інфраструктури, є поняттям складним та багатограним, оскільки до її складу можна відносити різні елементи та компоненти, сукупність яких доволі часто визначає тим об'єктом або системою, обіг інформація в яких вивчається.

Саме важливість розуміння сутності інформаційної інфраструктури, особливостей її функціонування в межах систем різної природи, ролі в їхньому розвитку зумовлює актуальність проведення нових досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагому увагу дослідженню сутності інформаційної інфраструктури та її особливостям функціонування в різних системах приділяла значна кількість науковців. До їх числа варто віднести таких, як І. Бачило, Д. Белл, О. Бондаренко, Л. Брюллен, Н. Вібер, О. Волох, Дж. Гелбрейт, О. Довгань, П. Друкер, М. Дубина, С. Дятлов, К. Ерроу, У. Ешбі, А. Іванова, В. Іноземцев, М. Кастельс, Х. Кібіджі, А. Лапін, М. Мак-Люен, Л. Мельник, Б. Мільнер, Ю. Мірясов, П. Отле, Д. Піронті, М. Порат, І. Рекуренто, У. Ростоу, А. Румянцев, Ю. Сафонов, С. Сонько, К. Серебряк, Е. Тоффлер, А. Урсул, О. Хансет, Н. Хейлз, Ю. Шрейдер.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, попри численні наукові праці вказаних науковців, нині актуальними залишаються питання дослідження сутності інформаційної інфраструктури як наукової категорії, визначення основних, загальних особливостей її функціонування та розвитку.

Мета статті. Метою статті є дослідження наукових концепцій розгляду інформаційної інфраструктури як універсальної наукової категорії та обґрунтування її сутності.

Виклад основного матеріалу. Отже, враховуючи важливість інформаційної інфраструктури та її об'єктивний характер існування і невід'ємність від функціонування тих систем та об'єктів, розвитку яких вона сприяє, зумовлює складність ідентифікації її змісту. Значний спектр різних технологій, способів опрацювання даних, їх використання, передача визначають і необхідність відповідної інфраструктури для впровадження нових технологій, їх перевірки та ефективної експлуатації. Саме тому дослідження почнемо з аналізу сутності категорії «інформація», що сприятиме формуванню незалежного та більш ґрунтовного авторського підходу до розуміння природи інформаційної інфраструктури. У табл. 1 представлено окремі наукові підходи до розгляду сутності зазначеної дефініції.

Таблиця 1

Наукові концепції визначення сутності категорії «інформація»

Визначення	Посилання
1	2
Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді	[15]
Інформація визначається і як наукове поняття, суть якого полягає в обміні повідомленнями між людьми, людиною та технікою, між технічними засобами	[1]
Інформація – універсальний ресурс, який використовується всіма галузями економіки та є сукупністю відомостей, фактів, знань про її компоненти, об'єкти, суб'єкти, що передаються прямо або опосередковано від джерела до споживача	[13]
Інформація як властивість матеріальних об'єктів і процесів породжувати, передавати та зберігати різноманітні стани, що за допомогою тієї або іншої форми відбиття може бути передане від одного об'єкта до іншого і відбите в його структурі	[24]
Інформація – це позначення змісту, отримане нами з зовнішнього світу в процесі пристосування до нього нас і наших почуттів	[18]

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 1

1	2
Інформація в теорії управління (кібернетиці), предметом дослідження якої є основні закони управління, тобто розвитку систем управління, інформацією називаються повідомлення, що отримуються системою із зовнішнього світу при адаптивному управлінні (приспосованні, самозбереженні системи управління)	[18]
Інформація – це позначення змісту, отримане нами з зовнішнього світу в процесі пристосування до нього нас і наших почуттів	[18]
Інформацію як природну реальність, яка несе в собі характерні ознаки предметів та явищ природи, які проявляються в просторі та часі. Простір є форма буття матерії, яка характеризує її протяжність, структурність, співіснування та взаємодію елементів. Час – це форма буття матерії, яка виражає тривалість її існування, послідовність зміни станів у зміні та розвитку всіх матеріальних систем	[8, с. 11]
У контексті економіки існує поняття економічної інформації, яку трактують як інформацію про суспільні процеси виробництва, обміну, розподілення, накопичення та споживання матеріальних й інших благ. Це ті повідомлення, знання, які беруться з економічних даних	[25]
Інформація, з економічної точки зору, – це універсальний ресурс, який використовується всіма галузями економіки та є сукупністю відомостей, фактів, знань про її компоненти, об'єкти, суб'єкти, що передаються прямо або опосередковано від джерела до споживача	[12]

Джерело: складено автором.

З табл. 1 бачимо, що існують різні підходи до визначення сутності категорії «інформація» та немає чіткого єдиного трактування, оскільки для кожного об'єкта дослідження визначення інформації буде нести свій змістовний сенс. Аналіз окреслених трактувань дозволяє зробити висновок, що загалом інформацію варто розглядати як сукупність сигналів, що сприймаються людиною і дозволяють їй усвідомити природу, стан, розвиток різних систем, процесів та явищ.

Унікальність інформації полягає в тому, що вона формується постійно також на основі використання вже створених інформаційних ресурсів і це вимагає також врахування при розробці нових технологій роботи з даними. Взагалі до особливостей інформації як окремого явища варто віднести такі:

- 1) має нематеріальний вигляд, проте може зберігатися на матеріальних носіях;
- 2) об'єктивність зростання обсягів інформації, оскільки дані не зникають, а лише знижується їх актуальність;
- 3) всепроникність та універсальність;
- 4) об'єктивна важливість та значна роль у розвитку суспільства;
- 5) суб'єктність існування, оскільки інформація безпосередньо пов'язана з когнітивними можливостями людей;
- 6) віртуальний характер;
- 7) можливість і необхідність збереження;
- 8) вартість та можливість продажу та ін.

Таким чином, інформація є одним із ключових ресурсів розвитку значної кількості суспільних наук, включаючи, наприклад, юриспруденцію, економічну теорію, історичні науки і т. ін. Саме тому питання побудови ефективно діючих систем обігу інформації є важливими та постійно виникають у межах забезпечення розвитку окремих систем різної природи. Це також підвищує інтерес до проведення досліджень інформаційної інфраструктури, оскільки саме ця інфраструктура дає можливість провадити роботу з даними, здійснювати їх акумуляування, опрацювання, використання та збереження.

Розглянемо тепер сутність категорії «інфраструктура». У табл. 2 представлено концепції трактування цієї дефініції.

Розгляд даних, що представлені в табл. 2, дозволяє виокремити інфраструктуру як універсальне поняття, явище, що притаманне всім системам, об'єктам і яке є складноструктурованою системою, невід'ємною частиною функціонування всіх процесів, що

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

відбувається в нашому світі. Інфраструктура як наукова категорія є складним, багатоукладним та різностороннім явищем, яке дуже складно ґрунтовно і вичерпно дослідити навіть у межах вивчення конкретного об'єкта пізнання. Така природа інфраструктури й зумовлює складність визначення її сутності. У статті інфраструктуру будемо розглядати як сукупність елементів цілісної системи, які взаємопов'язані між собою для існування, функціонування та розвитку певного об'єкта.

Таблиця 2

Наукові концепції визначення сутності категорії «інфраструктура»

Визначення	Посилання
Інфраструктура – сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальну і професійну освіту, охорону здоров'я тощо)	[20]
Інфраструктура – матеріально-технічна база, необхідна для функціонування самої спеціалізованої (галузевої) системи	[10]
Інфраструктура – комплекс галузей господарства, що обслуговують виробництво	[21]
Інфраструктура як складова економіки являє собою сукупність суб'єктів господарювання і специфічних акумульованих на певній території об'єктів загальноекономічного призначення, які задовольняють матеріальні, духовні й соціальні потреби людини через надання всього комплексу послуг з метою створення загальних умов для ефективного функціонування процесу суспільного відтворення і нормальної життєдіяльності людини	[22]
Інфраструктура – сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють та створюють умови для нормального, безперебійного, багаторівневого функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії об'єктів і суб'єктів ринкової економіки та руху товарно-грошових потоків	[17]
Інфраструктура – сукупність підсистем, служб, підприємств, допоміжних ланок і установ, які опосередковують, прискорюють та полегшують укладання і виконання ринкових угод	[7]
Інфраструктура – складна, динамічна система, елементи якої мають спільну мету діяльності, яка полягає у формуванні та реалізації заходів з метою створення передумов функціонування певного явища, об'єкта, процесу, тобто сприяння розвитку іншої системи	[27]
До інфраструктури ринку, як правило, відносять все, що забезпечує взаємодію основних його учасників (кредиторів, позичальників, інвесторів, емітентів, брокерів, дилерів, андеррайтерів)	[19]
Інфраструктура – сукупність елементів (державних, установ, фінансових інститутів, посередницьких, консультативних, юридичних організацій тощо), які забезпечують функціонування суб'єктів господарювання на всіх рівнях національної економіки	[9, с 2]

Джерело: складено автором.

Доречно зауважує М. В. Дубина, що категорія «інфраструктура» є абстрактною за своєю природою, що є обґрунтованим, оскільки конкретизація змісту цієї дефініції виключно залежить від об'єкта дослідження, відповідно до якого розглядається його інфраструктура. Саме тому необхідно обов'язково звертати увагу на важливість врахування при ідентифікації сутності цієї категорії специфіки об'єкта дослідження. Саме врахування об'єктної спрямованості дає можливість цілком ґрунтовно підійти до формування загальної концепції трактування інфраструктури та ідентифікації її складових [27].

Проаналізуємо також сформовані у наукових працях підходи вчених до розгляду сутності дефініції саме «інформаційна інфраструктура».

Поняття інформаційної інфраструктури почало формуватися в наукових працях і розглядатися вченими як окрема наукова дефініція у 90-х роках ХХ ст., оскільки саме в цей період почався стрімкий розвиток інформаційних технологій. Х. Кібірідж у своїй праці «Інформаційна дилема» визначає інформаційну інфраструктуру як сукупність чинників, а саме: надання інформаційних послуг; наявність надійного програмного забезпечення; виробництво обчислювальної техніки [29].

О. Хансет визначає, що інформаційна інфраструктура – це розподілена, еволюційна, відкрита, стандартизована і гетерогенна конструйована база [28].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Д. Піронті дав таке визначення інформаційній інфраструктурі: інформаційна інфраструктура – сукупність людей, процесів, процедур, інструментів, засобів і технологій, яка підтримує створення, використання, транспортування, зберігання і знищення інформації [30].

О. Д. Довгань визначає інформаційну інфраструктуру як сукупність програмно-технічних засобів, інформаційних комунікацій, інших механізмів управління інформаційними ресурсами, напрацьованих суспільною практикою, організаційних систем збереження і використання наявних обсягів інформації, а також інститутів продукування нової інформації в інтересах суспільного розвитку, засобів нормативного забезпечення інформаційної діяльності, захисту вітчизняних інформаційних ресурсів від усіх видів загроз та негативних впливів [4].

О. К. Волох визначає інформаційно-комунікаційною інфраструктурою як сукупність територіально розподілених інформаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем, телекомунікаційних мереж, мереж поштового зв'язку, організаційних структур, нормативно-правових механізмів, що забезпечують її ефективне функціонування та управління нею [2].

Відповідно до Женевської Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» інформаційну інфраструктуру визначають як технологічний фундамент, на якому побудовані процеси формування та забезпечення належного функціонування інформаційного суспільства [3].

Отже, враховуючи окреслені наукові підходи до розгляду змісту таких категорій, як «інформація», «інфраструктура», «інформаційна інфраструктура», сформулюємо авторське трактування такого типу інфраструктури: інформаційна інфраструктура – система, окремий компонент загальної інфраструктури об'єкта, яка сприяє якісному управлінню розвитком окремого об'єкта, включає в себе механізми створення, передачі, обробки, збереження та використання інформації різної природи, що формується та передається за допомогою програмного забезпечення, технічних засобів, правил та законів.

Аналіз трактування сутності дефініції «інформаційна інфраструктура» дає можливість виділити такі особливості функціонування такого виду інфраструктури:

- 1) інформаційна інфраструктура є окремим елементом загальної інфраструктури і взаємодіє з іншими елементами цієї системи;
- 2) інформаційна інфраструктура являє собою складну багаторівневу систему, оскільки продукує інформацію, передає, приймає, оброблює інформацію та обмінюється даними з іншими системами;
- 3) інформаційна інфраструктура постійно розвивається, оскільки обсяги інформації зростають і існує постійна потреба в нових технологіях її збереження [5; 23; 26].

Зауважимо, що розвиток інформаційної інфраструктури в країні є важливою умовою забезпечення її безпеки, основою для розвитку національної економіки та драйвером підвищення якості життя населення. При цьому спеціальним організаційно-правовим фундаментом побудови відкритого для всіх інформаційного суспільства виступає саме національна інформаційна інфраструктура як особлива система інформаційних ресурсів, інформаційних систем, засобів обміну інформації, інституційних складників, систем забезпечення функціонування інформаційної інфраструктури та систем формування якісних кадрових ресурсів [30].

Формування та розвиток інформаційної інфраструктури має бути спрямоване на:

1. Задоволення інформаційних потреб у всіх сферах діяльності.
2. Забезпечення систематичного поповнення, надійного збереження та захисту інформаційних ресурсів.
3. Ефективне використання інформаційних ресурсів.

4. Забезпечення надійного збереження та захисту інформаційних ресурсів.
5. Забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки [14].

Висновки та пропозиції. У статті проведено аналіз сутності категорії «інформаційна інфраструктура». Це було реалізовано через вивчення наукових концепцій розгляду таких дефініцій, як «інформація», «інфраструктура». У підсумку, враховуючи сформовані в наукових працях підходи до розгляду природи інформаційної інфраструктури, було запропоновано її зміст розуміти так: інформаційна інфраструктура – система, окремий компонент загальної інфраструктури об'єкта, яка сприяє якісному управлінню розвитком окремого об'єкта, включає в себе механізми створення, передачі, обробки, збереження та використання інформації різної природи, що формується та передається за допомогою програмного забезпечення, технічних засобів, правил та законів. У роботі також визначено особливості функціонування окресленого виду інфраструктури, обґрунтована її універсальна природа.

Також зазначено, що розвиток інформаційної інфраструктури обумовлюється у сучасному світі активним використанням інформація як ресурсу розвитку окремих об'єктів та явищ. Це спонукає до пошуку нових технологій, впровадження інновацій у сферу акумуляції, обробки, передачі, використання та збереження даних різної природи. Враховуючи швидкі темпи формування інформаційних ресурсів у світі, актуальність досліджень, які будуть стосуватися модернізації інформаційної інфраструктури, залишатиметься високою. Це у свою чергу вимагатиме проведення нових досліджень у цій сфері, особливо в частині пізнання закономірностей побудови та розвитку такого виду інфраструктури в різних системах нашого суспільства.

Список використаних джерел

1. Абрамов С. И. Инвестирование. Москва: Центр экономики и маркетинга, 2000. 440 с.
2. Волох О. К. Поняття і складові інформаційно-комунікаційної інфраструктури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Ч. 2, т. 4/2. С. 29–32.
3. Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» від 12 грудня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
4. Довгань О. Д. Сучасна інформаційна інфраструктура України і основні завдання щодо її захисту. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 64–73.
5. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
6. Иванов Е. Ю. Информация как категория экономической теории. *Экономика*. № 4. 2003.
7. Иванова А. М. Генезис понятия «Инфраструктура рынка споживчих товаров». *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 4 (119). С. 164–168.
8. Мельник Л. Г. Информационная экономика: учеб. пособие. Сумы, Университетская книга, 2003. 288 с.
9. Мерзляк А. В., Кабанець О. О. Державне регулювання формування й розвитку інфраструктури ринку земель в Україні. *Теорія та практика державного регулювання*. 2015. Вип. 4 (51). С. 1–9.
10. Новикова В. І. Рекреаційна інфраструктура: суть поняття, види, методи дослідження. *Географія в інформаційному суспільстві: зб. наук. праць: у 4 т.* Київ: ВЛГ «Обрії», 2008. Т. IV. С. 163–165.
11. Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>.
12. Плєскач В. Л., Затонацька Т. Г. Інформаційні системи і технології на підприємствах: підручник. Київ: Знання, 2011. 718 с.
13. Плєскач В. Л., Затонацька Т. Г. Інформаційні системи і технології на підприємствах. Київ: Знання, 2011. 718, [2] с. URL: https://pidruchniki.com/1137012247704/informatika/sutnist_ponyattya_informatsiyi_danih.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

14. Правове забезпечення державної інформаційної політики / Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_22116.
15. Про інформацію: Закон України № 2657-ХІІ від 02.10.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/11563:5953>.
16. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 11.08.2013 р. № 75/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-vp/ed20130811>.
17. Рекуненко І. І. Науково-методичні аспекти дослідження поняття «інфраструктура» як економічної категорії. *Економіка и управление*. 2012. № 3. С. 57–62.
18. Савенко Р. Г., Лисенко М. В. Інформаційні системи та технології в економіці: навчальний посібник. Полтава: ПолтНТУ, 2013. 299 с.
19. Сафонов Ю. М. Функціонування інформаційних інститутів на фінансовому ринку. *Ефективна економіка*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_3.
20. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 11. 700 с.
21. Советский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1980-1989. 1632 с.
22. Сонько С. П., Скринько М. М. Інфраструктура в умовах транзитивної економіки: монографія. Харків: Екограф, 2004. 256 с.
23. Тарасенко А. В., Дубина М. В. Наукові підходи до ідентифікації сутності категорії «інфраструктура сільського господарства». *Управління розвитком*. 2016. № 1 (138). С. 120–127.
24. Урсул А. Д. Отражение и информация. Москва: Мысль, 1973. 231 с.
25. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. 5-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Дело, 2003. 520 с.
26. Прокопенко В. Ю. Кредитна інфраструктура: особливості визначення сутності категорії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1(45). Т. 1. С. 209–212.
27. Dubyna M. The scientific approach to the identification of the essence of the category «infrastructure». *Problems and prospects of economics and management*. 2015. № (1). P. 31–36.
28. Gore A., Hall R. Remarks on the Information Superhighway. Los Angeles, California. URL: <http://www.ibiblio.org/icky/speech2/html>.
29. Hanseth O. From systems and tools to networks and infrastructures – From design to cultivation. Towards a theory of ICT solutions and its design methodology implications. 2002.
30. Kibirige H. The information dilemma: a critical analysis of information pricing and fees controversy. Wesport, 1983.

References

1. Abramov, S. I. (2000). *Investirovanie [Investing]*. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga [in Russian].
2. Volokh, O. K. (2014). Poniattia i skladovi informatsiino-komunikatsiinoi infrastruktury [Concepts and components of information and communication infrastructure]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 29 (2), 4/2, 29–32 [in Ukrainian].
3. Deklaratsii pryntsypiv «Pobudova informatsiinoho suspilstva – hlobalne zavdannia u novomu tysiacholitti» vid 12 hrudnia 2003 r. [Declaration of Principles «Building an Information Society – A Global Task in the New Millennium» of 12 December 2003] (2003). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c57.
4. Dovhan, O. D. (2015). Suchasna informatsiina infrastruktura Ukrainy i osnovni zavdannia shchodo yii zakhystu [Modern information infrastructure of Ukraine and main tasks for its protection]. *Yurydychna nauka – Legal Science*, 7, 64–73 [in Ukrainian].
5. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [Mechanism of the financial services market development based on the formation of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
6. Ivanov, E. Yu. (2003). Informatsiia kak kategoriia ekonomicheskoi teorii [Information as a category of economic theory]. *Ekonomyka – Economics*, 4 [in Russian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Ivanova, A. M. (2011). Henezys poniattia «Infrastruktura rynku spozhyvchykh tovariv» [Genesis of the concept "Infrastructure of the consumer goods market"]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 4 (119), 164–168 [in Ukrainian].

8. Melnyk, L. G. (2003). *Informatsionnaia ekonomyka [Information Economics]*. Sumy, Universitetskaia knsiga [in Russian].

9. Merzliak, A. V., Kabanets, O. O. (2015). Derzhavne rehuliuвання formuvannia y rozvytku infrastruktury rynku zemel v Ukraini [State regulation of the formation and development of the land market infrastructure in Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho rehuliuвання – The theory and practice of state regulation*, 4 (51), 1–9 [in Ukrainian].

10. Novykova, V. I. (2008). Rekreatsiina infrastruktura: sut poniattia, vydy, metody doslidzhennia [Recreational infrastructure: the essence of the concept, types, methods of research]. *Heohrafiia v informatsiinomu suspilstvi – Geography in the Information Society* (Vols. 1-4) (Vol. IV, pp. 163–165). Kyiv: VLH «Obrii» [in Ukrainian].

11. Pytannia diialnosti Ministerstva informatsiinoi polityky Ukrainy [Issues of activity of the Ministry of Information Policy of Ukraine]. № 2 (dated January 14, 2015). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF>.

12. Pleskach, V. L., Zatonatska, T. H. (2011). *Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidpriemstvakh [Information systems and technologies at enterprises]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

13. Pleskach, V. L., Zatonatska, T. H. (2011). *Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidpriemstvakh [Information systems and technologies at enterprises]*. Kyiv: Znannia. Retrieved from https://pidruchniki.com/1137012247704/informatika/sutnist_ponyattya_informatsiyi_danih.

14. Ministerstvo yustytzii [Ministry of Justice] (n.d.). *Pravove zabezpechennia derzhavnoi informatsiinoi polityky [Legal Support for State Information Policy]*. minjust.gov.ua. Retrieved from https://minjust.gov.ua/m/str_22116.

15. Pro informatsiiu [About information]. № 2657-XII (02.10.1992). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/11563:5953>.

16. Pro Kontseptsiuu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii [On the Concept of the National Program of Informatization]. № 75/98-VR (11.08.2013). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-vr/ed20130811>.

17. Rekunenko, I. I. (2012). Naukovo-metodychni aspekty doslidzhennia poniattia «infrastruktura» yak ekonomichnoi katehorii [Scientific and methodological aspects of the study of the concept of "infrastructure" as an economic category]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, 3, 57–62 [in Ukrainian].

18. Savenko, R. H., Lysenko, M. V. (2013). *Informatsiini systemy ta tekhnolohii v ekonomitsi [Information systems and technologies in economics]*. Poltava: PoltNTU [in Ukrainian].

19. Safonov, Yu. M. (2013). Funktsionuvannia informatsiinykh instytutiv na finansovomu rynku [Functioning of information institutions in the financial market]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 7. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_7_3.

20. Bilodid, I. K. (Ed.). (1980). *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 11). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

21. *Sovetskii entsiklopedicheskii slovar [The Soviet Encyclopedic Dictionary]* (1980-1989). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia [in Russian].

22. Sonko, S. P., Skrynko, M. M. (2004). *Infrastruktura v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky [Infrastructure in a Transitive Economy]*. Kharkiv: Ekohraf [in Ukrainian].

23. Tarasenko, A. V., Dubyna, M. V. (2016). Naukovi pidkhody do identyfikatsii sutnosti katehorii «infrastruktura silskoho hospodarstva» [Scientific approaches to the identification of the essence of the category “agriculture infrastructure”]. *Upravlinnia rozvytkom – Management Development*, 1 (138), 120–127 [in Ukrainian].

24. Ursul, A. D. (1973). *Otrazhenie i informatsiia [Reflection and information]*. Moscow: Mysl [in Russian].

25. *Ekonomiiko-matematicheskii slovar: Slovar sovremennoi ekonomicheskoi nauky [Dictionary of Economics and Mathematics: Dictionary of Modern Economic Science]* (2003). (5th ed.). Moscow: Delo [in Russian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

26. Prokopenko, V. Yu. (2015). Kredytna infrastruktura: osoblyvosti vyznachennia sutnosti katehorii [Credit infrastructure: peculiarities of determining the essence of the category]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series Economics*, 1 (1(45)), 209–212 [in Ukrainian].

27. Dubyna, M. (2015). The scientific approach to the identification of the essence of the category «infrastructure». *Problems and prospects of economics and management*, (1), 31–36.

28. Gore, A., Hall, R. (n.d.). *Remarks on the Information Superhighway*. Los Angeles, California. Retrieved from <http://www.ibiblio.org/icky/speech2/html>.

29. Hanseth, O. (2002). *From systems and tools to networks and infrastructures – From design to cultivation. Towards a theory of ICT solutions and its design methodology implications*.

30. Kibirige, H. (1983). *The information dilemma: a critical analysis of information pricing and fees controversy*. Wesport.

Жук Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, м. Київ, 02156, Україна).

Жук Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, ассистент кафедры экономики и финансов предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина).

Zhuk Olena – PhD in Economics, Assistant of the Department of Economics and Business Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., 02156 Kyiv, Ukraine).

E-mail: e_zhuk@ukr.net

Нітченко Катерина Вячеславівна – аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Нитченко Екатерина Вячеславовна – аспірантка кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Nitchenko Kateryna – PhD student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: katya.nitchenko@yandex.ua

УДК 65.014.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-61-71

*Евеліна Камішнікова***СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНОЮ СОЦІАЛЬНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ***Эвелина Камышникова***СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ***Evelina Kamyshnykova***ESSENCE AND STRUCTURE OF ORGANIZATIONAL PROVISION
OF STRATEGIC CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY MANAGEMENT**

Статтю присвячено розробленню організаційного забезпечення стратегічного управління корпоративною соціальною відповідальністю з урахуванням рефлексивного підходу до управління відносинами зі стейкхолдерами. Розглянуто наявні теоретичні підходи до визначення сутності поняття «організаційне забезпечення» та запропоновано комплексний структурно-ресурсний підхід до характеристики цієї категорії. Досліджено варіанти формування організаційних структур щодо впровадження стратегічних соціально відповідальних рішень у практику діяльності підприємств. Запропоновано модель організаційно-управлінської структури для реалізації стратегічного управління корпоративною соціальною відповідальністю, яка передбачає введення на функціональному рівні нового підрозділу – департаменту з корпоративної соціальної відповідальності у складі трьох відділів: проектно-аналітичного, рефлексивного управління та комунікаційного.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність; організаційно-управлінська структура; рефлексивне управління; стейкхолдер; підрозділ.

Рис.: 1. Бібл.: 20.

Статья посвящена разработке организационного обеспечения стратегического управления корпоративной социальной ответственностью с учетом рефлексивного подхода к управлению отношениями со стейкхолдерами. Рассмотрены существующие теоретические подходы к определению сущности понятия «организационное обеспечение» и предложен комплексный структурно-ресурсный подход к характеристике этой категории. Исследованы варианты формирования организационных структур для внедрения стратегических социально ответственных решений в практику деятельности предприятий. Предложена модель организационно-управленческой структуры для реализации стратегического управления корпоративной социальной ответственностью, которая предусматривает введение на функциональном уровне нового подразделения - департамента по корпоративной социальной ответственности в составе трех отделов: проектно-аналитического, рефлексивного управления и коммуникационного.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность; организационно-управленческая структура; рефлексивное управление; стейкхолдер; подразделение.

Рис.: 1. Библ.: 20.

The article deals with the development of organizational support for the strategic corporate social responsibility management, taking into account the reflexive approach to managing stakeholder relations. Existing theoretical approaches to defining the essence of the concept of «organizational support» are considered and a complex structural-resource approach to the characteristic of this category is proposed. The options for constructing organizational structures for the implementation of strategic socially responsible decisions in business practice are investigated. A model of organizational and managerial structure for the implementation of strategic corporate social responsibility management is proposed. It provides for the introduction at a functional level of a new Corporate Social Responsibility Department, which consists of three units: project-analytical, reflective management and communication, administering.

Keywords: corporate social responsibility; organizational and managerial structure; reflexive management; stakeholder; department.

Fig.: 1. References: 20.

JEL Classification: G34; M14

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку, отримання підприємством довгострокових конкурентних переваг, які характеризують досягнення цілей корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у довгостроковій перспективі, пов'язані з визнанням та встановленням зв'язку КСВ із корпоративною або бізнес-стратегією. У процесі впровадження принципів КСВ у корпоративну стратегію важливу роль відіграє його організаційна складова. Побудова системи стратегічного управління КСВ вимагає відповідного організаційного забезпечення з урахуванням особливостей механізму стратегічного управління КСВ, який визнано за основу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «організаційне забезпечення» представлено в роботах Т. О. Колодізевої [99], Г. В. Островерхової [12], О. Є. Попова [19], С. А. Цимбалюк [14] та інших дослідників. Теоретико-методологічні аспекти організаційного забезпечення управління соціальною відповідальною діяльністю підприємств розглядаються в працях таких закордонних та вітчизняних науковців: І. О. Ахновська [1], Д. О. Баюра [2], Т. М. Гнатєва [4], Р. Еклс [16], Т. В. Іванова [8], В. В. Кужель [10], О. Ю. Лепіхова, І. Локк [18], Р. Мацьків [11], П. Сіл, С. В. Філіппова [13], Н. Шпіцек [20], В. В. Ярова [15], Ж. В. Дерій [5], Т. І. Зосименко [7] та інші. На сьогодні широке розповсюдження отримав рефлексивний підхід, який може бути покладено в основу управління відносинами зі стейкхолдерами на рівні окремих суб'єктів господарювання. Формування організаційно-управлінських структур підприємств та їх об'єднань з урахуванням рефлексивного компоненту управління відносинами з окремими групами економічних суб'єктів висвітлено в роботах М. В. Мальчик, Є. О. Устінова, В. В. Шукатко тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на наявний науковий доробок, додаткового дослідження потребують питання розробки організаційного забезпечення на основі рефлексивного управління відносинами з широким колом стейкхолдерів у системі стратегічного управління КСВ.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розробка організаційного забезпечення стратегічного управління КСВ з урахуванням рефлексивного підходу до стейкхолдер-менеджменту.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в системі знань відсутній єдиний підхід до визначення поняття «організаційне забезпечення». Передусім організаційне забезпечення спрямовано на побудову або зміну організаційних структур управління, розподіл функцій управління та визначення каналів взаємозв'язку між елементами цих структур. Крім структурного аспекту, організаційне забезпечення включає також нормативний та процесний. Нормативний полягає у формуванні сукупності документів, у тому числі методик виконання робіт, регламенту взаємодії між окремими суб'єктами управління, процедур управління, посадових інструкцій, наказів, положень, шаблонів оформлення документів, які описують та встановлюють організаційну структуру, регламентують взаємодію органів управління та виконавців із технічними засобами. Процесний аспект характеризує вживання організаційних заходів для ефективної реалізації прийнятих управлінських рішень у конкретних умовах.

Г. В. Островерхова пропонує комплексний структурно-процесний підхід, відповідно до якого організаційне забезпечення визначається як «комплекс структур і правил, які створюють умови для нормального протікання тих чи інших процесів, реалізації планів, підтримки функціонування системи на необхідному рівні за рахунок забезпечення необхідними ресурсами, організації взаємозв'язків між окремими елементами та ліквідації відхилень, що можуть виникати у системі» [12].

Ще один підхід, який також можна застосувати до визначення категорії «організаційне забезпечення» – ресурсний, він відображає комбінування та використання організаційних ресурсів у системі управління. Організаційні ресурси характеризують розподіл влади на підприємстві, порядок його внутрішніх та зовнішніх зв'язків зі стейкхолдерами.

Спираючись на структурно-ресурсний підхід, у цій роботі пропонується розглядати організаційне забезпечення як систему організаційних заходів і засобів, які сприяють нормальному функціонуванню процесів, реалізації планів та програм, досягненню поставлених цілей через використання організаційних ресурсів та побудову ефективної організаційної структури системи.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Організаційна структура управління КСВ являє собою внутрішньосистемний порядок, що відображає склад, підпорядкованість та взаємодію підрозділів апарату управління, які відповідають за реалізацію системи управління КСВ, розподіл функціональних обов'язків між ними.

Організаційна структура системи управління КСВ залежить від впливу багатьох чинників, зокрема: масштабів та специфіки бізнесу, організаційно-правової форми, належності до інтегрованих корпоративних структур, ступеня формалізації організаційних відносин, ступеня централізації або децентралізації функцій менеджменту, орієнтації на конкретні групи зацікавлених сторін тощо. Важливим завданням менеджменту у сфері КСВ є формування оптимальної організаційної структури управління КСВ з урахуванням указаних чинників.

При розробці структури необхідно орієнтуватися на пріоритетні групи стейкхолдерів та враховувати їхні інтереси при формуванні стратегічних цілей і завдань, визначенні способу взаємодії з ними. Вимоги щодо урахування запитів ключових груп зацікавлених сторін, балансування і інтеграції їхніх численних інтересів у систему стратегічного управління відповідно до ресурсної бази підприємства визначають принцип гнучкості організаційної структури системи управління КСВ.

Формування системи управління КСВ потребує серйозних організаційних змін, що ведуть до побудови нової системи взаємодії зі стейкхолдерами, перерозподілу компетенцій та функцій управління між підрозділами й виконавцями на всіх рівнях.

Згідно з результатами опитування Центру розвитку КСВ в Україні [6] у більшості вітчизняних компаній розробкою та впровадженням програм або заходів із КСВ займається безпосередньо керівництво (75 %), начальники бізнес-напрямів, заступники директорів (11 %), спеціальний співробітник якогось відділу, який відповідає за соціальну відповідальність (5 %), відділ/департамент із соціальної відповідальності (2 %), інші варіанти (10 %).

Отже, розробка та інтеграція заходів у сфері КСВ у корпоративну стратегію залишається прерогативою вищого суб'єкта корпоративного управління. З ініціативи та під керівництвом топменеджменту розробляється та закріплюється у відповідних документах стратегія КСВ (або окремі стратегічні проекти), відбувається контроль за її впровадженням у практику господарювання.

Розглянемо більш детально варіанти впровадження стратегічних соціально відповідальних рішень у практику діяльності корпоративних суб'єктів.

Організаційне забезпечення щодо реалізації стратегічних рішень із КСВ найчастіше припадає на функціональні підрозділи, які уже існують на підприємстві. Серед таких підрозділів домінують відділ з управління персоналом, відділ зв'язків з громадськістю, маркетинговий відділ тощо. Установлення відповідальності конкретних функціональних підрозділів за впровадження стратегічних програм у сфері КСВ підтверджує орієнтацію підприємств на побудову відносин із пріоритетними групами стейкхолдерів – персоналом, споживачами, місцевими громадами тощо.

Також поширеною є ситуація, коли реалізацією окремих програм або проектів із КСВ займаються всі підрозділи в межах свого функціонального призначення. На думку Т. М. Гнатєвої [4], вибір підрозділу, який відповідає за реалізацію стратегії в галузі КСВ, здебільшого не залежить від проголошеної мети реалізації стратегії. Це свідчить про відсутність чіткої орієнтації на вирішення конкретних стратегічних завдань у сфері КСВ та переважання функціонального підходу до управління відносинами зі стейкхолдерами підприємства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В організаційно-управлінській структурі деяких підприємств передбачено наявність окремих спеціально створених підрозділів, що відповідають за реалізацію соціально відповідальних політик і практик, зокрема відділу з екології та охорони навколишнього середовища, відділу соціального розвитку, або міжфункціональних робочих (проектних) груп, що займаються координацією діяльності інших підрозділів з питань взаємодії зі стейкхолдерами. Функціонування цих департаментів або робочих груп підтверджує впровадження системного підходу до управління КСВ у практику діяльності корпоративних суб'єктів та закріплення його стратегічного фокусу.

Результати дослідження Центру розвитку КСВ в Україні свідчать про необхідність застосування різних організаційних інновацій, пов'язаних із впровадженням системи стратегічного управління КСВ у практику вітчизняних суб'єктів господарювання та підвищенням її ефективності. Як показано вище, зміни в організаційній структурі корпоративних суб'єктів можуть бути зумовлені створенням спеціальних підрозділів, проектних груп із питань реалізації політики соціальної відповідальності, упровадженням посади заступника директора або віцепрезидента з КСВ. Виділення осіб, відповідальних за корпоративні програми та проекти у сфері стейкхолдер-менеджменту, є важливим чинником успішної імплементації системи стратегічного управління КСВ.

Р. Мацьків у своїй роботі [11] запропонувала створення робочої групи з представників основних підрозділів підприємства і менеджерів, відповідальних за підготовку й реалізацію стратегії КСВ та надання нефінансової звітності. У процесі роботи групи також пропонується запрошувати зовнішніх експертів (переважно з органів управління місцевою громадою) з метою отримання об'єктивних даних, що використовуються для розробки стратегії КСВ. У випадку належності підприємства до вертикально інтегрованих структур доцільним є створення координаційного комітету, що керує діяльністю робочих груп підприємств, які входять до складу об'єднання. Важливим завданням на етапі формування робочої групи є розподіл функцій та повноважень між учасниками робочої групи щодо їхньої ролі в підготовці та реалізації стратегії КСВ, організація і проведення їх навчання для ознайомлення з міжнародними стандартами та досвідом інших підприємств у сфері КСВ.

Такий підхід до формування організаційної структури управління КСВ дає змогу залучати менеджерів, що мають досвід та реальні повноваження у сфері стратегічного управління, та працівників-членів робочої групи, обізнаних щодо специфіки роботи підприємства та можливих проблем на етапі реалізації стратегічних програм.

Схожий підхід до побудови організаційної структури стратегічного управління КСВ відображено в роботі С. В. Філіппової [13]. Дослідниця запропонувала створення Комітету з соціальної політики або посади менеджера з КСВ, уповноважених ухвалювати стратегічні рішення у сфері соціально відповідальної діяльності. При цьому обов'язки з розробки пропозицій для Комітету або менеджера з КСВ покладаються на робочу групу, яка створюється зі складу працівників підрозділів, задіяних у процесах стратегічного управління підприємством. Робоча група займається підготовкою стратегічних пропозицій у сфері КСВ з оформленням їх у вигляді соціального розділу стратегії КСВ, аналізом інформації від стейкхолдерів, розробкою варіантів програм соціальної відповідальності, підготовкою звітів про їх виконання тощо. Також передбачено виділення в корпоративній структурі організації-фасилітатора, відповідального за взаємодію зі стейкхолдерами підприємства.

На нашу думку, дискусійним моментом щодо застосування подібного варіанта організаційно-управлінської структури КСВ є виокремлення організації-фасилітатора як суб'єкта, що займається проведенням діалогів зі стейкхолдерами. У роботі автора [13] відсутні пояснення щодо того, за якими критеріями обирається ця організація, чи інтегрована вона до складу корпоративної структури тощо.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті Ю. М. Бурлакової [3] виділено чотири організаційних моделі управління КСВ: захисна, адаптаційна, стратегічна та просоціально активна. Для кожної з указаних моделей характерні особливості впровадження структурної ланки КСВ. Зокрема, характерною рисою захисної організаційної моделі є відсутність спеціалізованого відділу КСВ. У межах адаптаційної моделі функції управління разовими заходами соціально відповідальної політики виконує призначена посадова особа, у стратегічній моделі – непрофільна, але суміжна за напрямками КСВ ланка організаційної структури або начальники бізнес-напрямків. Просоціально активна організаційна модель передбачає створення спеціальних відділів або посад з управління КСВ. Отже, у своєму дослідженні Ю. М. Бурлакова фокусує увагу переважно на загальній характеристиці організаційних моделей управління КСВ, не розкриваючи питання щодо особливостей побудови структурного підрозділу з КСВ, що вводиться до складу організаційно-управлінських структур КСВ у межах стратегічної та просоціально активної моделей як найдосконаліших.

На думку автора, в основу побудови структури систем управління взаємодією економічних суб'єктів необхідно покласти рефлексивний підхід, який передбачає урахування впливу факторів мислення і поведінки різних стейкхолдерів на розвиток ситуації. Основоположник теорії рефлексії В. А. Лефевр називає рефлексивним управлінням процес передачі підстав для прийняття рішення одним із персонажів іншому [17]. Отже, рефлексивний підхід до управління асоціюють зі здатністю цілеспрямовано формувати уявлення про себе у свідомості інших суб'єктів, тобто здійснювати рефлексивні впливи на них у процесі управління.

Проаналізувавши можливі варіанти формування організаційної структури управління КСВ, для ефективної реалізації системи стратегічного управління соціально відповідальною діяльністю на основі рефлексивного підходу вважаємо доцільним запропонувати таку модель.

На вищому рівні управління пропонується ввести посаду заступника генерального директора з питань КСВ, який підпорядковується безпосередньо генеральному директору. Посадові обов'язки заступника з питань КСВ залежать від розміру, потреб та місії підприємства. Ця посадова особа вносить культуру корпоративної стійкості на підприємство та контролює його соціальну відповідальність. Відповідальність керівника полягає в тому, щоб заздалегідь визначити соціальні та екологічні ризики чи можливості, які можуть бути невідповідними в найближчій перспективі, але будуть такими в середньо- та довгостроковій перспективі – і потім поставити їх перед відповідними організаційними органами, які приймають рішення. Фіксує цінну інформацію про соціальні та екологічні проблеми, що виникають, заступник директора з КСВ розміщує ці питання в контексті та пов'язує їх з бізнесом, і таким чином робить їх доступними та актуальними для топменеджменту. Отже, головна сфера відповідальності керівника на цій посаді полягає в розробленні та впровадженні стратегічних рішень у галузі КСВ, контролі за реалізацією соціально відповідальних цілей підприємства.

В організаційно-управлінську структуру великих підприємств або їх об'єднань на рівні функціональних підрозділів доцільно ввести новий підрозділ – департамент із КСВ. Внутрішня структура підрозділу визначається особливостями прийнятого механізму стратегічного управління КСВ та відповідною концепцією.

Ефективна організація процесу стратегічного управління соціально відповідальною діяльністю корпоративного суб'єкта формує передумови для реалізації його механізму управління КСВ. Одним із важливих етапів стратегічного управління КСВ, на наш погляд, є побудова програми рефлексивної взаємодії зі стейкхолдерами. Наявність блоку рефлексивного управління відносинами зі стейкхолдерами підприємства визначає специфіку побудови його організаційно-управлінської структури.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

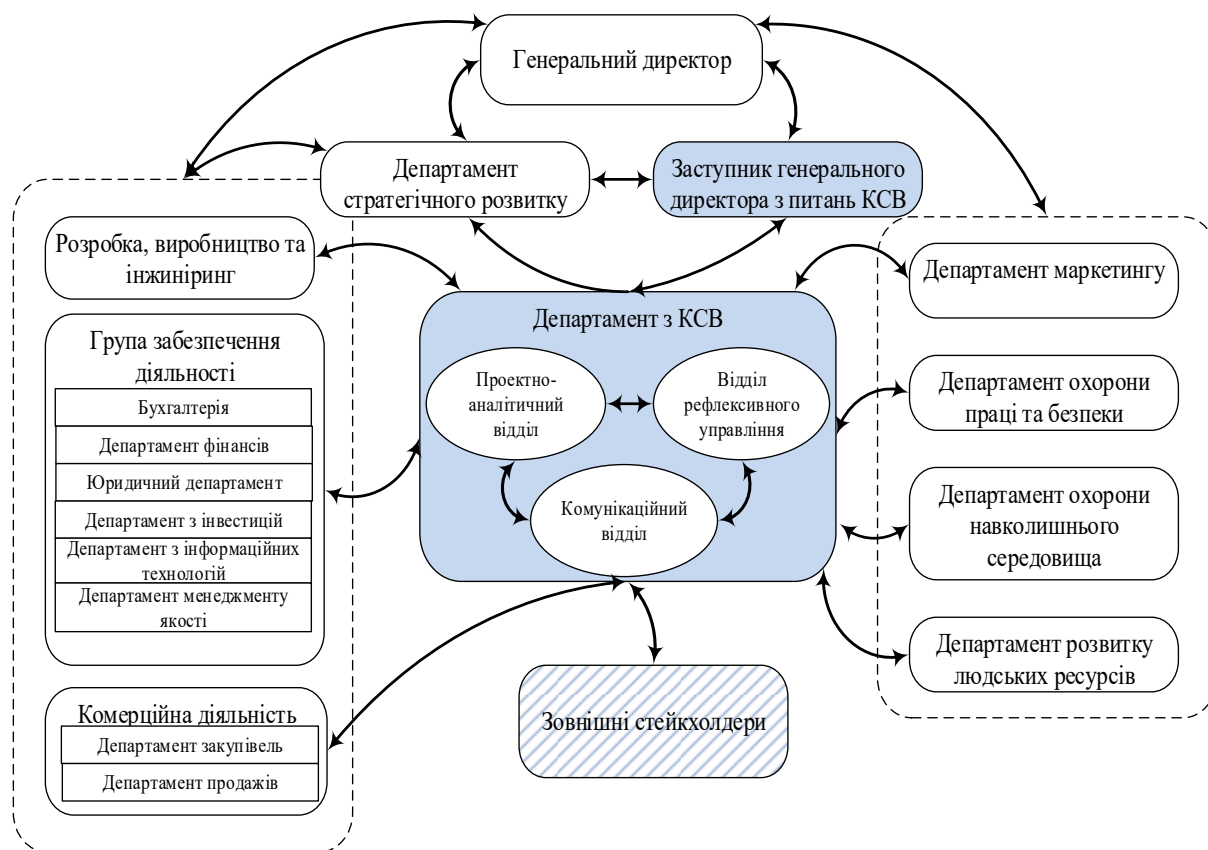
У складі департаменту з КСВ передбачено створення таких відділів:

- проектно-аналітичний;
- рефлексивного управління;
- комунікаційний.

Департамент з КСВ, що створюється, повинен виконувати такі функції:

- моніторинг даних про запити, потреби та поведінку стейкхолдерів;
- формування рефлексивних впливів по відношенню до внутрішніх стейкхолдерів підприємства;
- формування рефлексивних впливів щодо зовнішніх стейкхолдерів підприємства;
- підготовка проектів стратегічних соціально відповідальних програм та заходів;
- впровадження програм та заходів у сфері КСВ у відносини зі стейкхолдерами підприємства.

На рис. 1 представлена запропонована структура департаменту з КСВ та її взаємозв'язки зі стейкхолдерами та основними функціональними службами підприємства.

Рис. 1. Схема інформаційних взаємозв'язків Департаменту з КСВ з основними структурами в межах організаційно-управлінської структури підприємства
Джерело: розроблено автором.

Розглянемо детальніше виконання основних функцій управління департаментом із КСВ з урахуванням його внутрішньої структури.

Проектно-аналітичний відділ у складі департаменту КСВ повинен займатися збором інформації про динаміку параметрів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства з метою проведення аналізу стейкхолдерів. Діагностика стейкхолдерів передбачає встановлення їхніх потреб та цілей, рівня їхнього інтересу, можливостей від взаємодії з ними та загроз у випадку відмови від співпраці. У результаті аналізу складають базу даних ідентифікованих зацікавлених сторін та проводять процедуру їх пріоритизації. Також

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

завданням проєктно-аналітичного відділу є підготовка нефінансової звітності, екологічна та нефінансова перевірка контрагентів (*due diligence*), контроль за реалізацією стратегічних рішень, що конкретизуються у формі програм з КСВ, та аналіз їхньої ефективності.

Відділ рефлексивного управління на основі отриманої інформації проводить рефлексивне моделювання, підготовку та обґрунтування варіантів рефлексивних впливів на стейкхолдерів, що оформлюється у вигляді програми гармонізації відносин зі стейкхолдерами. Склад заходів у межах програми гармонізації відносин зі стейкхолдерами повинен відповідати основній корпоративній (бізнес) стратегії суб'єкта господарювання, для чого необхідно узгодження із керівником департаменту стратегічного розвитку. Потім програма соціально відповідальних заходів, що містить рефлексивні впливи на стейкхолдерів, подається до затвердження заступнику генерального директора з питань КСВ.

Призначенням комунікаційного відділу є організація впровадження програми соціально відповідальних заходів у відносини з групами зацікавлених сторін та їхніми окремими представниками, що відбувається в співпраці з іншими структурними підрозділами підприємства, а також отримання зворотного зв'язку від стейкхолдерів. Працівники відділу можуть використовувати внутрішні комунікації для посилення політики соціальної відповідальності підприємства. Звернення до громадськості з метою повідомлення про прихильність підприємства до соціальної відповідальності відбувається за допомогою інструментів PR та маркетингу. Наявність комунікаційного відділу в межах департаменту з КСВ замінює собою потребу у функціонуванні окремого департаменту зі зв'язків з громадськістю (PR) чи підрозділу зі зв'язків з інвесторами (IR).

Департамент з КСВ повинен співпрацювати з іншими функціональними сферами для досягнення необхідних поліпшень соціальних та екологічних показників. У процесі підготовки, обґрунтування та реалізації управлінських рішень відділи департаменту з КСВ найбільш інтенсивно взаємодіють з такими структурними підрозділами підприємства:

- департамент маркетингу – проводить моніторинг ринку з метою збору даних про цільові групи споживачів, конкурентів, ключові ринкові тенденції, драйвери ринку. Інформація про цінності, потреби споживачів, моделі здійснення ними покупки, особливості сприйняття бренду тощо необхідна для рефлексивного моделювання реакції споживачів на соціально відповідальні заходи та вироблення варіантів управлінських рішень. Комунікаційний відділ департаменту з КСВ разом із департаментом маркетингу впроваджує програми гармонізації відносин зі споживачами та програми кооперації з конкурентами підприємства;

- департамент охорони праці та безпеки – забезпечує співпрацю в питаннях запобігання негативного впливу виробничих факторів на здоров'я працівників (виробничий травматизм, професійні захворювання), контролю за дотриманням вимог трудового законодавства у сфері охорони праці та безпеки життєдіяльності, розробці внутрішніх норм робочої безпеки, впровадженні сертифікованих систем управління безпекою;

- департамент охорони навколишнього середовища – надає інформацію про вплив діяльності підприємства на довкілля і здоров'я людей (у тому числі обсяги викидів та відходів), можливі заходи щодо попередження негативного екологічного впливу, впровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту. Працівники департаментів з КСВ та охорони навколишнього середовища проводять сумісні зустрічі та обговорення з представниками місцевих громад щодо впровадження екологічних ініціатив, які забезпечують досягнення найкращих показників;

- департамент управління людськими ресурсами – надає інформацію про умови праці, методи відбору, навчання, підвищення продуктивності працівників, які встановлено на підприємстві, для рефлексивного моделювання їхньої поведінки та розробки

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

варіантів рефлексивних впливів по відношенню до них. Результати рефлексивного моделювання враховуються департаментом управління людськими ресурсами при розробці та реалізації корпоративних програм соціального захисту, навчання і розвитку, систем мотивації і винагороди, підвищення лояльності людських ресурсів, зміцнення бренда роботодавця;

- департамент стратегічного розвитку – наявність цього підрозділу в організаційно-управлінській структурі корпоративного суб'єкта залежить від приналежності останнього до об'єднання підприємств. Зокрема, у випадку входження підприємства до складу вертикальних інтегрованих структур питання розробки та реалізації стратегічних рішень переміщуються на рівень корпоративного управління групою підприємств. До функціональних обов'язків працівників департаменту стратегічного розвитку (стратегічного планування або менеджменту) входить визначення моделі стратегічного менеджменту, розробка корпоративної або бізнес стратегії, деталізація стратегічних планів та забезпечення зв'язку з оперативним плануванням, реалізація стратегії, інформування про неї, аналіз та коректування стратегічних показників. Також важливим напрямком роботи в межах стратегічного менеджменту є координування стратегії з внутрішніми підрозділами та зовнішніми партнерами. Департамент з КСВ на основі моніторингу даних про запити та потреби стейкхолдерів готує проекти стратегічних соціально відповідальних програм та заходів, тому функцію узгодження стратегічних планів підприємства із внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами доцільно перекласти на працівників цього структурного підрозділу. Але для забезпечення ефективності стратегічного управління КСВ соціально відповідальні ініціативи повинні бути системно інтегровані в корпоративну (бізнес) стратегію суб'єкта, що вимагає узгодження стратегічних рішень, підготовлених департаментом із КСВ, з керівником департаменту стратегічного розвитку.

Запропонована модель організаційного забезпечення стратегічного управління КСВ сприяє ефективному прийняттю, реалізації, координації управлінських рішень на основі рефлексивного підходу до управління відносинами зі стейкхолдерами.

Висновки і пропозиції. Установлено, що при формуванні організаційної структури управління корпоративною соціальною відповідальністю доцільно орієнтуватися на пріоритетні групи стейкхолдерів та враховувати їхні інтереси при формуванні стратегічних цілей за допомогою рефлексивного підходу.

Передбачено введення в організаційно-управлінську структуру корпоративних суб'єктів на рівні функціональних підрозділів нового підрозділу – департаменту з КСВ у складі трьох відділів: проектно-аналітичного, рефлексивного управління та комунікаційного. Детально розглянуто виконання основних функцій управління департаментом з КСВ з урахуванням його внутрішньої структури. Вибудовано взаємозв'язки в організаційному забезпеченні запропонованого департаменту з КСВ зі стейкхолдерами та основними функціональними службами підприємства.

Установлено, що запропонована модель організаційного забезпечення стратегічного управління КСВ сприятиме ефективному прийняттю, реалізації, координації управлінських рішень на основі рефлексивного підходу до стейкхолдер-менеджменту.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. О., Лепіхова О. Ю. Механізм впровадження корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 1 (21). С. 36–44.
2. Баюра Д. Розвиток соціально відповідального корпоративного управління в контексті узгодження інтересів стейкхолдерів. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 4. С. 39–44.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Бурлакова Ю. М. Дослідження особливостей формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 6 (1). С. 220–227.
4. Гнатєва Т. М. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент ефективності корпоративної стратегії. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 2 (74). С. 35–44.
5. Дерій Ж. В., Зосименко Т. І. Екологічна компонента корпоративної соціальної відповідальності: світовий досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 11(185). С. 278–290.
6. Зінченко А., Саприкіна М. Розвиток КСВ в Україні: 2010–2018. Київ: Видавництво «Юстон», 2017. 52 с.
7. Зосименко Т. І. Глобальні тренди розвитку корпоративної соціальної відповідальності та її специфіка в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 6(1). С. 121–124.
8. Іванова Т. В. Організаційно-економічний механізм впровадження соціальної відповідальності на підприємстві. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: зб. наук. пр. 2018. № 15. С. 223–229.
9. Колодізева Т. О., Панасьянц Г. С. Моделювання організаційного забезпечення функціонування логістичних систем промислових підприємств. *Бізнес Інформ*. 2012. № 10. С. 254–259.
10. Кужель В. В. Очікуваний результат соціальної відповідальності бізнесу та його вплив на стратегічний розвиток економіки агропродовольчої сфери. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3 (13). С. 162–166.
11. Мацьків Р. Особливості організації процесу управління соціальною відповідальністю підприємств нафтогазового комплексу. *Галицький економічний вісник*. 2015. Т. 48, № 1. С. 71–82.
12. Островерхова Г. В. Сутність і структура організаційного забезпечення інноваційної діяльності. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. 2012. № 6. С. 59–67.
13. Філіппова С. В. Соціальна відповідальність у стратегії управління вітчизняним підприємством: проблемні питання інтегрування механізму. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2 (30). С. 5–17.
14. Цимбалюк С. А. Організаційне забезпечення мотивації управлінського персоналу промислових підприємств. *Проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 82–85.
15. Ярова В. В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення соціальної відповідальності бізнесу. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013. № 5. С. 185–196. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhnu_ekon_2013_5_26.pdf.
16. Eccles R. G., Ioannou I., Serafeim G. The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*. 2014. Vol. 60, No. 11. P. 2835–2857. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1964011>.
17. Lefebvre V. A. *Lectures on the Reflexive Games Theory*. New York: Leaf & Oaks Publishers, 2010. 220 p.
18. Lokk I., Seele P. CSR Governance and Departmental Organization: A Typology of Best Practices. *Corporate Governance*. 2016. Vol. 16, No. 1. P. 211–230. DOI: <https://doi.org/10.1108/CG-01-2015-0010>.
19. Popov O., Ostroverkhova G. Types of Organizational Support for Corporate Innovation Activity in Engineering Companies. *Economics of Development*. 2015. № 75 (3). P. 67–71.
20. Spitzack H. The development of governance structures for corporate responsibility. *Corporate governance*. 2009. Vol. 9, No. 4. P. 495–505. DOI: <https://doi.org/10.1108/14720700910985034>.

References

1. Akhnovskaya, I. O., & Lepikhova, O. Yu. (2016). Mekhanizm vprovadzhennia korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti na pidpriemstvakh Ukrainy [Mechanism of implementation of corporate social responsibility for Ukrainian enterprises]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, 1 (21), 36–44 [in Ukrainian].
2. Baiura, D. (2017). Rozvytok sotsialno vidpovidalnoho korporatyvnoho upravlinnia v konteksti uzghodzhennia interesiv steikholderiv [Development of Socially Responsible Corporate Governance in the Context of Harmonization of Interests of Stakeholders]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 4, 39–44 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. Burlakova, Yu. M. (2014). Doslidzhennia osoblyvosti formuvannia korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini [Research of features of formation of corporate social responsibility in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 6 (1), 220–227 [in Ukrainian].

4. Hnatieva, T. M. (2014). Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak instrument efektyvnosti korporativnoi stratehii [Corporate social responsibility as a tool for corporate strategy effectiveness]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv State Technological University*, 2 (74), 35–44 [in Ukrainian].

5. Derii, Z., Zosymenko, T. (2016). Ekolohichna komponenta korporativnoi socialnoi vidpovidalnosti: svitovii dosvid ta ukraïnski realii [Environmental Component of Corporate Social Responsibility: World Experience and Ukrainian Realities]. *Aktualni problemy ekonomiki – Current problems of the economy*, 11(185), 278–290 [in Ukrainian].

6. Zinchenko, A., & Saprykina, M. (2017). *Rozvytok KSV v Ukraini: 2010–2018 [CSR Development in Ukraine: 2010–2018]*. Kyiv: Iuston [in Ukrainian].

7. Zosymenko, T. I. (2014). Hlobalni trendy rozvytku korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti ta yii spetsyfika v Ukraini [Global trends in development of corporate social responsibility and its specifics in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 6 (1), 121–124 [in Ukrainian].

8. Ivanova, T. V. (2018). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm vprovadzhennia sotsialnoi vidpovidalnosti na pidpriemstvi [Organizational-economic mechanism of implementation of social responsibility in the company]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin. The National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»*, 15, 223–229 [in Ukrainian].

9. Kolodizieva T. O., & Panasians H. S. (2012). Modeliuvannia orhanizatsiinoho zabezpechennia funktsionuvannia lohistychnykh system promyslovykh pidpriemstv [Modeling of organizational support of functioning of logistic systems of industrial enterprises]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, 254–259 [in Ukrainian].

10. Kuzhel, V. V. (2014). Ochikuvanyi rezultat sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu ta yoho vplyv na stratehichniy rozvytok ekonomiky ahroprodovolchoi sfery [Expected result of corporate social responsibility and its impact on strategic development of agro-food industry]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: time realities*, 3 (13), 162–166 [in Ukrainian].

11. Matskiv, R. (2015). Osoblyvosti orhanizatsii protsesu upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu pidpriemstv naftohazovoho kompleksu [Features of the management of social responsibility at oil and gas enterprises]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 48 (1), 71–82 [in Ukrainian].

12. Ostroverkhova, H. V. (2012). Sutnist i struktura orhanizatsiinoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti [The essence and structure of organizational support of innovative activity]. *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva – Bulletin of the National Technical University «KPI». Technical progress and production efficiency*, 6, 59–67 [in Ukrainian].

13. Filyppova, S. V. (2017). Sotsialna vidpovidalnist u stratehii upravlinnia vitchyznianym pidpriemstvom: problemni pytannia intehruvannia mekhanizmu [Social responsibility in the strategy of management of the domestic enterprise: problematic issues of mechanism integration]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: time realities*, 2 (30), 5–17 [in Ukrainian].

14. Tsymbaliuk, S. A. (2012). Orhanizatsiine zabezpechennia motyvatsii upravlinskoho personalu promyslovykh pidpriemstv [Organizational support for motivation of management personnel of industrial enterprises]. *Problemy ekonomiky – Problems of Economy*, 1, 82–85 [in Ukrainian].

15. Yarova, V. V. (2013). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyvchennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu [Theoretical and methodological approaches to the study of corporate social responsibility]. *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky – KhNAU Bulletin. Series: Economic Sciences*, 5, 185–196. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhnau_ekon_2013_5_26.pdf.

16. Eccles, R. G., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 60 (11), 2835–2857. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1964011>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

---

17. Lefebvre, V. A. (2010). *Lectures on the Reflexive Games Theory*. New York: Leaf & Oaks Publishers.
18. Lokk, I., & Seele, P. (2016). CSR Governance and Departmental Organization: A Typology of Best Practices. *Corporate Governance*, 16 (1), 211–230. DOI: <https://doi.org/10.1108/CG-01-2015-0010>.
19. Popov, O., & Ostroverkhova, G. (2015). Types of Organizational Support for Corporate Innovation Activity in Engineering Companies. *Economics of Development*, 75 (3), 67–71.
20. Spitzack, H. (2009). The development of governance structures for corporate responsibility. *Corporate governance*, 9 (4), 495-505.

Камишнікова Евеліна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (вул. Університетська, 7, м. Маріуполь, 87555, Україна).

Камышникова Эвелина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий, ГБУЗ «Приазовский государственный технический университет» (ул. Университетская, 7, г. Мариуполь, 87555, Украина).

Kamyshnykova Evelina – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Enterprise Economics, Pryazovskyi State Technical University (7 Universitetskaya Str., 87555 Mariupol, Ukraine).

E-mail: kamyshnykova_e_v@pstu.edu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1835-9786>

ResearcherID: N-2895-2018

УДК 339.9.012.23

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-72-79

Світлана Повна

**МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД
ТА ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Светлана Повная

**МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ В КОНТЕКСТЕ
ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ГОСУДАРСТВ: МИРОВОЙ
ОПЫТ И ВЫВОДЫ ДЛЯ УКРАИНЫ**

Svitlana Povna

**INTER-REGIONAL ECONOMIC RELATIONS IN THE CONTEXT
OF FORMING COMPETITIVENESS OF STATES: WORLD EXPERIENCE
AND CONCLUSIONS FOR UKRAINE**

У статті досліджено сутність та роль у сучасному світі міжрегіональних економічних зв'язків. Визначено найбільші торговельні партнери України. Проаналізовано динаміку сальдо експорту-імпорту товарів і послуг України. З'ясовано, що міжрегіональні зв'язки є потужним інструментом, який треба правильно використовувати, оскільки він може призводити не лише до позитивних, але й до негативних результатів. При створенні міжрегіональних зв'язків необхідно стежити за балансом експорту-імпорту (торговельним дефіцитом), а також прагнути використовувати й розвивати власні конкурентні переваги. Ефективність міжрегіональних економічних зв'язків перебуває в прямій залежності від стадії розвитку країни. Для країн, що розвиваються, проблеми можуть викликатися високою часткою експорту сировини. Для розвинутих країн проблеми викликаються високою вартістю робочої сили. На сьогодні конкурентоспроможність України зумовлена передусім низькою вартістю робочої сили, але це не є довготривалою перевагою. Тому в цей час бажано розвивати промисловість та послуги, які володіють новітніми технологіями, включаючи смарт-спеціалізацію, та можуть забезпечити високі конкурентні позиції України на світовому рівні.

Ключові слова: міжрегіональні економічні зв'язки; міжрегіональне співробітництво; конкурентоспроможність; торговельні партнери; експорт; імпорт; сальдо експорту-імпорту товарів і послуг; смарт-спеціалізація.

Табл.: 2. Бібл.: 17.

В статье исследованы сущность и роль в современном мире межрегиональных экономических связей. Определены крупнейшие торговые партнеры Украины. Проанализирована динамика сальдо экспорта-импорта товаров и услуг Украины. Выяснено, что межрегиональные связи являются мощным инструментом, который следует правильно использовать, поскольку он может приводить не только к положительным, но и к отрицательным результатам. При создании межрегиональных связей необходимо следить за балансом экспорта-импорта (торговым дефицитом), а также стремиться использовать и развивать собственные конкурентные преимущества. Эффективность межрегиональных экономических связей находится в прямой зависимости от стадии развития страны. Для развивающихся стран проблемы могут вызываться высокой долей экспорта сырья. Для развитых стран проблемы вызываются высокой стоимостью рабочей силы. Сегодня конкурентоспособность Украины обусловлена в первую очередь низкой стоимостью рабочей силы, но это не является долговременным преимуществом. Поэтому в это время желательно развивать промышленность и услуги, которые обладают новейшими технологиями, включая смарт-специализация, и могут обеспечить высокие конкурентные позиции Украины на мировом уровне.

Ключевые слова: межрегиональные экономические связи; межрегиональное сотрудничество; конкурентоспособность; торговые партнеры; экспорт; импорт; сальдо экспорта-импорта товаров и услуг; смарт-специализация.

Табл.: 2. Библ.: 17.

The article explores the essence and role in the modern world of inter-regional economic ties. The largest trading partners of Ukraine are identified. The dynamics of the balance of export-import of goods and services of Ukraine is analyzed. It was found that inter-regional relations is a powerful tool that should be used correctly, since it can lead not only to positive, but also to negative results. When creating inter-regional relations, it is necessary to monitor the balance of export-import (trade deficit), and also strive to use and develop our own competitive advantages. The effectiveness of inter-regional economic ties is directly dependent on the stage of development of the country. For developing countries, problems can be caused by a high share of raw material exports. For developed countries, problems are caused by the high cost of labor. Today, Ukraine's competitiveness is primarily due to the low cost of labor, but this is not a long-term advantage. Therefore, at this time, it is desirable to develop industry and services that possess the latest technologies, including smart specialization, and can ensure Ukraine's high competitive positions at the world level.

Keywords: interregional economic relations; interregional cooperation; competitiveness; trading partners; export; import; export-import balance of goods and services; smart specialization.

Table: 2. References: 17.

JEL Classification: E200; F100; O100; O190

Постановка проблеми. У розвитку сучасного світу визначальна роль належить регіонам, адже сьогодні саме вони, а не національні держави є головними дійовими особами формування нової системи світоустрою. Йдеться про таку конфігурацію світу, коли держави втрачають частину свого функціонального призначення на користь нових «квазідержавних структур», які отримують право визначати розвиток сучасного світу [1]. Прогресуюча регіоналізація світу як обов'язкове доповнення процесу глобалізації стає визначальною тенденцією всіх сфер життя суспільства [2, с. 10].

Розвиток міжрегіональних зв'язків та впровадження ефективних механізмів їх регулювання при збереженні самобутності кожної сторони дає можливість успішно вирішувати локальні завдання, максимально використовувати потенціал територій, поступово згладжувати проблему периферійності в соціально-економічному стані окремих регіонів. Міжрегіональні зв'язки відіграють також важливу роль в інтенсифікації інтеграційних процесів, притаманних міжнародним відносинам [3]. І хоча поглиблення співпраці між регіонами відбувається в багатьох сферах – фінансовій, науково-технічній, соціальній, культурній тощо [4, с. 31], але визначальними залишаються економічні зв'язки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження міжрегіональних зв'язків присвячені публікації закордонних та вітчизняних учених, серед яких можна виокремити таких авторів: J. Vasaria, V. M. Valle, М. П. Бутко, О. І. Васильєва, Я. Ф. Жовнірчик, І. В. Заблудська, О. М. Клімович, О. І. Копилук, П. Куцаб, В. М. Монастирний, В. В. Третяк та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що активне формування міжрегіональних зв'язків, у тому числі шляхом вступу в економічні союзи, є сучасним напрямом підвищення ефективності економік країн, а його поглиблене дослідження та використання для вітчизняної практики з урахуванням особливостей сучасного стану може посилити конкурентоспроможність та розвиток національного господарського комплексу.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні світового досвіду формування і функціонування міжрегіональних зв'язків та його використання при формуванні власних конкурентних переваг для прискорення розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Міжрегіональні зв'язки проявляються як інтеграційні процеси, а також міжрегіональне, транскордонне, міжнародне співробітництво [5]. Міжрегіональні відносини визначаються як відносини між регіонами певної держави або відносини в межах мегарегіону. Вони можуть бути також проаналізовані між двома регіональними групами або між державою і регіоном. Міжрегіональні відносини стосуються потоків товарів, інвестицій, знань і людей, що складають нову модель економічних відносин. Через міжрегіональні угоди компанії можуть зменшити високі витрати, що впливають із протекціоністського регулювання, гарантувати забезпечення прав інтелектуальної власності й захист інвестицій [6; 7].

Міжрегіональне співробітництво – це процес формування стійких взаємовигідних зв'язків між регіонами, що сприяє поглибленню інтеграційних процесів як усередині держави, так і за її межами, на основі формування полюсів зростання, і призводить до підвищення синергетичного ефекту від взаємодоповнення конкурентних переваг регіонів, що передбачає прискорення обороту всіх видів ресурсів регіонів і підвищення ефективності їх використання [5; 8]. До сучасних форм міжрегіонального співробітництва належать: кластери, міські агломерації, регіональні мережі, транспортні коридори, міжрегіональні союзи промисловців, міжрегіональні корпорації, регіональні угоди і проекти, єврорегіони тощо. Так, об'єднання в кластери дозволяє учасникам одержувати переваги від ефекту синергії, а також отримати підвищення продуктивності за рахунок зниження витрат. Міські агломерації, які формуються поблизу великих міст, можуть

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

виступати як загальні об'єкти інвестицій. Регіональні мережі сприяють зміцненню зв'язків між регіонами, де розташовані представництва компаній [8]. Законодавство України виділяє такий термін, як «транскордонне співробітництво», що є спільними діями, спрямованими на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних та інших відносин між учасниками таких відносин в Україні й відповідними учасниками цих відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їхнім національним законодавством [9].

Україна має достатньо активні міжрегіональні зв'язки: вона має економічні відносини із 78 країнами, серед яких ми виділили найбільших партнерів (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші торговельні партнери України

Країна	Експорт			Імпорт		
	2010	2018	Питома вага у 2018 р., %	2010	2018	Питома вага у 2018 р., %
<i>Торговля товарами</i>						
<i>Усього, млн дол.</i>						
<i>США, у тому числі:</i>	51 405,2	47 335,0	100	60 742,2	57 187,6	100
Білорусь	1899,2	1304,2	2,75	2567,6	3786,9	6,62
Єгипет	1328,0	1556,9	3,29	84,2	96,8	0,17
Індія	1426,0	2175,9	4,60	680,7	616,7	1,08
Іспанія	411,7	1369,9	2,89	468,6	636,8	1,11
Італія	2412,4	2628,8	5,55	1390,3	2033,0	3,55
Китай	1316,6	2200,1	4,65	4700,4	7608,4	13,3
Нідерланди	563,2	1603,5	3,39	837,9	776,5	1,36
Німеччина	1499,5	2208,4	4,67	4605,3	5983,3	10,46
Польща	1787,2	3257,2	6,89	2788,8	3641,9	6,37
Російська Федерація	13428,1	3652,6	7,72	22198,0	8090,4	14,15
США	807,3	1111,4	2,35	1766,8	2962,4	5,18
Туреччина	3024,0	2352,4	4,97	1298,3	1714,3	3,0
Угорщина	860,1	1646,0	3,48	1214,6	1260,2	2,2
Франція	476,9	537,6	1,14	1106,7	1480,6	2,59
Чехія	626,2	878,0	1,85	747,9	1034,8	1,81
Швейцарія	472,2	108,6	0,23	508,2	1644,9	2,88
<i>Торговля послугами</i>						
<i>Усього, млн дол.</i>						
<i>США, у тому числі:</i>	12 324,2	11 637,9	100	5467,2	6308,8	100
Велика Британія	557,8	573,3	4,93	598,8	512,0	8,12
Кіпр	418,7	318,2	2,73	817,6	386,6	6,13
Російська Федерація	5157,1	3336,8	28,67	793,5	452,8	7,18
США	596,9	1011,7	8,69	379,4	461,1	7,31
Швейцарія	431,2	895,4	7,69	178,6	227,5	3,61

Джерело: розраховано автором на основі [10, с. 376–377, 382–383].

Отже, до сьогодні Російська Федерація є найбільшим торговельним партнером України. Якщо ж розглядати країни ЄС як окремий регіон, то на сьогодні сукупний експорт товарів до цього регіону переважає російський майже у 4 рази і становить, згідно з табл. 1, 27,2 %, а сукупний імпорт товарів – 31,22 %, що також є найбільшим значенням з-поміж усіх інших регіонів.

Серед нових трансформуючих факторів міжрегіональних відносин виділяють такі: 1) зростання попиту в економіках, що розвиваються, і взаємодії між ними; 2) налаштування нової структури міжрегіональних економічних відносин через транстихоокеанський, трансатлантичний і трансазіатський виміри, з включенням таких елементів, як полегшені правила торгівлі, захист прав інтелектуальної власності та інвестицій; 3) логістика нових комерційних маршрутів визначається появою нових технологій та їхнім впливом на зменшення транспортних витрат [6].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Міжрегіональні економічні зв'язки відображають територіальний розподіл праці, ефективність розміщення і ступінь спеціалізації виробництва продукції і визначають перспективний розподіл праці в регіонах [11].

Визначальними ознаками міжрегіонального співробітництва є [5]: 1) стійкість – як забезпечення тривалої співпраці між регіонами через їх взаємовигідні зв'язки; 2) інтегрованість – об'єднання регіонів у відкриту систему та поглиблення їх взаємодії; 3) взаємодоповнення конкурентних переваг регіонів – досягнення спільної мети розвитку регіонів через поєднання ресурсів, що формують відповідні конкурентні переваги взаємодоповнюючих регіонів; 4) синергетичний ефект від взаємодії регіонів – виникнення якісно нових властивостей від узгодженої співпраці регіонів; 5) формування полюсів росту. Полюс росту зазвичай створює навколо себе область тяжіння для інших регіонів та розміщений на території, що має конкурентні переваги, які дають імпульс для інтенсифікації розвитку економіки прилеглих територій. Формування полюсів росту передбачає створення системи сталих взаємозв'язків між регіонами держави для підвищення конкурентоспроможності країни загалом. Нарощення конкурентних переваг регіонів досягається через розвиток галузей вищих технологічних укладів, які входять до пріоритетних напрямів держави. В Україні такими є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, робототехніки тощо.

Потреба в міжрегіональному співробітництві виникає тоді, коли регіони відчувають дефіцит ресурсів для власного економічного розвитку або прагнуть розширити свої конкурентні переваги через активізацію місцевої економічної ініціативи, об'єднання ресурсів сусідніх регіонів та їх інвестування в спільні проєкти. Також за рахунок використання ефектів міжрегіональної економічної інтеграції (концентрації ресурсів, спеціалізації виробництва, кооперації) стає можливим розвиток співробітництва при створенні та комерціалізації інновацій. В інноваційній економіці під впливом нових наукових і технологічних знань відбувається трансформація традиційних сфер виробництва та радикально змінюється їхня технологічна основа. Тому міжрегіональне співробітництво, з одного боку, є чинником підвищення конкурентоспроможності регіонів і може сприяти їх переходу на інноваційний шлях, а з іншого боку, безпосередньо залежить від інноваційного розвитку регіональної економіки [12].

Успішні міжрегіональні зв'язки вимагають дивергенції регіонів-учасників, насамперед для запобігання соціальним збуренням. Яскравий приклад – ЄС, який об'єднав у собі країни з різним рівнем економічного розвитку і активно проводить політику зближення регіонів через відповідні фінансові фонди. В ЄС також наполягають, що згладжування міжрегіональних контрастів залежить передусім від активності у сфері науково-дослідних робіт, на противагу поточній підтримці відсталих територій і навіть створенню сприятливого інвестиційного клімату, що не дає стійкого скорочення розриву на рівні регіонального розвитку, оскільки підприємства найчастіше мають середню або низьку наукоємність [13].

Проте міжрегіональне співробітництво вимагає зваженого підходу, оскільки може призводити не лише до позитивних результатів. Так, Е. С. Райнерт [14] вважає, що країна, яка продає сировину за міжрегіональними зв'язками, сильно програє в економічному плані. Ринки сільськогосподарських товарів і мінеральної сировини належать до доконалої конкуренції, яку здебільшого супроводжує спадна віддача (при збільшенні обсягів виробництва зростають витрати на одиницю продукції). Він наголошує, що навчання і технологічний прогрес у виробництві сировинних товарів, особливо за відсутності сектору обробки, призводять до зниження експортних цін, замість того, щоб бути фактором підвищення рівня життя в країні-виробнику сировинних товарів. Тому для того щоб наздогнати розвинені країни, необхідно відмовитися від сировинних товарів і

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

спадної віддачі заради обробної промисловості і зростаючої віддачі. Те, що називають розвитком, є рентою, заснованою на знаннях і технологіях, і цю ренту часто підкріплює, а не навпаки, вільна торгівля між країнами, що стоять на різних рівнях розвитку.

Дослідження Е. С. Райнерта підкріплює проведенне в Україні дослідження щодо вивчення взаємозв'язку між структурою економіки й рівнем валового національного доходу на душу населення, де були отримані такі висновки [15]: 1) у світовій економіці є чітка зворотна залежність між часткою сільського господарства в економіці й показниками її ефективності (ВНП на душу населення); 2) загалом існує позитивна залежність ефективності економіки (ВНП на душу населення) від частки послуг в економіці, але це правило перестає діяти, коли частка послуг досягає 75 % в загальній валовій доданій вартості (особливо це стосується країн, які залежать від туризму і грошових переказів з-за кордону); 3) чіткої залежності між роллю добувної промисловості та ВНП на душу населення немає; 4) є показовою пряма залежність ефективності й рівня розвитку економіки від внеску в неї обробної промисловості. У сучасній світовій економіці, як і раніше, діє правило: чим вище роль обробної промисловості, тим вищий дохід на душу населення.

Україна має достатньо велику питому вагу експорту сировини: зокрема, у 2018 р. у товарній структурі експорту необроблена продукція сільського господарства становила 23,5 %, а недорогочінні метали та вироби з них – 24,6 % [10, с. 379].

Отже, Україна потребує розвитку відповідної обробної промисловості, що може істотно та швидко підвищити обсяги вироблюваної доданої вартості.

Інший випадок отримання негативних результатів міжрегіонального співробітництва, коли постраждалою стороною є багата країна, пов'язаний із перенесенням виробництв у бідні країни через істотно нижчий рівень заробітних плат у них. У 2017 р. США зажадали скасувати договір про транстихоокеанське партнерство (ТТП) внаслідок значного скорочення робочих місць у державі. На їхню думку, невдалими для країни також були інші угоди (НАФТА, угода про вільну торгівлю між США й Кореєю). Зокрема, було розраховано, що в результаті ухвалення НАФТА відбулося зменшення кількості робочих місць у США на 700 тис. за період 1994–2010 рр.; при ухваленні двосторонньої угоди про вільну торгівлю між США і Кореєю за 2011–2015 рр. США втратило ще 95 тис. робочих місць. Крім прямого перенесення виробництв, відбувається також перенесення робочих місць при наданні послуг. Адже в умовах глобального ринку робота, що здійснюється на комп'ютері, може бути перенесена в місця, де вона коштує дешевше. Основною проблемою при цьому називають хронічний торговельний дефіцит [16]. Україна, незважаючи на низький рівень заробітних плат, також має останніми роками від'ємне сальдо експорту-імпорту товарів і послуг з тенденцією до погіршення (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка сальдо експорту-імпорту товарів і послуг України

Показник	Рік						
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Експорт товарів і послуг, млрд дол. США	18,0	40,2	62,8	46,8	45,1	52,6	57,3
Імпорт товарів і послуг, млрд дол. США	15,1	39,1	66,2	43,0	44,6	55,1	63,5
Сальдо експорту-імпорту товарів і послуг, млрд дол. США	2,9	1,1	-3,4	3,8	2,1	-2,5	-6,2

Джерело: розраховано автором за [10, с. 26].

Безперечно, Україна має суттєві переваги через істотно нижчі заробітні плати, але вважається, що це є перевагою нижчого порядку, бо вона автоматично втрачається за наявності економічного розвитку в країні. Тому для активізації міжкраїнових зв'язків необхідне насамперед активніше використання смарт-технологій, адже для споживачів

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

із розвинених країн це є природним способом отримання послуг. Наприклад, визначено, що Україна має потенціал розвитку сфери туризму на принципах смарт-спеціалізації через застосування нових інформаційних технологій, а саме: використання геоданих для розроблення програм з туризму, створення геопорталів; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) цифрових медіатехнологій для модернізації функціонування сфери туризму, підвищення якості туристичних послуг; застосування ІКТ для підвищення якості управління туризмом на всіх рівнях тощо [17, с. 40]. Україна має можливості для подібного прориву, адже сьогодні українські програмісти вже працюють на замовлення розвинених країн, створюючи експортний продукт, і в структурі експорту послуг України у 2018 р. 18,2 % становлять послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги [10, с. 386]. Отже, для підтримки конкурентоспроможності в майбутньому Україні вже сьогодні бажано розвивати промисловість та сферу послуг, що здатні використовувати новітні технології та забезпечувати рівень стандартів продукції та послуг, звичний для споживачів із розвинених країн, для підтримання довготривалої взаємовигідної взаємодії.

Висновки і пропозиції. Таким чином, міжрегіональні зв'язки є потужним інструментом, який треба правильно використовувати, оскільки він може призводити не лише до позитивних, але й до негативних результатів. При створенні міжрегіональних зв'язків необхідно стежити за балансом експорту-імпорту (торговельним дефіцитом), а також прагнути використовувати й розвивати власні конкурентні переваги. Ефективність міжрегіональних економічних зв'язків перебуває в прямій залежності від стадії розвитку країни. На сьогодні конкурентоспроможність України зумовлена передусім низькою вартістю робочої сили, але це не є довготривалою перевагою. Тому в цей час бажано розвивати промисловість та послуги, які володіють новітніми технологіями та можуть забезпечити конкурентні позиції України на світовому рівні.

Список використаних джерел

1. Васильєва О. І. Міжрегіональні зв'язки та транскордонне співробітництво – важлива складова сучасної державної регіональної політики України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 1. С. 70–73.
2. Бутко М. П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Київ: АМУ, 2016. 452 с.
3. Монастирний В. М. Шляхи вдосконалення державного регулювання міжрегіонального співробітництва. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 97–104.
4. Копилук О. І., Куцаб П. Особливості формування і реалізації стратегії розвитку транскордонного співробітництва. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 31–38.
5. Клімович О. М. Організаційно-економічне забезпечення міжрегіонального співробітництва: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2015. 212 с. URL: repository.lidufk.edu.ua.
6. Bacaria J., Valle V. M. Introduction: interregional relations in the world order. 2015. URL: https://www.cidob.org/en/articulos/revista_cidob_d_afers_internacionals/110/introduction_interregional_relations_in_the_world_order.
7. Повная С. В. Позитивные и негативные последствия усиления межрегиональных связей. *Materials of the XV International scientific and practical Conference Scientific horizons – 2019*, September 30 – October 7, 2019. Law. Economic science. Public administration: Sheffield. Science and education LTD, P. 3–5.
8. Заблудська І. В., Ахромкін Є. М. Інфраструктурні забезпечення активізації міжрегіонального співробітництва в Україні: стан та задуми. *Прометей*. 2013. № 1. С. 22–25.
9. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
10. Статистичний щорічник України за 2018 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 482 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

11. Жовнірчик Я. Ф. Державне регулювання розвитку регіонів України в умовах посилення міжрегіональних економічних зв'язків: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Миколаїв, 2011. 38 с.

12. Третьяк В. В., Татарченко О. М. Вибір організаційних форм реалізації міжрегіонального співробітництва. *Часопис економічних реформ*. 2014. № 1. С. 147–152.

13. Повна С. В. Публічне управління регіональними інноваційно-інвестиційними процесами в умовах децентралізації влади. *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. 2017. № 2(4). С. 75–83. URL: <http://pa.stu.cn.ua/articles/1516089790653.PDF>.

14. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова. Москва: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. 384 с.

15. Коваленко В. Основа роста. *Бизнес*. 2015. № 16-17 (20.04.2015). С. 38–42.

16. Фокс Дж. Торговельна політика США – час почати спочатку. *Економіка України*. 2017. № 5-6. С. 16–30.

17. Біланюк О. П. Пріоритети розвитку українсько-польського транскордонного туристичного ринку в умовах активізації євроінтеграційних процесів. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 39–46.

References

1. Vasylieva, O. I. (2010). Mizhrehionalni zviazky ta transkordonne spivrobotnytstvo – vazhlyva skladova suchasnoi derzhavnoi rehionalnoi polityky Ukrainy [Interregional ties and cross-border cooperation - an important component of Ukraine's current state regional policy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 1, 70–73 [in Ukrainian].

2. Butko, M. P. (2016). *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti yevrointehratsii* [Architecture of competitiveness of Ukrainian regions in the context of European integration]. Kyiv: AMU [in Ukrainian].

3. Monastyryni, V. M. (2013). Shliakhy vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання mizhrehionalnoho spivrobotnytstva. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia [Ways to improve state regulation of interregional cooperation]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*, 2, 97–104 [in Ukrainian].

4. Kopyliuk, O. I., Kutsab, P. (2019). Osoblyvosti formuvannia i realizatsii stratehii rozvytku transkordonnoho spivrobotnytstva. [Features of formation and implementation of the strategy of development of cross-border cooperation]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 1, 31–38 [in Ukrainian].

5. Klimovych, O. M. (2015). *Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia mizhrehionalnoho spivrobotnytstva* [Organizational and economic support of interregional cooperation]. (Candidate's thesis). Lutsk National Technical University, Lutsk. Retrieved from repository.ldufk.edu.ua.

6. Bacaria, J., Valle, V. M. (2015). Introduction: interregional relations in the world order. Retrieved from https://www.cidob.org/en/articulos/revista_cidob_d_afers_internacionals/110/introduction_interregional_relations_in_the_world_order.

7. Povnaia, S. V. (2019). Pozitivnye i negativnye posledstviia usilenia mezhhregionalnykh sviazei [Positive and negative consequences of strengthening interregional ties]. Proceeding from *Materials of the XV International scientific and practical Conference Scientific horizons – 2019* (September 30 – October 7, 2019, pp. 3–5). Law. Economic science. Public administration: Sheffield. Science and education LTD [in Russian].

8. Zablodska, I. V., Akhromkin, Ye. M. (2013). Infrastrukturni zabezpechennia aktyvizatsii mizhrehionalnoho spivrobotnytstva v Ukraini: stan ta zadumy [Infrastructural Support for Activation of Interregional Cooperation in Ukraine: State and Concepts]. *Prometei – Prometheus*, 1, 22–25 [in Ukrainian].

9. Pro transkordonne spivrobotnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861–IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

10. Verner, I. Ye. (Ed.) (2019). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2018 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

11. Zhovnirchuk, Ya. F. (2011). *Derzhavne rehuliuвання rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh posylennia mizhrehionalnykh ekonomichnykh zviyazkiv [State regulation of development of regions of Ukraine in the conditions of strengthening of inter-regional economic ties]*. (Doctor's thesis). Council for the Study of Productive Forces of Ukraine NAS of Ukraine, Mykolaiv [in Ukrainian].
12. Tretiak, V. V., Tatarchenko, O. M. (2014). Vybir orhanizatsiinykh form realizatsii mizhrehionalnogo spivrobitnytstva [Choice of organizational forms of implementation of interregional cooperation]. *Chasopys ekonomichnykh reform – Journal of Economic Reforms*, 1, 147–152 [in Ukrainian].
13. Povna, S. V. (2017). Publichne upravlinnia rehionalnymi innovatsiino-investytsiynymi protsesamy v umovakh detsentralizatsii vlady [Public management of regional innovation-investment processes in conditions of decentralization of power]. *Publichne administruvannya: naukovy doslidzhennia ta rozvytok – Public administration: research and development*, 2(4), 75–83. Retrieved from <http://pa.stu.cn.ua/articles/1516089790653.PDF>.
14. Rainert, Ie. S., Avtonomov, V. (Ed.) (2011). *Kak bogatye strany stali bogatymi i pochemu bednye strany ostaiutsia bednymi [How rich countries became rich, and why poor countries remain poor]*. Moscow: Izd. dom Gos. un-ta Vysshei shkoly ekonomiki [in Russian].
15. Kovalenko, V. (2015). Osnova rosta [Growth basis]. *Biznes – Business*, 16-17, 38–42 [in Russian].
16. Foks, Dzh. (2017). Torhovelna polityka SShA – chas pochaty spochatku [US trade policy is the time to start over]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 5-6, 16–30 [in Ukrainian].
17. Bilaniuk, O. P. (2019). Priorytety rozvytku ukrainsko-polskoho transkordonnoho turystychnoho rynku v umovakh aktyvizatsii yevrointehratsiinykh protsesiv [Priorities for the development of the Ukrainian-Polish cross-border tourist market in the context of activation of European integration processes]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 1, 39–46 [in Ukrainian].

Повна Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Повная Светлана Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Povna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: svitlanapovna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

ResearcherID: G-9355-2016

УДК 330.837

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-80-87

Юлія Харченко

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Юлія Харченко

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Yulia Kharchenko

CATEGORIAL ASPECTS OF INSTITUTIONALISM DEVELOPMENT

У статті визначено категоріальні аспекти формування понятійної бази в питаннях удосконалення інституціонального середовища регіональної та національної економіки. Визначено основні історичні передумови становлення та розвитку сучасного інституціоналізму. Досліджено особливості впливу інститутів та інституцій на модернізацію продуктивних сил регіонів України в умовах переформатування владних повноважень. Окреслено загальні риси, виокремлено специфічні, зосереджено наукову увагу на етапізації становлення основних парадигм інституціоналізму. Проаналізовано сутнісні ознаки переваг, викликів і загроз, які несе в собі для регіональної економіки процес децентралізації.

Ключові слова: інституціоналізм; регіональна економіка; школи інституціоналізму; неокласичний інституціоналізм; холізм.

Рис.: 1. Бібл.: 20.

В статье определены категориальные аспекты формирования понятийной базы в вопросах совершенствования институциональной среды региональной и национальной экономики. Определены основные исторические предпосылки становления и развития современного институционализма. Исследованы особенности влияния институтов и институций на модернизацию производительных сил Украины в условиях реформирования властных полномочий. Определены общие черты, выделены специфические, сосредоточено научное внимание на этапизации становления основных парадигм институционализма. Проанализированы существенные признаки преимуществ, вызовов и угроз, которые несет в себе для региональной экономики процесс децентрализации.

Ключевые слова: институционализм; региональная экономика; школы институционализма; неоклассический институционализм; холизм.

Рис.: 1. Библ.: 20.

The article defines the categorical aspects of forming the conceptual base in the issues of improving the institutional environment of the regional and national economy. The basic historical prerequisites for the establishment and development of modern institutionalism are identified. The peculiarities of the influence of institutions and institutions on the modernization of the productive forces of the regions of Ukraine under conditions of reformation of power are investigated. The general features are outlined, specific ones are highlighted, scientific attention is focused on the stages of formation of the basic paradigms of institutionalism. The essential features of the advantages, challenges and threats that the process of decentralization entails for the regional economy are analyzed.

Keywords: institutionalism; regional economy; schools of institutionalism; neoclassical institutionalism; holism.

Fig.: 1. References: 20.

JEL Classification: B52; E11; R10

Постановка проблеми. Ефективність регіонального розвитку перебуває в прямій взаємозалежності з організацією управління процесом модернізації продуктивних сил територіальної організації країни. Нагальною проблемою сучасного етапу державотворення є створення ефективного публічного управління, яке здатне забезпечити раціональне поєднання всіх складових економіки та функціонування соціогуманітарного простору, гармонізацію та збереження навколишнього середовища для наступних поколінь. Тому головною місією всієї наукової спільноти є пошук модернізаційних засобів для удосконалення інституціональної складової у сфері суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження інституціональної економічної теорії завдячують працям таких закордонних учених-економістів, як У. Берг, Т. Веблен, М. Вебер, Д. Норт, Дж. Серл, Г. Спенсер, О. Уільямсон та інших. На вітчизняному просторі значний науковий внесок у дослідження формування інституціонального середовища зробили праці О. Амоші, М. Бутка, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, О. Попело, О. Гонти, П. Саблука, А. Чухна, Т. Усюка.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, попри розгорнутий дискурс і значний інтерес до проблеми інституційного середовища, потребують посиленого дослідження особливості впливу інститутів та інституцій на модернізацію продуктивних сил регіонів України в умовах переформатування владних повноважень. Вказане може стати причиною створення нових і посилення наявних методологічних суперечностей.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета статті. Метою статті на тлі історичного екскурсу до витоків основних категоріально-понятійних чинників проаналізувати сутнісні ознаки переваг, викликів і загроз, які несе в собі для регіональної економіки процес децентралізації владних повноважень.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми інституціоналізму варто почати з дослідження еволюціонування поглядів науковців на основні фактори розвитку соціально-економічної складової та формування категорійного апарату.

Як відомо, теорія інституціоналізму була заснована у США, у момент еволюційних загроз теорія поєднала в собі постулати німецької історичної школи, ідей англійських фабіанців, традицій французької соціології і деякої ідеї марксизму [14].

Дефініція «інституціоналізм» (переклад з лат. *institutio* – образ дії, звичай, напрям, вказівка) була вперше використана американським економістом У. Гамільтоном, під час зборів у Американській економічній асоціації в 1918 р., використав це слово для позначення системи поглядів на суспільство та економіку, яка є ключовою при визначенні поняття інституту [13, с. 8].

Поняття «інститут» є центром, ядром інституціональної концепції. Як вважається, воно було запозичене економістами з юриспруденції та соціології [15, с. 100]. У визначенні сутності цього поняття немає однозначності, що певною мірою ускладнює його застосування, а також кристалізує суперечності в поглядах на саму теорію інституціоналізму.

Економічна дефініція «інституціоналізм» (переклад з англ. *institutionalism*; від лат. *institution* – спосіб дії, звичай, порядок, вказівка) – у широкому розумінні, інституціоналізм визначається ключовою концепцією економічної теорії, яка виконує роль синтезатора в суспільній системі як взаємодія соціальних, організаційних, правових, політичних, ментальних, етичних, науково-технічних та природоохоронних інститутів у процесі їх функціонування.

За своєю структурою інституціоналізм складається з багатьох складових, і тому не існує єдиної класифікації щодо змісту його течій. Це пов'язано з тим, що різноманіття предмета дослідження визнається широким колом наукових напрямів до яких належать дослідники. Єдиним, що об'єднує школи наукові дослідження інституціоналізму, є аналіз відносин власності, які характеризують суспільний характер інституціоналізму в економічній науці [14].

Основні ідеї інституціонального аналізу, сформулював Т. Веблен, визначаючи інститутути як стійкі звички мислення, притаманні групі людей [2, с. 202].

Коммонс Дж. визначав його як колективну діяльність, покликану контролювати індивідуальну діяльність, як звичай, тобто неорганізовану колективну діяльність, як особливий вид соціальної структури, здатний змінювати цілі та уподобання агентів; У. Гамільтон – як поширений усталений спосіб мислення або дії, що закріпився у звичках групи або звичаях народу; Д. Норт – як сукупність створених людьми правил і норм, що виступають як обмеження; Дж. Серл – як систему таких правил, які не регулюють, а конструюють саму поведінку, причому інституціональна реальність не тільки описується мовою, але й формується нею, а отже, інституціональна онтологія суб'єктивна, а інституціональні факти існують тільки з погляду їх учасників; Дж. Найт, Дж. Ходжсон – як систему усталених і загальноприйнятих соціальних правил, які структурують соціальні взаємодії [4, с. 29].

Незважаючи на велику кількість трактувань інституціоналізму в працях закордонних науковців, за своєю сутністю інституціоналізм є багатограним явищем, і тому єдиної класифікації щодо інституційних течій остаточно не сформовано. Здебільшого це пов'язано з широким визначенням предмета дослідження і тим, до якого наукового напрямку належать науковці. Єдиним спільним у визначенні школи інституціоналізму є акцент на дослідженні та аналізі інституцій. Саме ця особливість свідчить про суспільний характер інституціоналізму як економічної науки [5].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

«Старий інституціоналізм» ґрунтується на доктрині М. Вебера – професіоналізації бюрократії для держави [1]. Інституціоналістські приклади такого роду: аргументи К. Маркса спиралися на «соціальні класи» [7], М. Вебера – на «бюрократію» [1], Е. Дюркгейма – на «поділ праці» [17], Т. Веблена – на «споживання» [3].

У 1950-х рр. Г. Алмонд та С. Верба в праці «Громадська культура» надають ще розмиті уявлення інститутів. Вчені були більше стурбовані мінливістю процесу модернізації в різних країнах і питаннями призначення та узагальнення на системному рівні, не визнаючи шляхи розвитку [12].

Порівняння методології дослідників «старого» інституціоналізму та неоінституціоналізму наведено на рис. 1.

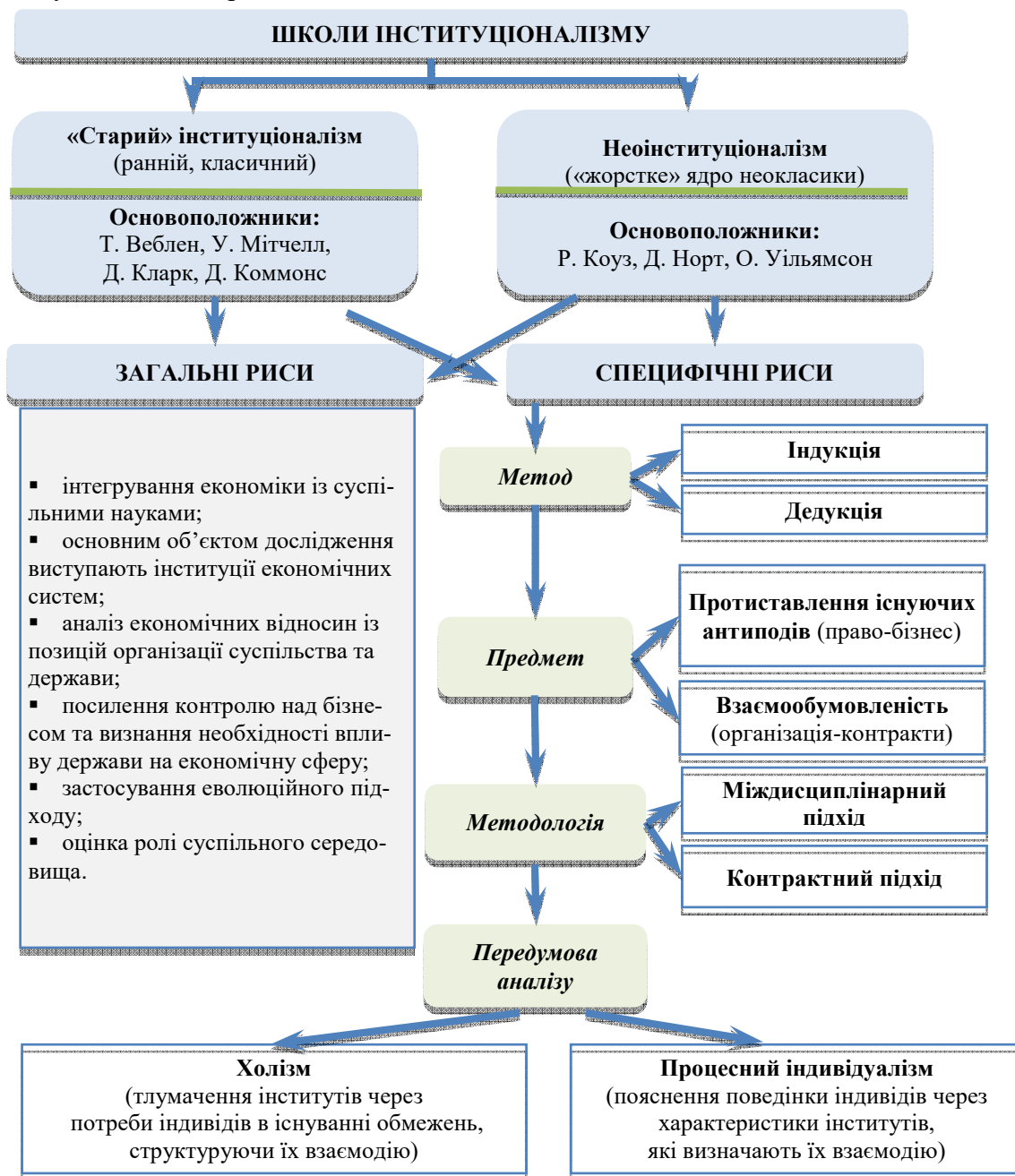

Рис. 1. Порівняння методології дослідників «старого» інституціоналізму та неоінституціоналізму

Джерело: складено автором на основі [6, с. 44–46; 9, с. 28–31].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Починаючи з Т. Веблена, одним із визначальних елементів інституціоналізму став еволюційний підхід до аналізу економіки.

Дж. Ходжсон [19] виділяє 5 методологічних положень інституціоналізму, сформульованих ще У. Гамільтоном [12] в 1919 р.:

- еволюційний характер економіки;
- практична спрямованість теорії без зведення її до рекомендацій економічної політики;
- головне завдання економіста – вивчення інститутів;
- міждисциплінарний підхід;
- відмова від теорії «людина – максимізатор корисності», як нереальної і помилкової концепції.

Інституціоналіст Г. Мюрдаль у 1958 р. доповнив ці твердження неминучістю існування суб'єктивних оцінок у соціальних науках [19]. Дж. Ходжсон ключовим для віднесення до школи інституціоналізму визначає явище «інституціоналізованого індивіда». На думку вченого, ця інституціоналізованість має прояв у впливі інститутів на формування особистості (Дж. Гелбрейт) і навіть його потреб (К. Айрес [12]).

Водночас нова інституціональна економічна теорія (НІЕТ) найчастіше аналізує інститути як наслідки рішень раціональних, максимізує агентів, тому можна стверджувати про взаємовплив індивідів та інститутів одне на одного [12].

Спільними у дослідженні методології інституціоналізму є:

- застосування підходів інституційного та еволюційного;
- дослідження процес розвитку системи, а не функціонування системи;
- враховується роль соціального середовища та ін. [12].

Основною квінтесенцією досліджень науковців у методології різних течій досліджено, що інституціоналізм є перспективним вектором економічних досліджень, який розглядає економічні проблеми об'єкта через формальні і неформальні правила і традиції (інституції), які спонукають суб'єкт до дій та формує мотиваційний механізм соціально-економічного характеру.

Порівнюючи основи ключових постулатів шкіл «старого» інституціоналізму та неоінституціоналізму, можна виокремити суттєві особливості кожної. Переважно основними є:

- представники «старого» інституціоналізму використовують у дослідженні економічних проблем правові, політичні та психологічні методи;
- неоінституціоналісти користуються методами нової класичної економіки, вирішуючи проблеми економіки, через призму політики, права та соціології;
- дослідники школи «старого» інституціоналізму розглядали діяльність колективів як захист інтересів особи (уряди, професійні комітети тощо);
- дослідники неоінституціоналізму своїх дослідженнях, за основу брали інтереси конкретного індивіда, який для свого захисту, керуючись основами методологічного індивідуалізму, вибір колективу здійснював виключно через потребу. Тобто колективність не була першоосною. Виключно потреби індивіда.

Закордонні й вітчизняні вчені доводять, що існують спільні ознаки у наукових доробках представників двох шкіл, які об'єднують позиції, що формують концептуальне бачення інституцій та інститутів представниками напряму.

П. Саблук зазначає, що використання категорії інституціоналізму має враховувати таку особливість, яка визначає можливість інституції приймати форму інституту суспільному розвитку та ринковому механізмі. Тому інституції мають втілюватися в інститутах, але для ефективного розвитку інституцій інститути мають забезпечувати розвиток соціально-економічних формацій, які відповідають сучасним вимогам суспільства [11, с. 8].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Однак варто наголосити, що певною мірою однозначність основних категорій інституціоналізму долається виокремленням специфіки використання кожного з них та недопустимості ототожнення їх дефініцій.

Оскільки світовий та вітчизняний досвід засвідчує, що визначення зазначених категорій, характеризує «інституцію» для позначення механізму дії норм (правил) у будь-якій галузі суспільних відносин та особливостей управління.

Усюк Т.В., як приклад наводить те, що економічні, правові та соціальні інституції пояснюються як явища суспільного життя і, водночас, інформують про їх характерні риси. Тоді як словосполучення банківський інститут – банківська інституція, інвестиційний інститут – інвестиційна інституція розрізняються так: в першому випадку розкривається зміст самостійної структури (організації), в другому – тлумачиться механізм її дії [14].

Тобто синонімічний ряд до поняття «інституція» обмежується лише визначенням «механізму», але ні в якому разі не «інституту». Інституції створюють інституційне середовище, яке впливає на поведінку індивіда, але при цьому встановлює обмеження для здійснення його діяльності, використовуючи економічні, політичні, правові, психологічні та соціальні чинники [14].

Основні складові структури інституціонального середовища визначають основні взаємопов'язані складові елементи (інституції). Критеріями класифікації інституціонального середовища є:

1) за суб'єктами регулювання:

- а) державні;
- б) недержавні.

2) за сферою прояву:

- а) політичні;
- б) економічні;
- в) соціальні;
- г) культурні;
- д) екологічні.

3) за формами інституціоналізації:

- а) формальні;
- б) неформальні.

4) за походженням:

- а) архаїчні;
- б) іманентні;

5) за складністю:

- а) спрямовані на питання обміну;
- б) які мають просторову й часову протяжність та охоплюють велику кількість індивідів» [8, с. 48].

Для досягнення цілей національної економіки інституціональне середовище адаптується до планованих змін, більше того сприяє очікуваним змінам.

При цьому від інституціонального середовища залежить:

- гармонізація взаємовідносин «влада – бізнес – суспільство», для цього потрібно реалізовувати розвиток інституту державно-приватного партнерства, розвивати інститути громадянського суспільства, релігійні осередки, удосконалювати вектори взаємодії та заохочувати соціальну відповідальність бізнесу тощо;

- взаємоіснування формальних та неформальних інститутів на кожному етапі проведення реформ;

- відсутність неузгодженості чи конфлікту між ними, наявність якого, як правило, призводить до нестабільності інституціональної системи, є загрозою стійкості країні у соціально-політичній сфері та може мати наслідком економічну кризу;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- гарантії дотримання прав усіх учасників економічних відносин у ході здійснення операцій та по завершенню трансакцій.

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз теоретичних аспектів розвитку інституціоналізму засвідчує, що поняття «інституціоналізм» «інституціональне середовище», «інституційна структура», «інституційна основа» дають назву різним явищам, які, хоч і пов'язані між собою через систему каналів формування інституціонального середовища національної економіки, але містять у собі різний дефініційний зміст, і не можуть ототожнюватися. Відмінність та розбіжності у тлумаченні поняття «інституціоналізм» викликано відмінністю наукових поглядів, теорій, із точки зору яких воно розглядається, та предмета й завдань конкретного наукового дослідження, на його формування впливає і приналежність представник, установ і шкіл «старого» інституціоналізму та неоінституціоналістів.

Варто наголосити, що інституціональне середовище є сукупністю інститутів, тобто норм або правил, які спрямовані на розв'язання економічних проблем, а також організацій установ та інших формувань діяльність яких спрямована на досягнення конкретних цілей. Інституціональне середовище не є ідеальним середовищем, проте національна економіка має прагнути до формування інституціональної основи, яка б сприяла покращенню умов функціонування її суб'єктів.

Розвиток економіки перебуває у взаємозалежності з формуванням інституційної основи економіки, її комплементарних інститутів. Визначені в статті категоріальні аспекти формування понятійної бази інституціоналізму стануть в нагоді для подальшого наукового пошуку в питаннях удосконалення інституціонального середовища регіональної та національної економіки, дозволять критично оцінити основні детермінанти та виділити стоп-чинники, які блокують розвиток.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Хозяйство и общество / пер. с нем.; под научн. ред. Л. Г. Ионина. Москва: ГУВШЭ, 2010. 456 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / под ред. В. В. Мотылева ; пер. с англ. С. Т. Сорокина. Москва: Прогресс, 1984. 348 с.
3. Веблен Т. Теория праздного класса. Москва, 1984. 110 с.
4. Дементьев В. В. Что мы исследуем, когда исследуем институты? *TERRA ECONOMICUS*. 2009. Т. 7, № 1. С. 13–30.
5. Заруцький І. Д. Диференціація складових інституційного середовища щодо впливу на функціонування підприємств АПК. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2009. № 21. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/43Zaruts.Htm.
6. Институциональная экономика: учебник / под общ. ред. А. Олейника. Москва: ИНФРА – М, 2007. 704 с.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва, 1960. Т. 23. 772 с.
8. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.
9. Олейник А. Н. Институциональная экономика: учебник. Москва: ИНФРА – М, 2007. 416 с.
10. Поченчук Г.М. Особливості сучасних інституціональних перетворень економіки України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 835. С. 298–304.
11. Саблук П. Т. Институційні засади трансформацій в аграрній сфері: доп. на XIII річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 20-21 червня 2011 р. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2011. 64 с.
12. Тарасова І. І. Дослідження теорії інституціоналізму в управлінні економічними та суспільними інститутами. *Економічний часопис-XXI*. 2014. № 11-12. С. 11–14.
13. Тарушкин А. Б. Институциональная экономика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 368 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

14. Усюк Т. В. Інституційні детермінанти розвитку сільського підприємництва. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 4. С. 283-290. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_4_29.

15. Чубарь О. Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 3(40). С. 98–104.

16. Butko M., Popelo O., Pishenin I. Innovative approach to estimation of efficiency of using the labor potential of agroindustrial complex of Ukraine in Eurointegrated conditions. *Marketing and management of innovations*. 2019. № 2. С. 74–82.

17. Durkheim E. *Quid Secundatus politicae scientiae instituendae contulerit*. Burdigalae Gournoilhou, 1892.

18. Moore B. *The Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of The Modern World*. Boston, 1966.

19. Myrdal G. *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*. N.-Y. 1968.

20. Popelo O. Theoretical approaches to the development of the productive forces of Ukraine regions in the modernization dimension. *Theoretical and practical issues of ensuring the economic interests of the modern innovative society*. San Francisco, California, USA: B&M Publishing, 2017. P. 70–72.

References

1. Weber, M. (2010). *Khoziaistvo y obshchestvo [Economy and Society]*. Moscow: GOVSHE [in Russian].

2. Veblen, T., Motyleva, V. (Ed.). (1984). *Teoriya prazdnogo klassa [The theory of the empty class]* (Trans. S. T. Sorokina). Moscow: Progress [in Russian].

3. Veblen, T. (1984). *Teoriya prazdnogo klassa [The theory of the empty class]*. Moscow [in Russian].

4. Dementiev, V. V. (2009). Chto my issleduem, kogda issleduem instituty? [What do we explore when we research institutes?]. *TERRA ECONOMICUS*, 7 (1), 13–30 [in Russian].

5. Zarutsky, I. D. (2009). Dyferentsiatsiia skladovykh instytutsiinoho seredovyscha shchodo vplyvu na funktsionuvannia pidpriemstv APK [Differentiation of components of the institutional environment in relation to the influence on the functioning of agricultural enterprises]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo – Economics. Management. Entrepreneurship*, 21. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/43Zaruts.Htm.

6. Oleinik, A. (Ed.). (2007). *Institutsionalnaia ekonomika [Institutional Economics]*. Moscow: INFRA – M [in Russian].

7. Marx, K., Engels, F. (1960). *Sochineniia [Works]*. (2nd ed.) (Vol. 23). Moscow [in Russian].

8. North, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]* (Trans. I. Dub). Kyiv: Fundamentals [in Ukrainian].

9. Oleinik, A. N. (2007). *Instytutsionalnaia ekonomika [Institutional Economics]*. Moscow: INFRA – M [in Russian].

10. Pochenchuk, G. M. (2015). Osoblyvosti suchasnykh instytutsionalnykh peretvoren ekonomiky Ukrainy [Features of modern institutional transformations of the Ukrainian economy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriia: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development*, 835, 298–304 [in Ukrainian].

11. Sabluk, P. T. (2011). *Instytutsiini zasady transformatsii v ahrarnii sferi: dop. na KhIII richnykh zborakh Vseukr. konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv, 20-21 chervnia 2011 r. [Institutional Foundations of Transformations in Agrarian Sphere: Ext. at the 13th Annual All-Ukrainian Meeting. Congress of Agricultural Economists, June 20-21, 2011]*. Kyiv: NSC “Institute of Agrarian Economy” [in Ukrainian].

12. Tarasova, I. I. (2014). Doslidzhennia teorii instytutsionalizmu v upravlinni ekonomichnymy ta suspilnymy instytutamy [Investigation of the theory of institutionalism in the management of economic and social institutions]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Journal-XXI*, 11-12, 11–14 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

13. Tarushkin, A. B. (2004). *Institutsionalnaia ekonomika [Institutional economy]*. Sankt-Peterburg: Peter [in Russian].

14. Usiuk, T. V. (2013). Instytutsiini determinanty rozvytku silskoho pidpriemnytstva [Institutional determinants of rural entrepreneurship development]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, 4, 283–290. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_4_29.

15. Chubar, O. G. (2013). Instytuty ta instytutsionalne seredovyshche: teoretychni uzahalnennia zasad ekonomichnoho rozvytku [Institutes and institutional environment: theoretical generalizations of the principles of economic development]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika» – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economy series*, 3 (40), 98–104 [in Ukrainian].

16. Butko, M., Popelo, O., Pishenin, I. (2019). Innovative approach to estimation of efficiency of using the labor potential of agroindustrial complex of Ukraine in Eurointegrated conditions. *Marketing and management of innovations*, 2, 74–82.

17. Durkheim, E. (1892). *Quid Secundatus politicae scientiae instituendae contulerit*. Burdigalae Gournoilhou.

18. Moore, B. (1966). *The Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of The Modern World*. Boston.

19. Myrdal, G. (1968). *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*. N.-Y.

20. Popelo, O. (2017). Theoretical approaches to the development of the productive forces of Ukraine regions in the modernization dimension. *Theoretical and practical issues of ensuring the economic interests of the modern innovative society* (pp. 70-72). San Francisco, California, USA: B&M Publishing.

Харченко Юлія Петрівна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Харченко Юлия Петровна – кандидат наук по государственному управлению, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kharchenko Yulia – PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

УДК 338.45

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-88-94

*Алла Холодницька, Ірина Мозгова***ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ***Алла Холодницкая, Ирина Мозговая***ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕДУРЫ НОРМИРОВАНИЯ ТРУДА
НА ПРЕДПРИЯТИЯХ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ***Alla Kholodnytska, Iryna Mozghova***OPTIMIZATION OF LABOR RATIONING PROCEDURE
AT THE ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS**

Стаття присвячена дослідженню нормування праці на підприємствах у сучасних умовах. У статті систематизовано сутність та значення нормування праці, його функції, встановлені ключові орієнтири нормування праці на підприємстві, зокрема: охоплення робіт і працівників нормуванням; рівень виконання норм; ефективне використання робочого часу; наявність та якість нормативної бази. Запропонована модель оптимізації процедури нормування праці на підприємстві. Авторами доведено, що для покращення нормування праці необхідно забезпечити високу якість нормативних матеріалів, удосконалювати методи й методики нормування праці; оновлювати виробниче обладнання, забезпечити постійне підвищення кваліфікації робітників, а також підвищувати матеріальну та моральну зацікавленість працівників у досягненні високої якості норм праці.

Ключові слова: нормування праці; нормативи; нормативні матеріали; продуктивність праці; робочий час; умови праці; ефективність діяльності.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Статья посвящена исследованию нормирования труда на предприятиях в современных условиях. В статье систематизирована суть и значение нормирования труда, его функции, установленные ключевые ориентиры нормирования труда на предприятии, в частности: охватывание работ и работников нормированием; уровень выполнения норм; эффективное использование рабочего времени; наличие и качество нормативной базы. Предложена модель оптимизации процедуры нормирования труда на предприятии. Авторами доказано, что для улучшения нормирования труда необходимо обеспечить высокое качество нормативных материалов, совершенствовать методы и методики нормирования труда; обновлять производственное оборудование, обеспечить постоянное повышение квалификации рабочих, а также повысить материальную и моральную заинтересованность работников в достижении высокого качества норм труда.

Ключевые слова: нормирование труда; нормативы; нормативные материалы; производительность труда; рабочее время; условия труда; эффективность деятельности.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 10.

The article is devoted to the study of the normalization of labor at enterprises in modern conditions. The article systematizes the essence and importance of labor normalization, its functions, sets key benchmarks of labor normalization at the enterprise, in particular: coverage of work and employees normalization; the level of compliance; efficient use of working time; availability and quality of regulatory framework. The model of optimization of the procedure of normalization of work at the enterprise is offered. The authors have proved that in order to improve labor normalization it is necessary to ensure high quality of regulatory materials, to improve methods and methods of labor normalization, to update production equipment, to ensure constant training of workers, and to increase the material and moral interest of workers in achieving high quality labor standards.

Keywords: labor standardization; norms; normative materials; labor productivity; working hours; working conditions; efficiency of activity.

Fig.: 1. Table: 2. References: 10.

JEL Classification: J59

Постановка проблеми. У сучасних умовах ваговою складовою механізмом управління виробництвом є нормування праці, оскільки воно забезпечує правильне визначення необхідних витрат праці на виконання робіт та надання послуг працівниками, виявлення і використання резервів зростання продуктивності праці. Кожен роботодавець зацікавлений у максимізації прибутку, забезпеченні високої якості продукції за оптимальної чисельності працівників та мінімальних витрат робочого часу.

Нормування є основою для поліпшення організації праці, оскільки якщо правильно визначені витрати робочого часу на виконання роботи, то можна безпомилково обчислити кількість робітників, ефективно організувати їхню працю, узгодити роботу всіх виробничих підрозділів і раціонально використовувати обладнання та устаткування.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вдосконалення нормування праці дозволяє підвищити ефективність виробничих і трудових процесів, а тому головним завданням керівництва підприємства є розроблення та впровадження прогресивного нормування праці на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових працях ґрунтовно досліджено теоретичні та методичні підходи до нормування праці. Значний внесок у дослідження питання нормування праці зробили А. Г. Бабенко [1], К. В. Горбатюк [4], В. О. Житченко [6], В. О. Крайній [7], В. В. Скриль [8], Д. Р. Школьна [9] та інші. Вони акцентували увагу на дослідженні теоретичних та методологічних основ нормування праці, методах та можливостях застосування нормування праці на підприємствах, особливостях та специфіці етапів впровадження цього процесу.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значні теоретичні, методичні та практичні напрацювання з нормування праці, у зв'язку зі стрімкими темпами науково-технічного прогресу, що супроводжуються механізацією та автоматизацією виробничих та управлінських процесів, питання щодо значення та важливості нормування праці, ефективності цього процесу та побудови його універсальної моделі залишаються дискусійними.

Метою статті є аналіз застосування нормування праці на підприємствах та оцінка можливостей впровадження сучасних підходів до нормування з метою покращення та удосконалення організації виробництва, поліпшення умов праці, раціонального використання робочого часу шляхом уникнення його непродуктивних втрат та підвищення продуктивності праці.

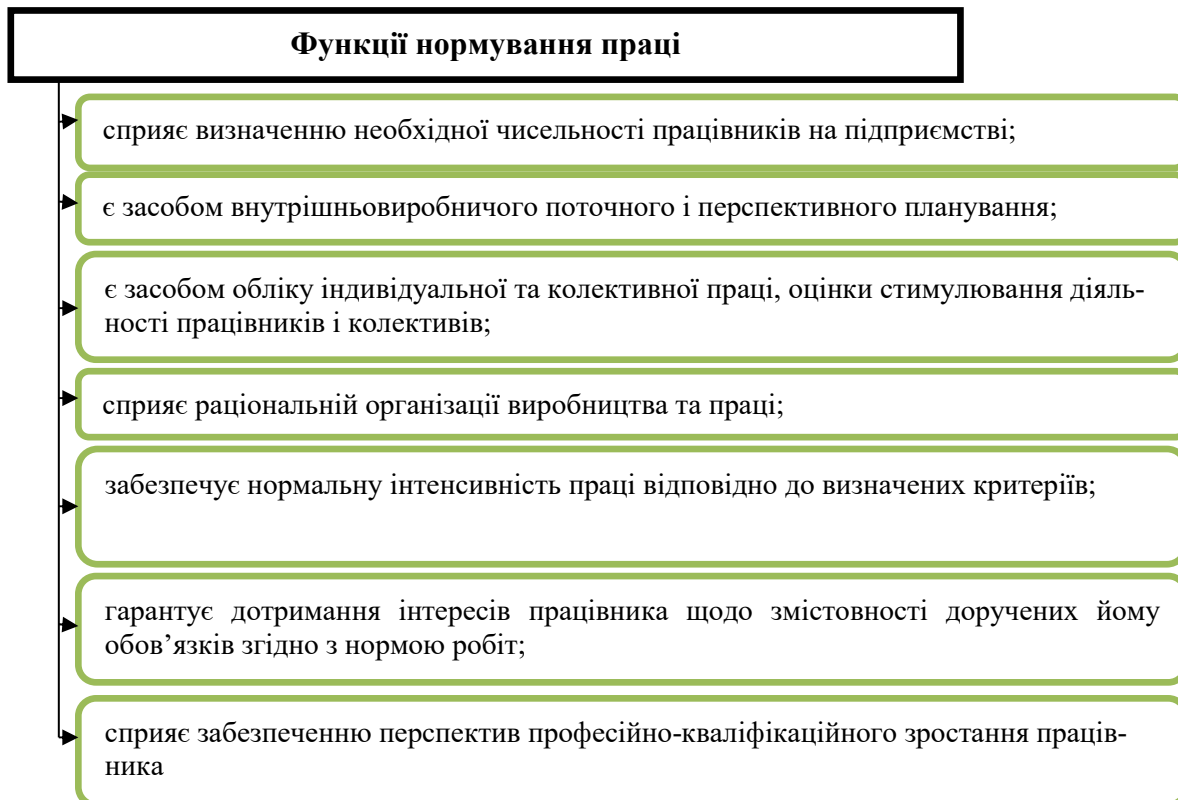
Виклад основного матеріалу. Кожне підприємство використовує внутрішній потенціал та намагається досягти стійкого зростання фінансових та соціально-економічних показників. Знаючи методологію та концептуальні принципи нормування праці, можна досягти встановлення найбільш раціонального використання робочого часу та інших ресурсів на одиницю продукції. Впровадження нормування праці важливе в інтересах підвищення продуктивності праці та економічної ефективності діяльності підприємства [9].

Менеджери підприємств зацікавлені насамперед у практичному вирішенні питань щодо організації, оплати та нормування праці з урахуванням технічних, організаційних та інших особливостей, адже вдосконалення нормування праці сприятиме раціональному використанню робочої сили та зростанню ефективності діяльності підприємства.

Нормування є процесом встановлення норм і нормативів, а також видом економічного забезпечення процесу управління виробництвом, що здійснюється на основі науково обґрунтованих оцінок реальних витрат живої праці з урахуванням видів технологічних процесів, що передбачає оновлення та модернізацію техніки, поліпшення організації виробництва, скорочення затрат людської праці, своєчасне впровадження оновлених норм праці у виробництво.

За допомогою нормування встановлюють технічно обґрунтовані норми часу для виконання роботи на основі вивчення процесів праці на робочих місцях; розробляють та впроваджують заходи, спрямовані на поліпшення організації виробництва і праці [2, с. 78].

На рис. 1 наведено функції, що виконує нормування праці [1].

Рис. 1. Функції нормування праці

Джерело: сформовано автором за даними [1].

У процесі управління економічним, технічним і соціальним розвитком підприємств нормування праці є дуже важливим, а його стан і організація є запорукою об'єктивного поточного та перспективного планування, а отже, прийняття зважених управлінських рішень [3].

Норми праці є основою організації праці та виробництва. З них розпочинаються і на них ґрунтуються всі планово-економічні розрахунки на підприємстві. Визначення необхідних витрат робочого часу на виконання роботи, правильний розрахунок кількості працівників та організація їхньої праці, а також раціональне використання обладнання – важлива та необхідна умова для покращення організації праці.

Тому для підвищення рівня конкурентоспроможності та забезпечення отримання додаткового прибутку норми праці мають бути впроваджені для всіх категорій працівників.

Ефективність впровадження чинних норм на підприємстві залежить від ступеня їх єдності та рівнонапруженості, а рівень виконання норм праці обґрунтовується якістю чинних норм та досконалістю трудового процесу [10].

Щоб кваліфіковано оцінити загальний стан та рівень нормування праці на підприємстві, необхідно застосовувати такі ключові орієнтири:

- кількість робіт і працівників, що охоплені нормуванням;
- рівень виконання норм;
- ефективність використання робочого часу;
- чинна нормативна база.

Показники кількості робіт та працівників, що охоплені нормуванням, потрібні для визначення масштабів застосування норм праці на підприємстві. Крім того, вони визначають частку промислово-виробничого персоналу, на яку діють норми, допомагають створити проєктування конкретних заходів щодо розширення застосування сфери нормування.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Коефіцієнти охоплення працівників нормуванням праці та питомої ваги нормованого часу у відпрацьованому часі розкривають сферу застосування норм праці.

Для того щоб виявити чинники, які впливають на перевиконання або невиконання норм, необхідно правильно визначити рівень виконання встановлених норм затрат праці.

У табл. 1 проаналізуємо причини перевиконання та невиконання норм праці на підприємствах.

Таблиця 1

Типові причини перевиконання та невиконання норм праці на підприємствах

Причини перевиконання норм праці	Причини невиконання норм праці
1. Висока кваліфікація робітників	1. Низька кваліфікація або недостатній практичний досвід роботи працівників
2. Застосування кращих, ніж передбачено технологією технологічних пристроїв та інструменту	2. Недостатнє та несвоєчасне забезпечення робочих місць усім необхідним
3. Досконала організація праці	3. Недосконала організація праці
4. Перевищення встановлених технологічних режимів роботи устаткування	4. Невчасний або некомпетентний інструктаж робітників майстрами, бригадирами та технологами
5. Збільшення обсягів виробництва	5. Занадто зношене устаткування
6. Зменшення кількості контрольних замірів виконавцями	6. Непрофесійне керівництво
7. Не об'єктивно встановлені та застарілі норми	7. Недотримання робітниками режиму праці та трудової дисципліни
8. Недостатньо обгрунтовані норми	8. Неєфективна мотивація праці

Джерело: складено авторами.

Дослідження динаміки рівня виконання норм працівниками дозволить вчасно приймати рішення щодо нормування праці на підприємстві. Контроль та аналіз рівня виконання норм та їх застосування допоможе оцінити рівень продуктивності праці окремого виконавця та трудового колективу, а також проводити порівняння ступеня напруженості норм у цехах, дільницях, а також у розрізі професій та робочих місць.

Виявлення наявних та прихованих втрат часу протягом зміни, оцінка рівня організації виробництва і праці, знаходження резервів зростання продуктивності праці та застосування ефективної трудової дисципліни можливе лише завдяки аналізу використання робочого часу.

При розробці норм затрат праці підприємство має використовувати нормативи з праці, які повинні бути якісними та відповідати організаційно-технологічним умовам виробництва.

Для характеристики якості норм застосовуються показники їх точності та напруженості. Їх застосування необхідне для виявлення допустимого відхилення виконання норм у результаті неоднакових показників продуктивності праці виконавців.

За високого рівня виконання норм показник напруженості має низький рівень, а отже, якість норм вважається гіршою. Для запобігання низькому рівню напруженості норм необхідно дотримуватись корисного використання змінного робочого часу.

У зв'язку зі зміною розвитку технологій та організації виробництва необхідно слідкувати, щоб нормативні матеріали не застарівали. Своєчасне виявлення застарілих нормативів на підприємстві дозволить уникнути зниження якості норм праці.

Для того щоб об'єктивно оцінити ефективність діючих норми затрат праці, варто проаналізувати якість норм, а також відповідність організаційним, технічним, соціальним та економічним умовам діяльності підприємства, охарактеризувати рівень виконання норм з метою встановлення їхнього впливу на стан організації та стимулювання праці.

Важливим чинником підвищення показників ефективності праці на підприємстві є відповідність чинних норм праці організаційним умовам виробництва та його техніко-технологічному рівню. Це, у свою чергу, можна проаналізувати за показниками проду-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ктивності праці, трудомісткістю виробництва продукції, зарплатовіддачею, рентабельністю витрат на персонал.

На основі вдосконалення нормування досягається не лише зростання продуктивності праці (за рахунок зниження трудомісткості та покращення структури витрат робочого часу), а й забезпечується більш ефективне використання обладнання, посилення мотивації персоналу підприємства, що своєю чергою сприяє підвищенню ефективності використання витрат на оплату праці.

Поза увагою не варто залишати нормування праці управлінського персоналу, оскільки це впливає на становлення оптимальної чисельності та структури адміністративно-управлінського персоналу на підприємстві та створює підґрунтя ефективного тайм-менеджменту [8].

Для удосконалення процедури нормування праці пропонуємо використовувати модель оптимізації нормування праці, що наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Модель оптимізації процедури нормування праці

Показник	Проведення необхідних дій	Результат
1	2	3
Нормативно-методичні матеріали	Удосконалення нормативно-правової бази та методичної бази розроблення нормативів із праці та інформаційного забезпечення, поновлення статистичної звітності з нормування праці.	Узгодження інтересів роботодавця та працівників, удосконалення організації виробництва та підвищення продуктивності праці.
Норми праці	Систематичний перегляд норм праці на підприємстві, встановлення прогресивних норм та зростання продуктивності праці.	Об'єктивне визначення розміру трудового внеску працівників у загальний результат.
Штатний розклад	Визначення якісних і кількісних параметрів персоналу; оцінка чисельності працівників у розрізі професій і посад.	Раціональна робота працівників відповідно до їхніх професійних якостей.
Кваліфікація персоналу	Реалізація заходів із підготовки й підвищення кваліфікації працівників, звернення до професійних центрів навчання, оновлення і розширення спеціальних знань з нормування праці	Забезпечення підприємства високопрофесійними і кваліфікованими працівниками
Нові технології	Застосування новітніх систем організації праці з метою економічного розвитку підприємства, професійного росту працівників, своєчасного та якісного задоволення потреб постачальників; автоматизація та комп'ютеризація розробки нормативів	Покращення показників діяльності підприємства. Скорочення часу на виконання поставлених завдань.
Ефективність виробництва	Забезпечення завантаження виробничих ділянок та робочих місць; проведення аналізу та спеціальних досліджень для виявлення регламентованих величин затрат праці, необхідних для найдоцільнішого використання режимів роботи та обслуговування устаткування; виявлення нерегламентованих витрат часу шляхом проведення хронометражних спостережень та фотографії робочого часу.	Раціональне використання робітниками робочого часу для покращення виробничого процесу та досягнення поставлених цілей. Ефективна робота працівників, що призведе до покращення діяльності підприємства загалом.
Планування персоналу	Розрахунок чисельності персоналу методом детального опису робіт, які необхідні для подальшого вирішення завдань та планів підприємства; врахування стратегії, завдань і цілей підприємства при плануванні, індивідуальних та групових показників продуктивності.	Чисельність працівників, необхідна для ефективної роботи підприємства та досягнення трудових показників
Планування завдань та мотивація персоналу	Встановлення працівникам нормованих завдань на виконання та перевиконання плану, розробка мотиваційного пакета для співробітників різних ставово-вікових груп.	Дієва мотивація працівників за виконання та перевиконання нормованих завдань

Джерело: систематизовано авторами.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Також на підприємствах необхідно вести постійну роботу із забезпечення підвищення продуктивності праці, яка є головним джерелом нарощування доходів підприємства в результаті збільшення обсягів виробництва, а це є свідченням раціональної організації нормування праці.

Крім того, необхідно забезпечувати високу якість нормативних матеріалів, використовувати сучасні методи та методики нормування праці; слідкувати за станом виробничого обладнання; підвищувати кваліфікацію спеціалістів, які займаються нормуванням праці; зацікавлювати працівників досягати виконання та перевиконання норм праці шляхом дієвої системи матеріальної та нематеріальної мотивації.

Висновки і пропозиції. Отже, нормування праці є елементом управління економічним, технічним і соціальним розвитком підприємства, а його стан і організація сприяє здійсненню поточного, перспективного та прогнозного планування, прийняттю обґрунтованих і результативних техніко-економічних, організаційних і соціальних рішень.

З норм праці починається весь процес планування на підприємстві, оскільки вони є базою для розрахунку трудомісткості виробничої програми, визначення чисельності та структури персоналу, розрахунку економічної ефективності виробництва, доцільності технічних, технологічних та організаційних змін тощо.

Підвищенню ефективності нормування праці сприяє деталізована оцінка якості чинних норм на підприємстві, що передбачає комплексний аналіз якості норм праці, що застосовують, та оцінку рівня нормування праці.

Оптимізувати процес нормування праці доцільно поетапно, враховуючи всі ключові компоненти та очікувані результативні показники діяльності.

Важливим та необхідним елементом для поступового нарощування продуктивності праці, скорочення трудомісткості та досягнення поставлених цілей на підприємстві є розроблення та впровадження прогресивних норми праці, вивчення та введення в дію сучасних методів та прийомів праці, а також постійний аналіз використання робочого часу та виконання функцій нормування праці.

Список використаних джерел

1. Бабенко А. Г. Нормування праці: навчально-наочний посібник. Дніпропетровськ: ДДФА. 2012. 145 с.
2. Ведерніков Н. Д. Нормування праці: навч. посіб. Львів: Новий світ–2000, 2012. 372 с.
3. Вудвуд В. В. Нормування праці на підприємствах як елемент підвищення її продуктивності. *Інноваційна економіка*. 2013. № 4. С. 60–63.
4. Горбатюк К. В. Шляхи удосконалення нормування праці в Україні. URL: www.confcontact.com/.../gorbatyuk.php.
5. Дерій Ж., Скиба С. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1. С. 18–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2016_1_5.
6. Житченко В. О. Значення нормування праці в сучасних умовах. *Управління розвитком*. 2014. № 2. С. 26–27.
7. Крайній В. О. Вдосконалення нормування праці в сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 1. С. 92–96. URL: <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf>.
8. Скриль В. В., Галайда Т. О., Калінович Л. О. Організація нормування праці на підприємстві та її удосконалення. *Економічний форум*. 2015. № 3. С. 438–443.
9. Уманська В. Г., Школьна Д. Р. Особливості організації, контролю та нормування праці в умовах ринкової економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 935–939. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/161.pdf.
10. Яременко В. А., Малашенко Ю. А. Напрямки розвитку нормування праці. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 17. С. 336–342. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7198/1/45.pdf>.

References

1. Babenko, A. H. (2012). *Normuvannia pratsi [Work Standardization]*. Dnipropetrovsk: DDFA [in Ukrainian].
2. Vedernikov, N. D. (2012). *Normuvannia pratsi [Work Standardization]*. Lviv: Novyisvit–2000 [in Ukrainian].
3. Vudvud, V. V. (2013). Normuvannia pratsi na pidpriemstvakh yak element pidvyshchennia yii produktyvnosti [Work standardization in enterprises as an element of improving its productivity]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 4, 60–63 [in Ukrainian].
4. Horbatiuk, K. V. *Shliakhy udoskonalennia normuvannia pratsi v Ukraini [Ways to improve work standardization in Ukraine]*. Retrieved from : <http://www.confcontact.com/.../gorbatiuk.php>.
5. Derii, Zh., Skyba, S. (2016). Vplyv mekhanizmiv derzhavnogo rehuliuвання na protsesy funktsionuvannia liudskoho potentsialu [Influence of the mechanisms of state regulation on the process of functioning of human potential]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1, 18–30. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2016_1_5.
6. Zhytchenko, V. O. (2014). Znachennia normuvannia pratsi v suchasnykh umovakh [The value of work standardization in modern conditions]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 2, 26–27 [in Ukrainian].
7. Krainii, V. O. (2014). Vdoskonalennia normuvannia pratsi v suchasnykh umovakh [Improvement of the work standardization system in modern conditions]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 1, 92–96. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/1-2014/17.pdf>.
8. Skryl, V. V., Halaida, T. O., Kalinovych, L. O. (2015). Orhanizatsiia normuvannia pratsi na pidpriemstvi ta yii udoskonalennia [Organization of work standardization at the enterprise and its improvement]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, 3, 438-443 [in Ukrainian].
9. Umanska, V. H., Shkolna, D. R. (2017). Osoblyvosti orhanizatsii, kontroliu ta normuvannia pratsi v umovakh rynkovoi ekonomiky [The characteristics of the organization, control and regulation of labor in a market economy]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 9, 935–939. Retrieved from : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/161.pdf.
10. Yaremenko, V. A., Malashenko, Yu. A. (2011). Napriamky rozvytku normuvannia pratsi [Directions of work standardization]. *Naukovi zapysky. Serii «Ekonomika» – Proceedings. Economy series*, 17, 336–342. Retrieved from : <https://eprints.oa.edu.ua/7198/1/45.pdf>.

Холодницька Алла Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Холодницкая Алла Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Kholodnytska Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: allakholodnytska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>

ResearcherID: G-9430-2014

Мозгова Ірина Валентинівна – магістрантка кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Мозговая Ирина Валентиновна – магістрантка кафедри управління персоналом и економіки труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Mozghova Iryna – Master Student of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: irachuenko32@gmail.com

УДК 332.14

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-95-104

Аліна Петровська

**ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ
МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Алина Петровская

**ЕКОЛОГИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ
МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

Alina Petrovska

**THE ECOLOGIZATION OF UKRAINE ECONOMY
IN CONTEXT MODELS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

У статті узагальнено науковий матеріал із досліджуваної теми, обґрунтовано ідею про те, що на сучасному етапі гостро постає питання необхідності вирішення екологічних проблем, причиною яких є активізація та інтенсифікація впливу людини на навколишнє середовище. Доведено зв'язок переходу до концепції сталого розвитку, яка передбачає побудову якісно нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства, із вирішенням проблем екологізації. Розкрито категоріально-змістовну характеристику поняття «екологізація», під якою розуміємо процес послідовного впровадження технічних, технологічних та управлінських інновацій для реалізації процесів сталого розвитку, шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), з одночасним збереженням та поліпшенням стану навколишнього середовища на всіх таксономічних рівнях. Здійснено класифікацію інструментів екологізації з урахуванням рівня їхнього впливу на економічну систему. Наведено принципи реалізації державної екологічної політики, серед яких: відкритість, підзвітність, гласність органів державної влади; участь громадськості у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; заохочення до ведення екологічно відповідального бізнесу та екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародна співпраця та євроінтеграція.

Ключові слова: екологізація; сталий розвиток; Європейський Союз; Угода про асоціацію; державна політика; економічні інструменти, принципи.

Рис.: 3. Бібл.: 16.

В статье обобщен научный материал по исследуемой теме, обосновано идею о том, что на современном этапе остро стоит вопрос о необходимости решения экологических проблем, причиной которых является активизация и интенсификация влияния человека на окружающую среду. Доказана связь перехода к концепции устойчивого развития, которая предусматривает построение качественно новой социо-эколого-экономической модели развития общества, с решением проблем экологизации. Раскрыта категориально-содержательная характеристика понятия «экологизация», под которой понимаем процесс последовательного внедрения технических, технологических и управленческих инноваций, для реализации процессов устойчивого развития, путем достижения сбалансированности составляющих развития (экономической, экологической, социальной), с одновременным сохранением и улучшением состояния окружающей среды на всех таксономических уровнях. Осуществлена классификация инструментов экологизации с учетом уровня их влияния на экономическую систему. Приведены принципы реализации государственной экологической политики, среди которых: открытость, подотчетность, гласность органов государственной власти; участие общественности в формировании государственной политики; соблюдение экологических прав граждан; поощрение к ведению экологически ответственного бизнеса и экологически сознательного поведения граждан; предотвращение экологического вреда; международное сотрудничество и евро интеграция.

Ключевые слова: экологизация; устойчивое развитие; Европейский Союз; соглашение об ассоциации; государственная политика; экономические инструменты; принципы.

Рис.: 3. Библ.: 16.

The article summarizes the scientific material on the topic, substantiates the idea that, at the present stage, there is an urgent need to solve environmental problems, which are caused by the intensification and intensification of human impact on the environment. The connection of the transition to the concept of sustainable development, which involves the construction of a qualitatively new socio-ecological-economic model of society's development, to solve the problem of greening is proved. The categorical and meaningful characteristic of the concept of "greening" is understood, which means the process of consistent introduction of technical, technological and managerial innovations for the implementation of sustainable development processes, by achieving a balance of development components (economic, environmental, social), while preserving and improving the state of the environment. all taxonomic levels. The classification of greening instruments is made taking into account the level of their impact on the economic system. The principles of implementation of the state environmental policy are presented, among them: openness, accountability, publicity of state authorities; public participation in public policy-making; respect for citizens' environmental rights; promotion of environmentally responsible business and environmentally conscious behavior of citizens; prevention of environmental damage; international cooperation and European integration.

Keywords: greening; sustainable development; European Union; Association Agreement; public policy; economic instruments, principles.

Fig.: 3. References: 16.

JEL Classification: Q58; Q01

Постановка проблеми. Європейський вибір України буде успішно реалізовано в контексті імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що значною мірою буде залежати як від динамічності її економічного розвитку, так і від переймання світових стандартів щодо соціоекологічного добробуту. Особливостями сучасного етапу розвитку економіки є значне загострення та посилення екологічних проблем через активізацію та інтенсифікацію впливу людини на природне середовище. Виникнення екологічної небезпеки під тиском антропогенного та техногенного впливу на довкілля, і як наслідок – високі темпи споживання природних ресурсів та їх вичерпність, зменшення біорізноманіття та зниження продуктивності геоекосистем, диктують необхідність модернізації економічної та соціальної сфер з урахуванням чинників екологічного та природноресурсного змісту для створення більш комфортних умов проживання та відтворення. Концепція переходу України до сталого розвитку допоможе здійснити довгоочікувані зміни через побудову якісно нової та ефективної соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства та вирішення проблеми екологізації як ключового напрямку економічного зростання.

Під метою екологізації розуміють економічний добробут майбутніх поколінь та створення належних умов проживання і відтворення, що неможливо без збереження довкілля та мінімізації екологічних ризиків. Впровадження нової моделі розвитку, з огляду на сучасний соціально-економічний розвиток суспільства та стан національної господарської системи, передбачає комплексну модернізацію сфер як економічної, так і соціальної, з урахуванням пріоритетності природноресурсних та екологічних факторів. Чітке розуміння екологічних проблем і переконливість у неможливості досягнення за рахунок одна одної економічних та соціоекологічних цілей, підвищили пріоритетність збереження довкілля та вжиття термінових заходів щодо формування екологічної свідомості та культури. Безсумнівно, для подальшого розвитку України матиме важливе значення здійснення виваженої державної політики щодо впровадження сучасних ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій, а також формування культури нації екологічного напрямку. У контексті цієї парадигми акцентуємо увагу на актуальності проблеми екологізації як інтеграції еколого-економічних процесів, що засновані на прийнятті взаємопов'язаних соціальних, політичних, економічних та техніко-технологічних рішень, що сприяють результативному досягненню екологічних завдань та цілей у будь-якій еколого-економічній системі [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема екологізації економіки як ключовому фактору стратегії соціально-економічного розвитку держави та її секторів присвячені праці таких учених-економістів: С. Бобильов, В. Вахлакова, А. Голюков, С. Ілляшенко, В. Кислий, Л. Мельник, Ю. Погорелов, О. Прокопенко, І. Синякевич, Ю. Туниця, С. Харічков, Є. Хлобистов та ін. Ґрунтовний аналіз категорій «екологізація економіки та суспільства» і «екологізація виробництва» паралельно з концепцією сталого розвитку зробили М. Багров, М. Голубець, О. Горленко, Г. Дейлі, М. Долішній, С. Дрогунцов, С. Лісовський, Г. Підгрушний, Л. Руденко та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних відносин України з іншими державами актуалізуються завдання щодо подальшого аналізу проблем екологізації економіки як у регіональному, так і в загальнодержавному аспектах. Тому зазначене актуалізує необхідність теоретичного обґрунтування процесу екологізації як системного підходу до об'єктивного світу та більш глибокого усвідомлення в житті людини ролі природи, для практичної реалізації основних напрямів державної політики на основі екологічної безпеки та принципів раціональності.

Мета статті. Метою статті є дослідження основних проблем та подальших перспектив екологізації економіки в Україні в контексті політики переходу до моделі сталого розвитку для підвищення якості життя населення та забезпечення паритету відносин у

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

тріаді «природа – соціум – економіка». Мета зумовила конкретні завдання, а саме: розкрити категоріально-змістовну характеристику поняття «екологізація»; порівняти погляди щодо сутності досліджуваного поняття; охарактеризувати інструменти екологізації з урахуванням рівня їхнього впливу на економічну систему.

Виклад основного матеріалу. Взагалі науковці підкреслюють неможливість побудови конкурентоспроможної моделі економіки України без зменшення негативного впливу на природне середовище економічного розвитку та досягнення суттєвих позитивних зрушень у сфері природокористування. Вирішення зазначеного завдання потребує реалізації послідовної і змістовної політики держави з проведенням цілого комплексу заходів.

Базові положення та основні механізми формування та реалізації національної екологічної політики України викладені у Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року [9]. Стратегія визначає головні цілі та завдання національної екологічної політики, формує її механізми та інструменти. Відповідно до новоствореної Стратегії метою реалізації національної екологічної політики «є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем» [9].

Одним із головних завдань державної екологічної політики є досягнення нашою державою Цілей Сталого Розвитку, затверджених у 2015 році на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку; «сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку» [9].

Безумовно, завдання екологізації економіки доцільно розглядати в контексті пріоритетності політики переходу до раціональної моделі сталого розвитку. Такий підхід і лежить фактично в основі проєкту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, з урахуванням вагомості особливості її розроблення – адаптованих до умов України Цілей сталого розвитку до 2030 року та фундаментальних положень Оновленої стратегії сталого розвитку ЄС [15].

Є підстави вважати, що сучасна системна екологічна політика, яка успішно реалізується країнами-членами ЄС, здійснюється шляхом упровадження системного підходу в галузеву політику, з одночасним удосконаленням системи інтегрованого екологічного управління, інтеграцією екологічної політики до інших політик та поліпшенням екологічних характеристик продукції. Отже, зростаючі процеси глобалізації та інтеграції у світовому господарстві з'єднують не лише країни, але і їх проблеми.

З метою окреслення можливих шляхів зміни стилю та способу життя, подолання стереотипу суспільства споживання та антропоцентризму суспільного розвитку, світовим співтовариством анонсовано необхідність переходу на засади сталого (збалансованого, відтворювального) розвитку.

Визначальними і вирішальними подіями у виробленні концептуальних підходів та орієнтирів сталого розвитку стала Конференція з проблем навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992), розробка на основі її документів Концепції сталого розвитку України (1997) та Всесвітня зустріч на вищому рівні щодо сталого розвитку в Йоганнесбурзі («Саміт Землі – 2002»). Однак на практиці застосування багатоманітності теорій сталого розвитку у чистому вигляді обмежене: пропонується або скорочувати народонаселення та виробництво, або скеровувати природоохоронну діяльність на боротьбу з наслідками руйнувань та збуджень у природі. Однак без врахування економічних, демосоціальних, культурологічних та екологічних особливостей країни або регіону перехід до сталого розвитку буде неможливий. З огляду на це збалансування інтересів суспільства і можливостей природи, подальший економічний розвиток та екологічна рівновага спонукають до розробки й успішної реалізації стратегії сталого розвитку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Науковцями доведено, що концепція сталого розвитку має здійснюватися на принципах стратегічного планування з урахуванням інтересів усього суспільства, зважаючи на взаємну обумовленість господарської, природної та соціальної систем, дотримання еколого-соціально-економічного балансу. Визначна особливість Концепції полягає в тому, що вона ґрунтується на раціональному природокористуванні, передбачає комплексне використання, економічну оцінку, охорону та відтворення ресурсів з обов'язковою мінімізацією відходів і викидів (рис. 3) [4].

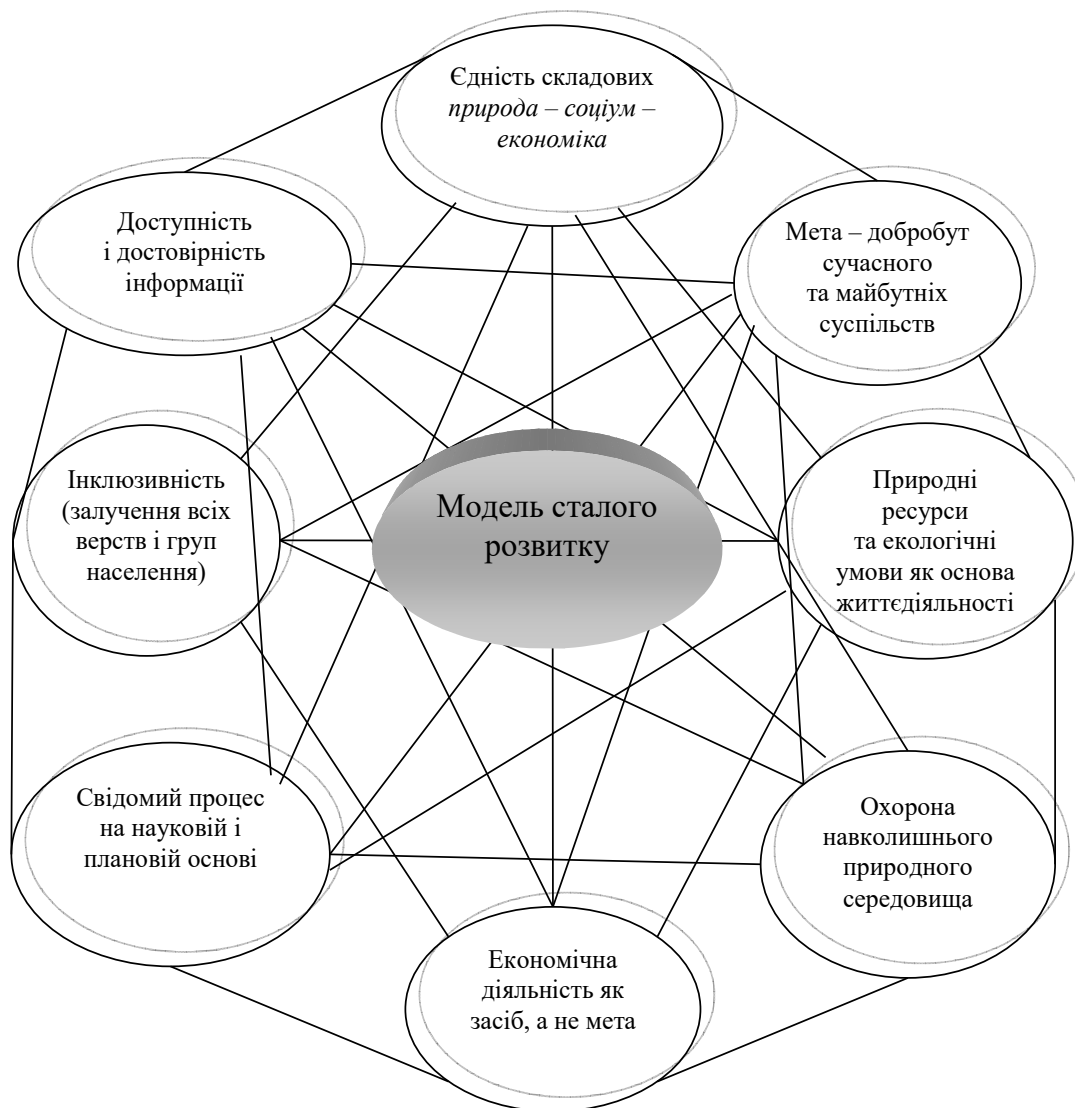

Рис. 1. Модель сталого розвитку за А. Коваленком

Джерело: [4].

Зважаючи на те, що процеси деградації довкілля мають місце практично в усіх регіонах України, а змінене господарською діяльністю людини навколишнє природне середовище позначається на суспільстві у зворотному напрямку, питання екологізації економіки України належать до найскладніших і актуальніших та здебільшого розглядаються у двох аспектах: по-перше, як модель та напрям розвитку економіки для усунення еколого-економічних суперечностей і забезпечення гармонійного поєднання якості навколишнього середовища та середовища життєдіяльності людини; по-друге, як система забезпечуючих заходів (технологічних, технічних, організаційних та економічних) для зниження природоємності, ресурсоємності й екологоємності кінцевої продукції [7].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У науковій літературі немає єдності поглядів щодо визначення поняття «екологізація». Цей термін з'явився в науковому обігу нещодавно, введенням у науковий обіг нових понять, серед яких «екологізація економіки», «екологізація світової економіки», «екологізація виробництва», «екологізація продукції», «екологізація ціноутворення», «екологізація природокористування», «екологізація економічного, соціального та духовного розвитку», «екологізація міжнародної торгівлі», «екологізація науки та освіти», «екологізація суспільного розвитку» тощо.

Розглянемо докладніше сутність досліджуваного поняття. Наприклад, одне із трактувань таке: «процес проникнення ідей, знань, законів екології, екологічного мислення в інші сфери науки, виробництва, в життєдіяльність суспільства, держави» [6]. Тобто проникнення екологічних аспектів у всі сфери діяльності та управління. Такий процес повинен забезпечуватись методами екологічного управління, шляхом прийняття екологічного імперативу за основу функціонування суспільства. Таким чином можна сформулювати нову етичну систему існування людини в сучасному світі, як його невід'ємної частини [6].

С. О. Боголюбов у своїх дослідженнях екологізацію розуміє як вияв загальноекологічного підходу до всіх без винятку явищ суспільного буття як проникнення глобального завдання охорони навколишнього середовища в усі сфери суспільних відносин, що регулюються правом [1].

Колектив авторів під керівництвом М. М. Громова екологізацію також визначають як процес постійного та послідовного запровадження, але економічних, технічних та технологічних, правових і управлінських рішень, які дозволяють посилювати ефективність використання природних ресурсів, зберігати чи поліпшувати якість природного середовища [8].

У словниках екологізацію представляють, по-перше, як процес послідовного та неухильного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів та умов поряд із поліпшенням, збереженням якості природного середовища (або взагалі середовища життя) на локальному, регіональному та глобальному рівнях [2]; по-друге, як поняття, що розкриває процес проникнення екологічного підходу, екологічних принципів у різні види та сфери життєдіяльності людей [14].

Суть цього феномену в науці полягає у виявленні й обстеженні зв'язків, що існують між досліджуваними тією чи іншою природничою чи соціально-економічною наукою об'єктом та його навколишнім природним середовищем.

Поділяємо позицію професора І. М. Синякевича, який підсумовуючи різноманітність підходів та визначень цього поняття стверджував, що термін «екологізація» вживається для позначення: будь-яких видів людської діяльності, інструментів політики; природокористування; економічних систем; суспільного розвитку [13].

Підсумовуючи, зазначимо, що екологізацію можна розглядати і як передумову, і як фактор інноваційного розвитку підприємства, яка пов'язана з інноваціями упровадженням сучасних технологій, способів організації виробництва, що забезпечують рівновагу між інтересами навколишнього середовища та економічним розвитком. Це поняття є надзвичайно містким та багатоаспектним із притаманним йому еволюційним характером змістовності. Так, під екологізацією розуміємо процес послідовного впровадження технічних, технологічних та управлінських інновацій для реалізації процесів сталого розвитку, шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), з одночасним збереженням та поліпшенням стану навколишнього середовища на всіх таксономічних рівнях.

Матеріали здійсненого обстеження дозволяють класифікувати інструменти екологізації з урахуванням рівня їхнього впливу на економічну систему [5] (рис. 2).

Рис. 2. Інструменти екологізації з урахуванням рівня їхнього впливу на економічну систему

Джерело: побудовано автором на підставі [5].

Комбінація групи економічних інструментів визначає напрям і характер економічного типу розвитку держави. Застосування переважно інструментів сильного й середнього впливу визначає техногенний тип економічного розвитку, якому притаманний «компенсаційний» характер інструментів.

Чинне законодавство країни передбачає можливість формування набору й комплексу економічних інструментів екологізації. Так, визначення пріоритетних напрямів екологізації суспільного розвитку на нинішній час в Україні достатньо системно та вичерпно представлені у стратегічному документі «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та проєкті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [9].

Основні інструменти здійснення національної екологічної політики повною мірою представлені в Стратегії екологічної політики, основними серед них є:

- досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- удосконалення законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- здійснення моніторингу стану довкілля та контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки;
- проведення екологічної експертизи та оцінювання впливу об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища;
- удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки;
- екологічний аудит, системи екологічного управління, екологічне маркування; екологічне страхування, екологічна освіта та ін. [10].

Системний підхід у реалізації державної екологічної політики зумовлює використання таких принципів: відкритості; гласності органів державної влади; підзвітності; активної участі громадського суспільства у формуванні державної політики; дотримання екологічних прав громадян; стимулювання до ведення екологічно відповідального бізнесу; заохочення до екологічно свідомої поведінки громадян; запобігання екологічній шкоді; міжнародна співпраця та євроінтеграція [9] (рис. 3).

Рис. 3. Принципи здійснення державної екологічної політики

Джерело: побудовано автором на підставі [9].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Водночас міжсекторальне соціальне партнерство, як форму структурованої співпраці між державою (у частині здійснення екологічної політики), підприємствами, громадянами для досягнення синергетичного ефекту в загальних цілях охорони кліматичної системи, також доцільно віднести до зазначених принципів.

На нашу думку, роль держави у формуванні та впровадженні ефективної екологічної політики повинна посилюватись через: інформування та комунікацію; державне регулювання охорони довкілля; стратегічну екологічну оцінку та оцінку впливу на навколишнє природне середовище; систему екологічного управління, екологічного аудиту, маркування продукції та екологічну сертифікацію; екологічний облік; технічне регулювання та облік у сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки; адаптоване до законодавства ЄС законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища; освіту в інтересах сталого (безперервного) розвитку; економічні й фінансові механізми (зокрема екологічна модернізація промислових підприємств); комплексний моніторинг і нагляд за станом навколишнього природного середовища; міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища й забезпечення екологічної безпеки.

Висновки та пропозиції. Нинішня екологічна ситуація в Україні свідчить про необхідність негайного переходу до концепції сталого розвитку, яка передбачає побудову соціо-еколого-економічної моделі розвитку, поєднанням свідомості нації та екологічної культури з ґрунтовною державною екологічною політикою щодо регулювання діяльності галузей економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємності. Вирішення проблеми екологізації економіки сприятиме вирішенню внутрішніх соціальних проблем, створенню позитивного іміджу держави на міжнародній арені, забезпеченню збалансованого розвитку національної економіки та гармонізації її структури, сприятливе створенню соціо-еколого-економічного середовища для майбутніх поколінь.

Усі інші проблеми, що пов'язані з дослідженням екологізації світогляду, екологізації інституційного середовища; державної політики; «зеленої» економіки; методичних підходів до екологізації просторового розвитку становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Боголюбов С. А. Экологическое право: учебник для ВУЗов. Москва: ИНФРА М–НОРМА, 1999. 369 с.
2. Большой экономический словарь / ред. А. Азрилиян. 7-е изд. Москва: Институт новой экономики, 2010. 1472 с.
3. Бутко М. П., Петровська А. С. Методичні підходи до екологізації просторового розвитку в умовах децентралізації владних повноважень. *Регіональна економіка*. 2018. № 4 (90). С. 74–84.
4. Коваленко А. О. Стратегічне планування сталого розвитку України: природно-ресурсний та екомодернізаційний вимір: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ, 2019. 47 с.
5. Кравець П. В. Економічні інструменти екологізації лісового господарства у контексті сталого розвитку України. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Lisove-gospodarstvo-l-p-d-promyslovist>.
6. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації): монографія. Львів, 2007. 338 с.
7. Крутякова В. І., Харічков С. К. Екологізація як складова стратегії переходу України до сталого розвитку. URL: sd4ua.org/wp-content/.../KrutyakovaKharichkov_red.doc.
8. Менеджмент на транспорте: учебное пособие для студ. ВУЗов / под общ. ред. Н. Н. Громова, В. А. Персианова. 4-е изд., стер. Москва: Изд. центр «Академия», 2008. 528 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>.

10. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>.

11. Резолюція Генеральної асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» прийнято 25 вересня 2015 року. URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>.

12. Сахарнацька Л. І. Сутність екологізації виробництва в умовах реструктуризації лісового господарства. *Економіка природокористування і охорони довкілля*: зб. наук. пр. Київ: ДУ ІСПСР НАН України, 2012. С. 188–194.

13. Синякевич І. М., Головка А. А., Ковалишин В. Р., Польовський А. М. Екологізація сучасного суспільного життя в контексті подолання екологічних загроз і зміцнення екологічної безпеки. *РБВ НЛТУ України*. 2015. № 13. С. 186.

14. Социально-экологический словарь (русско-французский) / отв. ред. И. Н. Ремизов. Москва: Былина, 2002. 224 с.

15. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року (Проект 2017). URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.

16. Akumenko O. Y., Petrovskaya A. S., Zholobetska M. B. Synergetic approach to the implementation of «green» economy strategic priorities. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 1 (9). P. 2.

References

1. Bogoliubov, S. A. (1999). *Ekologicheskoe pravo [Ecological law]*. Moscow: INFRA M–NORMA [in Russian].

2. Azriliian, A. (Ed.) (2010). *Bolshoi ekonomicheskii slovar [Big economic dictionary]*. (7th ed.). Moscow: Instytut novoi ekonomiky [in Russian].

3. Butko, M. P., Petrovska, A. S. (2018). Metodichni pidkhody do ekolohizatsii prostорового rozvytku v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Methodical approaches to ecologization of the spatial development in the conditions of powers decentralization]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4 (90), 74–84 [in Ukrainian].

4. Kovalenko, A. O. (2019). *Stratehichne planuvannia staloho rozvytku Ukrainy: pryrodno-resursnyi ta ekomodernizatsiinyi vymir [Strategic planning of sustainable development of Ukraine: natural resource and eco-modernization dimension]*. (Candidate's thesis). Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy», Kyiv [in Ukrainian].

5. Kravets, P. V. (n.d.). *Ekonomichni instrumenty ekolohizatsii lisovoho hospodarstva u konteksti staloho rozvytku Ukrainy [Economic instruments of forest greening in the context of sustainable development of Ukraine]*. Retrieved from <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Lisove-gospodarstvo-l-p-d-promyslovist>.

6. Kravtsiv, V. S. (2007). *Rehionalna ekolohichna polityka v Ukraini (teoriia formuvannia, metody realizatsii) [Regional ecological policy in Ukraine (theory of formation, methods of implementation)]*. Lviv [in Ukrainian].

7. Krutiakova, V. I., Kharichkov, S. K. (n.d.). *Ekolohizatsiia yak skladova stratehii perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [Ecologization as a component of Ukraine's transition to sustainable development]*. Retrieved from sd4ua.org/wp-content/.../KrutyakovaKharichkov_red.doc.

8. Gromova, N. N., Persianova, V. A. (2008). *Menedzhment na transporte [Transportation Management]*. (4th ed., ster.). Moscow: Izd. tsentr «Akademiia» [in Russian].

9. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [On the Fundamental Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2030]. № 2697-VIII (on February 28, 2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku [On the Main Principles (Strategy) of the National Environmental Policy of Ukraine for the Period until the Year 2020]. № 2818-VI (on December 21, 2010). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>.

11. Rezoliutsiia Heneralnoi asamblei OON «Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denni u sferi staloho rozvytku do 2030 roku» pryiniato 25 veresnia 2015 roku [The resolution of the UN General Assembly on "Transforming our World: A 2030 Agenda for Sustainable Development" was adopted on 25 September 2015]. Retrieved from <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>.

12. Sakharnatska, L. I. (2012). Sutnist ekolohizatsii vyrobnytstva v umovakh restrukturyzatsii lisovoho hospodarstva [The essence of green production in the conditions of forestry restructuring]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Economics of Environmental Management and Environmental Protection* (pp. 188–194). Kyiv: DU IEPSSR NAN Ukrainy [in Ukrainian].

13. Syniakevych, I. M., Holovko, A. A., Kovalyshyn, V. R., Polovskyi, A. M. (2015). Ekolohizatsiia suchasnoho suspilnoho zhyttia v konteksti podolannia ekolohichnykh zahroz i zmitsnennia ekolohichnoi bezpeky [Ecologization of modern social life in the context of overcoming environmental threats and strengthening environmental safety]. *RVV NLTU Ukrainy – RVV NLTU of Ukraine*, 13, 186 [in Ukrainian].

14. Remizov, I. N. (2002). *Sotsialno-ekologicheskii slovar (russko-frantsuzskiy) [Socio-ecological dictionary (Russian-French)]*. Moscow: Bylina [in Russian].

15. Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku (Proekt 2017) [Strategy of sustainable development of Ukraine for the Period to 2030 (Draft 2017)]. Retrieved from https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.

16. Akymenko, O. Y., Petrovskaya, A. S., Zholobetska, M. V. (2017). Synergetic approach to the implementation of «green» economy strategic priorities. *Scientific bulletin of Polissia*, 1 (9), 2 [in English].

Петровська Аліна Сергіївна – аспірантка кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Петровская Алина Сергеевна – аспірантка кафедри менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Petrovska Alina – PhD student of the Department of Management and Civil Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alina777petrovskaya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4680-6926>

ResearcherID: C-1303-2017

УДК 330.3 (045)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-105-110

Катерина Чайка

**КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТІ РЕЙТИНГІВ
ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇН**

Екатерина Чайка

**КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТИ РЕЙТИНГОВ
ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СТРАН**

Kateryna Chaika

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REPRESENTATIVENESS OF FOREIGN
INVESTMENT RATINGS**

У статті визначено чотири основні групи методик оцінки інвестиційної привабливості. Серед них було виокремлено рейтинговий метод на основі статистичних даних, у межах якого проводиться ранжування провідних міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості. Було встановлено відсутність закономірності між рекомендаціями UNCTAD та міжнародними рейтингами, у зв'язку з чим було проведено компаративний аналіз таких провідних міжнародних рейтингів, як «BDO International Business Compass», «Doing business», «The Global Competitiveness Index», «Index of Economic Freedom», «Legatum Prosperity Index» та «Human Development Index» та встановлено серед них найбільш репрезентативний.

Ключові слова: компаративний аналіз; міжнародні інвестиції; коефіцієнт детермінації; рейтинг.

Табл.: 2. Бібл.: 12.

В статье определены четыре основные группы методик оценки инвестиционной привлекательности, среди них было выделено рейтинговый метод на основе статистических данных, в рамках которого проводится ранжирование ведущих международных рейтингов инвестиционной привлекательности. Было установлено отсутствие закономерности между рекомендациями UNCTAD и международными рейтингами, в связи с чем было проведено компаративный анализ таких ведущих международных рейтингов, как «BDO International Business Compass», «Doing business», «The Global Competitiveness Index», «Index of Economic Freedom», «Legatum Prosperity Index», «Human Development Index» и установлено среди них наиболее репрезентативный.

Ключевые слова: компаративный анализ; международные инвестиции; коэффициент детерминации; рейтинг.

Табл.: 2. Библ.: 12.

In the course of writing the article four main groups of methods for assessing investment attractiveness have been identified, among them the rating method based on statistical data, which ranks the leading international ratings of investment attractiveness. A lack of consistency between the recommendations of UNCTAD and the international ratings was found, and a comparative analysis of leading international ratings, such as UNCTAD, was conducted: BDO International Business Compass, Doing Business, The Global Competitiveness Index, Index of Economic Freedom, Legatum Prosperity Index, and Human Development Index, among which the most representative was found.

Keywords: comparative analysis; international investments; coefficient of determination; rating.

Table: 2. References: 12.

JEL Classification: F21; F53

Постановка проблеми. Одним із головних показників соціально-економічного розвитку й добробуту країни є рівень її інвестиційної привабливості. Позитивний інвестиційний імідж є одним із головних показників, від якого залежать обсяги залучених міжнародних інвестицій. Питання зацікавленості країн у залученні якомога більших обсягів інвестицій, зокрема, прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які є важливим джерелом фінансування економіки, стоять надзвичайно гостро, адже, як стверджує В. І. Хорошковський [6], збільшення обсягів іноземних інвестицій на 1 % призводить до збільшення доходу на одну особу на 0,8 % [4].

Інвестиційна привабливість формується під множиною факторів та під впливом глобалізаційних економіко-соціальних явищ і процесів, тому дедалі більшої актуальності набуває застосування рейтингів як аналітичного інструменту при визначенні порівняльних характеристик суб'єктів світогосподарських зв'язків [3; 7].

Міжнародні рейтинги є ефективним інструментом аналізу інвестиційної привабливості країн і тому мають великий вплив при прийнятті рішення інвестора про доцільність вкладання коштів у ту чи іншу країну та, тим самим, на розподілення глобального потоку ПІІ.

На сьогодні налічується понад 20 світових рейтингів, які щороку публікують більше ніж 100 рейтингів, та серед великої їх кількості важко зорієнтуватися та знайти найбільш репрезентативний. У зв'язку з цим було вирішено провести компаративний аналіз цих рейтингів та виявити серед них найбільш репрезентативний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний обсяг публікацій присвячено проблемам інвестиційної привабливості. Зокрема теоретичні проблеми інвестиційної привабливості країн були розглянуті в працях М. О. Горної [2], А. П. Гайдуцького [1]. Методологічні засади статистичного дослідження індексів інвестиційної привабливості викладені в роботах А. М. Єріної [3], О. І. Лиси [5] та багатьох інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак попри наявність значної кількості праць, присвячених питанню інвестиційної привабливості країн та вивченню їхніх рейтингів, не висвітленим залишається питання найбільш репрезентативного рейтингу серед наявних, що зумовлює актуальність та необхідність цього дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є компаративний аналіз міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості та визначення найбільш репрезентативного з них.

Виклад основного матеріалу. Наука розробки порівняльних оцінок інвестиційної привабливості чи інвестиційного клімату країн світу існує вже понад 50 років. Серед перших дослідників інвестиційної привабливості були науковці Гарвардської школи бізнесу, які в основу оцінювання експертної шкали поклали: інвестиційну законодавчу базу, політичну ситуацію, можливість вивезення капіталу, можливість залучення національного капіталу даної країни, рівень інфляції, стійкість національної валюти [1].

Нині порівняльних оцінок є велика кількість. Серед них загальноприйняті методики оцінки інвестиційної привабливості країн, які враховують фактори впливу на інституційне середовище. Умовно методики оцінки інвестиційної привабливості країн можна поділити на чотири основні групи:

- за фактором надходження інвестицій (прямі іноземні інвестиції та капітальні інвестиції);
- експертний метод на основі опитування науковців;
- рейтинговий метод на основі різноманітних статистичних даних;
- рейтинговий метод на основі соціологічних опитувань [5].

В умовах глобалізаційних процесів економічного простору, прискорення процесу міжнародної інтеграції та посилення взаємодії країн дедалі актуальнішим стає використання рейтингового методу на основі статистичних даних як аналітичного інструменту при визначенні порівняльних переваг суб'єктів світогосподарських зв'язків [3].

Світовий досвід використання рейтингів показує їх багатофакторність врахування, тобто кожен потенційний інвестор може вибрати свій «пакет інвестиційних умов», згідно з яким буде приймати рішення про доцільність або недоцільність інвестування, адже кожний інвестор орієнтується на певні характеристики країн, які є для нього пріоритетними.

Оцінювання інвестиційної привабливості країн нині проводять десятки міжнародних організацій та аналітичних компаній. Найбільш впливові з них: «BDO International Business Compass» [8], «Doing business» [9], «The Global Competitiveness Index» [13], «Index of Economic Freedom» [11], «Legatum Prosperity Index» [12] та «Human Development Index» [10]. Кожен із наведених рейтингів має свою методику розрахунку, що дозволяє скласти ранжування залежно від оцінки інвестиційного клімату та привабливості країни.

Однак за допомогою порівняльного аналізу рейтингу UNCTAD, який показує фактичний обсяг прямих іноземних інвестицій, з іншими міжнародними рейтингами інвестиційної привабливості (табл. 1) не вдалося помітити значної закономірності. У зв'язку з чим постала необхідність у аналізі синхронності коливання змін фактично залучених обсягів прямих іноземних інвестицій із міжнародними індексами, які відображають інвестиційну привабливість країн. Так, відповідно до наявних у рейтингу UNCTAD значень, що суттєво коливаються (від позитивних до від'ємних), застосуємо поліноміальну лінію тренду з коефіцієнтом детермінації.

Таблиця 1

Вихідні дані для аналізу репрезентативності рейтингу інвестиційної привабливості

№ з/п	Країна	Надходження прямих іноземних інвестицій в економіку країни за UNCTAD, млн дол. (Y)	Індекс інвестиційної привабливості («BDO International Business Compass»), (X1)	Індекс легкості ведення бізнесу («Doing business»), (X2)	Індекс глобальної конкурентоспроможності («The Global Competitiveness Index»), (X3)	Індекс економічної свободи («Index of Economic Freedom»), (X4)	Індекс процвітання («Legatum Prosperity Index»), (X5)	Індекс розвитку людського потенціалу («Human Development Index»), (X6)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Нідерланди	69659	80,14	76,03	82,4	76,2	82,18	0,93
2	Велика Британія	64487	77,06	82,22	82,0	78,0	80,79	0,92
3	Іспанія	43591	61,67	77,02	74,2	65,1	74,74	0,89
4	Франція	37294	66,91	76,13	78,0	63,9	76,25	0,89
5	Німеччина	25706	75,39	79,00	82,8	74,2	81,04	0,94
6	Італія	24276	62,36	72,70	70,8	62,5	71,55	0,88
7	Росія	13332	49,61	75,50	65,6	58,2	57,89	0,82
8	Польща	11476	63,49	77,30	68,2	68,5	69,79	0,87
9	Швеція	11148	75,92	81,27	81,7	76,3	83,33	0,94
10	Чехія	9479	67,83	76,27	71,2	74,2	73,76	0,89
11	Австрія	7618	73,28	78,54	76,3	71,8	79,71	0,91
12	Угорщина	6389	62,55	72,39	64,3	66,7	65,80	0,84
13	Румунія	5888	59,50	72,87	63,5	69,4	65,04	0,82
14	Португалія	4895	60,73	76,84	70,2	63,4	73,93	0,85
15	Бельгія	4873	72,82	71,69	76,6	67,5	76,85	0,92
16	Греція	4257	52,60	68,02	62,1	57,3	65,30	0,87
17	Сербія	4126	53,61	73,13	60,9	62,5	62,73	0,80
18	Мальта	4061	66,84	64,72	68,8	68,5	76,91	0,89
19	Україна	2355	45,27	65,75	57,0	51,9	53,79	0,75
20	Болгарія	2059	57,05	71,91	63,6	68,3	64,87	0,82
21	Данія	1789	78,80	84,06	80,6	76,6	83,95	0,93
22	Словенія	1419	65,55	74,90	66,8	64,8	73,86	0,90
23	Естонія	1309	67,16	80,80	70,8	78,8	76,28	0,88
24	Албанія	1294	52,87	68,70	58,1	68,7	59,55	0,79
25	Фінляндія	1225	72,71	80,37	80,3	74,1	82,78	0,93

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
26	Литва	905	63,99	79,87	67,1	75,3	70,55	0,87
27	Латвія	879	62,72	79,26	66,2	73,6	69,76	0,85
28	Македонія	737	52,91	81,18	56,6	71,3	62,0	0,76
29	Словаччина	475	62,41	75,42	69,6	65,3	70,39	0,86
30	Боснія і Герцеговина	468	48,86	64,20	54,2	61,4	57,89	0,77
31	Молдова	228	50,93	73,00	55,5	58,4	55,82	0,71
32	Ісландія	-336 ¹	72,95	78,50	74,5	77,0	80,75	0,94
33	Норвегія	-18215 ¹	78,22	82,16	78,2	74,3	84,53	0,95
34	Ірландія	-66346 ¹	78,81	79,51	75,7	80,4	80,52	0,94
35	Швейцарія	-87212 ¹	81,84	75,92	82,6	81,7	83,43	0,95

---

¹ Від'ємне значення пояснюється репатріацією грошових потоків [14, с. 3].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У процесі дослідження синхронності існуючих коливань фактично залучених обсягів прямих іноземних інвестицій із міжнародними рейтингами інвестиційної привабливості за допомогою поліноміальної лінії тренду шостого порядку було отримано рівняння регресії та коефіцієнти детермінації, які можна ранжувати за репрезентативністю (табл. 2).

Таблиця 2

Результати дослідження репрезентативності рейтингів інвестиційної привабливості за допомогою поліноміальної лінії тренду

Рейтинг	R ² (рівень репрезентативності)
«The Global Competitiveness Index»	R ² = 0,3641
«BDO International Business Compass»	R ² = 0,334
«Index of Economic Freedom»	R ² = 0,2677
«Human Development Index»	R ² = 0,2477
«Legatum Prosperity Index»	R ² = 0,2441
«Doing business»	R ² = 0,1083

У результаті аналізу шести індексів інвестиційної привабливості вдалося зафіксувати такі коефіцієнти детермінації: «BDO International Business Compass» (X1) – R² = 0,3342; «Doing business» (X2) – R² = 0,1083; «The Global Competitiveness Index» (X3) – R² = 0,3641; «Index of Economic Freedom» (X4) – R² = 0,2677; «Legatum Prosperity Index» (X5) – R² = 0,2441 та «Human Development Index» (X6) – R² = 0,2477.

Порівнюючи отримані результати, можна зробити висновок, що дослідження за допомогою поліноміальної лінії тренду, яка показала залежність фактичних показників залучених прямих іноземних інвестицій із міжнародними рейтингами інвестиційної привабливості, дозволило виділити два коефіцієнти детермінації R² = 0,3641 та R² = 0,3342, що в порівнянні з іншими найближче до 1 та свідчать про якіснішу синхронність даних, а відтак про їхню репрезентативність.

Висновки і пропозиції. Згідно з вищезазначеним, результат свідчить, що найбільш репрезентативними серед досліджених є «The Global Competitiveness Index» та «BDO International Business Compass», що є логічним.

Список використаних джерел

1. Гайдучкий А.П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 4. С. 3–7.
2. Горна М. О., Ішук Я. В., Халілова Т. М. Умови та фактори формування інвестиційної привабливості країн Східної Європи. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2 (27). С. 43.
3. Єріна А. М. Міжнародні рейтинги: статистичні аспекти обчислення та застосування. Індекси економічної свободи та глобальної конкурентоспроможності. *Статистика України*. Київ, 2016. № 3. С. 56–64.
4. Ільчук В. П., Курач Д. А., Лукаш В. І. Фактори впливу на динаміку іноземних інвестицій. *Фінансові дослідження*. 2018. № 1 (4). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/105.pdf>.
5. Лиса О. І. Методи оцінювання інвестиційної привабливості регіону. *Соціум. Наука. Культура: XIII Міжнар. наук. інтер.-конф.* URL: <http://intkonf.org/lisa-oi-metodi-otsinyuvannya-investitsiynouyi-privablivosti-regionu>.
6. Хорошковський В. І., Юрчишин В. В. Інвестиційна потреба лібералізації та розвитку. *Статистика України*. 2002. № 1. С. 23–26.
7. Шишкіна О. В., Кальченко О. М. Сутність і роль іноземних інвестицій у розвитку промислових підприємств. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/173.pdf>.
8. BDO International Business Compass. URL: <https://www.bdo.global/en-gb/insights/bdo-germany/bdo-international-business-compass-2018>.
9. Doing business. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>.
10. Human Development Index. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-indices-indicators-2018-statistical-update>.
11. Index of Economic Freedom. URL: <https://www.heritage.org/international-economies/commentary/2018-index-economic-freedom>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

12. Legatum Prosperity Index. URL: <https://www.prosperity.com/rankings>.
13. The Global Competitiveness Index. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.
14. World Investment Report. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf.

References

1. Haidutskiy, A. P. (2004). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti ekonomiky [Assessment of the investment attractiveness of the economy]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, 4, 3–7 [in Ukrainian].
2. Horna, M. O., Ishchuk, Ya. V., Khalilova, T. M. (2017). Umovy ta faktory formuvannia investytsiinoi pryvablyvosti krain Skhidnoi Yevropy [Conditions and Factors Forming Investment Attractiveness of Eastern Europe Countries]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International Economic Policy*, 2(27), 43 [in Ukrainian].
3. Yerina, A. M. (2016). Mizhnarodni reitynhy: statystychni aspekty obchyslennia ta zastosuvannia. Indeksy ekonomichnoi svobody ta hlobalnoi konkurentospromozhnosti [International ratings: statistical aspects of comparing and registering. Index of economic freedom and global competitiveness]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 3, 56–64 [in Ukrainian].
4. Ilychuk, V., Kurach, D., Lukash, V. (2018). Faktory vplyvu na dynamiku inozemnykh investytsii [Factors of influence on the dynamics of foreign investments]. *Finansovi doslidzhennia – Financial Researches*, 1 (4). Retrieved from <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/105.pdf>.
5. Lysa, O. I. (n.d.). Metody otsynivannia investytsiinoi pryvablyvosti rehionu [Methods for assessing the region's investment attractiveness]. *Sotsium. Nauka. Kultura – Socium. Science. Culture*. Retrieved from <http://intkonf.org/lisa-oi-metodi-otsynivannia-investitsiynoi-privablivosti-regionu/>
6. Khoroshkovskiy, V. I., Yurchyshyn, V. V. (2002). Investytsiina potreba liberalizatsii ta rozvytku [Investment demand for liberalisation and development]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 23–26 [in Ukrainian].
7. Shyshkina O., Kalchenko O. (2019). Sutnist i rol inozemnykh investytsii u rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Essence and role of foreign investments in the development of industrial enterprises]. *Finansovi doslidzhennia – Financial Researches*, 1 (6). Retrieved from <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/173.pdf>.
8. BDO International Business Compass (2018). Retrieved from <https://www.bdo.global/en-gb/insights/bdo-germany/bdo-international-business-compass-2018>.
9. Doing business 2018. www.doingbusiness.org. Retrieved from <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>.
10. Human Development Index. hdr.undp.org. Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-indices-indicators-2018-statistical-update>.
11. Index of Economic Freedom. www.heritage.org. Retrieved from <https://www.heritage.org/international-economies/commentary/2018-index-economic-freedom>.
12. Legatum Prosperity Index. www.prosperity.com. Retrieved from <https://www.prosperity.com/rankings>.
13. The Global Competitiveness Index. www.weforum.org. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.
14. World Investment Report. unctad.org. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf.

Чайка Катерина Сергіївна – аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (вул. Трамвайна, 16, м. Кривий Ріг, 50000, Україна).

Чайка Катерина Сергеевна – аспірант кафедри економіки і міжнародних економічних відносин, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (ул. Трамвайная, 16, г. Кривой Рог, 50000, Україна).

Chaika Kateryna – PhD student of the Department of Economics and International Economic Relations, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky (16 Tramvaina Str., 50000 Kriviy Rih, Ukraine).

E-mail: moskalenko@donnuet.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6918-2370>

ResearcherID: AAC-1712-2019

УДК 351.824.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-111-118

*Наталія Вдовенко, Наталія Коробова***ИНСТРУМЕНТЫ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПЛОДООВОЧЕВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ***Наталія Вдовенко, Наталія Коробова***ИНСТРУМЕНТЫ И МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ ПЛОДООВОЩНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ***Nataliia Vdovenko, Nataliia Korobova***TOOLS AND MECHANISMS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SUBJECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE FRUIT AND VEGETABLE INDUSTRY OF UKRAINE**

У статті розкрито механізми регулювання розвитку плодоовочевого виробництва та заходи, спрямовані на збалансований розвиток суб'єктів господарювання плодоовочевої галузі. Обґрунтовано, що плодоовочева галузь потребує новітньої інструментарію регулювання, який має бути направлено на підтримання стабільної економічної ситуації, забезпечення продовольчої безпеки, ринкової кон'юнктури й відповідного рівня прибутковості плодоовочевої галузі. Запропоновано заходи щодо надання методичної допомоги в адаптації суб'єктів господарювання до нових умов функціонування національної економіки. Зроблено висновок, що самоусунення держави від стимулювання інноваційних процесів і підтримки високотехнологічного виробництва плодів і овочів, призвело до структурних змін в економіці. Доведено, що незначні коливання в обсягах пропозиції овочів і фруктів залежно від багатьох невідконтрольованих суб'єкту господарювання причин, зокрема високий чи низький урожай, призводить до зниження або підвищення цін на плодоовочеву продукцію. До інструментів державного втручання в плодоовочеву галузь віднесено заходи фінансового впливу з використанням механізмів кредитування, регулювання ринку, податкової політики, прямих бюджетних субсидій. Запропоновані інструменти для послаблення процесів занепаду високотехнологічних суб'єктів господарювання і зниження домінування сировинних, слабких у технологічному блоці господарств в умовах трансформації економічних процесів.

Ключові слова: інструменти; регулювання; механізм; національна економіка; плодоовочева галузь; суб'єкт господарювання; сталий розвиток.

Рис.: 2. Бібл.: 17.

В статье раскрыты механизмы регулирования развития плодоовощного производства в Украине. Предложены меры, которые направлены на сбалансированное развитие субъектов хозяйствования плодоовощной отрасли. Обосновано, что для плодоовощной отрасли необходим новый инструментарий регулирования, который предложено направить на поддержание стабильной экономической ситуации, обеспечение продовольственной безопасности, рыночной конъюнктуры и соответствующего уровня доходности плодоовощной отрасли. Предложены меры для оказания методической помощи в адаптации субъектов хозяйствования к новым условиям функционирования национальной экономики. Сделан вывод, что самоустранение государства от стимулирования инновационных процессов и поддержки высокотехнологичного производства плодов, овощей, привело к структурным изменениям в экономике. Доказано, что незначительные колебания в объемах предложения в зависимости от многих неподконтрольных субъекту хозяйствования причин, в частности высокий или низкий урожай, приводит к ощутимому снижению или повышению цен на плодоовощную продукцию. К инструментам государственного регулирования плодоовощной отрасли относятся меры финансового воздействия с использованием механизмов кредитования, регулирования рынка, налоговой политики, прямых бюджетных субсидий. Предложены инструменты для ослабления процессов упадка высокотехнологичных субъектов хозяйствования и доминирования сырьевых, слабых в технологическом блоке хозяйств в условиях трансформации экономических процессов.

Ключевые слова: инструменты; регулирование; механизм; национальная экономика; плодоовощная отрасль; субъект хозяйствования; устойчивое развитие.

Рис.: 2. Библ.: 17.

In the article mechanisms for regulating the development of fruit and vegetable production in Ukraine are disclosed. The fruit and vegetable industry needs the latest tools, which should be aimed at maintaining a stable economic situation, ensuring food security, market conditions and an adequate level of profitability of the fruit and vegetable industry is substantiated. Assistance in adapting business entities to the new conditions of functioning of the national economy is offered. Self-elimination of the state from stimulation of innovative processes and support of high-tech production of fruits and vegetables, has led to structural changes in the economy it was concluded. Small fluctuations in supply volumes, due to many uncontrolled entities, for reasons such as high or low yields, lead to a decrease or increase in prices for fruit and vegetables it has been shown that. The instruments of state intervention in the fruit and vegetable sector include measures of financial influence using the mechanisms of lending, market regulation, tax policy, direct budget subsidies. Tools for weakening the decline processes of high-tech business entities and the dominance of raw materials that are weak in the technological unit of farms in the conditions of transformation processes are proposed.

Keywords: instruments; regulation; mechanism; national economy; fruit and vegetable industry; economic entity; sustainable development.

Fig.: 2. References: 17.

JEL Classification: A13; B21; D23; D20

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Постановка проблеми. Новітні тенденції галузевого розвитку спонукають учених до виокремлення відповідних механізмів регулювання через застосування новітніх інструментів забезпечення сталого розвитку в галузях національної економіки. Сталий розвиток суб'єктів господарювання базується на реалізації трьох основних аспектів діяльності: економічному, соціальному та екологічному. Водночас «розвиток» відображає процес зміни певного об'єкта. Так уже склалося, що трансформації та зміни є незворотними в галузях економіки, про що свідчить і здатність до розширеного відтворення. Вказане стосується і плодоовочевої галузі, як одного з перспективних секторів національної економіки, пов'язаних із продовольчою безпекою. При цьому, поєднавши значення трьох елементів, потрібно актуалізувати пошук базових підходів забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання саме плодоовочевої галузі України через безперервний трансформаційний процес постійних змін, доповнень, де використання ресурсів, впровадження інновацій, напрями інвестиційної діяльності, науково-технічний розвиток, вдосконалення персоналу та базові інституційні зміни, узгоджені між собою і спрямовані на забезпечення населення власно виробленими харчовими продуктами за доступними цінами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування плодоовочевої галузі як парадигмальної складової реалізації політики забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання перебувають у полі зору провідних науковців. Ці питання розглянуті в роботах Р. Близького [1], І. Воронької [2], С. Дідуха [3], В. Іванченкова [4; 5], В. Ковтун [6], Р. Кучеренко [7], Т. Кучеренко [8], Р. Логоша [9], Л. Мармуль [10; 11], Г. Рябенко [12], Л. Чернюк [4], І. Яснолоб [17].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження провідних науковців присвячені проблемним аспектам та можливостям удосконалення інструментарію забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання в плодоовочевій галузі при виборі новітніх механізмів регулювання. Тому першочергового значення набувають заходи з виокремлення найбільш дієвих механізмів та пошук інструментів регулювання з метою реалізації заходів із впровадження прогресивних технологій вирощування плодів та овочів, розвиток інфраструктури ринку переробки, зберігання плодоовочевої продукції в умовах трансформаційних процесів.

Мета статті. Викласти результати досліджень для розроблення підходів щодо удосконалення інструментів і механізмів забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання плодоовочевої галузі України.

Виклад основного матеріалу. Як показують дослідження, в Україні завжди вироблялися значні обсяги фруктів, а також овочів. При цьому ця група товарів виступає основною сировиною при виробництві плодоовочевої продукції. При зверненні до історичного досвіду функціонування цієї галузі бачимо, що раніше в Україні максимально звертали увагу на сферу переробки плодів і овочів. Тому в усіх регіонах функціонували як великі, так і середні консервні заводи, а також цехи. За визначеннями вченого-економіста Л. О. Мармуль, ефективне функціонування плодоовочевого виробництва зумовлює необхідність створення економічних умов для функціонування спеціалізованих плодоовочевих господарств різних організаційно-правових форм, поліпшення системи вітчизняної селекції та насінництва, реконструкції та модернізації переробних підприємств, розвитку кооперування та інтеграції виробників товарних плодів і овочів [8, с. 92]. Треба взяти до уваги думки вчених, які стверджують, що саме та держава, яка має достатні запаси продовольства, виходить із ними на зовнішній ринок, успішно розвивається. Тому галузь плодоовочівництва може бути як причиною економічної кризи країни, так і сферою, через яку з неї можна вийти.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Варто зауважити, що до інструментів державного втручання в плодоовочеву галузь відносять заходи фінансового впливу з використанням механізмів кредитування, регулювання ринку, податкової політики, прямих бюджетних субсидій. Також допустимим є застосування механізмів регулювання із застосуванням гарантованої закупівлі надлишків продукції, фінансові та товарні інтервенції на агропродовольчому ринку, різноманітні форми митного регулювання та пільгових кредитів. При цьому ціни так і продовжуватимуть залишатися базовим ринковим інструментом у контексті урегульованості попиту і пропозиції.

Маємо всі підстави погодитись із думкою вченої-економістки Л. Г. Чернюк, яка стверджує, що заходи з регулювання плодоовочевого підкомплексу, запропоновані державою, сьогодні не завжди впроваджуються на практиці [15, с. 27–31]. Це відбувається, по-перше, через відсутність чіткого механізму їх реалізації і, по-друге, через послаблення ролі держави в розвитку продуктивних сил по всій території країни. Разом з тим, відсутність державного регулювання міжрегіонального обміну спонукає необхідність розвивати в окремих регіонах виробництво практично всього основного набору сільськогосподарської продукції для задоволення потреб населення, яке за сучасних умов має надзвичайно низький рівень платоспроможного попиту. Така ситуація призводить до деспеціалізації виробництва і зниження рівня комплексного розвитку продуктивних сил, що в умовах ринкових відносин та значної конкуренції погіршує просторову організацію виробництва [15].

Регуляторна політика держави має формуватися відповідно до глобальних переваг і загроз для плодоовочевого сектору України та умовами імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [16, с. 52–68]. Це повинна бути політика протекціонізму, але тільки на базі ринкових методів. Як стверджує О. П. Шмаглій, сучасними «вузькими» місцями та доволі гострими проблемами функціонування інфраструктури плодоовочевого сектору є мала кількість плодо- та овочесховищ і недостатня якість їх потужностей для зберігання, особливо овочів, у тому числі картоплі. Внаслідок цього за останні роки майже чверть врожаю було втрачено, що призвело до різкого підвищення цін на плодоовочеву продукцію. Відсутність централізованих ринків і прозорих оптових торгів об'єктивно створює передумови для цінового хаосу та зростання цін, зумовлює додаткові витрати для споживачів, невиправдано низькі доходи виробників, унеможлиблює їх прямий вихід із власною продукцією на кінцевого споживача [16].

Узагальнюючи роботи провідних учених у сфері державного регулювання ми дійшли висновку, що нееластичність попиту на плодоовочеву продукцію разом із глибокою залежністю суб'єктів господарювання в цій галузі від природних факторів і конкуренції самих виробників зумовлює короткотермінову проблему для товаровиробників (рис. 1).

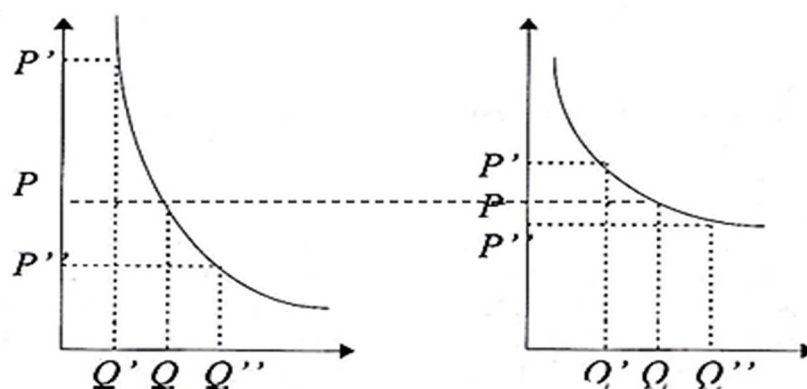

Рис. 1. Вплив зміни обсягів виробництва плодоовочевої продукції на ціни та доходи:
 Q – пропозиція плодоовочевої продукції; P – ціна плодоовочевої продукції

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Водночас через низьку цінову еластичність плодоовочевої продукції незначні зміни в попиті спричиняють інколи вагомі цінові відхилення.

На рис. 2, на графіку зліва, наведена крива нееластичного попиту, що характерний для плодоовочевої галузі. На графіку справа відображена крива більш еластичного попиту.

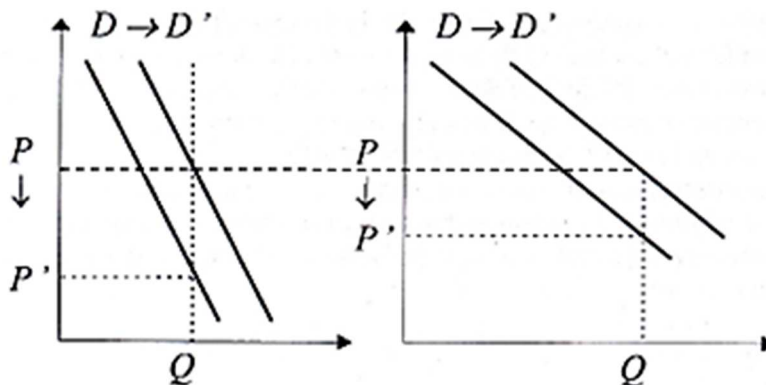

Рис. 2. Вплив зміни попиту на ціни та доходи суб'єктів господарювання плодоовочевої галузі: крива попиту на плодоовочеву продукцію

Дослідження підтверджують, що виробництво овочів і фруктів істотно залежить від природних умов, а також непередбаченого поширення хвороб рослин. При цьому обсяги виробництва стають непередконтрольними вітчизняним товаровиробникам. Іншими словами, багато дрібних виробників не мають можливостей домовитися про спільний контроль над виробництвом з метою регулювання ринкової кон'юнктури. Тому абсолютно звичайним явищем є річні коливання обсягів виробництва плодоовочевої продукції.

При цьому треба констатувати, що ті ж самі зміни в обсягах виробництва плодоовочевої продукції спричиняють значні зміни на ціни, а в результаті й у доходах, а в іншому – до значно менших змін. Важливим є висновок, що навіть у той час, коли попит на ринку на плодоовочеву продукцію стабільний, ціни на ньому дуже нестабільні. Навіть незначні коливання в обсягах пропозиції залежно від багатьох непередконтрольних суб'єкту господарювання причин, зокрема і високий чи низький урожай, призводить до відчутного зниження або підвищення цін. Слід взяти до уваги, що важливо не тільки здійснити політику ціноутворення, але й удосконалити організаційно-економічний механізм регулювання ринку плодоовочевої продукції, формуючи саме економічні передумови розвитку виробництва плодоовочевої продукції в необхідних обсягах і пропорціях. У такому випадку ціна виступатиме засобом, а не об'єктом державного регулювання, де держава буде спроможна компенсувати виробникам відхилення від ринкової ціни.

Зокрема, варто скористатися механізмом регулювання економічних відносин між субсекторами виробництва фруктів та овочів, їх переробки і торгівлі за прикладом Франції. Тут немає традиційної підтримки, а ринкова парадигма озброєна інструментами узгодження інтересів на багатосторонніх переговорах з прийняттям ринкових договорів, обов'язкових для виконання [16, с. 52–68]. При цьому слід зазначити, що від державного сектору суб'єктам господарювання плодоовочевої галузі спрямовуються платежі на державні закупівлі, державна допомога (у матеріальній та фінансовій формах), а також різні державні послуги. Серед них виокремлено інструментарій заходів із сертифікації продукції, видачі санітарно-гігієнічних сертифікатів. Реалізація граничних цін, прямих виплат товаровиробникам, регулювання доступу до ринку, квотування виробництва, а також програми стимулювання попиту виступають традиційними підходами для розвинутих країн, які доцільно впроваджувати.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Якщо звернутися до досвіду вибору напрямів, інструментів і методів державного регулювання в розвинутих країнах світу [24; 14], то слід виокремити такі блоки:

1. Підтримка доходів товаровиробників плодоовочевої продукції, зокрема платежі за збитки від стихійних лих, платежі за збитки, пов'язані з реорганізацією виробництва, компенсаційні платежі та ті, які пов'язані з дією природних рентоутворюючих факторів.

2. Цінове регулювання: встановлення квот, підтримка внутрішніх цін на продукцію галузі плодоовочівництва, встановлення податків на експорт та імпорт продукції.

3. Компенсація витрат. Заходи щодо субсидіювання товаровиробників у процесі придбання засобів виробництва: субсидіювання або пільгове оподаткування при придбанні добрив, субсидіювання виплат відсотків за отримані кредити, субсидіювання виплат за страхування майна.

4. Макроекономічна політика. До даної групи віднесено заходи державного регулювання, що не мають прямого зв'язку з галуззю плодоовочівництва, але безпосередньо впливають на ефективність її функціонування, зокрема як підтримка стабільності національної валюти, пільгове оподаткування, зовнішньоторговельна діяльність.

5. Сприяння розвитку ринку. Розроблення і реалізація ринкових програм, витрати на зберігання продукції, включаючи здійснення транспортних робіт із перевезення продукції всіх ланок аграрного сектору економіки тісно пов'язані з державним фінансуванням.

6. Сприяння розвитку виробничої інфраструктури. Надання бюджетних коштів на проведення заходів, які потребують довготривалого характеру, які сприяють зростанню ефективності виробництва, субсидії на будівництво господарських приміщень, сприяння створенню об'єднань виробників плодоовочевої галузі України.

7. Реалізація регіональних програм. Здійснюється виділення коштів на реалізацію державних програм розвитку виробництва плодів та овочів.

8. Соціальна та екологічна політика. Передбачає розвиток інфраструктури в сільській місцевості, здійснення науково-дослідної діяльності в секторі плодоовочівництва, забезпечення харчовими продуктами соціально незахищених верств населення і сприяння дотриманню безпеки виробництва продовольства (контроль якості сировини і продовольства), охорона довкілля.

Повністю погоджуємося з думкою вчених В. С. Іванченкова та З. В. Чеховича, які стверджують, що суб'єкти господарювання плодоовочевої галузі є джерелами впливу на довкілля. Реалізація природоохоронних програм має бути узгодженою як з техніко-технологічними і фінансовими проблемами, так і з організаційно-економічними і нормативно-правовими суперечностями для сталого розвитку суб'єктів господарювання саме плодоовочевої галузі. Водночас головним питанням сталого розвитку підприємств плодоовочевої та, відповідно, і консервної промисловості є розробка механізму стимулювання інноваційної діяльності, а також удосконалення теоретичних і науково-методичних підходів до планування, впровадження та управління реалізацією інноваційних проектів [4, с. 159]. При цьому, на думку І. Боженьової, сталий розвиток – це керований процес збалансованого розвитку соціально-економічних, екологічних складових, спрямованих на використання, відтворення природного середовища й досягнення відповідної якості життя людини як у теперішньому, так і в майбутньому часі [13, с. 21–28]. Результати самоусунення держави від стимулювання інноваційних процесів і підтримки високотехнологічного виробництва плодів і овочів, призвели до глибоких структурних змін в економіці, тобто занепаду високотехнологічних суб'єктів господарювання і домінування сировинних, низькотехнологічних секторів. Тому, як показує попередній практичний досвід, розроблення та застосування методів інтегральної оцінки інноваційного рівня суб'єктів господарювання виступить інформаційною основою визначення пріоритетних і економічно ефективних напрямів державної підтримки інноваційних заходів для забезпечення сталого розвитку суб'єктів господарювання плодоовочевої галузі.

Висновки і пропозиції. Таким чином, маємо всі підстави зробити висновки, що в аграрній політиці важливе місце має посісти захист внутрішнього ринку та забезпечення конкурентоспроможної вітчизняних виробників плодоовочевої продукції у міжнародному поділі праці. Водночас необхідно враховувати, що реалізація таких заходів передбачає бюджетні витрати, а також витрати споживачів за рахунок більш високих цін. Також важливо передбачити підтримку відповідного рівня цін, що забезпечить у перспективі стабільність доходів виробників плодоовочевої продукції. Тому інструменти та механізми державного регулювання плодоовочевого виробництва переважно мають бути спрямовані на підтримання стабільної економічної ситуації, забезпечення продовольчої безпеки, ринкової кон'юнктури і відповідного рівня прибутковості галузі, сталого розвитку, наданні допомоги в адаптації суб'єктів господарювання до нових умов функціонування національної економіки.

Список використаних джерел

1. Близький Р. С. Плодоовочева галузь України: механізми та інструменти формування і розвитку. Донецьк, 2012. 327 с.
2. Воронєцька І. С. Зарубіжний досвід та передумови створення оптових ринків плодоовочевої продукції в Україні. *Науковий вісник НАУ*. 2009. Вип. 14. С. 341–346.
3. Дідух М. Використання кластерної моделі для реалізації інвестиційного потенціалу плодоовочевих консервних підприємств. *Економіка харчової промисловості*. 2015. № 4. С. 60–66.
4. Іванченков В. С., Чехович З. В. Перспективи інноваційного розвитку консервного виробництва в українському Причорномор'ї. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 60. Кн. I. С. 154–171.
5. Іванченков В. С. Стратегічний орієнтир розвитку підприємств плодоовочевої консервної промисловості. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 3 (23). С. 32–37.
6. Ковтун В. А. Проблеми та перспективи розвитку малого та середнього бізнесу півдня України під час виробництва плодоовочевої продукції. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 26. С. 178–184.
7. Кучеренко Р. А. Проблеми розвитку переробних підприємств плодоовочевої консервної галузі Черкаської області на інноваційно-інвестиційних засадах. *Економічний часопис*. 2011. № 11-12. С. 54–57.
8. Кучеренко Т. Ринок овочів і баштанних культур в Україні: поточна кон'юнктура і прогноз. *Пропозиція*. 2009. № 1. С. 52–55.
9. Логоша Р. В. Міжнародний досвід застосування маркетингу на овочевому ринку. *Інноваційна економіка*. 2013. № 7. С. 191–194.
10. Мармуль Л. О. Комунікаційна політика на ринку продукції плодоовочевої переробки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. Вип. 10 (89). С. 90–93.
11. Мармуль Л. О., Коваль С. В., Романюк І. А. Організаційно-економічні засади розвитку та вдосконалення структури ринку плодоовочевої продукції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7. Ч. 2. С. 93–96.
12. Рябенко Г. М. Теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможності овочеконсервного підкомплексу АПК у ринкових умовах. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2007. Вип. 233. Т. 5. С. 1258–1263.
13. Боженьова І. М. Теорія сталого розвитку та її роль у процесі управління підприємством. *Збірник наукових праць ВНАУ, Серія: Економічні науки*. 2013. Вип. 3 (80). С. 21–28.
14. Опєнышев С. Зарубежний опит государственного аграрного протекционизма. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2004. № 1. С. 3–7.
15. Чернюк Л. Г. Плодоовочевий підкомплекс України: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2009. Т. 2, № 24. С. 27–31.
16. Шмаглій О. Б. Плодоовочевий сектор України: чинники розвитку та пріоритети зростання. *Економіка України*. 2015. № 5 (642). С. 52–68.
17. Яснолоб І. О. Особливості встановлення ціни на плодоовочеву продукцію. *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. 2013. № 1 (63). С. 346–348.

References

1. Blyzkyi, R. S. (2012). *Plodoovocheva haluz Ukrainy: mekhanizmy ta instrumenty formuvannia i rozvytku [Fruit and vegetable industry of Ukraine: mechanisms and tools of formation and development]*. Donetsk [in Ukrainian].
2. Voronetska, I. S. (2009). Zarubizhnyy dosvid ta peredumovy stvorennia optovykh rynkiv plodoovochevoyi produktsiyi v Ukrayini [Foreign experience and prerequisites for the creation of wholesale markets for fruit and vegetable products in Ukraine]. *Naukovyy visnyk NAU – Scientific Bulletin of NAU*, 14, 341–346 [in Ukrainian].
3. Didukh, M. (2015). Vykorystannia klasternoї modeli dlia realizatsii investytsiinoho potentsialu plodoovochevykh konservnykh pidpriemstv [Use of the cluster model for the investment potential implementation of fruit and vegetable canning enterprises]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, 4, 60–66 [in Ukrainian].
4. Ivanchenkov, V. S., Chekhovych, Z. V. (2015). Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku konservnoho vyrobnytstva v ukraiinskomu Prychornomorі [Prospects for the innovative development of canning production in the Ukrainian Greater Black Sea area]. *Ekonomichni innovatsiyi – Economic innovation*, 60 (I), 154–171 [in Ukrainian].
5. Ivanchenkov, V. S. (2014). Stratehichnyi oriientyr rozvytku pidpriemstv plodoovochevoi konservnoi promyslovosti [Strategic landmark for the development of enterprises of the fruit and vegetable canning industry]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, 3 (23), 32–37 [in Ukrainian].
6. Kovtun, V. A. (2018). Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho ta serednoho biznesu pivdnia Ukrainy pid chas vyrobnytstva plodoovochevoi produktsii [Problems and prospects of the development of small and medium business in the south of Ukraine during production of fruit and vegetable products]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 26, 178–184 [in Ukrainian].
7. Kucherenko, R. A. (2011). Problemy rozvytku pererobnykh pidpriemstv plodoovochevoi konservnoi haluzi Cherkaskoi oblasti na innovatsiino-investytsiinykh zasadakh [Problems of the development of processing enterprises of fruit and vegetable canning industry of Cherkasy region under innovation and investment principles]. *Ekonomichni chasopys – Economic Journal*, 11-12, 54–57 [in Ukrainian].
8. Kucherenko, T. (2009). Rynok ovochiv i bashtannykh kultur v Ukrayini: potochna koniunktura i prohnoz [Vegetables and cucurbits market in Ukraine: current situation and forecast]. *Propozytsiia – Offer*, 1, 52–55 [in Ukrainian].
9. Lohosha, R. V. (2013). Mizhnarodnyy dosvid zastosuvannya marketynhu na ovochevomu rynku [International experience of the marketing in the vegetable market]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 7, 191–194 [in Ukrainian].
10. Marmul, L. O. (2008). Komunikaitsiina polityka na rynku produktsii plodoovochevoi pererobky [Communication policy in the market of fruit and vegetable processing]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 10 (89), 90–93 [in Ukrainian].
11. Marmul, L. O., Koval, S. V., Romaniuk, I. A. (2016). Orhanizatsiyno-ekonomichni zasady rozvytku ta vdoskonalennya struktury rynku plodoovochevoyi produktsiyi [Organizational and economic principles of the development and improvement of the market structure of fruit and vegetable products]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 7 (2), 93–96 [in Ukrainian].
12. Riabenco, H. M. (2007). Teoretychni zasady zabezpechennia konkurentospromozhnosti ovochekonservnoho pidkompleksu APK u rynkovykh umovakh [Theoretical bases of ensuring the competitiveness of the vegetable-canned subcomplex of the agro-industrial complex in market conditions]. *Ekonomika: problemy teoriiy ta praktyky – Economics: problems of theory and practice*, 233 (5), 1258–1263 [in Ukrainian].
13. Bozhenova, I. M. (2013). Teoriia staloho rozvytku ta yii rol u protsesi upravlinnia pidpriemstvom [Theory of the sustainable development and its role in the process of the enterprise management]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU, Series: Economic sciences*, 3 (80), 21–28 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

14. Openishev, S. (2004). Zarubezhnyi opyt gosudarstvennogo agrarnogo protektsionizma [Foreign experience of the state agrarian protectionism]. *Mezhdunarodnyi selskokhoziaistvennyi zhurnal – International Agricultural Journal*, 1, 3–7 [in Russian].

15. Chernyuk, L. H. (2009). Plodoovochevyi pidkompleks Ukrainy: stan ta perspektyvy [Fruit and vegetable subcomplex of Ukraine: status and prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences*, 2 (24), 27–31 [in Ukrainian].

16. Shmahliy, O. B. (2015). Plodoovochevyi sektor Ukrayiny: chynnyky rozvytku ta priorityty zrostannya [Fruit and Vegetable Sector of Ukraine: Development Factors and Growth Priorities]. *Ekonomika Ukrayiny – Ukraine economy*, 5 (642), 52–68 [in Ukrainian].

17. Yasnolob, I. O. (2013). Osoblyvosti vstanovlennya tsiny na plodoovochevu produktsiyu [Features of setting the price for fruit and vegetable products]. *Visnyk ZHDTU. Serii: Ekonomichni nauky – ZhSTU Bulletin. Series: Economic Sciences*, 1 (63), 346–348 [in Ukrainian].

Вдовенко Наталія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна).

Вдовенко Наталія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедрою глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (ул. Героїв Оборони, 15, г. Київ, 03041, Україна).

Vdovenko Nataliia – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Global Economics, National University of life and environmental sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., 03041 Kyiv, Ukraine).

E-mail: nata0409@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0849-057X>

ResearcherID: J-5146-2017

Коробова Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041, Україна).

Коробова Наталія Николаевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів та природокористування України (ул. Героїв Оборони, 15, г. Київ, 03041, Україна).

Korobova Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of Department of Global Economic, National University of life and environmental sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., 03041 Kyiv, Ukraine).

E-mail: korobova_n@ukr.net

УДК 331.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-119-126

*Максим Забаштанський, Андрій Роговий, Світлана Шульга***СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ
БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ***Максим Забаштанский, Андрей Роговой, Светлана Шульга***СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ ПЕРСОНАЛОМ
ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ***Maksym Zabashkanskyi, Andrii Rogovyi, Svitlana Shulha***MODERN APPROACHES OF MANAGEMENT BY PERSONNEL
OF BUILDING ENTERPRISES**

У статті досліджено сучасні підходи до управління персоналом на підприємствах будівельної галузі, з'ясовано їхній вплив на забезпечення результативності та безперервності її функціонування. Встановлено безпосередній взаємозв'язок між станом національної економіки, рівнем життя суспільства та динамічністю процесу оновлення житлового фонду в країні. Обґрунтовано необхідність зміни наявних підходів до управління персоналом на підприємствах будівельної галузі в частині трансформації складових її матеріального та нематеріального стимулювання. Визначено головні перешкоди ефективному функціонуванню будівельної галузі та сформовано перелік заходів їх нівелювання. Запропоновано етапи розроблення кадрової політики суб'єктів господарювання будівельної галузі. Нададено пропозиції щодо підвищення ефективності управління персоналом на підприємствах будівельної галузі шляхом удосконалення їхньої кадрової політики.

Ключові слова: управління персоналом; кадрова політика; будівельна галузь; мотивація персоналу; політика управління персоналом.

Рис.: 1. Табл.: 5. Бібл.: 7.

В статье исследованы современные подходы к управлению персоналом на предприятиях строительной отрасли, выяснено их влияние на обеспечение результативности и бесперебойности ее функционирования. Установлено непосредственную взаимосвязь между состоянием национальной экономики, уровнем жизни общества и динамичностью процесса обновления жилищного фонда в стране. Обоснована необходимость изменения существующих подходов к управлению персоналом на предприятиях строительной отрасли в части трансформации составляющих ее материального и нематериального стимулирования. Определены главные препятствия эффективному функционированию строительной отрасли и сформирован перечень мероприятий их нивелирования. Предложены этапы разработки кадровой политики субъектов хозяйствования строительной отрасли. Сформированы предложения по повышению эффективности управления персоналом на предприятиях строительной отрасли путем совершенствования их кадровой политики.

Ключевые слова: управление персоналом; кадровая политика; строительная отрасль; мотивация персонала; политика управления персоналом.

Рис.: 1. Табл.: 5. Библ.: 7.

In the article the modern approaches to personnel management at the enterprises of the building industry are investigated, their influence on maintenance of efficiency and uninterrupted functioning of it is determined. A direct relationship was established between the state of the national economy, the level of society and the dynamism of the process of renovation of the housing stock in the country. The necessity of changing existing approaches to personnel management at the enterprises of the building industry is grounded in the part of the transformation of the components of its material and immaterial stimulation. The main obstacles to the effective functioning of the construction industry are determined and the list of measures for their leveling is formed. The proposed stages of the development of personnel policy of the subjects of management of the construction industry. Provided suggestions on improving the efficiency of personnel management at the enterprises of the construction industry by improving their personnel policy.

Keywords: personnel management; personnel policy; construction industry; motivation of staff; HR policy.

Fig.: 1. Table: 5. References: 7.

JEL Classification: E24; M12

Постановка проблеми. Будівельна галузь посідає одне з найбільш важливих місць у функціонуванні та розвитку національної економіки. Її головним завданням є створення необхідних умов життєзабезпечення населення, а також формування базису діяльності реального сектору економіки. Проте зростання попиту на кваліфіковану робочу силу протягом останніх років суттєво загострює питання формування ефективної кадрової політики, спрямованої на задоволення потреб персоналу та забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання будівельної галузі. Однією з ключо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вих перешкод розвитку сучасних будівельних підприємств є неефективно побудована кадрова політика, яка стримує розвиток галузі на національному рівні. Ці проблеми є досить важливими та потребують раціонального вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління персоналом досліджували багато вітчизняних і закордонних науковців, зокрема: Н. І. Барановська, М. Вебер, Ф. Гільберт, М. К. Казакова, А. Маслоу, Г. В. Назарова, М. Портер, Р. В. Севастьянов, Ф. Тейлор, А. Файоль, А. В. Холодницька, Ю. К. Чернова. Проте, незважаючи на існування проведених досліджень, деякі аспекти в управлінні персоналом суб'єктів господарювання будівельної сфери потребують подальшого поглибленого вивчення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сучасних умовах євроекономічної інтеграції, значного попиту на вітчизняну робочу силу за кордоном дедалі більшого значення у функціонуванні будь-якої галузі, суб'єкта господарювання набуває наявність висококваліфікованого персоналу, здатного забезпечити реалізацію процесів розширеного відтворення. Особливо проблема управління персоналом загострюється серед суб'єктів господарювання будівельної галузі як однієї з провідних галузей національної економіки. У процесі дослідження питання управління персоналом значна когорта науковців та практиків розглядають особливості швидкого пошуку персоналу, оптимізації рівня оплати праці, проте не всі з них вирішують це питання в контексті забезпечення їхнього професійного зростання та розвитку. Плиньність кадрів у галузі будівництва нині залишається однією з найбільших проблем, що спонукає до подальшого напрацювання підходів щодо ефективного управління персоналом.

Метою статті. Головною метою цієї статті є аналіз та оцінка сучасних підходів управління персоналом підприємств будівельної галузі й розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності кадрової політики з метою забезпечення їх результативного функціонування.

Виклад основного матеріалу. Будівельна галузь є однією з провідних галузей національної економіки, від стану якої залежить ефективність функціонування всіх інших систем господарювання в країні. Значення функціонування цієї галузі для економіки країни є надзвичайно вагомим, оскільки вона забезпечує інфраструктурний розвиток національної економіки, створює значну кількість робочих місць і споживає продукцію багатьох інших галузей національної економіки, серед яких можна виділити такі: виробництво будівельних матеріалів і відповідного обладнання, машинобудівна галузь, металургія та металообробка, нафтохімія, виробництво скла, деревообробна і фарфорофаянсова промисловість, транспорт, енергетика тощо [6]. Однак головною особливістю будівельної галузі є те, що вона формує базис розвитку національної економіки, сприяє реалізації функції життєзабезпечення суспільства.

Забезпечення результативності та зростання обсягів робіт будівельної галузі виступає своєрідним індикатором фази розвитку національної економіки, а також сприяє підвищенню добробуту населення. Але, на жаль, сучасний фінансовий та технічний стан будівельної галузі в Україні порівняно з іншими країнами перебуває на недостатньому рівні, що зумовлено низькою платоспроможністю населення, недостатньою результативністю функціонування переважної більшості вітчизняних суб'єктів господарювання, низьким рівнем запровадження інноваційних технологій у будівництві.

Нині вітчизняний житловий фонд характеризується значними обсягами фізичного та морального зносу. Так, до 80 % житла належать до такого, яке побудоване за застарілими нормами, що характеризується значними енергетичними витратами [3]. Разом з тим значна частина житлових будівель на сьогодні не обладнана всіма необхідними умовами для нормального життя населення (табл. 1).

Таблиця 1

*Обладнання квартир у житлових будинках та нежитлових будівлях
міського та сільського населення станом на 1 січня 2018 року*

Категорія обладнання	Питома вага обладнаних будівель, %		
	усього	міська місцевість	сільська місцевість
Водопровід	60,9	77,3	31,5
Гаряче водопостачання	47,1	62,8	19,1
Каналізація	58,9	76,4	27,7
Опалення			
центральне	47,1	73,0	1,2
від індивідуальних установок	21,2	5,3	49,5
пічне	16,4	0,7	44,2
Газ			
природний	74,1	85,5	53,8
скраплений	11,0	0,1	30,3

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2].

За даними, наведеними в табл. 1, можна простежити, що лише 60,9 % житлового фонду населення обладнано водопроводом, з них гарячим водопостачанням лише – 47,1 %. Більша частина не обладнаного або частково обладнаного житлового фонду перебуває саме в користуванні сільського населення, з яких 31,5 % обладнані водопроводом і лише 19,1 % мають гарячу воду. Майже половина населення (47,1 %) має центральне опалення, проте це стосується міського населення, у сільській місцевості переважає індивідуальне та пічне опалення, питома вага якого становить 49,5 і 44,2 % відповідно. Така статистика стану житлового фонду засвідчує, що переважна частина населення не має всіх необхідних умов для відповідного життєзабезпечення, що вимагає суттєвого прискорення процесів його оновлення, які нині, на жаль, мають зворотну динаміку (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягу житлового фонду за 2010–2017 рр., млн м²

Рік	Загальна площа житлових приміщень	Порівняно з 2017 роком, %
2010	1079,5	109,8
2012	1094,2	111,3
2013	1096,5	111,5
2014	966,1	98,2
2015	973,7	99,0
2016	974,5	99,1
2017	983,4	-

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2].

Проаналізувавши наведену динаміку руху житлового фонду, можна побачити, що наявна стійка тенденція до поступового зменшення його обсягу за останні роки. Найбільше скорочення обсягів житлового фонду відбулось у 2014 році, коли загальна площа житлового фонду, якщо порівняти з 2013 роком, зменшилась на 13,3 %, або на 130,4 млн м². Протягом аналізованого періоду фактичний обсяг скорочення житлового фонду становить 96,1 млн м².

Водночас, незважаючи на зростаючу потребу в оновленні вітчизняного житлового фонду, чисельність суб'єктів господарювання, зайнятих у будівельній сфері, поступово скорочується (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих у будівельній галузі України протягом 2010–2017 рр.

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість підприємств, од.	38215	37544	34077	36185	29785	29165	24333	27468
Темп приросту до 2010 року, %	100,0	98,24	89,17	94,69	77,94	76,32	63,67	71,88
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	472,1	432,7	411,1	371,7	286,1	248,1	247,0	257,8
Темп приросту до 2010 року, %	91,65	87,08	78,73	60,60	52,55	52,32	54,61	91,65

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2].

Дані, наведені в табл. 3, підтверджують те, що кількість підприємств, задіяних у сфері будівництва, за 2010–2017 роки зменшилась на 28 %, поряд з цим відбувається скорочення чисельності працівників, зайнятих у цій сфері, на 45 %. Зазначена тенденція має безпосередній зв'язок із результативністю їх функціонування, а також станом національної економіки. Скорочення чисельності суб'єктів господарювання та працівників, зайнятих у сфері будівництва, певною мірою зумовлено відсутністю платоспроможного попиту на новостворені житлові об'єкти, зумовленого низьким рівнем доходів населення, а також відсутності відповідної державної підтримки фінансового забезпечення необхідних програм житлового будівництва. Сукупність вищеперерахованих факторів призвела до значного погіршення результативності функціонування суб'єктів господарювання зазначеної галузі, динаміка якої наведена в табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка результативності функціонування суб'єктів господарювання будівельної галузі за 2010–2017 рр.

Рік	Фінансовий результат (сальдо), млн грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн грн
2010	-5095,7	53,9	4358,7	46,1	9454,4
2011	-4580,1	58,8	4724,9	41,2	9305,0
2012	-1012,7	58,9	8367,0	41,1	9379,7
2013	-5893,2	61,4	5317,1	38,6	11210,3
2014	-27948,8	61,9	5693,7	38,1	33642,5
2015	-25861,9	70,8	4877,4	29,2	30739,3
2016	-10553,0	70,4	7349,7	29,6	17902,7
2017	-5014,3	71,0	8925,9	29,0	13940,2

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [2].

З даних табл. 4 випливає, що протягом останніх років будівельна галузь функціонує зі збитками. Найбільший обсяг збитків припадає саме на 2014–2015 рр., що поряд із вищезазначеними факторами зумовлено значною девальвацією національної грошової одиниці та збільшенням рівня інфляції в країні. У 2017 році обсяг отриманих збитків суб'єктами господарювання будівельної галузі зменшився до 5014,3 млн грн, проте відсоток підприємств галузі, які працювали зі збитками, навпаки зріс до 71 %. Сукупність вищезазначених факторів генерують накопичення фізичного та морального зносу в галузі, спричиняють скорочення кваліфікованого персоналу, що вимагає перегляду кадрової політики.

Процес адаптації кадрової політики до наявних у будівельній сфері викликів та загроз, на перший погляд, може здатися не досить важливим, адже чисельність фахівців будівельного профілю різної кваліфікації та рівня освіти досить велика, і здається, що

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

добір потрібної команди для певних проєктів не викликатиме труднощів. Але насправді ця проблема набуває дедалі більших обертів. Робота у сфері будівництва вимагає значного практичного досвіду, що несе за собою відповідальність за виконану роботу. Більшість робітників, які почали роботу в цій сфері, не в змозі виконати повний обсяг роботи через недостатній рівень кваліфікації. Деякі компанії не намагаються вирішувати цю проблему шляхом навчання, а просто залучають більш досвідчених та кваліфікованих працівників, які чітко усвідомлюють своє місце й роль у структурі виробничого процесу. Саме тому більшість робітників залишають роботу у сфері будівництва та шукають себе в іншій галузі. Крім того, значна різниця в заробітній платі будівельників в Україні та за її межами стає причиною значної міграції трудових ресурсів. Динаміка витрат на персонал суб'єктів господарювання будівельної галузі за 2013–2017 роки відображена в табл. 5.

Таблиця 5

*Витрати на персонал суб'єктів господарювання будівельної галузі
протягом 2013–2017 рр., млн грн*

Роки	Витрати на персонал	У тому числі		Сума витрат на персонал за всіма галузями	
		витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	усього	з них витрати на оплату праці
2013	13 938,7	10 196,8	3741,9	425 164,3	312 874,3
2014	15 433,3	11 266,1	4167,2	401 460,6	296 437,0
2015	11 870,4	8801,7	3068,7	432 096,6	325 512,8
2016	12 933,0	10 635,0	2298,0	477 294,0	394 312,1
2017	18 543,9	15 199,3	3344,6	620 357,3	512 426,9

Джерело: [2].

Динаміка наведених витрат на персонал суб'єктів господарювання будівельної галузі показує позитивну тенденцію до їх зростання. Проте, якщо врахувати інфляційні коливання, а також втрату купівельної спроможності національної грошової одиниці протягом останніх років, можна констатувати скорочення обсягу реальних доходів працівників, задіяних у цій галузі.

Однак необхідно звернути увагу на те, що питома вага витрат на персонал суб'єктів господарювання будівельної галузі в загальних витратах по всіх галузях становить лише 2,9 %, що є надзвичайно низьким показником з огляду на важливість будівельної галузі для функціонування національної економіки. Певною мірою така ситуація може бути зумовлена не офіційним працевлаштуванням робітників будівельної галузі, а також небажанням роботодавців сплачувати в повному обсязі обов'язкові платежі, нести відповідальність за своїх працівників.

Значна частина працівників, які працюють на будівництві, не є офіційно зареєстрованими, а працюють на договірних умовах. Їх наймають на виконання певних видів робіт, досить часто саме тих, які мають сезонний характер. Роботодавці можуть декілька разів звертатися до них за послугами, проте жодних соціальних гарантій працівники не мають. Саме тому в умовах сьогодення для суб'єктів господарювання будівельної сфери важливо вміти не тільки знайти потрібного фахівця і повною мірою забезпечити йому всі необхідні умови, але також і утримати його.

Класичною основною метою кадрової політики є забезпечення оптимального балансу процесів відновлення та збереження кількісного і якісного складу персоналу відповідно до потреб самої організації, вимог чинного законодавства і становища на ринку праці [7]. Ця мета правильно характеризує значення кадрової політики, але сучасний підхід дав ширше поняття та переосмислив її значення щодо працівників. Нині вона спрямовує свої сили на створення системи управління кадрами, що ґрунтується здебі-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

льшого не на адміністративних методах, а на економічних стимулах і соціальних гарантіях, орієнтованих на зближення інтересів працівника з інтересами організації в досягненні високої продуктивності праці, підвищенні ефективності виробництва, одержанні організацією найкращих економічних результатів [6]. Можливо, саме таке переосмислення значення кадрової політики дасть будівельній галузі краще уявлення про управління персоналом.

Зазначені причини актуалізують необхідність розроблення ефективної кадрової політики, спрямованої на формування колективу кваліфікованих працівників, забезпечення синергії їхніх інтересів з результативністю функціонування суб'єктів господарювання поряд зі збереженням високого морально-психологічного клімату (рис. 1).

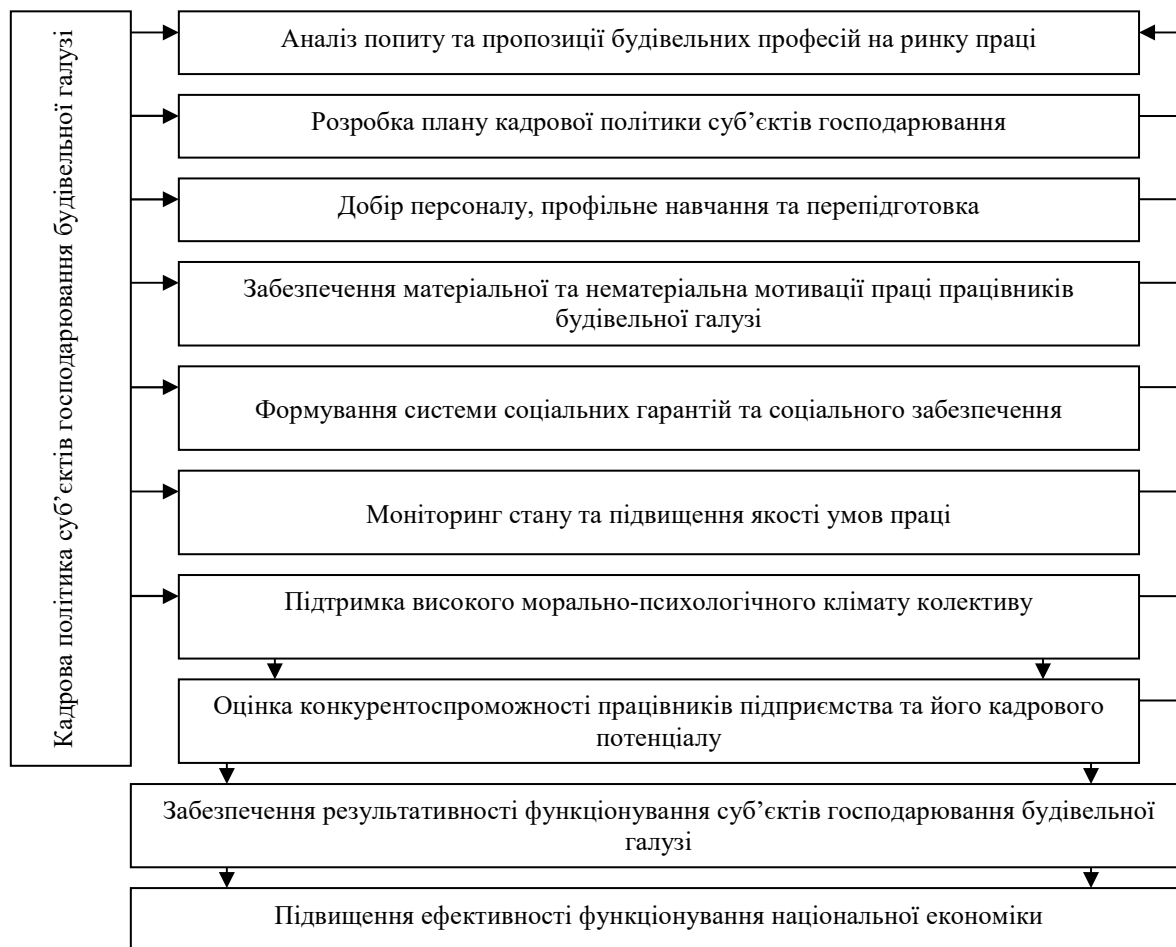

Рис. 1. Етапи розроблення кадрової політики суб'єктів господарювання будівельної галузі

Джерело: складено авторами.

У процесі розроблення кадрової політики суб'єкти господарювання будівельної галузі здійснюють аналіз попиту та пропозиції на ринку праці, що дозволяє провести добір відповідного персоналу та в разі необхідності здійснити його перепідготовку або спрямувати на навчання.

Важливим інструментом збереження кадрового потенціалу є забезпечення відповідного рівня матеріального та нематеріального стимулювання. Дотримання необхідного розміру заробітних плат є надзвичайно важливим і важким завданням, яке постає перед підприємствами будівельної галузі. Забезпечення високого рівня матеріального та нематеріального стимулювання праці працівників може погіршувати конкурентоспроможність його товарів, робіт та послуг через їхню високу вартість, що в підсумку може

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

мати безпосередній вплив і на результати його фінансово-господарської діяльності. З іншого боку, невідповідність рівня оплати праці наявним вимогам профільних працівників спричинить їх звільнення, що, у свою чергу, унеможливить виробничі процеси на підприємстві. Враховуючи, що виробничим циклом суб'єктів господарювання будівельної галузі притаманний довготривалий характер, то їх тимчасове зупинення може призвести до ще більших фінансових збитків і матеріальних втрат.

Висновки і пропозиції. Важливими складовими кадрової політики підприємств будівельної галузі виступають також наявна система соціальних гарантій та соціального забезпечення, наявні умови праці, а також панівний морально-психологічний клімат у колективі. Приділення керівництвом підприємства відповідної уваги процесу розробки та реалізації кадрової політики на підприємстві дозволить збалансувати наявність висококваліфікованого кадрового потенціалу з високою результативністю його функціонування, що, у свою чергу, буде мати позитивний вплив на стан не лише будівельної галузі, але і створить умови для оновлення житлового фонду та розвитку національної економіки.

Проте з урахуванням стану національної економіки, рівня життя суспільства та його купівельної спроможності, забезпечення інтенсивного оновлення житлового фонду та ефективного функціонування будівельної галузі без належної державної підтримки вбачається досить сумнівним. Саме держава повинна допомогти подолати кризу в галузі та забезпечити безперервний процес інфраструктурного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шкапова О. М. Управління персоналом: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 502 с.
2. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Житловий фонд України 2018: статистичний збірник. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Забаштанський М. М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 382 с.
5. Козич О. М. Державне регулювання діяльності будівельної галузі України. *Публічне управління: теорія та практика*. 2012. № 3(11). С. 138–142.
6. Севастьянов Р. В., Ткаченко С. А. Кадрова політика підприємства та напрями її вдосконалення. *Економічний вісник Запорізької інженерної академії*. 2013. С. 177–187. URL: <http://www.zgia.zp.ua>.
7. Хміль Ф. І. Управління персоналом. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 488 с.

References

1. Vynohradskyi, M. D., Vynohradska, A. M., Shkapova, O. M. (2009). *Upravlinnia personalom [Management the personnel]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofitsiyni veb-sait [The State Statistics Service of Ukraine: official website]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. *Zhytlovyi fond Ukrainy 2018: statystychnyi zbirnyk [Housing Fund of Ukraine: statistical compilation]* (2018). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Zabashtanskyi, M. M. (2016). *Kontsesiini vidnosyny: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini [Concessional relations: financial determinants of development in Ukraine]*. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo [in Ukrainian].
5. Kozych, O. M. (2012). Derzhavne rehuliuвання diialnosti budivelnoi haluzi Ukrainy [State regulation of the construction industry in Ukraine]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice*, 3(11), 138–142 [in Ukrainian].
6. Sevastianov, R. V., Tkachenko, S. A. (2013). Kadrova polityka pidpriemstva ta napriamy ii vdoskonalennia [Company personnel policies and areas of improvement]. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin Zaporozhye Engineering Academy*, 177–187. Retrieved from <http://www.zgia.zp.ua> [in Ukrainian].
7. Khmil, F. I. (2006). *Upravlinnia personalom [Management the personnel]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademii» [in Ukrainian].

Забаштанський Максим Миколайович – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту бізнесу, природокористування і туризму, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Забаштанский Максим Николаевич – доктор экономических наук, профессор, директор Учебно-научного института бизнеса, природопользования и туризма (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zabashkanskyi Maksym – Doctor of Economics, Professor, Director of Educational-Scientific Institute of Business, Environmental Management and Tourism, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

ResearcherID: G-6145-2014

Роговий Андрій Віталійович – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Роговой Андрей Витальевич – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры туризма, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Rogovyi Andrii – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of tourism, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: rogovoy1976@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

ResearcherID: F-7319-2016

Шульга Світлана Сергіївна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шульга Светлана Сергеевна – магістр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shulha Svitlana – master student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: s.shulga.97@ukr.net

УДК 330

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-127-136

*Ірина Косач, Сергій Журман***ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО
В АПК УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ***Ірина Косач, Сергей Журман***ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО
В АПК УКРАИНЫ: СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ***Iryna Kosach, Serhii Zhurman***PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN AIC
OF UKRAINE: STRATEGIC ASPECTS**

Стаття присвячена аспектам стратегічного управління державно-приватним партнерством з метою розвитку агропромислового комплексу України. Розглянуто основні можливі напрями реалізації відносин державно-приватного партнерства в АПК. Обґрунтовано, що державно-приватне партнерство у сфері АПК має стати об'єктом стратегічного управління в межах загальноекономічної політики держави. Доведено важливість та доцільність реалізації партнерських відносин у сфері АПК. Запропоновано заходи стратегічного управління реалізацією державно-приватного партнерства в АПК. Розглянуто етапи реалізації Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в агропромисловому комплексі України.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; державно-приватне партнерство; стратегія; стратегічне управління; партнерські відносини.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 11.

Статья посвящена аспектам стратегического управления государственно-частным партнерством с целью развития агропромышленного комплекса Украины. Рассмотрены основные возможные направления реализации отношений государственно-частного партнерства в АПК. Обосновано, что государственно-частное партнерство в сфере АПК должна стать объектом стратегического управления в рамках общеэкономической политики государства. Доказана важность и целесообразность реализации партнерских отношений в сфере АПК. Предложены меры стратегического управления реализацией государственно-частного партнерства в АПК. Рассмотрены этапы реализации Стратегии развития государственно-частного партнерства в агропромышленном комплексе Украины.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс; государственно-частное партнерство; стратегия; стратегическое управление; партнерские отношения.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 11.

The article is devoted to the aspects of strategic management of public-private partnership implementation in order to develop the agro-industrial complex of Ukraine. The main possible directions of public-private partnership in agroindustrial complex are considered. It is substantiated that public-private partnership in the field of agro-industrial complex should become the object of strategic management within the framework of the general economic policy of the state. The importance and feasibility of implementing partnerships in the field of agriculture are proved. The measures of strategic management of public-private partnerships implementation to agriculture are proposed. The stages of Strategy of public-private partnership in the agro-industrial complex of Ukraine are considered.

Keywords: agro-industrial complex; public-private partnership; strategy; strategic management; partnerships.

Fig.: 2. Table: 1. References: 11.

JEL Classification: Q19

Постановка проблеми. В умовах глобалізації актуальності набуває проблема підвищення конкурентоспроможності галузей пріоритетних галузей національної економіки і насамперед агропромислового комплексу. Перешкодою в нарощуванні необхідних обсягів продовольства й забезпечення повного імпортозаміщення на основі ефективного використання наявного ресурсного потенціалу є передусім відставання України від економічно розвинених країн у проведенні технічної і технологічної модернізації галузей сільського господарства; низькі темпи процесів інтенсифікації виробництва в межах реалізованих цільових програм; недостатнє використання наявних конкурентних переваг окремих регіонів. При цьому доцільно зазначити таке: монополізація агропромислового виробництва холдинговими компаніями, отримання ними преференцій з боку держави негативно впливають на функціонування суб'єктів малого бізнесу, позиціонування дрібних та середніх сільськогосподарських виробників як конкурентоспроможних учасників аграрного ринку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Світовий досвід показує, що державно-приватне партнерство (ДПП) сприяє ефективному проведенню комплексної модернізації в усіх галузях АПК. Натомість сформований в Україні механізм державно-приватного партнерства в реалізації цільових галузевих програм не забезпечує системного здійснення інноваційних процесів у всіх напрямках і характеризується лише локальними змінами в окремих галузях (ЖКГ, охорона здоров'я, транспорт, виробництво електроенергії).

Розробка моделей і механізмів державно-приватного партнерства при проведенні модернізації галузей АПК, вибір методів та інструментів активізації інноваційного розвитку, що дозволять найбільш повно використовувати позитивний вплив зовнішніх і внутрішніх факторів для узгодження інтересів держави, підприємців та інвесторів вимагає відповідного теоретичного, методологічного й методичного забезпечення з урахуванням специфіки виробництва галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відносин ДПП розглядається в наукових доробках як закордонних, так і вітчизняних учених, серед яких необхідно відзначити: Б. Данилишина, І. Брайловського, В. Варнавського, О. Вінник, І. Запатріну, В. Максимова, І. Нейкову, Ф. Оладеінде, В. Павлюка, Е. Сава, Д. Тейсмана та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак у зазначених дослідженнях недостатньо уваги приділяється комплексному аспекту методів державно-приватного партнерства, які на сучасному етапі активно розвиваються між державою і бізнесом в умовах реформування АПК. Потреба у визначенні стратегічних інструментів розвитку державно-приватного партнерства в агропромисловому виробництві викликає необхідність подальшого вивчення теоретичних аспектів їх обґрунтування.

Мета дослідження полягає в розробці практичних рекомендацій щодо стратегічного управління імплементацією інструментів державно-приватного партнерства в сучасних умовах розвитку агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу. У 2007–2017 рр. частка аграрної продукції і харчових продуктів, насамперед зернових і рослинної олії, у загальному експорті товарів зросла з 12 до 40 %. Це, з одного боку, демонструє потужність сільського господарства, а з іншого – свідчить про слабкість промислових секторів [8, с. 330]. У зв'язку зі змінами умов ринкового середовища та погіршенням економічної ситуації необхідні зміни в системі та підходах управління АПК [4]. Комплексні економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, дозволяють виробити моделі побудови й послідовної реалізації сучасних економічних відносин та поступову інтеграцію українських підприємств у міжнародні економічні зв'язки [7, с. 8]. Нині ідеологія використання інституційних і організаційних механізмів державно-приватного партнерства набула значного поширення у світі. У розвинених країнах ДПП є однією з пріоритетних умов формування ефективної економічної політики, активізації інвестиційної та інноваційної діяльності та стимулом для розвитку виробничої та соціальної інфраструктур.

Основна ознака партнерських відносин – встановлення породжуваних спільною діяльністю різноманітних контактів, побудованих на комунікаціях (обмін інформацією), інтеракціях (обмін діями) і соціальній перцепції (сприйняття і розуміння партнера). Формування партнерської взаємодії відбувається за допомогою потоків, зв'язків, які обумовлені діяльністю підприємств, що є суб'єктами цієї взаємодії, причому ці зв'язки повинні бути доступні всім учасникам процесу. Інформація про вихідні дії всередині сформованої системи повинна бути доступною кожному підприємству-партнеру. Наявність партнерства априорі передбачає надання однакових прав і рівною мірою відповідальності всіх взаємодіючих сторін (незалежно від того, що кожна з них може мати свої власні цілі й конкретні завдання), індивідуально виражену мотивацію. У такому контексті ДПП в агропромисловому комплексі треба розглядати як інституційний та організаційний альянс державної влади і приватного бізнесу з метою реалізації національних і локальних пріоритетно значущих проєктів, що здійснюється на принципах взаємовигідності й консолідації спільних зусиль.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В угоді про соціальне партнерство між державою (або регіональними органами влади) та бізнесом (галузевими спілками, агрохолдингами, підприємствами) ставиться мета створення нових робочих місць і благоустрій території. Кожна зі сторін ДПП здійснює свій внесок у спільний проєкт: бізнес – фінансові інвестиції, професійний досвід, ефективне управління і використання ресурсів, гнучкість і оперативність у прийнятті рішень, схильність до інновацій, розвиток нових форм організації виробництва, створення нових підприємств, формування ефективних інтеграційно-коопераційних зв'язків і т. ін.; держава – бюджетні кошти, податкові преференції, митні та інші пільги та гарантії, сформоване інституційне середовище для розробки й реалізації ДПП-проєктів.

В основі визначення пріоритетів модернізаційних змін функціонування АПК лежать євроінтеграційні виклики, про що йдеться у Стратегії інтеграції України до ЄС. У свою чергу, основою розробки стратегічних напрямків у контексті забезпечення продовольчої безпеки України є Стратегія національної безпеки України, одними з пріоритетних заходів якої є формування конкурентоспроможної ринкової економіки в поєднанні з політикою соціального розвитку та зростання рівня життя населення. До основних напрямків державної політики з питань продовольчої безпеки України віднесено забезпечення умов для сталого зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки; утверджується важливість створення конкурентного середовища, у тому числі шляхом активізації розвитку малого підприємництва.

Впровадження механізму державно-приватного партнерства в АПК має стати об'єктом стратегічного управління в межах загальноекономічної політики держави, що сприятиме стабільності інституціонального регулювання. На важливості часу для забезпечення стабільності інституцій свого часу наголошував Дж. Б'юкенен, вказуючи на те, що «необхідно створити такі «правила гри» в економіці, які будуть залишатись стабільними після зміни декількох поколінь людей [2]. Це має забезпечити стабільність правил обміну й укладання угод. З цього приводу вчений-економіст О. В. Крисальний зауважує, що «тільки держава може забезпечити економічну свободу всім суб'єктам господарювання, створити надійний механізм захисту населення від впливу стихії ринку ... здійснити відповідні політичні, економічні та соціальні реформи» [5].

Реалізація стратегічних імперативів має відбуватись шляхом застосування системних заходів стратегічного управління державно-приватним партнерством у галузях АПК із розробкою та імплементацією відповідних норм стратегічного управління [4]. Отже, Стратегія розвитку державно-приватного партнерства в агропромисловому комплексі та відповідні програми, в межах яких визначатимуться цільові орієнтири формування відносин ДПП та відповідні джерела фінансування, мають бути віднесені до пріоритетних документів. При цьому програмні документи мезорівня мають відповідати програмним документам вищого рівня. Стратегія покликана визначити пріоритетні довгострокові напрями та завдання, результатом виконання яких має бути усунення наявних диспропорцій та орієнтація на динамічний та стійкий розвиток [10].

На наше переконання, доцільною є орієнтація стратегічного управління ДПП в АПК на поєднання програмно-цільового та проєктно-цільового підходів. Програмно-цільові заходи передбачають встановлення стратегічних орієнтирів підприємницької інтеграції на засадах ДПП з урахуванням специфіки розвитку території. Проєктно-цільовий підхід передбачає розробку та впровадження конкретних проєктів ДПП. Реалізація запропонованої Стратегії повинна здійснюватись у межах відповідних цільових програм та враховувати:

- системний підхід до формування стратегічних напрямків;
- погодженість галузевих і державних пріоритетів;
- усунення суперечностей між державним та приватним партнерами;
- об'єднання зусиль на пріоритетних напрямках з окресленням джерел фінансування.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Паралельно з впровадженням заходів стратегічного управління розвитком ДПП в АПК формується одне із ключових завдань – пошук балансу між інтересами та стимулами державного та приватного партнерів з урахуванням тих можливостей соціально-економічного розвитку, що виникають завдяки спільним пріоритетам (рис. 1).

Рис. 1. Взаємодія інтересів держави та приватного партнера в контексті відносин ДПП

Джерело: розроблено автором.

У контексті взаємодії зазначених інтересів державного і приватного партнерів (рис. 1) заходи Стратегії повинні безпосередньо визначати перспективи впровадження конкретних проектів ДПП в агропромисловому комплексі на основі дослідження можливостей реалізації. Провідні українські дослідники у сфері ДПП І. Брайловський, І. Запатріна, П. Шилепницький [1; 3; 11] наголошують на відсутності прозорого діючого механізму реалізації ДПП, що є фактором негативного впливу на мотивацію суб'єктів підприємництва в партнерських відносинах. На наш погляд, створення єдиної бази даних проектів, що очікують на інвестиції, а також бази оперативної інформації про стан реалізації проектів та його результати надади б можливість громадськості вільного та оперативного доступу до інформації, що підвищить рівень довіри населення, а також створить умови для порівняльного аналізу успішності проектів у різних галузях.

Отже, деталізація базових положень розробки Стратегії дає змогу підтвердити таке:

- розширення процесів партнерської взаємодії із залученням підприємств малого бізнесу, ідентифікування специфіки рівня взаємодії та можливостей, що визначаються за допомогою синергетичного потенціалу ДПП, забезпечують достатній рівень результативності процесів стратегічного управління ДПП та стратегії розвитку ДПП в АПК;

- ефективне впровадження ДПП у системі національної економіки сприятиме вирішенню проблем вітчизняного АПК;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- раціональне управління використанням ресурсів усіх видів уможлиблює підвищення рівня економічної та соціальної безпеки утворених інтеграційних формувань.

Отже, впровадження механізму ДПП в АПК України треба проводити за такими етапами розроблення та реалізації відповідного типу Стратегії, що відображено на рис. 2:

1 етап – розробка концептуальних засад Стратегії;

2 етап – визначення цілей оптимальної для АПК України Стратегії розвитку ДПП в АПК. При цьому головна мета довгострокової Стратегії може бути структурована на декілька підцілей, які в сукупності виступатимуть головними цілями стратегічних планів та програмно-цільових документів. У межах цього етапу також доцільно здійснювати уточнення цілей і завдань із урахуванням досягнутих масштабів розвиненості потенціалу ДПП;

- конкретизація принципів формування Стратегії розвитку ДПП в АПК.

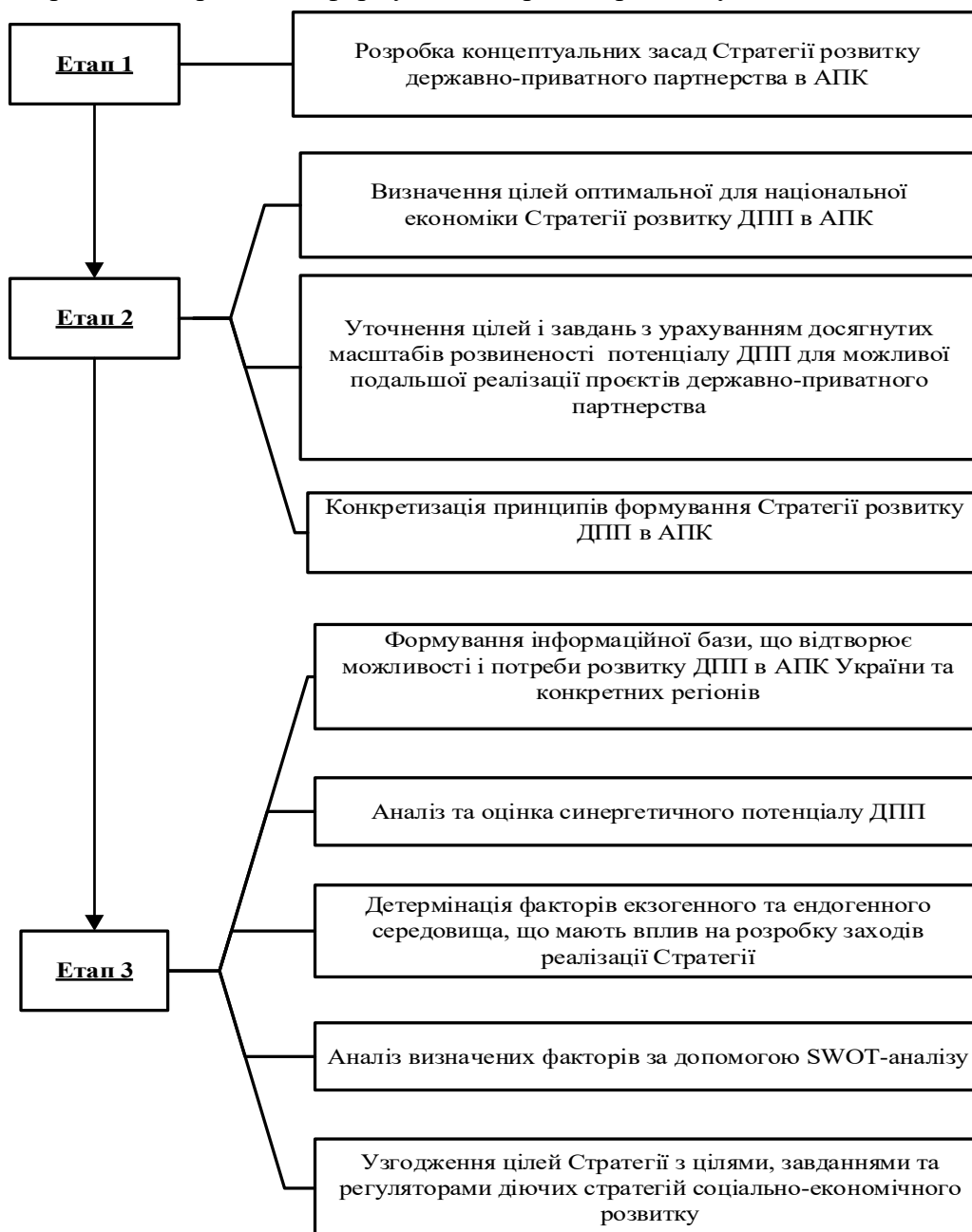

Рис. 2. Алгоритм формування Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК

Джерело: розроблено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3 етап – формування інформаційної бази, що відтворює можливості й потреби розвитку ДПП в АПК України. Також реалізація зазначеного етапу передбачає:

- детермінацію факторів екзогенного та ендогенного середовища, що мають вплив на розробку заходів реалізації Стратегії;
- аналіз визначених факторів за допомогою SWOT-аналізу;
- узгодження цілей Стратегії із цілями, завданнями та регуляторами діючих стратегій соціально-економічного розвитку.

Базисом Стратегії можуть розглядатись:

- засади державної політики і програмно-цільового управління у сфері ДПП в АПК;
- формування та впровадження інститутів ДПП із визначенням очікуваного ефекту від реалізації різних форм відносин між державним та приватним партнерами;
- напрями застосування сучасних механізмів ДПП;
- нормативно-правова основа забезпечення реалізації проєктів ДПП із встановленням адміністративних та зв'язків у контурі ДПП.

При цьому нами пропонуються такі пріоритетні проєктні напрями (таблиця).

Таблиця

Напрями проєктів державно-приватного партнерства в контексті Стратегії

Напрями проєктів ДПП суб'єктів малих форм	Розподіл функцій між учасниками ДПП	
	Участь держави	Участь суб'єктів малих форм господарювання
1. Створення потужностей із первинної переробки молока, м'яса, плодоовочевої продукції	- формування інженерної інфраструктури; - надання позик; - державне замовлення; - оренда та лізинг сільсько-господарської техніки; - кадрове забезпечення реалізації проєкту	- організація та проведення робіт із будівництва інфраструктурних об'єктів; - управління постачанням сировини та матеріалів; - підготовка персоналу; - управління процесами виробництва; - збутова політика та логістичне управління
2. Будівництво об'єктів зберігання та дистрибуції		
3. Створення овоче-виросувальних господарств закритого ґрунту		
4. Розвиток зрошувального земледдя		
5. Організація фермерських господарств сімейного типу		

Джерело: сформовано автором на основі [10; 11].

У контексті розробки пріоритетних напрямів проєктів ДПП треба враховувати специфіку природно-кліматичних умов та економічну сприятливість, що обумовлює спеціалізацію сільськогосподарського виробництва на обмеженому переліку видів продукції. Так, соняшник є профільною культурою для Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Харківської та Черкаської областей, овочі – для Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, зернові та зернобобові – для Київської, Полтавської, Черкаської, Вінницької, Харківської областей. У галузі тваринництва спостерігається така тенденція: на виробництві м'яса ВРХ спеціалізуються підприємства та фермерські господарства Київської, Черкаської, Чернігівської, Хмельницької, Вінницької та Полтавської областей, м'ясо птиці – Київської, Львівської та Запорізької, молоко та молокопродукти – Вінницької, Київської, Донецької, Полтавської, Харківської, Чернігівської та Черкаської [6].

Характеризуючи особливості виробництва аграрної продукції на підприємствах, вважаємо доцільним зазначити, що вона відрізняється від структури агровиробництва по Україні загалом. Зокрема, у структурі виробленої сільгосппідприємствами продукції

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

частка овочів, картоплі, винограду та плодово-ягідної продукції є низькою – менше ніж 1 %, натомість для структури виробництва господарств населення ці позиції є пріоритетними. Натомість переважну частку виробництва ріпаку, соняшнику та хмелю забезпечують саме сільськогосподарські підприємства [6].

Зважаючи на визначення продовольчої безпеки як одного з пріоритетів розвитку ДПП в АПК, запропоновані напрями мають бути узгодженими з потребами продовольчого ринку та розвитком ринкової інфраструктури в умовах наявності законодавчих обмежень. Розроблені сценарії дозволять врахувати зміни зовнішніх параметрів та сконцентрувати увагу на вразливих місцях впровадження відносин ДПП, а результати їх реалізації – виділити пріоритетні напрями управління за умови їх зміни.

Водночас вважаємо за необхідне зауважити, що, зважаючи на багатокомпонентність цілей ДПП, сценарії можуть бути такими:

- бюджетно-фінансовий, в основі якого лежить ідея пріоритетного розвитку тих секторів АПК, які в близькій перспективі забезпечать значне збільшення рівня бюджетної самозабезпеченості;

- ресурсний, що орієнтується на максимальне використання природних можливостей (грунтових, природно-кліматичних, рекреаційних ресурсів);

- інвестиційний, спрямований на підвищення інвестиційної привабливості для широкого залучення як вітчизняних, так і закордонних інвесторів з метою модернізації виробничого потенціалу;

- інноваційний, що припускає істотні зміни в механізмах і структурі економічного зростання, причому його основним джерелом повинні стати результати використання досягнень науково-технічного прогресу [4].

У контексті позиціонування процесів формування відносин ДПП в агропромисловому виробництві вважаємо за доцільне обмежитись сукупністю методів, що мають назву «5-і»: інтенсивність, інновації, інвестиції, інституції, інфраструктура. Інтенсивність характеризує формування умов, сприятливих для тих напрямів і проєктів ДПП, які забезпечують розвиток суб'єктів господарювання та їхні конкурентні переваги на ринку агропродовольчої продукції, що в сукупності сприяє забезпеченню продовольчої безпеки.

Інновації є основою технологічного забезпечення галузі, включаючи як технології виробництва, захисту рослин, підвищення родючості ґрунтів, так і модернізацію обладнання і техніки, що використовується в агропромисловому виробництві. В аграрній сфері економіки розвинених країн процеси інтеграції та відносини ДПП пов'язані з модернізацією та розвитком інновацій. В Україні питома вага інноваційно-активних аграрних підприємств становить менше ніж 5 % від загальної кількості організацій, що випускають інноваційну продукцію по економіці загалом.

Фактором, який суттєво стримує інноваційний розвиток, виступає низьке технічне забезпечення аграрної сфери, що не сприяє її модернізації. Обмежує розвиток інновацій в аграрній сфері й несформованість інфраструктури інноваційного ринку, де так і не було залучено фінансової складової, недієвою є система трансферу технологій, не створено ефективних механізмів зв'язку наукових структур із виробництвом і стимулювання інноваційної діяльності. Стимує розвиток інновацій нестача фінансових ресурсів у агровиробників, дорогі чи обмежені кредитні ресурси для впровадження інноваційних технологій, нових машин, сортів і гібридів сільськогосподарських культур, порід тварин. Фінансову та консультативну підтримку проєктів ДПП в АПК доцільно реалізувати шляхом залучення венчурних та лізингових компаній, інноваційних фондів, агенцій регіонального розвитку, банків.

Інвестиційна складова передбачає як бюджетну підтримку малого підприємництва в агросекторі, так і безпосереднє поєднання державних фінансових ресурсів та приватних інвестицій. Наприклад, для більшості об'єктів інженерної, транспортно-логістичної,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

інформаційної та соціальної інфраструктури доцільно застосування концесії.. Для цього вже сформовано необхідну нормативно-правову базу. Так, Закон України «Про концесії» (від 16.07.1999 № 997-XIV; стаття 3) до об'єктів, які можуть надаватися у концесію, зокрема, відносить об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності в таких сферах господарської діяльності:

- водопостачання, відведення та очищення стічних вод, забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;
- будівництво та/або експлуатація автомобільних доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд;
- будівництво та/або експлуатація залізниць, мостів, шляхових естакад, тунелів, інших шляхів сполучення;
- будівництво, реконструкція та експлуатація внутрішньогосподарських меліоративних систем та окремих об'єктів їх інженерної інфраструктури [9].

Усі ці сфери господарської діяльності включають об'єкти, які належать до інфраструктури аграрного ринку регіону, а отже, можуть успішно модернізуватися за допомогою залучення коштів концесіонерів на власний інноваційний розвиток. Водночас концесійний механізм є доволі складним і передбачає розробку цілісної системи управління, включаючи відбір необхідних інструментів економічного стимулювання, координації та мотивації.

Бюджетне фінансування проєктів ДПП і державна участь у проєктах ДПП повинна будуватися на принципах середньо- та довгострокового програмно-цільового планування і програмно-проєктного фінансування.

Державна фінансова підтримка ДПП повинна передбачати:

- механізм субсидування та відшкодування витрат на будівництво, можливість брати участь у тендері, інвестиції у статутний капітал;
- розробку та застосування податкових важелів з метою активізації інвестиційного процесу;
- розробку та реалізація конкретних механізмів державного кредитування та агрострахування;
- надання державних гарантій по кредитах.

Наступна складова передбачає формування інституційного забезпечення створення нових форм підприємств як у контексті удосконалення нормативно-правового регулювання, так і створення кредитних та страхових установ, венчурних фондів, кластерів тощо. Інтеграція відносин ДПП до національної політики розвитку АПК, яку реалізують відповідні міністерства й відомства, є можливою в межах програм розвитку та конкретних проєктів ДПП. Державні програми виступають основним інструментом комплексного розвитку ДПП у конкретних областях.

Інфраструктура як п'ята складова сприяє формуванню логістичної і транспортної інфраструктури, що виступають впливовими важелями ефективного функціонування АПК. При цьому інфраструктурні проєкти можуть виступати як базові при об'єднанні суб'єктів господарювання на засадах партнерської взаємодії. Розвиток цієї складової тісно пов'язаний із інвестиційною складовою, оскільки, як вже було зазначено, реалізація інфраструктурних проєктів є доцільною за рахунок механізму концесії.

Проводячи політику досягнення партнерської взаємодії, органами державної влади може бути створена платформа для діалогу всіх суб'єктів господарювання.

Висновки і пропозиції. Отже, імплементація відносин ДПП у сферу агропромислового виробництва дає змогу досягти таких цілей:

- економічної – забезпечення збільшення виробництва продукції підприємств малого бізнесу АПК;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- соціальної – підвищення рівня зайнятості та якості життя населення сільських територій;

- інноваційно-інвестиційної – отримання доступу до впровадження інноваційних проєктів, оновлення матеріально-технічної бази;

- екологічної – відновлення стану навколишнього природного середовища.

Впровадження механізму ДПП в АПК орієнтоване на забезпечення балансу інтересів усіх задіяних сторін, на ефективне досягнення соціально-економічних цілей діяльності й необхідний рівень інноваційної активності суб'єктів партнерської взаємодії, на підвищення ефективності державного управління та зростання добробуту суспільства. При цьому роль державно-приватного партнерства полягає в забезпеченні проведення ефективної аграрної політики, спрямованої на поліпшення соціально-економічного рівня, що стимулює агробізнес брати участь у реалізації цільових програм.

Список використаних джерел

1. Брайлівський І. А. Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку: дис. д-ра екон. наук: спец. 08.00.01 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 461 с.

2. Бьюкенен Дж. Конституція економічної політики. *Вопросы экономики*. 1994. № 6. С. 104–113.

3. Запатріна І. В., Лебеда Т. Б. Державно-приватне партнерство як фактор економічного зростання та проблеми його розвитку в Україні. *Економіст*. 2011. № 3. С. 52–58.

4. Kosach I. A., Kholiyavko N. I. The strategy for the development of public-private partnerships in agriculture in the context of food security. *Innovative solutions in modern science*. Dubai, UAE, 2016. № 1 (1). С. 12–17.

5. Крисальний О. В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 1998. № 7. С. 8–14.

6. Лебедева В. В. Диверсифікація та спеціалізація в процесах агропромислової інтеграції: теорія та практика: монографія. Херсон: Айлант, 2016. 376 с.

7. Маргасова В., Акименко О. Вихід вітчизняних підприємств на європейський ринок в умовах посилення інтеграційних процесів. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 7–14.

8. Нехай В. Фінансово-економічна безпека сільськогосподарських підприємств – основа економічної безпеки держави. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 330–338.

9. Про концесії: Закон України від 16.07.1999 р. № 997-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 372.

10. Санду І. С., Рыженкова Н. Е. Проблемы формирования инновационной стратегии развития АПК. *Научно-инновационная деятельность и предпринимательство в АПК: проблемы эффективности и управления: сборник статей Международной научно-практической конференции*. Минск, Белорусский республиканский фонд фундаментальных исследований, Белорусский государственный аграрный технический университет 2005. Ч. 1. С. 182–185.

11. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика: монографія. Чернівці, 2011. 455 с.

References

1. Brailovskii, I. A. (2015). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: metodolohiia, teoriia, mekhanizmy rozvytku [The Public-Private Partnership: methodology, theory, mechanisms of development]*. (Doctor's thesis). Donetsk National University, Donetsk [in Ukrainian].

2. Biukenen, Dzh. (1994). *Konstytutsiia ekonomichnoi polityky [Economic policy constitution]*. *Voprosy ekonomiki – Economics issues*, 6, 104–113 [in Russian].

3. Zapatrina, I. V., Lebeda, T. B. (2011). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak faktor ekonomichnoho zrostannia ta problemy ioho rozvytku v Ukraini [Public-private partnership as a factor of economic growth and problems of its development in Ukraine]*. *Ekonomist – Economist*, 3, 52–58 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Kosach, I. A., Kholiavko, N. I. (2016). The strategy for the development of public-private partnerships in agriculture in the context of food security. *Innovative solutions in modern science*. Dubai, UAE. № 1 (1), 12-17.

5. Krysalnyi, O. V. (1998). Formuvannya systemy derzhavnoi pidtrymky rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva v Ukraini [Formation of a system of state support for the development of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 7, 8–14 [in Ukrainian].

6. Lebedieva, V. V. (2016). *Dyversyfikatsiia ta spetsializatsiia v protsesakh ahropromyslovoi intehratsii: teoriia ta praktyka [Diversification and specialization in the processes of agro-industrial integration: theory and practice]*. Kherson: Ailant [in Ukrainian].

7. Marhasova, V., Akymenko, O. (2018). Vykhid vitchyznianskykh pidpryemstv na yevropeyskyi rynek v umovakh posylennia intehratsiynnykh protsesiv [Entry of domestic enterprises into the European market in the conditions of strengthening of integration processes]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (15), 7–14 [in Ukrainian].

8. Nekhai, V. (2019). Finansovo-ekonomichna bezpeka silskohospodarskykh pidpryemstv – osnova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Financial and economic security of agricultural enterprises basis of economic security of the state]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (19), 330–338 [in Ukrainian].

9. Pro kontsessyy [On Concession] (16.07.1999, № 997-XIV). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 41, 372 [in Ukrainian].

10. Sandu, I. S., Rizhenkova, N. E. (2005). Problemy formirovaniia innovatsionnoi strategii rozvitiia APK [Problems of the formation of an innovative development strategy for the agro-industrial complex]. Proceeding from *Nauchno-innovatsionnaia deiatelnost i predprinimatelstvo v APK: problemy effektivnosti i upravlinnia – Problems of the formation of an innovative development strategy for the agro-industrial complex: Scientific and innovative activity and entrepreneurship in the agricultural sector: problems of efficiency and management* (Vol. 1, pp. 182–185). Minsk [in Russian].

11. Shylepnytskyi, P. I. (2011). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka [Public-private partnership: theory and practice]*. Chernivtsi [in Ukrainian].

Косач Ирина Анатоліївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Косач Ирина Анатольевна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігов, 14035, Україна).

Kosach Iryna – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of Public Administration and Organization's Management Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: irish_kos@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1730-7140>

ResearcherID: H-3933-2014

Журман Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна), депутат Чернігівської обласної ради.

Журман Сергей Николаевич – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, г. Чернігов, 14013, Україна), депутат Чернігівського обласного совета.

Zhurman Serhii – PhD in Economics, Associate Professor, National University of «Chernihiv Collegium» Taras Shevchenko (53 Hetmana Polubotka Str., 14013 Chernihiv, Ukraine), Deputy of the Chernihiv Regional Council.

УДК 351.81:005.591.6:656.615(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-137-146

*Олена Ніколюк, Леся Донець, Юлія Левчук***ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ***Елена Николук, Леся Донець, Юлия Левчук***ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО
РАЗВИТИЯ МОРСКИХ ПОРТОВ УКРАИНЫ***Olena Nikoluk, Lesia Donets, Yuliia Levchuk***STATE MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF SEAPORTS OF UKRAINE**

У статті проаналізовано динаміку змін основних показників функціонування морських портів в Україні. Визначено функціонально-змістовні характеристики інституціонального забезпечення інноваційного розвитку морських портів в Україні, які ґрунтуються на критеріях регульованості й контрольованості та передбачають формування та реалізацію алгоритму активізації участі громадських інститутів у системі державного управління інноваційного розвитку морських портів України. Представлений алгоритм відображає комплементарність взаємодії органів державної влади з конкретними громадськими інститутами з обґрунтуванням пріоритетних цілей й інструментів їх впливу на інноваційний розвиток морських портів та національної економіки. Запропоновано концептуальні підходи до функціонування системи державного управління забезпечення інноваційного розвитку морських портів в Україні, які включають комплекс взаємодоповнюючих механізмів (нормативно-правовий; інституціональний; адміністративний; фінансово-інвестиційний; торговельний; зовнішньоекономічний; інноваційний; інформаційно-комунікаційний; соціально-екологічний) та етапи реалізації стратегічних заходів її удосконалення, що сприяло виокремленню інноваційних трансформацій як кінцевого етапу, орієнтованого на провідну роль морської портової галузі в національній економіці

Ключові слова: морські порти; інновації; розвиток; механізм; управління; державна політика.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 11.

В статье проанализирована динамика изменения основных показателей функционирования морских портов в Украине. Определены функционально-содержательные характеристики институционального обеспечения инновационного развития морских портов в Украине, которые основываются на критериях регулируемости и контролируемости и предусматривают формирование и реализацию алгоритма активизации участия общественных институтов в системе государственного управления инновационного развития морских портов Украины. Представленный алгоритм отражает комплементарность взаимодействия органов государственной власти с конкретными общественными институтами с обоснованием приоритетных целей и инструментов их влияния на инновационное развитие морских портов и национальной экономики. Предложены концептуальные подходы к функционированию системы государственного управления обеспечения инновационного развития морских портов в Украине, которые включают комплекс взаимодополняющих механизмов (нормативно-правовой; институциональный; административный; финансово-инвестиционный; торговый наружноэкономический; инновационный, информационно-коммуникационный; социально-экологический) и этапы реализации стратегических мероприятий ее совершенствования, что способствовало выделению инновационных трансформаций как конечного этапа, ориентированного на ведущую роль морской портовой отрасли в национальной экономике.

Ключевые слова: морские порты; инновации; развитие; механизм; управление; государственная политика.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 11.

The article analyzes the dynamics of changes in the main indicators of functioning of seaports in Ukraine. Functional and content characteristics of the institutional support of innovative development of seaports in Ukraine are determined, which are based on the criteria of controllability and controllability and provide for the formation and implementation of an algorithm for activating the participation of public institutions in the system of state management of innovative development of seaports of Ukraine. The presented algorithm reflects the complementarity of the interaction of public authorities with specific public institutions with the substantiation of priority goals and instruments of their influence on the innovative development of seaports and the national economy. Conceptual approaches to the functioning of the public administration system of providing innovative development of seaports in Ukraine are proposed, which include a set of complementary mechanisms (regulatory, institutional, administrative, financial, investment, trade, foreign, economic, innovation, information and communication) and the stages of implementation of strategic measures for its refinement, which helped to highlight innovative transformations as the final stage, oriented towards and the leading role of the maritime port industry in the national economy.

Keywords: seaports; innovation; development; mechanism; management; public policy.

Fig.: 3. Table: 1. References: 11.

JEL Classification: G38; H10

Постановка проблеми. Домінанта інноваційного розвитку морських портів є магистральним напрямом економічної політики нашої держави. Необхідність розробки стратегії інноваційного розвитку морських портів на принципах системного підходу зумовлена об'єктивними причинами та є нині однією з найактуальніших проблем не тільки

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

розвитку, а й існування людства. Суперечності тенденцій розвитку глобальної морської індустрії перетворюються в найважливіший фактор конкурентної стійкості національної економіки внаслідок пріоритетного впливу на позиціонування національного виробничого комплексу в міжнародній торгівлі, що, зрештою, визначає комплексність розвитку основних галузей народного господарства. З одного боку, морські порти є певним чином сформованою матеріально-організаційною базою для раціональної реалізації різних транспортно-економічних зв'язків, з іншого – стає важливою складовою національної економіки у сфері розвитку різних інноваційних технологій та забезпечення безпеки функціонування резидентів у міжнародному поділі праці. До основоположних завдань наукового обґрунтування стратегічних напрямів інноваційного розвитку морських портів належить вибір характеру позиціонування потенціалу судноплавних компаній за критеріями адекватності конкурентних умов. У цьому аспекті виділяється досягнення транспортної незалежності стратегій, спрямованих на використання переваг міжнародного поділу праці. Тому найважливішим завданням у теоретичному та прикладному аспектах з урахуванням сучасного стану світового ринку морської торгівлі є формування стратегії, яка повинна відображати не лише пріоритетність національних інтересів, а і характер досягнення оптимальної позиції, незважаючи на визначену конкурентну й інституційну протидію так званих морських держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку морських портів досліджують закордонні та вітчизняні вчені, серед яких: М. Бурмистров, І. Гришова, М. Жилін, Є. Ігнатенко, С. Ільченко, М. Котлубай, І. Лапкіна, С. Мінакова, М. Примаčov, Costas Grammenos, Eva Molnar, Wojciech Suchorzewski та багатьох інших. Проблемам інноваційного розвитку морської портової галузі присвячені наукові доробки таких дослідників, як М. Антіпов, А. Вороніна, Я. Жалило, О. Ляшенко, В. Мірошко, І. Покотілов, Н. Татаренко, Т. Цабієва та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри широкий спектр напрямів дослідження особливостей інноваційного розвитку морських портів, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки стратегічних орієнтирів державного управління в цьому напрямі та їхній вплив на національну економіку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування науково-прикладних заasad державного управління інноваційного розвитку морських портів України в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Україна на початку економіко-політичних трансформацій за основними параметрами належала до реальних морських держав. У складі морської індустрії значився флот різного функціонального призначення, суднобудівна та судноремонтна промисловість, торгові порти, науково-дослідні та проєктні організації та мережа морських навчальних закладів. Надалі через недооцінку ролі морських портів у загальній економічній безпеці та внаслідок частоті зміни урядів і парадигми розвитку економіки країна втратила найважливіші складові морської галузі.

Морегосподарський комплекс протягом 1991–2018 років не забезпечував транспортні потреби держави. Країна втратила можливість необхідною мірою отримувати морську ренту з видобутку сировинних, продовольчих і енергетичних ресурсів не тільки у світовому океані, а й у зоні шельфу та пріоритетного економічного використання морського простору.

Серед проблем ефективного позиціонування морського транспортного комплексу України помітно ігнорування системності розвитку і взаємодії всіх структурних підрозділів виробничої інфраструктури. Фактично протягом перших 20 років української державності формувалися втрати морської транспортної індустрії. Незважаючи на певну консолідацію на мегаекономічному рівні основних завдань і умов розвитку флоту, портів і сервісної підсистеми, в Україні інтуїтивно переважно розвивалися підприємницькі термінали.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У цьому аспекті важливою є стратегія пріоритету обслуговування національної вантажної бази та підтримки національних перевізників у межах прийнятих стандартів і стратегій. При формуванні нової провізної здатності, будівництві або суттєвому розширенні терміналів, що діють на морських торговельних портах, крім прямих і сполучених інвестиційних потоків, виникає необхідність враховувати й інші витрати, зумовлені активізацією діяльності на ринку морської торгівлі. У будь-якому випадку головним залишається контроль відповідності ринковим ціновим обмеженням.

У системі глобальної морської торгівлі протягом тривалого історичного розвитку сформувалися два найважливіших принципи структуризації галузі. Перший заснований на чергуванні етапів еволюційно й інноваційного розвитку міжнародного поділу праці та вибору конкурентної позиції судноплавних компаній. Другий пов'язаний зі зростанням капіталомісткості та трансакційних витрат на утримання позиції в необхідності досягнення угод, які б обмежували параметри конкурентного протистояння. Таким чином сформувалися конференції і судноплавні альянси, завдяки чому забезпечується ефективна регулярність обслуговування вантажопотоків при відносно стабільних ставках фрахту [1–5].

Саме ця тенденція зумовлює підвищення ролі людського капіталу, з одного боку, і спроби скорочення витрат на його утримання – з іншого. У морській транспортній галузі з урахуванням складних умов роботи, високої одиничної капіталомісткості й системних небезпек функціональної діяльності існують чіткі інструкції щодо придбання і підвищення статусу професійної освіти. При цьому посилюється роль досвіду роботи, як умови та принципу формування кадрового потенціалу призначення на відповідну посаду. Особливо жорстко цей принцип реалізується в закордонних інституційних органах, судноплавних компаніях і в торгових портах. В Україні ж фактично за період політичного державного будівництва до управління морським транспортом і його підприємствами залучалися переважно політики. Наслідком цього є фактична втрата країною статусу повноцінної морської держави [6].

На рис. 1 представлена динаміка показника допоміжних послуг морських портів і причалів з обробки вантажів. У 2014 р. спостерігається значне падіння розмірів переробки вантажів у морських портах, що насамперед пов'язано з проведенням воєнних дій на Сході України. Так, у 2015–2017 рр. відповідні показники прийняття вантажів морськими портами мали тенденцію до скорочення, адже в Україні було втрачено багато морських портів.

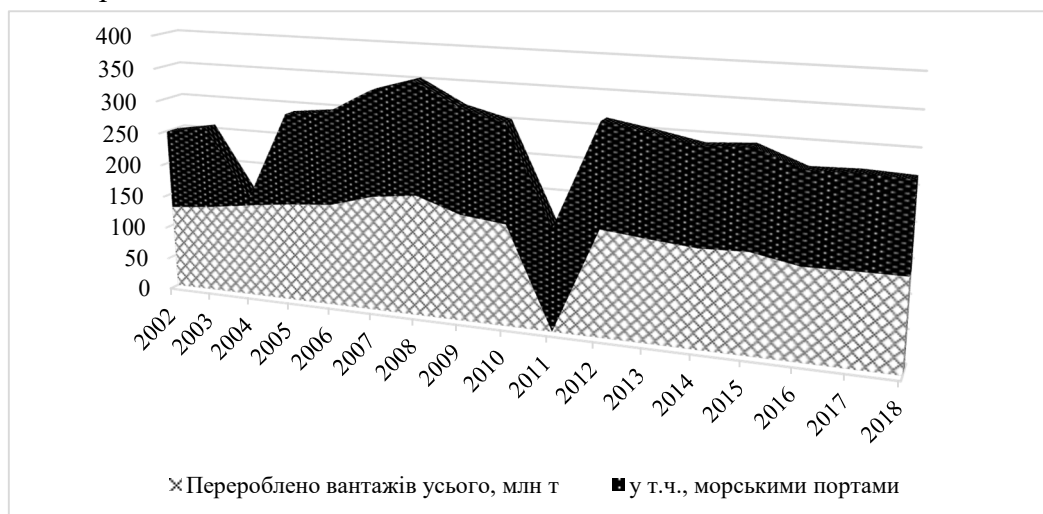

Рис. 1. Динаміка допоміжних транспортних послуг морських портів з обробки вантажів України у 2002–2018 рр.

Джерело: [7-9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналіз динаміки і параметрів щодо розвитку морських портів України дав змогу встановити, що експорт відповідних послуг морських портів у 2018 р., порівнюючи з попереднім, зменшився аж на 14,5 %, у свою чергу, імпорт залишається досить стабільним, що, безумовно, свідчить про значне погіршення результатів діяльності суб'єктів морської портової галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку морської портової галузі України за 2010-2018 роки

Показник	Рік							Темп приросту, %
	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Обсяг експорту послуг через морські порти, тис. дол. США	1234311,6	1123732,6	850878,8	735935,8	661619,1	612112,3	523257,5	85,5
Обсяг імпорту послуг через морські порти, тис. дол. США	143070,3	195795,1	243651,7	191729,0	141180,7	222770,1	222986,3	100,1
Перевезення вантажів морським транспортом, млн т	4	3	3	3	3	2	2	100,00
Індекс перевезення вантажів морським транспортом (% до попереднього року)	87	99	95	117	92	74	84	113,5
Вантажооборот у морському порті, млн т км, у т. ч.:								
- закордонне	5171,6	3224,4	4072,4	3862,1	2538,7	2848,6	1822,8	64,0
- каботажне	4922,6	2984,7	3852,7	3408,4	2216,0	2375,2	1576,9	66,4
Перевезення пасажирів морським транспортом, тис. осіб, у т. ч.:								
- міжнародне	6646	6642	29	26	30	29	72	248,3
- каботажне	528	906	21	16	19	11	1	1,1
- каботажне	6118	5736	8	10	11	18	71	394,4
Якість портової інфраструктури в Глобальному індексі конкурентоспроможності								
Рейтинг	2008-2009	2009-2010	2011-2012	2013-2014	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Якість інфраструктури загалом	74	79	71	70	69	75	78	-
Якість портової інфраструктури	76	80	96	94	108	96	93	-

Джерело: [7-8].

Крім динамічності сегментів морської транспортної індустрії, принципову важливість зберігає проблема цінової стабільності в перевізному процесі й у суднобудуванні. Динаміка вартості суден вторинного ринку дедвейту фактично відображає стан: «ринковий підхід заснований на принципі заміщення (principle of substitution), за яким: “за об’єкт платять не більше, ніж коштує придбання замітника, що володіє еквівалентною корисністю» [9]. Однак у торговельному судноплаванні часто у формі «замінника» виступає інший розрахунковий період, в якому починається відновлення фрахтового ринку. Унаслі-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

док цього вартість флоту, придбаного за нижчою ціною, забезпечує не тільки зростання чистого грошового потоку (NPV), але і збільшення капітальної вартості. Саме завдяки цьому Китай й Туреччина свого часу перетворилися в успішні морські держави.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновків, пов'язаних із подальшим ефективним розвитком національного морського транспортного комплексу країни. Незважаючи на визнання ролі морської транспортної політики в системі заходів становлення країни як морської держави, в Україні через суб'єктивні причини процес її створення і реалізації не завершений. Насамперед невикористані резерви, зумовлені реальною і повномасштабною участю країни в міжнародному поділі праці та співробітництвом у сфері транспорту. Це зумовлено неадекватністю техніко-економічного рівня основних складових виробничої підсистеми країни світовому ринку. Фактично не створена єдина логістична система судноплавних компаній, торговельних портів, наземних видів транспорту, сервісного комплексу й інвестиційних підрозділів, що забезпечують нарощування транспортного потенціалу і стійкість забезпечення тимчасових критеріїв обслуговування вантажопотоків.

В умовах сучасної інтеграції економічних відносин і розширення участі в цьому процесі іноземних кредитних ресурсів зумовлюється трансформація цільової спрямованості соціально-економічного розвитку окремих галузей і зокрема морських портів. Окремі національні сегменти світової транспортної індустрії стають найважливішим фактором оптимізації рахунку поточних платежів. Тому процес виходу нових судноплавних підприємств морських держав у систему світового фрахтового ринку скрутний без використання масштабної національної морської транспортної політики.

В основі інноваційного розвитку торгового флоту провідних морських держав лежать методологічні принципи управління дисконтованими грошовими потоками. Проте прийняття ефективних інвестиційних та управлінських рішень у цих умовах вимагає точного визначення дисконтної ставки, що відбиває характер не тільки капіталізації і зміни вартості грошей у часі, але і збалансованість поточного стану фінансового ринку. Інакше формується надлишок реальних капітальних активів із падінням поточних цін та інвестиційних ресурсів [10].

Динамічність короткострокового стану одного з провідних сегментів світової економіки і торгового судноплавства зумовлює складність прийняття менеджерських і інвестиційних рішень. Ефективність інвестиційної діяльності суб'єктів ринку морської торгівлі повинна контролюватися не тільки щодо норми прибутку, але й з урахуванням результатів синергії. Слід віднести до загальної закономірності економічного зростання динамічність зміни збалансованості розвитку морської транспортної індустрії. Це стосується оптимізації темпів формування транспортного потенціалу й розширення різноманітності суден комерційного призначення [11].

Принциповою проблемою розвитку ринку морської торгівлі залишається обґрунтування системи збалансованості найважливіших підрозділів морегосподарського комплексу з урахуванням індивідуальних цілей, поставлених безліччю підприємців за критеріями стійкого фінансового стану й випереджаючого інноваційного формування виробничого потенціалу. У цьому аспекті необхідно вдосконалення методів прийняття інвестиційних рішень і контролю параметрів операторської діяльності як основного елемента морської індустрії.

Саме тому необхідним вважаємо активізацію громадськості в інституційному забезпеченні інноваційного розвитку морських портів, діяльність яких передусім передбачає проведення нагляду за реалізацією покладених функцій органів влади з метою сприяння інноваційного розвитку морських портів України. Запропоновано послідовність, яка імплементує комплементарність щодо взаємодії органів державної влади з різними громадськими інститутами на відповідних управлінських рівнях, обґрунтовуючи пріоритетні цілі й інструменти їх впливу на інноваційний розвиток морських портів (рис. 2).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

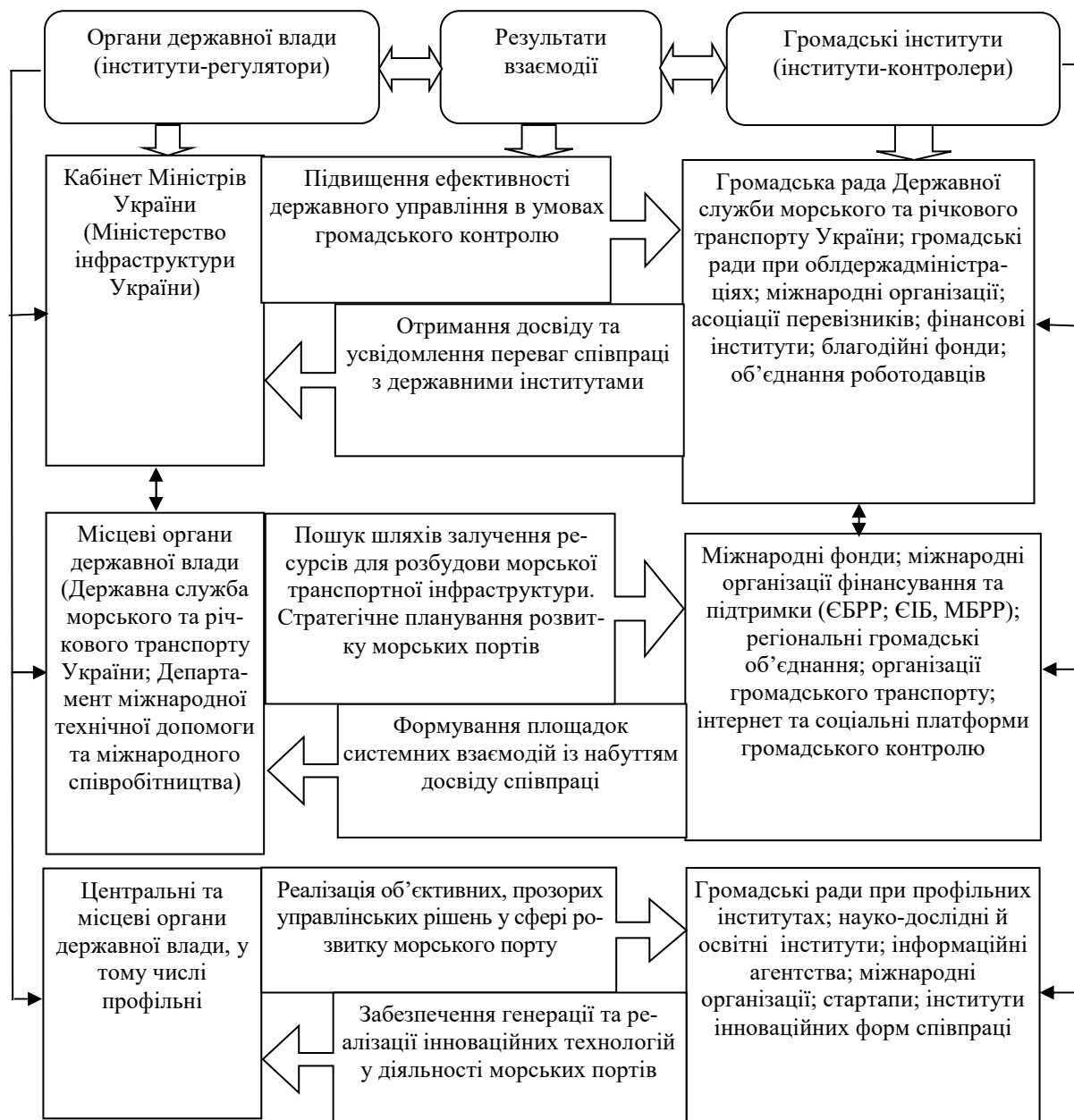

Рис. 2. Алгоритм активізації участі громадських інститутів у системі державного управління інноваційного розвитку морських портів України

Джерело: розроблено авторами.

Розвиток морських портів у системі глобального ринку морської торгівлі має ґрунтуватися на пріоритеті національних інтересів з урахуванням регуляторних принципів Міжнародної морської організації. Інтеграційні технології повинні розглядатися в аспекті оптимізації реальних результатів або формування синергії. Порушення цього правила фактично ліквідувало конкурентну позицію української суднобудівної промисловості. Функції ринку морської торгівлі, незважаючи на циклічність економічних процесів, мають досить стабільний характер. Форми ж транспортних інститутів, утворюючись із функцій управління вантажними потоками, і внаслідок впливу інноваційних процесів і конкуренції, постійно трансформуються за критеріями ефективності та надійності управління.

Цей процес вимагає розробки програми розвитку за напрямками:

- реалізації принципу своєчасності переміщення товарних ресурсів через сукупність митних просторів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- згладжування негативних впливів комплексу ризиків;
- забезпечення логістичних відносин, що сприяють раціоналізації використання оборотного капіталу вантажовласників;
- забезпечення інтеграційних процесів і розподілу товарних і грошових потоків між операторами фрахтового ринку;
- інформаційне забезпечення, що дозволяє реалізувати принцип координації різновідомчих економічних структур в інтермодальних повідомленнях;
- формування або вибір системи стимулювання процесів, що забезпечують досягнення збалансованості структурних підрозділів морської транспортної індустрії.

Пропонуємо ключові концептуальні умови для забезпечення ефективності державного впливу на морські порти з метою врегулювання питань його інноваційного розвитку, насамперед: врахування дії відповідних ринкових механізмів; стратегічність використання; функціональна децентралізація тощо. Саме це сприяло обґрунтуванню конститутивних етапів вдосконалення державного управління розвитку морських портів в Україні (рис. 3).

Рис. 3. Етапи вдосконалення державного управління інноваційного розвитку морських портів в Україні

Джерело: розроблено авторами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Тому особливої актуальності набуває система державного управління розвитку морських портів в Україні, яка представляється через сукупність взаємопов'язаних механізмів, а саме: законодавчий (стратегії, концепції, програми, стандарти), інституціональний (державна політика, соціальна взаємодія, підтримка різних форм самоорганізації (кластеризація, формування бізнес-інкубаторів, стартапів), впровадження форм державно-приватного партнерства), управлінський (стандартизація, ліцензування, сертифікація, квотування, цінові обмеження, санкції, вимоги, угоди тощо), фінансовий (бюджетні асигнування, субсидювання, фонди розвитку та позабюджетного фінансування, пільги, страхування, інвестиційне стимулювання), зовнішньоекономічний (міжнародні послуги і матеріально-технічне забезпечення, експорт та імпорт портових послуг, перетин портової зони), торговельний (ринкові зміни, антимонопольні заходи, розвиток мультимодальних перевезень, залучення суміжних галузей), інноваційний (генерація інновацій, науково-дослідна та дослідно-конструкторська діяльність тощо), інформаційно-аналітичний (моніторинг, оцінювання, звітність, програмне забезпечення, різні інформаційні технології тощо), екологічний (відповідальність бізнесу, екологічна культура, соціальна та безпеки тощо).

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного аналізу сучасних тенденцій у сфері розвитку морських портів в Україні, визначено системну кризу в досліджуваній галузі, характерними властивостями якої є: значне порушення міжгалузевих зв'язків і пропорцій, стрімка структурна деформація, відповідна технологічна деградація, не обґрунтованість економічно перспективного інноваційного розвитку та ін. Досліджено інституціональний базис забезпечення інноваційного розвитку морських портів в Україні, зосереджуючи основну увагу на регуляторних та контролюючих інститутах. Визначена необхідність та перспективність участі різних громадських інститутів у процесі державного управління інноваційного розвитку морських портів України. Представлено відповідний алгоритм, який представляє комплементарність визначеної взаємодії органів державної влади (відповідних центральних, місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування) із громадськими інститутами цим самим визначаючи стратегічні напрями їх впливу. Результатом такої взаємодії для органів влади є реалізація досить прозорих управлінських рішень, а отже, для інститутів громадськості це активізація процесів впровадження різних інноваційних технологій у морській портовій галузі, що є важливою умовою для забезпечення інноваційного розвитку. Здійснено систематизацію складових системи державного управління інноваційного розвитку морських портів. Представлена послідовність реалізації структурно-функціональних дій з метою удосконалення державного управління інноваційного розвитку морських портів в Україні (інституціональне, фінансово-інвестиційне, інформаційне, нормативно-правове, економічне та інноваційне удосконалення).

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Аналітичне забезпечення державної політики розвитку морських портів України. *Менеджер. Бюлетень Донецького державного університету менеджменту*. 2019. Т. 82, № 1. С. 5–16.
2. Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Державна політика розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 5–11. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.5.
3. Жилін М. Дослідження сучасного стану морських торгових портів України. *Економічні інновації*. 2015. Вип. 60 (1). С. 111–120.
4. Ігнатенко Є. В Територіальна організація та сучасний стан портового господарства України. *Геополітика і екогеодинаміка регіонів*. Симферополь, 2014. Вип. 2, Т. 10. С. 553–559.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Ільченко С. В. Організаційно-економічні основи інституціонального реформування морських портів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Одеський національний морський університет. Одеса, 2007. 20 с.
6. Мірошко В. М. Стратегічне планування економічного розвитку вантажних портів України: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Львів, 2007. 20 с.
7. Переробка вантажів в морських портах України. Підсумки 2018 року. URL: <http://www.maritimebusinessnews.com.ua/showact/5.html>.
8. Підсумки вантажоперевазки за 2018 рік. URL: <http://www.uspa.gov.ua/ua/glavnaya/339-ukrainskij/verkhne-menyu/pres-tsentr/analitika/analitika-2016/15079-itogi-gruzoperevalki-za-2016-god-v-morskikh-portakh-ukrainy>.
9. Покотілов І. П. Моделі та механізми управління проектами морських транспортних перевезень: автореф. дис. ... канд. техн. наук: спец. 05.13.22 / Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв, 2012. 21 с.
10. Про затвердження Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-%D1%80>.
11. Цабієва Т. О. Забезпечення сталого функціонування і розвитку морських портів України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.04 / Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. Одеса, 2005. 21 с.

References

1. Hryshova, I. Yu., Diachenko, O. P. (2019). Analytychne zabezpechennia derzhavnoi polityky rozvytku morskyykh portiv Ukrainy [Analytical support of the state policy of development of seaports of Ukraine]. *Menedzher. Biuletyn Donetskoho derzhavnoho universytetu menedzhmentu – Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management*, 82 (1), 5–16 [in Ukrainian].
2. Hryshova, I. Yu., Diachenko, O. P. (2019). Derzhavna polityka rozvytku morskyykh portiv Ukrainy v konteksti rozvytku mizhnarodnykh transportnykh korydoriv [State policy of development of seaports of Ukraine in the context of development of international transport corridors]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 3, 5–11. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.13.5.
3. Zhilin, M. (2015). Doslidzhennia suchasnoho stanu morskyykh torhovykh portiv Ukrainy [Research the current state of commercial seaports in Ukraine]. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovation*, 60 (1), 111–120 [in Ukrainian].
4. Ignatenko, Ye. V. (2014). Terytorialna orhanizatsiia ta suchasnyi stan portovoho hospodarstva Ukrainy [Territorial organization and present state port economy of Ukraine]. *Geopolitika i ekogeodinamika regionov – Geopolitics and Ecogeodynamics of Regions*, 2, 553–559 [in Ukrainian].
5. Ilchenko, S. V. (2007). *Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy instytutsionalnoho reformuvannia morskyykh portiv [Organizational-economic bases of institutional reform seaports]*. (Candidate's thesis). Odesa National Maritime University, Odesa [in Ukrainian].
6. Miroshko, V. N. (2007). *Stratehichne planuvannia ekonomichnoho rozvytku vantazhnykh portiv Ukrainy [Strategic Planning the Economic Development of Cargo Ports of Ukraine]*. (Candidate's thesis). Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Lviv [in Ukrainian].
7. *Pererobka vantazhiv v morskyykh portakh Ukrainy. Pidsumky 2018 roku [Cargo processing in the seaports of Ukraine. Results of 2018]*. Retrieved from <http://www.maritimebusinessnews.com.ua/showact/5.html>.
8. *Pidsumky vantazhoperevalky za 2018 rik [Summary of the cargo transfer for 2018]*. Retrieved from <http://www.uspa.gov.ua/ua/glavnaya/339-ukrainskij/verkhne-menyu/pres-tsentr/analitika/analitika-2016/15079-itogi-gruzoperevalki-za-2016-god-v-morskikh-portakh-ukrainy>.
9. Pokotilov, I. P. (2012). *Modeli ta mekhanizmy upravlinnia proektamy morskyykh transportnykh perevezhen [Models and mechanisms of management of maritime transportations projects]*. (Candidate's thesis). Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku morsk'kykh portiv Ukrainy na period do 2038 roku [On approval of the Strategy for the development of seaports of Ukraine for the period up to 2038]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-%D1%80>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

11. Tsabieva, T. O. (2005). *Zabezpechennia staloho funktsionuvannia i rozvytku morskyykh portiv Ukrainy [Ensuring Persistent Functioning and Development of Seaports of Ukraine]*. (Candidate's thesis). The Institute of the Problems of Market and Economic and Ecological Researches, NAS of Ukraine, Odessa [in Ukrainian].

Ніколюк Олена Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій (вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна).

Ніколюк Елена Владимировна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента и логистики, Одесская национальная академия пищевых технологий (ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина).

Nikoliuk Olena – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor Department of Management and Logistics, Odessa National Academy of Food Technologies (112 Kanatna St., 65039 Odessa, Ukraine).

E-mail: alenavn11@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1665-0361>

Донець Леся Яківна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі Одеської національної академії харчових технологій (вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна).

Донець Леся Яковлевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, предпринимательства и торговли, Одесская национальная академия пищевых технологий (ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина).

Donets Lesia – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor marketing, entrepreneurship and trade, Odessa National Academy of Food Technologies (112 Kanatna St., Odessa, 65039, Ukraine).

E-mail: lesia.donets1981@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6113-3702>

Левчук Юлія Сергіївна – старший викладач кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій (вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна).

Левчук Юлия Сергеевна – старший преподаватель кафедры менеджмента и логистики, Одесская национальная академия пищевых технологий (ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина).

Levchuk Yuliia – Senior Lecturer of the Department of Management and Logistics, Odessa National Academy of Food Technologies (112 Kanatna St., Odessa, 65039, Ukraine).

E-mail: yulyalevchuk.yl@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7417-2866>

УДК 330.341.1:164(045)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-147-156

*Олена Парубець, Дмитро Сугоняко***ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ
ЛОГІСТИКИ В УКРАЇНІ***Елена Парубец, Дмитрий Сугоняко***ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ
ТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКИ В УКРАИНЕ***Olena Parubets, Dmytro Sugonyako***INNOVATIVE APPROACHES TO TRANSPORT LOGISTICS
DEVELOPMENT IN UKRAINE**

Нинішні економічні умови, швидкість, з якою відбувається обмін інформацією, ресурсами та продуктами на ринку висувають нові, більш жорсткі вимоги до транспортної логістики. Однією з таких вимог є необхідність постійного впровадження інновацій у всі ланки транспортно-логістичного процесу. У статті досліджено наявні інноваційні підходи до розвитку транспортної логістики, що застосовуються у вітчизняній та закордонній практиці. На основі аналізу напрямів і показників розвитку транспортної логістики в Україні запропоновано й обґрунтовано інноваційні підходи до її подальшого розвитку в умовах посилення глобалізаційних процесів та інформатизації економіки та напрями їх практичного використання.

Ключові слова: транспортна логістика; інновації; розвиток; конкурентоспроможність.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 17.

Нынешние экономические условия, скорость, с которой происходит обмен информацией, ресурсами и продуктами на рынке выдвигают новые, более жесткие требования к транспортной логистике. Одним из таких требований является необходимость постоянного внедрения инноваций во все звенья транспортно-логистического процесса. В статье исследованы существующие инновационные подходы к развитию транспортной логистики, применяемые в отечественной и зарубежной практике. На основе анализа направлений и показателей развития транспортной логистики в Украине предложено и обосновано инновационные подходы для дальнейшего развития в условиях усиления процессов глобализации и информатизации экономики и направления их практического использования.

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 17.

Current economic conditions and the speed at which information, resources, and products are exchanged in the marketplace new, more stringent requirements for transport logistics. One of them is the need for the constant introduction of innovation in all stages of the transport and logistics process. The article investigates existing innovative approaches to the development of transport logistics, which are used in domestic and foreign practice. Based on the basis of the analysis of directions and indicators of the development of transport logistics in Ukraine, it has been proposed and substantiated innovative approaches to its further development in the conditions of strengthening of globalization processes and informatization of economy, and the directions of their practical application.

Keywords: transport logistics; innovation; development; competitiveness.

Fig.: 1. Table: 3. References: 17.

JEL Classification: O31; L91

Постановка проблеми. У сучасному бізнес-середовищі, яке характеризується підвищенням вимог клієнтів до якості послуг, жорсткою конкуренцією, невизначеністю перспектив діяльності інновації є одним із головних факторів розвитку та довгострокового успіху підприємств. Глобалізація ринків створює умови для розвитку підприємництва. Підвищення конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності та економіки України багато в чому залежить від розвитку транспортно-логістичних систем та їх відповідності міжнародним стандартам і вимогам.

За даними, отриманими в результаті досліджень Європейської логістичної асоціації (ELA), у структурі валового продукту логістичні витрати становлять до 22 %, а в структурі собівартості продукції виробничих підприємств логістичні витрати можуть сягати понад 40 %. Аналіз структури логістичних витрат у різних галузях промисловості економічно розвинених країн показує, що найбільшу частку в ній займають витрати на управління запасами (20-40 %), транспортне обслуговування (15-35 %), витрати на адміністративно-управлінські функції (9-14 %) [11].

Транспортна логістика сприяє посиленню інтеграційних процесів і є важливою складовою ланцюга постачання та задоволення потреб споживачів. Недостатній розвиток транспортної, логістичної, інформаційно-комунікаційної інфраструктури на фоні

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

неефективного використання можливостей транзитного потенціалу України, перспектив розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів, розширення меж міжнародного транспортного співробітництва потребує застосування нових підходів до розвитку транспортної логістики. Вирішення наявних проблем у сфері транспортно-логістичного обслуговування діяльності підприємств потребують впровадження інноваційних підходів до розвитку транспортної логістики. Особливо актуальним значений напрям наукових досліджень є в умовах розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів та інформатизації бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи формування та розвитку транспортної логістики досліджені в наукових працях багатьох як вітчизняних, так і закордонних вчених.

У роботі [3] автором розглянуто інноваційну політику щодо розвитку логістичних систем. Наголошується, що роль інновацій в операціях визначити достатньо складно, єдині показники їхньої ефективності відсутні, однак, спираючись на досвід світової економіки, можна виділити індикатори ефективності інновацій, особливо в ланцюгах постачання. Інноваційну спрямованість логістики автор бачить у креативності ідей із визначенням пріоритетності проєктів та джерел фінансування.

Автором роботи [4] на концептуальному рівні обґрунтовано необхідність логістизації національної економіки, акцентовано увагу на її багатовекторності, запропоновані наукові положення та практичні рекомендації стосовно формування освітньо-інноваційного потенціалу логістизації національної економіки, наведено організаційно-економічний механізм її формування. Оригінальним є підхід автора до трактування неологістичної парадигми еволюції логістики, яка розглядає зміну трьох концепцій розвитку – загальної відповідальності, зеленої логістики та реагування на попит на сучасну інтегральну логістику, що має за мету оптимізацію доданої вартості в ланцюзі постачань. Така оптимізація можлива завдяки здійсненню інфраструктурної, організаційної та інформаційної інтеграції.

Розгляду логістичних інновацій присвячена робота [1], автори якої вказують на новітні логістичні технології, акцентуючи увагу на плануванні та інформаційному забезпеченні транспортно-логістичного процесу, ефективному використанні транспортної та логістичної інфраструктури. Особлива роль відводиться електронній обробці даних та вдосконаленню інформаційних потоків у логістиці.

Схожий погляд на інноваційний розвиток логістики мають автори роботи [14], метою дослідження яких є вивчення та обґрунтування необхідності використання інформаційних технологій у логістичному забезпеченні та управлінні бізнесом, а саме теоретичному обґрунтуванні й експериментальному підтвердженні методів і засобів розробки, управління та організації інформаційного забезпечення діяльності логістичного провайдера. Особлива увага в науковій роботі приділяється моделюванню і проєктуванню систем інформаційного забезпечення. Цікавою є пропозиція стосовно використання можливостей штучного інтелекту при прийнятті управлінських рішень у галузі логістики з метою поліпшення фінансового становища підприємств. Практична значущість дослідження полягає в пропозиції впровадження віртуальної логістики на ринку логістичних послуг і розширення фінансових можливостей використання інноваційних інструментів логістичного провайдера для поліпшення процесів управління інформаційною підтримкою логістичної операційної діяльності.

У роботі [17] авторами пропонується створення структур логістичної підтримки, які мають за мету сприяти покращенню ефективності логістики в ланцюгах постачань, де набувають дедалі більшої популярності логістичні платформи. Розуміючи важливість інформаційних технологій у логістиці, автори роботи систематизували деякі оперативні

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

компетенції логістичних платформ, встановили їх взаємозв'язок зі стратегічним плануванням та управлінням інформацією. Також увага акцентується на важливості майстерності в роботі логістичного підприємства та підготовці його стратегічного плану, адекватному середовищу відповідного регіону.

На думку авторів роботи [12], співпраця компаній із постачальниками дає можливість отримувати нові знання у сфері логістики. Такі знання є важливими, оскільки постачальники мають інший набір навичок, що може бути корисним для компаній. Постачальники підтримують логістичні інновації компаній більше, ніж інші бізнес-партнери завдяки поєднанню спільних цілей та додаткових можливостей співпраці. Результати такої співпраці з погляду інноваційної діяльності в ланцюзі постачання треба враховувати при розробці інноваційних стратегій компаній.

У роботі [6] автором представлено погляд на концепцію та практику аутсорсингу в логістиці. Глобалізація та зростання конкуренції змусили підприємства розглянути можливість використання логістичного аутсорсингу для зниження витрат. Автором запропоновано замінити логістичний аутсорсинг на смартсорсинг, під яким розуміється еволюція аутсорсингу до більш досконалої та ефективної моделі роботи з усіма партнерами та процесами. Смартсорсинг збільшує рівень впровадження інновацій по всіх бізнес-процесах – від основного до непрофільного, дозволяючи підприємствам зосередити свою увагу на найкритичніших сферах диференціації та цінності клієнтів. На думку ученого, ефективність використання смартсорсингу зумовлена зниженням витрат, збільшенням темпу впровадження інновацій, перенесенням та оптимізацією ризиків.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових праць, впровадження інновацій у сфері транспортної логістики в Україні в умовах посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів потребує подальших досліджень у напрямі сучасних інноваційних підходів до удосконалення транспортно-логістичних процесів під впливом сучасних інформаційних технологій на оптимізацію ланцюга постачань.

Метою статті є дослідження наявних інноваційних підходів до розвитку транспортної логістики, що застосовуються у вітчизняній та закордонній практиці для підвищення ефективності доставки вантажів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні економічні умови, швидкість, з якою відбувається обмін інформацією, ресурсами та продуктами на ринку, висувають нові, більш жорсткі вимоги до транспортної логістики. Однією з таких вимог є необхідність постійного впровадження інновацій у різні складові транспортно-логістичного процесу.

Незважаючи на те, що інновації і раніше розглядалися як підґрунтя зростання у сфері логістики, її значення досі залишається недооціненим. Орієнтація на інновації – це те, що у транспортній логістиці в Україні потрібно значно покращити. В Україні за підсумками 2014–2016 рр. за видами економічної діяльності транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність інноваційно активними були 9,7 % підприємств, за період 2016–2018 рр. їх частка зросла до 15,5 % від загальної кількості підприємств [2].

З розвитком глобалізації та значними структурними індустріальними змінами, що ведуть до складніших та взаємопов'язаних ланцюгів поставок, транспортна логістика повинна зосереджуватись на замовниках та впроваджувати такі інновації, які, на їхній погляд, є найбільш доцільними. При розробленні напрямів інноваційного оновлення керівники транспортно-логістичних компаній повинні розуміти, що ті інновації, які не створюють доданої вартості клієнту, марні. Інновації в транспортно-логістичному секторі можуть створюватись як нові або вдосконалені та можуть стосуватись як можливостей, так і процесів, наприклад, удосконалення в управлінських системах, підвищення кваліфікації фахівців із логістики та менеджерів ланцюгів поставок, обробки інформації, транспортування та зберігання вантажів, вдосконалення транспортно-логістичної інфраструктури.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Найбільш поширеною є класифікація інновацій, що передбачає їх поділ на поступові та радикальні. Поступові інновації означають невеликі зміни або подальшу оптимізацію. Вони переважно відбуваються в процесі підвищення ефективності, приносять економію витрат, що дозволяє логістичним компаніям або знижувати ціни, або підвищувати норму прибутку. Радикальні інновації, які поділяються на проривні або руйнівні, передбачають суттєві зміни та руйнують діючі норми щодо об'єкта інновацій. Їх помічають споживачі і мають прямий вплив на них. В організації процесу постачання та збуту насамперед інновації повинні стосуватись транспортно-логістичних компаній. Інновації – це один із ключових важелів, який транспортно-логістичні компанії можуть використовувати для реалізації стратегії зростання та підвищення конкурентоспроможності. Широкомасштабні інновації охоплюють п'ять напрямів: продукти та послуги, бізнес-модель, бізнес-процеси, мережеві комунікації, потреби клієнтів.

Корисність розвитку транспортної логістики є безперечною також і на макрорівні, про що свідчить відповідний іноземний досвід, особливо країн, які за останні роки отримали швидкий економічний розвиток. Нещодавно уряд Сінгапуру виклав своє бачення майбутнього країни, описуючи, як різні сектори можуть використовувати технологію, інновації та мегатенденції, щоб вивести місто-державу на наступний рівень. Цей підхід включає спеціальну карту трансформації промисловості для логістичного сектору, на яку припадає 7,7 % ВВП та понад 8 % робочих місць Сінгапуру.

Однією з міжнародних організацій, які не тільки досліджують умови та результати ведення бізнесу, а й сприяють йому, є Світовий банк, який протягом багатьох років є активним прихильником митної реформи та модернізації управління кордонами як важливої інфраструктурної складової транспортної логістики. За останні 20 років Світовий банк інвестував понад 120 проєктів для покращення проблем прикордонних служб. Поточний торговий портфель включає приблизно 300 млн дол. у межах операцій, пов'язаних із кордонами, та технічної допомоги. Обґрунтування таких витрат пояснюється такими фактами: до 50 % врожаю втрачається між фермою та домогосподарствами, викиди, пов'язані з транспортом, становлять близько 15 % загальних викидів парникових газів, 60 % цих викидів надходить від автомобільного транспорту, логістичні витрати впливають на дрібних фермерів непропорційно (до 23 % від їх загальних витрат). Таким чином, логістика – це послуги, знання та інфраструктура, що дозволяють вільно переміщати товари та людей і є ключовим елементом досягнення стійкої продовольчої безпеки, а отже, і рушієм конкурентоспроможності та економічного розвитку. Такий висновок має вирішальне значення для підвищення продовольчої безпеки, оскільки за прогнозами в планетарному масштабі буде необхідно прогодувати 9 млрд людей до 2050 року. У цьому контексті однією з ініціатив, яку очолює Світовий банк, є багатодонорний цільовий фонд стійкої логістики, створений у вересні 2013 року за підтримки уряду Нідерландів. Фонд фінансує конкретні заходи чи проєкти в країнах, що розвиваються, спрямовує свою увагу на сталому розвитку, оцінюванні обмежених ресурсів, мінімізації впливу на навколишнє середовище. У цьому новому інтегрованому баченні розвитку стабільна логістика та транспорт є основою для подолання продовольчої безпеки та зміни клімату [16].

Враховуючи євроінтеграційні наміри України розглянемо досвід європейських країн у розвитку логістичних інновацій, що впроваджуються на рівні транспортно-логістичних компаній (табл. 1).

З даних табл. 1 видно, що найменш вагомою причиною інноваційного розвитку транспортно-логістичних компаній є відповідь на зміни в нормативно-правовому полі, а найбільш вагомою – підвищення ефективності показників їхньої діяльності. При цьому на другому місці за важливістю є відкриття нових ринкових можливостей.

Таблиця 1

Підприємства країн Європи, які впроваджували інновації в логістиці за різними причинами, %

Країна	Причина впровадження інновацій				
	у відповідь на ціновий тиск	підвищення ефективності роботи підприємства	відкриття нових ринкових можливостей	у відповідь на тиск ринку	у відповідь на нормативні положення
Німеччина	5,9	8,7	4,9	5,6	3,2
Естонія	5,1	3,3	2,6	3,7	2,9
Греція	9,4	11,7	10,9	8,6	6,9
Франція	7,3	5,9	7,2	6,3	4,0
Хорватія	7,6	10,0	9,5	7,2	5,0
Італія	8,0	9,4	6,4	6,1	2,8
Латвія	2,6	4,0	3,1	2,3	1,5
Литва	1,6	1,1	1,5	2,1	2,5
Люксембург	8,1	8,1	5,1	7,1	3,5
Угорщина	5,9	8,4	6,7	5,1	3,6
Мальта	5,3	7,4	4,5	4,1	1,8
Португалія	10,7	16,6	12,3	12,8	7,0
Румунія	3,2	4,0	3,8	2,8	2,2
Словенія	13,0	14,4	12,8	10,8	7,8
Словаччина	8,3	10,0	7,5	7,6	2,5
Швеція	5,4	7,9	6,1	6,0	–
Північна Македонія	3,3	6,6	6,8	3,8	1,6
Сербія	5,1	7,7	9,9	6,0	2,6
Болгарія	2,7	4,6	4,3	2,5	1,3
Середнє значення	6,2	7,9	6,6	5,8	3,8
Медіана	5,9	7,9	6,4	6,0	2,8

Джерело: складено авторами на основі [9].

На рис. 1 наведені основні напрямки здійснення інновацій у логістиці окремих країн Європи. На жаль, аналогічна статистика, попри європейські прагнення, в Україні не ведеться. Для нашої держави був би цікавим приклад такої країни, як Північна Македонія, яка тільки починає переговори щодо вступу до ЄС, але її статистичні спостереження вже багато в чому відповідають загальноєвропейським стандартам і відповідні дані аналізуються Євростатом.

Відповідно до рейтингу Світового банку Logistics Performance Index, який проводиться один раз на два роки, у 2018 р. Україна посіла 66-е місце серед 160 країн світу (табл. 2). Перше місце в рейтингу посіла Німеччина, яка є лідером за таким показником, як якість логістичної інфраструктури, компетентність і якість логістичних послуг, ефективність митної обробки вантажу. Серед країн, які увійшли до десяти найкращих за складовими можливості організації міжнародних вантажовідправлень та своєчасності доставки вантажів у пункти призначення, перше місце посіла Бельгія, за можливістю контролю і відстеження вантажів – Фінляндія [13].

Таблиця 2

Україна в рейтингу Logistics Performance Index

Показник	Рік				
	2010	2012	2014	2016	2018
Кількість країн світу, для яких визначався рейтинг	155	155	160	160	160
Місце України в рейтингу, у тому числі за складовими:	102	66	61	80	66
Ефективність митної обробки вантажу	135	88	69	116	89
Якість логістичної інфраструктури	79	70	71	84	119
Можливості організації міжнародних вантажовідправлень	84	83	67	95	68
Компетентність і якість логістичних послуг	77	61	72	95	61
Можливість контролю і відстеження вантажів	112	50	45	61	52
Своєчасність доставки вантажів у пункти призначення	114	68	52	54	56

Джерело: складено автором на основі [13].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

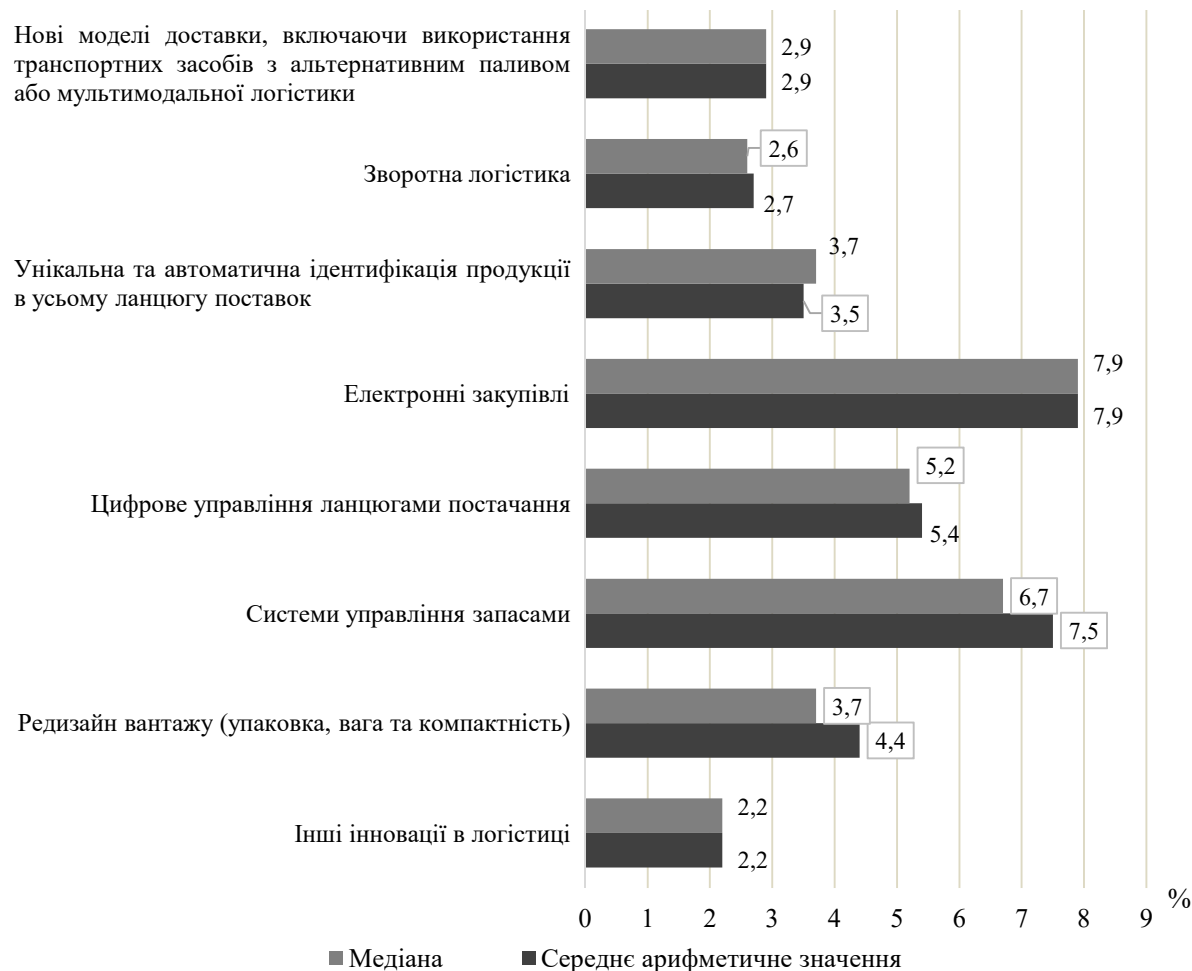

Рис. 1. Підприємства, які впроваджували інновації в логістиці за типом інновацій у країнах Європи, %

Джерело: складено авторами на основі [8].

Як видно з даних, наведених у табл. 2, за розвитком логістики Україна у 2018 р. піднялася на 14 позицій у порівнянні з 2016 р. Попри суттєве покращення позицій у рейтингу, за одним із найважливіших показників – якість логістичної інфраструктури – за зазначений період спостерігається зниження на 35 пунктів. Традиційно перші місця у вищезазначеному рейтингу за показниками розвитку логістики посідають країни Європи. Крім Німеччини, Бельгії і Фінляндії, зазначених вище, до їх складу входять Швеція, Австрія Нідерланди, Данія, Велика Британія.

Однією з причин таких високих позицій є комплексний підхід до інноваційного оновлення та прагнення об'єднуватись і розвивати співпрацю в напрямі пошуку дієвих шляхів вирішення наявних проблем у розвитку логістики. Зазначені країни, крім Великої Британії, входять до складу Європейського Союзу (ЄС). Підраховано, що в найближчі 10–15 років 90 % світового зростання буде забезпечено за межами ЄС, тому країни, що входять до його складу, повинні використовувати всі можливості підвищення рівня конкурентоспроможності, виходу на нові ринки [16].

Одним із найвідоміших у Європі є асоціативне об'єднання «Європейська технологічна платформа ALICE», створене з метою розробки комплексної стратегії досліджень у сфері розвитку ринку інновацій, управління логістикою та ланцюгами поставок в Європі. Платформа надає допомогу та консулює Європейську Комісію щодо реалізації Програми досліджень ЄС «Горизонт 2020» у сфері логістики, якою передбачено фінансування екологічно чистих видів транспорту, ресурсозберігаючих технологій на транс-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

порті з метою мінімізації негативного впливу транспортних систем на навколишнє середовище [15]. Члени асоціації мають доступ до мережі міждисциплінарних спільних досліджень та інновацій, наукових шкіл та державних установ. Членами ALICE є біля 150 транспортно-логістичних компаній. Стратегічними планами асоціації до 2030 року є підвищення ефективності логістики на 30 % [10].

Наступною організацією є Європейська асоціація логістики (ELA), діяльність якої спрямована на створення міжнародного форуму з питань розвитку ринку логістики, мережі постачань та професії «логіст». Для забезпечення взаємодії з Європейським Парламентом та різними Генеральними дирекціями Європейської комісії, ELA організовує спільні заходи та наради. Особливо цікавим є досвід співпраці ELA з провідними науковими установами. Щороку комітет з досліджень ELA організовує семінар з питань європейської логістичної освіти, запрошуюючи провідних лекторів університетів, які долучаються до реалізації дослідницьких проєктів у галузі логістики. Також ELA співпрацює з багатьма університетами та опікується конкретними програмами підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальностями, пов'язаними з логістикою, наприклад, бакалаврів з логістики та управління якістю та магістрів з управління міжнародними ланцюгами постачальників в університеті Шкода-Авто в Чехії, магістрів з логістики в університеті м. Лодзь у Польщі тощо [11].

ELA тісно співпрацює з Європейським сертифікаційним комітетом з логістики (ESBL) в напрямі дотримання загальноприйнятих європейських стандартів якості процедури атестації логістів.

В Україні членом ELA з 2009 р. є Асоціація «Український логістичний альянс», членами якої є логістичні компанії, заклади вищої освіти, громадські організації, що провадять діяльність у сфері логістики. Серед пріоритетних напрямів діяльності Асоціації основними є створення сприятливих умов для розвитку ринку логістичних послуг в Україні, підвищення кваліфікації професійних кадрів із логістики та впровадження інновацій у діяльність логістичних операторів. Тісно співпрацює з ELA і Український логістичний кластер, що являє собою об'єднання організацій, які здійснюють діяльність у сфері логістики.

Іншим важливим напрямом інноваційного оновлення логістики є його інформатизація. Рада логістичного менеджменту США (CLM) визначила логістику як процес планування, впровадження та контролю економічно ефективного потоку та зберігання сировини, виробничих запасів, готової продукції та відповідного потоку інформації від точки походження до пункту споживання з метою задоволення вимог замовника [7].

Прикладом інформатизації логістичних процесів можна вважати пропозиції литовського стартапу GoRamp, який пропонує такі інноваційні продукти:

- єдину платформу для керування транспортними замовленнями, що дає змогу усунути проблеми черг на складах і скорочує час обробки вантажів;
- засоби управління часовими інтервалами складу для створення віртуального сховища обробки інформації від компаній, відповідальних за навантаження і вивантаження товарів, завдяки чому споживачі можуть заздалегідь забронювати відповідний час прибуття вантажів відповідно до своїх потреб [5].

В умовах розвитку штучного інтелекту заслуговують на увагу можливості його використання у сфері розвитку транспортної логістики. Так, німецька компанія INFORM використовує гібридні технології штучного інтелекту, які об'єднують аналіз операцій, машинне навчання і електронні системи контролю роботи транспорту. У компанії працює 750 бізнес-аналітиків, фахівців з обробки даних та розробників програмного забезпечення, які забезпечують ефективними рішеннями понад 1000 корпоративних клієнтів у 40 країнах світу. Використання штучного інтелекту дозволяє змінити логістичну бізнес-модель з реактивної на прогностичну та дає змогу онлайн-постачальникам здійснювати точні прогнози продажів [5].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Особливого значення транспортна логістика набуває в умовах зростання масштабів Internet-торгівлі. За прогнозами експертів, у 2020 році доставка товарів у день їх замовлення стане нормою для їх виконання. Над цим вже працюють такі відомі торговельні платформи, як Amazon, Target, Walmart, які прагнуть прискорити швидкість доставки замовлень клієнтам. Розширюється сфера використання штучного інтелекту як інструмент прогнозної транспортно-логістичної аналітики. Набуває активного розвитку використання безпілотного наземного транспорту, роботизованих кур'єрів.

На основі узагальнення вищезазначеного досвіду запропоновано інноваційні підходи до розвитку транспортної логістики в Україні, практичні приклади використання яких наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Інноваційні підходи до розвитку транспортної логістики в Україні

Назва підходу	Приклади застосування
Організаційно-технічний	Використання уніфікованої для всіх видів транспорту системи кодування вантажів, вантажовідправників і вантажоотримувачів
Технологічний	Розвиток термінальних технологій перевезення вантажів у внутрішньому та міжнародному сполученнях, використання 3D технологій при модернізації і реконструкції об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури, застосування безпілотного транспорту в агросекторі, промисловості, при перевезенні вантажів і пасажирів, а також у сфері безпеки й оборони
Інформаційний	Застосування інформаційно-комунікаційних технологій та штучного інтелекту для аналізу, прогнозування та управління вантажо- та пасажироперевезеннями, швидкого обміну фінансовою, комерційною, логістичною документацією
Мережевий	Створення транспортно-логістичних кластерів, холдингів, асоціацій, розвиток взаємодії з міжнародними транспортними та логістичними організаціями, національними науково-дослідними установами, закладами вищої освіти

Джерело: складено авторами.

Запропоновані інноваційні підходи розвитку транспортної логістики є певною платформою, де передові ідеї різних стейкхолдерів застосовуються для створення нової цінності чи досвіду для всіх зацікавлених сторін на міжнародному й національному рівнях, включаючи споживачів. Така співпраця в умовах поглиблення глобалізаційних процесів та розвитку цифрової економіки має за мету спільне створення цінності на принципах зближення ідей, технологій, стратегій розвитку транспортної логістики.

Висновки і пропозиції. У більшості країн, де логістика отримала інтенсивний розвиток, уже створені й успішно функціонують логістичні асоціації, видається велика кількість періодичних видань із різних напрямів логістики, проводяться всесвітні та європейські конгреси, присвячені інноваційному розвитку транспортно-логістичних систем. Завдяки цьому ці країни посідають перші місця в міжнародних рейтингах, розширюють межі зовнішньоекономічної діяльності. Вивчення передового досвіду щодо інноваційного оновлення транспортної логістики в Україні повинно стати першочерговим завданням на найближчі роки. Особливу увагу слід приділяти впровадженню сучасних цифрових технологій, хмарних сервісів, штучного інтелекту у практику діяльності транспортно-логістичних компаній. Без науково-методичного обґрунтування і достатнього обсягу фінансування впровадити такі зміни буде достатньо проблематично. У зв'язку з цим необхідно об'єднувати зусилля, ресурси й можливості транспортних і логістичних компаній у напрямі впровадження інноваційних змін. Особливо корисним стає іноземний досвід співпраці транспортно-логістичних підприємств із провідними університетами не тільки в напрямі підготовки висококваліфікованих фахівців, й у сфері науково-прикладних розробок. Затримка у впровадженні інноваційних підходів розвитку транспортної логістики може призвести до зниження конкурентних позицій на міжнародному транспортному ринку й безповоротних економічних втрат.

Список використаних джерел

1. Касич А. О., Сидоренко А. М. Перспективи активізації інноваційної діяльності на логістичних підприємствах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 15. Ч. 1. 2017. С. 147–151.
2. Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник 2019. 108 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf.
3. Потапова Н. А. Інноваційна політика у розвитку логістичних систем. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 776. С. 295–302.
4. Смерічевська С. В. Формування освітньо-інноваційного потенціалу логістизації національної економіки: стратегічні імперативи: монографія. Херсон, 2015. 320 с.
5. Штучний інтелект в логістиці. Everest. URL: <https://www.everest.ua>.
6. Vajec P. Evolution of Traditional Outsourcing into Innovative Intelligent Outsourcing – Smartsourcing. *Promet (Zagreb)*. 2009. Vol. 21(2). P. 93-101. DOI: 10.7307/ptt.v21i2.215.
7. Council of Logistics Management URL: <https://www.britannica.com/topic/Council-of-Logistics-Management>.
8. Enterprise that introduced innovation in logistics by type of innovation, NACE Rev. 2 activity and size class. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
9. Enterprises which introduced innovations in logistics by reason of the introduction, level of importance of the reason, NACE Rev. 2 activity and size class. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=inn_cis10_loginr&lang=en.
10. ETP-Alice. URL: <https://www.etp-logistics.eu>.
11. European Logistics Association. URL: <https://www.elalog.eu>.
12. Ioppolo G., Szopik-Depczynska K., Stajniak M., Konecka S. Supply Chain and Innovation Activity in Transport Related Enterprises in Eastern Poland. *Scientific Journal of Logistics*. 2016. Vol. 12(4), P. 227-236. DOI: 10.17270/J.LOG.2016.4.4.
13. Logistics Performance Index. URL: <https://lpi.worldbank.org/international/global>.
14. Petrenko N., Kozhukhivska R., Kustrich L., Kovalenko G., Makushok O. Development of innovative forms of logistics provision. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15(2). P. 327–339. DOI: 10.21511/imfi.15(2).2018.29.
15. Smart, Green and Integrated Transport. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/smart-green-and-integrated-transport>.
16. To feed the future, let's make logistics and transport sustainable. World bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/search?q=logistics+innovation&currentTab=1>.
17. Varella L., Goncalves M. Information Technology as the Main Competence in the Design of the Strategic Planning of Logistics Platforms. *Journal of Technology Management & Innovation*. 2013. Vol. 8(3). P. 160–172. DOI: 10.4067/S0718-27242013000400015.

References

1. Kasych, A. O., Sydorenko, A. M. (2017). Perspektyvy aktyvizatsii innovatsiinoi diialnosti na lohistrychnykh pidpriemstvakh. [Perspectives of Activation of Innovative Activities on Logistics Enterprises]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Uzhhorod National University Herald. International Economic Relations And World Economy*, 15(1), 147–151 [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy: statystychnyi zbirnyk 2018 [Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical Collection 2018]. www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/zb_nauka_2018.pdf.
3. Potapova, N. A. (2013). Innovatsiina polityka u rozvytku lohistrychnykh system [Innovative Politics in the Development of Logistic Systems]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*, 776, 295–302 [in Ukrainian].
4. Smerichevska, S. V. (2015). *Formuvannia osvithno-innovatsiinoho potentsialu lohistryzatsii natsionalnoi ekonomiky: stratehichni imperatyvy [Formation of educational and innovation potential of logistics of national economy: strategic imperatives]*. Kherson [in Ukrainian].
5. Artificial Intelligence in Logistics. Everest. Retrieved from <https://www.everest.ua>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

6. Bajec, P. (2009). Evolution of Traditional Outsourcing into Innovative Intelligent Outsourcing – Smartsourcing. *Promet (Zagreb)*, 21(2), 93-101. DOI: 10.7307/ptt.v21i2.215.

7. Council of Logistics Management. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Council-of-Logistics-Management>.

8. Enterprise that introduced innovation in logistics by type of innovation, NACE Rev. 2 activity and size class. Retrieved from <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

9. Enterprises which introduced innovations in logistics by reason of the introduction, level of importance of the reason, NACE Rev. 2 activity and size class. Retrieved from https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=inn_cis10_loginr&lang=en.

10. ETP-Alice. Retrieved from <https://www.etp-logistics.eu>.

11. European Logistics Association. Retrieved from <https://www.elalog.eu>.

12. Ioppolo, G., Szopik-Depczynska, K., Stajniak, M., Konecka, S. (2016). Supply Chain and Innovation Activity in Transport Related Enterprises in Eastern Poland. *Scientific Journal of Logistics*, 12(4), 227-236. DOI: 10.17270/J.LOG.2016.4.4.

13. Logistics Performance Index. Retrieved from <https://lpi.worldbank.org/international/global>.

14. Petrenko, N., Kozhukhivska, R., Kustrich, L., Kovalenko, G., Makushok, O. (2018). Development of Innovative Forms of Logistics Provision. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(2), 327–339. DOI: 10.21511/imfi.15(2).2018.29.

15. Smart, Green and Integrated Transport. Available at: Smart, Green and Integrated Transport. Retrieved from <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/smart-green-and-integrated-transport>.

16. To feed the future, let's make logistics and transport sustainable. World bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/search?q=logistics+innovation&currentTab=1>.

17. Varella L., Goncalves M. (2013). Information Technology as the Main Competence in the Design of the Strategic Planning of Logistics Platforms. *Journal of Technology Management & Innovation*, 8(3), 160–172. DOI: 10.4067/S0718-27242013000400015.

Парубець Олена Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Парубець Елена Николаевна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, 14035, г. Чернигов, Украина).

Parubets Olena – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine)

E-mail: olena.parubets@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5357-7581>

ResearcherID: H-5503-2015

Сугоняко Дмитро Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Сугоняко Дмитрий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры публичного управления и менеджмента организаций, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, 14035, г. Чернигов, Украина)

Sugonyako Dmytro – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Public Administration and Organizations Management, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035, Chernihiv, Ukraine)

E-mail: dmytro.sugonyako@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5054-7253>

ResearcherID: H-6572-2014

УДК 338.2:339.924(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-157-169

Олена Акименко

**СИНЕРГЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО
ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ОБРАННЯ УКРАЇНОЮ КУРСУ
НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЮ**

Елена Акименко

**СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО
ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ ВЫБОРА УКРАИНОЙ КУРСА
НА ЕВРОИНТЕГРАЦИЮ**

Olena Akymenko

**SYNERGETIC DETERMINANTS OF INDUSTRIAL PRODUCTION
DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS
OF THE UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION COURSE**

У статті розглянуто синергетичні детермінанти розвитку промислового виробництва з огляду на визнання синергетики новітнім позитивістським підходом до вивчення будь-якої відкритої системи з притаманними їй елементами самоорганізації і кібернетичного керування, яка відповідно до загальних принципів синергетичного світогляду буде модернізуватися, ініціюватися та виводитися на власні лінії розвитку. Доведено доцільність дослідження сукупності детермінант розвитку промислового виробництва як системи, де розкривається цілісність об'єкта, єдність і взаємозалежність компонент, що характеризується різноманітними типами зв'язків для досягнення спільного результату взаємодії елементів, ніж результативність кожного з них окремо, що і характеризує ефект синергії. Доведено, що необхідність національного промислового відродження актуалізує процес оцінювання розвитку промислового виробництва, її детермінант, з урахуванням їх системної розбалансованості, синергетичний вплив яких призупиняє розвиток. Наведено найбільш значущі з них: пасивна участь держави (майже відстороненість) у керуванні розвитком промисловості; незначний рівень технології виробництва та конкурентоздатності; незавидні структура експорту та рівень сприяння йому; кричуща зношеність основних фондів; відлучення банківсько-фінансового капіталу від промисловості; стрімко зростаючий відтік кадрів; недостатньо розвинута інноваційна система; неопрацьоване нормативно-правове забезпечення. Доведено, що саме через реалізацію Державної стратегії відбудеться перетворення вітчизняної промисловості в сучасний конкурентоспроможний комплекс, який відповідав би рівню великої європейської держави.

Ключові слова: синергетичні детермінанти; промислове виробництво; європейська промислова політика; промисловий розвиток; внутрішній ринок; конкурентоспроможний комплекс; стратегія; інноваційно-економічне зростання; євроінтеграція.

Табл.: 1. Рис.: 4. Бібл.: 18.

В статье рассмотрены синергетические детерминанты развития промышленного производства, с учетом признания синергетики новейшим позитивистским подходом к изучению любой открытой системы с присущими ей элементами самоорганизации и кибернетического управления, которое в соответствии с общими принципами синергетического мировоззрения будет модернизироваться, иницироваться и выводиться на собственные линии развития. Доказана целесообразность исследования совокупности детерминант развития промышленного производства, как системы, где раскрывается целостность объекта, единство и взаимозависимость компонент, характеризующееся разнообразными типами связей для достижения общего результата взаимодействия элементов, чем результативность каждого из них в отдельности, что и характеризует эффект синергии. Доказано, что необходимость национального промышленного возрождения актуализирует процесс оценки развития промышленного производства, ее детерминант, поскольку имеет место их системная разбалансированность, синергетического действия которых тормозит развитие. Приведены наиболее важные из них: отстраненность государства от управления промышленным развитием; низкий технологический уровень производства и конкурентоспособности; неудовлетворительная структура экспорта и уровень его поддержки; критическая изношенность основных фондов; отдаленность банковско-финансового капитала от промышленности; лавинообразный отток кадров; недостаток полноценной инновационной системы; несовершенство и неполнота нормативно-правового обеспечения. Доказано, что именно благодаря реализации государственной стратегии состоится преобразование отечественной промышленности в современный конкурентоспособный комплекс, который отвечал бы уровню большого европейского государства.

Ключевые слова: синергетические детерминанты; промышленное производство; европейская промышленная политика; промышленное развитие; внутренний рынок; конкурентоспособный комплекс; стратегия, инновационно-экономический рост; евроинтеграция.

Табл.: 1. Рис.: 4. Библ.: 18.

The article discusses the synergistic determinants of industrial production development with a view to recognizing synergetics as the newest positivist approach to the study of any open system with inherent elements of self-organization and cybernetic control, which will be modernized and modernized according to the general principles of synergistic worldview. The

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

expediency of studying the set of determinants of industrial production development as a system revealing the integrity of the object, the unity and interdependence of the components characterized by different types of bonds to achieve a common result of the interaction of elements than the effectiveness of each of them individually, which characterizes the effect of synergy. It is proved that the need for national industrial revival actualizes the process of evaluating the development of industrial production, its determinants, since there is a systemic imbalance, the synergistic action of which impedes development. The most significant of these are: the state's remoteness from managing industrial development; low technological level of production and competitiveness; unsatisfactory export structure and level of support; critical deterioration of fixed assets; separation of banking and financial capital from industry; an avalanche outflow of frames; lack of a full-fledged innovation system; imperfection and incompleteness of legal support. It is proved that it is through the implementation of the State Strategy that the domestic industry will be transformed into a modern competitive complex, which would correspond to the level of a large European state.

Keywords: *synergetic determinants; industrial production; European industrial policy; industrial development; domestic market; competitive complex; strategy; innovation and economic growth; European integration.*

Table: 1. Fig: 4. References: 18.

JEL Classification: L51; F63

Постановка проблеми. Головною ознакою сучасного економічного світового розвитку є передова роль промисловості, яка справляє найбільший мультиплікативний ефект на економіку будь-якої країни з різним рівнем економічного розвитку, виробляючи значну частину валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), створюючи та підтримуючи робочі місця, активізуючи інноваційну діяльність, гарантуючи одержання доходів від експорту, наповнюючи податковими платежами державний бюджет, формуючи фундамент для сталого соціально-економічного розвитку країн [1].

Беззаперечним є факт, що саме незбалансована система взаємодії технологічних старих систем, успадкованих від радянських часів, та нових, які виникли в процесі індустріалізації і глобалізації у світовій економіці, дає уявлення про вітчизняну промисловість. І саме через нарощування технологічної та ресурсної бази для модернізації промисловості, зумовлене інноваційним розвитком та переходом до цифровізації промислового виробництва, можливо досягти високих темпів розвитку та рівня прибутковості промислового виробництва.

Для України немає іншої альтернативи, ніж розроблення та втілення індустріальної політики, яка має відповідати новим викликам, що постають у зв'язку з активізацією інтеграції до глобального економічного простору та новим перспективам глобального та внутрішнього характеру (стрімким змінам у технологіях, появою нових виробництв, кліматичним змінам, розривам у продуктивності праці, лібералізацією торгівлі, збільшенням частки людей літнього віку, трудової міграції, необхідності територіальної консолідації та регіональної інклюзії). Нині деіндустріалізація залишає країну зі статусом сировинної економіки з високим рівнем трудової міграції, мізерною робочою силою, незадовільною якістю життя (у складі ВВП частка IT-галузі та інноваційних секторів ще дуже невисока), нерозвиненим внутрішнім ринком та низьким платоспроможним попитом населення [2]. Підпорядкованість кон'юктурі глобальних сировинних ринків та чутливість до різких змін світових цін на сировинні ресурси, у поєднанні з волатильністю глобальних фінансових ринків, фактично робить цей сировинний статус небезпечним для країни. І поки статус України не зміниться на статус нової індустріальної країни з притаманними їй конкурентними перевагами на світовому ринку високотехнологічної інноваційної продукції, вона буде перебувати в бездонній глобальній залежності, яка буде формуватися за рахунок технологічних, фінансових, цінових, інституційних, інформаційних та демографічних каналів.

Для України життєво важливими є проведення структурних реформ для подальшого інноваційно-економічного зростання, які не тільки захистять її від зовнішньої агресії, а й дозволять швидкими темпами розвинути потужну економіку, важливими інструментами якої повинні стати, по-перше, структурна перебудова та модернізація промисловості; по-друге, запровадження шостого технологічного укладу; і нарешті, адаптація до революційних змін у промисловості (четвертої промислової революції). Тому ключ-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

човим аспектом припинення падіння промислового виробництва в Україні, і як наслідок, подальшого економічного зростання, виступає необхідність гармонізації з європейською практикою підходів до промислової політики, наповнення її новим змістом та віддалення від галузевого судження промислової політики.

Відповідно до цього вбачаємо за необхідне дослідити синергетичні детермінанти розвитку промислового виробництва з огляду на визнання синергетики новітнім позитивістським підходом до вивчення будь-якої складної відкритої системи з притаманними їй елементами самоорганізації і кібернетичного керування, яка відповідно до загальних принципів синергетичного світогляду буде не просто перебудовуватися (модернізуватися), а ініціюватися, виводитися на власні лінії розвитку [3; 4]. Виявлення суперечностей і здійснення цілеспрямованого пошуку способів їх розв'язання, упорядкування нестійких і хаотичних дій, надання їм новітнього напрямку розвитку для генерації технічних ідей та досягнення рівноважного стану – основні правила синергетики, яку і характеризує саме така взаємодія та виявлення еволюції системи на базі закономірностей внутрішньої самоорганізації. Фактично самоорганізація є встановленням організованості, порядку за рахунок узгодженої взаємодії компонентів системи за відсутності зовнішнього впливу [5]. Отже, передбачається створення трансформаційного потенціалу в самій системі за рахунок взаємодії її детермінантів (компонентів).

Зазначене зумовлює доцільність та необхідність дослідження сукупності детермінант розвитку промислового виробництва, як системи, де розкривається цілісність об'єкта, єдність і взаємозалежність компонент, що характеризується різноманітними типами зв'язків з метою досягнення спільного результату взаємодії елементів, ніж результативність кожного з них окремо, що і характеризує ефект синергії. В обґрунтуванні цих тез і дослідженні зазначених проблем полягає мета цієї статті, яка є актуальною на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку промислового виробництва присвячені як конференції і наукові доповіді, так і праці провідних експертів, спільноти науковців, серед яких: Л. Абалкін, В. Архипов, А. Анчишкін, І. Ансофф, В. Геєць, З. Герасимчук, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, М. Згуровський, В. Леонтєв, О. Кушніренко, Л. Мельник, Н. Шелудько, І. Яненкова, В. Трегобчук, В. Шевчук та ін. Однак попри вагомий кількість публікацій за означеною проблемою, обраний напрям дослідження є актуальним та своєчасним з огляду на майже відсутнє цілісне та системне уявлення про напрями необхідних трансформацій вітчизняної промисловості та завдань її перспективного розвитку, хоча певні стратегії вже існують. Отже, дослідження питань промислового розвитку є одним з найактуальніших з урахуванням необхідності забезпечення зростання та оновлення економіки як у сучасній Україні, так і в багатьох країнах світу.

Взагалі будь-який розвиток формується та забезпечується його детермінантами. У перекладі з латинської *determinans* означає визначальний, вважається основним чинником або складовою (компонентом), що визначає розвиток певного явища або процесу. Із трактуванням детермінант пов'язане вчення про взаємозв'язок та об'єктивну зумовленість (причинність) явищ і процесів реальності (як природи, так і суспільства або людської поведінки). Так, Ж. Гурвич визначає детермінант універсальним чинником, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, позиціонуючи зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, наповнюючи новим змістом, зумовленим функціональною спрямованістю зазначеного середовища [6; 8]. Ю. М. Лопатинський, С. І. Тодорюк у своїх дослідженнях детермінант визначають, по-перше, як умови, причини, фактори, від яких залежить розвиток; по-друге, як елементи, складові сталого розвитку [7]. Таким чином, вищезазначене зумовлює необхідність та доцільність визначення сукупності детермінант промислового

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

розвитку як системи, де розкривається цілісність об'єкта, єдність та взаємозалежність компонент, що характеризується різноманітними типами зв'язків. Інтегральні властивості систем зумовлюють вищий спільний результат взаємодії елементів, ніж результативність кожного з них окремо, що характеризує ефект синергії. Необхідність національного промислового відродження для забезпечення зростання та оновлення української економіки актуалізує процес оцінювання промислового виробництва, аналіз його синергетичних детермінантів, оскільки за цими результатами можливо впевнено визначити стратегію подальшого перспективного розвитку промисловості держави з урахуванням наявних можливостей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. 2014 рік став для України роком прийняття важливих рішень, які стосувались не тільки зміни зовнішніх орієнтирів щодо позиції у міжнародному гео економічному просторі, а й подальшої трансформації розуміння необхідності повернення до парадигми індустріального розвитку, але на якісно нових засадах, коли промислова політика спрямовується не лише на вирішення проблем функціонування відповідного сектору економіки згідно з визначеними пріоритетами, а й виступає важливою координуючою складовою та платформою для формування інших видів державної політики. У зв'язку з цим набуває актуальності виокремлення синергетичних детермінант розвитку промислового виробництва в умовах обрання Україною курсу на євроінтеграцію та пристосування до нової європейської промислової політики XXI ст.

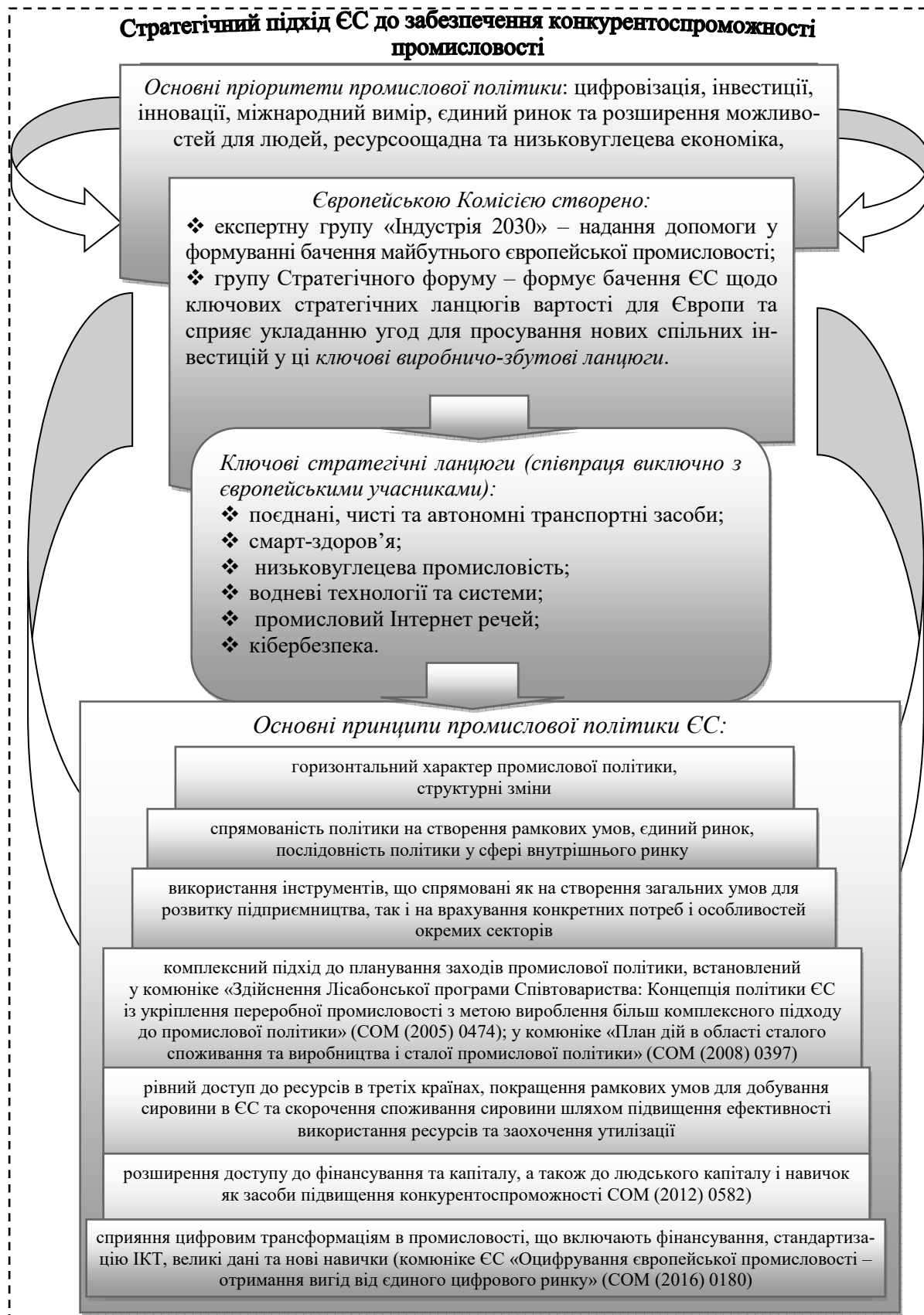
Постановка мети. Мета цього дослідження полягає у спробі теоретичного узагальнення, систематизації, визначенні детермінантів розвитку вітчизняного промислового виробництва в умовах європейської інтеграції та намаганні пристосуватися до нової європейської промислової політики XXI ст., яка є ключем до сталого та інклюзивного зростання.

Виклад основного матеріалу. Обрання країною стратегічного орієнтира на євроінтеграцію та необхідність зміни пріоритетів промислового розвитку з усвідомленням важливості парадигми індустріального розвитку на якісно нових засадах, вимагає розробки та затвердження оновленої промислової політики, що буде вирішувати не лише проблеми функціонування відповідного сектору економіки, а й виступатиме важливою координуючою компонентою та платформою для створення інших видів державної політики.

Актуальним для впровадження в Україні принципово оновленої промислової політики, що зможе знизити чутливість вітчизняної економіки до загроз внутрішнього та глобального змісту, тим самим забезпечити збалансованість економічного зростання та рішучість економіки до викликів майбутнього, є дослідження і практичне використання досвіду успішної імплементації промислових політик у зарубіжних країнах з урахуванням принципів промислової політики Європейського Союзу (далі – ЄС) [9]. Європейська модель промислової політики (рис. 1) ґрунтується на паритетному партнерстві держави і бізнес-структур, на створенні сприятливих передумов для подальшого розвитку всіх галузей економіки з урахуванням основних цілей промислової політики, серед яких:

- прискорення адаптації промисловості до структурних змін;
- створення зручного середовища для активізації та піднесення підприємництва в межах усього ЄС (особливо малих та середніх підприємств);
- створення відповідних умов для співпраці між підприємствами;
- налаштування на більш ефективне використання промислового потенціалу в галузі досліджень, розробок та інновацій [9].

Рис. 1. Європейська модель промислової політики як ключ до сталого та інклюзивного зростання

Джерело: побудовано автором на основі [10; 11; 12.]

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Саме підписанням Маастрихтського договору, який започаткував утворення ЄС та окреслив основні напрями співпраці в правовій, політичній, економічній та оборонній сферах, було розпочато еволюцію сучасного дизайну промислової політики ЄС. Створення та функціонування ЄС засновувалося на демократичних принципах, які тісно пов'язані з лібералізацією економіки. Але ж сучасну економічну діяльність ЄС пов'язують із реалізацією Стратегії «Європа 2020» (2010 рік), яка була розроблена під впливом неоліберальних ідей. Направленість цієї Стратегії була спрямована на підвищення зайнятості (що призводить до збільшення витрат підприємств на оплату праці), врахування нових правил захисту довкілля (що є занадто витратною статтею для підприємств), зміцнення позиції осіб з вищою освітою (що не асоціюється з поточними потребами промисловості) та зниження бідності. Не можна обійти той факт, що саме соціальну та екологічну модель розвитку, а не формування індустріальної моделі репрезентувала ця Стратегія [13].

Далі Європейською комісією впроваджено економічну категорію «стала промислова політика Європейського Союзу», а Радою ЄС розширено її до терміна «нова європейська промислова конкурентна політика». Єврокомісією запропоновано партнерство в промисловій політиці (2012 рік) та передбачено її фокусування на інвестуванні й інноваціях у шести видах діяльності такої пріоритетності: передових обробних та ключових технологіях, біологічних продуктах, сталій промисловій та будівельній політиці, екологічно чистому транспорті та розумних мережах.

При цьому було передбачено частку обробної промисловості, яка стабільно зменшувалася (з 16 до 20 % ВВП), збільшити, по-перше, за рахунок обсягу інвестицій; по-друге, за рахунок розширення внутрішньої торгівлі товарами; по-третє, за рахунок суттєвого збільшення підприємств-експортерів у треті країни.

І нарешті, новачі відбулися в ЄС у вересні 2017 року шляхом визначення нових пріоритетів стратегії промислової політики – «Інвестиції у розумну, інноваційну та стійку промисловість», серед яких були названі такі: міжнародний вимір, єдиний ринок і розширення можливостей для людей, цифровізація, циркулярна та низьковуглецева економіка, інвестиції, інновації [14]. Остаточна нова промислова політика ХХІ ст. у Європі оголошена в маніфесті, узгодженому Францією та Німеччиною у лютому 2019 року, в якому концептуально наголошено на необхідності справжньої промислової політики, яка стане ключем до потужної промисловості, сталого та інклюзивного зростання. У маніфесті проголошено такі фундаментальні заходи:

1) запровадження стратегії щодо фінансування технологій за рахунок залучення інвестицій в інновації; посилення відповідальності за руйнівні інновації в межах Європейської інноваційної ради; задоволення світового лідерства у сфері штучного інтелекту; підтримка інновацій та розробка передових технологій у промислових секторах європейськими фінансовими ринками;

2) створення необхідної нормативної бази щодо субсидіювання підприємств та посилення систем контролю на державному рівні в межах процедур поглинання та злиття; відновлення положень щодо злиття (регламент № 139/2004); застосування правил надання державної допомоги;

3) негайне вжиття заходів щодо захисту промисловості з використанням скрінингу іноземних інвестицій; формування ефективного механізму взаємності державних закупівель із третіми країнами; сприяння спільній торговельній політиці ЄС з третіми країнами, що не входять до Союзу; забезпечення постійного контролю та адаптації торговельної політики для захисту стратегічної автономності, у тому числі термінова модернізація нормативних документів СОТ для запобігання практикам, які спотворюють міжнародну торгівлю [9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Також фокус глобалізації підкреслено розробкою коаліцією Industry4Europe колективного звернення (березень 2019 року) до голів держав та урядів країн ЄС із закликом представити промисловість в основі майбутнього розвитку ЄС [15]. Документ, що був підтриманий більшістю промислових об'єднань, включає певні вимоги, що висувають європейські промисловці до уряду ЄС: по-перше, зобов'язати наступний склад Єврокомісії включити до п'яти ключових пріоритетів порядку денного питання індустріалізації; по-друге, створити посаду віцепрезидента щодо регулювання питань індустріального розвитку; по-третє, зобов'язати Єврокомісію виробити таку стратегію індустріального розвитку, яка б містила чіткі індикатори ефективності; по-четверте, зобов'язати Європейську раду звітувати про результати реалізації такої стратегії [15].

Позиціонування Єврокомісією поточного стану підтримки розвитку промисловості в контексті наступного бюджетного циклу 2021–2027 та бачення подальших перспективних напрямів розвитку розміщено в документі «EU Industrial Policy» (13 березня 2019 року), в якому зосереджено увагу на стратегічних ланцюгах створення цінностей, ресурсоефективній та чистій економіці (на що буде виділено 25% бюджету), оновленні нормативної бази публічних закупівель, скрінінгу іноземних інвестицій, інструментах торговельного захисту та сприянні конкуренції для підтримки глобальної конкурентоспроможності [16]. Отже, модель промислової політики ЄС дедалі більше спрямована на виклики глобалізації, поглиблюючи ліберальні основи функціонування підприємств, галузей та ринків.

Як уже підкреслювалося раніше, для України в умовах зміни геоекономічного вектора в контексті інтеграційних процесів до європейського простору та імплементації нових, європейських цінностей, важливим аспектом є відходження від розуміння промислової політики в галузевому контексті та гармонізація з європейською практикою підходів до промислової політики.

Фокус стратегії промислового розвитку повинен бути зосереджений на забезпеченні сприятливих умов для створення конкурентоспроможності, поступовому заміщенні на ефективну горизонтальну секторальної політики, що створить рівні можливості для всіх галузей промисловості та прискорить структурну трансформацію економіки.

Однак сучасний розвиток промислового виробництва в нашій країні ще не став гарантом підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та національної безпеки держави. Складна кризова ситуація тримається, при цьому у 2014–2015 роках, на тлі загострення зовнішньої військової агресії на Сході країни, обсяг спаду виробництва був найбільшим і цей процес продовжується і надалі (рис. 2).

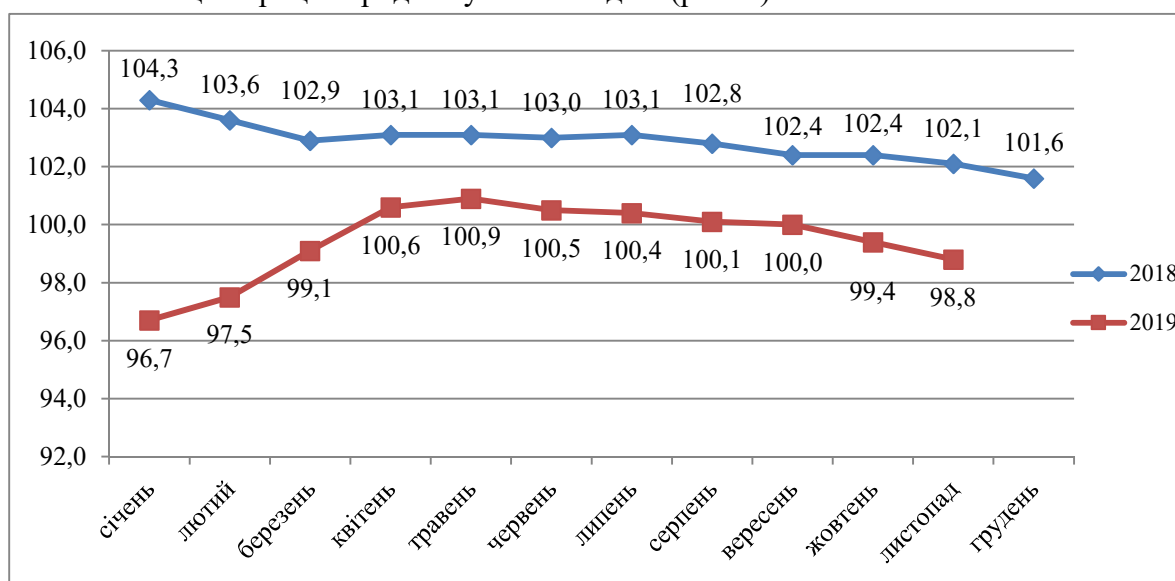

Рис. 2. Динаміка індексів промислової продукції за 2018–2019 рр.

Джерело: [17].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Промисловість в Україні демонструє стійке зниження, яке фіксують упродовж останніх шести місяців 2019 року, а в листопаді 2019 року обсяги промисловості скоротилися на 7,5 % проти листопада минулого року. Падіння було зафіксовано в таких галузях: переробна – на 6,4 %, добувна – на 7,9 %, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря – на 12 % (таблиця).

Таблиця

Індекси промислової продукції за основними видами діяльності, відсотків

Промислова продукція	Код за КВЕД 2010	Листопад 2019 до		січень- листопад 2019 до січня- листопада 2018	січень- листопад 2018 до січня- листопада 2017
		жовтня 2019	листопада 2018		
1	2	3	4	5	6
Промисловість	В+С+D	95,4	92,5	98,8	102,1
Добувна та переробна промисловість	В+С	94,0	93,2	99,0	102,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів з неї	В	93,1	92,1	100,8	102,4
добування кам'яного та бурого вугілля	05	91,8	89,6	101,4	103,3
добування сирової нафти та природного газу	06	97,4	99,1	102,3	102,9
добування металевих руд	07	94,4	91,1	100,9	102,8
Переробна промисловість	С	94,4	93,6	98,3	102,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10-12	92,7	95,3	100,5	98,9
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13-15	99,8	91,4	89,9	97,8
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16-18	96,3	91,4	94,1	102,9
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	19	94,0	92,9	95,0	103,8
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	99,3	134,0	103,0	119,4
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	99,8	99,0	106,3	101,1
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22, 23	92,0	93,9	98,7	100,1
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24, 25	91,7	85,8	97,5	101,4
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	26-30	94,8	87,3	95,2	103,7
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	73,9	74,3	105,0	103,5
виробництво електричного устаткування	27	101,2	94,7	79,2	86,3
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	96,3	91,0	103,3	104,3
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29, 30	97,5	84,6	90,8	111,7
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	31-33	101,5	101,5	99,9	106,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря	D	106,3	88,0	97,3	102,0

Джерело: [17].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Індекс промислового виробництва у листопаді 2019 року становив 92,5 % від його рівня в листопаді 2018 року, при цьому виробництво інвестиційних товарів знизилося на 9,1 %; споживчих товарів короткострокового використання – на 6,2 %; споживчих товарів тривалого використання – на 4,5 %; товарів проміжного споживання – на 6,8 %; За січень-листопад 2019 року кумулятивний показник промислового виробництва скоротився на 1,2 % (за 10 місяців 2019 року – 0,6 %) [17]. Серед видів промисловості найгірший стан склався в добувній та переробній промисловості із зазначеним показником 93,2 %, обсяг виробництва продовжує зниження. Найбільші темпи падіння промисловості в січні-листопаді 2019 року зафіксовано в таких областях: Хмельницькій – 15,0 %; Закарпатській – 12,9 %; Чернігівській – 11,1 %; Житомирській – 7,6 %; Волинській – 5,2 % [17].

За останні 10 років Україна відчутно втратила свої позиції щодо референтних країн-сусідів за показником частки доданої вартості промисловості у валовому внутрішньому продукті (з 127,4 % у 2010 році до 84,8 % у 2018) (рис. 3).

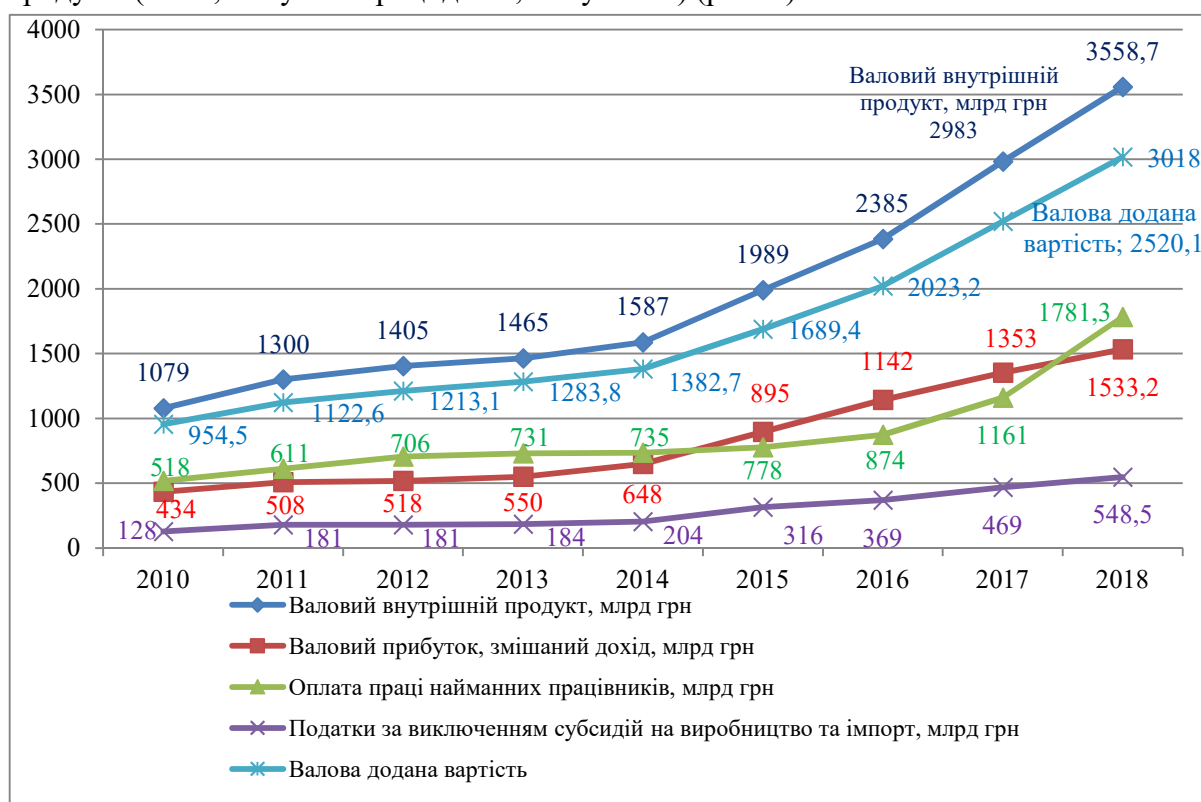

Рис. 3. Складові валового внутрішнього продукту за категоріями доходу з визначенням частки доданої вартості промисловості

Джерело: побудовано автором на основі [17; 18].

Науковцями Інституту економіки та прогнозування НАН України було проведено дослідження місця України у світовому вимірі та порівняно її з референтними країнами. Так, згідно з цим аналізом Україна посідає 43-є місце у світі зі 100 аналізованих країн за поточним рівнем розвитку промисловості та належить до країн із рівнем розвитку промислового потенціалу, нижчим за середній порівняно з іншими країнами у світі, при цьому такий рівень більшою мірою обумовлений масштабами промислового виробництва, а не складністю та комплексністю промислових процесів. Незважаючи на випередження провідних країн за внеском переробної промисловості у ВВП (2010 р. – 15 %; 2015 р. – 14 %; 2016 р. – 14,4 %; 2017 р. – 14,7 %; 2018 р. – 13,6 %), за часткою технологічних та високотехнологічних галузей у доданій вартості переробної промисловості Україна поступається як Польщі, Словаччині, Німеччині, так і Франції та Великій Британії. За показником надходження

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

прямих іноземних інвестицій Україна посідає передостаннє місце в групі референтних країн – 59-е, а обсяг залучених іноземних інвестицій у переробну промисловість України критично недостатній та дуже низький для удосконалення та модернізації виробництва. Для країн із перехідною економікою частка валового нагромадження основного капіталу в структурі використання ВВП, для підтримки економіки в конкурентоспроможному стані, повинна бути на економічно безпечному рівні – приблизно 25 %. У 2014 році частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП становила 14,2 %, у 2015 – 13,5 %, у 2016 – 15,5 %, у 2017 – 15,8 %; у 2018 – 17,2 % [18]. За зазначеним критерієм процес валового нагромадження в економіці є критично незадовільним.

Проведене дослідження дозволяє конкретизувати чинники обмеження промислового розвитку, що негативно впливають на всю економіку країни, серед яких: відстороненість держави від керування промисловим розвитком; стагнація промисловості, що спричиняє послаблення національної економіки; погіршення технологічної структури та низький технологічний рівень виробництва та конкуренції; брак повноцінної інноваційної системи промислових підприємств; низький рівень забезпечення власними інвестиційними ресурсами задля відтворення виробничого потенціалу промислових підприємств; низька продуктивність промисловості за обсягом створеної доданої вартості (підтвердження деіндустріальної моделі економіки); несприятливий інвестиційний клімат для розвитку індустріального бізнесу та брак інвестиційних ресурсів; галузевий розподіл інвестицій, орієнтований на низькотехнологічні галузі, що не забезпечує структурно-технологічну модернізацію виробництва; висока технологічна залежність від імпорту засобів виробництва; недосконалість товарних ринків; несприятливі умови для промислового експорту; низький рівень продуктивності праці за вимірами створеної доданої вартості; невідповідність кадрового забезпечення потребам промисловості та процесам модернізації; незадовільна для потреб індустріального розвитку виробнича інфраструктура; відмежування банківсько-фінансового капіталу від промисловості; недоопрацьованість нормативно-правового забезпечення [1].

Отже, здійснення соціально-економічних реформ, спрямованих на забезпечення стабільних умов життя та підтримку належного рівня добробуту населення, як і адаптація промислового виробництва до загальносвітових тенденцій розвитку, пов'язаних з формуванням постіндустріальної економіки, вимагають посиленої уваги до процесу здійснення структурних перетворень у промисловості та швидких дій держави, яка нині демонструє інертність щодо промислового сектору (рис. 4).

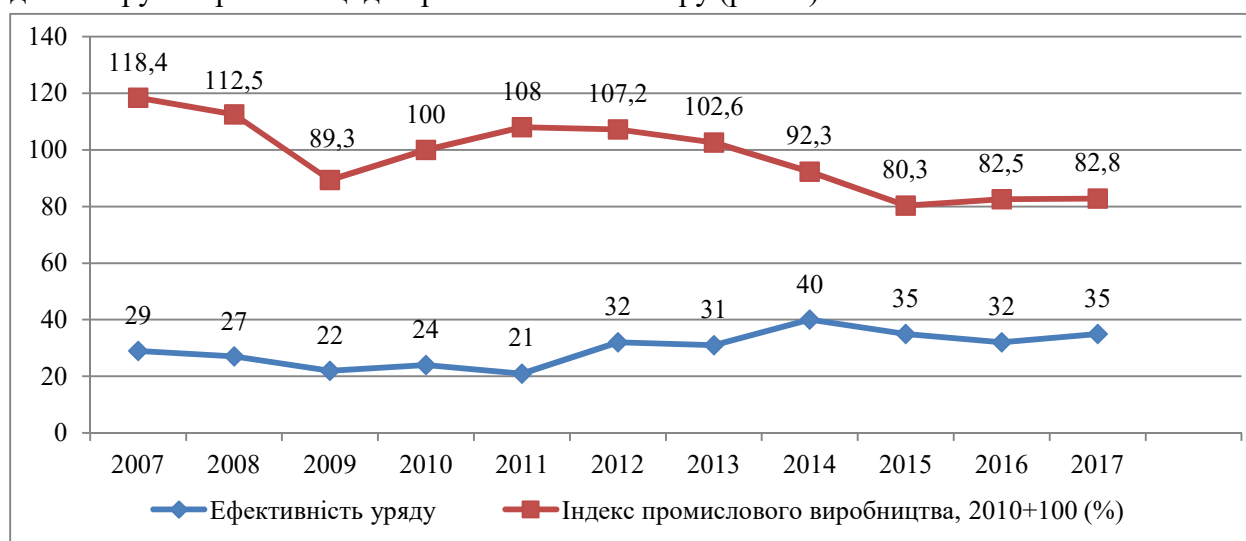

Рис. 4. Співвідношення між індексом ефективності уряду та індексом промислового виробництва в Україні, 2007–2017 рр.

Джерело: [1, с. 24].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Реалізація зазначених цілей вимагає відповідної Державної стратегії перетворення вітчизняної промисловості в сучасний конкурентоспроможний комплекс, який відповідав би рівню великої європейської держави. Зазначена стратегія повинна бути розроблена за участю представників бізнесу, вчених, промисловців, громадських спілок і асоціацій, шляхом формування комплексу забезпечених ресурсами Національних проєктів та програм, що реалізуються на засадах державно-приватного партнерства. Державна стратегія повинна враховувати кризовий стан в якому знаходиться промисловість, неможливість використання деякий час нинішнього її виробничо-технологічного потенціалу, новий період розвитку сучасного світу (неоіндустріалізацію), в основі якого покладено виробництво на базі інформаційних, інноваційних технологій та комп'ютерно-інтегрованих систем.

Головною стратегічною метою розвитку промисловості України має бути: перетворення наявних та створення нових промислових структур, їх об'єднання в цілісний, інтегрований у світову промислову систему, здатний до саморозвитку інноваційний промисловий комплекс. Державна та регіональна промислова політика повинна бути спрямована на максимальне залучення наявних внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей для відновлення з модернізацією багатьох існуючих, створення нових підприємств і формування повнофункціональних інноваційних промислових укладів.

Висновки і пропозиції. Отже, синергетичними детермінантами розвитку промислового виробництва в умовах обрання Україною курсу на євроінтеграцію та пристосування до нової європейської промислової політики XXI ст. мають бути:

- формування і реалізація нової державної політики в провідних сферах (виробничій, управлінській, споживчій, інноваційній, бюджетній, регуляторній, податковій, митній, валютній, зовнішньоекономічній, кредитно-фінансовій, кадровій),
- комбіноване забезпечення незамінними виробами та послугами економіки, сфери національної безпеки, населення та експорту;
- поліпшення діючих і формування нових технологічних укладів;
- гарантування подальшого розвитку промисловості за рахунок збільшення обсягів виробництва здебільшого високотехнологічної конкурентоспроможної продукції;
- вирішення проблеми зайнятості як у містах, так і в селах за рахунок створення привабливих робочих місць;
- забезпечення науково-технічним та матеріальним потенціалом пріоритетних секторів економіки;
- зміна структури експорту в бік наукомісткої складової і вихід України на вищий рівень міжнародного промислового співробітництва;
- формування сучасної системи науково-технологічного, ресурсного та інвестиційного забезпечення розвитку промисловості.

Саме через зміну позиціонування промисловості в житті країни та нового підходу держави до її функціонування і розвитку можливо досягнути випереджаючого розвитку промисловості, який має стати пріоритетним завданням усіх державних органів і структур України і керованого ними вітчизняного бізнесу в союзі з представниками громадянського суспільства. Усі інші проблеми, що пов'язані з дослідженням виходу української економіки на сучасну траєкторію розвитку через першочерговий розвиток промисловості, підходів до реформування промисловості, становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 158 с.
2. Новий економічний курс України. Стратегія інноваційного розвитку / за наук. ред. Т. Є. Унковської. URL: https://nku.com.ua/wp-content/themes/nku/img/NKU_book.pdf.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. Ганзюк С. М. Методологічно-синергетичний підхід щодо інноваційного розвитку економічної системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 24. С. 14–16.
4. Амоша О. І., Булеєв І. П., Шевцова Г. З. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. *Економіка промисловості*. 2007. № 1. С. 3–9. URL: http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2573/st_36_01_NEW.pdf?sequence=4.
5. Концептуальні засади теорії реформування економічної системи України / [авт. кол.: К. М. Бліщук, Є. М. Борщук, З. М. Бурик та ін.] ; за наук. ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук, проф. В. С. Загорського. Київ; Львів: НАДУ, 2012. 476 с.
6. Гурвич Ж. Диалектика и социология / пер. с фр. Gurvitch G. *Dialectique et sociologie*. Краснодар: Кубанский госуниверситет, НИЦ «Регион-Юг», 2001. 294 с.
7. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
8. Промисловість України: тенденції, проблеми, перспективи: монографія / Н. В. Тарасова та ін. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 320 с.
9. Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». Київ, 2019. 143 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>.
10. Industrial Policy. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy_en.
11. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. С 326/47. 26.10.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.
12. Gouardères F. General principles of EU industrial policy. Fact Sheets on the European Parliament. May, 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/61/general-principles-of-eu-industrial-policy>.
13. EUROPA 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
14. State of the Union 2017 – Industrial Policy Strategy: Investing in a smart, innovative and sustainable industry (18/09/2017). URL: https://ec.europa.eu/growth/content/stateunion-2017-%E2%80%93-industrial-policy-strategy-investingsmart-innovative-and-sustainable_en.
15. Let's put industry at the core of the EU's future! A joint call to the Heads of State and Government. *Industry4Europe*. March, 2019. URL: https://www.industry4europe.eu/assets/Uploads/A-new-Joint-Call-to-all-Heads-of-State-and-Government/b55dead63a/EU-version_Joint-Call_Heads-of-State-and-Government_Industry4Europev5.pdf.
16. EU Industrial Policy. European Commission. 2019. 18 p. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/betapolitical/files/brochure_industrial_policy_euco13032019.pdf?fbclid=IwAR2oecowWzjUrwhEl0oabKqcgVFCB33VNgJ7nLoK0oY2qIU9imdy3qDXJ.
17. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Інформаційна довідка: валовий внутрішній продукт у 2010–2018 рр. / за заг. ред. В. М. Мазярчука. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2018-05-13-gdp.pdf>.

References

1. Deineko, L. V. (Ed.). (2018). *Rozvytok promyslovosti dlia zabezpechennia zrostannia ta onovlennia ukraïnskoi ekonomiky: naukovo-analitychna dopovid [Industry Development for Growth and Renewal of the Ukrainian Economy: Scientific and Analytical Report]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Unkovska, T. Ye. (2018). *Novyi ekonomichnyi kurs Ukrainy. Stratehiia innovatsiinoho rozvytku [New Economic Course of Ukraine. Strategy of the innovative development]*. Retrieved from https://nku.com.ua/wp-content/themes/nku/img/NKU_book.pdf.
3. Hanzjuk, S. M. (2009). Metodolohichno-synerhetychnyi pidkhid shchodo innovatsiinoho rozvytku ekonomichnoi systemy [Methodological and synergetic approach to the innovative development of the economic system]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 24, 14–16 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Amosha, O. I., Bulieiev, I. P., Shevtsova, H. Z. (2007). Innovatsiine onovlennia tekhniko-tekhnolohichnoi bazy promyslovoho vyrobnytstva na synerhetychnykh zasadakh: teoriia i praktyka [Innovative updating of the technical and technological base of industrial production on a synergistic basis: theory and practice]. *Ekonomika promyslovosti – Economics of industry*, 1, 3–9. Retrieved from http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/2573/st_36_01_NEW.pdf?sequence=4.
5. Zahorskyi, V. S. (2012). *Kontseptualni zasady teorii reformuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy [Conceptual foundations of the theory of the economic system reforming of Ukraine]*. Kyiv; Lviv: NADU [in Ukrainian].
6. Gurvich, Zh. (2001). *Dialektika i sotsiologiya [Dialectics and Sociology]*. Krasnodar: Kubanskii gosuniversitet, NITs «Region-Iug» [in Russian].
7. Lopatynskiy, Yu. M., Todoriuk, S. I. (2015). *Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv [Determinants of the sustainable development of agricultural enterprises]*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t [in Ukrainian].
8. Tarasova N. V. et al. (2011). *Promyslovist Ukrainy: tendentsii, problemy, perspektyvy [Industry of Ukraine: tendencies, problems, prospects]*. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].
9. Deineko, L. V. (Ed.). (2019). *Promyslova polityka yak kliuchovyi instrument stratehii rozvytku: naukovo-analitychna dopovid [Industrial policy as a key tool of development strategy: scientific-analytical report]*. Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>.
10. Industrial Policy. European Commission. *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/industry/policy_en.
11. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union (26.10.2012). *Official Journal of the European Union*. C 326/47. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.
12. Gouardères, F. (May, 2019). General principles of EU industrial policy. Fact Sheets on the European Parliament. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/61/general-principles-of-eu-industrial-policy>.
13. EUROPA 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. *European Commission. ec.europa.eu*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%2020007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
14. State of the Union 2017 – Industrial Policy Strategy: Investing in a smart, innovative and sustainable industry (18/09/2017). *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/content/stateunion-2017-%E2%80%93-industrial-policy-strategy-investingsmart-innovative-and-sustainable_en.
15. Let's put industry at the core of the EU's future! A joint call to the Heads of State and Government. (March, 2019). *Industry4Europe*. Retrieved from https://www.industry4europe.eu/assets/Uploads/A-new-Joint-Call-to-all-Headsof-State-and-Government/b55dead63a/EU-version_Joint-Call_Heads-of-State-and-Government_Industry4Europev5.pdf.
16. EU Industrial Policy. European Commission (2019). *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/sites/betapolitical/files/brochure_industrial_policy_euco13032019.pdf?fbclid=IwAR2oeeoWZjUrwhEl0oabKqcgVFCB33VNgJ7nLoK0oY2qIU9imdy3qDXJ.
17. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky [Official site of the State Statistics Service]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Maziarchuk, V. M. (2018). *Informatsiina dovidka: valovyi vnutrishnii produkt u 2010-2018 rr. [Information background: gross domestic product in 2010–2018]*. Retrieved from <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/2018-05-13-gdp.pdf>.

Акименко Олена Юрійвна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Акименко Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Akyumenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor The Department of Accounting, Taxation and Audit Chernihiv National Technological University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: elena.akymenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>

ResearcherID: G-9876-2016

УДК 338.24:614.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-170-175

Світлана Назарко

**СУЧАСНА ПАРАДИГМА УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНОЇ РЕФОРМИ**

Светлана Назарко

**СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА УПРАВЛЕНИЯ УЧРЕЖДЕНИЕМ
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ПРОВЕДЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ
РЕФОРМЫ**

Svitlana Nazarko

**MODERN PARADIGM OF MANAGEMENT OF HEALTH CARE MANAGEMENT
IN THE CONDITIONS OF MEDICAL REFORM**

У статті розглянуто процес переходу від адміністративної до економічної моделі управління закладом охорони здоров'я. Визначено можливість і специфіку застосування соціально-економічного та системного підходів до економічного управління закладом охорони здоров'я з урахуванням форми власності та сфери діяльності. Розглянуто вимоги до кандидатів на зайняття керівних посад у медичних закладах та виокремлено нові знання та вимоги, якими повинні володіти в Україні керівники медичних закладів. З'ясовано, що основний критерій маркетингу медичного закладу в час ринкової економіки – конкуренція якістю.

Ключові слова: заклади охорони здоров'я; економічне управління; механізм управління.

Рис.: 1. Бібл.: 15.

В статье рассматривается процесс перехода от административной к экономической модели управления учреждением здравоохранения. Определена возможность и специфика применения социально-экономического и системного подходов к экономическому управлению учреждением здравоохранения с учетом формы собственности и сферы деятельности. Рассмотрены требования к кандидатам на занятие руководящих должностей в медицинских учреждениях и выделены новые знания и требования, которыми должны обладать в Украине руководители медицинских учреждений. Установлено, что основной критерий маркетинга медицинского учреждения, во время рыночной экономики - конкуренция качеством.

Ключевые слова: учреждения здравоохранения; экономическое управление; механизм управления.

Рис.: 1. Библ.: 15.

The article discusses the process of moving from an administrative to an economic model of managing a healthcare facility. The possibility and specifics of the application of socio-economic and systematic approaches to the economic management of the health care institution with regard to the ownership and sphere of activity are determined. Requirements for candidates for management positions in medical institutions are considered, and new knowledge and requirements that heads of medical institutions in Ukraine must possess are highlighted. It has been found that the main criterion for marketing a health care institution in the market economy is quality competition.

Keywords: health care institutions; economic management; management mechanism.

Fig.: 1. References: 15.

JEL Classification: I15

Постановка проблеми. Донедавна в медичній галузі панували методи адміністративного управління, які на тлі фінансування стали фундаментом екстенсивного розвитку закладів охорони здоров'я. Сьогодні в ринковому економічному середовищі цей шлях розвитку вичерпав свій потенціал, оскільки система не здатна використовувати економічні інструменти, важелі та стимули до пошуку нових типів закладів охорони здоров'я, а також підвищення якості спеціалізованих послуг, надання альтернативних форм методичної допомоги тощо, – це в сукупності створює основу для посилення дисбалансу та збільшення медичних, економічних та соціальних втрат.

Відповідно, нові ринкові реалії вимагають переформатування медичної галузі із застосуванням нових підходів до управління закладом охорони здоров'я. Саме тому дослідження спрямоване на вирішення проблеми застосування системного підходу до управління медичним закладом у контексті медичної реформи.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналізу теоретичних і практичних аспектів підвищення ефективності управління медичними закладами та його значення для економічного зростання, присвячені праці багатьох дослідників, серед яких варто виділити роботи: В. А. Грабовського, О. В. Дмитрука, В. М. Лехан, О. А. Мартинюка, Л. А. Мельника, Г. О. Слабкого, С. О. Смирнова, Л. С. Стефанишина, Л. І. Федулової, З. В. Юринця, Т. М. Ямненка.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, попри достатню кількість наукових публікацій, сьогодні окреслено коло проблем щодо ефективного управління медичними закладами на мікрорівні, які ґрунтуються на застосуванні економічних методів і потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою роботи є дослідження теоретичних аспектів та обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо систематизації компонентів механізму ефективного управління медичними закладами в сучасних економічних умовах.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання дослідження: проаналізувати кадрову політику в медичних установах; розглянути теоретичні аспекти підвищення якості медичного обслуговування із впровадженням сучасних науково обґрунтованих медичних стандартів; обґрунтувати ключові фактори конкурентоспроможності медичних закладів.

Виклад основного матеріалу. Процес управлінських рішень у медичних установах стає складнішим, враховуючи дедалі більшу різноманітність аспектів, що визначають реалістичність та потенційну ефективність таких рішень у сучасному контексті. Зміни, що відбуваються в медичній галузі, лімітне фінансування закладів охорони здоров'я, зростаючі потреби пацієнтів у якісній медичній допомозі, поширення сучасних методів лікування та діагностики – це фактори, що формують зовсім інші вимоги до всіх учасників відносин у сфері медицини [12].

У межах вітчизняної медичної реформи пропонується перекласти функції замовника медичних послуг на заклад, який буде розподіляти фінансові ресурси за рахунок платних послуг пацієнтам. Таким чином, держава рухається від підтримки мережі закладів охорони здоров'я, які надають безкоштовні послуги, до придбання послуг у цій мережі. Постачальником послуг визначено медичні заклади, а споживачами медичних послуг – пацієнтів. Відповідно до реформи передбачено формування автономного замовника послуг, автономних постачальників, які продаватимуть замовнику послуг медичні послуги, ґрунтуючись на підписанні договорів. Як перспектива – створення контролюючого органу чи наглядової ради. Отже, метою всіх державних дій має стати єдиний ринок медичних послуг (медичний простір), який об'єднуватиме всіх постачальників (установи, заклади охорони здоров'я), зокрема приватні медичні центри, заклади, аптеки тощо [1].

Однак у моделі збалансованого трикутника дій «споживач – замовник – постачальник» (рис. 1) відсутній важливий елемент – інноваційна компонента. Існуюча національна модель таких відносин недосконала, оскільки в ній практично не бере участі національний виробник інновацій (нових лікарських засобів, медичної техніки й виробів медичного призначення), а замовника послуг практично не існує, оскільки він інтегрований із постачальником. У ролі постачальника виступає держава, яка володіє закладами охорони та забезпечує їхнє утримання. Така ситуація не сприяє розв'язанню конфлікту інтересів усіх зацікавлених сторін, що призводить до низьких результатів (надання медичної допомоги та медичних послуг) при значних національних витрат на охорону здоров'я [2].

Отже, потрібно запровадити інноваційні підходи та елементи професійного менеджменту, адекватні трансформаційним процесам у галузі медицини, для покращення індикаторів якості всіх складових системи управління закладом охорони здоров'я: рівень кваліфікації медичного персоналу; сучасне обладнання, інноваційні та інформаційні технології із вдосконаленням автоматизованих електронних систем обробки інформації та систематичним покращенням якості та повноти медичної інформації; здатність максимально повно задовольняти потреби споживача, забезпечуючи повний спектр високоякісних медичних послуг.

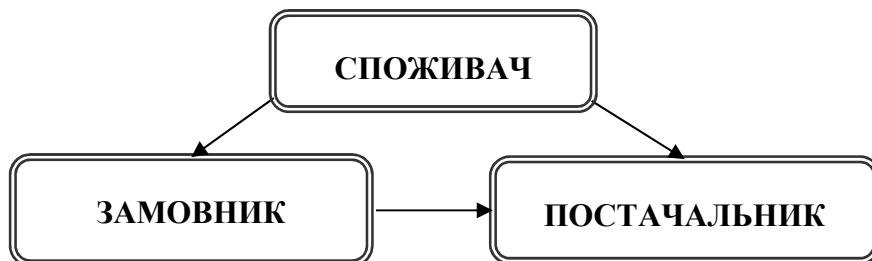

Рис. 1. Збалансований трикутник дій

Отже, вдосконалити управлінську систему медичним закладом та підвищення якості такого управління, що є необхідною умовою забезпечення його конкурентоспроможності на ринку медичних послуг, при переході до автономної моделі діяльності, доцільно реалізувати такі принципи [5].

Серед перших – принцип цілеспрямованості, який акумулює всі компоненти процесу управління. Специфіка його впровадження в закладах охорони здоров'я полягає в необхідності висвітлення цілей медичного, організаційного, технологічного та фінансово-економічного змісту з підпорядкуванням останніх першим двом.

Інший принцип полягає саме в управлінні медичним закладом і враховує – безпеку, яка є основоположним принципом надання медичної допомоги населенню та пріоритетним критерієм забезпечення та оцінки його якості. Реалізація цього принципу вимагає комплексних системних зусиль, що включає широкий спектр професійних, організаційних, правових та психологічних заходів щодо поліпшення процесу діагностики та лікування, забезпечення реальних умов управління ризиками (включаючи безпеку застосування лікарських засобів і використання медичного обладнання), санітарно-епідеміологічний контроль, безпеку клінічної практики та безпечну ситуацію в медичних установах [11].

Одним із першочергових напрямів – це ефективна кадрова політика (питання підготовки, підвищення мотиваційної складової, розподілу медичних кадрів тощо) є ключовим напрямом ефективного управління закладом охорони здоров'я, оскільки від професійного рівня медичних працівників залежить якість, своєчасність і доступність надання медичної допомоги пацієнтам [8].

Нині у вітчизняних медичних закладах бракує менеджерів-організаторів у сфері охорони здоров'я, які були б здатні застосовувати широкий спектр практичних навичок та приймати ефективні стратегічні рішення, що необхідні для зміни на організаційному рівні, і глибокого розуміння викликів та новітніх тенденцій у галузі охорони здоров'я. Така ситуація пояснюється відсутністю ефективної системи підготовки керівників медичних закладів та несформованістю освітньої бази щодо досягнень як провідних країн світу, так і реалій вітчизняної медичної системи [10].

Особливу увагу необхідно приділити тому, що керівники медичних закладів у розвинених країнах світу – це фахівці, які володіють достатнім багажем теоретико-практичних знань із менеджменту, економіки, права, поведінкових наук, доказової медицини тощо. А у вітчизняних закладах охорони здоров'я значна частина управлінців – лікарі-практики з медичною освітою.

З часу реформи медичної галузі в Україні постійно тривають дискусії щодо стану управління медичним закладом та його керівного складу, а також відповідність освіти займаній посаді. На сьогодні головний лікар медичного закладу виконує функції як адміністративні, так і медичні. Незважаючи на те, що ці заклади перебувають на утриманні держави, це величезний обсяг роботи. Тому ми маємо брати приклад із розвинених країн, де управлінські функції є структурованими, наприклад, адміністративними питаннями займається менеджер, медичними процесами – медичний фахівець тощо [7].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З 1 січня 2019 року в Україні в межах реформи охорони здоров'я ввели розмежування посад і функцій у медичних установах: медичними питаннями буде займатись медичний директор, а господарськими питаннями – директор установи. Ніхто не буде звільнений, усі медичні працівники на чолі з головним лікарем будуть виконувати свої функції до закінчення терміну дії контракту [4].

Після закінчення дії контракту медичні працівники мають подати свої кандидатури на конкурс генерального або медичного директора закладу охорони здоров'я і в разі проходження до 2022 року кандидат може обіймати посаду з будь-якою вищою освітою (лікар, економіст, гуманітарною освітою і т. ін.). А відповідно до наказу від 31.10.2018 р. № 1977, затвердженого МОЗ України, з 2022 року всі претенденти на зазначені посади повинні здобувати управлінську чи менеджерську освіту в галузі знань «Управління та адміністрування» або «Публічне управління та адміністрування» [13].

Як уже зазначалося, проблеми, пов'язані з кадровими ресурсами охорони здоров'я, не тільки стосуються медичного закладу, а лежать в основі формування державної політики Серед невідкладних завдань, розробка професійних стандартів із дотриманням європейських вимог та програм для підготовки. Це дасть змогу сформуванню єдині підходи до встановлення відповідності номенклатури та кваліфікаційних вимог до посад і характеристик спеціальностей.

Сучасні трансформаційні зміни в галузі охорони здоров'я спонукають медичні кадри до безперервного навчання і професійного розвитку (відповідно до постанови Кабміну № 302 від 28 березня 2018 року), які здатні до адаптації в умовах їх функціонування. Таким чином, сучасна ситуація у вітчизняній охороні здоров'я вимагає проведення глибинних перетворень і оновлення змісту і форми підготовки керівних кадрів, впровадження дуальної освіти або альтернативних форм, таких як дистанційне навчання [8].

Отже, застосування системного підходу в управлінні закладами охорони здоров'я об'єднує сукупність взаємопов'язаних елементів: ресурси та інформація, надання медичної послуги і зв'язок із зовнішнім середовищем (з урахуванням політичної, економічної, соціально-демографічної, культурної ситуації та інфраструктури конкретного об'єкта). На сьогодні в реформаційних умовах такий підхід є найбільш перспективним і дозволяє елементи ефективного управління медичними закладами реалізувати на практиці не лише на мікрорівні, але й у контексті трансформації вітчизняної системи охорони здоров'я [3; 11].

Висновки і пропозиції. Всупереч новим виклики і реформаційним змінам трансформація медичної системи уповільнюється, оскільки медичні заклади є досить консервативним елементом системи охорони здоров'я. Функціонуючи на ринку медичних послуг, заклади охорони здоров'я для підтримки конкурентоспроможності мають враховувати фактори впливу ендогенного та екзогенного характеру пов'язані з реформуванням галузі та процесами децентралізації, до яких слід віднести: змінити методи планування та організації діяльності медичних закладів; впровадження нових моделей управління; застосування сучасних форм оплати медичних послуг; новаторство в частині формування електронної системи охорони здоров'я (E-Health); інноватизація інформаційно-аналітичного забезпечення; підвищити професійний рівень кадрового потенціалу; дотримання міжнародних стандартів якості надання медичних послуг.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Колоша В. П., Попело О. В. Особливості локалізації економічного простору регіонів в умовах децентралізації владних повноважень. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 60–74.
2. Бутко М., Тульчинський Р. Принципи становлення нового регіоналізму з використанням системного підходу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2018. № 2 (14). С. 49–56.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. Грабовський В. А., Клименко П. М. Системний підхід до управління закладами охорони здоров'я. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 3. С. 136–142.
4. Дмитрук О. В. Управління адаптацією персоналу закладів охорони здоров'я в нових умовах господарювання. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 5(10). С. 182–186. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/33.pdf.
5. Ефективне управління медичними закладами. Можливості МІС. URL: <https://euromd.com.ua/post-8164-efektivne-upravlinnya-medichnimi-zakladami-mozhливosti-mis>.
6. Мартинюк О. А., Курдибанська Н. Ф. Впровадження системи управління якістю в медичних закладах. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 6. С. 75–79.
7. Мельник Л. А. Сучасний керівник медичного закладу в умовах реформування здоров'я охоронної галузі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1336>.
8. Модернізація менеджменту системи охорони здоров'я в умовах проведення медичної реформи. Аналітична записка за матеріалами науково-практичної конференції з міжнародною участю, Тернопіль–Кам'янець–Подільський, 12–13 грудня 2018 року. URL: <http://dSPACE.tneu.edu.ua/bitstream/316497/33636/1/pdf>.
9. Науковий Менеджмент в медицині. URL: <http://angio-veritas.com/innovatsiji/naukovo-innovatsijnij-meneditment>.
10. Продовження медичної реформи: що зміниться у 2019 році? URL: <http://yur-gazeta.com/prodovzhennya-medichnoyi-reformi-shcho-zminitsya-u-2019-roci.html>.
11. Смирнов С. О., Бикова В. Г. Механізм економічного управління закладами охорони здоров'я. *Управління розвитком*. 2016. № 3. С. 78–83.
12. Стефанишин Л. С. Теоретико-методичні основи застосування партисипативного управління закладом охорони здоров'я. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 3. С. 160–166.
13. Устінов О. В. Управління медичним закладом в процесі реформи: що необхідно і чого не слід робити. *Український медичний часопис*. URL: <https://www.umj.com.ua/article/127584>.
14. Юринець З. В., Петрух О. А. Напрями державного регулювання інноваційного розвитку сфери охорони здоров'я України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 116–121.
15. Ямненко Т. М. Медична реформа: реалії України та міжнародний досвід. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 2. С. 116–120.

References

1. Butko, M. P., Kolosha, V. P., Popelo, O. V. (2019). Osoblyvosti lokalizatsii ekonomichnoho prostoru rehioniv v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Features of localization of economic space of regions in the conditions of decentralization of powers]. *Ekonomika Ukrainyn – Ukraine economy*, 1, 60–74 [in Ukrainian].
2. Butko, M., Tulchynskyi, R. (2018). Pryntsypy stanovlennia novoho rehionalizmu z vykorystanniam systemnoho pidkhodu [Principles for the formation of new regionalism by using the system approach]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (14), 49–56 [in Ukrainian].
3. Hrabovskyi, V. A., Klymenko, P. M. (2014). Systemnyi pidkhid do upravlinnia zakladamy okhorony zdorovia [System approach to management of health care institutions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Administration under the President of Ukraine*, 3, 136–142 [in Ukrainian].
4. Dmytruk, O. V. (2018). Upravlinnia adaptatsiieiu personalu zakladiv okhorony zdorovia v novykh umovakh hospodariuvannia [Managing the adaptation of health care staff in the new business environment]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk – Azov Economic Bulletin*, 5(10), 182–186. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/5_10_uk/33.pdf.
5. Efektyvne upravlinnia medychnymy zakladamy. Mozhlyvosti MIS [Effective management of medical facilities. MIS capabilities]. (2017). Retrieved from <https://euromd.com.ua/post-8164-efektivne-upravlinnya-medichnimi-zakladami-mozhливosti-mis>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

6. Martyniuk, O. A., Kurdybanska, N. F. (2016). Vprovadzhennia systemy upravlinnia yakistiu v medychnykh zakladakh [Implementation of quality management system in medical institutions]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 6, 75–79 [in Ukrainian].

7. Melnyk, L. A. (2018). Suchasnyi kerivnyk medychnoho zakladu v umovakh reformuvannia zdorovookhoronnoi haluzi [The modern head of a medical institution in the conditions of reforming the health care industry]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, 11. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1336>.

8. *Modernizatsiia menedzhmentu systemy okhorony zdorovia v umovakh provedennia medychnoi reformy. Analitychna zapyska za materialamy nauково-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, Ternopil–Kamianets–Podilskiyi, 12–13 hrudnia 2018 roku [Modernization of health care management in the context of medical reform. Analytical note on the materials of a scientific conference with international participation, Ternopil-Kamianets-Podilsk]* (2018). Retrieved from <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/33636/1/pdf>.

9. *Naukovyi Menedzhment v medytsyni [Scientific Management in Medicine]*. (2019). Retrieved from <http://angio-veritas.com/innovatsiji/naukovo-innovatsijnyj-menedzhment>.

10. *Prodovzhennia medychnoi reformy: shcho zminytsia u 2019 rotsi? [Continuing medical reform: what will change in 2019?]*. (2019). Retrieved from <http://yur-gazeta.com/prodovzhennya-medichnoyi-reformi-shcho-zminytsia-u-2019-roci.html>.

11. Smyrnov, S. O., Bykova, V. H. (2016). Mekhanizm ekonomichnoho upravlinnia zakladamy okhorony zdorovia [Mechanism of economic management of health care facilities]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 3, 78–83 [in Ukrainian].

12. Stefanyshyn, L. S. (2019). Teoretyko-metodychni osnovy zastosuvannia partysypatyvnoho upravlinnia zakladom okhorony zdorovia [Theoretical and methodological bases of application of participative management of a health care facility]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryemnytstvo – State and Regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 3, 160–166 [in Ukrainian].

13. Ustinov, O. V. (2018). Upravlinnia medychnym zakladom v protsesi reformy: shcho neobkhidno i choho ne slid robyty [Managing a health care facility in the reform process: what should and should not be done]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys – Ukrainian Medical Journal*. URL: <https://www.umj.com.ua/article/127584>.

14. Yurynets, Z. V., Petrukh, O. A. (2018). Napriamy derzhavnoho rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku sfery okhorony zdorovia Ukrainy [Areas of state regulation of innovative development of health care in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 22, 116–121 [in Ukrainian].

15. Yamnenko, T. M. (2018). Medychna reforma: realii Ukrainy ta mizhnarodnyi dosvid. Yurydychnyi visnyk [Medical reform: the realities of Ukraine and international experience]. *Povitriane i kosmichne pravo – Legal Bulletin. Air and space law*, 2, 116–120 [in Ukrainian].

Назарко Світлана Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи Чернігівського інституту МАУП (вул. Промислова, 17, м. Чернігів, 14017, Україна).

Назарко Светлана Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора по научно-педагогической работе Черниговского института МАУП (ул. Промышленная, 17, г. Чернигов, 14017, Украина).

Nazarko Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Director-rector of Chernihiv Institute of the Inter-Regional Academy of Personnel Management (17 Promyslova Str., 14017 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: s.nazarko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4841-9201>

УДК 339.138

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-176-186

*Світлана Полковниченко, Анастасія Шкулепіна***МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ***Светлана Полковниченко, Анастасия Шкулепина***МАРКЕТИНГОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СФЕРЫ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ***Svitlana Polkovnychenko, Anastasia Shkulepina***MARKETING SUPPLY OF MEDICAL SERVICES**

У статті розкрито основні етапи маркетингової діяльності у сфері надання медичних послуг, серед яких важливу роль відіграють аналіз ринку (мікросередовища та макросередовища), сегментування ринку, розробка маркетингового комплексу тощо. Досліджено роль маркетингових комунікацій, за допомогою яких медичні заклади доносять до споживача вигоди від використання пропонованої послуги. Виділено основні інструменти комплексу маркетингових комунікацій. Досліджено онлайн та офлайн канали комунікації медичного закладу. Розглянуто процес планування комплексу комунікацій. Обґрунтовано рекомендації для складання медіаплану медичного закладу.

Ключові слова: медична послуга; маркетинг медичних послуг; маркетингова діяльність; комунікації; медіаплан.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 13.

В статье раскрыты основные этапы маркетинговой деятельности в сфере предоставления медицинских услуг, среди которых важную роль играют анализ рынка (микросреды и макросреды), сегментирование рынка, разработка маркетингового комплекса и др. Исследована роль маркетинговых коммуникаций, с помощью которых медицинские учреждения доносят до потребителя выгоды от использования предлагаемой услуги. Выделены основные инструменты комплекса маркетинговых коммуникаций. Исследована онлайн и офлайн каналы коммуникации медицинского учреждения. Рассмотрен процесс планирования комплекса коммуникаций. Обоснованы рекомендации для составления медиа-плана медицинского учреждения.

Ключевые слова: медицинская услуга; маркетинг медицинских услуг; маркетинговая деятельность; коммуникации; медиа-план.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 13.

The article discloses the main stages of marketing activity in the sphere of medical services, among which the important role is played by market analysis (microenvironment and macroenvironment), market segmentation, development of marketing mix, etc. The role of marketing communications, through which medical institutions bring to the consumer benefits from using the offered service, is studied. The basic tools of the marketing communications complex are highlighted. Online and offline communication channels of the medical institutions are studied. The process of planning the communications complex is considered. The recommendations for the preparation of the media plan of the medical institution are substantiated.

Keywords: medical service; marketing of medical services; marketing activity; communications; media plan.

Fig.: 2. Table: 2. References: 13.

JEL Classification: M31

Постановка проблеми. Основними цінностями суспільства є життя і здоров'я людини. Тому охорона здоров'я – це одна із соціально значущих сфер життєдіяльності людини, яка тісно пов'язана з державним регулюванням. Проте активне впровадження принципів ринкової економіки в усі сфери господарської діяльності не оминуло і сферу медичного обслуговування.

Сучасний ринок медичних послуг представлений як медичними установами, що надають безоплатну для населення медичну допомогу на замовлення держави, так і медичними установами, які надають населенню платні медичні послуги. Крім того, у сфері надання медичних послуг з'явилися посередники в особі страхових компаній. Найважливішим завданням усіх медичних закладів є найповніше задоволення потреб населення в послугах щодо профілактики та лікування захворювань.

Ускладнення структури ринку, поява нових суб'єктів, орієнтація на споживача потребують розвитку маркетингової діяльності й у сфері надання медичних послуг.

Медичний ринок щорічно зростає як за рахунок кількості споживачів, так і за рахунок постійного відкриття нових медичних закладів, першочергово приватних. Крім цього, розвиток науково-технічного прогресу сприяє покращенню якості послуг та зростанню їх кількості. Отже, на ринку відбувається посилення конкуренції та боротьби за кожного клієнта. Саме маркетингові механізми допоможуть медичним закладам забезпечити управління поведінкою споживача медичних послуг, збільшити зацікавленість медичним закладом та створити довіру до нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маркетингову діяльність у сфері надання медичних послуг досліджують як вітчизняні, так і закордонні фахівці, зокрема О. Арістова, М. Артюхіна, Л. Зацна, О. Калініченко, Н. Петрова, А. Сержук та інші. Так, у статті М. В. Артюхіної [2] розглянуто сегментацію споживачів медичних послуг; проаналізовано основні елементи комплексу маркетингу медичних установ. О. О. Калініченко [5] у своїй праці визначає характерні риси медичних послуг, які необхідно враховувати при розробці маркетингових програм. Стаття Л. Я. Зацної та Т. І. Івашків [3] присвячена дослідженню понять «медична послуга» та «ринку медичних послуг», аналізу і здійсненню оцінки маркетингової орієнтації медичних установ, характеристик вітчизняного ринку медичних послуг. У статті А. В. Сержук [11] розкрито сутність поняття «медична послуга» з погляду маркетингу; проаналізовано складові комплексу маркетингу для ринку охорони здоров'я та обґрунтовано їхнє значення в забезпеченні ефективного функціонування медичного закладу.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на появу за останні роки багатьох вітчизняних наукових праць із проблем маркетингу медичних послуг, залишається багато питань, відкритих для подальших досліджень. Зокрема, вивчення потребують питання комунікаційної політики медичних закладів, планування просування медичних послуг до їхніх споживачів.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів маркетингової діяльності у сфері надання медичних послуг та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення її комунікаційної компоненти для медичної установи.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом в Україні сформувались нові економічні відносини, які перетворили медичну послугу на товар. Відбувається комерціалізація охорони здоров'я взагалі. Виробники медичних послуг отримали економічну свободу і стимули для розвитку та оплати праці. Посилилась конкуренція між ними. У пацієнтів з'явилися можливості для вибору послуг медичного призначення. Збільшився обсяг платних медичних послуг [9]. Відповідно і зросла потреба у використанні маркетингових інструментів.

Медичний маркетинг розглядається як окремий напрям маркетингу послуг. Під ним розуміють підприємницьку діяльність, яка управляє просуванням послуг від її виробника (медичного працівника) до споживача (пацієнта) [13]. Основні суб'єкти маркетингової системи медичних послуг взаємодіють між собою через медичну установу.

Основною сутністю маркетингових відносин медичного працівника й пацієнта стає не сам процес надання та отримання медичної послуги, а задоволення цільових потреб кожного.

У відносинах виробник – споживач медичних послуг медичні працівники посідають домінуюче становище й можуть диктувати споживачеві, яку послугу купувати. Це пов'язано з тим, що в більшості пацієнтів відсутні спеціальні знання, тому вони лише приблизно уявляють цінність пропонованої їм послуги. До того ж нерідко рішення про придбання послуги пацієнт приймає у стані крайньої потреби. А тому пацієнти залежні від професійної сумлінності медпрацівників.

Маркетингова діяльність у сфері надання медичних послуг починається з аналізу ринку (рис. 1).

Аналіз ринку передбачає насамперед дослідження маркетингового мікросередовища, тобто тих факторів, які чинять безпосередній вплив на виробників медичних послуг. До таких чинників належать: споживачі, постачальники, конкуренти, посередники, контактні аудиторії.

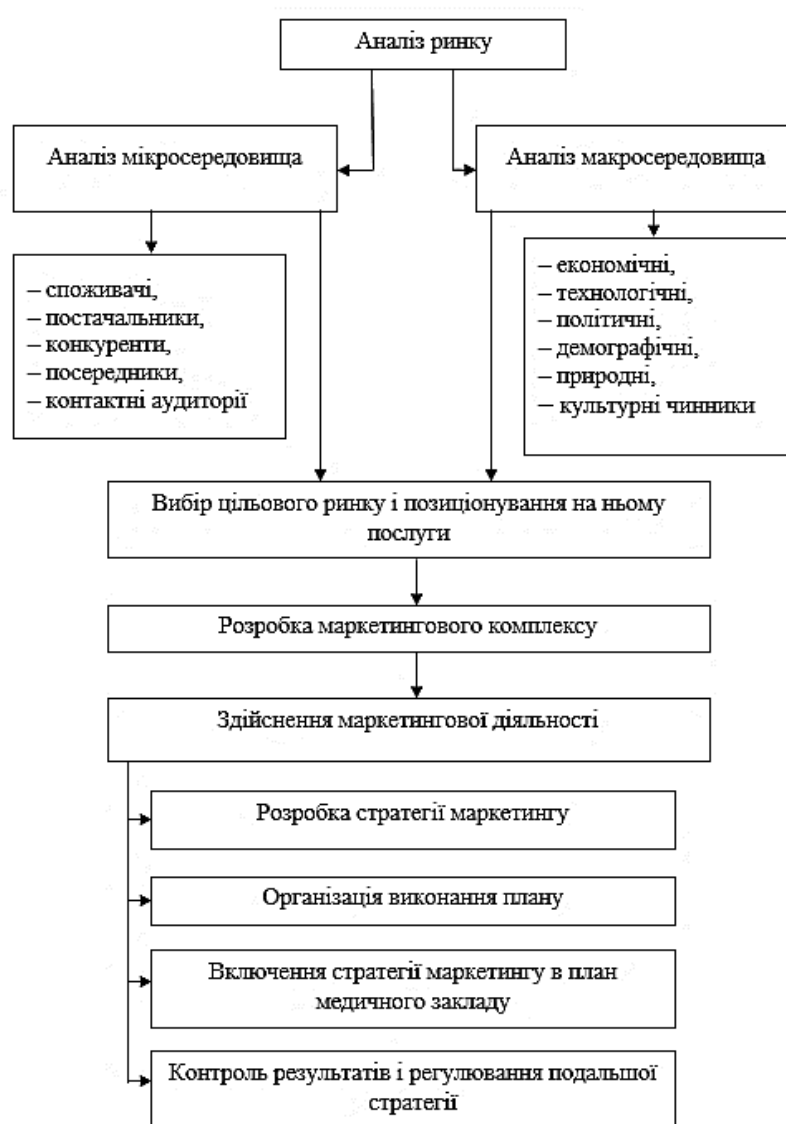

Рис. 1. Етапи маркетингової діяльності у сфері надання медичних послуг

Джерело: побудовано авторами.

Дослідження споживачів здійснюється на основі вивчення статистичної інформації про демографічну ситуацію в країні, стан здоров'я та фінансового становища окремих громадян, а також за допомогою соціологічних опитувань [8].

Споживачі медичних послуг відрізняються за такими параметрами: рівень страху (за здоров'я, за життя своє або близької людини); рівень «болю»; швидкість прийняття рішень; кількість альтернатив у виборі варіанта дій; рівень довіри до джерел інформації; рівень довіри до лікаря; асиметрія інформації (обмеженість знань про послугу); емоційна нестабільність, незахищеність.

Аналіз маркетингового макросередовища передбачає дослідження впливу економічних, технологічних, політичних, демографічних, природних і культурних чинників.

Другим етапом у маркетинговій діяльності є вибір цільового ринку й позиціонування на ньому послуги. З цією метою важливо визначити майбутній розмір ринку, вивчити основні тенденції його розвитку, провести прогнозування та сегментацію ринку, розглянути кожну з виділених груп споживачів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Сегментування ринку медичних послуг ґрунтується на виділенні трьох основних сегментів, які характеризуються специфічними формами пропозиції і задоволення медичних потреб, зокрема:

– медичні послуги щодо збереження життя (в перинатальному періоді, при екстремальних станах, що загрожують життю пацієнта, у похилому віці тощо);

– медичні послуги з метою повернення здоров'я, відновлення і збереження певного рівня працездатності, при її тимчасовій втраті (спрямовані на лікування гострих і недопущення загострень хронічних захворювань; спрямовані на недопущення переведення тимчасової втрати працездатності в стійку (інвалідність); збереження та підтримання життя хронічно хворих та інвалідів);

– медичні послуги, що зберігають і підтримують стан щодо здорового організму (імунопрофілактика, диспансеризація та інші послуги) [1, с. 223].

Важливо звернути увагу на те, що в кожному із сегментів ринку медичних послуг потреби пацієнта (споживача) у медичній допомозі не залежать від належності до тієї чи іншої соціальної групи, особистого фінансового становища, оскільки пов'язані з його хворобою і бажанням бути здоровим. Водночас можливості придбання конкретних медичних послуг безпосередньо пов'язані з добробутом пацієнта. Відповідно попит на конкретну медичну послугу залежить від особистості та платоспроможності пацієнта (клієнта).

Наступним етапом є розробка маркетингового комплексу, основними елементами якого є медичні послуги; цінова політика на ринку медичних послуг; просування медичної послуги на ринок (за допомогою реклами, зв'язків із громадськістю та стимулювання збуту).

Важливим елементом комплексу маркетингу є медична послуга. Під медичною послугою розуміється захід або комплекс заходів, спрямованих на профілактику захворювань, їх діагностику й лікування, поліпшення стану здоров'я пацієнта. Ця послуга має самостійне закінчене значення і певну вартість [10].

Медична послуга може надаватися тільки тими її виробниками, які мають медичну освіту, а також ліцензію. Цю послугу виробники надають безпосередньо тим споживачам, які її потребують, використання посередників неможливе. Процес надання медичної послуги будується на певних нормах, протоколах і стандартах, які не можна скасувати або змінити за бажанням пацієнта. Лікування проходить певні стадії відповідно до поставленого діагнозу й показань [2].

Для розрахунку кількості пропонованих послуг важливо визначити обсяг ринку споживачів та вивчити попит на конкретну послугу.

Специфікою ринку медичних послуг є нерегулярність і непередбачуваність виникнення попиту на медичні послуги. Люди не знають того, коли в майбутньому їм знадобиться лікарська допомога, вони не можуть передбачити зміни стану свого здоров'я, тяжкість майбутніх захворювань, вид необхідних медичних послуг і передбачити їхню вартість.

Ключову роль у формуванні попиту на медичні послуги відіграє ціна, яка, у свою чергу, залежить від собівартості послуги, цін на аналогічні послуги у конкурентів, платоспроможності населення та інших факторів. Крім того, враховуючи соціальну значущість медичних послуг, держава за допомогою нормативно-обмежувальних актів може чинити вплив на формування ціни на них. На стандартні медичні послуги, які надаються за однаковою технологією для будь-якої категорії хворих, ціноутворення є здебільшого стійким. На індивідуальні послуги медичного призначення визначаються прейскуранти на основі експертної оцінки. При цьому враховуються усереднені витрати на надання послуги, усереднена вартість лікарських засобів та витратних матеріалів, які використовуються.

Спосіб надання послуги залежить від значущості послуги для споживача, його мотивації, інформації про конкурентів, особливостей надання послуги конкурентами тощо.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На вибір медичного закладу, через який надаються послуги, впливають швидкість надання медичної послуги; імідж і репутація медичної установи та лікаря, який там працює; якість послуг; ціна медичного обслуговування; інтер'єр приміщення тощо.

У маркетингу медичних послуг велику роль відіграє інформація, якою володіють лікарі, щодня отримуючи зворотний зв'язок від пацієнтів. За допомогою цієї інформації всіх пацієнтів медичної установи можна розділити на вузькі сегменти й використовувати маркетингові комунікації цілеспрямовано відповідно до очікувань і особливостей кожного із сегментів.

На етапі здійснення маркетингової діяльності відбувається розробка стратегії маркетингу, організація виконання плану, включення стратегії маркетингу в план медичного закладу, контроль результатів і регулювання подальшої стратегії.

Маркетингова діяльність у медицині має особливе соціальне призначення, яке виражається в просвітницькій роботі, спробі сформуванню стилю життя, звичку стежити за здоров'ям, змінити поведінкові характеристики споживачів і, в кінцевому підсумку, знизити рівень захворюваності та смертності. Цю роль на себе беруть відділи по зв'язках із громадськістю, пресслужби і маркетингологи медичних центрів [4].

Оскільки медичні послуги мають високу соціальну значущість, маркетингова діяльність повинна бути спрямована на розробку заходів, які забезпечать: усунення стримувальних мотивів споживача (страху, недовіри й інших), а також комунікаційних бар'єрів між виробником послуг (лікарем) і їхнім споживачем (пацієнтом); створення та підтримку іміджу медичної організації, атмосфери довіри між пацієнтом і лікарем; підвищення цінності послуги для споживачів.

Невіддільною складовою комплексу маркетингу є просування послуг. В умовах зростаючої конкуренції, великої обізнаності споживачів і збільшення потоків інформації зростає необхідність використання медичними закладами комунікаційної політики. Саме за допомогою маркетингових комунікацій медична установа повинна донести до споживача вигоди від використання пропонованої послуги. Крім того, споживачі, маючи доступ до інформації про захворювання, можливості їх діагностики та методи лікування, висувають дедалі вищі вимоги до якості медичного обслуговування [3].

До того ж споживачі можуть мати невдалий досвід обслуговування в інших медичних установах, а тому з недовірою ставляться і до інших виробників послуг. У зв'язку з цим важливо донести до споживача якнайбільше інформації про професіоналізм, кваліфікацію та досвід лікарів, наявні ліцензії, рівень і швидкість обслуговування, високотехнологічне обладнання, методики лікування, позитивну репутацію закладу, свідчення та відгуки пацієнтів. Така інформація може стати певною гарантією якості надання медичних послуг.

Пацієнт зможе більше довіряти медичному закладу, якщо матиме якомога більше інформації про його роботу. А для забезпечення підвищення рівня його інформованості зазвичай використовуються різні інструменти маркетингових комунікацій.

Комунікаційна політика – це сукупність різних комунікаційних засобів, що дозволяють медичному закладу взаємодіяти з контактними аудиторіями з метою формування та підвищення попиту на певну послугу.

Як зазначає Ф. Котлер, комплексом маркетингових комунікацій або комплексом просування є реклама, стимулювання збуту, пропаганда, особистий продаж [6, с. 509].

У науковій літературі розрізняють основні та синтетичні маркетингові комунікації. До перших відносяться такі засоби впливу, як реклама, стимулювання збуту, прямий маркетинг (включаючи особисті продажі) і паблік рилейшнз (включаючи паблісіті). До других – брендинг, спонсорство, участь у виставках і ярмарках, інтегровані маркетингові комунікації в місцях продажу. Крім того, окремо виділяють групу неформальних вербальних маркетингових комунікацій (чутки) [12, с. 214].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Основні інструменти комплексу маркетингових комунікацій відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні інструменти комплексу маркетингових комунікацій

Реклама	Стимулювання збуту	Прямий маркетинг	Зв'язки з громадськістю
- друкована реклама; - реклама в пресі; - реклама на радіо і телебаченні; - транзитна реклама; - зовнішня реклама; - інтернет-реклама	- знижки та акції; - дисконтні картки; - виставки і ярмарки	- особистий продаж; - каталог; - директ мейл; - телевізійний маркетинг; - інтернет маркетинг	- зв'язки із засобами масової інформації; - PR в друкованій продукції; - інтернет-PR; - спонсорство; - фірмовий стиль; - благодійність

Джерело: складено авторами.

Медичні послуги як товар обертаються на ринку монополістичної конкуренції, де домінує нецінова конкуренція. Серед її факторів можна назвати проведення заходів із формування позитивного іміджу медичної установи, просування її бренду та послуг. Важливу роль у завоюванні прихильності споживача відіграє лікар, який його обслуговує; виробники та постачальники медичного обладнання, лікарських засобів, які формують цінову складову; страхові компанії; члени сім'ї та родичі пацієнта, а також лікарі-конкуренти.

Зв'язки із громадськістю забезпечують медичній установі поширення про неї інформації шляхом публікацій у різних виданнях як медичного характеру, так і популярних, адресованих широкому колу читачів. Широкої популярності сьогодні набули участь медичних установ у науково-практичних конференціях, публікації пресрелізів, видання власних брошур, інтерв'ю в засобах масової інформації.

Встановленню довірчих відносин між медичним закладом і пацієнтом сприяють особисті продажі, які ґрунтуються на рівні професійної компетентності лікаря, його досвіді й особистісних якостях [11].

Інформаційну передумову для отримання пацієнтом необхідних відомостей створює реклама. Останнім часом медичні установи широко використовують зовнішню рекламу на білбордах, розтяжках, пілонах, а також транзитну рекламу. Не втратила своєї ефективності сьогодні і друкована реклама, яка розміщується в довідниках, журналах і газетах як медичного, так і популярного спрямування. На жаль, телевізійну рекламу можуть замовити лише великі медичні заклади.

Переважає більшість медичних закладів сьогодні мають свій вебсайт, де розміщується інформація про співробітників підприємства, контакти та відгуки про установу, сертифікати та ліцензії, ціни на послуги тощо. Крім того, медичними закладами використовується контекстна реклама, таргетинг, здійснюються поштові розсилки. Ведеться база даних про споживачів послуг.

Усі комунікації з клієнтами можна поділити на онлайн та офлайн спілкування (табл. 2).

Таблиця 2

Канали комунікації медичного закладу

Онлайн	Офлайн
Сайт клініки	Друковані засоби масової інформації
Спілкування через месенджери (Telegram, Facebook, Viber)	POSM-матеріали у відділеннях медичного закладу, а також міських лікарнях
Інтернет-ЗМІ	Реклама в маршрутних таксі
Сторінка у Facebook	Статті у ЗМІ
	Участь у телетрансляціях місцевого телебачення
	Поширення роздаткових матеріалів

Джерело: сформовано авторами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Офлайн комунікації відіграють важливу роль у просуванні послуг серед груп населення, що не мають доступу до Інтернету, або не можуть ним користуватись. Офлайн просування допомагає познайомити та збільшити обізнаність населення про діяльність підприємства. Також у комунікації з клієнтами важлива онлайн-платформа, адже digital сфера постійно зростає та розвивається. Нині немає компаній без власного сайта чи хоча б сторінки в соціальних мережах.

На сайті здебільшого є багато розділів та корисної інформації для відвідувачів. Через нього можна зайти в особистий кабінет та проглянути історію відвідувань клініки, висновки лікаря, результати аналізів, а також побачити заплановані візити. Сайт надає можливість онлайн-запису до лікаря та кнопку замовлення виклику оператора. Поширеною є форма зворотного зв'язку, в якій відвідувач сайта може поставити будь-яке запитання та залишити свій номер телефону або пошту для отримання відповіді.

Крім сайта, зворотний зв'язок клієнти медичного закладу можуть отримати через різні месенджери: Telegram, Facebook, Viber. Учасники використовують створені групи для отримання актуальної інформації стосовно медичних послуг та прайса на них, уточнення графіка роботи лікарів, скасування прийому в лікаря, особистого зв'язку з адміністраторами групи тощо.

Якщо медичний заклад належить до малого бізнесу й має обмежений бюджет на рекламу, вся реклама має бути цілеспрямованою та ефективною. Для досягнення мети реклами повинні бути прописані стратегія, контент, промальовані креативи, тригер і відповідно дерево рішень для кожного варіанта поведінки клієнта, незалежно від сфери використання реклами [7].

З метою формування лояльності пацієнтів використовуються заходи щодо стимулювання збуту, які зводяться переважно до цінового стимулювання. Проте високий ступінь ризику і залежність життя від своєчасного надання послуги знижують можливість впливу цих заходів на споживача.

На вибір оптимального поєднання елементів маркетингових комунікацій впливають особистість споживача, його характер, стан здоров'я, а також характер самої послуги та її ціни.

Важливу роль у маркетинговій діяльності медичної установи відіграє планування комплексу комунікацій. Грунтуючись на концепції Ф. Котлера [6, с. 484], відобразимо цей процес на рис. 2.

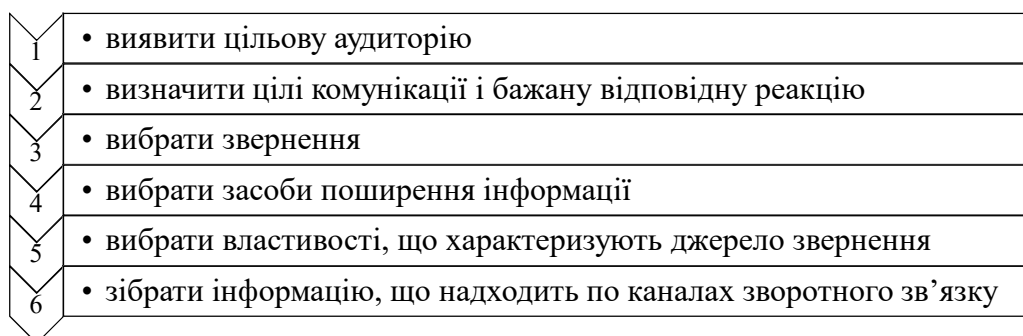

Рис. 2. Планування комплексу комунікацій

Джерело: побудовано авторами.

Запланований комплекс комунікацій у сфері медичних послуг створює безперервний зв'язок зі споживачем та допомагає утримувати клієнтів. Проходячи всі етапи планування комунікаційної діяльності, медичний заклад отримує основу для створення медіаплану. Для складання медіаплану дуже важливо розуміти, яку інформацію необхідно донести до клієнтів.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Digital сфера вже давно стала лідером у просуванні бізнесу, а Інтернет – основною платформою для продажів. Тому так важливо розвивати комунікацію з клієнтом через Інтернет. За соціальними мережами, це різні канали зв'язку: Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, Pinterest, усі можливі месенджери, в загальному розумінні, – це все, що підходить для бізнесу. Головне вибирати ті канали, якими користується клієнт. Вони й задають напрямок роботи зі створення медіаплану.

Для створення медіаплану необхідно сформувані SMM-стратегію підприємства. SMM (маркетинг у соціальних мережах) включає: стратегію комунікації, вибір контенту й частоти його написання, стилю оформлення, тону спілкування з клієнтом. У стратегії важлива деталізація, яка допомагає прописати всі нюанси контакту з клієнтом. Сама стратегія потрібна для того, щоб об'єднати всі канали зв'язку з клієнтом і визначити, в який день які канали використовувати, з якою частотою та які посилання в них застосовувати.

Стратегія повинна включати основні канали комунікації з клієнтами. Створивши канал в Viber, медичний заклад утворює пряму лінію комунікації з клієнтами. Кращим варіантом буде створення двостороннього зв'язку з клієнтами. При цьому клініка зможе надсилати в групу короткі меседжі з інформацією про актуальні акції та пропозиції, а учасники групи зможуть дізнатися про них та скористатися. Меседжі з пропозиціями мають виходити декілька разів на тиждень. Пропозиції повинні бути короткими, вміщатися в три чи чотири речення, відображати лише суть. Зацікавлені користувачі самі ставитимуть питання.

Наступним каналом виступають сторінки у Facebook та Instagram. Передусім потрібно устаткувати оформлення постів, виробити фірмовий стиль, який приваблюватиме користувачів та буде типовим для різного виду постів.

Важливим інструментом для просування виступає Ads Manager – рекламний кабінет Facebook, в якому можна налаштувати таргетовану рекламу для Facebook, Instagram, Messenger та Audience Network.

Медичний заклад значно виграє, якщо освоїть ще одну платформу та створить свій YouTube канал. З цією метою необхідно створити ролик-знайомство, проморолик, відзняти інтерв'ю з лікарями.

Сайт медичного закладу виступає джерелом інформації для клієнтів та надає можливість записатися на прийом до лікаря, тому важливо, щоб користувачі знаходили його в пошуку Google. Для підтримки високих позицій сайту на пошукових сторінках, крім використання SEO оптимізованих текстів, варто почати використовувати PPC. Використовуючи Google Ads, можна легко підняти сайт у рейтингу пошуку на перше місце.

При побудові стратегії для соціальних мереж необхідно стежити за тим, щоб вона включала кожен етап воронки продажів. Воронка продажів (see, think, do, care) формує попит, змушує клієнта замислитися, зробити покупку послуги, купити повторно. Отже, класичний маркетинг переходить у Digital сферу.

На етапі *see* вибираються канали, формується попит, створюється комунікаційна стратегія. Фактично це масове загальне повідомлення для всіх потенційних клієнтів, яке включає різні канали комунікації.

На етапі *think* клієнту потрібно сформувані проблему й запропонувати вирішити її за допомогою своєї послуги. Цей етап включає повторні оголошення, переходи на сайт чи сторінки в соціальних мережах. Потрібно максимально зацікавити людей своєю пропозицією. Проте лише 20 % з усіх, хто побачить оголошення, проявлять зацікавленість. Причому реакцією в соціальній мережі може бути не лише перехід на сторінку медичного закладу, а й репост чи лайк публікації.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Кожен справді зацікавлений у купівлі споживач попередньо має знайти інші джерела інформації, порівняти послугу з конкурентами, обдумати нагальність у вирішенні проблеми. Лише 5 % проявлять ініціативу та матимуть намір замовити послугу саме в цьому медичному закладі.

До етапу *do* переходять, коли у клієнта вже сформований попит і він купує товар. Навіть на цьому етапі у споживача виникає чимало проблем під час замовлення послуги. Найбільшою перешкодою є внутрішні мотиви, зокрема: страх перед лікарями, боязнь отримання негативних результатів дослідження або побоювання, що лікування не допоможе. Це далеко не всі мотиви, що зупиняють споживача, але вони відносяться до основних і змушують клієнта передумати записуватися на прийом. Ще дуже сильними мотивами є обставини, деякі споживачі мають інші пріоритети і відкладають запис на потім, яке може так і не настати. Або ж з'являються надумані причини відкласти прийом, підкріплені внутрішніми мотивами. Також погану роль може зіграти недостатня комунікація з клієнтом або надмірний попит.

Етап *care* спрямований на повторну покупку. Будь-який продавець бажає, щоб покупець став постійним клієнтом. У медичних закладах зазвичай 5 % стають постійними клієнтами, причому через специфіку послуг навіть постійні клієнти звертаються лише два-три рази на рік.

Покращення комунікації та постійна підтримка зв'язку з клієнтами опосередковано впливає на прибуток, але навіть за таких умов показує свою ефективність.

Дотримання створеного медіаплану виведе підприємство на кращий рівень заробітку та економічної стабільності, допоможе залучити нові сегменти ринку і вийти на нові ринки, удосконалив комунікацію з клієнтами та збільшить лояльність до бренду.

Висновки і пропозиції. Маркетингові відносини у сфері медичних послуг, які виникають між медичним працівником та пацієнтом, спрямовані на задоволення цільових потреб кожного. За допомогою медичного маркетингу прогнозується, розширюється і задовольняється попит на медичні послуги шляхом їх розробки, просування і реалізації. Основними етапами маркетингової діяльності у сфері надання медичних послуг є дослідження ринку, його макро- і мікросередовища; вибір цільового ринку та позиціонування на ньому послуги; розробка маркетингового комплексу; здійснення маркетингової діяльності (розробка стратегії маркетингу, організація виконання плану, включення стратегії маркетингу в план медичного закладу, контроль результатів і регулювання подальшої стратегії).

Невіддільною складовою комплексу маркетингу є просування послуг. Саме за допомогою маркетингових комунікацій медична установа повинна донести до споживача вигоди від використання пропонованої послуги. Інформаційну передумову для отримання пацієнтом необхідних відомостей створює реклама, а запланований комплекс комунікацій створює безперервний зв'язок зі споживачем.

Медичні заклади використовують такі канали комунікації, як друковані засоби масової інформації, роздаткові матеріали, реклама в маршрутних таксі, статті у ЗМІ, участь у телетрансляціях місцевого телебачення, POS-матеріали у відділеннях, а також міських лікарнях, сайт, сторінка у Facebook, спілкування через месенджери (Telegram, Facebook, Viber).

Медичний заклад повинен вибрати ті канали для комунікацій, якими користуються його клієнти. При цьому важливо створити медіаплан, сформувавши SMM-стратегію підприємства, яка включатиме всі етапи воронки продажів (*see, think, do, care*), що формує попит клієнта, змушує його замислитися, придбати послугу, звернутись повторно.

Завдяки маркетинговим комунікаціям медичний заклад зможе залучити нових клієнтів та за рахунок збільшення виручки збільшити чистий дохід і рентабельність підприємства.

Список використаних джерел

1. Аристова Е. В. Специфические особенности медицинской услуги как экономической категории. *Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. Экономика. Управление*. 2012. № 2. С. 223–226.
2. Артюхіна М. В. Маркетингова діяльність закладів охорони здоров'я в умовах реформування галузі. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. № 2 (24). С. 135–137.
3. Зацна Л. Я., Івашків Т. І. Маркетинг медичних послуг та особливості розвитку ринку медичних установ в умовах трансформації економіки. *Економіка Крима*. 2013. № 1(42). С. 363–367.
4. Іваненко Я. Маркетинг в медицині: його особливості і приклади використання. URL: <https://blog.bigtime.ventures/marketing-v-meditsine-ego-osobennosti-i-primery-ispolzovaniya>.
5. Калініченко О. О. Інструменти маркетингового дослідження в охороні здоров'я. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29020/1/тези%20Калініченко.pdf>.
6. Котлер Ф., Армстронг Г., Вонг В., Сондерс Д. Основы маркетинга. Москва: Вильямс, 2015. 752 с.
7. Манн І. Маркетинг без бюджету. 50 дієвих інструментів. Дніпро: Моноліт, 2018. 320 с.
8. Маркетинг медичних послуг: практичні рішення. URL: <http://cathedra-mag.ru/knowledgebase/маркетинг-медичних-послуг-практич>.
9. Марова С. Ф., Вовк С. М. Медична послуга як товар медичного ринку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_4_4.
10. Петрова Н. Г., Вишняков Н. И., Балохина С. А., Тептина Л. А. Основы маркетинга медицинских услуг: учеб. пособие. Москва: МЕДпрессинформ, 2008. 112 с.
11. Сержук А. В. Комплекс маркетингу на ринку охорони здоров'я. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 2 (71). С. 23–28.
12. Стеценко В. В Соціально-економічна сутність маркетингових комунікацій підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 43. С. 213–217.
13. Ямщиков А. С., Маева Е. И. Теоретические и методологические основы маркетинга медицинских учреждений. *Менеджер здравоохранения*. 2011. № 10. С. 28–35.

References

1. Aristova, E. V. (2012). Spetsificheskie osobennosti meditsinskoj uslugi kak ekonomicheskoi kategorii [Specific features of medical services as an economic category]. *Vestnik KGU im. N. A. Nekrasova. Ekonomika. Upravlenie – Nekrasov KSU bulletin. Economics. Management*, 2, 223–226 [in Russian].
2. Artiukhina, M. V. (2011). Marketynhova diialnist zakladiv okhorony zdorovia v umovakh reformuvannia haluzi [Marketing functioning of health protection institutions in the condition of reforming the field]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Donbass Economic bulletin*, 2 (24), 135–137 [in Ukrainian].
3. Zatsna, L. Ya., Ivashkiv, T. I. (2013). Marketynh medychnykh posluh ta osoblyvosti rozvytku rynku medychnykh ustanov v umovakh transformatsii ekonomiky [Marketing of medical services and features of development of the market of medical institutions in the conditions of economic transformation]. *Ekonomika Kryma – The economy of Crimea*, 1(42), 363–367 [in Ukrainian].
4. Ivanenko, Ya. (2018). *Marketing v meditsine: ego osobennosti i primeryi ispolzovaniya* [Marketing in medical industry: its features and examples of use]. Retrieved from <https://blog.bigtime.ventures/marketing-v-meditsine-ego-osobennosti-i-primery-ispolzovaniya>.
5. Kalinichenko, O. O. (2016). *Instrumenty marketynhovoho doslidzhennia v okhoroni zdorovia* [Healthcare marketing research tools]. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/29020/1/тези%20Калініченко.pdf>.
6. Kotler, F., Armstrong, G., Vong, V., Sonders, D. (2015). *Osnovy marketinga* [Fundamentals of marketing]. Moscow: Viliams [in Russian].
7. Mann, I. (2018). *Marketynh bez biudzhetu. 50 diievykh instrumentiv* [Marketing without a budget. 50 effective tools]. Dnipro: Monolit [in Ukrainian].
8. *Marketing meditsinskih uslug: prakticheskie resheniia* [Marketing of medical services: practical solutions] (n.d.). Retrieved from <http://cathedra-mag.ru/knowledgebase/маркетинг-медичних-послуг-практич>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. Marova, S. F., Vovk, S. M. (2017). Medychna posluha yak tovar medychnoho rynku [Medical service as a medical product]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – State Administration: Improvement and Development*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_4_4.

10. Petrova, N. G., Vishnyakov, N. I., Balohina, S. A., Teptina, L. A. (2008). *Osnovy marketinga meditsynskikh uslug [The basics of medical services marketing]*. Moscow: MEDpressinform [in Russian].

11. Serzhuk, A. V. (2015). Kompleks marketynhu na rynku okhorony zdorovia [The marketing mix at the market of health protection]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 2 (71), 23–28 [in Ukrainian].

12. Stetsenko, V. V. (2013). Sotsialno-ekonomichna sutnist marketynhovykh komunikatsii pidpriemstv [Socio-economic essence of marketing communications companies]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Transport and industry economics bulletin*, 43, 213–217 [in Ukrainian].

13. Yamschikov, A. S., Maeva, E. I. (2011). Teoreticheskie i metodologicheskie osnovy marketinga meditsynskikh uchrezhdenii [Theoretical and methodological foundations of marketing of medical institutions]. *Menedzher zdavoohraneniya – Healthcare Manager*, 10, 28–35 [in Russian].

Полковниченко Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Полковниченко Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Polkovnychenko Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of marketing, PR technologies and logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: svetlana.polkovnichenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6177-1325>

ResearcherID: H-4091-2014

Шкулєпіна Анастасія Валеріївна – магістрантка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Шкулєпіна Анастасия Валерьевна – магістрантка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shkulєpina Anastasia – Master's Degree Student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Sheshterenka@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0493-7453>

УДК 338.38-44(1-22)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-187-197

Тетяна Гакал

НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ»

Татьяна Гакал

НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ОБОСНОВАНИЯ СУЩНОСТИ КАТЕГОРИИ «СЕЛЬСКИЙ ЗЕЛЕНЫЙ ТУРИЗМ»

Tetiana Nakal

SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL PROVISIONS OF THE ESSENCE SUBSTANTIATION OF THE RURAL GREEN TOURISM CATEGORY

У статті розглянуто питання визначення сутності категорії «сільський зелений туризм». Зокрема, було використано методику контент-аналізу для виокремлення вже сформованих наукових концепцій трактування сутності цієї дефініції. Також у статті значну увагу приділено дослідженню сутності таких дефініцій, як «сільський туризм», «агротуризм», «екотуризм». Аналіз їхнього змісту дав змогу поглибити розуміння сутності сільського зеленого туризму через визначення відмінних та спільних рис між окресленими видами туризму, особливостей надання послуг споживачам при реалізації відповідних туристичних продуктів.

Ключові слова: туризм; сільський туризм; сільський зелений туризм; агротуризм; особисте селянське господарство; екологічний туризм.

Табл.: 2. Бібл.: 31.

В статье рассмотрены вопросы определения сущности категории «сельский зеленый туризм». В частности, была использована методика контент-анализа для выделения уже сложившихся научных концепций трактовки сущности этой дефиниции. Также в статье значительное внимание уделено определению сущности таких дефиниций, как «сельский туризм», «агротуризм», «экотуризм». Анализ их содержания позволил углубить понимание сущности сельского зеленого туризма путем определения отличных и общих черт между такими видами туризма, особенностей предоставления услуг потребителям при реализации соответствующих туристических продуктов.

Ключевые слова: туризм; сельский туризм; сельский зеленый туризм; агротуризм; личное крестьянское хозяйство; экологический туризм.

Табл.: 2. Библ.: 31.

Within the article, the matter of determining the nature of the category «rural green tourism» is researched. In particular, the content analysis technique to highlight already established scientific concepts of the essence interpretation of this definition is used. In addition, within the article, considerable attention is paid to the essence study of such definitions as "rural tourism", "agritourism", "ecotourism". The analysis of their content allowed deepening the understanding of the essence of rural green tourism by identifying distinct and common features between the outlined types of tourism, peculiarities of providing services to consumers by sale of relevant tourism products.

Keywords: tourism; rural tourism; rural green tourism; agritourism; individual peasant economy; ecotourism.

Table: 2. References: 31.

JEL Classification: L83; Q26; R22; Q19

Постановка проблеми. Україна – аграрна країна з потужним потенціалом для розвитку сільського господарства, виробництва аграрної продукції. Саме українське село як центр функціонування аграрних підприємств на сьогодні внаслідок впливу різних факторів політичної, соціальної і насамперед економічної дії кардинально змінилося і поступово занепадає. Суттєві міграційні процеси, занепад раніше діючих аграрних господарств, колгоспів, низький рівень соціального забезпечення та відсутність роботи змусили значну кількість сільських мешканців мігрувати до великих міст, районних центрів. Такі процеси набули національного масштабу, а при поступовому відновленні аграрної сфери та переходу її на стабільні й досить швидкі темпи розвитку є серйозною проблемою для їх функціонування. Дефіцит трудових ресурсів на сьогодні в цій сфері відчувається особливо гостро.

Більшість урядів країни не приділяли належної уваги проблемі працевлаштування сільських мешканців, що значно прискорило деструктивні процеси в розвитку українського села. Відсутність реально діючих та конкурентоспроможних підприємств, які б давали роботу людям і, відповідно, дохід, призвели в підсумку до його фактичного занепаду. Отже, існування проблеми соціально-економічної розбудови села вимагає

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

пошуку нових способів її вирішення. Частково, як засвідчує вітчизняний та закордонний досвід, її можна вирішувати через активізацію функціонування не лише аграрних виробництв, але й інших, суміжних сфер господарської діяльності. До них можна віднести і сферу сільського зеленого туризму.

Сільський зелений туризм є однією з небагатьох сфер економіки, яка може розвиватися виключно в сільській місцевості, використовуючи вже наявний потенціал країни, її окремих територій та не вимагає залучення значних інвестицій. Перевагою такого виду туризму є його фінансова доступність для туристів, простота в організації відпочинку для власників та постійний попит мешканців великих міст на відпочинок за межами міських агломерацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи важливість розвитку сільського зеленого туризму для сільських територій, залучення сільського населення до господарської діяльності, питання розвитку цього виду туризму досить активно досліджуються вченими. До їх числа варто віднести таких українських науковців: О. Бордун, І. Власенко, М. Габа, І. Гришова, Н. Добрянська, О. Кловчовський, О. Корчинська, А. Кравчук, І. Крюкова, С. Мазур, А. Матвієнко, В. Маховка, В. Папп, В. Пеньковський, В. Савченко, А. Сакун, Г. П. Скляр, Ю. Ставська, В. Степанов, А. Стренковська, І. Тищук та їхніх іноземних колег: G. Butnaru, C. Cergeau, E. Citro, J. Chen, W. Chen, H. Fu, J. Guan, G. Gonçalves, A. González-Ramiro, A. Haller, B. Hu, J. Jeong, H. Li, G. Quaranta, R. Salvia, A. Sánchez-Ríos, A. Trukhachev, J. Xu, X. Yang, T. Zhang та ін.

Зокрема, В. Пеньковський проводив дослідження у сфері аналізу особливостей формування та розвитку господарств сільського зеленого туризму, О. Корчинська значну увагу приділила вивченню розвитку підприємництва у сфері сільського зеленого туризму, а І. Тищук провела ґрунтовний аналіз регіональних механізмів стимулювання підприємництва у сфері сільського зеленого туризму.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, попри численні напрацювання науковців у сфері дослідження категоріального апарату функціонування системи сільського зеленого туризму, нині залишаються актуальними питання виокремлення наукових концепцій трактування сутності окресленого виду туризму, уточнення його змісту та визначення специфічних рис.

Мета статті. Метою статті є проведення ґрунтовного аналізу сформованих наукових концепцій щодо розгляду сутності категорії «сільський зелений туризм» та визначення авторського підходу до трактування цієї дефініції.

Виклад основного матеріалу. Спочатку визначимо сутність сільського зеленого туризму як економічного явища та наукової категорії. Зазначимо, що окремі аспекти розуміння його змісту на сьогодні вже визначені у вітчизняному законодавчому полі. Зокрема, у статті 4 Закону України «Про туризму» залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їхніх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, виділяється низка видів туризму, серед яких виокремлено сільський та окремо екологічний (зелений) туризм [21].

У Законі України «Про особисте селянське господарство» сферу сільського зеленого туризму віднесено до послуг особистих селянських господарств, які можуть ними надаватися. У цьому законодавчому акті зазначено, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [20].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Аналізуючи підходи до з'ясування сутності сільського зеленого туризму, що наводяться в законодавчих документах, можна констатувати, що в їхніх межах не сформульовано чіткого розуміння цього виду туризму, його підвидів, специфіки надання відповідних послуг. Отже, існує необхідність проведення контент-аналізу наукових робіт, в яких вивчаються окреслені питання.

Також варто зазначити, що попередній аналіз проведених досліджень свідчить про наявність різних економічних категорій, які активно використовуються вченими для проведення досліджень у цій сфері. Зокрема, науковці розглядають окремо такі дефініції, як «сільський туризм», «аграрний туризм», «екологічний туризм», «зелений туризм» та ін. Тобто категорію «сільський зелений туризм» багато науковців розглядають по-різному. Багато учених виділяє та досліджує виключно «сільський туризм». Інші дослідники активно аналізують особливості надання послуг із зеленого туризму як окремого виду туризму. Відповідно, виникає певна поліструктурність розуміння окреслених вище категорій. Це зумовлює необхідність визначення сутності окреслених вище дефініцій, що дозволить глибше обґрунтувати зміст категорії «сільський зелений туризм».

Дослідження розпочнемо з аналізу змісту категорії «сільський туризм». У табл. 1 представлено окремі концепції розгляду сутності цієї категорії.

Таблиця 1

Наукові концепції обґрунтування сутності дефініції «сільський туризм»

Сутність категорії 1	Джерело 2
Сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Сільський туризм - це форма проведення вільного часу у вигляді стаціонарного відпочинку, тоді як базовою метою екотуризму виступає активне відкриття дикої природи, традицій і культури, їх глибоке пізнання й сприйняття [7].	Горішевський П. В., Васильєв В. П., Зінко Ю. В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі: підручник. Івано-Франківськ: Місто-Н, 2003. 148 с.
Сільський туризм – один із різновидів господарської діяльності, у тому числі із залученням майна особистого селянського господарства, шляхом надання послуг із тимчасового проживання, харчування, проведення відпочинку, практичний показ процесів вирощування та догляду за рослинами, тваринами та бджолами, а також з виготовлення виробів з глини, вишивання, різьба по дереву, лозоплетіння та ін., народних обрядів, ознайомлення туристів з побутом та умовами проживання селян минулого століття, з особливостями регіону, його пам'ятками, природним ландшафтом тощо [13].	Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm .
Сільський туризм – відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) [22].	Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5 .
Сільський туризм є відносно новим і перспективним напрямом, що дозволяє жителям міст долучитися до традиційного укладу життя сільських жителів. Суть даного виду туризму полягає у відпочинку в сільській місцевості, де все організаційне забезпечення проживання туристів (у тому числі харчування, дозвілля, обслуговування та ін.) бере на себе приймаюча сім'я [18, с. 19].	Пап В. В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. <i>Агросвіт</i> . 2015. № 18. С. 17–22.
Сільський туризм – це туризм, який проходить у сільському поселенні, де базовою точкою є сільська садиба з повним комплексом турпослуг [5].	Габчак Н. Сільський туризм Закарпаття. <i>Збірник наукових статей викладачів кафедри суспільних дисциплін Закарпатського державного ун-ту</i> . 2008. Вип. 2. С. 12–19.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 1

1	2
Сільський туризм – це є різновид зеленого туризму, що передбачає розміщення туристів у сільській садибі для відпочинку та отримання ними послуг сільського туризму; надання послуг сільського (зеленого) туризму є суспільно-корисною діяльністю, що сприяє соціально-економічному, культурному та екологічному розвитку сільської місцевості [19].	Пилипенко Г. М., Прушківська Е. В., Кусакова Ю. О. Компаративний аналіз розвитку зеленого туризму в Україні та світі. <i>Економічний вісник</i> . 2016. № 3. С. 145–153.
Сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами [24, с. 88].	Сердюкова О. М. Сутність сільського зеленого туризму. <i>Економіка та держава</i> . 2014. № 3. С. 87–90.

Джерело: складено автором.

Аналізуючи дані табл. 1 варто зауважити, що безпосередньо сільський туризм пов'язаний із наданням відповідних послуг у межах певної сільської місцевості. Зокрема, В. В. Папп відзначає, що «сільський туризм є відносно новим і перспективним напрямом, що дозволяє жителям міст долучитися до традиційного укладу життя сільських жителів. Суть цього виду туризму полягає у відпочинку в сільській місцевості, де все організаційне забезпечення проживання туристів бере на себе приймаюча сім'я» [18, с. 19]. П. В. Горішевський, В. П. Васильєв, Ю. В. Зінько констатують, що «сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях» [7]. Отже, можна зазначити, що *сільський туризм* являє собою тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною або професійно-діловою метою без заняття оплачуваною діяльністю до сільської місцевості.

Розглянемо тепер сутність таких окремих дефініцій, як «аграрний туризм», «екологічний туризм», «зелений туризм». Цілком доцільно зауважити, що окреслені види туризму є складовими за своїм змістом сільського туризму, оскільки в переважній більшості випадків об'єктивно можуть надаватися виключно в сільській місцевості. Проте їх відмінність між собою вимагає уточнення та конкретизації.

Розглянемо специфічні риси аграрного туризму. У проєкті Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» пропонується таке визначення сутності аграрного туризму – вид туризму як відпочинкового, так і пізнавального характеру, пов'язаний із використанням майна особистих селянських господарств, що передбачає здійснення агротуристичної діяльності під час тимчасового перебування туристів у сільській місцевості. Відповідно, агротуристична діяльність визначається як діяльність особистого селянського господарства, спрямована на задоволення потреб туристів та надання їм агротуристичних послуг, а агротуристичні послуги – це тимчасове розміщення, харчування, екскурсійне, спортивне, розважальне, культурно-просвітницьке та інше обслуговування туристів [22].

Розгляд сутності аграрного туризму дозволяє стверджувати, що за своїм змістом він є різновидом сільському туризму, оскільки йому притаманні всі ознаки здійснення відпочинку в сільській місцевості. Зокрема, у підручнику «Сільський зелений туризм» агротуризм пропонується розглядати як «форму сільського туризму, яка безпосередньо пов'язана із селянським (фермерським) господарством, що одночасно надає послуги з проживання та харчування, знайомить із сільськогосподарською діяльністю, традиціями та звичаями цього регіону» [25]. У свою чергу, Н. В. Дідик, О. В. Варшава пропонують розглядати агротуризм «як сектор туристичної галузі, орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості й її специфіки для створення комплексного туристичного продукту» [10, с. 764]. О. М. Сердюкова трактує сутність досліджуваного виду туризму так: «агротуризм –

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

відпочинковий туризм, що передбачає використання сільського (фермерського) господарства. Агротуризм може проявлятися у різних формах, але завжди включає винаймання помешкання» [24, с. 89]. Отже, окремими специфічними рисами, що виділяють цей вид туризму з усіх інших видів сільського туризму, є:

- 1) відпочинок відбувається виключно в сільській місцевості;
- 2) здійснюється ознайомлення туристів з особливостями ведення сільського господарства, залучення їх до сільськогосподарських робіт;
- 3) проживання відбувається в сільській садибі господаря або на фермі, яка обладнана всім необхідним для цього виду відпочинку.

Варто зазначити, що за своєю сутністю аграрний туризм є сільським туризмом, оскільки його притаманні всі характерні риси здійснення відпочинку в селі.

Розглядаючи сутність екологічного туризму, доцільно зауважити, що за своєю сутністю саме цей вид туризму тісно пов'язаний із проживанням у сільській місцевості, однак це відбувається не завжди, що й обґрунтовує різницю між цими двома видами туризму. Розглянемо сутність екологічного туризму (екотуризму) більш детально. Наведено декілька концепцій розгляду змісту такого виду туризму:

1) екотуризм – організація гостям відпочинку в екологічно чистій місцевості, вживання екологічно чистої продукції, сприяння в заготівлі лікарських трав, лісових ягід і грибів [6, с. 43];

2) екотуризм – організація подорожей з обмеженою кількістю учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що є культурною цінністю та з метою реалізації різних проектів охорони й раціонального використання природних ресурсів [27];

3) екотуризм (зелений туризм) – форма активного й безпосереднього відвідування територій з особливими природними та культурними умовами. Екотуризм спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, які відвідують туристи [25];

4) екотуризм – це форма подорожі, сприятлива для навколишнього середовища. Вона відбувається на територіях, що мають природничу цінність (національні та ландшафтні парки). Екотуризм спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, які відвідуються туристами [10, с. 764].

Аналізуючи окреслені підходи до розгляду сутності екотуризму, можна визначити такі особливості цього виду туризму:

- 1) відвідування екологічно чистих територій туристами;
- 2) споживання екологічно чистих продуктів;
- 3) можливе відвідування національних парків та заповідників;
- 4) проживання відбувається не обов'язково в сільській садибі, а може здійснюватися в палатках, спеціально відведених місцях;
- 5) під час такого туризму відбувається, насамперед, пізнання природи, що може супроводжуватися також відсутністю певних умов для зручного проживання;
- 6) шанобливе ставлення до природи, мінімізація впливу людини на природу при відпочинку [11; 12; 34].

Отже, аналіз представлених підходів до розуміння сутності екотуризму свідчить про існування значної різниці між цим видом туризму та сільським туризмом. Основна особливість полягає передусім у тому, що екотуризм не завжди пов'язаний із сільською територією, місцевістю, де проживають на постійні основі люди. Проте, з іншого боку, це не означає, що туристи, які хочуть займатися екотуризмом, не можуть зупинитися для ночівлі в сільських господарствах або недалеко від сільських поселень. Відповідно, зазначене дає підстави стверджувати, що сільський та екологічний туризм, навіть за існування значних відмінностей між ними, дуже тісно взаємопов'язані. Це також частково зумовлено наявністю значної кількості різних форматів відпочинку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглянемо сутність саме «зеленого туризму» як одного з різновидів сільського туризму. Зауважимо, що досить часто в науковій літературі сільський туризм та сільський зелений туризм розглядаються як синонімічні поняття, які, на думку вчених, нероздільно пов'язані між собою. Зокрема, В. Г. Дарчук зазначає, що сільський (зелений) туризм – вид туризму, що передбачає розміщення туристів у сільській садибі для відпочинку та отримання ними відповідних послуг (традиційних основних: проживання (екологічне, культурне, історичне розташування), харчування (екологічно чисті продукти, дегустація місцевих (домашніх) страв), розваг (участь у фестивалях, ярмарках, організації традиційних свят); традиційних додаткових: робота на фермі, городі, в саду, на господарському дворі, сіновалі, рибалка, полювання та специфічних: догляд за домашніми тваринами, катання на конях, човнах, навчання народним ремеслам тощо) [9]. В. Ф. Савченко, В. О. Стойка зауважують у своїй статті, що «поняття «сільський туризм», або, як його ще називають “сільський зелений туризм”, означає відпочинок у сільській садибі» [23, с. 6].

Загалом зелений туризм визначається як спрямована мандрівка в сільську місцевість з метою ознайомлення з місцевою культурою та історією природного середовища, яка не порушує цілісності екосистеми, при цьому робить охорону природних ресурсів вигідною для сільських мешканців. Важливою функцією зеленого туризму є збереження та розвиток культурно-історичної спадщини, народних промислів, охорона природного середовища [2]. В. Смолій, В. Федорченко, В. Цибух зауважують, що зелений туризм – діяльність, яка проходить у контакт з природою, проживанням у таборах чи сільській місцевості та пов'язана із сільськогосподарськими роботами, знайомством з життям сільських мешканців, пішохідними екскурсіями, вивченням флори і фауни, зайняттям річковим спортом та ін. [26].

Розглянемо сутність категорії «сільський зелений туризм» більш детально. Для цього проведемо аналіз тих підходів до розуміння цієї дефініції, що трапляється в науковій літературі. Результати такого аналізу представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Наукові концепції розгляду сутності дефініції «сільський зелений туризм»

Сутність категорії	Джерело
1	2
Сільський зелений туризм – це заснований на договорі специфічний вид туризму, що має рекреаційний, відпочинковий, оздоровчий та/або пізнавальний характер, зосереджений у сільській місцевості і пов'язаний з наданням послуг (з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного забезпечення тощо) фізичним особам шляхом використання майна, земельних ділянок та трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю та/або проживають у сільській місцевості, а також природного, культурного, етнографічного та соціального потенціалу регіону [29, с. 104].	Туєва О. М. Правові умови забезпечення діяльності у сфері зеленого туризму. <i>Порівняльно-аналітичне право</i> : електрон. наук. фах. вид. юрид. ф-ту ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». 2017. № 3. С. 103–106.
Сільський зелений туризм можна розглядати як проведення вільного часу в сільському середовищі, в якому існує відповідна забудова, сільський побут, етнокультурний колорит місцевості тощо [28].	Транченко Л. В., Тимчук С. В., Нещадим Л. Н. Соціальне значення зеленого туризму в контексті розвитку сільських територій України. <i>Сучасні технології управління</i> . 2015. № 1 (49). URL: https://sovman.ru/article/4908 .
Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу даної місцевості. При цьому проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина [3].	Васильєв В. П. Сільський зелений туризм в Україні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/vasylyjev.htm .
Сільський зелений туризм – специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості, а також культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [1].	Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. <i>Стратегічні пріоритети</i> : науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2008. № 1 (6). С. 138–143.

Закінчення табл. 2

1	2
Сільський, зелений туризм - тимчасове переміщення туристів у сільську місцевість з метою відпочинку та ознайомлення з місцевим способом життя, культурою, традиціями, звичаями. Цей вид туризму часто використовують сім'ї з дітьми, міська молодь, які намагаються вибратись на природу на вихідні дні або в короткотермінові відпустки [14].	Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с. Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_3.htm .
Сільський зелений туризм – це сучасна тенденція у туристичній сфері, що характеризується наданням послуг гостинності туристам, що надаються господарем агрооселі (особисте селянське господарство), яка знаходиться у сільській місцевості [30, с. 40].	Язіна В. А., Ткач В. О., Кожушко С. П. Сільський зелений туризм як основний інструмент створення успішного українського туристичного села. <i>Причорноморські економічні студії</i> . 2018. Випуск 29. С. 37–41.
Сільський зелений туризм – це добровільне надання за плату або безоплатно послуги у сфері сільського зеленого туризму, а саме послуги з розміщення (проживання) не більше ніж на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, місцевими звичаями і традиціями гостинності [15].	Мазур С. А. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. <i>Ефективна економіка</i> . 2018. № 2. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122 .
Сільський зелений туризм — це відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [16].	Матвієнко А. Т. Зелений туризм як напрямок вирішення проблеми зайнятості сільського населення в Україні. <i>Економічний вісник університету</i> . 2014. Вип. 22(1). С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2014_22%281%29_18 .
Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності, спрямованої на надання послуг із відпочинку в сільській місцевості та отримання доходів, що функціонує за законами ринку і є специфічною, особливою складовою механізми функціонування аграрного сектору економіки загалом [4, с. 223–224].	Власенко І. В., Івашенко Г. В. Функціонування сільського зеленого туризму в умовах ринкової економіки України. <i>Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг</i> . 2017. Вип. 1 (25). С. 218-233.

Джерело: складено автором.

Аналіз окреслених у табл. 2 наукових підходів до розгляду сутності сільського зеленого туризму свідчить, що в науковій літературі існують відмінні концепції розгляду змісту цієї категорії. Більшість учених розглядають цю дефініцію як окремий вид туризму, якому притаманна своя специфіка та особливості здійснення. О. М. Туєва зазначає, що «сільський зелений туризм – це заснований на договорі специфічний вид туризму, що має рекреаційний, відпочинковий, оздоровчий та/або пізнавальний характер, зосереджений у сільській місцевості й пов'язаний із наданням послуг фізичним особам шляхом використання майна, земельних ділянок та трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю та/або проживають у сільській місцевості, а також природного, культурного, етнографічного та соціального потенціалу регіону» [29, с. 104]. З іншого боку, деякі науковці розглядають сільський зелений туризм як просто окрему форму відпочинку. Серед цих учених варто відзначити таких: П. В. Горішевський, В. П. Васильєв, В. І. Биркович, Л. І. Оппельд, О. Г. Розметова, Н. Ю. Сидорук та ін. Зокрема, В. П. Васильєв стверджує, що «сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу даної місцевості. При цьому проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина» [3]. Окреслені підходи щодо розгляду сутності сільського туризму дають підстави стверджувати, що є певна відмінність між ними. Для її визначення, розглянемо також сутність категорії «туризм».

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У Законі України «Про туризм» зазначено, що «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа відїжджає» [21]. І. М. Писаревський, С. О. Погасій, М. М. Покоłodна, ґрунтуючись на підході Всесвітньої туристської організації, зазначають, що «туризм – тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною або професійно-діловою метою без заняття оплачуваною діяльністю» [17, с. 18].

Таким чином, враховуючи окреслені концепції розгляду туризму як економічної категорії, можна стверджувати, що виокремлені вище підходи до розгляду сутності саме дефініції «сільський зелений туризм» є правильними. Принциповою різницею між ними є лише те, що в першому випадку вчені акцентують увагу саме на тому, що сільський зелений туризм є одним із видів туризму зі специфічними ознаками його проведення, а у іншому – як спосіб проведення часу мешканцями міст та міських агломерацій. Л. В. Транченко, С. В. Тимчук, Л. Н. Нецадим зауважують, що «сільський зелений туризм можна розглядати як проведення вільного часу в сільському середовищі, в якому існує відповідна забудова, сільський побут, етнокультурний колорит місцевості тощо» [28]. У цьому випадку при дослідженні сутності сільського зеленого туризму більшу увагу приділяють самій формі, наповненню такого відпочинку різними послугами та враженнями. При розгляді цієї окресленої категорії як виду туризму, акцент насамперед робиться на його організації, особливостях надання відповідних туристичних послуг. Отже, перший підхід щодо розгляду сутності сільського зеленого туризму пов'язаний із розглядом його з позиції виробника відповідних послуг, а інший – з позиції їх використання, тобто споживача.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті розглянуто сутність таких категорій, як «сільський туризм», «агротуризм», «екотуризм». Аналіз сутності окреслених категорій дозволив обґрунтувати зміст сільського зеленого туризму, визначити його відмінності від аграрного та екологічного туризму. Для реалізації окресленого було проведено контент-аналіз сформованих у наукових роботах підходів до розгляду сутності таких видів туризму. Таким чином, сільський зелений туризм пропонується розглядати як вид туризму, сутність якого полягає у здійсненні тимчасового виїзду людини до сільської місцевості, проживанні в сільській садибі господаря, що здійснюється з метою відпочинку, ознайомлення з національними традиціями та особливостями сільського життя, долученням до природи, що не супроводжується наданням відпочивальникам будь-яких платних послуг.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що питання розвитку сільського зеленого туризму на сьогодні розглядаються у великій кількості наукових робіт. Проте незначна їх кількість стосується дослідження особливостей проведення господарської діяльності підприємствами в цій сфері. Отже, зазначені напрями є актуальними для здійснення подальших наукових досліджень у сфері розвитку сільського зеленого туризму в Україні.

Список використаних джерел

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. *Стратегічні пріоритети*: науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2008. № 1 (6). С. 138–143.
2. Васильєв В. Головна мета сільського туризму – це новий туристичний продукт. *Туризм сільський зелений*. 2008. № 4. С. 10–13.
3. Васильєв В. П. Сільський зелений туризм в Україні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/vasylyjev.htm.
4. Власенко І. В., Іващенко Г. В. Функціонування сільського зеленого туризму в умовах ринкової економіки України. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2017. Вип. 1 (25). С. 218–233.
5. Габчак Н. Сільський туризм Закарпаття. *Збірник наукових статей викладачів кафедри суспільних дисциплін Закарпатського державного ун-ту*. 2008. Вип. 2. С. 12–19.
6. Гончаров Ю. В. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку загального піднесення економічного рівня регіону. *Інтелект XXI*. 2014. № 3. С. 41–45.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Горішевський П. В., Васильєв В. П., Зінько Ю. В. Сільський зелений туризм : організація гостинності на селі: підручник. Івано-Франківськ: Місто-Н, 2003. 148 с.
8. Горьовий В. П., Тимчук С. В. Менеджмент фермерський господарств: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2014. 366 с. URL: https://pidruchniki.com/1278021261738/menedzhment/sotsialno-ekonomichne_znachennya_fermerskogo_turizmu_konteksti_rozvitku_silskih_teritoriy_ukrayiniu.
9. Дарчук В. Г. Формування стратегічних основ розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 8.00.03 / Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Донецьк, 2014. 21 с.
10. Дідик Н. В., Варшава О. В. Розвиток зеленого туризму – пріоритетне завдання для України. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 763–767.
11. Добрянська Н. А., Стоянова-Коваль С. С., Ніколюк О. В. Реалії сьогодення та перспективи розвитку туристичного бізнесу Одеської області. *Економіка харчової промисловості*. 2018. № 10(1). С. 9–15.
12. Дубина М. В., Пілевич Д. С. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки. *Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 1(26). С. 94-101.
13. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm>.
14. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці: Книги-XXI, 2003. 300 с. URL: http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_3.htm.
15. Мазур С. А. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122>.
16. Матвієнко А. Т. Зелений туризм як напрямок вирішення проблеми зайнятості сільського населення в Україні. *Економічний вісник університету*. 2014. Вип. 22(1). С. 95–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2014_22%281%29_18.
17. Організація туризму: підручник / за ред. І. М. Писаревського. Харків: ХНАМГ, 2008. 541 с.
18. Папп В. В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 17–22.
19. Пилипенко Г. М., Прушківська Е. В., Кусакова Ю. О. Компаративний аналіз розвитку зеленого туризму в Україні та світі. *Економічний вісник*. 2016. № 3. С. 145–153.
20. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15/print>.
21. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/print>. 1Г.
22. Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5.
23. Савченко В. Ф., Стойка В. О. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні. *Науковий вісник ЧДДЕУ*. 2010. № 4(8). С. 5–13.
24. Сердюкова О. М. Сутність сільського зеленого туризму. *Економіка та держава*. 2014. № 3. С. 87–90.
25. Сільський зелений туризм. Рекомендаційний бібліографічний список «Сільський зелений туризм». URL: https://library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/silskij_zelenij_turizm.
26. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Зелений туризм. *Енциклопедичний словник-довідник з туризму*. Київ: Слово, 2006. 372 с. URL: https://leksika.com.ua/12041219/turizm/turizm_zeleniy.
27. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Туризм екологічний (еконтурізм). *Енциклопедичний словник-довідник з туризму*. Київ: Слово, 2006. 372 с. URL: https://leksika.com.ua/15590911/turizm/turizm_ekologichniy_ekoturizm.
28. Транченко Л. В., Тымчук С. В., Нецадим Л. Н. Социальное значение зеленого туризма в контексте развития сельских территорий Украины. *Современные технологии управления*. 2015. №1 (49). С. 43–47. URL: <https://sovman.ru/article/4908>.
29. Туєва О. М. Правові умови забезпечення діяльності у сфері зеленого туризму. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон. наук. фах. вид. юрид. ф-ту ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». 2017. № 3. С. 103–106.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

30. Язіна В. А., Ткач В. О., Кожушко С. П. Сільський зелений туризм як основний інструмент створення успішного українського туристичного села. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29. С. 37–41.

31. Gryshova I., Shabatura T., Nikoliuk O. State regulation of ecotourism in the context of European experience. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. № 1. С. 126–136. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1783>.

References

1. Byrkovych, V. I. (2008). Silskyi zelenyi turyzm – priorytet rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy [Rural green tourism - a priority of the tourist industry development of Ukraine]. *Stratehichni priorytety – Strategic priorities*, 1 (6), 138–143 [in Ukrainian].

2. Vasyliiev, V. (2008). Holovna meta silskoho turyzmu – tse novyi turystychnyi product [The main purpose of rural tourism is a new tourist product]. *Turyzm silskyi zelenyi – Tourism is rural green*, 4, 10–13 [in Ukrainian].

3. Vasyliiev, V. P. (n.d.). *Silskyi zelenyi turyzm v Ukraini [Rural green tourism in Ukraine]*. Retrieved from http://tourlib.net/statti_ukr/vasyliiev.htm.

4. Vlasenko, I. V., Ivashchenko, H. V. (2017). Funktsionuvannia silskoho zelenoho turyzmu v umovakh rynkovoï ekonomiky Ukrainy [Functioning of rural green tourism in the conditions of market economy of Ukraine]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects for the development of trade and services*, 1 (25), 218–233 [in Ukrainian].

5. Habchak, N. (2008). Silskyi turyzm Zakarpattia [Rural tourism in Transcarpathia]. *Zbirnyk naukovykh statei vykladachiv kafedry suspilnykh dystsyplin Zakarpatskoho derzhavnoho un-tu – Collection of scientific articles of teachers of the Department of Public Disciplines of Transcarpathian State University*, 2, 12–19 [in Ukrainian].

6. Honcharov, Yu. V. (2014). Silskyi zelenyi turyzm yak perspektyvnyi napriam rozvytku zahalnoho pidnesennia ekonomichnoho rivnia rehionu [Rural green tourism as a promising direction for the development of the general uplift of the economic level of the region]. *Intelekt XXI – Intelligence XXI*, 3, 41–45 [in Ukrainian].

7. Horishevskiy, P. V., Vasyliiev, V. P., Zinko, Yu. V. (2003). *Silskyi zelenyi turyzm: orhanizatsiia hostynnosti na seli [Rural green tourism: organization of hospitality in the countryside]*. Ivano-Frankivsk: Misto-N [in Ukrainian].

8. Horovyi, V. P., Tymchuk, S. V. (2014). *Menedzhment fermerskyi hospodarstv [Farm Management]*. Kyiv: TsUL. Retrieved from https://pidruchniki.com/1278021261738/menedzhment/sotsialno-ekonomichne_znachennya_fermerskogo_turyzmu_konteksti_rozvytku_silskih_teritoriy_ukrayiniiu.

9. Darchuk, V. H. (2014). *Formuvannia stratehichnykh osnov rozvytku silskoho (zelenoho) turyzmu v Ukraini [Formation of strategic bases for the development of rural (green) tourism in Ukraine]* (Candidate's thesis). Donets. nats. un-t ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho, Donetsk [in Ukrainian].

10. Didyk, N. V., Varshava, O. V. (2017). Rozvytok zelenoho turyzmu – priorytetne zavdannia dlia Ukrainy [Green tourism development is a priority for Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 9, 763–767 [in Ukrainian].

11. Dobrianska, N. A., Stoianova-Koval, S. S., Nikoliuk, O. V. (2018). Realii sohodennia ta perspektyvy rozvytku turystychnoho biznesu Odeskoi oblasti [Realities of the present and prospects of tourism business development in Odessa region]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, 10(1), 9–15 [in Ukrainian].

12. Dubyna, M. V., Pilevych, D. S. (2014). Problemy aktyvizatsii formuvannia ta zaluchennia investytsii u rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Problems of activation of formation and attraction of investments in the national economy development]. *Naukovyi Visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: finance, banks, investments*, 1(26), 94–101 [in Ukrainian].

13. *Informatsiino-analitychnyi portal APK Ukrainy [Information-analytical portal of AIC of Ukraine]*. Retrieved from <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskij-turizm>.

14. Kyfiak, V. F. (2003). *Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini [Organization of tourist activity in Ukraine]*. Chernivtsi: Knyhy-XXI. Retrieved from http://tourlib.net/books_ukr/kyfjak_3.htm.

15. Mazur, S. A. (2018). Silskyi turyzm yak perspektyvnyi napriam rozvytku vnutrishnoho turyzmu [Rural tourism as a perspective direction of the domestic tourism development]. *Efektivna ekonomika – An efficient economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

16. Matviienko, A. T. (2014). Zelenyi turizm yak napriamok vyrishennia problemy zainiatosti silskoho naselennia v Ukraini [Green tourism as a direction of solving the problem of employment of the rural population in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, 22(1), 95–99. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2014_22%281%29__18.
17. Pysarevskoho, I. M. (2008). *Orhanizatsiia turyzmu [Tourism organization]*. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].
18. Papp, V. V. (2015). Silskyi zelenyi turizm yak priorytetnyi napriam rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Rural green tourism as a priority direction for the rural development in Ukraine]. *Ahrosvit – Agro-world*, 18, 17–22 [in Ukrainian].
19. Pylypenko, H. M., Prushkivska, E. V., Kusakova, Yu. O. (2016). Komparatyvnyi analiz rozvytku zelenoho turyzmu v Ukraini ta sviti [Comparative analysis of the green tourism development in Ukraine and the world]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Bulletin*, 3, 145–153 [in Ukrainian].
20. Pro osobyste selianske gospodarstvo [On Individual Farm]. № 742-IV (on May 15, 2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15/print>.
21. Pro turizm [On Tourism]. № 324/95-VR (on September 15, 1995). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/print.1H>.
22. *Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro silskyi ta silskyi zelenyi turizm» [Draft Law of Ukraine “On Rural and Rural Green Tourism”]*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5.
23. Savchenko, V. F., Stoika, V. O. (2010). Problemy t perspektyvy rozvytu silskoho turyzmu v Ukraini [Problems and perspectives of rural tourism development in Ukraine]. *Naukovyi visnyk ChDIEU – Scientific Bulletin of the ChSEU*, 4(8), 5–13 [in Ukrainian].
24. Serdiukova, O. M. (2014). Sutnist silskoho zelenoho turyzmu [The essence of rural green tourism]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 3, 87–90 [in Ukrainian].
25. *Silskyi zelenyi turizm. Rekomendatsiinyi bibliohrafichnyi spysok «Silskyi zelenyi turizm» [Rural green tourism. Rural Green Tourism Recommended Bibliographic List]*. Retrieved from https://library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/silskij_zelenij_turizm.
26. Smolii, V. A., Fedorchenko V. K., Tsybukh V. I. (2006). *Zelenyi turizm. Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turyzmu [Green tourism. Encyclopedic Dictionary-Directory on Tourism]*. Kyiv: Slovo. Retrieved from https://leksika.com.ua/12041219/turizm/turizm_zeleniy.
27. Smolii V. A., Fedorchenko V. K., Tsybukh V. I. (2006). *Turyzm ekolohichnyi (ekonturyzm). Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turyzmu [Environmental tourism (ecotourism). Encyclopedic Dictionary-Directory on Tourism]*. Kyiv: Slovo. Retrieved from https://leksika.com.ua/15590911/turizm/turizm_ekologichniy_ekoturizm.
28. Tranchenko, L. V., Tymchuk, S. V., Neshchadym, L. N. (2015). Sotsialnoe znachenie zelenogo turizma v kontekste razvitiia selskykh territorii Ukrainy [Social significance of green tourism in the context of the rural development of Ukraine]. *Sovremennye tekhnologii upravleniia – Modern management technologies*, 1 (49), 43–47. Retrieved from <https://sovman.ru/article/4908>.
29. Tuieva, O. M. (2017). Pravovi umovy zabezpechennia diialnosti u sferi zelenoho turyzmu [Legal conditions for providing activities in the field of green tourism]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative analytical law*, 3, 103–106 [in Ukrainian].
30. Iazina, V. A., Tkach, V. O., Kozhushko, S. P. (2018). Silskyi zelenyi turizm yak osnovnyi instrument stvorennia uspishnoho ukrainskoho turystychnoho sela [Rural green tourism as the main tool for creating a successful Ukrainian tourist village]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 29, 37–41 [in Ukrainian].
31. Gryshova, I., Shabatura, T., Nikoliuk, O. (2020). State regulation of ecotourism in the context of European experience. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, 126–136. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1783>.

Гакал Тетяна Олександрівна – аспірантка, Херсонський державний аграрний університет (вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна).

Гакал Татьяна Александровна – аспірантка, Херсонский государственный аграрный университет (ул. Сретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина).

Hakal Tetiana – PhD Student, Kherson State Agrarian University (23 Stritenska Str., 73006 Kherson, Ukraine).

E-mail: 2606147@ukr.net

УДК 33.025.12:636.39(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-198-203

Ірина Марченко

**ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ТВАРИННИЦТВА
В НАПРЯМКУ ВИДІЛЕННЯ КОЗІВНИЦТВА
ТА ІНТЕГРАЦІЇ ЙОГО В АГРАРНЕ ВИРОБНИЦТВО**

Ірина Марченко

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К РЕГУЛИРОВАНИЮ ЖИВОТНОВОДСТВА
В НАПРАВЛЕНИИ ВЫДЕЛЕНИЯ КОЗОВОДСТВА
И ЕГО ИНТЕГРАЦИИ В АГРАРНОЕ ПРОИЗВОДСТВО**

Iryna Marchenko

**INNOVATIVE APPROACHES TO REGULATION OF ANIMALS
IN THE DESTINATION OF WINNING AND INTEGRATION
IN AGRICULTURAL PRODUCTION**

Мета статті полягає в обґрунтуванні інноваційних засад підходу до регулювання розвитку тваринництва в контексті виокремлення козівництва як стратегічної галузі. **Методологія** дослідження полягає у використанні методів: економіко-статистичний, системний, абстрактно-логічний. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в удосконаленні регуляторних інструментів розвитку козівництва в розрізі галузевої економічної оцінки функціонування. **Висновки.** Обґрунтовано економічну доцільність інтеграції козівництва в аграрне виробництво.

Ключові слова: регулювання; інструменти; галузь; тваринництво; козівництво; безлактозна молочна продукція; види економічної діяльності.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Цель статьи состоит в обосновании инновационных принципов подхода к регулированию развития животноводства в контексте выделения козоводства как стратегической отрасли. **Методология** исследования заключается в использовании методов: экономико-статистический, системный, абстрактно-логический. **Научная новизна** полученных результатов заключается в совершенствовании регуляторных инструментов развития козоводства в разрезе отраслевой экономической оценки развития. **Выводы.** Обоснованно экономическую целесообразность интеграции козоводства в аграрное производство.

Ключевые слова: регулирование; инструменты; отрасль; животноводство; козоводство; безлактозная молочная продукция; виды экономической деятельности.

Рис.: 2. Библ.: 13.

The purpose of the article is to justify the innovative foundations of an approach to regulating livestock development in the context of highlighting goat farming as a strategic industry. **Methodology** the research is to use methods: economic-statistical, systemic, abstract-logical. **The scientific novelty** the results obtained are to improve the regulatory instruments of goat development in the context of a sectoral economic assessment of development. **Conclusions.** The economic feasibility of integrating goat farming into agricultural production is substantiated. **Conclusions.** regulation; tools; branch; animal husbandry; goat farming; lactose-free dairy products; types of economic activity.

Keywords: regulation, tools; industry; animal husbandry; goat breeding; sheep breeding; competitiveness; lactose-free dairy products; raw materials; types of economic activity.

Fig.: 2. References: 13.

JEL Classification: Q16; Q18

Постановка проблеми. Державне регулювання галузі тваринництва України й зокрема козівництва тісно пов'язане з історичною спадщиною командно-адміністративної економіки, що, з одного боку, забезпечує інституційну пам'ять та здобутки наукової школи, а з іншого – опирається на установлені догми та застарілі для сучасного ведення галузі засади економіко-організаційних методів. До таких можна віднести узагальнений збір статистичної інформації за такими автономними напрямками тваринництва, як козівництво й вівчарство, що, по суті, блокує ефективність регулювання їхнього розвитку. Інноваційні підходи до регулювання розвитку галузі козівництва формуються сьогодні у відповідь на запити глобального ринку індустрії продуктів широкого попиту та потребують системного наукового вивчення і подальшого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові дослідження регулювання галузей аграрного сектору економіки знайшли відображення в працях вітчизняних та закордонних учених: Н. Вдовенко [10], Н. Грищенко [3; 11], І. Даскіран [9], С. Кваша [4], Н. Коробова [12], К. Наконечна [13, І. Новак [6], Л. Шкоропад [7], О. Шпичак [8] та інших науковців.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високий попит на продукцію козівництва сформований новими викликами ринку, що викликало системну реакцію регуляторного поля держави у створенні оптимальних умов розвитку тваринництва та козівництва зокрема, з метою реалізації політики продовольчої безпеки. Методична складова державного регулювання розвитку галузі козівництва в цьому контексті ґрунтується на використанні інструменту національної статистики. Водночас коректний збір інформації є доцільним для деталізованих і глибинних економічних досліджень індикаторів сировинних ресурсів з метою формування та розвитку міжгалузевих зв'язків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування інноваційних підходів регулювання тваринництва в напрямку виділення козівництва для аналізу показників ефективності формування сировинних ресурсів аграрного виробництва на базі узгодження продуктових ланцюгів інтегрованої галузі.

Виклад основного матеріалу. Формування пропозиції безлактозної молочної продукції, виробленої з молока кіз, в Україні перебуває на етапі свого зародження в промисловому секторі та характеризується динамічними темпами росту [5; 7]. Розвиток держави має євроінтеграційний вектор, що стимулює процеси еволюційних змін у соціально-економічному розвитку до появи нових товарів, способів інформаційного обміну, культивує ідеї здорового способу життя та безпечності харчування серед населення. Саме такі виклики ринку стали причиною перерозподілу платоспроможного попиту у сторону популяризації продуктів харчування вироблених в умовах добробуту тварин та у відповідності міжнародним стандартам якості. Регулювання вітчизняного тваринництва на сучасному етапі зміщує акцент нормативного поля до стимуляції виокремлення і розвитку перспективних, інноваційних напрямів з метою підвищення загального рівня прибутковості [1; 2; 8; 12]. Інноваційні підходи до регулювання тваринництва сформовані в умовах переходу на міжнародні стандарти безпечності, якості та простежуваності. За таких умов економічна модель розвитку включає реалізацію державних та іноземних інвестицій з метою створення системних змін галузевого розвитку у функціонуванні інноваційних суб'єктів господарювання на засадах НАССР.

Продукція галузі козівництва, яку прийнято вважати безлактозною за рахунок біохімії засвоєння її організмом людини, сьогодні підпадає під визначення «інноваційної» відповідно до законодавчого поля та створює високий показник попиту населення. При цьому життєвий цикл новизни товарів галузі козівництва має особливу специфіку розвитку внаслідок впливу внутрішніх чинників – біологічних та природних факторів, та зовнішніх – реформування регуляторного поля ведення галузі згідно з Угодою про асоціацію України з ЄС. Перший етап життєвого циклу характеризується виокремленням галузей у тваринництві, товари яких на сьогодні є дефіцитними та характеризуються високим попитом. За нашими дослідженнями такими товарами є безлактозна молочна продукція галузі козівництва. Функціонування козівництва сьогодні без активного втручання державного регулювання розвитку є неможливим, адже ведення промислового козівництва для України є не є традиційним, а нормативне поле формується за рахунок ініціатив суб'єктів господарювання. Життєвий цикл безлактозних молочних продуктів наведено на рис. 1. У галузевому значенні цей показник є важливим для залучення інвестицій та розробки перспективних планів розвитку аграрного виробництва при використанні інноваційних підходів регулювання.

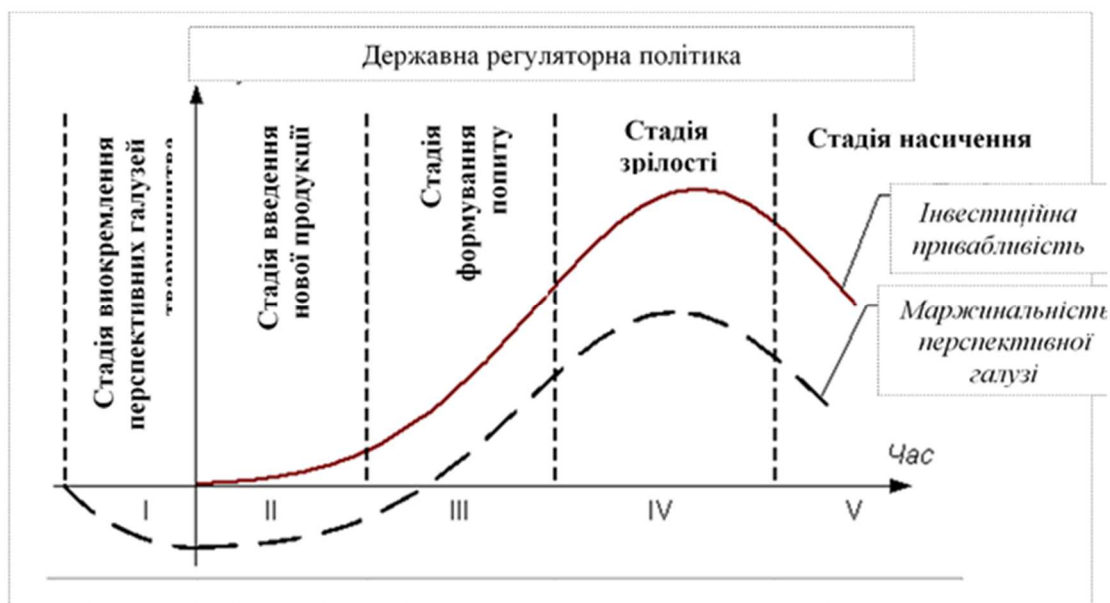

Рис. 1. Життєвий цикл новизни товарів галузі козівництва

Джерело: розроблено автором.

Другий етап життєвого циклу новизни товарів галузі тваринництва характеризується стадією введенням нової продукції на ринок продовольчих товарів. На цьому етапі особливого значення набуває маркетингові дослідження попиту та пропозиції, інформаційна політика виробників та підтримка держави у стимулюванні доброї практики ведення тваринництва, третій етап – формування попиту, четвертий – зрілості товару, на цьому етапі формується інвестиційна привабливість та рівень маржинальності перспективної галузі. Наступним є стадія насичення, при цьому нашими дослідженнями встановлено, що ринок України сьогодні характеризується високою імпортозалежністю і для встановлення торговельного балансу необхідна розробка державної галузевої програми розвитку козівництва з визначеними підходами до його регулювання, адже зміст відносин товаровиробників і держави та спільність їхніх інтересів визначає найважливіші функції держави для економічного розвитку [4; 10; 13].

У процесі дослідження встановлено, що основними підходами державного регулювання галузі тваринництва є нормативна – розробка правових засад з метою прийняття економічних рішень ведення галузі; цільова – визначення цілей розвитку тваринництва у контексті самозабезпечення внутрішнього ринку і виходу на глобальний агропромисловий ринок; стимулююча – реалізація завдань функціонування суб'єктів господарювання у бажаному для суспільства та економіки держави напрямі; координаційна – встановлення логістики між виробниками, переробниками та споживачами продукції тваринництва; коригуюча – пропорційний розподіл економічних ресурсів для створення умов розвитку тваринницьких суб'єктів господарювання; соціальна – гарантія продовольчої безпеки та забезпечення соціальних гарантій громад, на території яких ведеться господарювання для збереження та покращення екологічного стану довкілля; страхова – забезпечення стабільного попиту на продукцію тваринництва в умовах функціонування зони вільної торгівлі та протекція держави для вітчизняних товаровиробників; функція фінансування полягає в забезпеченні наукових програм вивчення основних проблем функціонування галузі та розробки інноваційних технологій ведення високоефективного, ресурсощадного тваринництва [5].

Вказане дозволяє стверджувати, що формування державного регулювання розвитку козівництва та інтеграції його у аграрне виробництво проходить під впливом дефіциту самозабезпечення в безлактозній молочній продукції та високій частці імпортозамі-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

щення ринку внаслідок низької представленості поголів'я кіз в Україні. Поруч із цим, впровадження інноваційних технологій у розведенні тварин, зокрема використання донорських яйцеклітин у відтворенні кіз дозволяють прогнозувати динамічне нарощування кількості поголів'я, а біологічна цінність отриманого молока та його висока рентабельність забезпечує активний розвиток козівництва як повноцінної підгалузі тваринництва в сучасних умовах розвитку аграрного сектору України (рис. 2).

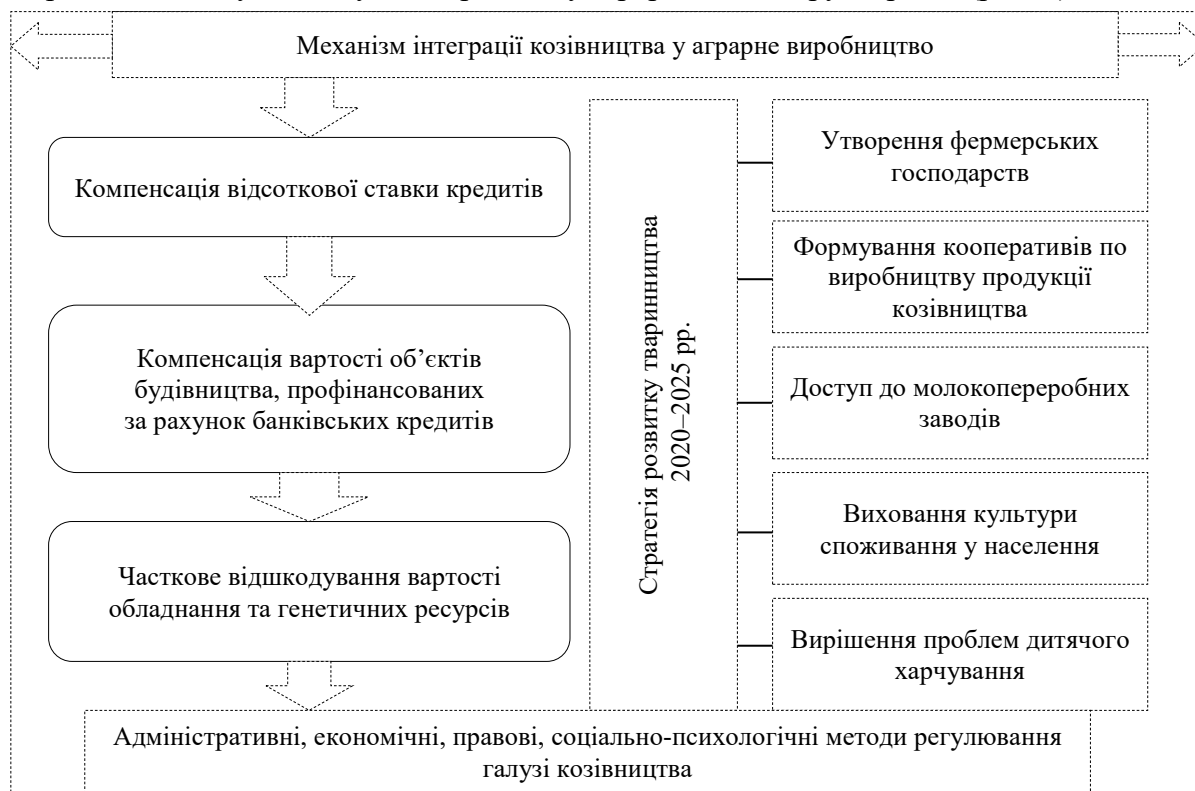

Рис. 2. Регулювання основних шляхів інтеграції козівництва в аграрне виробництво України

Джерело: розроблено автором.

Встановлено, що інтеграція козівництва в аграрне виробництво як інноваційної та перспективної галузі тваринництва є складовими політики продовольчої безпеки населення в розрізі вирішення проблем дитячого харчування та забезпечення молочною продукцією населення із лактозною недостатністю [3]. Регуляторними інструментами при цьому можуть виступати надання субсидій, дотацій, системи пільгового оподаткування, компенсації ставок кредитів, страхування ризиків, фінансові інтервенції та часткове відшкодування вартості обладнання та генетичних ресурсів за рахунок державної підтримки. При цьому одним із індикаторів розвитку національної економіки України є статистичний збір інформації. Саме статистичний класифікатор є підґрунтям для аналізу регулювання господарської діяльності за КВЕД–2010. Група «тваринництво» 01.4 включає клас «розведення овець та кіз» – 01.45, яка узагальнює види економічної діяльності вирощування та розведення овець і кіз, одержування сирого молока овець та кіз, одержування вовни овець та кіз.

Таким чином, окремі напрями тваринництва узагальнено та представлено комплексно. Внаслідок цього відсутня можливість для поглибленого вивчення функціонування та розвитку цих напрямів відокремлено один від одного в розрізі розрахунку індексів фізичного обсягу продукції реалізованої підприємствами та господарствами населення, індексів цін реалізованої продукції, середніх цін виробників, та інших важливих економічних показників. Успішне регулювання діяльністю інтегрованих у аграрне виробництво об'єктів козівництва, може бути реалізоване за умови здійснення фактичного прос-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тежування статистичних індикаторів функціонування галузі. За таких умов, принциповим є виокремлення козівництва в окремий вид економічної діяльності, що дозволить синхронізувати інструмент статистики державного регулювання економіки відповідно до сучасних потреб аграрного виробництва України.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки необхідно відзначити, що адаптація регуляторного інструментарію збору статистичної інформації у бік локальної галузевої економічної оцінки розвитку всіх напрямів тваринництва змістить акценти державної регуляторної політики в бік тих галузей, що показують найвищі показники перспективного розвитку, а до таких у сучасних умовах можна віднести козівництво. Якісні та кількісні зміни розвитку галузі тваринництва в кожному досліджуваному періоді віддзеркалюють результат ринкових перетворень та впливу глобалізації на якість підходів державного регулювання. Вважаємо, що інтеграція козівництва в аграрне виробництво є економічно виправданим регуляторним засобом підвищення загальної рентабельності галузі через насичення ринку вітчизняними безлактозними продуктами, які є конкурентоспроможними до імпортованих аналогів за рахунок високої якості та цінової доступності.

Список використаних джерел

1. Вдовенко Н. М. Методологічне забезпечення державного регулювання аграрного сектору. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 10 (102). С. 99–103.
2. Вдовенко Н. М. Нормативно-правове забезпечення державного регулювання аграрного сектору. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 4 (66). С. 100–110.
3. Грищенко Н. П., Марченко І. О. Розвиток галузі козівництва України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва*. 2016. Вип. 236. С. 23–30.
4. Кваша С. М., Пугачов М. І., Духницький Б. В., Кривенко Н. В., Грибнюк О. М. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / за ред. Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачова. Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. 320 с.
5. Марченко І. О. Розвиток козівництва, як екологічнобезпечної складової в аграрному секторі національної економіки. *Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного сектору України: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція молодих учених, м. Дніпро, 19–20 жовтня 2016 року: тези доповіді*. Дніпро, 2016. С. 141–144.
6. Новак І. М. Тенденції розвитку світового ринку молока та досвід міжнародної торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняних виробників молочної продукції. *Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. № 10. С. 98–102. URL: <http://archive.nbu.gov.ua>.
7. Шкоропад Л. П. Аналіз виробництва козиного молока в Україні. *Збірник наукових праць УкрНДІПВТ ім. Л. Погорілого*. 2014. Вип. 18 (32). С. 327–334.
8. Шпичак О. М. Економіко-організаційні неузгодженості взаємовідносин у продуктових ланцюгах в умовах інфляційно-девальваційних процесів: напрями врегулювання. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 85–95.
9. Daskiran I., Ayhan V. National Sheep and Goat Breeding Program and Breeder Associations' Collaboration Systems of Turkey. URL: <https://www.icar.org>.
10. Vdovenko N. M. Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 5–6. С. 53–56.
11. Vdovenko N. M., Hryshchenko N. P., Marchenko I. O. Methodological component of forming the market of goat products in Ukraine. *Науковий Вісник Полісся*. 2017. № 1 (9). Ч. 2. С. 198–201.
12. Vdovenko N. M., Korobova N. M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*. 2015. № 3 (3). Vol. 3. С. 68–80.
13. Vdovenko N. M., Nakonechna K. V., Samsonova V. V. Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 165–169.

References

1. Vdovenko, N. M. (2013). Metodolohichne zabezpechennya derzhavnoho rehulyuvannya ahrarnoho sektoru [Methodological support of state regulation of agrarian sector]. *Ekonomika ta upravlinnya APK – AIC economy and management*, 10 (102), 99–103 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Vdovenko, N. M. (2014). Normatyvno-pravove zabezpechennya derzhavnoho rehulyuvannya aharnoho sektoru [Legal and regulatory support for state regulation of the agricultural sector]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – The mechanism of regulation of the economy*, 4 (66), 100–110 [in Ukrainian].

3. Hryshchenko, N. P., Marchenko, I. O. (2016). Rozvytok haluzi kozivnytstva Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Development of the Ukrainian goat industry in the context of European integration]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya: Tekhnolohiia vyrobnytstva i pererobky produktiv tvarynnytstva – Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Technology of production and processing of livestock products*, 236, 23–30 [in Ukrainian].

4. Kvasha, S. M., Puhachov, M. I. (Ed.), Dukhnytskyi, B. V., Kryvenko, N. V., Hrybnyiuk, O. M., Lupenko, Yu. O. (Ed.). (2015). *Formuvannya hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva – The formation of global and regional markets for agricultural raw materials and food*. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].

5. Marchenko, I. O. (2016). Rozvytok kozivnytstva, yak ekolohobezpechnoi skladovoi v aharnomu sektori natsionalnoi ekonomiky [The development of goat farming as an environmentally friendly component in the agricultural sector of the national economy]. Proceeding from *Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku aharnoho sektoru Ukrainy: Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia molodykh uchenykh – The current state and prospects of development of the agrarian sector of Ukraine: All-Ukrainian scientific and practical Internet conference of young scientists* (Dnipro, October 19–20, 2016, pp. 141–144). Dnipro [in Ukrainian].

6. Novak, I. M. (2012). Tendentsii rozvytku svitovoho rynku moloka ta dosvid mizhnarodnoi torhivli na zovnishnikh rynkakh vitchyznianskykh vyrobnykiv molochnoi produktiv [Trends in the development of the world milk market and the experience of international trade in foreign markets of domestic dairy producers]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 10, 98–102. Retrieved from <http://archive.nbuv.gov.ua>.

7. Shkoropad, L. P. (2014). Analiz vyrobnytstva kozynoho moloka v Ukraini [Analysis of goat milk production in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats UkrNDIPVT im. L. Pohoriloho – Collection of scientific works of UkrNDIPVT them. L. Pogorely*, 18 (32), 327–334 [in Ukrainian].

8. Shpychak, O. M. (2015). Ekonomiko-orhanizatsiini neuzghodzhnosti vzaiemovidnosyn u produktovykh lantsiuhakh v umovakh inflatsiino-devalvatsiinykh protsesiv: napriamy vrehuliuвання [Economic and organizational mismatches of relations in product chains in the conditions of inflation-devaluation processes: directions of regulation]. *Ekonomika APK – APK economy*, 6, 85–95 [in Ukrainian].

9. Daskiran, I., Ayhan, V. (n.d.). National Sheep and Goat Breeding Program and Breeder Associations' Collaboration Systems of Turkey. Retrieved from <https://www.icar.org>.

10. Vdovenko N. M. (2015). Mechanisms of regulatory policy application in agriculture. *Economic Annals–XXI*, 5–6, 53–56 [in English].

11. Vdovenko, N. M., Hryshchenko, N. P., Marchenko, I. O. (2017). Methodological component of forming the market of goat products in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (9) (2), 198–201 [in English].

12. Vdovenko N. M., Korobova N. M. (2015). Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. *Wspolraca Europejska*, 3 (3) (3), 68–80 [in English].

13. Vdovenko, N. M., Nakonechna, K. V., Samsonova, V. V. (2017). Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy. *Naukovyi Visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 3 (11) (1), 165–169 [in English].

Марченко Ірина Олександрівна – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Марченко Ирина Александровна – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14035, Україна).

Marchenko Iryna – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: nata0409@gmail.com

УДК 338.43:332.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-204-218

Олег Рассказов

**ВПЛИВ АГРОПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ
НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Олег Рассказов

**ВЛИЯНИЕ АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ
НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ**

Oleg Rasskazov

**THE INFLUENCE OF AGRICULTURAL COMPLEXES
ON THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS**

Стаття присвячена вивченню питань щодо визначення впливу та ролі агропромислового виробництва на розвиток сільських територій із урахуванням раціонального та ефективного використання їхнього потенціалу для підвищення рівня їх функціонування та розвитку. Проведене дослідження показало відсутність стратегії розвитку вищезаданих процесів та невикористання можливостей створених об'єднаних територіальних громад, які сьогодні отримали перспективи реального впливу на діяльність сільськогосподарських виробництв. З огляду на вищезазначене запропоновано при розробці концепції стратегічного розвитку цієї сфери господарювання закласти стратегії комплексного, сталого та інклюзивного розвитку на основі ґрунтовних досліджень вихідних положень та основних наукових напрацювань вітчизняних та закордонних учених із досліджуваної теми. Виділено ключові методологічні положення, які мають стати основою при розробці стратегії розвитку агропромислової сфери.

Ключові слова: агропромислове виробництво; сільські території; розвиток сільського господарства; комплексний розвиток; сталий розвиток; інклюзивний розвиток; агропромислова сфера; сільське господарство.

Бібл.: 34.

Стаття посвящена изучению вопросов по определению влияния и роли агропромышленного производства на развитие сельских территорий с учетом рационального и эффективного использования их потенциала с целью повышения уровня их функционирования и развития. Проведенное исследование показало отсутствие стратегии развития вышеупомянутых процессов и неиспользование возможностей созданных объединенных территориальных общин, которые сегодня получили перспективы реального влияния на деятельность сельскохозяйственных производств. Исходя из чего, предложено при разработке концепции стратегического развития данной сферы хозяйствования заложить стратегии комплексного, устойчивого и инклюзивного развития на основе фундаментальных исследований исходных положений и основных научных наработок отечественных и зарубежных ученых по данной теме. Выделены ключевые методологические положения, которые должны стать основой при разработке стратегии развития агропромышленной сферы.

Ключевые слова: агропромышленное производство; сельские территории; развитие сельского хозяйства; комплексное развитие; устойчивое развитие; инклюзивный развитие; агропромышленная сфера; сельское хозяйство.

Библ.: 34.

The article deals with the issues of determining the impact and role of agro-industrial production on the development of rural areas, taking into account the rational and effective use of their potential to enhance their functioning and development. The conducted research showed that there was no strategy for the development of the above-mentioned processes and the lack of use of the opportunities created by the united territorial communities, which today received the prospects of a real impact on the activities of agricultural production. Therefore, it is suggested that in developing the concept of strategic development of this sphere of economy, to lay down strategies for integrated, sustainable and inclusive development on the basis of thorough research of the baseline provisions and basic scientific developments of national and foreign scientists on the subject. The key methodological provisions that should be the basis for the development of the agro-industrial development strategy are highlighted.

Keywords: agro-industrial production; rural territories; agricultural development; integrated development; sustainable development; inclusive development; agro-industrial sphere; agriculture.

References: 34.

JEL Classification: O130; Q100

Постановка проблеми. Протягом усього періоду незалежності України держава декларує пріоритетність розвитку аграрної сфери виробництва як ключової ланки економіки країни та сільських територій, як носія потужного потенціалу розвитку сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості. Ці проблеми були об'єктом детальної уваги як науковців, так і представників органів влади, що дозволило провести значну кількість теоретичних та прикладних досліджень, а також прийняти низку програм, спрямованих на підвищення ефективності розвитку агропромислового виробництва та відродження українського села. Однак треба зауважити, що незважаю-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

чи на докладені зусилля загального очікуваного позитивного ефекту не було досягнуто, оскільки здебільшого розвиток агропромислового виробництва та сільських територій були різноспрямованими, неузгодженими. Крім того, досягнуті локальні позитивні тенденції досить часто нівелюються погіршенням соціально-економічної та демографічної ситуації в межах сільських територій, посиленням частоти використання методів недосконалої конкуренції, або ж навіть неринкового впливу на розвиток агропромислового виробництва, поширення в ньому форм тінізації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку агропромислового виробництва та сільських територій займалися такі вчені, як М. П. Бутко, І. В. Прокопа, К. І. Якуба, М. Й. Малік, В. В. Юрчишин, А. М. Третяк, В. М. Другак, О. І. Павлов, О. М. Онищенко, П. І. Гайдучський, М. Кропивка, Б. Панасюк, В. Я. Месель-Веселяк та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок зі зазначеної проблеми, на сьогодні відсутнє сучасне чітке бачення щодо взаємодоповнюючого та взаєморозвиваючого розвитку агропромислового виробництва та сільських територій.

Мета статті. Метою статті є розкриття сутності взаємозв'язку, ролі та впливу агропромислових підприємств на розвиток сільських територій та громад.

Виклад основного матеріалу. Загальним результатом розвитку агропромислового виробництва та сільських територій у таких умовах є подальше накопичення, поглиблення та ускладнення невирішених проблем розвитку сільського господарства та обробної промисловості та формування надзвичайно несприятливих передумов розвитку сільських поселень, які призводять до їх поступової деградації. Причинами поглиблення таких негативних тенденцій є відсутність сучасного чіткого бачення стосовно взаємодоповнюючого та взаєморозвиваючого розвитку агропромислового виробництва та сільських територій.

Так, у своїх дослідженнях І. Прокопа визначає кінцеву мету розвитку сільського господарства як забезпечення продовольчої безпеки й підвищення ефективності виробництва. Водночас головною метою розвитку сільської місцевості дослідник визначав покращення умов життєдіяльності людей, які в ній проживають. Відповідно основними завданнями розвитку сільських територій є істотне збільшення доходів сільського населення, поліпшення соціальної інфраструктури села, підвищення уваги до розвитку найбільш вразливих (проблемних) поселень і територій, вдосконалення системи державного регулювання соціального розвитку села. У цьому підході сільські території несуть, насамперед, соціальне навантаження [1].

Варто відзначити дослідження в К. Якуба, на думку якого сільські населені пункти необхідно розглядати як адміністративно-територіальні одиниці незалежно від їхнього розміру (хутір, село, сільська рада, район тощо) з наявним населенням, природно-економічним і соціальним потенціалом та відповідними органами управління соціально-економічним розвитком цих населених пунктів, а територіально-просторове розміщення їх сукупного ресурсного потенціалу можна вважати територіями. Тобто «сільські території», на відміну від понять «місцевість» і «територія», крім просторово-територіальної складової, і поняття «село» мають також соціально-економічний зміст – природноресурсний і людський (демографічний) потенціал [2].

М. Малік пропонує галузевий підхід до визначення сільської території. За таких умов сільську територію розглядають як сформовану в історично визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіально-функціональну належність (виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції) [3].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Про тісний взаємозв'язок розвитку сільських територій та відповідних сільськогосподарських і переробних виробництв вказує В. Юрчишин. На погляд дослідника, сільські території є однією з великої кількості складових сільськогосподарського виробництва. Кінцевий результат функціонування агропродовольчого сектору економіки безпосередньо залежить від того, як спрацює в цьому відношенні кожна сільська територія. На кожній сільській території об'єднуються конкретні природні, соціальні, економічні, виробничо-господарські, екологічні та інші елементи (складові), взаємодія яких залежно від їх відпрацьованості й рівня практичного прояву формує особливості, характер і соціально-економічну результативність її функціонування. За критерієм їх величини вони можуть бути мікро- (село), мезо- (район) і макро- (регіон, область) сільськогосподарськими утвореннями, кожне з яких характеризується сукупністю властивих йому структурних, функціональних та інших характеристик [4].

Багато досліджень розвитку сільських територій пов'язують цей процес виключно із соціальними аспектами Так, А. Третяк та В. Другак до цієї сфери відносять питання духовного та соціального розвитку, формування та розвитку поселенської мережі, територіальної та соціальної інфраструктури, використання природноресурсного потенціалу, місцевого самоврядування. При цьому питання виробничо-господарського розвитку виносяться за межі категоріального апарату розвитку сільських територій [5].

Значної уваги у взаємозалежності розвитку агропромислового виробництва та сільських територій приділив О. Павлов, який визначав, що «сільські території – це гетерогенне, поліелементне та поліфункціональне утворення з населенням як системоутворюючим елементом. Вони складаються з природних, соціальних, виробничо-господарських, політичних складових, які перебувають під управлінським впливом владних інститутів, бізнесових структур та громадських організацій. У просторовому відношенні сільські території виступають як загальнодержавна система, яка має регіональний (макро-), локальний (мезо-) та низовий (мікро-) рівні». Дослідник також вказував, що, крім сіл як типу поселення, соціально-виробничих, культурно-побутових, а іноді й адміністративних осередків, сільські території включають: населення; сільськогосподарські та інші угіддя поза межами сільських поселень із розташованими на них виробничими об'єктами; органи самоврядування та громадські організації. Поняття ж «сільська місцевість» доцільно використовувати щодо кожного окремого поселенського симплекса [6].

У своїх дослідженнях М. Бутко, О. Онищенко пов'язують розвиток сільських територій з аграрною політикою. На їхню думку, аграрний устрій може розглядатися з позицій відображення в ньому системного прояву суспільно-політичних і соціально-економічних відносин в аграрному секторі, які узгоджуються за стратегічним цільовим призначенням і формами прояву із суспільно-політичним устроєм [7; 8]. П. Гайдуцький вказує на те, що нерозмежованість заходів підтримки сільського господарства та сільської території, чого немає в жодній галузі економіки, викривляє реальну картину підтримки аграрного сектору [9]. На підтримку цієї позиції вказують і дослідження М. Кропивка, в яких стверджується, що галузеві та регіональні програми мають бути диференційованими, а розвиток сільських територій повинен вважатися прерогативою органів місцевого самоврядування [10]. У багатьох дослідженнях акцентується увага на застосуванні західноєвропейської моделі використання та благоустрою сільських територій, що ґрунтується на можливостях багатофункціонального екологічно зрівноваженого їх розвитку та передбачає диференціацію сільського й аграрного розвитку [11]. На думку дослідника Б. Панасюка, відродження сільських територій є можливим за умови виведення сільського господарства зі скрутного становища, відновлення його виробничої бази, кооперації сільськогосподарського виробництва з переробною промисловістю і торгівлею, розвитку агропідприємств [12]. До цього приєднується думка В. Месель-Веселяка про виключне значення для соціально-економічного розвитку сільських територій реформування земельних відносин і відносин власності в сільському господарстві [13].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Враховуючи відсутність сучасних загальноприйнятих підходів до визначення ролі агропромислового виробництва в розвитку сільських територій на основі раціонального використання наявного в їхніх межах ресурсного потенціалу в напрямі підвищення рівня їх соціально-економічного розвитку, треба визнати факт відсутності стратегічного бачення перспективного розвитку цих процесів. Поглиблює цю проблему й відсутність концептуальних засад використання потенціалу створених об'єднаних територіальних громад, які внаслідок передачі на їх рівень значної кількості управлінських повноважень, безпосередньо отримали значні ресурси, можливості та інструменти безпосереднього регулювання взаємодоповнюючого розвитку сільськогосподарських та обробних виробництв. Загалом такий стан формує широкий спектр ризикогенних явищ та процесів, які за умови відсутності системи їх виявлення та запобігання їх негативному розвитку зумовили:

- формування дисбалансів у процесі реалізації інтересів економічних агентів, задіяних у агропромисловому виробництві (сільського населення, бізнесу, місцевих громад, суспільства), що обмежує мотиви до активної діяльності населення, підприємницьких структур, органів місцевого самоврядування;

- відсутність орієнтації на забезпечення потреб сільського населення, що не дає йому можливості забезпечити всебічний розвиток, зростання рівня та якості його життя, що поглиблює проблему бідності та соціального виключення населення сільських територій;

- обмеження можливостей довготривалої та продуктивної зайнятості, яка формує передумови до посилення процесів територіальної та трудової мобільності, наслідком чого може стати обмеження трудових ресурсного потенціалу сільських територій;

- переважання сировинного спрямування розвитку сільськогосподарських підприємств, що зумовлює непостійний (сезонний) характер їхньої діяльності та залежність від природних чинників розвитку агропромислових виробництв;

- значне поширення невеликих за розміром агропромислових формувань, які, з одного боку, забезпечують умови якісної конкуренції, а з іншого – через ускладнений доступ до фінансових і матеріальних ресурсів не здатні забезпечити доцільну спеціалізацію виробництва сільськогосподарської продукції, посилення місцевого економічного потенціалу через диверсифікацію сільської економіки;

- відсутність розвиненої інфраструктури виробництва та реалізації продукції сільськогосподарської та обробної підприємства неспроможні отримувати додану вартість та забезпечувати позитивний цикл накопичення й інвестицій, що у свою чергу призводить до обмеження їх результативності через зростання витрат на посередників, переробників, оптових та роздрібних торговців тощо.

Поглиблення визначених ризикогенних явищ та процесів актуалізує необхідність теоретико-методологічних та прикладних засад розвитку сільськогосподарської та переробної ланки АПК та еволюції сільських територій. Такі дослідження повинні стати базою для формування нової концепції стратегічного розвитку цієї сфери господарювання та повинні здійснюватися, на нашу думку, на основі використання фундаментальних положень, які були сформовані протягом тривалого історичного процесу. З огляду на це припущення в основу розробки такої концепції мають бути покладені стратегії:

- комплексного розвитку, метою якої є раціональне використання наявних ресурсів, що спрямоване на зниження витрат на виробництво та відповідне зростання конкурентоспроможності продукції;

- сталого розвитку, який спрямований на максимально повне задоволення потреб населення з метою його всебічного розвитку.

Теорія комплексного розвитку отримала свій розвиток у середині ХХ століття на теренах колишнього СРСР, як поглиблення теоретичного базису сформульованого дослідниками німецької школи стосовно локалізації виробництва.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Одне з найперших досліджень із цієї проблеми належить Я. Г. Фейгіну, в якому він намагався застосувати актуальні здобутки дослідник зарубіжних шкіл для тогочасних реалій. У своїх роботах дослідник наголошував, що «велике наукове і практичне значення має правильне визначення основних критеріїв економічної ефективності існуючих і в особливості перспективних спеціалізації та комплексного розвитку господарства економічних районів різного типу. Ці критерії повинні стати важливим мірилом виявлення недоліків у наявній спеціалізації економічних районів, недоліків у справі їх комплексного розвитку, які тягнуть за собою значні втрати, знижують економічну ефективність капітальних вкладень, ефективність використання природних і трудових ресурсів, породжують нераціональні перевезення палива, сировини і готової продукції. Ці критерії виражаються через економічні показники, найбільш важливими з яких є: питомі капітальні вкладення; собівартість продукції в місцях виробництва і районах споживання; термін окупності капіталовкладень; повнота і раціональність використання трудових ресурсів; балансові вимоги» [14, с. 131].

Окремо треба відзначити групування факторів комплексного розвитку, які виділив Я. Г. Фейгін:

1. Природні ресурси. «Роль природних ресурсів у спеціалізації і комплексному розвитку економічних районів визначається рядом факторів: кількісною і якісно характеристикою самих ресурсів, їх розміщенням, а також досягненим рівнем розвитку продуктивних сил країни і рівнем економічного розвитку районів» [14, с. 101].

2. Розміщення населення і трудових ресурсів. «Роль населення в спеціалізації і комплексному розвитку господарства регіонів є одним із проявів ролі населення в розвитку виробництва загалом, що залежить від багатьох факторів. Головними із них є: а) процеси природного руху, що значною мірою визначають чисельність і структуру населення, а тому й потенціальну можливість його участі в роботі, у розвитку господарства; б) процеси механічного руху населення, що також визначають загальну кількість та склад населення і тим самим роль населення у виробництві» [14, с. 154].

3. Технічний прогрес. «Розвиток продуктивних сил суспільства має кількісний і якісний боки. Кількісний бік відображує збільшення абсолютних розмірів і обсягів усіх елементів, що складають продуктивні сили; якісний бік – зміни їх технічного рівня. У реальному процесі розвитку продуктивних сил ці боки нерозривно пов'язані між собою і обумовлюють один одного. Однак вирішальне значення належить якісним змінам» [143, с. 194].

4. Транспортний фактор. «Важливою умовою підвищення ефективності суспільного виробництва – поглиблення територіального поділу праці, що приводить до росту зв'язків економічних районів. Одним з основних завдань транспорту є забезпечення зростаючих міжрайонних і внутрірайонних перевезень і з найменшими затратами» [13, с. 217].

Поглиблюючи дослідження комплексності та комплексного розвитку відомий дослідник М. М. Некрасов, вказував, що «комплексний розвиток – це гармонійне сполучення спеціалізуючих галузей виробництва з усім комплексом підприємств промисловості, сільського господарства і транспорту в напрямі їх оптимального сполучення на кожному етапі розвитку району» [15, с. 41]. Основними ознаками комплексності дослідник визначав:

- забезпеченість діючих і створюваних виробництв трудовими, сировинними і енергетичними ресурсами, обладнанням і матеріалами;
- забезпеченість району будівельною базою;
- достатній рівень розвитку виробничої і соціальної інфраструктури;
- централізація і концентрація в економічно ефективних розмірах заготівельних, ремонтних та інших допоміжних і обслуговуючих виробництв;
- раціональне внутрішньорегіональне розміщення виробництв із загальною системою інженерних комунікацій;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- максимальне використання переваг економіко географічного положення;
- повне використання економічно ефективних видів природних ресурсів [15, с. 52].

Результатами дослідження В. В. Кістанова було визначення комплексного розвитку, як «планомірного, відносно різнобічного й погодженого, безперервно-поступального розвитку господарства на основі раціональної виробничої спеціалізації, що сприяє підвищенню продуктивності суспільної праці в масштабах країни. Тобто він (розвиток) передбачає стійке сполучення, чітку пропорційність, повну взаємозв'язаність галузей і підрайонів, усіх елементів районного господарства, насамперед досягнення його раціональної (на цьому етапі) виробничої і територіальної структури, за наявності ефективних міжрайонних зв'язків. Отже, комплексний розвиток району – це забезпечення найбільшої відповідності його цілісного, спеціалізованого господарства природно-економічним умовам для вирішення загальнодержавних і місцевих завдань. Комплексний розвиток району направлений на постійне цілеспрямоване удосконалення народно-господарського територіального комплексу» [16, с. 34]. На погляд вченого, основними ознаками комплексного розвитку є:

- планомірність формування районного господарства, його відповідність раціональній пропорційності господарства країни;
- найбільш повне економічно виправдане використання всіх (а не окремих) районних ресурсів;
- раціональна галузева й територіальна структура господарства, тобто її найбільш можлива відповідність природним і господарським умовам;
- провідна роль кількох великих і найбільш ефективних, у масштабі країни, галузей (спеціалізація);
- тісна взаємозв'язаність, збалансованість усіх галузей господарства;
- поступальний висхідний характер розвитку і стійкість комплексу [17, с. 140].

Дослідженням питань комплексного розвитку займалися і вітчизняні вчені. Так, П. В. Волобой і В. А. Поповкін у своїх дослідженнях дійшли висновку: «Мета комплексного розвитку економічних районів полягає в досягненні оптимальної структури, що відповідає наявним у районі природним і економічним умовам, у досягненні економічно ефективних масштабів виробництва, що сприяє загалом підвищенню добробуту населення. При цьому формування господарського комплексу району повинно спиратись на його раціональну спеціалізацію в загальнодержавному поділі праці» [18, с. 74].

Відомий український учений М. М. Паламарчук виділяв окремі види комплексності, залежно від форм взаємодії елементів і спільних рис локалізації виробництв: елементарна, галузева, компактно-територіальна, районно-територіальна, функціональна [19, с. 32]. О. І. Шаблій розширив типологію комплексності, що дозволило йому виділити такі її типи: елементарна, галузева, міжгалузева, компактно-територіальна, районно-територіальна, загальнодержавна територіальна та функціональна [20, с. 48].

Заслуговує на увагу дослідження А. А. Спіфанова, який визначав комплексний розвиток як «поступальний розвиток на основі планування та управління, що передбачає комбінування і кооперування на його території систем виробництва з метою раціонального використання всіх видів ресурсів, виробничої, а також соціальної інфраструктури в інтересах найбільш повного задоволення потреб населення, з урахуванням його раціонального розселення. Комплексний розвиток розглядається як процес розширеного відтворення, що включає виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ та послуг, закономірності якого визначають усі пропорції і взаємозв'язки економічного розвитку регіону, у результаті чого відтворюються як продуктивні сили, так і виробничі відносини» [21, с. 44].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Узагальнюючи науковий доробок у сфері комплексного розвитку господарських систем, необхідно зазначити певні важливі моменти. Передусім недоліки сформованих положень зумовлені специфікою суспільного устрою країни, у період існування якої відбувалось їх формування. До таких недоліків, які обмежують можливості сучасного застосування, треба віднести: централізоване вирішення інституціональних питань комплексного розвитку господарюючих суб'єктів, включення загальнодержавних потреб у визначення, формування та функціонування галузей спеціалізації при локалізації виробничих формувань, об'єктивна відсутність узгоджень прав власності, ігнорування ролі органів місцевого самоврядування при вирішенні питань комплексного розвитку.

Однак існування наведених недоліків не знецінює повністю наукові та прикладні результати досліджень у цій сфері. Відповідно, є підстави для формування сучасних методологічних положень комплексного розвитку господарюючих суб'єктів у сфері виробництва агропромислової продукції. По-перше, треба зауважити, що базовою ланкою реалізації стратегії комплексного розвитку мають стати виробничо-господарські утворення мікрорегіонального рівня, що має відповідати мережі об'єднаних територіальних громад. По-друге, зростання ефективності агропромислового виробництва, як галузі національного господарства має забезпечуватись за рахунок кумулятивного ефекту від ефективності розвитку таких локалізованих суб'єктів господарювання. Обов'язковими основними умовами забезпечення ефективного комплексного розвитку мають стати:

- визначення раціональної спеціалізації локалізованих виробничих формувань, що має досягатись за рахунок врахування та раціонального використання наявних ресурсів територій;

- локалізовані виробничі формування мають складатись із кількох господарюючих суб'єктів, які будуть забезпечувати вирощування агрокультур, переробку сільськогосподарської сировини та виробництво готової продукції, з пріоритетом продукції з високою доданою вартістю;

- поступальний розвиток локалізованих виробничо-господарських формувань має опиратись на розвинену мережу оптимальних та взаємовигідних міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків, основу якої має скласти розвинута транспортно-логістична та ринкова інфраструктура;

- формування надійного інституціонального базису функціонування таких структур, має забезпечити довгостроковий ефект комплексного розвитку;

- основним джерелом регулювання параметрів комплексного розвитку локалізованих виробничих структур мають стати органи місцевого самоврядування, які нині представлені управлінськими структурами ОТГ;

- врегулювання беззаперечних прав власності та їх надійний захист є основним інструментом отримання доходів власників факторів виробництва, задіяних у процесах функціонування локалізованих виробничих формувань агропромислового спрямування.

Виконання цих основних умов дасть можливість знизити витрати на виробництво продукції сільського господарства та переробної промисловості, що забезпечить зростання рівня її конкурентоспроможності, результатом чого має стати розширене відтворення суб'єктів, задіяних у цьому виробництві.

Стратегія сталого розвитку отримала свого поширення в результаті формування багатьох проблем, які стали активно проявляти у вигляді небезпек для сучасного цивілізаційного розвитку людства. Основною причиною виникнення таких проблем стало розбалансування системи виробництва та споживання, внаслідок зростання кількісних та якісних споживчих потреб людей при обмежених ресурсних можливостях виробництва та розподілу товарів і послуг. Реакцією світової спільноти на такий дисбаланс стала розробка політик стосовно продовольчої, сировинної, енергетичної та екологічної без-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

пеки. Проте багатоаспектність прояву таких дисбалансів, їхня суспільна специфіка потребувала розробки комплексної стратегії їх подолання, що стало основним мотивом розробки концепції сталого розвитку. В основу цієї концепції було покладено потреби людини як суспільної та біологічної істоти, задоволення яких має забезпечити її всебічний розвиток та збереження економічного, соціального та екологічного середовища для розвитку теперішніх та майбутніх поколінь.

Теоретичний базис концепції сталого розвитку були закладені видатними українськими вченими зі світовим ім'ям – С. Подолинським і В. Вернадським.

У своїх дослідженнях С. Подолинський розглядав економічну діяльність з позицій закономірностей функціонування природничих та соціальних процесів, що дало можливість сформулювати погляди до потенційних можливостей подальшого існування людства на основі поєднання фізичної доктрини про енергію з економічними характеристиками. На основі використання термодинамічних законів збереження енергії, вчений розробив принципово новий підхід до діагностики соціально-економічних систем. Дослідник вважав працю корисною діяльністю, у результаті якої накопичується додаткова енергія як першоджерело формування доданої вартості. С. Подолинський також зробив висновок про те, що тільки суспільство, що здійснює нагромадження і збереження енергії, може розраховувати на сталий розвиток [22].

В. Вернадський розвинув ідею французьких науковців Е. Леруа, П. Тейяра де Шардена та С. Подолинського і виявив важливу систему взаємозв'язків у системі «людина – суспільство». Однією з базових ідей теорії В. Вернадського про ноосферу є визнання людини не самодостатньою живою істотою, що живе окремо за своїми законами, вона співіснує всередині природи і становить частину її. Результатом дослідження історичних аспектів розвитку нашої планети став висновок ученого про те, «що спостерігається перехід біосфери в новий стан – у ноосферу під дією нової геологічної сили, наукової думки людства» [23]. Відомий український учений А. Гальчинський, підсумовуючи ідеї В. Вернадського, вказував, що «консолідуючою основою ноосфери в теорії В. Вернадського є енергія людини. Вона реалізується як геологічна сила, як енергія науки, людської культури, як креативність, що пов'язана з психічною діяльністю людини, з розвитком її свідомості та розуму» [24, с. 17].

Введення в наукову сферу терміна «сталий розвиток» пов'язують із роботами Д. Медоуза, який очолював групу дослідників Массачусетського технологічного інституту (США). Ця група провела дослідження довгострокових соціально-економічних і екологічних наслідків глобалізації, що стало основою для підготовки важливої доповіді для «Римського клубу» – «Межі зростання» (The Limits to Growth). У цьому дослідженні проаналізовано та підсумовано тогочасні загальносвітові тенденції зростання чисельності населення, індустріалізації, навантаження на природне середовище, виробництва продовольства та пов'язаного з цим виснаження природноресурсного потенціалу. На основі результатів цього дослідження був зроблений висновок, що протягом наступного століття цивілізація наблизиться до меж зростання, відбудеться несподіване й неконтрольоване зниження чисельності населення та відбуватиметься значний спад виробництва. Однак дослідники припустили, що є можливість змінити визначені негативні тенденції, що дасть змогу перейти до стану економічної, соціальної та екологічної стабільності, що буде «стало розвиватися» в майбутньому. Основою таких можливостей є зміна свідомості людей. У своїй доповіді «Межі зростання» Д. Медоуз і Дж. Форестер звернулись до суспільства із закликом звести матеріальне виробництво та споживання до рівня простого відтворення [25, с. 245]. Запропоновані в цій роботі дослідження викликали широкий резонанс у суспільстві та здійснили значний вплив на подальше формування світоглядних засад сталого розвитку.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Найбільшого поширення концепція сталого розвитку у світі отримала після доповіді тодішнього прем'єр-міністра Норвегії, голови Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку Гру Гарлем Брундтланд. У звіті «Наше спільне майбутнє» комісії ООН, під його керівництвом, зазначалося, що сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Він має містити в собі дві ключові складові: концепцію потреб і концепцію обмежень, які зумовлені впливом технологічних і соціальних чинників на екологічну здатність задовольнити нинішні і майбутні потреби. Висновки комісії сформувавши підґрунтя подальших прийнятих рішень, що оприлюднені на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро «Ріо+20».

Великого поширення концепція сталого розвитку набула й у сучасних вітчизняних дослідженнях.

Відомий український науковець Б. Данилишин, визначає сталий розвиток як «економічно, соціально та екологічно збалансований розвиток окремих територій та розташованих на них населених пунктів, спрямований на узгоджене формування їх соціо-, еколого-, економічної складових на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, науково-технічних, інформаційних і т. ін.)» [26, с. 7].

У своїх дослідженнях З. Герасимчук пропонує розглядати сталий розвиток як «процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом тривалого проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та поліпшення якості життя сучасних і майбутніх поколінь за умови підтримання і поетапного розширеного відтворення цілісності природного середовища» [27, с. 12].

Варто відзначити дослідження сталого розвитку О. Масловської, на думку якої «з урахуванням об'єктивної різноманітності території держави за рівнем розвитку продуктивних сил, наявними природноресурсними особливостями, мірою трансформації природних геоекосистем, не може бути єдиного, універсального механізму реалізації національної моделі сталого розвитку на всіх управлінських рівнях. Крім того, кожний регіон має свої специфічні передумови та пріоритети переходу на засади сталого розвитку. Тому, за основу розробки національної стратегії сталого розвитку необхідно покласти принцип регіональної індивідуальності, взаємозалежності і взаємозумовленості елементів системи “природа-економіка-соціум” на територіальному рівні» [28, с. 5].

Узагальнюючи фундаментальні глобальні та національні методологічні дослідження концепції сталого розвитку, можна встановити ключові наукові та прикладні положення, які варто використовувати в процесі дослідження функціонування сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості як умови розвитку сільських територій:

- ключовим елементом сталого розвитку є досягнення балансу між потребами населення та обсягами виробництва продукції агропромислового комплексу відповідної якості;
- обсяги та якісні параметри попиту на продукцію сільськогосподарського та переробного виробництва формуються за рахунок потреб споживачів у високоякісній та доступній продукції, споживання якої формує сприятливі режими відтворення економічного, соціального та природного потенціалу населення;
- обсяги виробництва агропромислової продукції здійснюються з огляду на відповідні потреби населення та з урахуванням необхідності раціонального використання наявних ресурсів задля досягнення економічної, соціальної та екологічної ефективності діяльності локалізованих виробничих формувань;
- органи влади та місцевого самоврядування використовують доступні їм інструменти стимулювання діяльності виробничо-господарських структур для забезпечення параметрів сталого розвитку відповідних територій.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розвиток та посилення людиноцентричних завдань розвитку, виявлення ефективних механізмів розподілу суспільних благ та підвищення рівня і якості життя людей на межі ХХ-ХХІ ст. призвели до актуалізації теорій зростання суспільного добробуту та їх трансформацію в теорію інклюзивного розвитку, яка є новим сучасним підходом до забезпечення ефективного функціонування регіональних господарських систем різного рівня. Базис цієї концепції склали положення, які були розроблені у 2008 р. Комісією з росту та розвитку під керівництвом лауреата Нобелівської премії М. Спенса і опубліковані у праці «Звіт про зростання. Стратегії зростання та інклюзивного розвитку» [29]. Подальші дослідження Дж. Гупта дали можливість виділити низку важливих передумов, завдяки визнанню яких стало можливим формування теорії інклюзивного розвитку, що призвело до зростаючої потреби в новому, інклюзивному міжнародному економічному порядку, що дало можливість визначити складові інклюзивного розвитку на місцевому рівні: а) справедливий розподіл вигід розвитку та рівних можливостей; б) економічні можливості для місцевих жителів (продуктивна зайнятість); в) громадська участь; г) охорона навколишнього середовища; д) адаптивна спроможність (пом'якшення потрясінь існування) [30, с. 484].

Новизна концепції зумовила відсутність єдиного трактування та змісту поняття інклюзивного розвитку, про що свідчить аналіз досліджень із цієї проблеми [31]. До найбільш типових визначень інклюзивного розвитку належать:

- сталий швидкий розвиток усіх галузей економіки, що залучає значну частину трудових ресурсів країни і характеризується рівністю можливостей в доступі до ринку (Світовий банк);

- стабільний і всеосяжний з точки зору можливостей працевлаштування; розвиток, який потребує підтримки з боку громадських інститутів для вирішення проблем на ринку праці (Організація економічного співробітництва та розвитку);

- процес забезпечення високого рівня зайнятості, інвестування в освіту, боротьби з бідністю, модернізації ринків праці, системи соціального захисту, а також сприяння згуртованості суспільства (Європейська комісія) [32];

- підвищення темпів зростання за рахунок надання єдиного простору для інвестицій і продуктивної зайнятості населення (Міжнародний валютний фонд).

Зважаючи на позиції забезпечення розвитку сільських територій за умови розвитку виробничо-господарських формувань аграрного спрямування, заслуговують на увагу дослідження вітчизняних дослідників із досліджуваної проблеми.

У дослідженнях, що стосуються сільського розвитку, О. М. Бородіна та І. В. Прокопа дійшли висновку, що «інклюзивним сільським розвитком слід вважати такий розвиток, результатом якого є гарантування та створення сільським жителям умов для: використання у господарській діяльності землі (а не тільки її продажу) та інших місцевих природних ресурсів; адекватного розподілу результатів економічного зростання в сільському господарстві та інших галузях сільської економіки; участі у суспільному і громадському житті для згуртування громад і захисту прав людини. Він веде до скорочення бідності, подолання економічного, соціального та політичного вилучення людей, які мешкають у сільській місцевості» [33, с. 70-85].

Т. О. Зінчук, яка вказувала, що «враховуючи європейську практику забезпечення якості життя, ефективними заходами із забезпечення інклюзивного розвитку є активне залучення сільського населення до процесів розробки стратегій розвитку сільських територій, збалансування особистих інтересів окремих людей та загальних інтересів локальної громади щодо захисту природного середовища, соціального згуртування та економічного зростання, формування та імплементація інклюзивної моделі розвитку сільських громад, що сприятиме їх зростанню на умовах сталості. У сучасному сприй-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

нятті поняття “сталості” стосується не тільки питань розвитку сільської економіки та збереження навколишнього середовища, а й має соціальний вимір – ступінь задоволення соціальних потреб громад, вирішення проблем соціальної безпеки та соціальної політики» [34, с. 16-22].

У результаті узагальнення результатів наукових досліджень у сфері розвитку агропромислового виробництва та його впливу на розвиток сільських територій можна виділити певні ключові методологічні положення, які мають бути покладені в основу розробки стратегії розвитку в цій сфері:

- економічна діяльність виробничо-господарських структур агропромислового спрямування має орієнтуватись, в першу чергу на задоволення, потреб населення для підвищення рівня та якості його життя;

- потреби населення формуються відповідно до їхнього добробуту, який забезпечується шляхом отримання адекватних доходів від власності на фактори виробництва та зайнятості;

- розвиток місцевих громад має забезпечувати рівність доступу всіх громадян до економічних та неекономічних благ, що сприятиме забезпеченню їх суспільної згуртованості;

- органи самоврядування громад здійснюють створення умов та стимулів для економічного та соціального розвитку людини шляхом формування та забезпечення дотримання системи гарантій індивідуальної участі кожного учасника в усіх сферах життєдіяльності;

- усі учасники процесу розвитку громад сільських територій у свої діяльності мають реалізовувати принцип забезпечення екологічної ефективності для забезпечення сталого розвитку теперішнього й майбутніх поколінь;

- органи державної влади мають створити інституціональну базу для реалізації гарантованих прав усіх учасників розвитку громад.

Висновки і пропозиції. Отже, дослідження сучасного бачення концепцій та стратегій виявило відсутність однаковості в науковій сфері щодо розвитку агропромислового виробництва та його впливу на розвиток громад. Однак ця проблема в сучасних реаліях як розвитку національного господарства, так і всього українського суспільства отримала надзвичайно високий рівень актуальності. Це потребує розробки концепції стратегічного розвитку сільських територій та виробничо-господарських формувань в їх межах з метою формування базових умов для виваженого та прискореного розвитку суспільства. На наше переконання, розвиток такої концепції має будуватись на фундаментальних наукових положеннях функціонування агропромислового виробництва та з урахування методологічних умов сучасних стратегій економічного, соціального та екологічного розвитку територій.

Список використаних джерел

1. Прокопа І. В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій*: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. Київ, 2005. С. 96.

2. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 6. С. 73–75.

3. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51–58.

4. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 3–10.

5. Третяк А. М., Другак В. М. Розвиток сільських територій як один з пріоритетів економічної політики держави. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 7. С. 71–74.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

6. Павлов О. І. Теоретико-методологічні засади сучасної парадигми управління сільськими територіями. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/region/05poiust.pdf>.

7. Butko M., Povna S., Popelo O., Samiilenko G. European Experience of Clustering and Its Adaptation Towards Acceleration of Innovative Development of the Economy of Ukraine. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019) /Atlantis Press.

8. Онищенко О. М., Юрчишин В. В. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2005. С. 41–50.

9. Гайдучський П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2005. С. 85–93.

10. Кропивко М. Ф. Організація державного та самоврядного управління розвитком сільських територій. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2005. С. 120–123.

11. Тьоткін В. І. Удосконалення державної політики соціального розвитку українського села. *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2005. С. 32–41.

12. Панасюк Б. Я. Шлях до відродження села. *Соціально- економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів- аграрників*. Київ, 2005. С. 211–217.

13. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України (результати, проблеми). *Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників*. Київ, 2005. С. 182–189.

14. Фейгин Я. Г. Размещение производства при капитализме и социализме. 2-е изд. Москва, 1958. 552 с.

15. Некрасов Н. Н. Проблемы региональной экономики. Москва: Экономика, 1974. 293 с.

16. Кистанов В. В. Комплексное развитие и специализация экономических районов СССР. Москва: Наука, 1968. 281 с.

17. Кистанов В. В. Территориальная организация производства (отраслевой, районный и народнохозяйственный аспекты). Москва: Экономика, 1981. 232 с.

18. Волобой П. В., Поповкін В. А. Проблеми територіальної спеціалізації і комплексного розвитку народного господарства Української РСР. Київ: Наукова думка, 1972. 215 с.

19. Паламарчук М. М., Тащук К. О. Территориальная структура промышленного комплекса экономического района. Київ: Наукова думка, 1974. 127 с.

20. Шаблій О. Межотраслевые территориальные системы (проблемы методология и теории). Львов: Вища школа, 1976. 462 с.

21. Єпіфанов А. О., Сало І. В. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: Наукова думка, 1999. 343 с.

22. Подолинський С. Людська праця та її відношення до розподілу енергії. *Українська економічна думка: Хрестоматія* / [упоряд., наук. ред. пер., авт. вступ. розд. і біогр. довід. С. М. Злупко]. Київ: Знання, 1998. 215 с.

23. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва: Наука, 1988. 522 с.

24. Гальчинський А. Принципи ноогенези в контексті вчення В. Вернадського України. *Економіка України*. 2010. № 5. С. 16–29.

25. Медоуз Д. Х., Рандерс Й., Медоуз Д. Л. Пределы роста. 30 лет спустя: учеб. пособие для ВУЗов. Москва: Академкнига, 2007. 342 с.

26. Данилишин, Б. М. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку. *Екологічний вісник*. 2009. № 6. С. 6–7.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

27. Герасимчук З. В., Поліщук Г. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.
28. Масловська Л. П. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 366 с.
29. Machael Spence. The Growth Report: Strategies For Sustained Growth And Inclusive Development. URL: <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/publications/growth-report-strategies-sustained-growth-inclusive-development>.
30. Bos K., Gupta J. Inclusive development, oil extraction and climate change: a multilevel analysis of Kenya. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*. 2016. № 23:6. P. 482–492.
31. Оліфіренко Л. Д. Методичні підходи до оцінювання ефективності інституціональних змін середовища функціонування агропромислових корпорацій. *Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 4 (78). С. 332–339.
32. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, EC, 2010. 34 p. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
33. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування: науковий журнал*. 2019. № 1. С. 70–85. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_19_1_70_uk.pdf.
34. Зінчук Т. О. Інклюзивна складова розвитку сільських громад. *Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: перспективи публічно-приватного партнерства: матеріали III Міжнародного науково-практичного форуму (27 червня 2017 р.)*: в 2 ч. Житомир: ЖНАЕУ, 2017. Ч. 1. С. 202.

References

1. Prokopa, I. V. (2005). Sotsialni aspekty rozvytku silskykh terytorii [Social aspects of rural development]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (p. 96). Kyiv [in Ukrainian].
2. Yakuba, K. I. (2007). Trudoviyi potentsial silskykh terytorii [Labor potential of rural territories]. *Visnyk ahrarynoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 6, 73-75 [in Ukrainian].
3. Malik, M. I. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On the issue of sustainable development of rural territories]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 5, 51–58 [in Ukrainian].
4. Yurchyshyn, V. V. (2005). Silski terytorii yak systemo utvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky [Rural territories as system-forming factors of development of agrarian sector of economy]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 3, 3–10 [in Ukrainian].
5. Tretiak, A. M., Druhak, V. M. (2007). Rozvytok silskykh terytorii yak odyin z priorytetiv ekonomichnoi polityky derzhavy [Development of rural territories as one of the priorities of the economic policy of the state]. *Visnyk ahrarynoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*, 7, 71–74 [in Ukrainian].
6. Pavlov, O. I. (2005). *Teoretyko-metodolohichni zasady suchasnoi paradyhmy upravlinnia silskymy terytoriiamy [Theoretical and methodological foundations of the modern paradigm of rural areas management]*. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/region/05poiust.pdf>.
7. Mykola Butko, Svitlana Povna, Olha Popelo, Galyna Samiilenko. European Experience of Clustering and Its Adaptation Towards Acceleration of Innovative Development of the Economy of Ukraine/ Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019) /Atlantis Press.
8. Onyshchenko, O. M., Yurchyshyn, V. V. (2005). Kontseptualni problemy maibutnoho ukrainskoho sela i selianstva [Conceptual problems of the future Ukrainian village and peasantry]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (pp. 41–50). Kyiv [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. Haidutskyi, P. I. (2005). Pro osnovni zasady reformuvannia systemy derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva ta silskoi terytorii [About the basic principles of reforming the system of state support of agriculture and rural territory]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (pp. 85–93). Kyiv [in Ukrainian].

10. Kropyvko, M. F. (2005). Orhanizatsiia derzhavnoho ta samovriadnoho upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii [Organization of state and self-governing management of rural development]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (pp. 120–123). Kyiv [in Ukrainian].

11. Totkin, V. I. (2005). Udoskonalennia derzhavnoi polityky sotsialnoho rozvytku ukrainskoho sela [Improvement of the state policy of social development of the Ukrainian village]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (pp. 32–41). Kyiv [in Ukrainian].

12. Panasiuk, B. Ya. (2005). Shliakh do vidrodzhennia sela [The way to the revival of the village]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (pp. 211–217). Kyiv [in Ukrainian].

13. Mesel-Veseliak, V. Ya. (2005). Reformuvannia ahrarynoho sektora Ukrainy (rezultaty, problemy) [Reforming the agrarian sector of Ukraine (results, problems)]. Proceeding from *Sotsialno-ekonomichni problemy rozvytku ukrainskoho sela i silskykh terytorii: materialy somykh richnykh zboriv Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykiv – Socio-economic Problems of Development of Ukrainian Village and Rural Territories: Materials of the Seventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Scientists* (pp. 182–189). Kyiv [in Ukrainian].

14. Feihyn, Ia. G. (1958). *Razmeshchenie proizvodstva pri kapitalizme i sotsializme [Placement of production under capitalism and socialism]* (2nd ed.). Moscow [in Russian].

15. Nekrasov, N. N. (1974). *Problemy regionalnoi ekonomiki [Problems of the regional economy]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].

16. Kistanov, V. V. (1968). *Kompleksnoe razvitie i spetsializatsiia ekonomicheskikh raionov SSSR [Integrated development and specialization of economic regions of the USSR]*. Moscow: Nauka [in Russian].

17. Kistanov, V. V. (1981). *Territorialnaia organizatsiia proizvodstva (otraslevoi, raionnyi i narodnokhoziaistvennyi aspekty) [Territorial organization of production (industry, district and national economic aspects)]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].

18. Voloboi, P. V., Popovkin, V. A. (1972). *Problemy terytorialnoi spetsializatsii i kompleksnoho rozvytku narodnoho hospodarstva Ukrainiskoi RSR [Problems of territorial specialization and complex development of the national economy of the Ukrainian SSR]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

19. Palamarchuk, M. M., Tashchuk, K. O. (1974). *Territorialnaia struktura promyshlennogo kompleksa ekonomicheskogo raiona [Territorial structure of industrial complex of economic district]*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].

20. Shablii, O. (1976). *Mezhotrasleveye territorialnye sistemy (problemy metodologii i teorii) [Cross-sectoral territorial systems (problems of methodology and theory)]*. Lvov: Vyshcha shkola [in Russian].

21. Yepifanov, A. O., Salo, I. V. (1999). *Rehionalna ekonomika [Regional economy]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

22. Podolynskiy, S. (1998). Liudska pratsia ta yii vidnoshennia do rozpodilu enerhii [Human labor and its relation to the distribution of energy]. In S. M. Zlupko (Ed.), *Ukrainska ekonomichna dumka: Khrestomatiia – Ukrainian Economic Thought: Reader* (pp. 215). Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
23. Vernadskiy, V. I. (1988). *Filosofskie mysli naturalista [The philosophical thoughts of the naturalist]*. Moscow: Nauka [in Russian].
24. Halchynskiy, A. (2010). Pryntsypy noohenezhy v konteksti vchennia V. Vernadskoho Ukrainy [Principles of noogenesis in the context of the teaching of V. Vernadsky Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 5, 16–29 [in Ukrainian].
25. Medouz, D. Kh., Randers, I., Medouz, D. L. (2007). *Predely rosta. 30 let spustia [Growth limits. 30 years later]*. Moscow: Akademkniga [in Russian].
26. Danylyshyn, B. M. (2009). Pro Kontseptsiyu perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [On the Concept of Transition of Ukraine to Sustainable Development]. *Ekolohichnyi visnyk – Ecological Bulletin*, 6, 6–7 [in Ukrainian].
27. Herasymchuk, Z. V., Polishchuk, H. V. (2011). *Stymuliuvannia staloho rozvytku rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka [Stimulating sustainable development of the region: theory, methodology, practice]*. Lutsk: RVV LNTU [in Ukrainian].
28. Maslovska, L. P. (2003). *Stalyi rozvytok produktyvnykh syl rehioniv: teoriia, metodolohiia, praktyka [Sustainable development of the productive forces of the regions: theory, methodology, practice]*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
29. Machael, Spence (2008). *The Growth Report: Strategies For Sustained Growth And Inclusive Development*. Retrieved from <https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/publications/growth-report-strategies-sustained-growth-inclusive-development>.
30. Bos, K., Gupta, J. (2016). Inclusive development, oil extraction and climate change: a multilevel analysis of Kenya. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23:6, 482–492.
31. Olifirenko, L. D. (2014). Metodichni pidhodi do ocynyuvannya efektyvnosti institucional'nih zmin seredovischa funkcionuvannya agropromislovykh korporacii [Institutionalization of the Components of the Governance Mechanism of State Regulation of the Development of Agroindustrial Corporation]. *Visnik Chernihivskoho natsionalnoho tehnolohichnoho universitetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 4(78), 332–339 [in Ukrainian].
32. *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, EC, 2010. Retrieved from http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
33. Borodina, O. M., Prokopa, I. V. (2019). Inkluzyvnyi silsky rozvytok: naukovyi dyskurs [Inclusive rural development: a scientific discourse]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economy and forecasting*, 1, 70–85. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_19_1_70_uk.pdf.
34. Zinchuk, T. O. (2017). Inkluzyvna skladova rozvytku silskykh hromad [An inclusive component of rural community development]. Proceeding from *Intelektualna ekonomika v umovakh suspilnykh transformatsii: perspektyvy publichno-pryvatnoho partnerstva: materialy III Mizhnarodnoho naukovy-praktychnoho forumu – Intellectual Economy in the Context of Social Transformation: Prospects for Public-Private Partnership: Third International Scientific and Practical Forum* (June 27, 2017) (Vol. 1, pp. 202). Zhytomyr: ZhNAEU [in Ukrainian].

Рассказов Олег Игоревич – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Рассказов Олег Игоревич – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (ул. Шевченко, 95, г. Чернігов, 14035, Україна).

Rasskazov Oleg – PhD student of Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: rasskazovoleg1516@gmail.com

УДК 338.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-219-227

Роман Сімонов

**ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯТОРНОЇ АРХІТЕКТУРИ ГЛОБАЛЬНОГО
ФАРМАЦЕВТИЧНОГО БІЗНЕСУ**

Роман Сімонов

**ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛЯТОРНОЙ АРХИТЕКТУРЫ ГЛОБАЛЬНОГО
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА**

Roman Simonov

**FEATURES OF REGULATORY ARCHITECTURE OF GLOBAL
PHARMACEUTICAL BUSINESS**

У статті розглянуто специфіку сучасної регулятивної архітектури світового фармацевтичного ринку. Охарактеризовано особливості національного та наднаціонального рівнів регулювання фармацевтичного ринку, ідентифіковано ключових гравців на кожному рівні. Визначено, що різномірне представництво й диверсифікована діяльність регуляторних інститутів національного й наднаціонального рівнів останніми десятиліттями сформували «каркас» регуляторної архітектури глобального фармацевтичного ринку. Сформовано висновок, що для кожної держави пріоритетного значення набуває оптимізація регуляторних параметрів ринку в частині співвідношення протекціоністських і лібералізаційних інструментів і важелів.

Ключові слова: фармацевтичний ринок; ЄС; транснаціоналізація; інновації; фармбізнес.

Табл.: 2. Бібл.: 15.

В статье рассмотрена специфика современной регулятивной архитектуры мирового фармацевтического рынка. Охарактеризованы особенности национального и наднационального уровней регулирования фармацевтического рынка, идентифицированы ключевых игроков на каждом уровне. Определено, что разноуровневое представительство и диверсифицированная деятельность регуляторных институтов национального и наднационального уровней в последние десятилетия сформировали «каркас» регуляторной архитектуры глобального фармацевтического рынка. Сформулирован вывод, что для каждого государства приоритетное значение приобретает оптимизация регуляторных параметров рынка в части соотношения протекционистских и либерализационных инструментов и рычагов.

Ключевые слова: фармацевтический рынок; ЕС; транснационализация; инновации; фармбизнес.

Табл.: 2. Библ.: 15.

The article deals with the specifics of the modern regulatory architecture of the world pharmaceutical market. The characteristics of the national and supranational levels of regulation of the pharmaceutical market have been characterized, and key players at each level have been identified. It is determined that multilevel representation and diversified activities of regulatory institutions at national and supranational levels in recent decades have formed a "framework" of regulatory architecture of the global pharmaceutical market. It is concluded that optimization of the regulatory parameters of the market in terms of the ratio of protectionist and liberalization instruments and levers is of priority importance for each state.

Keywords: pharmaceutical market; EU transnationalization; innovation; pharmaceutical business.

Table: 2. References: 15.

JEL Classification: F230

Постановка проблеми. Специфічні риси фармацевтичного ринку разом із притаманними фармацевтичному бізнесу монополістичною конкуренцією, високою динамікою його транснаціоналізації, присутністю на ринку величезної кількості торговельних найменувань лікарських засобів, зростанням кількості відтворених та проникненням у ринковий обіг фальсифікованих ліків відносять сферу обігу лікарських засобів до зони підвищеного ризику, і як наслідок – вимагають закріплення на національних і наднаціональному рівнях відповідних норм контролю їхньої якості, ефективності та безпеки відповідно до існуючої міжнародної практики в цій сфері. Так, в останні десятиліття в загальному «каркасі» регуляторної архітектури глобального фармацевтичного ринку чітко виокремились два її інституційні рівні – національний і наднаціональний. Вони відрізняються як за спектром функціональних повноважень регуляторних органів і інститутів, так і сферою регламентування правовідносин, що виникають у глобальній фармацевтичній індустрії, та домінуючими механізмами і важелями її інституціоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів системи регулювання світового фармацевтичного ринку присвячено роботи таких закордонних та вітчизняних учених, як П. Данцон, Є. Рослякова, О. Степанова, Дж. Вернон, А. Кухлер, Д. Зоїдзе, Н. Кузнєцова.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що зазначені тенденції є актуальними та спостерігається динамічний розвиток фармацевтичних компаній, питання ефективного функціонування національних та наднаціональних систем регулювання цієї сфери потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення сучасних особливостей регуляторної архітектури глобального фармацевтичного ринку в умовах турбулентного розвитку світових економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за необхідне наголосити на такому: сам регуляторний процес розпочинається зі створення молекули активної діючої речовини, її клінічного випробування на предмет ефективності й безпеки для здоров'я; продовжується на етапі виробництва лікарської сировини та медичних препаратів, їх виведення на ринок, імпорту, продажів і просування в роздрібному й оптовому сегментах, а закінчується регламентацією порядку призначення лікарських засобів, їх застосування, зберігання й утилізації [3, с. 1]. З погляду об'єктів регулювання фармацевтичного бізнесу, то воно поширюється на такі його параметри, як реєстрація, ліцензування, контроль якості, зберігання, транспортування лікарських засобів, хоч сама структурна динаміка фармацевтичного ринку зазнає значно більшого впливу заходів цінового й патентного регулювання, політики у сфері реєстрації лікарських засобів, а також компенсування населенню витрат на купівлю ліків у межах діючих у країнах систем соціального страхування [4, с. 80].

Що стосується національного рівня регулювання фармацевтичного ринку, то він включає комплекс заходів державного регулювання фармацевтичного бізнесу, що охоплюють насамперед нормативно-правове регламентування правовідносин у сфері ринкового обігу лікарських засобів та забезпечення їх безпеки, контролювання обсягів і структури витрат на виробництво медичних препаратів, регулювання цін на ліки, стимулювання досліджень і розробок у фармсекторі, забезпечення притоку на ринок інноваційних лікарських засобів та інші заходи. У сукупності вони можуть бути інтегровані в такі великі регуляторні класи, як стандартизація системи контролю якості (Інститут фармакопеї); система належних практик розроблення лікарських засобів, їх клінічних досліджень, виробництва, дистрибуції і продажів (Належна лабораторна практика (GLP), Належна клінічна практика (GCP), Належна виробнича практика (GMP), Належна практика зберігання (GSP), Належна практика дистрибуції (GDP) та Належна аптечна практика (GPP)); система фармацевтичної інспекції і контролю ринкового обігу лікарських засобів; а також система нагляду за фармринком на основі збору інформації про ефективність і безпеку медичних препаратів [8, с. 53].

У цьому контексті слід відзначити, що для кожної держави пріоритетного значення набуває оптимізація регуляторних параметрів ринку в частині співвідношення протекціоністських і лібералізаційних інструментів і важелів. Так, надмірно жорстка цінова політика щодо лікарських засобів хоч і дає змогу доволі ефективно стримувати зростання цін на медпрепарати, однак одночасно вона гальмує процеси розроблення і виведення на ринок нових їх видів із причин довготривалих і масштабних за вартісними обсягами витрат на інноваційні та клінічні дослідження, реєстрацію препарату, маркетинг і рекламу тощо [9; 11]. На противагу, сильний патентний захист лікарських засобів, стимулюючи фармацевтичні компанії до їх розроблення і ринкового просування [12; 13], обмежує доступ до інноваційних ліків широких верств населення через неможливість використання лікувальної формули при виробництві препаратів дженерикової групи. Отже, усі застосовувані на національному рівні регуляторні інструменти мають бути спрямовані, з одного боку, на забезпечення доступності, високої якості й безпечності медичної терапії для всіх верств населення, а з іншого – на підтримання дієвих економічних стимулів для стратегічного розвитку самих фармацевтичних компаній.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Зазначимо також, що всі форми державного регулювання виробництва й ринкового обігу лікарських засобів мають виключно національний характер і нерозривно пов'язані з особливостями законодавства певних країн, структурою їхніх органів охорони здоров'я і діяльністю фармацевтичних служб. Тобто кожна держава й регіон характеризуються якісно відмінними в економічному, організаційному й інституційному плані фармацевтичними ринками, що зумовлює їх диференціації за використовуваними механізмами й інструментами державного регулювання. Як показують дані табл. 1, для США з домінуючою споживчо-орієнтованою моделлю системи охорони здоров'я характерним є мінімальний рівень державного втручання у функціонування фармацевтичного сектору.

Таблиця 1

Ключові сфери державного регулювання національних фармацевтичних секторів окремих країн

Країна	Головні риси національної системи охорони здоров'я	Особливості державного регулювання цін на лікарські препарати	Особливості системи компенсації (реімбурсації) вартості медичних препаратів
США	Активна участь підприємницького сектору в медичному страхуванні працівників, домінування на 80 % приватної системи в охороні здоров'я	Вільне ринкове ціноутворення на лікарські препарати, державне регулювання в межах федеральних програм	Мінімальна участь держави, перелік препаратів, що підпадають під режим реімбурсації, не перевищує 8 тис. найменувань
Німеччина	Участь 90 % населення у страховій системі охорони здоров'я, домінування некомерційних страхових організацій, контроль за діяльністю яких здійснює урядова агенція	Державне регулювання націнок на лікарські засоби у розмірі 3-21 % – на оптові націнки і 8-68 % – на роздрібні націнки	На медичні препарати вартістю від 5,01 до 99,99 євро компенсується 90% їхньої вартості, а вартістю понад 100 євро – 100 %. Вартість лікарських засобів до 5 євро не реімбурсується
Франція		Державне регулювання націнок на лікарські засоби з переліку реімбурсованих у розмірі 6,68 % – на оптові націнки і 6,68-26,1 % – на роздрібні націнки	Вартість 40 % усіх лікарських засобів на ринку компенсується в розмірі від 15 до 100 %
Японія	Усі групи населення рівною мірою мають доступ до національної системи охорони здоров'я. Лікарі виписують і самі забезпечують населення лікарськими засобами	Державне регулювання цін у межах затвердженого списку медичних препаратів, вільне ціноутворення на нерегульовані ліки	Фіксований перелік лікарських засобів у межах реєстрованих цін
Китай	70 % населення сконцентровано в сільській місцевості, при якій робота системи охорони здоров'я розосереджена територіально нерівномірно з найкращим медичним забезпеченням міського населення	Група безрецептурних препаратів включає 2,4 тис. найменувань. Фіксовані ціни встановлюються на основі статей витрат на виробництво ліків, а регульовані поширюються лише на роздрібний сегмент із націнкою від 13 до 33 %	Повністю компенсується вартість медичних препаратів із затвердженого страхового переліку лікарських засобів
Туреччина	Домінування державної системи охорони здоров'я перед приватною у співвідношенні 9:1. Аптеки за межами поліклінічних закладів мають статус приватних, однак 80-90 % з них укладають угоди з державою на компенсацію вартості лікарських засобів	Застосування системи референтного ціноутворення на лікарські засоби, що закуповуються за кошти державного бюджету	Градація реімбурсації вартості медичних препаратів із затвердженого переліку рецептурних лікарських засобів відповідно до категорій хворих громадян: 100 % вартості – для тяжко хворих пацієнтів, 90 % – для пенсіонерів, 80 % – для всіх інших категорій населення

Джерело: [7, с. 44, 45].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Це зумовлено низкою специфічних рис національної системи охорони здоров'я цієї держави, а саме: приватною системою охорони здоров'я, активною участю роботодавців у медичному страхуванні працівників, значним поширенням індивідуальних систем медичного страхування в некомерційних страхових організаціях, пануванням індивідуалістичного підходу в наданні медичних послуг, тісною взаємодією всіх суб'єктів ринкового обігу медичних послуг (лікувальних закладів, страхових компаній і споживачів) як вільних ринкових агентів. Отже, домінування приватних джерел фінансування системи охорони здоров'я, високий рівень розвитку її недержавних страхових механізмів і сформоване висококонкурентне середовище забезпечують масштабне нагромадження капіталу в медичній сфері США. Він спрямовується на її модернізацію та інновацізацію, впровадження в практику лікування передових медичних технологій, проведення масштабних досліджень і розробок у сфері охорони здоров'я, розроблення нових видів медичних препаратів, а також забезпечення американського населення ліками доволі широкого спектра дії.

Інакше кажучи, фармацевтичний сектор США функціонує у висококонкурентному середовищі з мінімальною участю держави у страхуванні і реімбурсації вартості лікарських препаратів, перелік яких не перевищує нині 8 тис. найменувань. Це пов'язано насамперед із фокусуванням основних регуляторних зусиль на підтримці процесів розроблення і виведення на ринок нових інноваційних препаратів, а також постійного поліпшення якісних кондицій лікувальної і профілактичної терапії. До того ж у США практично відсутня єдина загальнодержавна система регулювання цін на медичні препарати, оскільки ринкова конкуренція настільки висока, що ціни на ліки перебувають нижче встановленого державою верхнього рівня.

Подібний стан речей уже породжує певні перекоси й асиметрії в доступі широких верств населення до лікувальної терапії, що спричиняє в останні десятиліття регулярні спроби реформування національної системи охорони здоров'я. У той час як заможні верстви американських громадян користуються необмеженим доступом до системи охорони здоров'я і фармацевтичних препаратів завдяки розвинутій системі медичного страхування, то малозабезпечене населення, не маючи достатніх власних коштів для приватного медстрахування, змушене задовольнитись обмеженим переліком медичних препаратів і послуг та нечисленними державними гарантіями у цій сфері. Так, нині у США близько 36 % потреб фармацевтичного сектору фінансується державним коштом зі спрямуванням найбільшого фінансування на виробництво інноваційних препаратів і підтримку великих корпоративних структур – продуцентів брендів медичних препаратів. Більше того, майже 20 % американських пацієнтів не мають можливості оплачувати необхідні для лікування медичні препарати рецептурної групи, тоді як у Великобританії – їх частка не перевищує 2,3 %, Німеччині – 3,2 %, Норвегії – 3,6 %, Франції – 4 %, Естонії – 6,4 %, Нідерландах – 6,7 %, Швеції – 6,8 % [1, с. 625, 635].

Треба відзначити, що у своєму організаційному форматі процеси ціноутворення на фармацевтичному ринку мають вищої мірою складний і комплексний характер. Так, з одного боку, вони інтегровані в загальну економічну політику держави, оскільки при розрахунку цін на ліки в обов'язковому порядку мають враховуватись соціально-економічні, нормативно-правові й гуманітарні чинники; а з іншого – встановлення цін на лікарські засоби є невід'ємним компонентом загального комплексу маркетингу, у який закладається прибуток суб'єктів фармацевтичного бізнесу у формі торговельних надбавок [6, с. 257, 258]. Тобто цінова політика кожної фармацевтичної компанії є потужним драйвером прибутковості й рентабельності господарських операцій, а отже, генерування фінансових потоків з метою розширеного відтворення.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Впроваджені на сьогодні методи державного цінового регулювання фармацевтичного ринку мають за мету, з одного боку, оптимізувати бюджетні витрати й витрати пацієнтів на купівлю медпрепаратів, а з іншого – забезпечити безпосереднє (пряме) контролювання державою цін на ліки, рівня рентабельності оптової і роздрібною торгівлі ними, відшкодування витрат на медпрепарати та виробництво відтворених препаратів дженерикової групи. Застосовувані засоби й методи державного регулювання цін на лікарські засоби суттєво відрізняються за різними країнами світу і залежать від наявних обмежень бюджетних витрат, порядку виписування рецептів на ліки, політичної ролі фармацевтичного бізнесу та інших факторів. У той час як Франція, Німеччина й Ірландія практикують бюджети на лікарські засоби для лікарів, практично в усіх країнах діють інструменти контролювання цін на етапі відшкодування витрат, «позитивних» і «негативних» списків лікарських засобів, контролю цін на етапі запуску нових медичних препаратів (табл. 2).

Таблиця 2

Методи державного регулювання цін на лікарські засоби за окремими країнами

Країна	Контроль цін на етапі запуску нових медичних препаратів	Контроль цін на етапі відшкодування витрат	Референтні ціни	Регулювання норми прибутку	«Позитивні» / «негативні» списки лікарських засобів	Бюджети на ліки для лікарів
Австрія	+	+			+	
Бельгія	+	+			+	
Данія			+		+	
Фінляндія		+			+	
Франція	+	+			+	+
Німеччина		+	+		+	+
Греція	+	+			+	
Ірландія	+	+			+	+
Італія	+	+			+	
Японія				+	+	
Нідерланди	+	+	+		+	
Норвегія		+	+		+	
Португалія	+	+			+	
Іспанія	+	+		+	+	
Швеція		+	+		+	
Швейцарія		+			+	
Великобританія				+	+	+

Джерело: [15, с. 23].

Умови системної транснаціоналізації діяльності фармацевтичних корпорацій, конвергенції й універсалізації лікувальних протоколів, діагностичних і лікувальних технологій актуалізують наднаціональне регулювання глобального фармацевтичного бізнесу. Його репрезентують насамперед механізми конвергенції національних нормативно-законодавчих актів держав-учасниць інтеграційних угруповань, що урегульовують обіг фармпрепаратів на регіональному ринку. Як приклад наведемо Європейський Союз, де в останні десятиліття сформовано доволі розгалужену наднаціональну нормативно-законодавчу базу, що регулює всі питання у сфері конвергенції національних законодавств держав-членів у сфері обігу лікарських засобів; їх експертизи й безпеки, забезпечення високої якості й доступності ліків; протидії поширенню фальсифікованих медпрепаратів та забезпечення належних умов їх зберігання і транспортування; клінічних випробувань фармпрепаратів та їх виробництва; рекламування ліків і торгівлі ними; поширення фар-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

мацевтичних препаратів та вимог до дистрибуторських мереж; забезпечення безпеки донорства і захисту прав інтелектуальної власності тощо. Наголосимо, що передбачені даними директивами норми у своїй більшості є мінімальними регуляторними вимогами, які змушені імплементувати всі без винятку держави-члени ЄС. Однак кожна країна з метою забезпечення своїх громадян якісними, високоефективними, безпечними й доступними засобами лікувальної терапії може запроваджувати на рівні національного законодавства більш жорсткі норми і стандарти якості фармацевтичних товарів у спосіб, що не гальмує розвиток фармацевтичної індустрії та міжнародної торгівлі ліками.

Головним наднаціональним інститутом, що реалізує функціональні повноваження у сфері регулювання регіонального фармацевтичного ринку, є Європейське агентство з лікарських засобів (European Medicines Agency – EMA). Як децентралізований орган ЄС з контролювання якості ліків для людського й ветеринарного використання, агентство здійснює їх реєстрацію, наукову експертизу заявок на отримання ліцензійних дозволів на централізований продаж медичних препаратів на території даного інтеграційного угруповання, Європейської економічної зони, а також Ісландії, Ліхтенштейну та Норвегії. У такий спосіб реалізуються процедури з контролю і вилучення з ринкового обігу країн Євросоюзу небезпечних, недоброякісних, контрафактних і фальсифікованих лікарських засобів. Така інституція об'єднує у своїх лавах близько 40 національних регуляторних органів країн-учасниць, Єврокомісію, Європарламент, інші децентралізовані заклади Європейського Союзу та встановлює партнерські відносини з багатьма світовими інституціями медичного профілю для розбудови глобальної інформаційної мережі з обміну науковою інформацією та передачі передового досвіду у сфері регулювання ринкового обігу фармацевтичної продукції [14; 8, с. 56].

Важливу роль у регулюванні регіонального фармацевтичного ринку ЄС відіграють також інспекційні перевірки EMA дотримання суб'єктами фармацевтичної індустрії стандартів належної практики GMP, GCP та GLP; підтримка науково-дослідної діяльності фармсектору; стимулювання розроблення нових видів лікарських засобів; надання фінансової допомоги компаніям малого і середнього бізнесу; підтримка Європейської мережі центрів фармакоепідеміології та фармаконагляду, Європейської мережі педіатричних досліджень при Європейському агентстві з лікарських засобів; залучення до науково-дослідних ініціатив у фармацевтичному секторі європейських та міжнародних органів охорони здоров'я (Європейський центр профілактики та контролю захворювань, Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ), Управління з контролю якості продуктів харчування і лікарських засобів США); консультування з питань політики та визначення пріоритетних напрямів досліджень для державних або часткових програм фінансування та ін. [14].

Ціла низка науково-дослідних проєктів, в яких бере участь EMA, є частиною Ініціативи інноваційних лікарських засобів (IMI) – найбільшої в Європі державно-приватної ініціативи з акселерації розроблення лікарських засобів для пацієнтів. Загальний бюджет IMI, що підтримує спільні дослідницькі проєкти у фармсекторі та розбудовує загальноєвропейські мережі промислових та академічних експертів для активізації фармацевтичних інновацій у Європі, становить нині 5,3 млрд євро. Така інституція реалізувала 135 проєктів за участі 3,2 тис. учасників [10].

Важливий напрям наднаціональної системи регулювання фармацевтичного ринку ЄС репрезентує загальноєвропейська система фармаконагляду, що діє в цьому інтеграційному угрупованні на основі ухваленої у 1975 р. Директиви Ради ЄС 75/319/ЄС «Про зближення законодавчих положень, правил і адміністративних заходів щодо лікарських препаратів». Вищезазначена директива зобов'язує держави-члени Євросоюзу імплементувати на своїх територіях розгалужену систему фармаконагляду, яка б, з од-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ного боку, гарантувала ухвалення відповідних регуляторних рішень відносно ліцензованих у Євросоюзі медичних препаратів, а з іншого – забезпечувала б оперативний обмін інформацією щодо будь-яких проявів негативних побічних реакцій при звичайному застосуванні лікарських препаратів.

Попри збереження дотепер доволі суттєвих відмінностей у діючих національних режимах організації системи фармаконагляду на території держав Європейського Союзу (насамперед у частині сповіщення регуляторних органів про випадки непередбачуваних реакцій на лікарські засоби), імплементація державами норм Директиви 75/319/ЄЕС забезпечує виконання на всій території цього інтеграційного угруповання ухвалених загальноєвропейських стандартів щодо якості й безпеки лікарських засобів, контролю можливих побічних реакцій людського організму на лікувальну терапію та наукового узагальнення отриманої інформації. Не можемо не звернути увагу і на таку важливу рису загальноєвропейської системи фармаконагляду, як можливості поширення її норм не тільки на рівні національних систем держав-членів ЄС, але й на рівні безпосередніх суб'єктів фармацевтичної індустрії, тобто виробників лікарських засобів та імунобіологічних препаратів, що отримали допуск на європейський ринок. Завдяки цьому на європейському фармацевтичному ринку забезпечується, по суті, фронтальне контролювання якості медичних препаратів та простеження їхніх побічних негативних реакцій.

Характеризуючи наднаціональний рівень регуляторної архітектури фармацевтичного бізнесу, не можемо оминати увагою і систему міжнародних організацій із функціональними повноваженнями у сфері гармонізації національних систем забезпечення якості медичних препаратів, стандартизації якісних кондицій харчових, медичних, біологічних та інших продуктів. До них належить насамперед Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), що реалізує важливі для світової спільноти функції у сфері розроблення міжнародних стандартів харчових, лікарських, біологічних та інших продуктів. Незважаючи на те, що нормативні документи цієї організації не мають обов'язкового характеру й імплементуються в національну регуляторну практику за рішенням кожної держави-члена, її багаторічна діяльність відіграла важливу роль у глобальній стандартизації критеріїв якості, безпеки й ефективності лікарських засобів у боротьбі з найбільш небезпечними для людства хворобами. Йдеться насамперед про ВІЛ/СНІД, туберкульоз, малярію, репродуктивне здоров'я, уніфікація оцінки ліків від яких на інституційній платформі ВООЗ дала змогу суттєво просунутись у сфері їх подолання і подовження тривалості життя світового населення.

Наднаціональний рівень регуляторної архітектури глобального фармацевтичного бізнесу репрезентує також Міжнародна конференція з гармонізації технічних вимог до реєстрації лікарських препаратів для людини, Європейська федерація асоціацій фармацевтичної промисловості, Міжнародна система співробітництва фармацевтичних інспекцій та багато інших організацій. Усі вони активно працюють у сфері розроблення й імплементації на глобальному рівні керівних принципів і вимог до параметрів діяльності фармацевтичної індустрії, забезпечуючи в такий спосіб її регіональну стандартизацію та регуляторну уніфікацію на наднаціональному рівні

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумок, наголосимо, що різнорівневе представництво й диверсифікована діяльність регуляторних інститутів національного і наднаціонального рівнів останніми десятиліттями сформували «жаркас» регуляторної архітектури глобального фармацевтичного ринку. Вони активно працюють у сфері регламентування правовідносин у сфері ринкового обігу лікарських засобів; їх реєстрації, ліцензування, зберігання і транспортування; стандартизації систем контролю їхньої якості та регулювання цін на ліки; стимулювання ДіР у фармсекторі; підтримки системи належних практик розроблення лікарських засобів, їх клінічних досліджень, виробництва, дистрибуції і продажів; захисту прав інтелектуальної власності та ін. У сукупності вони інтегруються в такі великі регуляторні класи, як стандартизація системи

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

контролю якості, система належних практик розроблення лікарських засобів, їх клінічних досліджень, виробництва, дистрибуції і продажів; система фармацевтичної інспекції і контролю ринкового обігу лікарських засобів; а також система нагляду за фармринком на основі збору інформації про ефективність і безпеку медичних препаратів. Для кожної держави пріоритетного значення набуває оптимізація регуляторних параметрів ринку в частині співвідношення протекціоністських і лібералізаційних інструментів і важелів. Разом з тим, незважаючи на значний прогрес, досягнутий у сфері регулювання фармацевтичного ринку, дотепер неврегульованими на наднаціональному рівні залишається багато питань, пов'язаних, зокрема, з конвергенцією інтересів держав і корпоративного сектору у сфері цінової кон'юнктури на лікарські засоби; формування висококонкурентного середовища на ринку та зниження рівня його монополізації; конвергенції національних законодавств у сфері регулювання фармацевтичного сектору, продажу блокбастерів, виведення на ринок нових медичних препаратів, уніфікації механізмів ціноутворення на лікарські препарати, патентування медичних брендів та розвитку систем захисту прав інтелектуальної власності; застосування практики обмеження патентної монополії на інноваційні лікарські препарати на основі примусового ліцензування; патентування сполук, що є частками ДНК чи цілих генів та ін. Це вимагає посилення координації зусиль різних країн щодо вирішення цих проблем з метою розширення доступу світового населення до високоефективних, якісних, безпечних і доступних у ціновому відношенні медичних препаратів за одночасного стимулювання інноваційної діяльності фармацевтичних корпорацій.

Список використаних джерел

1. Айтян Т. В. Сравнение систем лекарственного обеспечения в Европе и США: уроки для России. *Региональная экономика: теория и практика*. 2018. Т. 16. Вып. 4. С. 624–639.
2. Гавриленко Н. І., Кулич Я. В. Тенденції та перспективи розвитку фармацевтичного ринку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 69–76.
3. Деятельность регуляторных органов в сфере обращения ЛС – их функции и направления работы. Анализ основных элементов государственной системы обеспечения качества лекарственных средств. URL: <http://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0-3-%D0%9D%D0%A4%D0%9F-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81.pdf>.
4. Засимова Л. С. Государственное регулирование и стимулы к инновациям на российском фармацевтическом рынке. *Инновации*. 2008. № 11 (121). С. 79–82.
5. Ільчук В. П., Гарбуз Т. В. Формування та розвиток медичного страхування в Україні та світі. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1. С. 112–118.
6. Клунко Н. С., Рета М. В. Мировой опыт ценообразования на рынке лекарственных средств и возможности его использования в России. *Економіка промисловості*. 2011. № 2-3. С. 257–263.
7. Рослякова Е. А. Экономический анализ состояния и развития мировой фармацевтической отрасли в условиях процесса глобализации. *Вестник Омского университета. Серия «Экономика»*. 2015. № 1. С. 42–47.
8. Хосева Е. Н., Морозова Т. Е. Организация контроля качества, эффективности и безопасности лекарственных средств на государственном уровне за рубежом и в России. *Качественная клиническая практика*. 2013. № 2. С. 53–58.
9. Danzon P. M., Wang Y. The impact of price regulation on the launch delay of new drug — evidence from twenty-five major markets in the 1990s. *NBER Working Paper* 9874, 2003.
10. Europe's partnership for health. IMI. URL: <https://www.imi.europa.eu>.
11. Golec H. J., John A. Vernon European Pharmaceutical Price Regulation, Firm Profitability, and R&D Spending. *NBER Working Paper* 12676, 2006.
12. Lanjouw O. J. Patents, Price Controls and Access to New Drugs: How Policy Affects Global Market Entry. *NBER Working Paper* 11321, 2005.
13. McCalman P. International Diffusion and Intellectual Property Rights: An Empirical Analysis. *Journal of International Economics. Department of Economics*. U. C. Santa Cruz, 2004.

14. Support to research. EMA. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/about-us/support-research>.
15. Vernon J. A. Drug Research and Price Controls. *Regulation Magazine*, Winter 2002-03. P. 22–25.

References

1. Aitian, T. V. (2018). Sravnenie sistem lekarstvennogo obespecheniia v Evrope i SSHA uroki dlia Rossii [Comparison of drug supply systems in Europe and the USA: lessons for Russia]. *Regionalnaia ekonomika teoriia i praktika – Regional Economics: Theory and Practice*, 4, 624–639 [in Russian].
2. Havrylenko, N. I., Kulych Ya. V. (2015). Tendentsii ta perspektyvy rozvytku farmatsevtichnoho rynku [Trends and prospects of pharmaceutical market development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1, 69–76 [in Ukrainian].
3. *Deiatel'nost reguliatornykh organov v sfere obrashcheniia LS ikh funktsii i napravleniia raboty. Analiz osnovnykh elementov gosudarstvennoi sistemy obespecheniia kachestva lekarstvennykh sredstv [The activities of regulatory authorities in the field of drug circulation - their functions and areas of work. Analysis of the main elements of the state system for ensuring the quality of medicines]*. Retrieved from <http://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0-3-%D0%9D%D0%A4%D0%9F-%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81.pdf>.
4. Zasimova, L. S. (2008). Gosudarstvennoe regulirovanie i stimuly k innovatsiiam na rossiiskom farmatsevticheskom rynke [State regulation and incentives for innovation in the Russian pharmaceutical market]. *Innovatsii – Innovation*, 11 (121), 79–82 [in Russian].
5. Ilchuk, V. P., Harbuz, T. V. (2018). Formuvannia ta rozvytok medychnoho strakhuvannia v ukraini ta sviti [Formation and development of health insurance in Ukraine and the world]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1, 112–118 [in Ukrainian].
6. Klunko, N. S., Reta, M. V. (2011). Mirovoi opyt tsenoobrazovaniia na rynke lekarstvennykh sredstv i vozmozhnosti ego ispolzovaniia v Rossii [World experience of pricing in the pharmaceutical market and the possibility of its use in Russia]. *Ekonomika promislivosti – Economics of industry*, 2-3, 257–263 [in Russian].
7. Rosliakova, E. A. (2015). Ekonomicheskii analiz sostoianiia i razvitiia mirovoi farmatsevticheskoi otrasli v usloviakh protsessa globalizatsii [Economic analysis of the state and development of the global pharmaceutical industry in the context of the globalization process]. *Vestnik Omskogo universiteta. «Seriiia Ekonomika» – Bulletin of Omsk University. Series «Economics»*, 1, 42–47 [in Russian].
8. Khoseva, E. N., Morozova, T. E. (2013). Organizatsiia kontroliia kachestva effektivnosti i bezopasnosti lekarstvennykh sredstv na gosudarstvennom urovne za rubezhom i v Rossii [Organization of quality control, efficacy and safety of medicines at the state level abroad and in Russia]. *Kachestvennaia klinicheskaia praktika – Good clinical practice*, 2, 53–58 [in Russian].
9. Danzon, P. M. Y. Wang (2003). The impact of price regulation on the launch delay of new drug – evidence from twenty-five major markets in the 1990s. *NBER Working Paper* 9874.
10. Europe's partnership for health. IMI. Retrieved from <https://www.imi.europa.eu>.
11. Golec, H. J. A. John Vernon (2006). European Pharmaceutical Price Regulation, Firm Profitability, and R&D Spending. *NBER Working Paper* 12676.
12. Lanjouw, O. J. (2005). Patents, Price Controls and Access to New Drugs: How Policy Affects Global Market Entry. *NBER Working Paper* 11321.
13. McCalman, P. (2004). International Diffusion and Intellectual Property Rights: An Empirical Analysis. *Journal of International Economics*. Department of Economics. U. C. Santa Cruz.
14. Support to research. EMA. Retrieved from <https://www.ema.europa.eu/en/about-us/support-research>.
15. Vernon, J. A. (2003). Drug Research and Price Controls. *Regulation Magazine*, 3, 22-25.

Сімонов Роман Вадимович – аспірант кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Сімонов Роман Вадимович – аспірант кафедри міжнародного менеджменту, ГБУЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, г. Київ, 03057, Україна).

Simonov Roman – PhD student at the Department of International Management, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Peremogy Av., 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: simonovr534@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7205-5380>

УДК 630(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-228-237

Олександр Зінкевич

НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Александр Зинкевич

НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

Oleksandr Zinkevych

SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR IMPLEMENTATION OF STATE REGULATION OF FORESTRY IN UKRAINE

У статті розглянуто сутність державного регулювання галузі лісового господарства, виокремлено й описано особливості здійснення такого регулювання. Для цього було проведено аналіз змісту таких категорій, як «державне регулювання», «державне регулювання економікою», «лісове господарство». Також конкретизовано ті специфічні риси, що характерні для здійснення економічної діяльності в галузі лісового господарства, які визначають і окремі управлінські аспекти державного регулювання цією галуззю. З'ясовано, що є необхідність поглиблення теоретичних положень реалізації окресленого типу регулювання в частині конкретизації методів та інструментів такого регулювання.

Ключові слова: лісове господарство; лісова галузь; державне регулювання; державне регулювання економікою; державне регулювання лісовим господарством.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 21.

В статье рассмотрена сущность государственного регулирования отрасли лесного хозяйства, выделены и описаны особенности осуществления такого регулирования. Для этого был проведен анализ содержания таких категорий, как «государственное регулирование», «государственное регулирование экономики», «лесное хозяйство». Также конкретизированы те специфические черты, характерные для осуществления экономической деятельности в области лесного хозяйства, которые определяют и отдельные управленческие аспекты государственного регулирования этой отрасли. Выяснено, что есть необходимость углубления теоретических положений реализации очерченного типа регулирования в части конкретизации методов и инструментов такого регулирования.

Ключевые слова: лесное хозяйство; лесная отрасль; государственное регулирование; государственное регулирование экономикой; государственное регулирование лесным хозяйством.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 21.

Within the article, the essence of state regulation of the forestry industry is considered, peculiarities of such regulation are highlighted and described. For this purpose, the contents of such categories as "state regulation", "state regulation of economy", "forestry industry" are analyzed. In addition, specific features that characterize the implementation of economic activities in the forestry sector, which determine individual administrative aspects of state regulation of this industry, are determined. It has been found out that it is required to deepen theoretical provisions for implementing the specified type of regulation in terms of determining the methods and instruments of such regulation.

Key words: forestry; forestry industry; state regulation; state regulation of the economy; state regulation of forestry.

Fig.: 1. Table: 2. References: 21.

JEL Classification: Q23

Постановка проблеми. Лісове господарство є невід'ємною частиною національної економіки України, що склалося історично через наявність лісового потенціалу в країні. Розбудова цієї важливої сфери є однією з умов забезпечення стійких темпів економічного зростання. Нині в лісовій галузі вже працює значна кількість населення, її функціонування є особливо важливим для Північних регіонів країни, для яких характерним є незначні темпи економічного розвитку, поступове руйнування села та переселення сільських жителів до обласних і районних міст.

Галузі лісового господарства, крім значного потенціалу для працевлаштування населення, забезпечення його відповідними доходами, також притаманним є колосальний синергетичний ефект, що проявляється в активізації розвитку суміжних до неї інших галузей та сфер національної економіки, розбудови сільської місцевості, сільської інфраструктури і т. ін. Проте на сьогодні вітчизняна галузь лісового господарства перебуває в досить складно та депресивному стані. Непослідовна державна політика в цій сфері, нестача фінансових ресурсів та неефективна система управління лісовими під-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

приємствами стали вирішальними проблемами в активному розвитку цієї сфери господарства. Відповідно, така ситуація вимагає пошуку нових напрямів зміни такого стану, прискорення темпів активного здійснення господарської діяльності в досліджуваній галузі. Усе це обумовлює необхідність проведення нових досліджень, насамперед, у сфері державного регулювання лісового господарства, поглиблення теоретичних та прикладних аспектів його формування та впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку лісового господарства країни активно вивчаються як вітчизняними, так і закордонними науковцями. Серед них, насамперед, варто виокремити праці таких учених: Я. Бойко, А. Дейнека, В. Голян, О. Дзюбенко, О. Дребот, А. Карпук, К. Кудряшова,, Н. Попадинець, О. Фурдичко, М. Хвесик, М. Цалан, С. Шкарлет, M. Agnoletti, J. Arce, J. Dargavel, R. Camino, H. Lundgren.

Відповідно, А. Дейнека вагому увагу приділяє у своїх дослідженнях питанням науково-методичних засад збалансованого розвитку лісогосподарського комплексу регіону. Автор зауважує, що об'єктивна оцінка перспектив розвитку людської цивілізації диктує необхідність переосмислення наявних підходів до використання природних ресурсів, вибору такої моделі природокористування, яка б забезпечувала потреби як теперішніх, так і майбутніх поколінь у життєво важливих ресурсах та екологічних благах. Досягнення такої мети неможливе без урахування регіональної специфіки економічних, соціальних та екологічних процесів. Такий принцип повною мірою поширюється і на систему лісостористування [5].

А. І. Карпук проводить ґрунтовний аналіз особливостей формування ринково-орієнтованої стратегії розвитку лісоресурсного комплексу України. Учений констатує, що наявна система управління лісами й лісогосподарським виробництвом не узгоджується з ринковими умовами господарювання, стає на заваді прогресивному розвитку. Тому необхідні суттєві структурні зміни, оскільки галузева форма управління себе вичерпала і не збігається із загальнодержавними інтересами. Управління лісами повинно здійснюватися на державному рівні, а лісогосподарською діяльністю – на ринкових засадах [10, с. 12].

У свою чергу, О. Дзюбенко вагому увагу приділяє аналізу екологічних засад розвитку лісового господарства та розробці еколого-економічних пріоритетів розвитку лісоресурсного комплексу України [6]. Відповідно, Я. М. Бойко, М. І. Цалан проводили аналіз існуючих механізмів розвитку системи лісового господарства в регіоні з метою пошуку нових рішень їх трансформації та підвищення ефективності функціонування [2; 21].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні наукові роботи у сфері дослідження особливостей функціонування та розвитку лісового господарства, питання реформування цієї галузі залишаються актуальними й на сьогодні. Це зумовлює актуальність проведення нових досліджень у вказаній сфері, особливо питань трансформації сформованої неефективної системи державного регулювання зазначеної галузі в Україні. Об'єктивно існує потреба в поглибленні вже сформованих теоретичних, методичних та прикладних положень реалізації такого регулювання, пошуку нових інструментів забезпечення його якості та дієвості.

Мета статті. Метою цієї статті є, насамперед, поглиблення теоретичних положень сфери державного регулювання лісового господарства через обґрунтування сутності та особливостей його здійснення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Отже, розпочнемо дослідження з обґрунтування теоретичної сутності категорії «державне регулювання лісового господарства». У межах статті саму галузь лісового господарства будемо розглядати як галузь матеріального виробництва, що вивчає, веде облік і відтворення, охорону й захист лісів, а також регулювання їх використання з метою задоволення потреб економічних суб'єктів у лісових та пов'язаних із ними інших ресурсів. У табл. 1 представлені наукові концепції до розгляду змісту дефініції «державне регулювання». Проаналізуємо сутнісне наповнення цієї категорії більш детально.

Таблиця 1

Наукові концепції розгляду сутності категорії «державне регулювання»

Визначення	Джерела
Державне регулювання – це частина управління, яка визначається як здійснюваний усією системою юридичних засобів вплив держави на суспільні відносини з метою їх упорядкування [1]	Алексеев С. С. Государство и право. Начальный курс. Москва: Юрид. лит., 1996. 192 с.
Державне регулювання – це збалансоване поєднання прямих і непрямих заходів цілеспрямованого впливу на відтворювальні процеси, що протікають у надрах інтегрованого зернового ринку та суміжних до нього ринків, з метою реалізації соціально-економічних пріоритетів національної зернової політики [16, с. 66].	Нікішина О. В. Концептуальні засади державного регулювання інтегрованого зернового ринку України. <i>Економіка харчової промисловості</i> . 2014. № 1 (21). С. 64–72.
Державне регулювання – комплекс основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються [14, с. 379].	Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 640 с.
Державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших процесів із метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [15].	Нагребельний В. П. Державне регулювання. Київ: Укр. Енциклопедія ім. Бажана, 1999. С. 118–119.
Державне регулювання – забезпечений ресурсами держави комплекс організаційних, економічних, правових заходів у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства з метою упорядкування суспільних процесів, встановлення загальних правил і норм поведінки, а також попередження негативних явищ у суспільстві [13, с. 67–68].	Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 368 с.

Джерело: систематизовано та узагальнено автором.

Отже, аналіз наведених у табл. 1 трактувань категорії «державне регулювання» дозволяє зробити висновок, що зміст цієї дефініції полягає в характеристиці впливу держави на розвиток окремих сфер та систем суспільства. У ролі держави виступають органи центральної та місцевої влади. Зауважимо, що саме такі інститути мають унікальну здатність здійснювати регулювання суспільними відносинами, що виникають та розвиваються в країні.

Особливої актуальності дослідження сутності та особливостей здійснення державного регулювання набуває в процесі вивчення саме господарських систем, процесів та явищ. Важливість забезпечення стабільних умов економічного розвитку в країні є одним із провідних завдань держави, результати досягнення якого великою мірою визначають і успішний розвиток усього суспільства. Саме тому досить важливими на сьогодні є питання щодо дослідження сутності категорії «державне регулювання економіки» та визначення особливостей реалізації такого типу регулювання в усіх сферах та галузях національного господарства. Окреслена дефініція за своєю природою є досить складною. Однак її сутність полягає в реалізації одними суб'єктами цілеспрямованого впливу на господарську діяльність, яку здійснюють інші економічні суб'єкти. При цьому складність обумовлюється саме специфікою такої діяльності та сукупністю тих інструментів та важелів, які використовуються в процесі реалізації такого впливу.

Важливість побудови ефективної системи державного регулювання економіки в країні є також необхідною умовою забезпечення розвитку господарства, а тому в наукових роботах нині значна увага вчених приділяється як теоретичним, методичним, так і прикладним аспектам дослідження сутності окресленої системи. У табл. 2 представлено окремі наукові підходи до розгляду змісту дефініції «державне регулювання економіки».

Таблиця 2

*Наукові підходи до трактування сутності категорії
«державне регулювання економіки»*

Визначення	Джерела
Державне регулювання економіки – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки суб’єктів господарювання в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей. Державне регулювання економіки – це створення приблизно однакових стартових умов для формування, становлення і розвитку індивідуума незалежно від його соціального походження і майнового стану (доступ до середньої, вищої освіти, медичного забезпечення, юридичного захисту), а також забезпечити функціонування непривабливих для приватного капіталу галузей, які, проте, потрібні суспільству [20, с. 17]	Третяк Г. С., Бліщук К. М. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 128 с.
Державне регулювання економіки – цілеспрямований та активний вплив державних і наддержавних органів управління на функціонування та розвиток цілісної економічної системи (а отже, і на її розширене відтворення) шляхом використання економічних законів і вирішення економічних суперечностей [19].	Степаненко С. В. Еволюція наукових поглядів і вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку. <i>Теорія та практика державного управління</i> . 2013. Вип. 2 (41). URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/08.pdf
Державне регулювання економіки – це діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями й пріоритетами державної економічної політики [18]	Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 315 с.
Державне регулювання економіки – це система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й всього суспільства [7, с. 38].	Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки. Київ: Знання, 2008. 213 с.
Державне регулювання економіки являє собою систему заходів законодавчого, виконавчого й контролюючого характеру, які здійснюються правочинними державними установами по керуванню економікою країни й зовнішньоекономічною діяльністю [3, с. 135].	Гелюх О. В. Методи і важелі державного регулювання соціально-економічних процесів в агропромисловій сфері. <i>Економіка: реалії часу</i> . 2011. № 1 (1). С. 135–138.

Джерело: систематизовано та узагальнено автором.

Таким чином, аналіз інформації, представленої в табл. 2, дає змогу констатувати наявність різних підходів до розгляду сутності категорії «державне регулювання економіки». На основі дослідження цих підходів, на наше переконання, можна виділити такі концепції трактування змісту цієї дефініції.

1. Статичний підхід – розгляд державного регулювання економіки як сукупності методів та інструментів, їх комплексу, який використовується для здійснення впливу на функціонування та розвиток окремих економічних систем. Наприклад, Г. С. Третяк зазначає, що державне регулювання економіки – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки суб’єктів господарювання в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей [20, с. 17].

2. Процесний підхід – дослідження державного регулювання економіки як процесу впливу органів державної влади на розвиток окремих економічних суб’єктів. При цьому важлива роль під час аналізу особливостей здійснення такого регулювання належить дослідженню організації такого впливу, механізмам його здійснення. Відповідно, С. В. Степаненко зауважує, що державне регулювання економіки – цілеспрямований та

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

активний вплив державних і наддержавних органів управління на функціонування та розвиток цілісної економічної системи (а отже, і на її розширене відтворення) шляхом використання економічних законів і вирішення економічних суперечностей [19].

3. Системний підхід – розгляд державного регулювання економіки як окремої цілісної системи, для якої притаманні власні функції, принципи роботи, компоненти, мета та завдання функціонування. Системний підхід дає можливість розглядати окреслений тип регулювання не як статичний набір інструментів з алгоритмами їх використання, а їх цілісну систему, взаємозв'язок, їх поєднання, що в сукупності й визначає ефективність роботи такої системи. Зокрема, О. В. Гелюх пропонує так розглядати зміст дефініції «державне регулювання економіки»: система заходів законодавчого, виконавчого й контролюючого характеру, які здійснюються правочинними державними установами з керування економікою країни й зовнішньоекономічною діяльністю [3, с. 135]. Подібну концепцію підтримує також Л. І. Дідківська, яка констатує, що державне регулювання економіки – це система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й всього суспільства [7, с. 38].

На наш погляд, доцільно використовувати саме системний підхід до розгляду окресленої дефініції і пропонуємо її зміст трактувати таким чином: державне регулювання економіки – система відносин між органами державної влади та економічними суб'єктами, у результаті функціонування якої відбувається цілеспрямований, одновекторний вплив окреслених інститутів на функціонування таких суб'єктів, що здійснюється за допомогою використання сукупності необхідних та доступних для застосування методів, інструментів та важелів з метою формування сприятливого середовища для їхнього розвитку.

Враховуючи окреслені теоретичні положення щодо сутності державного регулювання економіки, проаналізуємо особливості реалізації такого регулювання в галузі лісового господарства. Цілком логічно припустити, що побудова системи державного регулювання в окресленій сфері повністю пов'язана зі специфічними рисами ведення господарської діяльності в цій галузі. У зв'язку з цим проаналізуємо та виокремимо базові особливості функціонування та розвитку лісового господарства як окремої галузі національного господарства.

Зауважимо, що відносини, які виникають у сфері використання лісових ресурсів, у нашій країні регулюються Лісовим кодексом України. У статті 1 вказаного нормативного документа зазначено, що ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місце розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах [21]. Отже, особливості функціонування та розвитку лісового господарства залежать частково від тих властивостей, які притаманні лісу як товару, на який є попит і, відповідно, існує і пропозиція. Враховуючи це, можна констатувати що для галузі лісового господарства притаманними є такі особливості ведення господарської діяльності:

- 1) залежність від природних та кліматичних умов вирощування лісу;
- 2) ліс – відновлювальний природний ресурс, що дозволяє на тій самій площі постійно вирощувати цей природний ресурс;
- 3) тривалий термін вирощування лісу, що ускладнює його використання в короткостроковій перспективі;
- 4) можливість здійснювати одночасно господарську діяльність у суміжних галузях національного господарства;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5) ліс впливає на функціонування екологічних систем і сам функціонує в таких системах, саме тому його використання повинно бути ефективним і розумним;

6) ліс не є приватною власністю.

Враховуючи окреслені вище особливості здійснення господарської діяльності в галузі лісового господарства, логічно припустити, що вони також будуть впливати й на специфічні риси системи державного регулювання розвитку цієї галузі. Як уже зазначалося, складність саме розуміння сутності категорії «державне регулювання економіки» полягає в тому, що для окремих сфер та галузей національного господарства притаманними є свої, унікальні особливості функціонування та розвитку, врахування яких є обов'язковим для побудови дієвої та ефективної системи державного регулювання ними. Варто констатувати, що такі особливості частково формуються в межах окремих національних економік, враховуючи базові історичні особливості та сучасні умови їхнього розвитку.

Відповідно, для державного регулювання лісового господарства в Україні притаманними є такі специфічні ознаки:

1) держава є найбільшим власником лісів країні, тобто здійснює управління ними, але при цьому також формує національну політику у галузі регулювання розвитку лісового господарства;

2) тривалий цикл вирощування лісу зумовлює залучення великої кількості спеціалістів до цієї сфери, що призвело до утворення окремих підгалузей виробництва, функціонування яких також вимагає регулювання з метою стимулювання розвитку всього лісового господарства в країні;

3) ліс використовується в багатьох галузях та сферах національного господарства, а отже, розвиток лісового господарства залежить і від ефективного регулювання розвитку таких складових економіки;

4) відсутність приватної власності на землю зумовлює необхідність фінансування основної кількості підприємств, що функціонують у цій сфері, за бюджетні кошти;

5) розвиток лісового господарства тісно взаємопов'язаний із протиправними діями окремих економічних суб'єктів у цій сфері щодо незаконної вирубки лісу, що також вимагає використання відповідних економічних інструментів для подолання таких деструкцій;

6) державні підприємства лісового господарства відповідальні за весь комплекс лісогосподарських робіт – від садіння лісу до проведення рубок головного користування;

7) система державного регулювання розвитку лісового господарства повинна корелювати з основними напрямками екологічної політики в державі, оскільки окреслені системи є взаємопов'язаними;

8) питома вага лісового господарства у формуванні ВВП України є невеликою, що зумовлює значний потенціал до розвитку;

9) необхідність забезпечити оновлення кадрового резерву в лісовому господарстві, що ускладнюється специфікою господарської діяльності в цій сфері, розміщенням лісгоспів на віддалених територіях від міських поселень;

10) можливість державними підприємствами самостійно отримувати додатковий дохід для наповнення спеціального фонду, що уможливорюється наданням додаткових послуг у цій сфері (відпочинок, екскурсії, полювання, риболовля тощо).

Отже, враховуючи результати проведеного дослідження, зважаючи на змістовне наповнення таких категорій, як «державне регулювання», «державне регулювання економіки», «лісове господарство», можливо визначити сутність дефініції «державне регулювання лісового господарства» (рис. 1).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

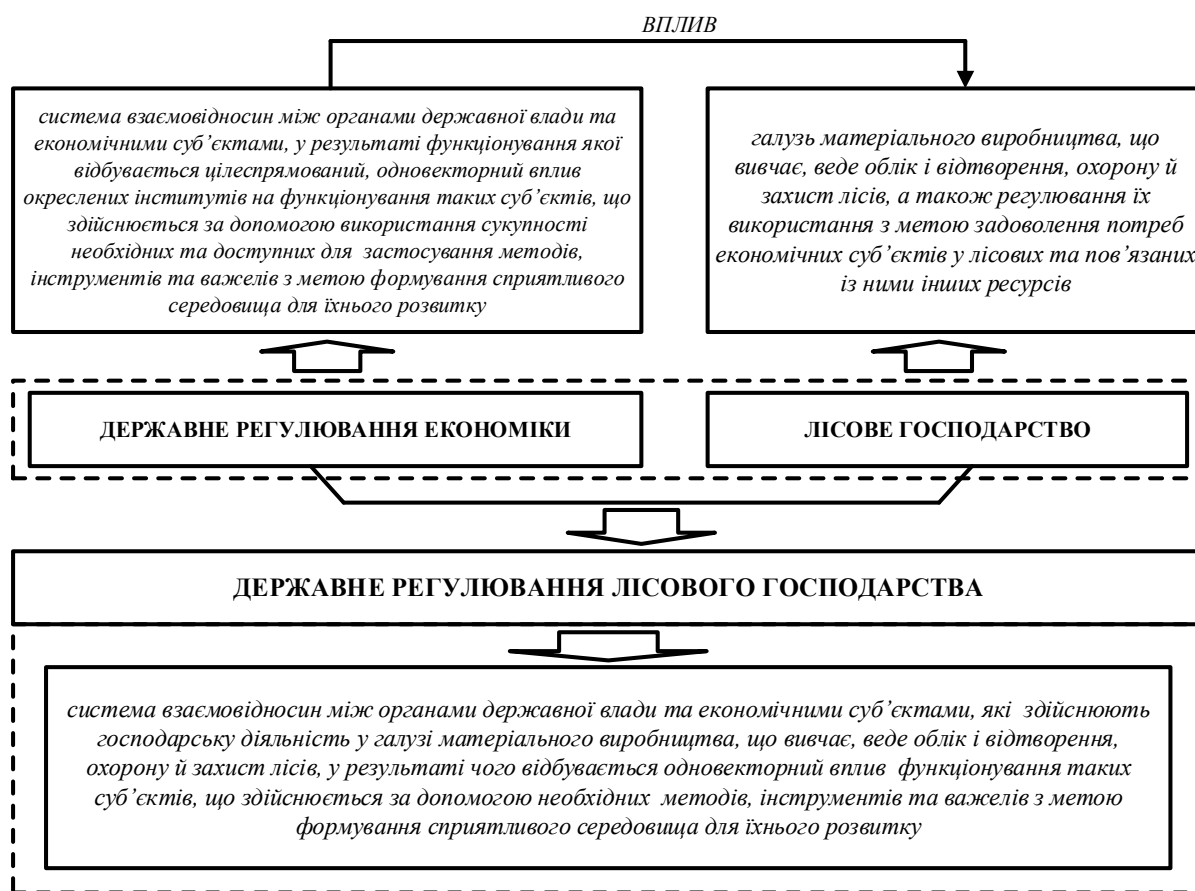

Рис. 1. Умовивід щодо сутності
категорії «державне регулювання лісового господарства»

Джерело: складено автором з урахуванням [4; 8; 9; 11; 12; 17].

Висновки і пропозиції. Отже, у статті поглиблено теоретичні положення аналізу особливостей здійснення державного регулювання у сфері лісового господарства. Зокрема, було визначено зміст категорії «державне регулювання лісового господарства», яке запропоновано розглядати як систему відносин між органами державної влади та економічними суб'єктами, які здійснюють господарську діяльність у галузі матеріального виробництва, що вивчає, веде облік і відтворення, охорону й захист лісів, у результаті чого відбувається одновекторний вплив функціонування таких суб'єктів, що здійснюється за допомогою необхідних методів, інструментів та важелів з метою формування сприятливого середовища для їхнього розвитку. Уточнення сутності окресленої категорії було реалізовано на основі з'ясування природи таких дефініцій, як «державне регулювання», «лісове господарство».

Проведене дослідження дало змогу, крім поглиблення теоретичних аспектів функціонування лісового господарства, визначити особливості здійснення господарської діяльності в досліджуваній сфері, на цій основі конкретизувати специфічні риси реалізації державного регулювання окресленою галуззю. Також було з'ясовано, що сфера лісового господарства є недостатньо дослідженою вченими. Наявність значної кількості різних наукових поглядів на окремі аспекти її розвитку, відсутність спільної позиції щодо сукупності галузей, що формують таку сферу, ускладнюють її вивчення. Перспективними, на наш погляд, є проведення досліджень державного регулювання лісового господарства з позиції використання системного підходу, опису особливостей взаємодії різних компонентів такої системи, які загалом і визначають ефективність її функціонування.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Государство и право. Начальный курс. Москва: Юрид. лит., 1996. 192 с.
2. Бойко Я. М. Механізм розвитку лісового господарства регіону (на прикладі Закарпатської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2010. 21 с.
3. Гелюх О. В. Методи і важелі державного регулювання соціально-економічних процесів в агропромисловій сфері. *Економіка: реалії часу*. 2011. № 1 (1). С. 135-138.
4. Гонта О. І., Дубина М. В., Пілевич Д. С. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки: монографія. Чернігів: 2013. 184 с.
5. Дейнека А. М. Методологія управління лісовим господарством на еколого-економічних засадах: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Нац. лісотехн. ун-т України. Львів, 2010. 37 с.
6. Дзюбенко О. М. Еколого-економічні пріоритети розвитку лісо ресурсного комплексу України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. Київ, 2006. 23 с.
7. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки. Київ: Знання, 2008. 213 с.
8. Дубина М. В. Удосконалення державного регулювання системи парабанківських посередників. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 2 (58). С. 208-213.
9. Дубина М. В., Пілевич Д. С. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки. *Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 1(26). С. 94–101.
10. Карпук А. І. Формування ринково-орієнтованої стратегії розвитку лісо ресурсного комплексу України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. Київ, 2004. 21 с.
11. Косач І. Концептуальні засади розробки стратегії розвитку державно-приватного партнерства в АПК України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1 (13). С. 24–31.
12. Лісове господарство. *Великий Енциклопедичний словник*. URL: <https://www.vedu.ru/bigencdic/33844>.
13. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 368 с.
14. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 640 с.
15. Нагребельний В. П. Державне регулювання. Київ: Укр. енциклопедія ім. Бажана, 1999. С. 118-119
16. Нікішина О. В. Концептуальні засади державного регулювання інтегрованого зернового ринку України. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 1 (21). С. 64–72.
17. Рябуха Г. Державне регулювання та прогнозування розвитку птахівництва як перспективної галузі тваринництва. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 107–113.
18. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Тернопіль: ТАНГ, 2000. 315 с.
19. Степаненко С. В. Еволюція наукових поглядів і вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 2 (41). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/08.pdf>.
20. Третяк Г. С., Бліщук К. М. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 128 с.
21. Цалан М. І. Організаційно-економічний механізм розвитку лісогосподарської діяльності в регіоні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2018. 19 с.

References

1. Alekseev, S. S. (1996). Gosudarstvo i pravo. Nachalniy kurs [State and Law. Basic course]. Moscow: Iurid. lit. [in Russian].
2. Boiko, Ya. M. (2010). *Mekhanizm rozvytku lisovoho hospodarstva rehionu (na prykladi Zakarpatskoi oblasti) [Mechanism of the forestry development in the region (on the example of Transcarpathian region)]*. (Candidate's thesis). Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet», Uzhhorod [in Ukrainian].
3. Heliukh, O. V. (2011). Metody i vazheli derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnykh protsesiv v ahropromyslovii sferi [Methods and levers of state regulation of social and economic processes in the agro-industrial sphere]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: the realities of time*, 1 (1), 135-138 [in Ukrainian].
4. Honta, O. I., Dubyna, M. V., Pilevych, D. S. (2013). *Formuvannya komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky [Formation of a Complementary Investment Policy of Ukraine: Challenges of Globalization and Requirements of Economic Security]*. Chernihiv [in Ukrainian].
5. Deineka, A. M. (2010). *Metodolohiia upravlinnia lisovym hospodarstvom na ekoloho-ekonomichnykh zasadakh [Methodology of forestry management on ecological and economic principles]*. (Doctor's thesis). Ukrainian National Forestry University, Lviv [in Ukrainian].
6. Dziubenko, O. M. (2006). *Ekoloho-ekonomichni priorytety rozvytku liso resursnoho kompleksu Ukrainy [Ecological and economic priorities of the forest resource development of Ukraine]*. (Candidate's thesis). Council for the study of productive forces of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
7. Didkivska, L. I., Holovko, L. S. (2008). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
8. Dubyna, M. V. (2012). Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання systemy parbankivskykh poserednykiv [Improvement of state regulation of the system of parbank intermediaries]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economic Sciences»*, 2 (58), 208–213 [in Ukrainian].
9. Dubyna, M. V., Pilevych, D. S. (2014). Problemy aktyvizatsii formuvannya ta zaluchennia investytsii u rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Problems of activation of formation and attraction of investments in the national economy development]. *Naukovyi Visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: finance, banks, investments*, 1(26), 94–101 [in Ukrainian].
10. Karpuk, A. I. (2004). *Formuvannya rynkovo-oriientovanoi stratehii rozvytku liso resursnoho kompleksu Ukrainy [Formation of market-oriented strategy of the forest resource development of Ukraine]*. (Candidate's thesis). Council for the study of productive forces of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
11. Kosach, I. (2018). Kontseptualni zasady rozrobky stratehii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v APK Ukrainy [Conceptual basics for the formation of the strategy of public-private partnership development in Ukrainian AIC]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (13), 24–31 [in Ukrainian].
12. Lisove hospodarstvo [Forestry] (1926–1990). In *Velyka Radianska Entsyklopediia – The Great Soviet Encyclopedia*. Retrieved from <http://bse.sci-lib.com/article069825.html>.
13. Boshytskyi, Yu. L. (2010). *Mala entsyklopediia teorii derzhavy i prava [Small Encyclopedia of the Theory of State and Law]*. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho un-tu [in Ukrainian].
14. Mochernyi, S. V. (2009). *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*. (4th ed.). Kyiv: VT «Akademiia» [in Ukrainian].
15. Nahrebelnyi, V. P. (1999). *Derzhavne rehuliuвання [State regulation]*. Kyiv: Ukr. entsyklopediia im. Bazhana [in Ukrainian].
16. Nikishyna, O. V. (2014). Kontseptualni zasady derzhavnoho rehuliuвання intehrovanooho zernovoho rynku Ukrainy [Conceptual principles of state regulation of the integrated grain market of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, 1 (21), 64–72 [in Ukrainian].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

17. Riabukha, H. (2019). Derzhavne rehuliuвання ta prohnozuvannya rozvytku ptakhivnytstva yak perspektyvnoi haluzi tvarynnytstva [State regulation and forecasting of poultry breeding as a prospective livestock industry]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (17), 107–113 [in Ukrainian].

18. Stelmashchuk, A. M. (2000). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*. Ternopil: TANH [in Ukrainian].

19. Stepanenko, S. V. (2013). Evoliutsiia naukovykh pohliadiv i vybir kontseptsii pidvyshchennia efektyvnosti derzhavnoho rehuliuвання protsesiv ekonomichnoho rozvytku [The evolution of scientific views and the choice of concepts of increasing the efficiency of state regulation of economic development processes]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – The theory and practice of public administration*, 2 (41). Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-2/doc/2/08.pdf>.

20. Tretiak, H. S., Blishchuk, K. M. (2011). *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky ta ekonomichna polityka [State regulation of the economy and economic policy]*. Lviv: LRIDU NADU [in Ukrainian].

21. Tsalan, M. I. (2018). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm rozvytku lisohospodarskoi diialnosti v rehioni [Organizational and economic mechanism of forestry development in the region]*. (Candidate's thesis). State Higher Institution «Uzhhorod National University», Uzhhorod [in Ukrainian].

Зінкевич Олександр Вячеславович – здобувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Зінкевич Александр Вячеславович – соискатель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zinkevych Oleksandr – candidate of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

УДК 519.866[330.322:631.11]

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-238-245

Денис Бобровник

**МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Денис Бобровник

**МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ
НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Denis Bobrovnik

**MODELING THE INFLUENCE OF FOREIGN INVESTMENTS
ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

У статті розглянуто особливості використання методології економетричного моделювання для аналізу взаємозв'язків між розвитком галузі сільського господарства та окремими факторами, що визначають його функціонування. Обґрунтовано важливість залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу України й побудовано лінійні однофакторні моделі залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій, між рівнем рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств та обсягом таких інвестицій. Проведено оцінювання адекватності отриманих моделей.

Ключові слова: модель; економіко-математичне моделювання; іноземні інвестиції; сільське господарство; рентабельність; сільськогосподарське підприємство.

Табл.: 4. Бібл.: 6.

В статье рассмотрены особенности использования методологии эконометрического моделирования для анализа взаимосвязей между развитием отрасли сельского хозяйства и отдельными факторами, определяющими его функционирование. Обоснована важность привлечения иностранных инвестиций в аграрную сферу Украины и построены линейные однофакторные модели зависимости между производством сельскохозяйственной продукции и общему объему прямых иностранных инвестиций, между уровнем рентабельности деятельности сельскохозяйственных предприятий и объемом таких инвестиций. Проведена оценка адекватности полученных моделей.

Ключевые слова: модель; экономико-математическое моделирование; иностранные инвестиции; сельское хозяйство; рентабельность; сельскохозяйственное предприятие.

Табл.: 4. Библ.: 6.

The article deals with the peculiarities of using econometric modeling methodology to analyze the relationship between the development of the agricultural industry and the individual factors that determine its functioning. The importance of attracting foreign investment in the agricultural sector of Ukraine is substantiated, and linear one-factor models of the dependence between agricultural production and total foreign direct investment, between the level of the profitability of agricultural enterprises and the volume of such investments are constructed. The adequacy of the obtained models is estimated.

Keywords: model; economic and mathematical modeling; foreign investment; agriculture; profitability; agricultural enterprise.

Table: 4. References: 6.

JEL Classification: C54; E22; Q19

Постановка проблеми. Розвиток економічних систем відбувається в мінливому світі, в якому існують численні господарські процеси та відносини між основними економічними суб'єктами. Саме така складність та взаємозалежність зумовлюють і труднощі пізнання економічних явищ, процесів та систем. Проте, незважаючи на стохастичні, досить часто непередбачувані флуктуації, що відбуваються в зовнішньому світі, вченими були розроблені алгоритми дослідження перспективних особливостей розвитку різних господарських об'єктів.

Наявність взаємозв'язків між різними економічними явищами та процесами зумовлюється об'єктивними причинами, оскільки жодна макроекономічна система не може існувати самостійно, відокремлено. Усі економічні процеси є взаємопов'язаними та розвиваються під впливом значної кількості чинників. Не є винятком і сільське господарство [6].

Виробництво аграрної продукції на сьогодні в Україні посідає значне місце в розвитку національної економіки, експорту країни. Сільське господарство має значний потенціал свого розвитку, який залишається невикористаним. Проте прискорення економічних процесів у цій сфері вимагає значних обсягів фінансових ресурсів, сформувані які, на наше переконання, можливо через використання іноземних інвестицій [1; 2; 5]. Цілком погоджуємося з позицією Н. І. Патики, що формування конкурентоспроможного

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

го сільського господарства вимагає якісних перетворень, мобілізації всіх ресурсів, ефективного використання національних конкурентних переваг, активну участь у зовнішньоекономічній діяльності, одним із напрямів якої є залучення іноземних інвестицій. Як свідчить світовий досвід, іноземні інвестиції сприяють модернізації, забезпечують доступ до сучасних технологій не тільки у виробництві, а й у менеджменті, що є важливим фактором розвитку ринкових форм і методів господарювання [4, с. 27]. Відповідно, актуальними стають питання пізнання особливостей впливу іноземних інвестицій на розвиток сільського господарства, що можливо реалізувати через використання методології економіко-математичного моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку сільського господарства країни та вплив цієї галузі на розбудову національної економіки вивчалися в роботах таких учених: В. Андрійчук, Н. М. Вдовенко, Т. Голуб, В. П. Горьовий, І. Ю. Грішнова, Л. В. Забуранна, С. В. Захарін, В. П. Ільчук, Н. Карасьова, І. Г. Кириленко, Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, В. П. Саблук, О. Фраєр, С. Халатур, Ю. О. Ярмоленко.

Особливості залучення інвестицій для активізації аграрного виробництва у своїх роботах досліджували такі вчені: Л. Боровік, Л. Волчанська, А. Кацан, І. Ковальова, В. Лаврук, Д. Окара, Н. Патица, В. Чернишев, Р. Чорний та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні напрацювання науковців у цій сфері, не до кінця вивченими залишаються питання щодо визначення особливостей впливу іноземних інвестицій на розвиток галузі сільського господарства через використання методології економіко-математичного моделювання.

Мета статті. Метою статті є використання економіко-математичного моделювання для визначення особливостей впливу іноземних інвестицій на розвиток сільського господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Економіко-математичне моделювання є одним з інструментів пізнання закономірностей розвитку економічних процесів у результаті впливу чинників різної природи на них. Окреслений вид моделювання також є важливим методом прогнозування їх функціонування в майбутньому.

Відповідно, математичне моделювання господарських процесів, що відбуваються в сільському господарстві, також є важливим з позиції проведення досліджень у сфері функціонування аграрних підприємств. Сутність цього моделювання здебільшого полягає в пошуку алгебраїчних рівнянь залежності між різними економічними показниками. Наявність таких моделей дозволяє розробляти різні сценарії розвитку економічних процесів.

Проведемо економетричне моделювання залежності обсягу виробництва сільськогосподарської продукції від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, що були направлені в галузь сільського, лісового та рибного господарства. Також визначимо залежність рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств від обсягу прямих іноземних інвестицій. Для здійснення такого моделювання будемо використовувати статистичні дані, що надаються Державною службою статистики України.

В економічних процесах, які розвиваються у швидкоплинному середовищі, між різними показниками існує переважно кореляційний зв'язок, який можна відображати за допомогою значної кількості економіко-математичних моделей, які в більшості випадків прийнято записувати в аналітичному вигляді. Найбільш популярною серед таких моделей є лінійна однофакторна регресійна модель. Ця модель описує залежність між однією змінною та однією незалежною змінною. У нашому випадку, для першого випадку в шуканій економетричній моделі саме показник виробництва сільськогосподарської продукції буде залежною змінною, а обсяг прямих іноземних інвестицій – незалежною. У другому випадку: рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств – залежна змінна, а обсяг прямих іноземних інвестицій, що були залучені до галузі сільського, лісового та рибного господарства – екзогенний, тобто зовнішній параметр.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Для пошуку залежності між залежним та незалежним параметром прийнято використовувати розрахункову модель, яка описує таку залежність максимально наближено, але повністю весь спектр зв'язків між цими параметрами відобразити не може. Розрахункову модель лінійної залежності між x та y прийнято визначати так:

$$\hat{y} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1 \cdot x, \quad (1)$$

де $\hat{y}$ – розрахункові значення залежної змінної;

x – початкові дані незалежної змінної, які відомі;

$\hat{a}_0, \hat{a}_1$ – оцінки невідомих параметрів a_0, a_1 .

Враховуючи основні положення економетричного моделювання, для пошуку параметрів $\hat{a}_0, \hat{a}_1$ прийнято використовувати Метод найменших квадратів. Застосування даного підходу і здійснення сукупності математичних перетворень дозволяє встановити відповідні формули для пошуку зазначених параметрів, а саме

$$\hat{a}_0 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i^2 \sum_{i=1}^n y_i}{\left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^n x_i^2}; \quad (2)$$

$$\hat{a}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i - n \sum_{i=1}^n x_i y_i}{\left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^n x_i^2}; \quad (3)$$

Отже, побудуємо спочатку лінійну однофакторну модель залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій, що були направлені в галузь сільського, лісового та рибного господарства. У табл. 1 представлені відповідні статистичні дані за зазначеними показниками.

Таблиця 1

Вихідні дані до побудови лінійної однофакторної моделі

Показник	Рік									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво сільськогосподарської продукції, грн (Volume of Agricultural Production, V^{AgP} , млрд дол. США; Y)	9,8	10,1	13,34	13,74	16,11	10,22	9,99	10,29	10,83	11,67
Прямі іноземні інвестиції в галузь сільського господарства, млрд дол. США (Foreign Direct Investment, FDI^{AgP} , млрд дол. США; X)	38,99	45,37	48,2	51,7	53,7	38,36	32,12	31,23	31,61	32,29

Джерело: складено автором на основі [3].

Таким чином, для пошуку параметрів $\hat{a}_0, \hat{a}_1$ побудуємо додаткову таблицю розрахунків (табл. 2).

Таблиця 2

Додаткові розрахунки для визначення параметрів $\hat{a}_0, \hat{a}_1$
у моделі залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції
та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій у сільську галузь

i	V_i^{AgP}	FDI_i^{AgP}	$V_i^{AgP} \cdot FDI_i^{AgP}$	$(V_i^{AgP})^2$	$(FDI_i^{AgP})^2$
1	38,99	9,8	382,102	1520,2201	96,04
2	45,37	10,1	458,237	2058,4369	102,01
3	48,2	13,34	642,988	2323,24	177,9556
4	51,7	13,74	710,358	2672,89	188,7876
5	53,7	16,11	865,107	2883,69	259,5321
6	38,36	10,22	392,0392	1471,4896	104,4484
7	32,12	9,99	320,8788	1031,6944	99,8001
8	31,23	10,29	321,3567	975,3129	105,8841
9	31,61	10,83	342,3363	999,1921	117,2889
10	32,29	11,67	376,8243	1042,6441	136,1889
$\Sigma\Sigma$	403,57	116,09	4812,2273	16978,8101	1387,9357

Джерело: складено автором.

Використовуючи формули (2) та (3) і дані табл. 2, отримуємо, що

$$\hat{a}_0 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i - n \sum_{i=1}^n x_i y_i}{\left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^n x_i^2} = \frac{403,57 \cdot 4812,2273 - 16978,81 \cdot 116,09}{403,57^2 - 10 \cdot 16978,81} = 4,1911;$$

$$\hat{a}_1 = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i^2 \sum_{i=1}^n y_i}{\left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^n x_i^2} = \frac{403,57 \cdot 116,09 - 10 \cdot 4812,2273}{403,57^2 - 10 \cdot 16978,8101} = 0,1838.$$

Отже, можна записати такий вигляд лінійної однофакторної регресійної моделі залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій, що були направлені в галузь сільського, лісового та рибного господарства.

$$V^{AgP} = 4,1911 + 0,1838 \cdot FDI^{AgP}.$$

Проте для визначення кореляції між двома показниками, що характеризують певні економічні процеси, недостатньо описати їх залежність за допомогою функції. При цьому також треба довести, що отримана регресійна модель є адекватною та відповідає дійсності. Для цього прийнято використовувати коефіцієнт детермінації та коефіцієнт кореляції.

Коефіцієнт детермінації визначається за формулою

$$R^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\hat{y}_i - \bar{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y}_i)^2}, \quad (4)$$

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

де R^2 – коефіцієнт детермінації;

$\hat{y}$ – розраховані показники залежної змінної відповідно до отриманої лінійної регресійної моделі;

y_i – фактичні, наявні значення залежної змінної відповідно до початкових умов задачі;

$\overline{y_i}$ – загальна середня фактичних значень залежної змінної відповідно до початкових умов задачі.

Значення коефіцієнта детермінації коливаються в межах від 0 до 1. При $R^2 = 0$, між показниками відсутній лінійний зв'язок. Якщо $R^2 = 1$, то між двома параметрами відсутній кореляційний зв'язок.

Коефіцієнт кореляції визначається за такою формулою

$$R = \sqrt{R^2}, \quad (5)$$

де R – коефіцієнт кореляції;

R^2 – коефіцієнт детермінації.

Чим ближче коефіцієнт кореляції до 1, тим тісніший зв'язок між незалежною та залежною змінною.

Якщо залежність між x та y описано саме лінійною моделлю, то в такому випадку визначається лінійний коефіцієнт кореляції, який прийнято обчислювати за формулою

$$r = \frac{n \cdot \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i}{\sqrt{\left[n \cdot \sum_{i=1}^n y_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n y_i \right)^2 \right] \cdot \left[n \cdot \sum_{i=1}^n x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2 \right]}} \quad (6)$$

де n – кількість даних у статистичній вибірці;

x – початкові дані незалежної змінної, які відомі.

Отримане значення показника r знаходиться в діапазоні від -1 до +1.

Перевіримо на адекватність лінійну однофакторну регресійну модель залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій, що були направлені в галузь сільського, лісового та рибного господарства.

Визначимо спочатку, використовуючи формулу лінійного коефіцієнта кореляції (6), параметр коефіцієнта кореляції

$$r = \frac{10 \cdot 4812,2273 - 403,57 \cdot 116,09}{\sqrt{(10 \cdot 16978,8101 - 403,57^2) \cdot (10 \cdot 1387,9357 - 116,09^2)}} = 0,7621.$$

Значення лінійного коефіцієнта кореляції 0,7621 свідчить, що між показником виробництва сільськогосподарської продукції та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій, що були направлені в галузь сільського, лісового та рибного господарства, існує тісний взаємозв'язок. Отримане рівняння лінійної однофакторної регресійної моделі, що показує зв'язок між цими параметрами, є правильним та відображає дійсність. Оскільки $r > 1$, то зв'язок між показниками є прямим, що означає: зростання обсягу прямих іноземних інвестицій призводить до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції.

$$R = \sqrt{0,7621} = 0,5808.$$

Отже, визначені коефіцієнти кореляції (0,7621) та детермінації (0,58) свідчать, що модель залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції та загальним

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

обсягом прямих іноземних інвестицій дійсно відображає реальний зв'язок між зазначеними показниками.

Проведемо тепер залежність рівня рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств від обсягу прямих іноземних інвестицій, що були спрямовані в галузь сільського, лісового та рибного господарства. Цю залежність також опишемо за допомогою лінійної однофакторної регресійної моделі. Вихідні дані для побудови такої моделі представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Вихідні дані до побудови лінійної однофакторної моделі залежності рівня рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств від обсягу прямих іноземних інвестицій, що були спрямовані в галузь сільського, лісового та рибного господарства

Показник	Рік									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств у галузі сільського, лісового та рибного господарств (PrL^{AgP}), Y, %	14,8	16,3	18,0	15,6	8,0	8,9	29,5	24,7	16,0	13,7
Прямі іноземні інвестиції в галузь сільського господарства, млрд дол. США (<i>Foreign Direct Investment, FDI^{AgP}</i> , млрд дол. США; X)	38,99	45,37	48,2	51,7	53,7	38,36	32,12	31,23	31,61	32,29

Джерело: складено автором на основі [3].

Отже, необхідно знайти показники $\hat{a}_0, \hat{a}_1$. Це можна зробити, використовуючи формули (2) та (3). Для пошуку цих параметрів побудуємо додаткову таблицю розрахунків (табл. 4).

Таблиця 4

Додаткові розрахунки для визначення параметрів $\hat{a}_0, \hat{a}_1$ у моделі залежності рівня рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств від обсягу прямих іноземних інвестицій, що були спрямовані в галузь сільського, лісового та рибного господарства

i	PrL_i^{AgP}	FDI_i^{AgP}	$PrL_i^{AgP} \cdot FDI_i^{AgP}$	$(PrL_i^{AgP})^2$	$(FDI_i^{AgP})^2$
1	14,8	38,99	577,052	219,04	1520,2201
2	16,3	45,37	739,531	265,69	2058,4369
3	18	48,2	867,6	324	2323,24
4	15,6	51,7	806,52	243,36	2672,89
5	8	53,7	429,6	64	2883,69
6	8,9	38,36	341,404	79,21	1471,4896
7	29,5	32,12	947,54	870,25	1031,6944
8	24,7	31,23	771,381	610,09	975,3129
9	16	31,61	505,76	256	999,1921
10	13,7	32,29	442,373	187,69	1042,6441
$\Sigma\Sigma$	165,5	403,57	6428,761	3119,33	16978,8101

Джерело: складено автором.

Таким чином, отримуємо, що

$$a_1^{\wedge} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i^2 \sum_{i=1}^n y_i}{\left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^n x_i^2} = \frac{165,5 \cdot 403,57 - 10 \cdot 6428,761}{165,5^2 - 10 \cdot 3119,33} = -0,6582;$$

$$a_0^{\wedge} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i - n \sum_{i=1}^n x_i y_i}{\left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 - n \sum_{i=1}^n x_i^2} = \frac{165,5 \cdot 6428,761 - 3119,33 \cdot 403,57}{165,5^2 - 10 \cdot 3119,33} = 51,25.$$

Отже, можна записати такий вигляд лінійної однофакторної регресійної моделі залежності між рівнем рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств та обсягом прямих іноземних інвестицій, що були спрямовані в галузь сільського, лісового та рибного господарства.

$$PrL^{AgP} = 14,6724 + 0,1638 \cdot FDI_i^{AgP}.$$

Перевіримо на адекватність отриману лінійну однофакторну регресійну модель залежності. Визначимо спочатку, використовуючи формулу лінійного коефіцієнта кореляції (6), параметр коефіцієнта кореляції. У підсумку отримаємо

$$r = \frac{10 \cdot 6428,761 - 165,5 \cdot 403,57}{\sqrt{(10 \cdot 3119,33 - 165,5^2) \cdot (10 \cdot 116978,8101 - 403,57^2)}} = -0,488.$$

Значення лінійного коефіцієнта кореляції -0,488 свідчить, що між рівнем рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств та обсягом прямих іноземних інвестицій, що були спрямовані в галузь сільського, лісового та рибного господарства, немає тісного зв'язку. Отримане рівняння лінійної однофакторної регресійної моделі, що показує зв'язок між цими параметрами не відображає дійсність.

Висновки та пропозиції. Таким чином, у статті розглянуто питання моделювання впливу обсягів іноземних інвестицій та виробництво аграрної продукції в країні та ефективність роботи підприємств у цій сфері. У результаті отримали таку лінійну однофакторну регресійну модель залежності між виробництвом сільськогосподарської продукції та загальним обсягом прямих іноземних інвестицій, що були направлені в галузь сільського, лісового та рибного господарства: $V^{AgP} = 4,1911 + 0,1838 \cdot FDI^{AgP}$. Визначені коефіцієнти кореляції (0,7621) та детермінації (0,58) свідчать, що модель дійсно відображає реальний зв'язок між зазначеними показниками і такий зв'язок є тісним.

У свою чергу, лінійна однофакторна регресійна модель залежності між рівнем рентабельності діяльності сільськогосподарських підприємств та обсягом прямих іноземних інвестицій, що були спрямовані в галузь сільського, лісового та рибного господарства, має такий вигляд: $PrL^{AgP} = 14,6724 + 0,1638 \cdot FDI_i^{AgP}$. Визначено, що значення лінійного коефіцієнта кореляції -0,488 свідчить, що між окресленими показниками немає тісного зв'язку.

Отже, прямі іноземні інвестиції в галузь сільського господарства не впливають на рентабельність виробників аграрної продукції. Однак залучення додаткових іноземних інвестицій, відкриття нових підприємств дозволило б збільшити рівень рентабельності вирощування сільськогосподарської продукції ще більше, враховуючи, що у 2017-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2018 роках відбулося зниження цього показника. Фактично, прибуток у вітчизняних аграріїв залежить від чинників вирощування самої продукції (кліматичні умови, родючість ґрунтів і т. ін.). З іншого боку, впроваджуючи вже ефективно використані механізми підвищення управління підприємствами в цій сфері, керівництво може через використання інноваційних технологій підвищити рівень урожайності, ефективність використання наявних та необхідних ресурсів. Це своєю чергою дозволить підвищити результативність роботи аграрних підприємств та знизити частково залежність від кліматичних умов ведення бізнесу.

Список використаних джерел

1. Безп'ята І. В. Інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки: монографія. Миколаїв: МНАУ, 2016. 337 с.
2. Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С. С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2. С. 195–204.
3. Офіційні статистичні дані / Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Патица Н. І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 26–31.
5. Чернишев В. Г., Окара Д. В., Ковальова І. Л. Сучасний стан іноземного інвестування в сільське, лісове та рибне господарство за регіонами України. *Агросвіт*. 2019. № 1. С. 36–46.
6. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Дубина М. В. Особливості застосування системного підходу до пізнання економічних явищ. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4 (8), ч. 1. С. 9–17.

References

1. Bezpiata, I. V. (2016). *Investytsiine zabezpechennia ahrarnoho sektora ekonomiky [Investment support for the agrarian sector of the economy]*. Mykolaiv: MNAU [in Ukrainian].
2. Hryshova, I. Yu., Stoianova-Koval, S. S. (2015). *Analitychne zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv z pozytsii investytsiinoi pryvablyvosti [Analytical support of the economic development of enterprises from the standpoint of investment attractiveness]*. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economy and management*, 2, 195–204 [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. *Ofitsiini statystychni dani – Official Statistics*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Palyka, N. I. (2018). *Inozemni investytsii v silskomu hospodarstvi Ukrainy: suchasnyi stan ta vplyv na yoho rozvytok [Foreign investments in agriculture of Ukraine: current state and influence on its development]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 5, 26–31 [in Ukrainian].
5. Chernyshev, V. H., Okara, D. V., Kovalova, I. L. (2019). *Suchasnyi stan inozemnoho investuvannia v silske, lisove ta rybne hospodarstvo za rehionamy Ukrainy [Current state of foreign investment in agriculture, forestry and fisheries in the regions of Ukraine]*. *Ahrosvit – Agro-world*, 1, 36–46 [in Ukrainian].
6. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). *Osoblyvosti zastosuvannia systemnoho pidkhodu do piznannia ekonomichnykh yavlyshch [Features of the system approach application to the knowledge of economic phenomena]*. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin of Polissia*, 1 (4 (8)), 9–17 [in Ukrainian].

Бобровник Денис Олександрович – здобувач, Львівський національний аграрний університет (вул. Володимира Великого, 1, м. Дубляни, 80381, Україна).

Бобровник Денис Олександрович – соискатель, Львовский национальный аграрный университет (ул. Владимира Великого, 1, г. Дубляны, 80381, Украина).

Bobrovnik Denis – candidate, Lviv National Agrarian University (1 Volodymyr Veliky Str., 80381 Dubliany, Ukraine).

УДК 658.6

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-246-254

Олена Шандрівська

**ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ
ГРОМАДЯН: БЕЗПЕКОВИЙ ЗРІЗ**

Елена Шандривска

**ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ
ГРАЖДАН: НАПРАВЛЕНИЕ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ**

Olena Shandrivska

**BASES OF FORMING PERSONAL DATA MARKET
FOR CITIZENS: SECURITY DIRECTION**

Проаналізовано світовий досвід передумов формування ринку персональних даних споживачів, зокрема з погляду забезпечення доступу зацікавлених груп стейкхолдерів до нього. Проведено кількісний та якісний аналіз показників, що ідентифікують кон'юнктуру ринку персональних даних в Україні, компонентний склад якої включає економічно активне населення, домашні абоненти мережі Інтернет, темпи проникнення Інтернету, наявний дохід у розрахунок на одну особу, обліковані кіберзлочини; сформульовано засади упорядкування суспільних інформаційних відносин у частині захисту персональних даних на основі формування єдиної системи захисту персональних даних та сформовано напрями мінімізації ризиків витоку персональних даних споживачів

Ключові слова: великі дані; проникнення Інтернету; цифровий розвиток; безпека персональних даних; обліковані кіберзлочини; ринок персональних даних; доступ до ринку персональних даних

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 14.

Проанализирован мировой опыт предпосылок формирования рынка персональных данных потребителей, в частности с точки зрения обеспечения доступа заинтересованных к нему групп стейкхолдеров. Наведена концептуальна схема формування ринку персональних даних громадян. Проведен кількісний та якісний аналіз показателів, що ідентифікують кон'юнктуру ринку персональних даних, к которым в работе отнесены показатели: экономически активное население, домашние абоненты сети Интернет, темпы проникновения Интернета, имеющийся доход в расчете на одного человека, учтенные киберпреступления; сформулированы основы упорядочения общественных информационных отношений в части защиты персональных данных на основании формирования единой системы защиты персональных данных, сформулированы направления минимизации рисков утечки персональных данных потребителей.

Ключевые слова: большие данные; проникновение Интернета; цифровое развитие; безопасность персональных данных; учтенные киберпреступления; рынок персональных данных; доступ к рынку персональных данных

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 14.

The world experience of the prerequisites for the formation of a consumer personal data market has been analyzed, in particular from the point of view of providing access to stakeholder groups interested in it. A conceptual scheme of the formation of a market for personal data has been introduced. A quantitative and qualitative analysis of indicators that identify the conditions of the personal data market has been carried out. The following indicators has been included in the work: economically active population, Internet home subscribers, Internet connectivity rates, available income per capita, and recorded cybercrimes. The basics of streamlining public information relations in terms of personal data protection based on the formation of a unified system of personal data protection has been formulated, methods for minimizing the risks of leakage of consumers personal data has been developed.

Keywords: big data; Internet penetration; digital development; personal data security; counted cybercrime; personal data market; access to the personal data market.

Fig.: 1. Table: 1. References: 14.

JEL Classification: M31

Постановка проблеми. Тренди глобалізації та інформатизації українського суспільства в умовах поширення четвертої промислової революції глибоко проникають та трансформують природу національної та інформаційної безпеки держави, формують автентичну, притаманну для України, модель інформаційної безпеки та впливають на ринкові процеси в інформаційній галузі. Інформаційна складова гібридної агресії, впроваджувана Російською Федерацією проти України, яка активно супроводжується масштабними кібератаками на об'єкти критичної інфраструктури, системи управління технологічними процесами підприємств, державні фінансові організації тощо, сприяє розбудові власної моделі забезпечення інформаційної безпеки, заснованої на інтересах, цінностях та надбаннях українського суспільства в інформаційній сфері, з пріоритиза-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

цією зусиль на інформаційних технологіях, що супроводжують процеси запобігання війн, збройних конфліктів, формування інформаційного суспільства та безпекової складової інформаційного ринку України.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що в Україні виникла потреба в інституціоналізації процесу формування ринку персональних даних, особливо в частині регламентування та врегулювання суспільних інформаційних відносин, пов'язаних із безпекою персональних даних та інформаційним самовизначенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прогрес у прикладних технологіях, швидкості інтернет-з'єднання і законодавчих заходів, таких як GDPR, перетворив тенденції продажу доступу до персональних даних із розряду концепцій у реальність та сприяв становленню ринку персональних даних. Так, поява Служби менеджера особистої інформації, PIMS, у розвинутих країнах засвідчила одну зі складових формалізації ринку персональних даних (класифікація персональних даних наведена у [12]).

Наприклад, VETRI додаток, який складається з бази даних і торгового майданчика, дозволяє зберігати й управляти споживачами своїми персональними даними, а торговельний майданчик – анонімно продавати доступ до частини цих даних дослідникам, підприємствам, маркетологам чи іншим групам стейкхолдерів. Зі зростанням кількості наданої персональної інформації споживачі прагнуть посилювати контроль їх обігу в інформаційному просторі, а отже, у наданні доступу до персональних даних, зокрема платного. Згідно з даними агентства SAS і аналітиків Future Foundation, до 69 % мілленіалів (людей віком 16-34 роки) готові надати платний доступ до своїх персональних даних. Із них 67 % надали б персональні дані в секторі охорони здоров'я, 57 % – у фінансовому секторі, 50 % – у державному секторі, в той час як 45 % готові до надання персональних даних постачальникам енергії, 32 % – торговцям і 28 % – засобами масової інформації [14].

У світовій практиці виділяють ринок персональних даних, який являє собою сховище персональних даних із контрольованим доступом з боку споживачів до їх персональних даних зацікавленим групам стейкхолдерів, який вирізняється своєю незрілістю, та ринок хмарних сховищ (The market for personal clouds), який більш зрілий. Наприклад, у переліку великих даних зі хмарних сховищ є вебсторінки, звички перегляду, сенсорні сигнали, дані щодо місцезнаходження смартфонів, геномна інформація тощо, яка ідентифікується як новий вид активів. Серед площадок, які представляють ринок хмарних сховищ, можна виділити Cozy, Freedom Vox, NextCloud та My Cloud, натомість децентралізованими вебдодатками ринку персональних даних є SoLiD, MyDex, Digi.me, Hub of all [13].

Слід відзначити гостру актуальність досліджень проблеми персональних даних: ще у 2011–2012 рр. на Всесвітньому економічному форумі персональні дані споживачів було названо новим класом активів і складною економічною системою організацій, що працюють у сфері збирання та обробки особистої інформації громадян.

У вітчизняній практиці положення щодо структуризації персональних даних, чи їх захисту в межах конституційного, інформаційного та міжнародного права становили науковий інтерес таких вчених, як Т. Обуховська, О. Кулініч, В. Ліпкан, О. Логінов, Ю. Максименко, А. Марущак, П. Матвієнко, Н. Нижник, А. Новицький, А. Пазюк, О. Рябченко, І. Сопілко, В. Цимбалюк, М. Швець, О. Фролова та інші. Серед закордонних науковців ці питання розглядали Ф. Агре, К. Беннетт, Д. Беркін, Л. Брейдейс, С. Воррен, С. Дейвіс, В. Іванський, та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте питання становлення вітчизняного ринку персональних даних у частині маркетингових аспектів забезпечення безпеки персональних даних та аналізу взаємовпливів різних груп стейкхолдерів на ньому досліджено недостатньо, що актуалізує дослідження окресленої проблеми.

Мета статті. Розкрити засади формування вітчизняного ринку персональних даних у частині ідентифікації політики безпеки персональних даних в Україні, здійснити аналіз показників, що ідентифікують кон'юнктуру ринку персональних даних; сформувати концептуальну схему функціонування ринку персональних даних громадян; розкрити засади упорядкування суспільних інформаційних відносин у частині захисту персональних даних громадян.

Виклад основного матеріалу. З впровадженням в Україні цифрових технологій, де серед іншого закладені заходи щодо розвитку кібербезпеки та хмарних технологій збереження даних, інформаційно-телекомунікаційних систем у всі сфери життєдіяльності, актуалізації бізнес-орієнтованого підходу до процесів діджиталізації [2, с. 21–32], за яких інформація набула функцій товару та розглядається як потужний ресурс розвитку та підвищення конкурентоспроможності, виникла проблема формування раціональної поведінки споживачів як носіїв персональних даних та захисту даних на ринку персональних даних громадян, концептуальна схема якого наведена на рис. 1.

Щорічна статистика [7] вказує на появу не тільки недостатнього рівня відстежуваності витоків та наявності часового лагу щодо фактів реєстрування витоків даних відносно часу їх настання, а й формування соціальних, економічних та політичних ризиків, пов'язаних з інтерпретацією персональних даних та прав власності на них, засвідчує виникнення потреби в контролі та регулюванні доступу та/або володінні базами персональних даних споживачів, та, відповідно, згідно із законами попиту та пропозиції, формування політики регулювання ринків персональних даних громадян, зокрема в частині розробки засад трактування поняття «персональні дані» та їх належності до носіїв цих даних, оскільки залишається невирішеною дилема трактування персональних даних як товару з притаманними для нього функціями та атрибутами (цінність, ексклюзивність, конфіденційність, невідчужність та ін.) у ринковому просторі та їх інтерпретації як немайнової власності громадян; організаційно-економічних та техніко-технологічних засад захисту інформаційних активів та безпекових аспектів захисту персональних даних.

Аналіз витоків персональних даних засвідчив, що в умовах конвергенції традиційної та електронної форм комерції, які здійснюються завдяки розширенню доступу до мережі Інтернет, активному розвитку соцмереж, поширенню хмарних технологій та технологій Великих Даних тощо у сучасному ринковому просторі їх джерелами виступають не тільки такі системи інформаційної та економічної взаємодії, як бізнес до бізнесу (b2b), бізнес до споживача (b2c), споживач до споживача (c2c), бізнес до уряду (b2g), уряд до споживача (g2c), а й системи економічної самоорганізації учасників горизонтальних мереж (p2p), спільного споживання (однорангового обміну) на противагу ринковому ціноутворенню та директивному управлінню та інші.

Серед моделей пропозиції для споживачів, які активно застосовуються на ринку персональних даних розвинутих країн, слід виділити: моделі за рівнем доступу та розвитком посередництва щодо персональних даних; моделі з оплатою за контроль конфіденційності, коли серед пропозицій виділяють безкоштовний продукт, базовий платний продукт та преміумпродукт із вищою конфіденційністю та контролем даних; та модель, що ґрунтується на рівнях активності споживачів як учасників ринкових відносин під назвою «економіка персональних даних» [10]. Очікується, що надалі зазначені моделі економічних відносин на ринку персональних даних активно поширюватимуться на теренах України.

Відповідно виникає необхідність в ідентифікації рівня/індексу довіри та структуризації масової інформації в частині змістовного наповнення понять «достовірна, збалансована інформація»/«дезінформація», «витоки інформації», «безпека персональних даних» тощо, які сприятимуть ідентифікації економічних засад функціонування вітчизняного ринку персональних даних та його безпекових складових.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

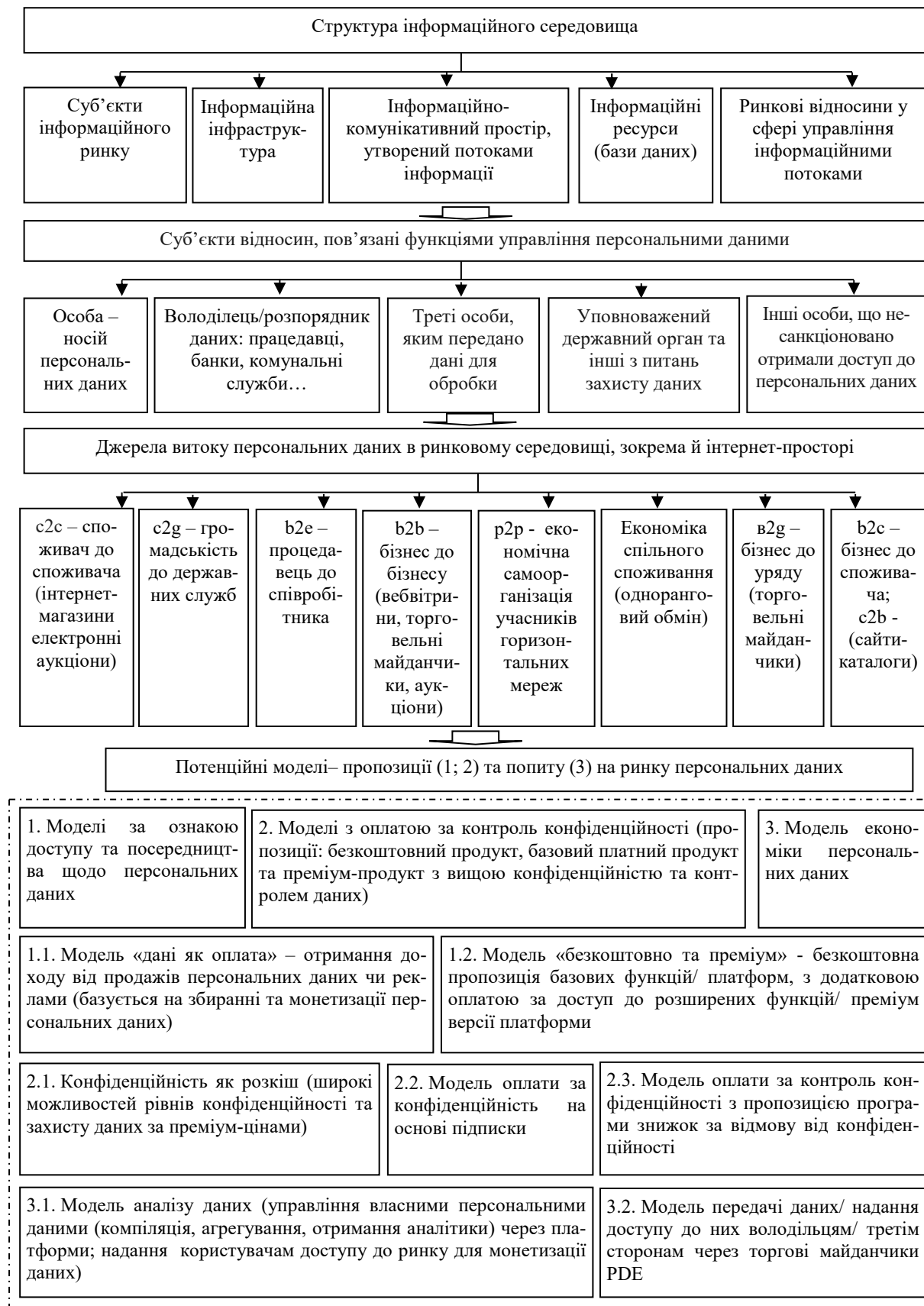

Рис. 1. Концептуальна схема становлення вітчизняного ринку персональних даних

Джерело: власна розробка; світовий досвід моделей попиту – пропозиції розглянуто в [10].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З огляду на зазначене, до показників, що ідентифікують динаміку та проблему розвитку кон'юнктури ринку персональних даних в Україні, нами віднесено економічно активне населення, тис. осіб; домашні абоненти мережі Інтернет, тис.; наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн; а в контексті розгляду безпекових аспектів – обліковані кіберзлочини, од., аналіз динаміки яких наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Показники ідентифікації безпеки персональних даних громадян в Україні

Рік	Економічно активне населення, тис. осіб	Домашні абоненти мережі Інтернет, тис.	Довідково: темпи проникнення Інтернету, %	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	Довідково: кількість населення, тис.	Обліковані кіберзлочини, од.
2005	20481,7	266,775	15	6332	46929,5	39
2010	20220,7	3661,2	33	18485,6	45778,5	190
2015	17396,0	5625,1	58	31803,1	42760,5	598
2016	17303,6	15493,1	63	37079,9	42584,5	865
2017	17193,2	20619,0	64	47269,7	42386,4	2573
2018	17296,2	23354,2	63	58442	42153,2	2688
2019	17323,7	25683,8	71	67208,3	41902,4	4263
2019/2005	0,85	96,28	4,73	10,61	0,89	109,31

Джерело [3-5; 8].

Кількісний аналіз показників, що ідентифікують кон'юнктуру сегменту персональних даних (табл. 1) в Україні засвідчив:

– об'єктивну тенденцію зниження темпів зростання економічно активного населення (0,85 у 2019 році відносно 2005 р.), пов'язану з виїздом трудових мігрантів до Польщі, Німеччини, Словаччини, Ізраїлю, Чехії, Угорщини та Литви, загальна кількість яких у 2018 році згідно з дослідженням Центру економічної стратегії становила 4 млн осіб [1] та зниженням кількості населення країни в цей період (темпи зростання – 0,89), через анексію Криму та воєнні дії в ОРДЛО;

– тенденцію до значного зростання кількості домашніх абонентів мережі Інтернет – у 96,28 р. (2019 відносно 2005 р.), зважаючи на високі темпи проникнення Інтернету в Україні. У такий спосіб сприяючи розвиткові ринку електронної комерції та зростання його частки в загальному обсязі роздрібного продажу. Так, за даними BRDO, обсяг ринку e-commerce в Україні в 2017 р. перевищив 50 млрд \$, або 3,2 % загального обсягу роздрібного продажу; щорічні темпи зростання цього сектору становлять 30 %) [9];

– порівняно з темпами проникнення Інтернету в Україні, нижчих темпів зростання наявного доходу в розрахунку на одну особу (10,61 у 2019 відносно 2005 р.). Згідно з вітчизняною статистикою, Україна посідає передостаннє місце в Європі за ВВП на душу населення; останнє місце за рівнем проникнення мережі «Інтернет» і на 10-20 % відстає від сусідніх країн за рівнем проникнення банківських карток [9]. Слушно зауважити, що за даними міжнародних інтернет-додатків, у 2019 р. Україна посіла друге місце після Німеччини (96 %) за рівнем проникнення Інтернет (93,4 %), обійшовши Францію (92,3 %), РФ (80,9 %), Польщу (78,2 %), США (77,2 %), Грузію (68,1 %) тощо [11];

– посилення уваги з боку компаній до ідентифікації профілю споживача з метою створення клієнто орієнтованих маркетингових стратегій, що передбачає активне використання персональних даних (тих, які ідентифікують особу та знеособлених). До прикладу, на замовлення Інтернет Асоціації України (ІнАУ) агенцією Factum Group Ukraine було проаналізовано соціально-демографічну структуру регулярних інтернет-користувачів, що є обов'язковими показниками визначення цільової аудиторії [6, с. 33-44];

– суттєве зростання у країні облікованих кіберзлочинів (темпи зростання у 2019/2005 рр. – 109,31), які радше характеризують статистику розпізнавання злочинів, а не їх виявлення.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Якісний аналіз дозволив виявити специфіку формування безпекової складової ринку персональних даних, згідно до якої з'ясовано, що формування баз персональних даних в Україні, яке здійснюється інтенсивними темпами, засноване на перевищенні, а часто – невідповідності обсягу та змісту інформації, яка збирається, відносно мети дослідження; безальтернативності в частині відмови від надання клієнтами персоніфікованої інформації, уразливості SMS-аутентифікації фінансових сервісів споживачів, не передбачає можливості контролю клієнтами подальших каналів передачі зібраної інформації, захисту від поширення неправдивої інформації, прав на знешкодження зібраної інформації та відновлення репутації, дуже часто відсутності механізмів ідентифікації витоків персональних даних та часового лагу між витоком персональних даних та фактом його ідентифікації, суттєвим перевищенням витрат на ідентифікацію витоків даних та знешкодження наслідків від їх здійснення відносно витрат на забезпечення інформаційної безпеки даних тощо.

Наприклад, на ринку фінансових послуг безпека персональних даних споживачів, яка ґрунтується на аутентифікації користувачів систем віддаленого обслуговування з прив'язкою до послуг мобільного зв'язку не відповідає сучасним вимогам забезпечення безпеки персональних даних. Зокрема, йдеться про відсутність зобов'язань використовувати клієнтами персоніфіковані послуги мобільного зв'язку, неможливість примусового блокування мобільного телефону для аутентифікації, відсутній обмін інформацією фінансових установ з операторами зв'язку для виявлення абонентів, які перебувають у групі ризику тощо. Політика фінансових установ у частині застосування практики використання номерів мобільного зв'язку для аутентифікації користувачів критично важливих додатків покладає ризику, пов'язані з безпекою персональних даних, на клієнтів – відсутністю укладання договорів із вигодонабувачами та компенсацію витрат тощо.

Необхідність дотримання безпеки персональних даних засвідчила появу потреби врегулювання поведінки суб'єктів відносин, пов'язаних із потоками персональних даних та розробки організаційно-економічного та правового механізму захисту персональних даних в Україні.

Упорядкування суспільних інформаційних відносин у частині захисту персональних даних в Україні потребує формування єдиної системи захисту персональних даних, заснованої на:

- прогресивних принципах захисту персональних даних (серед яких слід виділити забезпечення контролю процесів обробки персональних даних, оптимального співвідношення між правами доступу та захисту персональних даних, захищеність від несанкціонованого витоку та обробки персональних даних тощо) та має мати на меті підтримання оптимального балансу прав людини, суспільства та держави;

- організаційно-правовому механізмові захисту персональних даних, складовими якого мають стати впорядкування відповідальності суб'єктів ринку персональних даних, державний контроль завдяки ліцензуванню діяльності, пов'язаної із збиранням, передачею, обробкою, зберіганням та іншими маніпуляційними станами персональних даних, розробку стандартів щодо переліку маніпуляцій з персональними даними та сертифікування інформаційних систем з їх обробки;

- установленні реєстрів баз персональних даних, а також реєструванні володільців/розпорядників даних, третіх осіб, яким передано персональні дані для подальшої обробки;

- створенні незалежного координаційного центру, цілепокладанням якого є здійснення державної політики у сфері нагляду за дотриманням вимог у сфері захисту персональних даних.

Висновки і пропозиції. Україна як держава з недостатнім рівнем захисту персональних даних громадян в умовах активного поширення інформаційно-комунікаційних технологій не спроможна забезпечити належний рівень інформаційної захищеності

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

споживачів від витоків конфіденційної інформації в ринковий інформаційний простір, що свідчить про наявність невирішених проблем на ринку персональних даних, який перебуває на стадії формування.

Запропонована до розгляду концептуальна схема становлення ринку персональних даних громадян, яка базується на окресленні структури інформаційного середовища, ідентифікації суб'єктів відносин, що пов'язані функціями управління персональними даними та джерел витоків персональних даних, зокрема в інтернет-просторі, а також представленні моделей попиту – пропозиції щодо управління персональними даними споживачів, частина з яких активно впроваджується на вітчизняному ринку персональних даних, засвідчила глибоку стурбованість з огляду на його слабку структурованість, значні ризики витоків персональних даних, низьку інформованість та недостатнє усвідомлення кінцевими споживачами потужного маркетингового впливу на свідомість та трансформацію запитів споживачів залежно від потреб конкретних груп стейкхолдерів, які здійснюють на них керований вплив із використання засобів Інтернету.

Оскільки у вітчизняній науковій літературі не достатньо приділено увагу засадам розвитку ринку персональних даних, то автором даного дослідження проаналізовано кон'юнктуру ринку персональних даних, на яку впливають: зниження темпів зростання економічно активного населення (0,85 у 2019 році відносно 2005 р.) через виїзд трудових мігрантів, зниження кількості населення країни у цей період (темпи зростання – 0,89) та анексію Криму; об'єктивну тенденцію до значного зростання кількості домашніх абонентів мережі Інтернет – у 96,28 р. (2019 відносно 2005 р.), зважаючи на високі темпи проникнення Інтернету в Україні; порівняно із темпами проникнення Інтернету в Україні, нижчих темпів зростання наявного доходу у розрахунку на одну особу (10,61 у 2019 відносно 2005 р.); зростання облікованих кіберзлочинів (темпи зростання у 2019/2005 рр. – 109,31), які радше характеризують статистику розпізнавання злочинів, а не їх ідентифікацію.

За умов низької інституційованих засад формування ринку персональних даних громадян, обсяги збирання конфіденційної інформації не завжди відповідають меті дослідження і часто густо перевищують мінімально необхідний обсяг збирання інформації про особу, норма щодо якої має бути превентивно встановлена за замовчуванням.

Мінімізація ризиків витоків персональних даних споживачів можлива завдяки вдосконаленню нормативно-правового та організаційного-економічного забезпечення та приведення його у відповідність до положень GDPR, зокрема в контексті формування дієвої системи контролю суб'єктів інформаційного простору щодо управління інформаційними потоками на всіх стадіях збирання та обробки інформаційних ресурсів. На рівні громадськості необхідним є посилення культурно-просвітницької діяльності та підвищення поінформованості споживачів щодо правил комунікацій щодо дотримання безпеки персональних даних, зокрема й у соціальних мережах.

У роботі як пропозиція запропоновано розробити напрями упорядкування ринкових інформаційних відносин щодо захисту персональних даних громадян шляхом формування єдиної системи захисту персональних даних, заснованої на:

- прогресивних принципах захисту персональних даних: забезпечення контролю процесів обробки персональних даних, оптимального співвідношення між правами доступу та захисту персональних даних, захищеності від несанкціонованого витоків персональних даних;

- формуванні організаційно-економічного та правового механізму захисту персональних даних шляхом впорядкування відповідальності суб'єктів ринку персональних даних, запровадження ліцензування у сфері захисту персональних даних, розробки стандартів збирання та обробки персональних даних, сертифікування інформаційних систем з їх обробки тощо;

- створенні реєстрів баз персональних даних та основних суб'єктів ринку персональних даних громадян;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– формуванні незалежного регулятора, цілепокладанням якого є здійснення державної політики у сфері нагляду за дотриманням вимог у сфері захисту персональних даних громадян;

– формування ринкових засад функціонування інформаційної галузі з пріоритезацією безпекової складової, де кінцевий споживач розглядатиметься як поінформований щодо напрямів та обсягів подальшої обробки його персональних даних, активний та повноправний учасник на ринку персональних даних.

Список використаних джерел

1. 4 мільйони українців працюють за кордоном – дослідження Центру економічної стратегії. URL: <http://uacrisis.org/ua/66428-research-on-labor-migration-ces>.

2. Дубина М., Козлянченко О. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі у розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21-32. URL: <https://pneu.stu.cn.ua/tmppdf/604.pdf>.

3. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації за 2018 рік. Київ, 2019. 72 с. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/8484/Zvit_za_2018_29032019_new.pdf.

4. Звіт про роботу НКРЗІ за 2016 рік. Київ 2017. 102 с. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6852/Zvit_NCCIR_2016.pdf.

5. Кравцова М. О. Сучасний стан і напрями протидії кіберзлочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 155-166. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3848/Suchasnyi%20stan%20i%20napriamy%20protydii%20kiberzlochynnosti%20v%20Ukraini%20_Kravtsova_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6. Оліфіренко Л., Письменюк М. Критерії ефективності інтернет-технологій в аспекті планування маркетингових комунікацій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 33–44. URL: <https://pneu.stu.cn.ua/tmppdf/605.pdf>.

7. Павлюк О. Будь-хто міг отримати дані про понад 6 млн виборців Ізраїлю – через недолік у мобільному додатку партії прем'єра. URL: <https://hromadske.ua/posts/zlamali-mobilnij-dodatok-partiyi-premyera-izrayilyu-tam-osobista-informaciya-ponad-6-mln-viborciv>.

8. Проникнення Інтернету в Україні. 22 с. URL: https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchyyh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_roku.pdf.

9. Україна – друга в Європі за темпами зростання ринку електронної комерції. URL: https://espreso.tv/news/2018/12/05/-ukrayina_druga_v_yevropi_za_tempamy_zrostannya_rynku_elektronnoyi_komerciyi.

10. Elvy, Stacy-Ann. Paying for privacy and the Personal Data economy. *Columbia Law Review*. Vol. 117, No. 6 URL: <https://columbialawreview.org/content/paying-for-privacy-and-the-personal-data-economy>.

11. Internet World Stats. URL: internetworldstats.com.

12. Types of Personal Data. 34 p. URL: https://www.google.com/search?q=the+personal+data+market&rlz=1C1GGRV_enUA751UA751&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=4yoXIWUBQYQCM%253A%252CIj-dv-OWGBRFAM%252C_&vet=1&usq=AI4_-kTzS0zPtash08-y8nk4vhQT9JobNg&sa=X&ved=2ahUKEwjQtrX69KPoAhUHxqYKHftcCYEQ9QEwDnoECAgQIA#imgc=-4yoXIWUBQYQCM.

13. Worthington I. & Worthington S. Are Personal Data Stores about to become the NEXT BIG THING? URL: <https://medium.com/@shevski/are-personal-data-stores-about-to-become-the-next-big-thing-b767295ed842>.

14. Zezulková M. Rise of the Personal Data Economy. URL: <https://vetri.global/rise-of-the-personal-data-economy>.

References

1. 4 miliony ukrainsiv pratsuiut za kordonom – doslidzhennia Tsentru ekonomichnoi stratehii [4 million Ukrainians work abroad – a study by the Center for Economic Strategy]. Retrieved from <http://uacrisis.org/ua/66428-research-on-labor-migration-ces>.

2. Dubyna, M., Kozlianchenko, O. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhytalizatsii ta yii roli u rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of research of the nature of dizhitalization and its role in the modern society development]. *Problemy i perspektyvy*

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management, 3 (19), 21–32. Retrieved from <https://ppee.stu.cn.ua/tmp/pdf/604.pdf>.

3. National Commission for the State Regulation Of Communications And Informatization (2019). *Zvit pro robotu Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi zviazku ta informatyzatsii za 2018 rik [Report on the work of the National Commission for State Regulation in the Field of Communication and Informatization for 2018]*. Kyiv. Retrieved from https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/8484/Zvit_za_2018_29032019_new.pdf.

4. National Commission for the State Regulation Of Communications And Informatization (2017). *Zvit pro robotu NKRZI za 2016 rik [Report on the work of the HKP3I for 2016]*. Kyiv. Retrieved from https://nkrzi.gov.ua/images/upload/142/6852/Zvit_NCCIR_2016.pdf.

5. Kravtsova, M. O. (2018). Suchasnyi stan i napriamy protydiv kiberzlochynnosti v Ukraini [The current state and trends of combating cybercrime in Ukraine]. *Visnyk Kryminolohichnoi Asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(19), 155–166. Retrieved from <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3848/Suchasnyi%20stan%20i%20napriamy%20protydiv%20kiberzlochynnosti%20v%20Ukraini%20 Kravtsova 2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

6. Olifirenko, L., Pysmeniuk, M. (2019). Kryterii efektyvnosti internet-tekhnologii v aspekti planuvannya marketynhovykh komunikatsii. [Conceptual aspects of research of the nature of digitalization and its role in the modern society development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 3 (19), 33–44. Retrieved from <https://ppee.stu.cn.ua/tmp/pdf/605.pdf>.

7. Pavliuk O. (n.d.). *Bud-khto mih otrymaty dani pro ponad 6 mln vybortsiv Izrailiu – cherez nedolik u mobilnomu dodatku partii premiera. [Anyone could get data on over 6 million Israeli voters – due to a shortcoming in the Prime Minister's mobile application]*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/zlamali-mobilnij-dodatok-partiyyi-premyera-izrayilyu-tam-osobista-informaciya-ponad-6-mln-viborciv>.

8. *Pronyknennia Internetu v Ukraini [Internet penetration in Ukraine]*. Retrieved from https://inau.ua/sites/default/files/file/1910/dani_ustanovchyyh_doslidzhen_iii_kvartal_2019_roku.pdf.

9. *Ukraina – druha v Yevropi za tempamy zrostannia rynku elektronnoi komertsii [Ukraine is the second largest European e-commerce market in Europe]*. Retrieved from https://espresso.tv/news/2018/12/05/-ukrayina_druga_v_yevropi_za_tempamy_zrostannya_rynku_elektronnoyi_komerciyi.

10. Elvy, Stacy-Ann. Paying for privacy and the Personal Data economy. *Columbia Law Review*, 117 (6). Retrieved from <https://columbialawreview.org/content/paying-for-privacy-and-the-personal-data-economy>.

11. Internet World Stats. (2020). Retrieved from internetworldstats.com.

12. Types of Personal Data. (2015). Retrieved from https://www.google.com/search?q=the+personal+data+market&rlz=1C1GGRV_enUA751UA751&tbnm=isch&source=iu&ictx=1&fir=4yoXlWUBQYQCM%253A%252Cj-dv-OWGBRFAM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTzS0zPtash08-y8nk4vhQT9JobNg&sa=X&ved=2ahUKEwjQtrX69KPoAhUHxqYKHftcCYEQ9QEwDnoECAgQIA#imgrc=4yoXlWUBQYQCM.

13. *Worthington, I. & Worthington, S. (2018). Are Personal Data Stores about to become the NEXT BIG THING?* Retrieved from <https://medium.com/@shevski/are-personal-data-stores-about-to-become-the-next-big-thing-b767295ed842>.

14. Zezulková, M. (2018). Rise of the Personal Data Economy. Retrieved from <https://vetri.global/rise-of-the-personal-data-economy>.

Шандрівська Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79000, Україна).

Шандривска Елена Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга и логистики, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. С. Бандеры, 12, г. Львов, 79000, Украина).

Shandrivska Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Marketing and Logistics Lviv Polytechnic National University (12 Bandera Str., 79000, Lviv, Ukraine).

E-mail: olena.y.shandrivska@lpnu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4335-2423>

ResearcherID: V-1390-2017

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57190255515>

УДК 338.24

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-255-264

*Наталія Іванова***ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ (ЗА ДАНИМИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)***Наталья Иванова***ОБОСНОВАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНОВ (ПО ДАННЫМ ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТЬ)***Natalia Ivanova***SUBSTANTIATION OF STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE INCREASE OF THE ECONOMIC SECURITY LEVEL OF REGIONS (FOR EXPLANATION OF DNIPROPETROVSK REGION)**

У статті обґрунтовано стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів на підставі запропонованої динамічної двофакторної матриці «рівень економічної безпеки – стратегія», яка визначає зони економічної безпеки регіонів та відповідні стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів. Для побудови матриці застосовано інтегральні показники економічної безпеки регіону, розраховані за розробленими моделями прогнозування, зокрема для визначення координат регіону – інтегральні показники за компонентним аналізом; для вибору шкали матриці – інтегральний показник таксономічного аналізу; для визначення діаметра кулі на площині – інтегральний показник за методом головних компонент. Запропонована матриця поділяється на три зони економічної безпеки, для яких встановлено відповідні стратегії підвищення економічної безпеки регіонів: безпечна зона – стратегія зростання, яка передбачає зростання (збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз); нейтральна зона – стратегія пристосування, згідно з якою необхідно провести заходи пристосування параметрів економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища; небезпечна зона – стратегія трансформації, яка передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючим факторам різного виду. Також встановлено, що стан економічної безпеки Дніпропетровської області протягом досліджуваного періоду характеризується як безпечний, а тому найбільш прийнятною є стратегія зростання, реалізація якої забезпечує і збереження наявного рівня економічної безпеки. Аналіз діючих стратегій економічного розвитку регіонів, для яких рекомендовано до застосування стратегія зростання, дозволили визначити їх стратегічні пріоритети: розвиток людського капіталу, зменшення внутрішньорегіональних економічних дисбалансів, розвиток сільських територій, екологічна та енергетична безпека.

Ключові слова: безпека; регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; стратегія підвищення економічної безпеки.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 18.

В статті обґрунтовано стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів на основі запропонованої динамічної двофакторної матриці «рівень економічної безпеки – стратегія», яка визначає зони економічної безпеки регіонів та відповідні стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів. Для побудови матриці застосовано інтегральні показники економічної безпеки регіону, розраховані за розробленими моделями прогнозування, зокрема для визначення координат регіону – інтегральні показники за компонентним аналізом; для вибору шкали матриці – інтегральний показник таксономічного аналізу; для визначення діаметра кулі на площині – інтегральний показник за методом головних компонент. Запропонована матриця поділяється на три зони економічної безпеки, для яких встановлено відповідні стратегії підвищення економічної безпеки регіонів: безпечна зона – стратегія зростання, яка передбачає зростання (збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз); нейтральна зона – стратегія пристосування, згідно з якою необхідно провести заходи пристосування параметрів економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища; небезпечна зона – стратегія трансформації, яка передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючим факторам різного виду. Також встановлено, що стан економічної безпеки Дніпропетровської області в течение досліджуваного періоду характеризується як безпечний, а тому найбільш прийнятною є стратегія зростання, реалізація якої забезпечує і збереження наявного рівня економічної безпеки. Аналіз діючих стратегій економічного розвитку регіонів, для яких рекомендовано до застосування стратегія зростання, дозволили визначити їх стратегічні пріоритети: розвиток людського капіталу, зменшення внутрішньорегіональних економічних дисбалансів, розвиток сільських територій, екологічна та енергетична безпека.

Ключевые слова: безопасность; регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; стратегия повышения экономической безопасности.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 18.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Within the article, strategies of increasing the economic security level of the regions on the basis of the proposed dynamic two-factor matrix "the economic security level – the strategy", which defines the regions' economic security zones and corresponding strategies for enhancing the regional economic security, are substantiated. Integrated indicators of economic security of the region were used to construct the matrix, they were calculated according to the developed forecasting models, in particular for determining coordinates of the region – integral indicators by the component analysis; to select the scale of the matrix – integral indicator of the taxonomic analysis; to determine the diameter of the sphere on the plane – integral index by the method of principal components. The proposed matrix is divided into three economic security zones, for which appropriate strategies for improving the economic security of the regions are set: safe zone – a strategy of growth that anticipates growth (maintaining the achieved level of economic security and preventing potential threats); neutral zone – a strategy of adaptation according to which measures should be taken to adapt the economic security of regions to changes in the environment; unsafe zone – a strategy of transformation that involves transformational changes that address the priority areas of social and economic development in the region, as well as taking the necessary measures to counteract destabilizing factors of various kinds. It is also established that the economic security of Dnipropetrovsk region is characterized as safe during the study period, and therefore the most appropriate is a strategy of growth, which implementation ensures that the current level of economic security is maintained. The analysis of the existing strategies for economic development of the regions for which the growth strategies have been recommended allowed determining their strategic priorities: human capital development, reduction of intra-regional economic imbalances, rural development, environmental and energy security.

Keywords: security; region; economic security; economic security of the region; economic security strategy.

Fig.: 2. **Table:** 3. **References:** 14.

JEL Classification: O18

Постановка проблеми. Вагомим чинником економічного розвитку регіонів стає ефективність управління економічною безпекою, що можливо досягти шляхом застосування стратегічного підходу при визначенні та реалізації заходів забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні. Виникає необхідність розробки інструментарію обґрунтування стратегічних напрямів підвищення рівня економічної безпеки регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати останніх досліджень і публікацій свідчать про відсутність загальноприйнятої на державному рівні методики обґрунтованого вибору стратегічних напрямів підвищення рівня економічної безпеки регіонів. Дослідженням економічної безпеки регіонів загалом присвячені праці таких науковців, як В. Геєць, М. Кизим, Т. Клебанова, О. Черняк [10], А. Сухоруков, С. Мошенський, О. Петрук [14], О. Головченко [7], І. Бабець [5], Р. Білик [6], Р. Тульчинський [16], А. Пілько, Н. Савчук [11; 12], М. Книш [17] та інші.

Найбільший внесок у вирішення проблеми визначення економічної безпеки регіонів зробили науковці А. Сухоруков., Ю. Харазішвілі [15], які інтегрували існуючу методику розрахунку рівня економічної безпеки України [13] на регіональний рівень і представили у формі методичних рекомендацій. Зазначена методика була удосконалена та апробована А. Гуменюком [8]. О. Любченко [9] являє собою механізм впливу рівня соціально-економічного розвитку регіону на економічну безпеку України та пропонує показники, що характеризують вплив соціально-економічного розвитку регіону на економічну безпеку України.

В. Маргасова економічну безпеку регіону розглядає з погляду внутрішнього (стимулювання регіонального розвитку, піднесення його фінансового потенціалу) та зовнішнього (відносна фінансова незалежність та одночасна інтеграція економічної безпеки регіону із загальнодержавною економічною безпекою) аспектів [4].

Погоджуємося з твердженням І. Лисенко, що загрози фінансовій та економічній безпеці перешкоджають розвитку регіональних економік, що призводить до посилення соціальної напруженості; для забезпечення необхідно враховувати соціально-економічний розвиток та рівень фінансово-економічної безпеки кожного регіону [18].

Напрацювання вітчизняних та закордонних науковців дозволили запропонувати інструмент обґрунтованого вибору стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів – матриця «рівень економічної безпеки – стратегія».

Мета статті. Головною метою цієї роботи є застосування авторської динамічної двофакторної матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» для обґрунтування стратегічних напрямів підвищення рівня економічної безпеки регіонів.

Виклад основного матеріалу. Застосування економіко-математичних методів дозволило комплексно визначити рівень економічної безпеки регіонів. Використання існуючих методів системного аналізу і синтезу дав змогу здійснити моніторинг рівня економічної безпеки регіонів.

Запропоновано здійснювати визначення стратегій підвищення рівня економічної безпеки регіонів за допомогою матричної стратегії управління, в основі якої лежать значення рівня економічної безпеки за моделями $\Gamma^{\text{такс}}$, $\Gamma^{K(ZXi)}$, $\Gamma^{K(ZYi)}$, $\Gamma^{\text{МГК}}$. Матриця співвідношення даних показників з виділенням відповідних зон представлена на рис. 1.

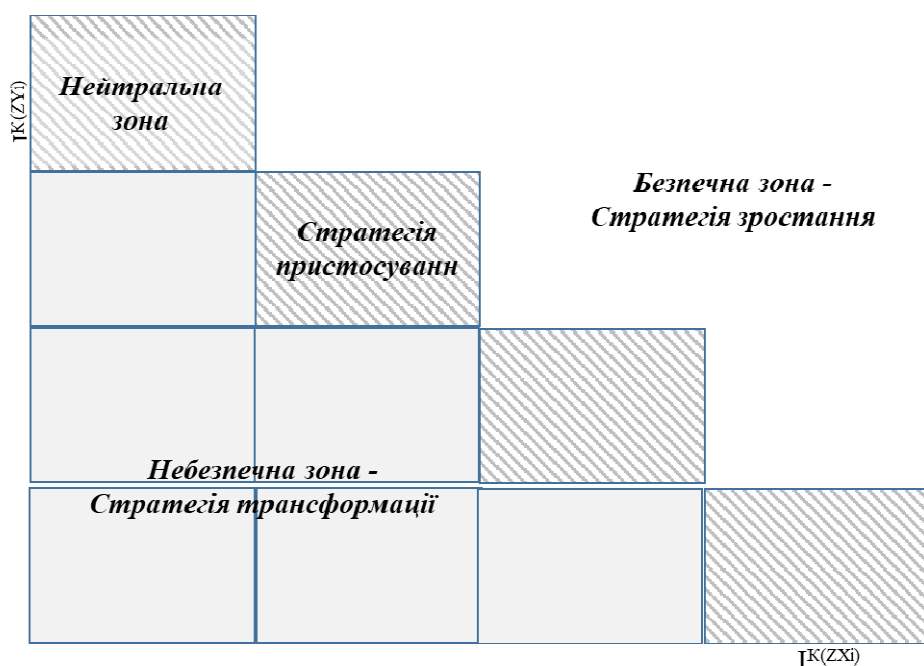

Рис. 1. Матриця стратегій підвищення рівня економічної безпеки регіонів

В основі цієї матриці лежить діагональна закономірність, яка полягає в тому, що економічна безпека регіону передбачає рух по діагоналі матриці з лівого нижнього кута в правий верхній кут.

Як головний інструмент підвищення ефективності стратегічного управління економічною безпекою регіону запропоновано використання матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» (горизонтальна вісь «чинники-симптоми (X)» $\Gamma^{K(ZXi)}$ і вертикальна вісь «результативні змінні (Y)» $\Gamma^{K(ZYi)}$).

Для розробки матриці застосовано інтегральні показники економічної безпеки регіону, розраховані за розробленою системою моделей прогнозування рівня економічної безпеки регіонів – $\Gamma^{\text{такс}}$, $\Gamma^{K(ZXi)}$, $\Gamma^{K(ZYi)}$, $\Gamma^{\text{МГК}}$ [3]. Серед зазначених інтегральних показників економічної безпеки регіону тільки інтегральний показник (розрахований методом таксономічного аналізу) $\Gamma^{\text{такс}}$ має шкалу оцінки, значення $\Gamma^{\text{такс}}$ коливається від 0 до 1. Усі інші запропоновані показники не мають чіткої шкали та визначених оптимальних або порогових значень.

Процес побудови динамічної двофакторної матриці «рівень економічної безпеки – стратегія» представлено в табл. 1.

Таблиця 1

*Процес побудови динамічної двофакторної матриці
«рівень економічної безпеки – стратегія»*

Етап	Результати			
	Координати за $\Gamma^{такс}$		Координати за $\Gamma^{K(ZXi)} (2016)$	Координати за $\Gamma^{K(ZYi)} (2016)$
1. Визначення координат матриці ($\Gamma^{K(ZXi)}$; $\Gamma^{K(ZYi)}$) щодо таксономічного показника (за регіональними кластерами) методом пропорції	0–0,25	Небезпечний рівень (кризовий стан)	0–6,75	0–6,5
	0,26–0,5	Задовільний рівень (передкризовий)	6,76–13,5	6,51–13,0
	0,51–0,75	Достатній рівень	13,6–20,25	13,1–19,5
	0,76–1	Безпечний рівень	20,26–27	20,26–27
2. Заповнення матриці	Координати регіону: ($\Gamma^{K(ZXi)}$; $\Gamma^{K(ZYi)}$; $\Gamma^{МГК}$)			
3. Ідентифікація зони економічної безпеки та визначення стратегій підвищення рівня економічної безпеки регіонів	Небезпечна зона		Нейтральна зона	Безпечна зона
	Стратегія трансформації		Стратегія пристосування	Стратегія зростання
	Проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючих факторів різного виду		Проведення заходів пристосування складових економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища	Збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз

Джерело: [3].

Для визначення координат регіону застосовано інтегральні показники за компонентним аналізом ($\Gamma^{K(ZXi)}$; $\Gamma^{K(ZYi)}$); для вибору шкали матриці – інтегральний показник таксономічного аналізу; для визначення діаметра кулі на площині – інтегральний показник за методом головних компонент ($\Gamma^{МГК}$).

Представлену матрицю визначено як динамічну, оскільки для кожного періоду, сценарію шкала буде відрізнятися. Орієнтиром запропоновано використовувати шкалу за таксономічним показником із застосуванням методу пропорції. У табл. 2 представлено шкалу для періоду 2016–2018 рр.

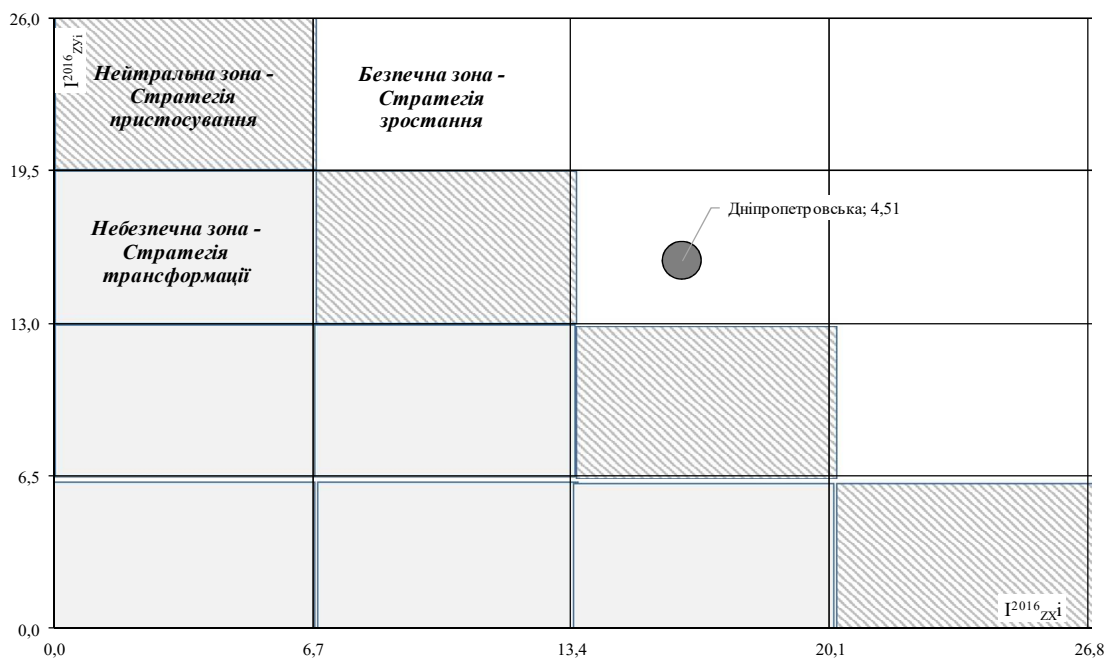
Таблиця 2

*Шкала динамічної двофакторної матриці
«рівень економічної безпеки – стратегія», 2016–2018 рр.*

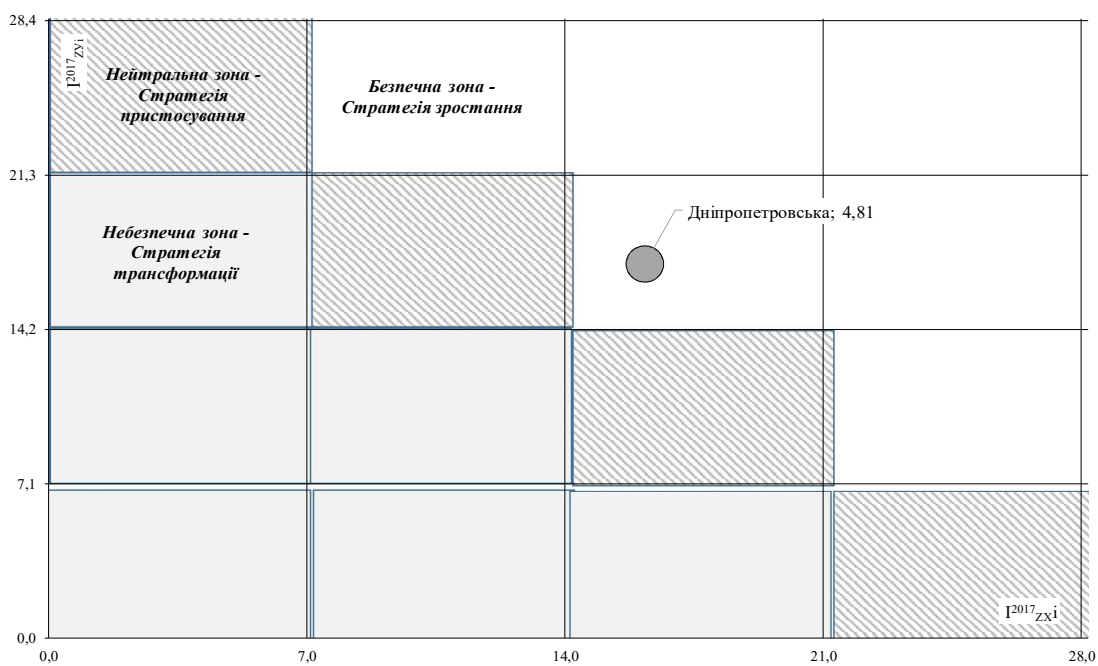
Координати за $\Gamma^{такс}$	2016		2017		2018	
	$\Gamma^{K(ZXi)}$	$\Gamma^{K(ZYi)}$	$\Gamma^{K(ZXi)}$	$\Gamma^{K(ZYi)}$	$\Gamma^{K(ZXi)}$	$\Gamma^{K(ZYi)}$
Небезпечний рівень (кризовий стан)	0–6,75	0–6,5	0–7,0	0–7,1	0–7,01	0–8,44
Задовільний рівень (передкризовий)	6,76–13,5	6,51–13,0	7,1–14,1	7,2–14,2	7,02–14,0	8,45–16,9
Достатній рівень	13,6–20,25	13,1–19,5	14,2–21,1	14,3–21,4	14,1–21,0	17,0–25,3
Безпечний рівень	20,26–27	20,26–27	21,2–28,2	21,5–28,5	21,1–28,0	25,4–33,8

Запропонована матриця поділяється на три зони економічної безпеки, для яких встановлено відповідні стратегії підвищення економічної безпеки регіонів. На підставі реалізації прогнозних моделей інтегральних показників Дніпропетровської області за даними 2016–2018 рр. побудовано матрицю на рис. 2.

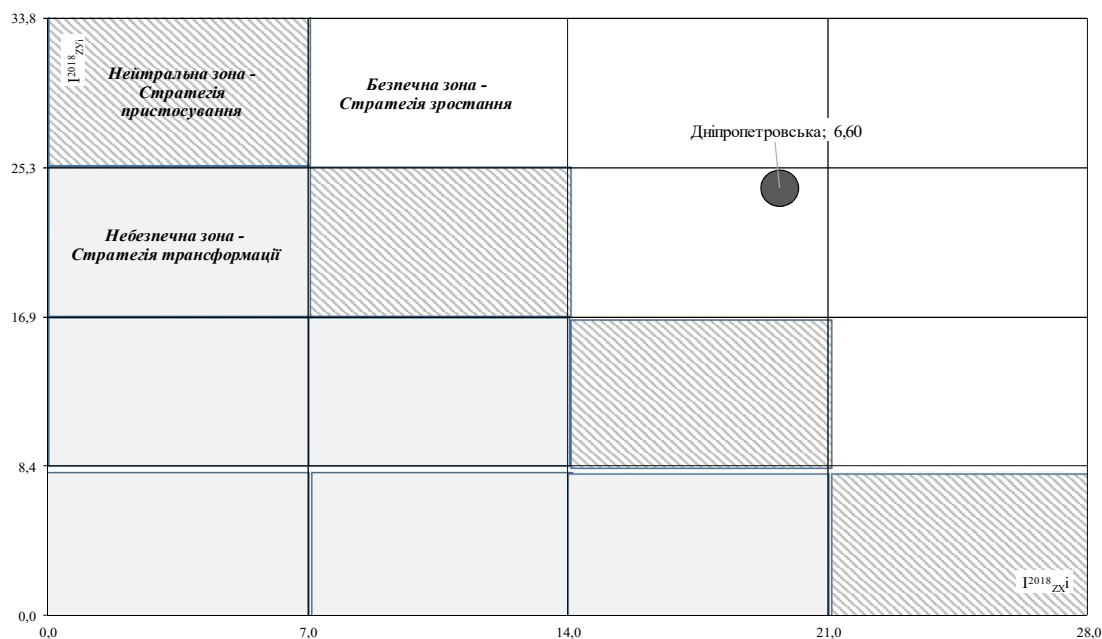
ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

а

б

в

Рис. 2. Динамічна двофакторна матриця «рівень економічної безпеки – стратегія»
Дніпропетровської області:
а – 2016 р.; б – 2017 р.; в – 2018 р.

Встановлено, що стан економічної безпеки Дніпропетровської області протягом досліджуваного періоду характеризується як безпечний, а тому найбільш прийнятною є стратегія зростання, реалізація якої забезпечує і збереження наявного рівня економічної безпеки. Станом на кінець 2018 року запас міцності становив 5,72 пункту за моделлю інтегральних показників економічної безпеки регіонів $I^{K(ZX_i)}$, розрахованих методом канонічного аналізу за чинниками-симптомами (X_i); 7,27 пункту за моделлю інтегральних показників економічної безпеки регіонів $I^{K(ZY_i)}$, розрахованих методом канонічного аналізу за результативними змінними (Y_i); та 0,21 пункту за моделями інтегральних показників економічної безпеки регіонів $I_{\text{такс}}$, розрахованих методом таксономічного аналізу. При цьому можливості для зростання складають: за $I^{K(ZX_i)}$ – до 8,3 пункту, за $I^{K(ZY_i)}$ – до 9,61 пункту, за $I_{\text{такс}}$ – понад 0,28 пункту.

Суттєвим фактором регіонального рівня є зростання наявного доходу населення Дніпропетровської області в розрахунку на одну особу (заробітної плати, прибутку, змішаного доходу, сальдо доходів від власності тощо) та експорту послуг.

Для безпечної зони доцільно використовувати стратегію зростання, яка передбачає збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз. Аналіз діючих стратегій економічного розвитку регіонів, для яких рекомендовано до застосування стратегія зростання, дозволили визначити їхні стратегічні пріоритети:

- 1) розвиток людського капіталу;
- 2) зменшення внутрішньорегіональних економічних дисбалансів;
- 3) розвиток сільських територій;
- 4) екологічна та енергетична безпека.

Реалізація Стратегії дозволить перетворити економіку регіону з досить повільно зростаючої, економіки з великою асиметрією розвитку окремих територій області на більш сучасну, базовану на інноваціях, активності підприємців економіку, що ґрунтується на оптимальному розміщенні економічних суб'єктів та ощадливому використанні природних ресурсів регіону. Реалізація стратегії сприяє підвищенню рівня економічної безпеки регіону.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Крім того, відбувається процес нарощування безпеки економічного розвитку регіону шляхом розробки та реалізації регіональних програм розвитку регіону, своєчасного реагування на зміни, які відбуваються в системі економічної безпеки регіону та національної економіки загалом, забезпечуючи тим самим досягнення головної мети реалізації стратегії зростання – формування запасу міцності економічної безпеки регіону. Програма реалізації стратегії зростання Дніпропетровської області представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Програма реалізації стратегії зростання (безпечна зона) Дніпропетровської області

Найменування стратегії	Стратегія пристосування
1	2
Проблема	Забезпечення зростання економічної безпеки регіону
Мета стратегії	Нарощування запасу міцності економічної безпеки регіону
Завдання стратегії	Превентивні заходи, функціонування на упередження
Етапи реалізації стратегії	1) Моніторинг 2) Коригуючих дій 3) Удосконалення (уточнення) діючої Стратегії
Основні заходи	– Реалізація пріоритетних програм та проєктів – Підтримка існуючого інвестиційного іміджу регіону – Удосконалення системи залучення інвестиційних ресурсів – Збільшення трудового та інтелектуального потенціалу – Використання запасу міцності протистояти дестабілізуючим факторам різного виду
Очікувані результати реалізації стратегії	Якісне та кількісне перетворення та покращення основних показників соціально-економічного розвитку регіону – збільшення рівня економічної безпеки регіону – забезпечення економічної безпеки національної економіки
Джерела фінансування стратегії	Здебільшого кошти регіонального та місцевого бюджетів, позабюджетні кошти, кошти державного бюджету

Отже, стратегія зростання здебільшого передбачає реалізацію існуючої Стратегії економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки регіону. Акцент робиться на удосконалення, превентивні заходи, пошук інших, кращих з погляду ефективності, заходів забезпечення економічної безпеки Дніпропетровської області. Стратегія базується на реалізації здебільшого регіональних програм розвитку, основним джерелом фінансування стратегії є кошти регіонального та місцевого бюджетів.

При цьому одним із заходів зазначеної стратегії є удосконалення системи залучення інвестиційних ресурсів. Базою розробки та реалізації цього напряму можуть стати напрацювання авторів Т. Бондарук, О. Бондарук, І. Ігнатова, якими доведено, що ефективне функціонування механізму інвестиційно-інноваційної безпеки вимагає створення умов для стану захищеності економічного середовища, що характеризує дослідження його функціонування у статичному стані в минулому, а також з позицій динамічності економічного середовища, змін його якісних показників і очікуваних тенденцій, що, у свою чергу, відповідає його стану в майбутньому. Науковці зазначають, що механізм забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки передбачає необхідність мобілізації ресурсів для усунення або нейтралізації до допустимого рівня ризиків і загроз, які існують у теперішній період, а також розробки необхідних заходів щодо їх зниження [1].

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити такі висновки щодо стратегічного управління економічною безпекою регіону:

1. У Стратегію економічного розвитку регіонів необхідно включити й елементи управління їх економічною безпекою. При цьому кожний регіон відповідно до сформованих цілей, поставлених завдань та запропонованих конкретних дій щодо забезпечення економічної безпеки зазначає основні напрями забезпечення економічної безпеки щодо суб'єктів та об'єктів регіонів та пропонує комплекс оперативних і довгострокових стратегічних заходів з урахуванням наявних ресурсів та потенційних можливостей їх змін.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Стратегія забезпечення економічної безпеки регіону має бути прописана в межах стратегій розвитку регіонів. Кожна область України згідно з Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року повинна мати довгостроковий Стратегічний план на 5 років із визначеними цілями та завданнями.

3. Стан економічної безпеки Дніпропетровської області характеризується як безпечний, а тому найбільш прийнятною є стратегія зростання, реалізація якої забезпечує і збереження наявного рівня економічної безпеки.

4. Для безпечної зони доцільно використовувати стратегію зростання, яка передбачає збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз. Обґрунтовано такі стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки Дніпропетровської області: розвиток людського капіталу; зменшення внутрішньорегіональних економічних дисбалансів; розвиток сільських територій; екологічна та енергетична безпека.

Список використаних джерел

1. Бондарук Т., Бондарук О., Ігнатова І. Економічна природа механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2(18). С. 137–145.

2. Іванова Н. С. Прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення безпеки національної економіки: монографія. Кривий Ріг: ФОП Чернявський Д. О., 2018. 381 с.

3. Іванова Н. С. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / Ун-т ім. Альфреда Нобеля. Дніпро, 2018. 544 с. URL https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/23871.pdf.

4. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2014. 416 с.

5. Бабець І. Г. Виробничо-технологічні загрози економічній безпеці регіону в умовах інтеррегіонального співробітництва. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна*. 2012. Вип. 2. С. 199-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_24.

6. Білик Р. В. Інституціональне забезпечення економічної безпеки регіонів України. *Економіка і регіон*. 2015. № 4. С. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_4_19.

7. Головченко О. М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія. Одеса: Букаєв В. В., 2008. 399 с.

8. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Київ: НІСД, 2014. 468 с.

9. Любченко О. М. Показники і критерії оцінки економічної безпеки регіону. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf>.

10. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / Геєць В. М. та ін. Харків, 2006. 240 с.

11. Пілько А. Д. Моделювання процесів управління економічною безпекою регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.03.02 / Київський нац. екон. ун-т. Київ, 2004. 21 с.

12. Пілько А. Д., Савчук Н. В. Моделювання процесу оцінювання рівня економічної безпеки регіону. *Бізнес Інформ*. 2015. № 8. С. 77-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_8_14.

13. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. URL: <http://www/expert-ua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm>.

14. Сухоруков А. І., Мошенський С. З., Петрук О. М. Національна економічна безпека: навч. посіб. Житомир: Рута, 2010. 384 с.

15. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Ефективність соціально-економічного розвитку та економічна безпека регіону (на прикладі Закарпатської області): аналіт. доп. Київ: НІСД, 2013. 32 с.

16. Тульчинський Р.В. Засади стратегічного управління економічною безпекою регіонів. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*: зб. наук. праць. 2017. № 14. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108741>.

17. Кныш М., Смалічук А. Integral assessment of economic security of a borderland region (the case of Lviv Oblast). *Journal of Geography, Politics and Society*. 2017. № 7(2). P. 98–107.

18. Lysenko I. Financial and economic safety as the basis for social and economic development of regions. *Problems and prospects of economics and management*. 2016. No. 4 (8). P. 168–175.

References

1. Bondaruk, T., Bondaruk, O., Ihnatova, I. (2019). Ekonomichna pryroda mekhanizmu zabezpechennya investytsiyno-innovatsiynoyi bezpeky [Economic nature of the mechanism of providing investment and innovation security]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (18), 137-145 [in Ukrainian].

2. Ivanova, N. S. (2018). *Prohnozuvannia ekonomichnoi bezpeky rehioniv dlia zabezpechennia bezpeky natsionalnoi ekonomiky [Forecasting the economic security of regions to ensure the security of the national economy]*. Kryvyi Rih [in Ukrainian].

3. Ivanova, N. S. (2018). *Prohnozuvannia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky [Forecasting economic security of the national economy: regional aspect]*. (Doctor's thesis). Economics and Management of National Economy, Dnipro [in Ukrainian].

4. Marhasova, V. H. (2014). *Systema zabezpechennia stiikosti natsionalnoi ekonomiky ta yii bezpeky: teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia [The system of ensuring the stability of the national economy and its security: theory, methodology, management practice]*. Chernihiv [in Ukrainian].

5. Babets, I. H. (2012). Vyrobnyncho-tekhnologichni zahrozy ekonomichnii bezpetsi rehionu v umovakh interrehionalnoho spivrobitnytstva [Industrial and technological threats to the economic security of the region in the context of interregional cooperation]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia ekonomichna – Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. the series is economical*, 2, 199–209. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_e_2012_2_24.

6. Bilyk, R. V. (2015). Instytutsionalne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy [Ensuring the economic security of Ukrainian regions by institutional means]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, 4, 96–102. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_4_19.

7. Holovchenko, O. M. (2008). *Ekonomichna bezpeka rehionu v harantuvanni stabilnosti natsionalnoi ekonomiky [Economic security of the region in guaranteeing the national economy stability]*. Odesa: Bukaiev V. V. [in Ukrainian].

8. Humeniuk, A. M. (2014). *Bezpeka strukturno-instytutsional'noi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty [The security structural and institutional transformation of the regional economy: the theoretical foundations and applied aspects]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

9. Lyubchenko, O. M. (2007). *Pokaznyky i kryteriyi otsinky ekonomichnoyi bezpeky rehionu [Indicators and criteria for assessing the region's economic security]*. Retrieved from <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2347/1/42.pdf>.

10. Heiets, V. M., Kyzym, M. O., Klebanova, T. S., and Cherniak O. I. (2006). *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo [Economic security modeling: state, region, enterprise]*. Kharkiv [in Ukrainian].

11. Pilko, A. D. (2004). *Modeliuvannia protsesiv upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu rehionu [Modeling of management processes of economic security of region]*. (Candidate's thesis). Economics, Kyiv National Economic University, Kyiv [in Ukrainian].

12. Pilko, A. D., and Savchuk, N. V. (2015). Modeliuvannia protsesu otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi bezpeky rehionu [Modeling the process of assessing the level of economic security of the region]. *Biznes Inform – Business Inform*, 8, 77–84. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_8_14.

13. Pro zatverdzhennia metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On approval of the Methodology for calculating the level of economic security in Ukraine]. № 60 (02.03.2007). Retrieved from <http://www/expert-ua.info/document/archivepa/law5xwqoi/index.htm>.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

14. Sukhorukov, A. I., Moshenskyi, S. Z., and Petruk, O. M. (2010). *Natsionalna ekonomichna bezpeka [National Economic Security]*. Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

15. Sukhorukov, A. I., and Kharazishvili, Yu. M. (2013). *Efektivnist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku ta ekonomichna bezpeka rehionu (na prykladi Zakarpatskoi oblasti) [Socio-economic development efficiency and economic security of the region (the case of Zakarpatska Oblast)]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

16. Tulchynskiy, R. V. (2017). *Zasady stratehichnoho upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu rehioniv [Principles of strategic management of regional economic security]*. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, 14. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108741>.

17. Knysh, M., and Smaliychuk, A. (2017). Integral assessment of economic security of a borderland region (the case of Lviv Oblast). *Journal of Geography, Politics and Society*, 7(2), 98–107 [in Ukrainian].

18. Lysenko, I. (2016). Financial and economic safety as the basis for social and economic development of regions. *Problems and prospects of economics and management*, 4 (8), 168–175 [in Ukrainian].

Іванова Наталя Сергіївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (вул. Трамвайна, 16, м. Кривий Ріг, 50005, Україна).

Иванова Наталья Сергеевна - доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры маркетинга, менеджмента и публичного администрирования, Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского (ул. Трамвайная, 16, г. Кривой Рог, 50005, Украина).

Ivanova Natalia – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of Department of Marketing, Management and Public Administration, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky (16 Tramvaina Str., 50005 Kriviy Rih, Ukraine).

E-mail: ivanova@donnuet.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5010-2668>

Researcher ID: F-5972-2017

УДК.332.146.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-265-277

*Лілія Оліфіренко, Крістіна Коваль***ІНДИКАТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ***Лілія Оліфіренко, Крістіна Коваль***ИНДИКАТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ***Liliia Olifirenko, Kristina Koval***SUSTAINABLE DEVELOPMENT INDICATORS REGIONS OF UKRAINE**

Розглянуто основні положення концепції сталого регіонального розвитку, окреслено цілі та завдання розвитку в контексті державної регіональної політики. Проведено аналіз низки факторів регіональних ризиків, що слугують індикаторами сталого стратегічного розвитку регіонів України в економічній та соціальній площині як за власною оцінкою громадян, так і за офіційними даними Державної служби статистики України. За допомогою запропонованих індикаторів виявлено нагальні проблеми економічної та соціальної детермінант сталого розвитку територій з актуалізацією потреби у вирівнюванні пропорцій регіонального розвитку, а також запропоновані заходи щодо прискорення економічного зростання добробуту населення та сприяння справедливому соціальному розвитку.

Ключові слова: сталій розвиток; індикатори сталого розвитку; економічна активність населення; неформальна зайнятість; грошові витрати домогосподарств.

Табл.: 6. Бібл.: 9.

Рассмотрены основные положения концепции устойчивого развития и определены задачи целей такого развития исходя из направленности. Проведен анализ факторов региональных рисков, которые служат индикаторами устойчивого развития ближайшего десятилетия регионов Украины в экономической и социальной сферах как исходя из собственной оценки граждан, так и в соответствии с официальными данными Государственной службы статистики Украины. На основании соответствующих индикаторов выявлены неотложные проблемы экономической и социальной составляющих устойчивого развития страны.

Ключевые слова: устойчивое развитие; индикаторы устойчивого развития; экономическая активность населения; неформальная занятость; денежные расходы домохозяйств.

Табл.: 6. Библ.: 9.

The main conditions of the concept of sustainable development are considered and the objectives of the goals of such development are determined on the basis of orientation. The analysis of regional risk factors, which serve as indicators of sustainable development of the next decade of the regions of Ukraine in the economic and social spheres, is carried out both on the basis of personal assessment of citizens and on the basis of official data of the State Statistics Service of Ukraine. Based on relevant indicators, urgent problems of the economic and social components of the country's sustainable development are identified.

Keywords: sustainable development; indicators of sustainable development; economic activity of the population; informal employment; cash consumption of households.

Table: 6. References: 9.

JEL Classification: D31; E24; I38

Постановка проблеми. Концепція сталого розвитку у 90-і роки ХХ століття прийшла на зміну концепції економічного зростання та передбачає облік не лише економічних, а й соціальних та екологічних аспектів розвитку. Такий підхід поширюється не лише на розвиток економіки загалом, а й на її характеристики: структуру, темп та тенденції розвитку в розрізі регіональної, галузевої, муніципальної, корпоративної складових.

Базовим принципом Декларації з навколишнього середовища та розвитку, що прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року [2], є прагнення досягти такого ступеня узгодженого та збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної складових функціонування суспільства, що дасть змогу не лише задовольняти потреби сьогодення, а й не впливатиме на ступінь задоволення потреб майбутніх поколінь.

При цьому ключові зусилля щодо забезпечення сталого розвитку мають бути спрямовані на турботу про людські потреби, тобто викоренення бідності, зменшення диференціації доходів, рівня життя та більш ефективного задоволення потреб населення на основі соціальної справедливості.

Досягнення сталого розвитку, як і покращення якості життя, неможливе без удосконалення або заміни наявних на більш ефективні моделі виробництва товарів і послуг, управління зайнятістю, соціальним захистом, забезпечення демографічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція сталого розвитку загалом і визначення критеріїв та індикаторів перебуває в зоні підвищеної уваги таких міжнародних організацій, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світовий банк, Організація країн економічного співробітництва та розвитку, Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища та інші.

Висвітлення соціальних проблем, теоретичні аспекти, практичні питання розроблення та реалізації соціальної політики розкрито в публікаціях таких провідних вітчизняних учених, як Е. Лібанова, С. Полякова, Л. Черенько, З. Галушка, О. Длугопольський, Д. Богиня, П. Шевчук та інші.

Механізми подолання нерівності та формування шляхів щодо зменшення впливу негативних соціально-економічних явищ відображені в працях економістів-науковців, серед яких праці Дж.-Р. Хікса та К. Ерроу, Г. Мюрделя та Ф. Хайєка, А. Сена, А. Дітона, Л. Ерхарда, У. Беверіджа, П. Самуельсона, В. Радаєва, В. Мандибури, І. Гібіденка та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Основними індикаторами, що мають вирішальне значення для оцінювання добробуту громадянина та суспільства загалом, є економічне зростання, соціальна інтеграція та охорона навколишнього середовища. Для досягнення сталості регіонального розвитку всі ці взаємопов'язані компоненти мають бути гармонізовані.

Для досягнення зазначеної мети першочерговим завданням є викорінення бідності в усіх її формах та прошарках населення, необхідність інституціонального забезпечення пропорційного економічного зростання добробуту населення та справедливого соціального забезпечення, яке надавало би більше можливостей та рівний доступ до соціальних благ для всіх громадян, зменшувало розшарування суспільства, підвищувало базові стандарти життя, сприяло справедливому соціальному розвитку та реалізації потенціалу особистості, а також інтегрованому й розумному управлінню природними ресурсами.

Територіальні індикатори сталого розвитку належать до найбільш суттєвих ознак, що визначають специфіку розвитку всіх сфер діяльності суспільства. Недооцінка територіального чинника провокує ризики прийняття необґрунтованих політичних та господарських рішень, що знижує ефективність публічної політики щодо дотримання соціальних стандартів, спрямованих на забезпечення сталого регіонального розвитку.

Метою статті є аналіз низки індикаторів сталого розвитку регіонів України з метою виявлення факторів регіональних ризиків в економічній та соціальній сферах як складових сталого розвитку країни, що актуалізується необхідністю вирівнювання регіонального розвитку та економічного зростання добробуту населення, а також сприяння справедливому соціальному розвитку.

Виклад основного матеріалу. Регіональний розвиток, як процес багатоплановий і багатовимірний, розглядається як спектр економічних, соціальних та екологічних аспектів. Саме в межах регіональних господарських систем сконцентровано всі наявні ресурси економіки країни, потреби розвитку яких – відмінні.

Для покращення конкурентних позицій України необхідно приділяти увагу та використовувати конкурентні переваги та особливості її регіонів, які можуть серйозно вплинути на методи та механізми економічного зростання територій.

Процеси соціально-економічного розвитку сьогодення потребують врахування положень концепції сталого розвитку, яка актуалізувалася та остаточно сформувалася після Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в липні 1992 року. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку.

Шляхом проведення низки національних та регіональних консультацій, цілі сталого розвитку, затверджені ООН, було адаптовано для України з урахуванням специфіки національного розвитку з метою консолідації зусиль, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального природокористування.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Визначення завдань цілей сталого розвитку відбувалося за чотирма напрямками:

- справедливий соціальний розвиток;
- стале економічне зростання та зайнятість;
- ефективне управління;
- екологічна рівновага та розбудова стійкості.

Одним із факторів регіональних ризиків найближчого десятиліття в економічній сфері згідно з дослідженням, що викладено у «УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку», є безробіття або неповна зайнятість [9].

Закон України «Про зайнятість населення» [5] визначає безробіття як соціально-економічне явище. Проявом цього явища є нездатність реалізації права на працю та отримання заробітної плати як джерела існування.

Безробітними вважаються економічно активні (віком від 15 до 70 років) особи, які не мають заробітку чи інших доходів, що передбачені законодавством, унаслідок відсутності роботи та готові та здатні приступити до роботи (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка кількості безробітного економічно активного населення
за регіонами України*

Адміністративні одиниці України	2016 рік		2017 рік		2018 рік		Рейтинг 2018 рік	Зміна рейтингу 2016/2018
	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %	тис. осіб	у %		
Україна	1678,2	9,3	1698,0	9,5	1578,6	8,8		
Вінницька	71,0	9,7	76,5	10,7	71,6	9,9	10	-1
Волинська	49,7	11,5	52,1	12,5	47,9	11,4	4	-1
Дніпропетровська	121,7	7,9	129,2	8,5	121,5	8,0	15	1
Донецька	122,9	14,1	125,3	14,6	120,4	14,0	2	0
Житомирська	63,7	11,2	62,0	10,8	59,8	10,4	7	0
Закарпатська	56,3	10,0	58,2	10,5	56,1	10,0	9	-1
Запорізька	81,4	10,0	86,2	10,7	80,4	9,9	10	0
Івано-Франківська	53,5	8,8	51,9	8,5	47,9	7,8	17	3
Київська	53,5	6,8	51,9	6,5	51,1	6,3	20	2
Кіровоградська	53,1	12,4	52,6	12,2	49,9	11,6	3	-1
Луганська	57,0	16,0	58,3	16,6	53,2	15,1	1	0
Львівська	87,9	7,7	85,8	7,5	78,7	6,9	18	1
Миколаївська	53,3	9,7	56,3	10,3	52,8	9,6	12	1
Одеська	72,5	6,8	77,2	7,3	68,7	6,4	19	1
Полтавська	82,6	12,6	78,3	12,0	73,3	11,2	5	2
Рівненська	56,3	10,6	60,1	11,6	50,6	9,7	11	3
Сумська	48,8	9,3	48,0	9,1	46,4	8,7	13	0
Тернопільська	52,8	11,5	53,9	11,9	47,8	10,4	7	2
Харківська	84,6	6,4	80,4	6,1	70,7	5,3	22	2
Херсонська	55,9	11,2	55,0	11,1	51,3	10,3	8	1
Хмельницька	53,0	9,4	50,2	8,9	48,0	8,4	14	2
Черкаська	59,8	10,4	59,2	10,2	55,8	9,6	12	3
Чернівецька	35,7	8,7	34,8	8,4	33,0	7,9	16	1
Чернігівська	53,9	11,3	53,5	11,2	51,0	10,6	6	0
м. Київ	97,3	6,7	101,1	6,9	90,7	6,2	21	2

Джерело: [4].

Аналізуючи дані, що наведені в табл. 1, можна зазначити, що найгірші показники у сфері зайнятості у 2018 році були в Луганській, Донецькій та Кіровоградській областях, які посіли перші три позиції за рейтингом найгірших показників; найкращі – у Харківській, Київській областях та м. Києві.

Якщо порівняти з рейтингом 2016 року, то у 2018 році ситуація у сфері зайнятості дещо покращилась у Дніпропетровській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Харківській, Херсонсь-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

кій, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій областях та м. Києві; залишилась без змін – у Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Сумській та Чернігівській областях; дещо погіршилась – у Вінницькій, Волинській, Закарпатській та Кіровоградській областях.

Серед загальної кількості незайнятого населення (у 2018 році ця цифра становить 1578,6 тис. осіб, у тому числі 635,4 тис. осіб – жінки та 943,2 тис. осіб – чоловіки) [4]:

- звільнені з економічних причин – 20,7 % (у тому числі 23,7 % незайнятих жінок та 18,7 % незайнятих чоловіків);
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін – 38,0 % (у тому числі 37,6 % незайнятих жінок та 38,3 % незайнятих чоловіків);
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму – 9,5 % (у тому числі 7,1 % незайнятих жінок та 11,1 % незайнятих чоловіків);
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів – 9,8 % (у тому числі 10,3 % незайнятих жінок та 9,4 % незайнятих чоловіків);
- робота має сезонний характер – 9,4 % (у тому числі 6,5 % незайнятих жінок та 11,4 % незайнятих чоловіків);
- не зайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо – 4,7 % (у тому числі 9,51 % незайнятих жінок та 1,5 % незайнятих чоловіків);
- звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії – 1,1 % (у тому числі 0,7 % незайнятих жінок та 1,3 % незайнятих чоловіків);
- демобілізовані з військової строкової служби – 0,9 % (у тому числі 1,5 % незайнятих чоловіків);
- інші причини – 5,9 % (у тому числі 4,6 % незайнятих жінок та 6,8 % незайнятих чоловіків).

Якщо ж розглядати безробіття населення за місцем проживання, то 1063,1 тис. осіб (67,34 % від загальної кількості) припадає на міську місцевість та 515,5 тис. осіб (32,66 %) – на сільську.

Ще одним проявом деформації сучасного ринку праці є неформальна зайнятість, причому як на підприємствах формального, так і неформального сектору. Приховування реального фінансового становища призводить до уникнення сплати відрахувань та нарахувань на заробітну плату працівниками та роботодавцями, виникнення права на отримання державної допомоги особами, які не належать до числа нужденних та сприяє затягуванню економічної кризи (табл. 2).

Таблиця 2

Структура зайнятого населення за формою зайнятості у 2018 році за регіонами України

Адміністративні одиниці України	Зайняте населення у віці 15-70 років				
	усього		з нього неформально зайняте		
	тис. осіб	у % до чисельності постійного населення	усього, у % до чисельності зайнятого населення	працювали на підприємствах (у % до чисельності неформально зайнятого населення)	
				формального сектору	неформального сектору
1	2	3	4	5	6
Україна	16360,9	39,00	21,00	40,85	59,15
Вінницька	652,7	42,02	30,78	22,40	77,60
Волинська	371,1	35,94	23,12	41,02	58,98
Дніпропетровська	1402,3	43,78	15,05	80,81	19,19
Донецька	741,0	17,84	12,50	58,75	41,25
Житомирська	516,7	42,32	25,63	32,90	67,10
Закарпатська	502,4	40,06	24,66	0,73	99,27
Запорізька	732,2	42,94	21,11	42,04	57,96
Івано-Франківська	565,8	41,28	43,64	33,98	66,02
Київська	755,7	42,88	9,67	52,87	47,13

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
Кіровоградська	380,5	40,52	15,72	39,30	60,70
Луганська	298,2	13,89	31,79	26,16	73,84
Львівська	1061,2	42,39	14,21	56,10	43,90
Миколаївська	496,2	43,90	27,91	47,65	52,35
Одеська	1001,9	42,29	21,09	54,38	45,62
Полтавська	580,6	41,69	13,37	47,16	52,84
Рівненська	473,6	40,96	53,51	22,30	77,70
Сумська	485,1	44,95	30,92	27,93	72,07
Тернопільська	410,8	39,40	30,31	21,29	78,71
Харківська	1258,9	47,33	10,61	66,09	33,91
Херсонська	448,2	43,25	39,83	35,97	64,03
Хмельницька	522,0	41,38	26,51	21,46	78,54
Черкаська	522,6	43,45	19,27	46,97	53,03
Чернівецька	382,9	42,48	43,69	23,37	76,63
Чернігівська	429,7	43,09	19,36	50,60	49,40
м. Київ	1368,6	47,04	11,52	78,31	21,69

Джерело: [4].

Згідно з даними, що наведені в табл. 2:

- найбільша питома вага неформально зайнятого населення серед загальної чисельності зайнятих осіб припадає на Рівненську (53,51 %), Чернівецьку (43,69 %), Івано-Франківську (43,64 %), Херсонську (39,83 %) та Луганську (31,79 %) області, які посідають перші п'ять місць у рейтингу;

- вище середнього цей показник у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій областях;

- нижче середнього мають показник неформально зайнятого населення Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Черкаська, Чернігівська області.

- найменша питома вага неформально зайнятого населення в загальній чисельності зайнятих осіб у Київській (9,67 %), Харківській (10,61 %) областях, м. Києві (11,52 %), Донецькій (12,50 %) та Полтавській (13,37%) областях.

На особливу увагу заслуговує той факт, що частина неформально зайнятих осіб працює на підприємствах формального сектору.

- Серед лідерів (перші п'ять регіонів із найбільшою питоною вагою від загальної чисельності неформально зайнятих осіб) за кількістю таких осіб є Дніпропетровська (80,81 %) область, м. Київ (78,31 %), Харківська (66,09 %), Донецька (58,75 %) та Львівська (56,10 %) області.

- Вище середнього питома вага неформально зайнятих у формальному секторі у Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Черкаській та Чернігівській областях.

- Нижче середнього цей показник у Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Сумській, Херсонській та Чернівецькій областях.

- Найменша чисельність неформально зайнятих у формальному секторі у Закарпатській (0,73 %), Тернопільській (21,29 %), Хмельницькій (21,46 %), Рівненській (22,30 %) та Вінницькій (22,40 %) областях.

Найбільша частка неформально зайнятих осіб була задіяна в сільському, лісовому та рибному господарстві – 42,9 %; в інших галузях розподіл має такий вигляд: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 18,2 %; будівництво – 15,9 %; промисловість – 5,5 %; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 4,2 %; тимчасове розміщення й організація харчування – 2,2 %; інші види економічної діяльності – 11,1 % від усього неформально зайнятого населення.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зайнятість населення за типами робочих місць та рівнем освіти наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Зайнятість населення за типами робочих місць та рівнем освіти (у % до кількості зайнятого населення за відповідним рівнем освіти та типом робочого місця)

Рівень освіти	Формальна зайнятість	Неформальна зайнятість
Повна вища	39,4	13,3
Базова вища	1,3	1,2
Неповна вища	20,3	14,2
Професійно-технічна	23,8	33,8
Повна загальна середня	14,2	33
Базова загальна середня	1,0	4,3
Початкова загальна, немає освіти	0,0	0,2

Джерело: [4].

Тобто найбільший відсоток неформально зайнятих осіб має професійно-технічну та повну загальну середню освіту; найбільший відсоток формально зайнятих припадає на осіб, які мають повну вищу освіту (табл. 3).

За даними Державної служби статистики України, кількість вакансій по Україні у 2018 році становила 58 400 одиниць, що на 22 400 одиниць більше, ніж у 2016 році. Крім того, навантаження на одну вакансію в період з 2016 року (11 осіб на одну вакансію) зменшилося до 6 осіб на одну вакансію у 2018 році.

Серед глобальних ризиків у соціальній сфері виділяють поляризацію та диференціацію доходів населення (табл. 4) [1].

Таблиця 4

Розподіл населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму за місцем проживання (частка в чисельності населення відповідної групи)

Адміністративні одиниці України	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Рейтинг 2018 рік	Зміна рейтингу 2016/2018
Україна	51,1	34,9	27,6		
Вінницька	58,8	47,2	45,3	8	13
Волинська	75,1	65,9	49,8	5	1
Дніпропетровська	62,6	45,0	25,4	22	-2
Донецька	68,0	52,5	39,9	12	0
Житомирська	77,6	61,3	55,8	1	4
Закарпатська	58,5	51,6	48,5	7	15
Запорізька	64,9	51,3	35,0	18	-1
Івано-Франківська	73,0	42,7	41,5	11	3
Київська	67,4	56,6	47,0	8	6
Кіровоградська	63,3	42,3	32,2	19	0
Луганська	71,7	56,7	43,0	9	1
Львівська	57,4	45,9	30,9	20	3
Миколаївська	65,6	54,5	41,7	10	5
Одеська	48,5	41,5	29,2	21	3
Полтавська	65,0	45,8	38,8	14	2
Рівненська	79,2	64,2	55,2	2	0
Сумська	70,5	61,5	53,3	3	8
Тернопільська	77,9	51,1	39,3	13	-9
Харківська	67,5	45,0	35,5	17	4
Херсонська	64,2	53,9	48,8	6	12
Хмельницька	79,4	52,1	52,2	4	3
Черкаська	78,1	51,9	47,6	7	4
Чернівецька	73,4	57,1	37,9	15	8
Чернігівська	72,5	48,3	36,7	16	6
м. Київ	44,2	29,2	20,5	23	2

Джерело: [1].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Зважаючи на дані, наведені в табл. 4, бачимо, що у 2018 році найменша частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче за фактичний прожитковий мінімум припадала на м. Київ, Дніпропетровську та Одеську області; найбільша частка – на Житомирську, Рівненську та Сумську області.

Порівняно з рейтингом 2016 року ситуація з розподілом населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму за місцем проживання покращилась у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях і в м. Києві; погіршилася в Дніпропетровській, Запорізькій та Тернопільській областях; залишилася без змін – у Донецькій, Кіровоградській та Рівненській областях.

Попри те, що частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму протягом 2016–2018 років скоротилася майже вдвічі (на 46 % у 2018 році порівняно із 2016 роком), самооцінка домогосподарствами рівня своїх доходів усе ще залишається на низькому рівні.

Так, у 2018 році серед усіх домогосподарств України [8]:

- 3,5 % не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування – найгірша ситуація згідно з даними Державної служби статистики була в Закарпатській (49,8 %), Херсонській (26,0 %) та Сумській (10,2 %) областях; у Львівській та Рівненській областях така категорія домогосподарств відсутня, у Житомирській, Київській, Полтавській областях частка таких домогосподарств становить 0,1 %, у Миколаївській області та м. Київ – 0,2 %, а в Івано-Франківській області – 0,3 %, що є найменшими серед регіонів;

- 40,2 % домогосподарств постійно відмовляли у найнеобхіднішому, крім харчування, – найвищим цей показник був у Івано-Франківській (98,1 %), Сумській (78,6 %) та Вінницькій (78,4 %) областях; найменша частка таких домогосподарств припадає на Львівську (15,1 %), Чернівецьку (20,0 %) та Київську (20,6 %) області;

- 47,6 % домогосподарств України вважають, що рівень їхніх доходів є достатнім, але заощаджень не робили – вищим за 50 % цей показник є у Львівській (77,8 %), Київській (77,3 %), Чернівецькій (67,9 %), Кіровоградській (67,7 %), Житомирській (67,6 %), Рівненській (65,5 %), Одеській (63,3 %), Полтавській (62,1 %), Хмельницькій (56,9 %), Волинській (56,7 %) областях та м. Києві (63,6 %);

- 8,7 % вважали свій дохід достатнім та навіть мали змогу робити заощадження – 31,6 % домогосподарств Дніпропетровської області, 27,3 % – Луганської, 14,6 % – Черкаської та 14,5 % – Закарпатської областей; домогосподарства Вінницької та Івано-Франківської областей заощаджень не робили.

Проаналізувавши дані, що наведені у таблиці 5 зазначимо, що в середньому по Україні витрати на продовольчі товари для одного домогосподарства на місяць становлять близько 50 %.

Найвищим цей показник є у Донецькій (60,9 %), Одеській (57,9 %), Хмельницькій (55,1 %), Львівській (55,0 %) та Житомирській (54,5 %) областях.

Найменші витрати на продовольчі товари в структурі грошових витрат домогосподарств у 2018 році зафіксовано в Луганській (41,7 %), Чернівецькій (43,3 %), Запорізькій (43,4 %), Тернопільській (44,9 %) та Івано-Франківській (45 %) областях.

За законом Енгеля існує закономірність зміни структури витрат домогосподарств залежно від зростання отримуваного ними доходу. При зростанні доходів питома вага витрат на продукти харчування знижується, частка витрат на непродовольчі товари та послуги дещо підвищується, значно зростає частка витрат на задоволення культурних та освітніх потреб, з'являється можливість використання частини грошових коштів як капіталу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

За даними, наведеними в табл. 5, регіони України поділяються на 7 груп залежно від зміни структури витрат домогосподарств:

1) зростання витрат на продовольчі товари поряд зі зниженням частки витрат на непродовольчі товари та послуги; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам; інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Вінницька область (+2,4; -0,7; -0,2; -1,5 % відповідно);

2) зростання витрат на продовольчі та непродовольчі товари і послуги поряд із зниженням частки витрат на грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам; інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Житомирська (+3,1; +4,4; -1,7; -5,7 % відповідно), Сумська (+1,1; +4,9; -0,8; -5,2 % відповідно) області та м. Київ (+1,6; +1,3; -2,8; -0,1 % відповідно);

3) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам; інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Кіровоградська (-1; +1,9; -0,1; -0,8 % відповідно) та Рівненська (-1,5; +4,2; -0,6; -2,1 % відповідно) області;

4) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги та грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла):

Одеська (-0,1; +1; +0,4; -1,3 % відповідно), Полтавська (-2,6; +1,3; +1,5; -0,2 % відповідно) та Херсонська (-2,3; +2; +1,5; -1,2 % відповідно) області;

5) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари та грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам:

Львівська (-2,2; +2,3; -0,7; +0,6 % відповідно), Миколаївська (-1,3; +1,2; -0,1; +0,2 % відповідно), Тернопільська (-6,1; +2,9; -0,1; +3,3 % відповідно), Хмельницька (-0,7; +1,5; -1,3; +0,5 % відповідно) та Чернігівська (-4; +1,6; -0,7; +3,1 % відповідно) області;

6) зростання витрат на непродовольчі товари і послуги; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) поряд із зниженням частки витрат на продовольчі товари:

Дніпропетровська (-5,1; +0,7; +0,2; +4,2 % відповідно), Запорізька (-4,9; +2,6; +0,4; +1,9 % відповідно), Івано-Франківська (-4,5; +3,1; +1; +0,4 % відповідно), Київська (-2,3; +2; 0; +0,3 % відповідно), Харківська (-3,1; +0,3; +0,8; +2 % відповідно), Черкаська (-6,4; +0,3; +0,6; +5,5 % відповідно) та Чернівецька (-5,7; +2,5; +0,8; +2,4 % відповідно) області;

7) зростання витрат на; грошову допомогу родичам, друзям та іншим особам та інші витрати (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) поряд із зниженням частки витрат на продовольчі й непродовольчі товари і послуги:

Волинська (-2,9; -0,8; +1,4; +2,3 % відповідно), Донецька (-1,4; -0,6; +0,4; +1,6 % відповідно), Закарпатська (-0,9; -2,9; +0,4; +3,4 % відповідно) та Луганська (-2,1; -1,4; +0,5; +3 % відповідно) області.

Таблиця 5

Динаміка структури грошових витрат домогосподарств за регіонами України
(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, у %)

Адміністративні одиниці України	Споживчі витрати						Грошова допомога, родичам друзям та іншим особам			Інші витрати (особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти будівництво житла)		
	Продовольчі товари			Непродовольчі товари та послуги								
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Україна												
Вінницька	50,1	49,0	52,5	38,3	38,9	37,6	5,0	4,9	4,8	6,6	7,2	5,1
Волинська	52,3	49,2	49,4	38,3	39,8	37,5	2,0	2,8	3,4	7,4	8,2	9,7
Дніпропетровська	55,4	54	50,3	37,2	37,6	37,9	2,3	2,7	2,5	5,1	5,7	9,3
Донецька	62,3	60,5	60,9	33,6	31,9	33,0	1,8	1,8	2,2	2,3	5,8	3,9
Житомирська	51,5	53,4	54,5	32,5	37,2	36,9	5,1	3,8	3,4	10,9	5,6	5,2
Закарпатська	48,5	50,5	47,6	43,7	40,9	40,8	1,9	1,9	2,3	5,9	6,7	9,3
Запорізька	48,3	45,8	43,4	41,0	40,2	43,6	3,	3,4	3,4	7,7	10,6	9,6
Івано-Франківська	49,5	46,8	45,0	42,8	44,0	45,9	3,5	3,5	4,5	4,2	5,7	4,6
Київська	55,3	53,8	53,0	40,1	40,0	42,1	2,4	2,7	2,4	2,2	3,5	2,5
Кіровоградська	50,6	50,3	49,6	40,7	41,0	42,6	3,0	4,0	2,9	5,7	4,7	4,9
Луганська	43,8	46,8	41,7	41,4	38,4	40,0	4,2	3,6	4,7	10,6	11,2	13,6
Львівська	57,2	56,6	55,0	36,3	37,9	38,6	2,9	2,4	2,2	3,6	3,1	4,2
Миколаївська	50,8	49,2	49,5	38,9	40,1	40,1	2,9	2,0	2,8	7,4	8,7	7,6
Одеська	58,0	55,1	57,9	37,9	40,9	38,9	1,3	1,5	1,7	2,8	2,5	1,5
Полтавська	52,3	50,2	49,7	41,1	42,6	42,4	2,7	2,7	4,2	3,9	4,5	3,7
Рівненська	53,3	54,8	51,8	35,7	37,1	39,9	2,9	2,4	2,3	8,1	5,7	6,0
Сумська	47,4	47,3	48,5	34,0	37,9	38,9	5,7	4,4	4,9	12,9	10,4	7,7
Тернопільська	51,0	44,3	44,9	40,0	43,3	42,9	3,4	2,5	3,3	5,6	9,9	8,9
Харківська	49,6	51,3	46,5	43,5	43,1	43,8	1,8	2,5	2,6	5,1	3,1	7,1
Херсонська	55,7	55,2	53,4	37,3	37,3	39,3	2,5	2,6	4,0	4,5	4,9	3,3
Хмельницька	55,8	51,3	55,1	34,2	38,9	35,7	5,2	4,1	3,9	4,8	5,7	5,3
Черкаська	57,2	52,1	50,8	32,8	34,4	33,1	2,9	3,8	3,5	7,1	9,7	12,6
Чернівецька	49,0	42,9	43,3	36,8	38,9	39,3	2,6	3,3	3,4	11,6	14,9	14,0
Чернігівська	51,3	48,3	47,3	35,3	35,5	36,9	5,9	5,8	5,2	7,5	10,4	10,6
м. Київ	51,9	54,3	53,5	41,2	42,7	42,5	5,2	1,6	2,4	1,7	1,4	1,6

Джерело: [1].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Тобто зниження частки витрат на продовольчі товари зі зростанням інших витрат (на особисте підсобне господарство, купівля акцій, сертифікатів, вклади до банків, аліменти, будівництво житла) у 2018 році спостерігалось у 64 % регіонів України.

Поряд зі зростанням у 2018 році кількості вакансій порівняно з 2016 роком та використання наявних інструментів управління зайнятістю, та соціального захисту, серед домогосподарств України залишається така їх частка, що покладає відповідальність за власний добробут повністю або переважно на державу (табл. 6).

Таблиця 6

*Розподіл домогосподарств щодо їх відповідальності за власний добробут
(частка домогосподарств % із загальної кількості)*

Адміністративні одиниці України	Повністю держава		Переважно держава		Як держава, так і вони самі		Переважно вони		Виключно вони	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Україна	9,6	10,0	17,2	16,6	61,4	62,3	9,2	9,1	2,6	2,0
Вінницька	6,2	10,2	21,2	21,8	62,5	57,3	9,6	10,6	0,5	0,1
Волинська	1,7	5,0	13,2	14,8	57,8	53,9	23,3	20,1	4,0	6,2
Дніпропетровська	7,2	11,9	22,5	19,1	60,1	57,7	7,9	9,8	2,3	1,5
Донецька	12,5	10,8	19,3	15,9	57,3	64,6	9,2	7,5	1,7	1,2
Житомирська	6,1	10,0	18,1	15,6	65,0	66,6	8,8	4,8	2,0	3,0
Закарпатська	11,4	12,6	9,5	9,6	67,9	72,5	6,1	5,3	5,1	-
Запорізька	12,6	14,3	23,8	17,7	49,7	52,6	11,3	13,0	2,6	2,4
Івано-Франківська	13,1	8,6	23,9	18,9	50,9	71,4	11,9	1,1	0,2	-
Київська	11,2	6,4	17,5	13,5	54,9	63,8	5,9	9,8	10,5	6,5
Кіровоградська	7,6	5,9	7,1	11,5	72,9	66,9	9,5	15,3	2,9	0,4
Луганська	13,9	9,7	15,1	12,1	61,6	73,2	7,4	3,9	2,0	1,1
Львівська	6,3	6,3	16,7	21,6	65,9	62,3	9,8	8,8	1,3	1,0
Миколаївська	10,0	11,8	14,6	14,5	63,3	62,2	8,7	7,8	3,4	3,7
Одеська	17,2	9,4	18,3	17,2	49,1	62,2	13,0	8,3	2,4	2,9
Полтавська	8,4	15,2	17,3	16,9	65,4	54,4	6,7	11,4	2,2	2,5
Рівненська	7,0	5,3	16,9	25,9	68,6	60,2	3,8	5,8	3,7	2,8
Сумська	9,1	12,9	17,6	21,3	67,5	61,3	5,7	4,5	0,1	-
Тернопільська	1,4	0,7	11,6	13,3	72,5	71,0	9,6	10,5	4,9	4,5
Харківська	18,2	21,0	22,0	21,2	52,8	49,8	4,6	7,4	2,4	0,6
Херсонська	12,2	9,8	22,2	17,1	59,1	62,5	6,1	10,1	0,4	0,5
Хмельницька	4,5	6,1	11,3	14,9	62,1	60,7	18,9	16,5	3,2	1,8
Черкаська	6,1	8,2	12,2	11,2	65,3	67,5	15,9	11,2	0,5	1,9
Чернівецька	9,8	9,8	22,8	17,2	63,3	69,6	4,1	3,0	-	0,4
Чернігівська	14,0	8,2	17,4	20,5	62,9	64,5	5,4	2,3	0,3	4,5
м. Київ	3,2	5,2	6,6	6,5	75,6	73,1	9,6	12,8	5,0	2,4

Джерело: [8].

Проаналізувавши дані табл. 6, спостерігаємо зростання частки домогосподарств, які покладають відповідальність за свій добробут на державу та відповідне зниження особистої відповідальності за цим критерієм. Причини такої тенденції – різноманітні: зростання кількості осіб, які досягли пенсійного віку, погіршення стану здоров'я, наявність

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

малолітніх дітей, неможливість адаптуватися до нових вимог ринку праці внаслідок поширення цифрових технологій тощо. Зростання частки цієї категорії домогосподарств актуалізує необхідність удосконалення інституціональних механізмів, які сформовані шляхом взаємозв'язку з комплексом зовнішніх і внутрішніх складових інституціонального середовища й охоплюють всі аспекти динаміки змін причинних залежностей та їх включення до концепції сталого розвитку країни [6].

Щодо третього елементу системи сталого регіонального розвитку – охорони навколишнього середовища, то заслуговує на увагу структура витрат на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування у 2018 році. Згідно з даними Державної служби статистики України [3], із загального обсягу фінансування 86,9 % є власними коштами підприємств та організацій; 6,7 % – припадає на кошти державного та місцевих бюджетів; 6,4 % – є іншими джерелами фінансування. Екологічна проблема стає дедалі більш значущою в житті сучасної людини та в забезпеченні гідного рівня її добробуту. Зв'язок між потребами людини та відновленням нею використаного навколишнього природного середовища й ресурсів постійно зростає. Недооцінка екологічної обумовленості економіки та поширення практики неформальної зайнятості призводить до зниження сукупних національних витрат щодо збереження якості природного середовища. Натомість розглядаючи соціально-економічні чинники розвитку людини та її здоров'я як ключові аспекти концепції сталого розвитку стає зрозумілим зміщення акцентів на зв'язок соціально-економічних факторів зі станом довкілля.

Висновки та пропозиції. Розглядаючи регіон як складну природну та соціально-економічну систему, що розвивається під впливом низки факторів, серед яких природні, соціальні, економічні та інші, випадкові фактори, стає зрозумілим, що управління за цілями сталого розвитку та оцінювання ефективності вимагають розробки певних індикаторів. Проведений аналіз з оцінювання рівномірності соціального та економічного регіонального розвитку України дозволив здійснити упорядкування індикаторів рівномірності розвитку, провести порівняння їхньої збалансованості та виявити динаміку змін сталості розвитку за кожним регіонам країни.

Низка індикаторів, що проаналізовані під час дослідження – кількість безробітного економічно активного населення, структура зайнятого населення за формою зайнятості, зайнятість за типами робочих місць та рівнем освіти, розподіл населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, динаміка структури грошових витрат домогосподарств, розподіл домогосподарств щодо їх відповідальності за власний добробут – зазвичай неможливо використовувати для інтерпретації змін, натомість вони дозволяють робити висновки щодо тенденцій змін чи їх зародження у складових сталого розвитку регіонів України, оскільки діагностика сталості розвитку регіонів вказує на те, що проблеми незбалансованості зароджуються та проявляють себе спочатку на регіональному рівні та значно пізніше створюють тенденції та виходять на загальнонаціональний рівень.

За результатами дослідження неоднорідність сталого регіонального розвитку виявляється як на рівні конкретного регіону, так і в порівнянні з іншими, що спричиняє зміни у структурі економіки та вимагає певної активізації соціально-економічної державної політики. Для того щоб негативні тенденції не призводили до спаду розвитку та криз, необхідно оптимізувати інституціональні механізми регулювання регіонального розвитку, обґрунтувати систему стимулів та мотивації в процесі децентралізації владних повноважень органів державної влади, місцевого самоврядування, створених територіальних громад щодо соціально-економічного зростання територій, активізувати інноваційно-інвестиційну діяльність, розвиток регіональних ринків на основі стратегії їх конкурентоспроможності, сприяти вирівнюванню регіонального розвитку на основі

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

позитивних тенденцій та сталості структурних зрушень. Пошуку моделі соціально-економічного розвитку регіону з позиції сталості на основі вимог міжнародних стандартів щодо прогнозування тренду регіонального розвитку будуть присвячені наступні наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 379 с.
2. Декларація Ріо-де Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку № 995_455 від 14.06.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
3. Довкілля України за 2018 рік: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 2014 с.
4. Економічна активність населення України 2018: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 205 с.
5. Про зайнятість населення: Закон України № 5067-VI від 05.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-175>.
6. Оліфіренко Л., Коваль К. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1(13). С. 7–16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16.
7. Регіони України 2019. Ч. I: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 309 с.
8. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2019. 78 с.
9. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

References

1. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2018 rotsi: statystychnyi zbirnyk [Costs and resources of households in Ukraine in 2018: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia Rio-de Zhaneiro shchodo navkolyshnoho seredovyshcha ta rozvytku [Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development]. № 995_455 (June 14, 1992). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
3. *Dovkillia Ukrainy za 2018 rik: statystychnyi zbirnyk [Environment of Ukraine for 2018: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
4. *Ekonomichna aktyvnist naseleння Ukrainy 2018: statystychnyi zbirnyk [Economic Activity of the Population of Ukraine 2018: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
5. Pro zainiatist naseleння [About employment of the population]. № 5067-VI (05.07.2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-175>.
6. Olifirenko, L., Koval, K. (2018). Makroekonomichni aspekty reformuvannya systemy sotsialnoho zakhystu naseleння v realizatsii stratehii podolannya bidnosti v Ukraini [Macroeconomic aspects of the reforming of social protection system of the population in the implementation of the strategy of poverty elimination in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1(13), 7–16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16 [in Ukrainian].
7. *Rehiony Ukrainy 2019. Chastyna I: statystychnyi zbirnyk [Regions of Ukraine 2019. Part I: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
8. *Samootsinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv: statystychnyi zbirnyk [Self-assessment the level of their income by the households of Ukraine: statistical compilation]* (2019). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
9. *UKRAINE 2030: Doktryna zbalansovanoho rozvytku [UKRAINE 2030: The Doctrine of Balanced Development]* (2017) (2nd ed.). Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].

Оліфіренко Лілія Дмитрівна – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Олифиренко Лилия Дмитриевна – доктор наук по государственному управлению, доцент, профессор кафедры менеджмента и государственного управления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Olifrenko Liliia – Doctor of Public Administration, PhD, Professor of Department of Management and Public Services, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: liliyaforever11@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9187-1749>

ResearcherID: F-7170-2016

Коваль Крістіна Павлівна – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Коваль Кристина Павловна – аспірант кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Koval Kristina – PhD student of Department of Management and Public Services, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: kristy80kv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3796-6653>

ResearcherID: AAI-2121-2019

УДК 37.014.542+378

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-278-288

Оксана Ломоносова

ОРГАНІЗАЦІЯ МОНІТОРИНГУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оксана Ломоносова

ОРГАНИЗАЦИЯ МОНИТОРИНГА И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Oksana Lomonosova

ORGANIZATION OF MONITORING AND FORECASTING OF REGIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEMS DEVELOPMENT

У статті обґрунтована необхідність забезпечення основних стейкхолдерів вищої освіти об'єктивною інформацією про стан і розвиток регіональної вищої школи, що має важливе значення для підвищення обґрунтування управлінських рішень, які приймаються. Це вимагає організації безперервного моніторингу та прогнозування змін регіональних ринків освітніх послуг вищої освіти. Комплекс досліджень повинний включати аналіз, оцінку та прогнозування процесів, що відбуваються у вищій освіті регіону, а також на ринку праці. Показано, що організація дієвого моніторингу можлива лише за умов тісної взаємодії регіональних закладів вищої освіти, органів державної влади й місцевого самоврядування. Роль останніх полягає у визначенні напрямів розвитку регіонального ринку праці та прогнозуванні змін на ньому. На прикладі Херсонської області показано, що можливою організаційною формою, яка дає змогу виконувати необхідні дослідження, може бути науково-дослідний центр моніторингу, що створюється при органах державної влади.

Ключові слова: економіка знань; людський капітал; підготовка кадрів; регіон; вища освіта; моніторинг вищої освіти; прогнозування вищої освіти.

Табл.: 1. Бібл.: 16.

В статье обоснована необходимость обеспечения основных стейкхолдеров высшего образования объективной информацией о состоянии и развитии региональной высшей школы, что имеет важное значение для обоснования принимаемых управленческих решений. Это требует организации непрерывного мониторинга и прогнозирования изменений региональных рынков образовательных услуг высшего образования. Комплекс исследований должен включать анализ, оценку и прогнозирование процессов, происходящих в высшем образовании региона, а также на рынке труда. Показано, что организация действенного мониторинга возможна лишь при условии тесного взаимодействия региональных высших учебных заведений, органов государственной власти и местного самоуправления. Роль последних состоит в определении направлений развития регионального рынка труда и прогнозировании изменений на нем. На примере Херсонской области показано, что возможной организационной формой, которая позволяет проводить необходимые исследования, может быть научно-исследовательский центр мониторинга, который создается при органах государственной власти.

Ключевые слова: экономика знаний; человеческий капитал; подготовка кадров; регион; высшее образование; мониторинг высшего образования; прогнозирование высшего образования.

Табл.: 1. Библ.: 16.

The need for appropriate providing the leading stakeholders of higher education with objective information about the local universities' status and development is justified, which is important for making managerial decisions. It requires continuous monitoring and forecasting of the changes at the regional educational services markets in higher education. A complex of studies should include analysis, assessment, and forecasting of processes in higher education of the region, as well as in the labor market. It is shown that effective monitoring is possible only under the condition of close interaction of local higher education institutions, state authorities, and local self-government. The role of the latter is to determine the directions of the regional labor market development and to forecast its changes. On the example of the Kherson region, it is shown that a research and development monitoring center, established by the state authorities, may be a possible organizational form that allows performing the necessary research.

Keywords: knowledge economy; human capital; personnel training; region; higher education; monitoring in higher education; forecasting in higher education.

Table: 1. References: 16.

JEL Classification: I25; J24; J44; O21; P41; R11

Постановка проблеми. Однією з важливих та невирішених проблем вищої освіти є прогнозування та планування підготовки фахівців. Прогнози та плани повинні хоча б індикативно визначати, фахівці за якими рівнями вищої освіти та спеціальностями і в якій кількості будуть необхідні через певний час. Особливо гострим є регіональний аспект цієї проблеми. Головним виступає завдання забезпечення господарського комплексу кваліфікованими кадрами, компетенції яких відповідають вимогам сучасної еконо-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

міки. Причому ці вимоги невинно зростають і стрімко змінюються. Не менше значення в цей час має і задоволення потреб населення в освіті безвідносно до потреб регіональної економіки. Водночас нині структури, які б проводили постійне спостереження за розвитком регіональних систем вищої освіти та трансформаціями ринків праці регіонів, складала відповідні прогнози та здійснювали належне регулювання відсутні. У вирішенні цієї проблеми, на наш погляд, головна роль повинна відводитися місцевим органам державної влади та самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про постійно зростаючий інтерес закордонних і вітчизняних науковців до питань, що стосуються стану, тенденцій та перспектив розвитку вищої освіти в сучасному світі. Зокрема, ці питання розглядали такі закордонні дослідники, як Л. Бадроуз, Б. Джонстоун, Т. Парсонс, Г. Хаус, М. Фуллан та інші. Значну увагу цій суспільно значущій проблемі надавали у своїх працях вітчизняні науковці В. Андрущенко, М. Згуровський, В. Кремень, І. Мусієнко, С. Ніколаєнко, Т. Оболенська, В. Парсяк. Питання прогнозування та планування підготовки кадрів із вищою освітою розглядали у своїх працях такі науковці, як Л. Антошкіна, О. Бріт, В. Гапон, О. Григор'єва, Т. Огаренко, В. Сафонова.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри на чисельні публікації дослідників і актуальність розглядуваної проблеми, питання організації прогнозування та планування розвитку регіональних систем вищої освіти, роль органів державної влади й самоврядування в організації забезпечення потреб господарського комплексу регіону в компетентних фахівцях залишаються висвітленою недостатньо.

Мета статті. Завдання статті – сформулювати пропозиції щодо підходів до організації моніторингу регіонального ринку праці та прогнозування майбутніх потреб господарського комплексу регіону в кваліфікованих кадрах.

Виклад основного матеріалу. Економіка регіону є частиною як національної, так і світової економіки. Усі найбільш характерні тенденції розвитку економічних відносин як у всьому світі, так і в окремій країні певною мірою визначають стан і напрями майбутнього розвитку економіки регіону. Це повинно враховуватися місцевими органами державної влади й самоврядування, а також закладами вищої освіти (ЗВО) регіону при організації підготовки кадрів для господарського комплексу регіону та регулюванні освітніх процесів.

Результати досліджень закордонних і вітчизняних науковців-економістів свідчать, що об'єктивний і природний процес сучасного розвитку світової економіки характеризується певними особливостями й тенденціями, серед яких найбільш важливими є [1, с. 7]:

- інформатизація суспільних, зокрема економічних відносин;
- пришвидшення темпів науково-технічного прогресу, інноваційного розвитку;
- підвищення ролі інтелектуального капіталу, перехід до економіки знань;
- зростання ролі людського фактору на виробництві, перетворення його творчого потенціалу на основне джерело економічного розвитку;
- глобалізація економічних відносин та зростання ролі уніфікації макро-, мезо- та мікроекономічної політики, здатності фахівців до роботи у відкритому світовому економічному просторі та ін.

Економіка знань, яка породжена загальносвітовим процесом інформатизації та всезростаючими темпами розвитку науки та технологій, вимагає від підприємств зосередження на забезпеченні конкурентоспроможності продукції свого виробництва, передусім, – на виробництві високоякісних знаньмістких товарів і послуг. Нова парадигма економіки передбачає застосування знань власників бізнесу, фахівців, робітників як базового капіталу економічного розвитку, фундаменту конкурентоспроможності на відкритому ринку.

Під впливом розвитку господарського комплексу регіону повинно змінюватися співвідношення між екстенсивними та інноваційними галузями (зрозуміло – що на користь інноваційних), високими темпами має відбуватися науково-технічне оновлення та покращення технологічної структури виробництва з активним впровадженням нововведень, раціоналізацією виробництва, зменшенням його ресурсомісткості. Якісні зрушення в господарському комплексі під впливом інноваційних факторів на регіональному ринку праці відбуваються в напрямі збільшення питомої ваги працівників розумової праці, насамперед із вищою освітою, винахідників раціоналізаторів, новаторів виробництва в загальній кількості зайнятих. На регіональному ринку праці зростатиме питома вага працівників інформаційних галузей, висококваліфікованих працівників тощо [1, с. 23].

Характерною особливістю поточного часу є прискорення накопичення суспільством знань і темпів оновлення виробництва. Подвоєння обсягу знань на початку ХХ сторіччя відбувалося кожні 30 років, у 1970-і роки – кожні 7 років, на початку ХХІ сторіччя – кожні 5 років [2, с. 30; 3, с. 153]. Це означає, що, по-перше, здобувачі вищої освіти за короткий термін мають опанувати основи обраної професії, підвалини якої були сформульовані впродовж багатьох поколінь теоретиків і практиків. По-друге, випускники ЗВО, які здобули рівень магістра, навчаючись протягом 5 років, практично одразу після закінчення навчання повинні оновлювати свої знання. Крім того, при формуванні креативної економіки дедалі більшого значення має оволодіння студентами надпрофесійних компетенцій, таких як загальна культура, креативність, комунікабельність і здатність до роботи в команді, інноваційність, готовність і здатність вчитися протягом усього життя тощо.

Таким чином, випускники сучасного ЗВО повинні бути готовими працювати в умовах, що диктуватимуться прийдешньою економікою. Вони мають легко та швидко адаптуватися до постійно змінюваних умов. Цим і визначається необхідність змін в організації регіональної системи освіти населення та навчального процесу в закладах освіти.

У ЗВО, наприклад, Херсонської області, відбуваються певні позитивні зміни у сфері підготовки кадрів для майбутньої економіки. Зокрема, уточнюються спеціальності підготовки фахівців, удосконалюються методи викладання дисциплін [4]. Університети переорієнтовуються на новітні форми навчання, методи формування професійних компетентностей випускників. Значного поширення набуває студентоцентризований підхід до навчання, на базі якого у здобувачів вищої освіти формується креативне мислення, критичність та інноваційність, професійна комунікабельність та інші риси, необхідні фахівцю для успішної діяльності у швидко змінюваних та невизначених умовах на різних рівнях господарювання. Подальшого розвитку набуває диверсифікація підготовки фахівців, хоча це і підсилює проблеми, пов'язані зі створенням малокомплектних академічних груп студентів [5].

Ці, а також інші зміни, що відбуваються у ЗВО, є їх реакцією на вплив зовнішнього середовища. Він зумовлений двома групами чинників. Перша – чинники, пов'язані з проблемами вищої освіти України, певна частина яких притаманна також і вищій освіті Європи та США [6, с. 140-142]. Друга група чинників породжена необхідністю задоволення нових вимог до підготовки фахівців, продиктованими сучасним розвитком світової економіки.

Нова економіка потребує і нового розуміння мети, завдання, змісту освіти, у тому числі й вищої. Їх формування відповідно до вимог нової економіки – багатоскладний процес. Проблема полягає в тому, щоб в умовах швидких змін і високих темпів розвитку економіки та суспільства загалом готувати фахівців для майбутньої економіки потрїбно вже сьогодні.

Отже, підготовка сучасних фахівців вимагає від ЗВО орієнтації не тільки на поточні, але й на перспективні запити. Тому організація сучасного навчального процесу має будуватися на таких принципах [7]:

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

– єдність освіти з наукою та виробництвом, що є запорукою досягнення мети – підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях;

– відповідність знань і вмінь, практичних навичок випускника ЗВО вимогам практичної економіки, що безперервно, високими темпами розвивається;

– відповідність навчального процесу вимогам трансформаційного процесу, що відбувається у вищій школі України;

– заглиблення здобувача вищої освіти в інформаційне поле обраної ним спеціальності та формування його здатності орієнтуватися у фактично безмежному інформаційному полі спеціальності, вести пошук, здійснювати селекцію, відбір актуальної та вивірної практичної інформації.

Для успішного вирішування завдань, що стоять перед економікою, у тому числі з поглядом у майбутнє, слід забезпечувати інтеграцію освіти, науки та бізнесу через встановлення тісної взаємодії місцевих університетів, підприємств, організацій та установ для підготовки кваліфікованих кадрів для виробництва, інтенсифікації трансферу наукових досягнень і спеціальних знань із освітньої та наукової до виробничої сфери. Це передбачає вирішення багатьох завдань із реформування регіональної системи кадрового забезпечення інноваційного розвитку місцевого господарського комплексу. До них, на думку Ж. М. Авілової, належать [8, с. 122–123]:

– випереджальне визначення потреб господарського комплексу в кадрах, компетенції яких відповідатимуть вимогам інноваційної економіки, економіки знань;

– створення умов для залучення кадрових ресурсів у регіональну інноваційну систему та формування стійких зовнішніх зв'язків, що забезпечили б участь фахівців в управлінні інноваційною діяльністю регіону;

– якісне оновлення структури, змісту і технологій професійної освіти;

– розвиток системи перенавчання працівників, що вивільнені, а також незайнятого населення.

До цього слід також додати:

– формування стабільних довготривалих відносин між суб'єктами освітньої та виробничої сфер, які б забезпечували конкурентоспроможність підприємств;

– створення передумов для комерціалізації наукових досягнень і тим самим – фундаменту для самофінансування інноваційної, науково-технічної та винахідницької діяльності;

– структурну перебудову, що передбачає підвищення частки наукомістких, високотехнологічних галузей, а також видів діяльності, які стимулюють їхній розвиток;

– навчання керівних кадрів, фахівців, бізнесменів сучасним методам управління інтелектуальним капіталом підприємств.

Складним і відповідальним завданням є визначення вектора розвитку регіональних ЗВО. Це пояснюється тим, що економіка регіону при формуванні кадрового потенціалу в сучасних умовах може розраховувати тільки на свої власні можливості. Фахівці за всіма необхідними спеціальностями сьогодні можуть бути підготовлені лише в місцевих ЗВО. З тих абітурієнтів, що виїжджають на навчання до інших, здебільшого великих міст України та за кордон, назад повертаються одиниці, а запрошувати фахівців з інших регіонів досить складно або взагалі неможливо. Крім того, досить часто відсутні зрозумілі орієнтири розвитку регіональної економіки. Це ще більше ускладнює підготовку фахівців, які будуть затребувані через чотири або п'ять років.

Для успішного вирішення завдань, що стоять перед регіональною економікою, зокрема з поглядом у майбутнє, налагодження ефективного регулювання регіональних систем вищої освіти, насамперед необхідно забезпечити підприємства, організації, урядо-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ві установи, громадськість, а також інших користувачів об'єктивною інформацією щодо стану та розвитку вищої школи. Повна, своєчасна та достовірна інформація про стан і розвиток місцевих ЗВО, зміни в уподобанні споживачів освітніх послуг вищої освіти, очікувану чисельність фахівців з вищою освітою за різними спеціальностями та освітніми програмами в наступні роки повинна відігравати важливу й навіть вирішальну роль при обґрунтуванні управлінських рішень, пов'язаних із вищою освітою.

Отримання необхідної інформації вимагає організації безперервного моніторингу регіональних ринків освітніх послуг вищої освіти. Такий моніторинг має забезпечувати аналіз стану справ у регіональній системі вищої освіти, давати змогу швидко і правильно оцінювати процеси, що відбуваються, прогнозувати зміни та своєчасно вносити необхідні корективи в діяльність навчальних закладів, визначати пріоритети в їхньому розвитку, фінансуванні тощо [9, с. 114]. Обов'язковим є виконання комплексу досліджень, які включають аналіз, оцінку, а також прогнозування процесів, що відбуваються у вищій освіті регіону та на ринку праці.

Це дасть можливість підвищити рівень якості інформації, що отримують користувачі, більшою мірою задовольняти їхні потреби за рахунок надання не просто інформації, а підсумків аналізу та результатів прогнозу. Своєчасне передбачення необхідності змін у підготовці фахівців має сприяти значному підвищенню ефективності регіональних систем вищої освіти.

Результати регіонального моніторингу можуть використовуватися при формуванні концепцій, програм і планів розвитку вищої освіти, контролі реалізації державної політики у сфері вищої освіти регіону, вирішенні питань оптимізації мережі ЗВО та їхніх відокремлених структурних підрозділів, проведення експертного оцінювання доцільності створення в регіоні нових ЗВО, внесенні до Міністерства освіти і науки України пропозицій, спрямованих на поліпшення функціонування ЗВО регіону.

Не менш важливим є моніторинг регіональних ринків праці. ЗВО, незважаючи на досвід багаторічного вирішення проблем із формуванням контингенту здобувачів вищої освіти і наявність певних напрацювань із визначення освітніх потреб підприємств та населення, самостійно не в змозі проводити глибокий аналіз потреб регіонального ринку освітніх послуг, здійснювати чіткий прогноз потреб місцевого господарського комплексу у фахівцях відповідних рівнів вищої освіти та спеціальностей. І причина цьому не у непрофесійності організаторів підготовки фахівців, а у складності прогнозування підготовки фахівців в умовах значної невизначеності інформації про напрями розвитку регіонів, що додатково ускладнюється нестабільністю зовнішнього середовища. Так, на Херсонщині відповідь на питання про перспективну потребу у фахівцях з вищою освітою не дає і стратегія економічного й соціального розвитку регіону [10], яка неузгоджена з прогнозами та планами розвитку галузей і підприємств. Ще одна причина полягає у слабкій обізнаності ЗВО про діяльність місцевих органів влади та місцевого самоврядування. У більшості випадків відсутні належні зв'язки університетів із регіональними центрами зайнятості, які формують свої плани та прогнози, з управлінням праці та зайнятості населення Департаменту соціального захисту населення тощо.

На жаль, проблема узгодження ринку праці та ринку освітніх послуг в Україні не вирішена. Ще у 2004 році Міністерством праці та соціальної політики, Міністерством освіти і науки України, Національною академією наук України та Науково-дослідним інститутом праці та зайнятості населення були розроблені «Методичні рекомендації щодо визначення потреби у фахівцях з повною вищою освітою» [11]. Науково-дослідним інститутом соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України були розроблені «Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонального ринку праці» [12]. На жаль, ці рекомендації не були реалізовані. У цей час вони потребують суттєвого удосконалення з урахуванням вимог сьогодення.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Водночас у світі багато країн накопичили певний досвід підготовки фахівців відповідно до потреб національної економіки. При цьому дослідженням, прогнозуванням і плануванням національних та регіональних ринків освітніх послуг і ринків праці займаються державні органи, організації роботодавців, представники університетів (таблиця).

Таблиця

Організація визначення потреб у фахівцях у деяких країнах світу

Країна	Орган, що відповідає за прогнозування або планування	Питання, що досліджуються, та процеси і показники, які прогноуються або плануються
1	2	3
1. Великобританія	Інститут досліджень зайнятості	1. Попит на фахівців 2. Прогнози: - зміни структури галузей економіки; - зміни зайнятості в економіці; - розподілу зайнятості за професіями і типом зайнятості; - пропозиції на кваліфікованому ринку праці. Термін прогнозування становить 5-10 років, оновлення здійснюється кожного року
2. Німеччина	1. Інститут досліджень економічної структури	1. Дослідження зміни структури економіки 2. Прогнози: - зайнятості; - прогноз у розрізі професій і кваліфікацій (рівень компетенції); - пропозицій на ринку праці
	2. Інститут дослідження зайнятості	1. Розробка прогнозу попиту на робочу силу й прогнозу пропозиції робочої сили 2. Прогнози: - загального економічного зростання і змін в економіці в розрізі зайнятості за 22 галузями економіки; - зміни структури професійної зайнятості в кожній із 22 галузей економіки для 21 групи професій
	3. Федеральне міністерство освіти й науки 4. Проектне агентство з питань праці й технологій 5. Федеральний інститут професійної освіти та навчання; 6. Інститут досліджень з питань ринку праці та професій при Федеральному інституті зайнятості та інші структури	Дослідженням змін у професіях і вміннях
3. Франція	1. Міжнародне бюро економічних перспектив	Макроекономічні прогнози
	2. Регіональні міжгалузеві комісії з питань зайнятості	Регіональні прогнози
	3. Галузеві обсерваторії	Регіональні прогнози, які використовуються регіональними органами влади і структурами для розробки нових траєкторій навчання й закриття курсів, які не відповідають сучасним потребам
4. Бельгія	Програма стратегічних досліджень ринку праці (у межах угоди між урядом і соціальними партнерами)	1. Здійснюється опитування експертів 2. Проводяться конференції представників галузей/секторів економіки для обговорення проекту документа та заключна конференція за участю представників освітніх установ. 3. Затверджуються профілі професій, які використовуються для розробки стандартів. Щорічно готується звіт про економічну й соціальну ситуацію в країні, описання конкретної професії або групи професій

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл.

1	2	3
5. Данія	1. Міністерство праці	Пропозиції на ринку праці
	2. Міністерство бізнесу та промисловості	Тенденції та потреби з погляду попиту на ринку праці
	3. Данський технологічний інститут	Зміни ситуації у: - сфері зайнятості; - затребуваності професій; - професійному навчанні
	4. Данська економічна рада	1. Комплексний аналіз економіки 2. Зміна структури заробітної плати тощо
	5. Центральне статистичне бюро Данії	Проблеми моніторингу та прогнозів
	6. Економічна рада з питань робочого руху	
	7. Заклади вищої освіти, соціальні партнери	
	8. Регіональні ради з питань ринку праці	1. Вивчення попиту та пропозиції робочої сили 2. Аналіз рівня освіти та зайнятості потенційних працівників 3. Моніторинг і прогнозування потреби в уміннях та компетенціях;
6. Ірландія	Експертна група з вивчення перспективного попиту на професійні навички	1. Аналіз попиту на професії 2. Розробка пропозицій щодо задоволення попиту на професії за участю широкого кола учасників, включаючи представників бізнесу, сфери освіти, профспілок, а також держави 3. Визначення основних елементів майбутнього портфелю типових професійних навичок 4. Надання рекомендацій з підвищення рівня поінформованості здобувачів роботи про галузі, в яких є попит на відповідні професійні навички
7. США	1. Агентство трудової статистики	Дослідження потреб економіки у кваліфікованих кадрах шляхом: - моделювання; - переговорів і опитувань представників промисловості, приватних організацій, професійних і торговельних об'єднань, експертів з підготовки кадрів та працівників освіти
	2. Департамент праці	1. Прогнозування: - стану ринку робочої сили; - макроекономічних показників; - особистого споживання; - економічної активності; - зайнятості у галузях економіки; - сукупної зайнятості за видами економічної діяльності
8. Канада	Канадська служба з розвитку людських ресурсів і професійних навичок	Надає учням, працівникам і роботодавцям інформацію про перспективні потреби в професійних навичках

Джерело: складено автором на основі [13].

Для України принциповим є початковий етап координуючої роботи місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування, а саме – випереджальне визначення потреб господарського комплексу регіону в кадрах, компетенції яких відповідають вимогам нової економіки. Організація моніторингу повинна будуватися на взаємодії місцевих ЗВО, органів державної влади та місцевого самоврядування. Роль останніх полягає, передусім, у визначенні напрямів розвитку, своєчасному внесенню необхідних відповідних коректив і прогнозуванні ситуації на регіональному ринку праці. Це дасть змогу забезпечувати адекватність регіонального ринку освітніх послуг потребам ринку праці з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку регіону, задовольняти потреби регіону у фахівцях із вищою освітою за необхідними рівнями та спеціальностей.

Як організаційну форму для проведення безперервного моніторингу регіональних систем вищої освіти доцільно використовувати науково-дослідні центри моніторингу, створювані при органах державної влади. Саме такий центр у 2017 році організований при Херсонській обласній адміністрації. Він є громадською організацією при голові Херсонської обласної державної адміністрації, яка здійснює дослідження стану та розвитку вищої освіти області. Метою функціонування цього центру є здійснення моніторингу та проведення системних досліджень у сфері вищої освіти, також у суміжних із нею галузях, з питань, які пов'язані з підготовкою та перепідготовкою фахівців.

Науково-дослідний центр моніторингу регіональної вищої освіти при Херсонській обласній адміністрації створений на базі наукової лабораторії економічних проблем вищої освіти Херсонської філії Національного університету кораблебудування, яка має великий досвід дослідження регіональної вищої освіти. Фахівцями лабораторії сформована потужна інформаційна база даних щодо стану та розвитку вищої освіти в Херсонській області та Україні загалом, яка використовується в роботі центру. До складу центру увійшли представники Херсонської обласної адміністрації та провідні науковці Херсонської філії Національного університету кораблебудування.

Важливим є співробітництво між такими центрами та іншими організаціями, що займаються освітньою та інноваційною діяльністю. Так, у разі наявності в регіоні освітніх або інноваційних кластерів, наприклад, таких як у Чернігові [14], між ними та центрами моніторингу має бути налагоджена тісна взаємодія.

Напрацювання Науково-дослідного центру моніторингу регіональної вищої освіти при Херсонській обласній адміністрації були використані при підготовці обласної програми «Розвиток людського капіталу Херсонської області» на 2017-2023 роки [15]. Ця програма передбачає проведення регулярного моніторингу регіонального ринку праці та визначення потреб у фахівцях із вищою освітою. На основі дослідження формується регіональне замовлення на підготовку фахівців за дефіцитними спеціальностями. Так, у 2017 році до замовлення було включено завдання на підготовку 33 фахівців, у тому числі 21 педагога, 7 медичних працівників, 2 працівників культури і 3 фахівців агропромислового комплексу. Програмою передбачено надання молоді пільгових кредитів на здобуття вищої освіти.

Треба зазначити, що заходи програми, попри свою актуальність, мають дещо звузнену спрямованість. Моніторинг регіонального ринку праці проводиться переважно в галузях бюджетної сфери, регіональне замовлення на підготовку фахівців за дефіцитними спеціальностями також здійснюється за цими галузями.

Система регіонального замовлення на підготовку кадрів потребує свого розширення. Насамперед необхідно збільшити перелік спеціальностей та освітніх програм, за якими формується регіональне замовлення. При цьому доцільно передбачити формування місцевими громадами переліків гостродефіцитних спеціальностей та спеціалізацій, які зможуть включитися до регіонального замовлення об'єднаних територіальних громад, органів місцевого самоврядування всіх рівнів на підготовку кадрів згідно з місцевими потребами і за кошти місцевих бюджетів.

Зважаючи на те, що державне замовлення є засобом державного регулювання задоволення потреб суспільства загалом, економіки та регіональних соціально-економічних систем у кваліфікованих кадрах [16], у державному замовленні необхідно передбачати замовлення регіону на підготовку кадрів для замовлення регіону на підготовку кадрів для місцевого господарського комплексу, яке має фінансуватися з державного бюджету й виконуватися ЗВО, розташованими в цьому регіоні.

Визначення та задоволення потреб Херсонської області у фахівцях із вищою освітою не тільки за вказаними, а за усіма пріоритетними спеціальностями та спеціалізаціями, є необхідним для забезпечення гармонійного розвитку регіону. Це, у свою чергу,

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

передбачає постійне відслідковування відповідності регіонального ринку освітніх послуг потребам ринку праці з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку регіону і внесення відповідних змін в Обласну програму «Розвиток людського капіталу Херсонської області» на 2017–2023 роки.

З метою попередження асиметрії в забезпеченні професійними кадрами регіональних господарських комплексів необхідно також внести деякі зміни до порядку планування підготовки кадрів у регіональних ЗВО. Їхні плани набору абітурієнтів повинні враховувати показники планів Міністерства освіти і науки України, рекомендації регіональних програм розвитку вищої освіти і розроблятися на основі власних досліджень регіонального, всеукраїнського ринку освітніх послуг, з урахуванням прогнозів майбутніх потреб у фахівцях, розроблених місцевими органами державної влади й місцевого самоврядування, а також попиту на освітні послуги місцевого населення, роботодавців. Плани мають формуватися з урахуванням місцевих обсягів підготовки фахівців і результатів акредитації закладу вищої освіти. Важливим розділом плану має бути завдання з підготовки науково-педагогічних працівників, забезпечення якості освіти.

Висновки та пропозиції. Наведені вище пропозиції – це лише невідкладні, першочергові заходи, яких необхідно вжити місцевим органам державної влади і самоврядування, ЗВО для забезпечення не тільки поточного попиту населення у вищій освіті і підприємств регіонального господарського комплексу у фахівцях, а і для підготовки спеціалістів, компетентності яких відповідатимуть вимогам економіки завтрашнього дня. Відповідні доповнення доцільно внести й у обласну програму «Розвиток людського капіталу Херсонської області».

Досвід Херсонської області зі створення Науково-дослідного центру моніторингу регіональної вищої освіти при Херсонській обласній адміністрації може використовуватися місцевими органами влади інших регіонів України. Актуальним питанням залишається розробка методики стратегічного прогнозування потреб регіонів у фахівцях з вищою освітою. Подальших досліджень вимагають також питання формування державного замовлення на підготовку кадрів з урахуванням замовлень регіону.

Список використаних джерел

1. Вища освіта, наука, виробництво: теорія і практика інтеграції у сфері фінансів: монографія / за ред. М. А. Коваленка. Херсон: ХНТУ, 2015. 172 с.
2. Bontis N. SKO Wanted – Evangelical Skills Necessary: A review of the Chief Knowledge Officer position. *Knowledge and Process Management*. 2001. Vol. 8, № 1. P. 29-38.
3. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії і соц. дослідж. НАН України, 2006. 300 с.
4. Коваленко М. А., Ломоносова О. Е., Швороб Е. О. Методи викладання економіки у сучасній вищій школі: науково-методичний посібник. Херсон: Олді-плюс, 2019. 220 с.
5. Lomonosova O. E., Lomonosov A. V., Voiko L. M. Research on the processes of reducing the number of students of one speciality at the higher technical institutions in Ukraine. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки : збірник наукових праць*. 2016. Т. 1 (238), № 4. С. 91–95.
6. Lomonosov A., Lomonosova O., Nadtochii I. The systematization and classification of socio-economic problems in higher education. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House «Baltija Publishing». 2019. Vol. 5 (2019), № 4. P. 137–148.
7. Коваленко М. А., Ломоносов А. В., Ломоносова О. Е., Житченко Е. О. Інтелектуальний капітал підприємства. Херсон: Олді-плюс, 2019. 456 с.
8. Авилова Ж. Н. Роль ВУЗа в процесі виробництва інтелектуального капіталу регіону. *Виробництво інтелектуального капіталу в системі вищого професійного освіти*: матеріали Всерос. науч.-практ. конф. с між. уч., 18-22 ноября 2013 г. Белгород: НИУ «БелГУ», 2013. С. 122–127.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

9. Університетський менеджмент: актуальні аспекти: монографічна серія / Вербовська О. Г., Ломоносова О. Е. та ін.; за ред. В. Н. Парсяка. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 296 с.
10. Стратегія розвитку Херсонської області на період до 2020 року: затверджено рішенням XXXVI сесії Херсонської обласної ради VI скликання від 10 вересня 2015 року № 1296. URL: <https://khoda.gov.ua/strategiya-rozvitku-2020>.
11. Методичні рекомендації щодо визначення потреб у фахівцях із повною вищою освітою: практично-методичне видання / уклад.: НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці та НАН України. Київ: Спеціінфрм, 2004. 43 с.
12. Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонального ринку праці. Луганськ: Видавництво ДУ НДІ СТВ, 2010. 37 с.
13. Карпенко М. М. Європейський досвід планування підготовки вищими навчальними закладами затребуваних спеціалістів: аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/evropeyskiy-dosvid-planuvannya-pidgotovki-vischimi-navchalnimi>.
14. Лисенко І. В. Механізм взаємодії регіональних інноваційних кластерів та вищої освіти. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 143–154.
15. Обласна програма «Розвиток людського капіталу Херсонської області»: затверджено рішенням XII сесії обласної ради VI скликання від 10 квітня 2017 року № 473. URL: <http://khor.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/rish12ses7scl/473.pdf>.
16. Чумакова І. Ю., Кравченко Ю. П. Освітні послуги закладів вищої освіти в межах державного замовлення як об'єкт внутрішнього контролю. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2 (14). С. 32–40.

References

1. Kovalenko, M. A. (Ed.). (2015). *Vyshcha osvita, nauka, vyrobnytstvo: teoriia i praktyka intehratsii u sferi finansiv [Higher Education, Science, Production: Theory and Practice of the Integration in Finance]*. Kherson: KhNTU [in Ukrainian].
2. Bontis, N. (2001). SKO Wanted – Evangelical Skills Necessary: A review of the Chief Knowledge Officer position. *Knowledge and Process Management*, 8 (1), 29–38.
3. Libanova, E. M. (2006). *Liudskiy rozvytok v Ukraini: mozhlyvosti ta napriamy sotsialnykh investytsii [Human development in Ukraine: opportunities and directions of social investment]*. Kyiv: In-t demohrafii i sots. doslidzh. NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Kovalenko, M. A., Lomonosova, O. E., Shvorob, E. O. (2019). *Metody vykladannia ekonomiky u suchasniy vyshchii shkoli [Methods of teaching economics in modern higher education]*. Kherson: Oldi-plus [in Ukrainian].
5. Lomonosova, O. E., Lomonosov, A. V., Boiko, L. M. (2016). Research on the processes of reducing the number of students of one speciality at the higher technical institutions in Ukraine [Research on the processes of reducing the number of students of one specialty at higher technical institutions in Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 4 (1 (238)), 91–95 [in Ukrainian].
6. Lomonosov, A., Lomonosova, O., Nadtochii, I. (2019). The systematization and classification of socio-economic problems in higher education. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5 (4), 137–148. Riga: Publishing House «Baltija Publishing».
7. Kovalenko, M. A., Lomonosov, A. V., Lomonosova, O. E., Zhytchenko, E. O. (2019). *Intelektualnyi kapital pidpriemstva [Intellectual capital of the enterprise]*. Kherson: Oldi-plus [in Ukrainian].
8. Avilova, Zh. N. (2013). Rol VUZa v processe vosproizvodstva intellektual'nogo kapitala regiona [The role of universities in the process of the reproduction of intellectual capital of the region]. Proceeding from *Vosproizvodstvo intellektualnogo kapitala v sisteme vysshego professionalnogo obrazovaniia: materialy Vseros. nauch.-prakt. konf. – Reproduction of intellectual capital in higher education: materials of All-Russian Research-to-Practice Conference* (November 18–22, 2013). (pp. 122–127). Belgorod: NIU «BelGU» [in Russian].
9. Verbovska, O. H., Lomonosova, O. E., Parsiaka, V. N. (Ed.). (2018). *Universytetskyi menedzhment: aktualni aspekty: monohrafichna seriia [University management: topical aspects: a monographic series]*. Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

10. Stratehiia rozvytku Khersonskoi oblasti na period do 2020 roku [Strategy of the development of Kherson region for the period up to 2020]. № 1296 (10.09.2015). Retrieved from <https://khoda.gov.ua/strategiya-rozvitku-2020>.

11. NDI pratsi i zainiatosti naseleattia Minpratsi ta NAN Ukrainy [Research Institute of Labor and Employment of the Ministry of Labor and National Academy of Sciences of Ukraine]. (2004). *Metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia potreb u fakhivtsiakh iz povnoiu vyshchoiu osvitoiu [Methodical recommendations for determining the needs of specialists with full higher education]*. Kyiv: Spetsinfrm [Ukrainian].

12. *Metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia vidpovidnosti obsiahiv ta profesiino-kvalifikatsiinoi struktury pidhotovky kadriv u navchalnykh zakladakh vidpovidno do potreb rehionalnoho rynku pratsi [Methodical recommendations for determining the correspondence of volumes and vocational qualification structure of training in educational institutions in accordance with the needs of the regional labor market]* (2010). Luhansk: Vydavnytstvo DU NDI STV [Ukrainian].

13. Karpenko, M. M. (n.d.). *Yevropeyskyi dosvid planuvannia pidhotovky vyshchymy navchalnymy zakladamy zatrebuyanykh spetsialistiv: analitychna zapyska [The European experience of planning the training of specialists in demand by higher education institutions: an analytical note]*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/evropeyskiy-dosvid-planuvannya-pidgotovki-vischimi-navchalnymi>.

14. Lysenko, I. V. (2019). Mekhanizm vzaiemodii rehionalnykh innovatsiinykh klasteriv ta vyshchoi osvity [Interaction mechanism of regional innovative clusters and higher education]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (17), 143-154 [Ukrainian].

15. Oblasna prohrama «Rozvytok liudskoho kapitalu Khersonskoi oblasti» [Regional Program «Human Capital Development in Kherson Region»]. № 473 (10.04.2017). Retrieved from <http://khor.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/rish12ses7scl/473.pdf>.

16. Chumakova, I. Yu., Kravchenko, Yu. P. (2018). Osvitni posluhy zakladiv vyshchoi osvity v mezhakh derzhavnoho zamovlennia yak ob'iekt vnutrishnoho kontroliu [Educational services of institutions of higher education in the framework of the state order as object of internal control]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (14), 32-40. [Ukrainian].

Ломоносова Оксана Едуардівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри економіки, Херсонська філія Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (просп. Ушакова, 44, м. Херсон, 73000, Україна).

Ломоносова Оксана Едуардовна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедрою економіки, Херсонський філіал Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (пр. Ушакова, 44, г. Херсон, 73000, Україна).

Lomonosova Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Chair of Economics, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Kherson Branch (44 Ushakov Av., 73000 Kherson, Ukraine).

E-mail: alvirginis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1007-3786>

ResearcherID: V-4858-2017

УДК 330.543.624:332

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-289-297

*Галина Самійленко***ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ (ВІЛЬНИХ) ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН ЯК ФОРМИ
ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНІВ***Галина Самоїленко***ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
СПЕЦИАЛЬНЫХ (СВОБОДНЫХ) ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН
КАК ФОРМЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ОТРАСЛЕВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ХОЗЯЙСТВА РЕГИОНОВ***Halyna Samiilenko***THEORETICAL FUNDAMENTALS OF CREATION AND FUNCTIONING
OF SPECIAL (FREE) ECONOMIC ZONES AS FORMS
OF TERRITORIAL-SECTORAL ORGANIZATION OF ECONOMY**

Стаття присвячена вивченню теоретичних засад діяльності спеціальних (вільних) економічних зон як форми територіально-галузевої організації господарства регіонів. З'ясовано визначення та функціональні типи спеціальних (вільних) економічних зон відповідно до законодавства України. Надано характеристику існуючих вітчизняних спеціальних (вільних) економічних зон та визначено основні показники їх функціонування. Досліджено основні цілі, завдання, вихідні критерії, причини та умови створення спеціальних економічних зон та вплив їхньої діяльності на організацію регіонально-господарських систем. Наведено класифікацію спеціальних економічних зон. З'ясовано основні переваги та недоліки зазначеної форми територіально-галузевої організації господарства на основі вивчення закордонного та вітчизняного досвіду їх функціонування.

Ключові слова: спеціальні (вільні) економічні зони; територіально-галузева організація господарства регіону; мета та завдання спеціальних економічних зон; переваги та недоліки спеціальних економічних зон.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 9.

Статья посвящена изучению теоретических основ деятельности специальных (свободных) экономических зон как формы территориально-отраслевой организации хозяйства регионов. Выяснено определения и функциональные типы специальных (свободных) экономических зон в соответствии с законодательством Украины. Дана характеристика существующих отечественных специальных (свободных) экономических зон и приведены основные показатели их функционирования. Исследованы основные цели, задачи, выходные критерии, причины и условия создания специальных экономических зон и влияние их деятельности на организацию регионально-хозяйственных систем. Приведена классификация специальных экономических зон. Выяснены основные преимущества и недостатки указанной формы территориально-отраслевой организации хозяйства на основе изучения заграничного и отечественного опыта их функционирования.

Ключевые слова: специальные (свободные) экономические зоны; территориально-отраслевая организация хозяйства региона; цель и задачи специальных экономических зон; преимущества и недостатки специальных экономических зон.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 9.

The article is devoted to the study of theoretical bases of activity of special (free) economic zones as a form of territorial-branch organization of economy of regions. The definitions and functional types of special (free) economic zones according to the legislation of Ukraine have been clarified. The characteristic of existing domestic special (free) economic zones is given and the main indicators of their functioning are given. The basic goals, tasks, initial criteria, reasons and conditions of creation of special economic zones and influence of their activity on the organization of regional economic systems are investigated. The classification of special economic zones is given. The main advantages and disadvantages of the specified form of territorial-branch organization of economy based on the study of foreign and domestic experience of their functioning are revealed.

Keywords: special (free) economic zones; territorial-branch organization of economy of a region; purpose and tasks of special economic zones; advantages and disadvantages of special economic zones.

Fig.: 3. Table: 2. References: 9.

JEL Classification: O100; R100

Постановка проблеми. Економічний розвиток країн здебільшого характеризується значною територіальною неоднорідністю та відмінністю в інтенсивності господарської діяльності, що призводить до виникнення депресивних територій чи регіонів. У світовій практиці для вирішення цієї проблеми накопичений досвід створення такої форми територіально-галузевої організації господарства, як спеціальні економічні зони (СЕЗ) на окремих локальних територіях. Особливістю цих зон є те, що їхнє формування ґрунтується переважно на залученні іноземних інвестицій, а діяльність здійснюється на преференційних умовах типу пільгового оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномічні питання та проблему створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон у регіонах України досліджували такі вчені, як О. М. Алимов, О. І. Амоша, Б. В. Буркинський, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, В. І. Куденко, В. І. Ляшенко, В. І. Пила, С. І. Соколенко, Л. Г. Чернюк, О. С. Чмир, М. Г. Чумаченко та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок із зазначеної проблеми, динамічність процесу функціонування та розвитку вітчизняних спеціальних (вільних) економічних зон призводить до необхідності перегляду, уточнення та доповнення навних наукових розробок та праць з цієї тематики. З врахуванням вищезазначеного виникає необхідність поглиблення досліджень теоретичних засад діяльності спеціальних (вільних) економічних зон як форми територіально-галузевої організації господарства регіонів.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон як форми територіально-галузевої організації господарства регіонів, виявлення їхніх основних переваг та недоліків, окреслення негативних факторів та позитивних наслідків функціонування та розвитку СЕЗ.

Виклад основного матеріалу. Спеціальні економічні зони (СЕЗ) є вагомим чинником розвитку світової економіки. У понад 100 країнах світу діють тисячі СЕЗ у вигляді різних форм просторової організації бізнесу, через які проходить приблизно 20 % світового товарообігу [1]. Найуспішніша практика застосування СЕЗ спостерігається в Китаї, США, Бразилії, Великобританії, Швейцарії, країнах Південно-Східної Азії тощо [2]. Перші економічні області, які нагадують сучасні СЕЗ, почали з'являтися в 60-х роках ХХ століття. Спочатку вони виникли в країнах Центральної Америки та Східної Азії, а потім у Західній Європі – Німеччині, Великобританії, Швеції, Італії, Фінляндії, Іспанії. У 1990-х роках СЕЗ з'явилися в країнах Східної Європи: у Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині.

Один із перших термінів, що визначали суть вільної зони, – «вільна гавань» (*porto franco*), згодом, під впливом поширення механізму таких зон, розширення їхніх функцій та цілей подібні формування отримали декілька назв. Сьогодні найбільш поширеним є такий термін, як «вільна економічна зона», який характеризує зону як економічне, а не політичне, соціальне чи інше утворення з вільним (спрощеним та пільговим відносно норм господарського й митного законодавства приймаючої економіки) режимом підприємницької діяльності [3]. Трактують поняття СЕЗ міститься в законодавстві країн, на території яких функціонують такі утворення, у документах міжнародних організацій, асоціацій тощо.

Так, фахівці Світового банку вважають, що спеціальна економічна зона – це територія з чітко визначеними межами, що зазвичай має кордони, один адміністративний центр та податкові пільги, що надаються підприємствам, які фізично розташовані на території зони [4].

В Україні законодавчо визначено подвійний термін – «спеціальна (вільна) економічна зона» (СЕЗ/ВЕЗ), згідно з яким спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб [5]. Водночас визначено, що статус, термін і територія спеціальної економічної зони встановлюються Верховною Радою України шляхом прийняття окремого закону для кожної спеціальної (вільної) економічної зони [5].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

На території України можуть створюватись спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони й порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам спеціальних (вільних) економічних зон [5].

Сьогодні в Україні створено та функціонує 11 СЕЗ, дані про які наведено в табл. 1 [6].

Таблиця 1

Характеристика та основні показники СЕЗ в Україні

СЕЗ	Територія розташування, площа (га)	Термін дії СЕЗ (роки), початок роботи	Пріоритетні види економічної діяльності	Очікувані результати діяльності СЕЗ (сума залучених інвестицій та кількість робочих місць)
1	2	3	4	5
«Донецьк»	м. Донецьк, Донецька область, площа – 466 га	60 років; діє з 21.07.1998 р.	машинобудування, приладобудування, електротехнічна промисловість; інноваційні проекти зі створення нових матеріалів та виробничих систем	500 млн дол.; 10 тис.
«Азов»	м. Маріуполь, Донецька область, площа – 315 га	60 років; діє з 21.07.1998 р.	розвиток експедиційно-складської, транспортно-сервісної та виробничої сфери	400 млн дол.; 10 тис.
«Закарпаття»	Ужгородський та Мукачівський райони Закарпатської області, площа – 737 га	30 років; діє з 09.01.1999 р.	транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування і зберігання транзитних вантажів, пов'язані з ними фінансові функції	1300 млн дол.; 10 тис.
«Інтерпорт Ковель»	м. Ковель, Волинська область, площа - 57 га	20 років Початок роботи: 01.01.2000 р.	транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування і зберігання транзитних вантажів, пов'язані з ними фінансові функції	18 млн дол.; 300 од.
«Миколаїв»	м. Миколаїв, площа - 865 га	30 років Початок роботи: 01.01.2000 р.	машинобудування, суднобудування та приладобудування; оброблення деревини та виробництво виробів із деревини, виробництво промислових газів, перероблення пластмаси; будівництво, енергетика, зв'язок та інші	650 млн дол. ; 33 тис.
«Порто-Франко»	м. Одеса, площа - 32 га	25 років Початок роботи: 01.01.2000 р.	обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, доробка, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг	78 млн дол.; 250 од.
«Порт Крим»	м. Керч, Автономна Республіка Крим, площа - 27 га	30 років. Початок роботи: 01.01.2000 р.	обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, доробка, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг.	150 млн дол.; 1,5 тис.
«Славутич»	м. Славутич, Київська область, площа – 2 тис. га	Термін дії: до 01.01.2020 р. Початок роботи: 30.06.1998 р.	впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання та розвиток інфраструктури СЕЗ "Славутич", поліпшення використання природних та трудових ресурсів тощо.	118 млн дол. США; 2,4 тис.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
«Курортополіс Трускавець»	м. Трускавець, Львівська область, площа – 774 га	20 років. Початок роботи: 01.01.2000 р.	лікувально-оздоровчі комплекси; виробництво мінеральних вод; рекреаційний туризм, асєнізація, наукові дослідження у галузі охорони здоров'я.	100 млн дол.; 14,5 тис.
«Яворів»	Яворівський район, Львівської області, площа – 116 тис. га	Термін дії: до 01.01.2020 року. Початок роботи: 17.02.1999 р.	впровадження інноваційних проєктів, видобування вуглеводів, харчова промисловість, легка промисловість, деревообробна та паперова промисловість, виробництво машин та устаткування, будівництво, транспорт.	277 млн дол. США; 7 тис.
«Рені»	м. Рені, Одеської області, площа – 94 га	30 років. Початок роботи: 17.05.2000 р.	обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, доробка, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг.	58 млн дол. США; 2,6 тис.

Джерело: розроблено автором на підставі [6].

Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України (рис. 1) [5].

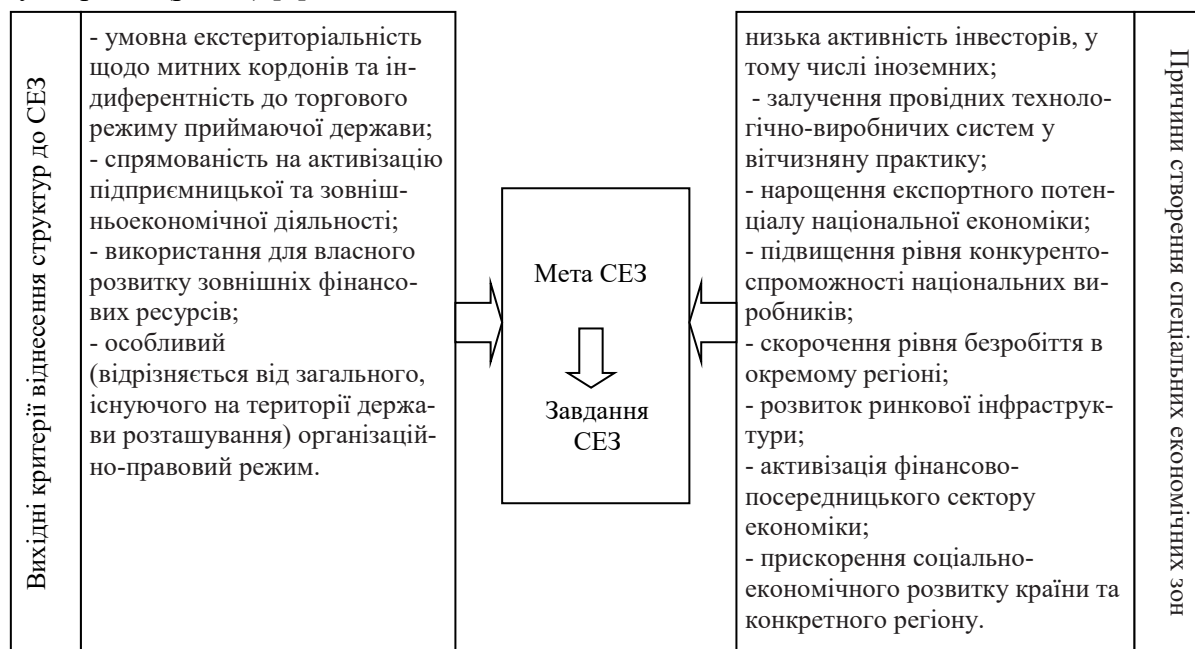

Рис. 1. Цілі, причини та вихідні критерії СЕЗ

Джерело: розроблено автором.

Основним завданням вільних економічних зон є цілеспрямований господарський розвиток території шляхом залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів та активізації зовнішньоекономічних зв'язків. Території пріоритетного розвитку зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності організуються для створення економічного поживлення в депресивних районах за допомогою використання внутрішніх ресурсів [7, с. 87].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Головними умовами для створення і ефективного функціонування СЕЗ в Україні є вигідне географічне розташування, наявність зовнішньоекономічних зв'язків, наявність природно-кліматичних умов, значних трудових і природних ресурсів (рис. 2).

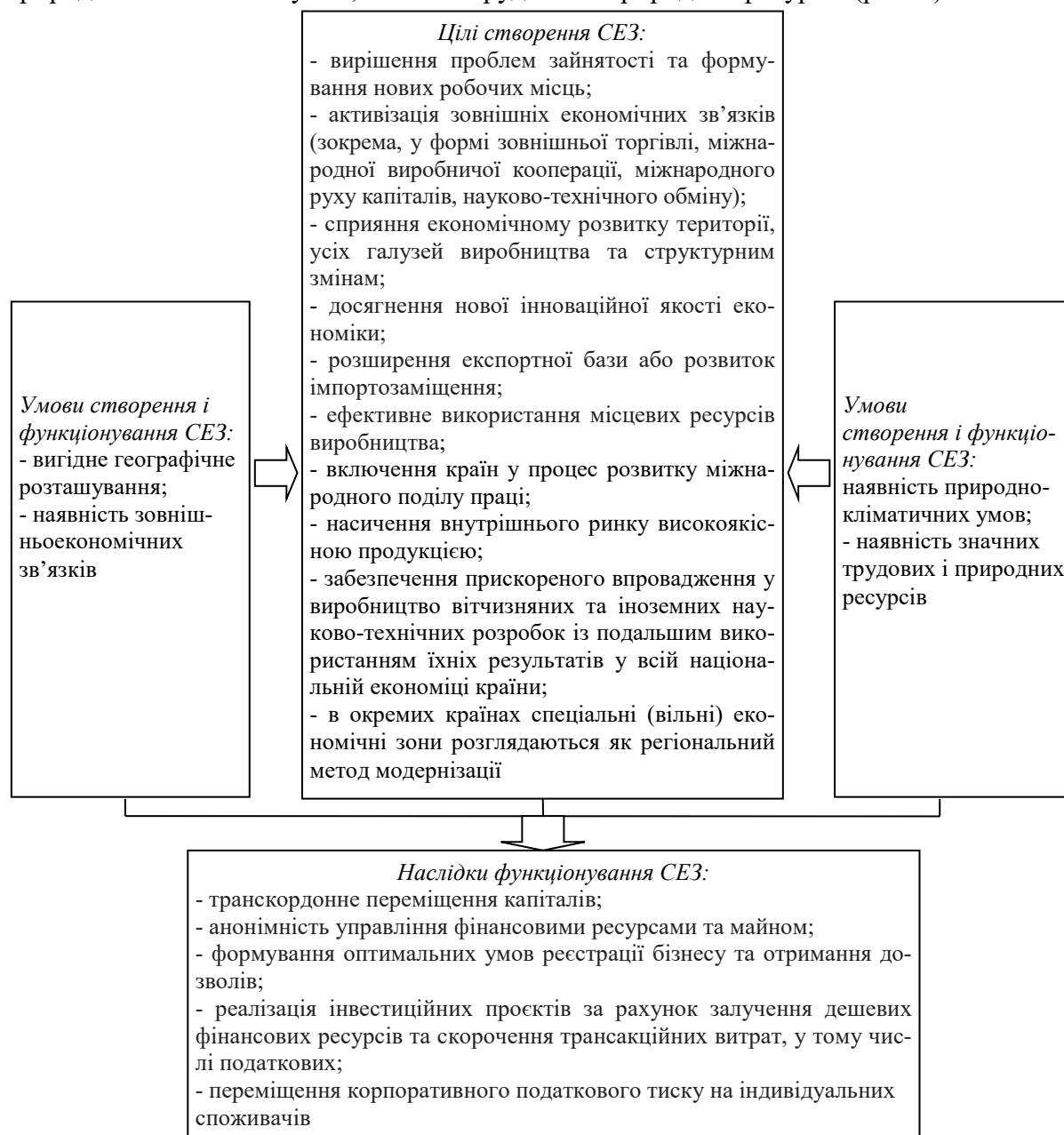

Рис. 2 Вплив функціонування СЕЗ на економічно-господарську систему регіонів
Джерело: розроблено автором на підставі [8].

Узагальнення впливу діяльності спеціальних економічних зон на економічну систему дозволив встановити, що наслідками функціонування спеціальних економічних зон є:

- транскордонне переміщення капіталів;
- анонімність управління фінансовими ресурсами та майном;
- формування оптимальних умов реєстрації бізнесу та отримання дозволів;
- реалізація інвестиційних проектів за рахунок залучення дешевих фінансових ресурсів та скорочення трансакційних витрат, у тому числі податкових;
- переміщення корпоративного податкового тиску на індивідуальних споживачів [8].

Під впливом багатоаспектності підходів, яка спостерігається у визначеннях СЕЗ, формуються і різні погляди на їх класифікацію (табл. 2) [3].

Таблиця 2

Класифікація СЕЗ

Класифікаційна ознака	Види СЕЗ	Характеристика
1	2	3
Місцеположення СЕЗ щодо державних кордонів	Внутрішні	Розташовані у внутрішніх районах країни
	Зовнішні	Розташовані безпосередньо на кордоні
Характер об'єкта зонування	Локальні (точкові)	Такі СЕЗ, що розміщуються в межах спеціально визначеної незаселеної території площею до 500 га та мають лише об'єкти забезпечення життєдіяльності зони
	Комплексні	Такі СЕЗ, що розміщуються на значних площах та мають не лише об'єкти забезпечення життєдіяльності зони
Характер організації	Територіальні	Такі СЕЗ, що охоплюють певну визначену територію, де на всіх суб'єктів підприємництва поширюється спеціальний режим (територіальний підхід)
	Організаційно-господарські	Такі СЕЗ, що охоплюють певну сукупність суб'єктів підприємництва, які мають спільні ознаки, що не залежать від місця їхнього розташування (організаційний підхід)
Характер взаємодії з економікою приймаючої держави	Інтеграційні	До механізму функціонування таких СЕЗ закладений принцип тісної взаємодії із суб'єктами підприємництва поза межами зони
	Анклави	Така зона функціонує у просторі, що є «замкненим» відносно позазональної господарської системи й відкритим для зовнішніх зв'язків
Охоплення зоною визначеної території однієї або кількох суміжних держав	Однаціональні	Такі СЕЗ охоплюють територію однієї країни
	Багатаціональні (міждержавні)	Такі СЕЗ охоплюють території кількох суміжних держав
Значущість вирішуваних завдяки СЕЗ проблем	Загальнодержавні	Функціонування таких СЕЗ впливає на державний розвиток
	Регіональні (місцевого значення)	Функціонування таких СЕЗ впливає на регіональний розвиток
Галузева спрямованість	Моногалузеві	Спрямування СЕЗ на одну галузь
	Багатогалузеві	Спрямування СЕЗ на декілька галузей
Функціональна спрямованість	Зовнішньоторгівельні	Найпоширеніший та найдавніший вид СЕЗ, якому притаманний сталий режим діяльності, який дозволяє використовувати наявні транспортно-географічні та геополітичні переваги країни розташування, потребує відносно невеликих коштів на заснування, а за умови достатньої відпрацьованості проекту має швидку окупність (вільні митні зони, безмитні зони, зони безмитної торгівлі)
	Торговельно-виробничі	Такі СЕЗ є найбільш ефективними, оскільки не лише стимулюють «точкове» зростання виробництва в регіоні розташування, а і сприяють реструктуризації та модернізації приймаючого господарства, активізують науково-технічний обмін, позитивно впливають на зовнішньоторговельний баланс, дозволяють вирішувати проблеми зайнятості та доходів населення тощо (експортно-виробничі, імпоротно-виробничі, зони техніко-економічного розвитку)
	Туристично-рекреаційні	Це не дуже поширений тип вільних зон, який передбачає, що в країні розташування природоресурсного потенціалу мають максимально повно використовуватися туризм та рекреації (рекреаційні, туристичні, комплексні)

Закінчення табл. 2

1	2	3
	Науково-технічні	Є одними із найскладніших утворень серед СЕЗ. Найчастіше вони мають місце в практиці високорозвинених країн та нових індустріальних держав, оскільки базуються на високому інтелектуальному потенціалі приймаючої країни. Проекти науково-технічних зон орієнтовані на довгострокову перспективу, що визначається як тривалістю періоду створення, так і періодом окупності капіталовкладень. Саме вони можуть надати інноваційної спрямованості економіці, допомагають підтримувати високі конкурентні позиції держави в сучасному світі, де фактор науково-технічного прогресу є вирішальним (регіональні інноваційні центри – технополіси, райони інтенсивного наукового розвитку; науково-виробничі парки; локальні інноваційні центри – інкубатори, опорні інноваційні центри)
	Офшорні	Є зручними «гаванями» для діяльності нерезидентів, що не ведуть господарської діяльності в країні, де такі зони розташовані (банківські, страхові, торговельні, інвестиційні, транспортні, з володіння та управління власністю, з надання професійних послуг)

Джерело: розроблено автором на підставі [3; 7; 9].

Вивчення досвіду функціонування СЕЗ за кордоном та в Україні дало змогу виділити їхні переваги та недоліки (рис. 3).

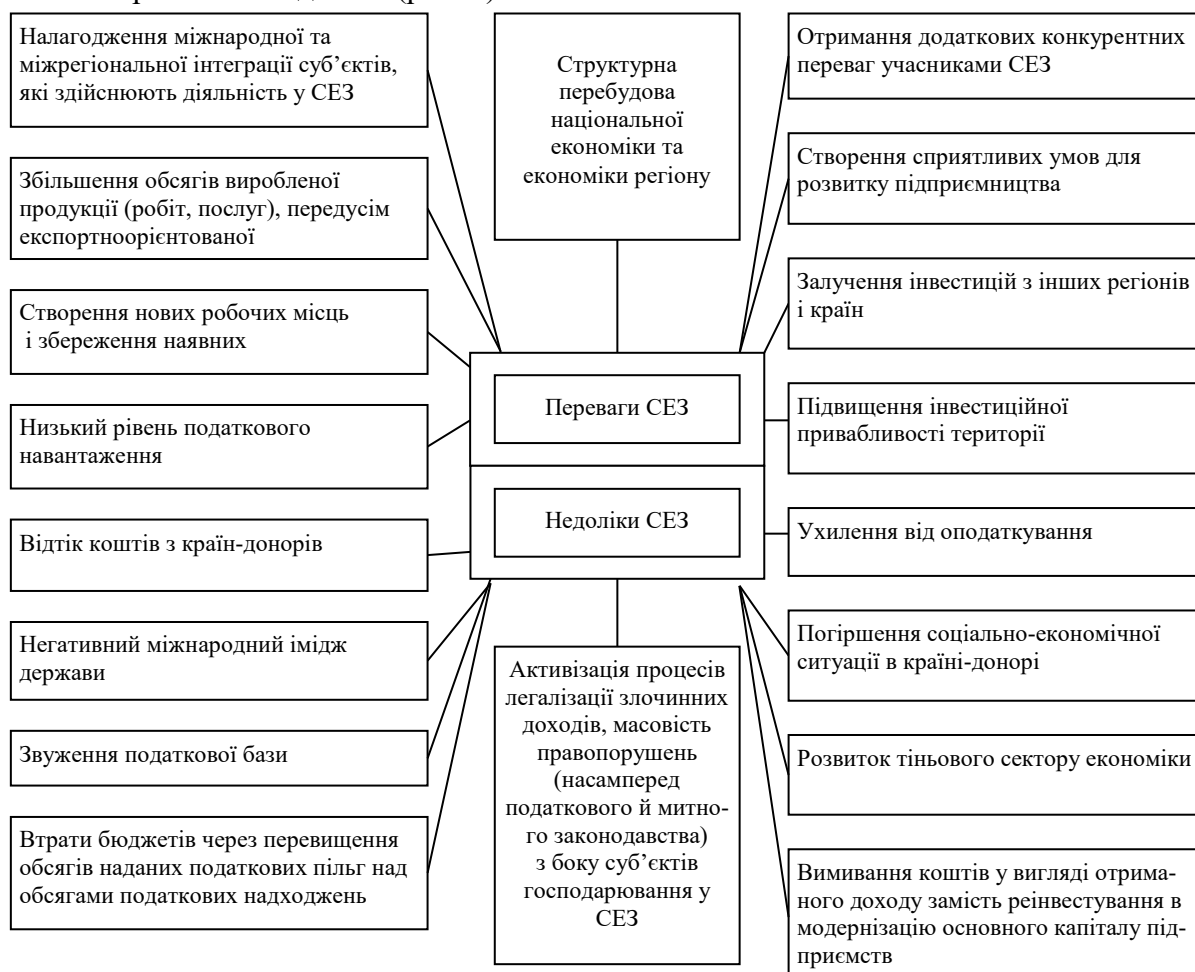

Рис. 3. Переваги та недоліки СЕЗ

Джерело: розроблено автором.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Висновки і пропозиції. Отже, при функціонуванні спеціальних (вільних) економічних зон як форми територіально-галузевої організації господарства регіону можна виділити такі фактори негативного впливу: політична нестабільність; наявність правових колізій у вітчизняному законодавстві; низький захист інвесторів; наявність передумов для проведення тіньових операцій і незаконної діяльності у СЕЗ; високий рівень бюрократії та корупції; низька державна підтримка інфраструктури.

Водночас успішне функціонування та розвиток СЕЗ у країні приведе, на нашу думку, до таких позитивних наслідків, як трансформація СЕЗ у нові форми просторової організації, насамперед кластер, індустріальні, технологічні, науково-технологічні парки; розвиток пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні; формування «точок зростання» у депресивних регіонах.

Таким чином, СЕЗ є важливими для відродження депресивних, деградуючих і прикордонних територій країни. А також вони є корисними для стимулювання розвитку економіки країни та її регіонів, оскільки допомагають розвитку здорової конкуренції, створюють нові й ефективні моделі управління виробництвом, експортом та інноваціями, а отже, є запорукою ефективного економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions / Eds.: T. Farole, G. Akinci. World Bank Group, 2011. 346 p.
2. Special economic zones. Political priority, economic gamble. The Economist. 2015. April 4. URL: <http://www.economist.com/news/financeandconomics/21647630freetradezonesaremorepopularwithpoliticiansifnot>.
3. Гусев Ю. В. Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 22. С. 59–65.
4. Special economic zones: performance, lessons learned and implications for zone development. The Multi Donor Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group (FIAS), 2008. URL: <https://www.wbginvestmentclimate.org/toolkits/investment!generation!toolkit/upload/SEZ!Report!April2008.pdf>.
5. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.1992 № 2673-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez?lwjccvqxboakbcv?zfkgedxuoizwskbz?rgtdqesrixsbmfkb?tmwjqqgkuvqzfbz?klwqgmpldnrpcvxl?vqgtkufkepceiqgd?gmpcvocvqgkuvvh?lwqqepojqxbmfkl u?mixsklnrixbjccez?fumynksbjccvqgkl?qlnhmpepcojjsia?esrzkufumynkbjz?mwsixufrihfbtmyu?vxbcesiahvqgkuvh?wsbjsbceiqqnhyu?cvhydxbttdnzriq?plufbzrihojjsrzf?ioclnydgmixbtkuf?kepcoakldnrpldnr?ahocezwskskbzriq?vqgkumywjzynrgtm?klnriocsepeihvxb?klnaynzarvpqnhyu>.
7. Чмир О. С. Спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку (науково-методичні аспекти). Київ: Східний видавничий дім, 2001. 276 с.
8. Штань М. В. Спеціальні економічні зони України в умовах глобалізації світового господарства. *Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал*. 2015. № 10. С. 71–77.
9. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алимов та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя: КПУ, 2014. 798 с.

References

1. Farole, T., Akinci, G. (Eds.) (2011). *Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions*. World Bank Group [in English].
2. *Special economic zones. Political priority, economic gamble* (April 4, 2015). The Economist. Retrieved from <http://www.economist.com/news/financeandconomics/21647630freetradezone> saremorepopularwithpoliticiansifnot.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. Husiev, Yu. V. (2015). Poniattia spetsialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zon i terytorii priorytetnoho rozvytku [The concept of special (free) economic zones and territories of priority development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, 22, 59–65 [in Ukrainian].
4. *Special economic zones: performance, lessons learned and implications for zone development. The Multi Donor Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group (FIAS) (2008)*. Retrieved from <https://www.wbginvestmentclimate.org/toolkits/investment!generation!toolkit/upload/SEZ!Report!April 2008.pdf>.
5. Pro zahalni zasady stvorennia i funktsionuvannia spetsialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zon [On the general principles of the creation and operation of special (free) economic zones]. № 2673-XII (on October 13, 1992). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy Ministry of economic development, torhivli ta silskoho hospodarstvo Ukrainy. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez?lwjccvqxboakbcv?zfkgedxuoizwskbz?rgtdqesrixsbmfkb?tmwjqqgkuvqzfbz?klwqgmpldnrvcvxl?vqgkufkepciigd?gmpevocvqgkuvvhv?lwqqepojqxbmfkl u?mixsklnrixbjccez?fumynksbjccvqgkl?qxlnhmpcpojjsia?esrzfkufumynkbjz?mwsixufrihfbtmyu?vxbcesiahvqgkuvh?wsbjbsceiqqnhyu?cvhydxbttdnzriq?plufbzrihojjsrzf?ioclnydgmixbtkuf?kepcokldnrpldnr?ahocezwskskbzriq?vqgkumywjzrynrgtm?klnrioccepeihvxb?klnaynzarvpqnhmy>.
7. Chmyr, O. S. (2001). *Spetsialni (vilni) ekonomichni zony i terytorii priorytetnoho rozvytku (naukovometodychni aspekty) [Special (free) economic zones and territories of priority development (scientific and methodological aspects)]*. Kyiv: East Publishing House [in Ukrainian].
8. Shtan, M. V. (2015) Spetsialni ekonomichni zony Ukrainy v umovakh hlobalizatsii svitovoho hospodarstva. Aktualni problemy ekonomiky [Special economic zones of Ukraine in the conditions of globalization of the world economy]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of economics*, 10, 71–77 [in Ukrainian].
9. Liashenko, V. I. (Ed.) (2014). *Pershyi etap modernizatsii ekonomiky Ukrainy: dosvid ta problemy. [The first stage of modernization of the Ukrainian economy: experience and problems]*. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].

Самійленко Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Самойленко Галина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Samiilenko Halyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: galinamy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>

ResearcherID: V-9327-2018

UDC 332.14:346

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-298-311

Olha Popelo

**INSTITUTIONAL FRAMEWORK
FOR REGIONAL DEVELOPMENT REGULATION**

Ольга Попело

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РЕГУЛЮВАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Ольга Попело

**ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА РЕГУЛИРОВАНИЯ
РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ**

The paper describes the genesis of theoretical approaches to the problems of institutional support for regional development. Institutional prerequisites for exploiting the potential of the regions are explored on the basis of theoretical principles and evaluation of the practical results of European countries. The institutional environment for regulating regional development in Ukraine is outlined. The main aspects that have to be taken into account in the current institutional environment have been formed. The main tasks that a functional self-regulatory control system should solve are determined.

Keywords: institutional environment; regional economy; regional development strategy; spatial development.

Fig.: 3. References: 20.

У статті розкрито генезу теоретичних підходів до проблем інституційного забезпечення регіонального розвитку. Грунтуючись на теоретичних засадах та оцінці практичних результатів європейських країн, досліджено інституціональні передумови використання потенціалу регіонів. Окреслено інституційне середовище регулювання регіонального розвитку в Україні. Сформовано основні аспекти, які мають бути враховані діючим інституційним середовищем. Визначено основні завдання, що повинна вирішувати функціонально-саморегулятивна система управління.

Ключові слова: інституційне середовище; регіональна економіка; стратегія регіонального розвитку; просторовий розвиток.

Рис.: 3. Бібл.: 20.

В статье раскрыто генеза теоретических подходов к проблемам институционального обеспечения регионального развития. Основываясь на теоретических основах и оценке практических результатов европейских стран, исследованы институциональные предпосылки использования потенциала регионов. Определены институциональная среда регулирования регионального развития в Украине. Сформированы основные аспекты, которые должны быть учтены действующим институциональной средой. Определены основные задачи, должна решать функционально-саморегулятивных система управления.

Ключевые слова: институциональная среда; региональная экономика; стратегия регионального развития; пространственное развитие.

Рис.: 3. Библ.: 20.

JEL Classification: R500; R580

Problem statement. Regional development in Ukraine requires the use of a significant amount of levers of government regulation. This is due to the following reasons: inability to resolve all issues within the contractual relationship between the authorities, local authorities and the public sector; heterogeneity of socio-economic and humanitarian development of separate parts of the country; the necessity of strengthened state influence on certain phenomena of social life in the regional dimension which results in regions having diverse interests, and there is a need to use mechanisms that would implement the state interest. Among the levers of state regulation of regional development special attention is paid to legal norms that must create a basis for stable development of regions and the most effective impact on the functioning of economic complexes.

Analysis of recent research hand publications. Literature on framework for regional development regulation is devoted to many scientific works of domestic economists, among which O. I. Amosha, M. P. Butko, V. M. Heyets, Z. V. Gerasimchuk, B. M. Danylyshyn, M. I. Dolishniy, S. I. Doroguntsov, V. I. Zakharchenko, I. I. Lukinov, S. V. Mocherny, T. V. Pepa, L. G. Chernyuk, M. G. Chumachenko, A. A. Chukhno, S. M. Scharlet etc.

Selection of previously unsettled parts of the general problem. The analysis of the results of scientific works shows the relevance of the issue of the institutional environment for regulating regional development, but in modern conditions of state formation, these issues require further research and analysis.

The purpose of the article is an analysis of the institutional environment for regulating regional development in modern conditions of state formation.

Statement material. The genesis of existing theoretical approaches to the problem of institutional support for regional development makes it possible to determine that the general understanding of the institutes is a set of public norms and rules formulated within a certain historical period which can be expressed either in the form of certain laws, regulations, restrictions (formal level), or in the form of moral and ethical norms, principles of behavior, traditions, etc., which are adhered to by the population in the process of existence (informal level). Implementation of laws, rules and settings of behavior of all the participants of public relations is provided by special entities, namely institutions. Under institutions there are formally or informally formed formations that ensure the activities of certain population groups and play a leading role in determining their place in the system of relations. The main task of the institution is to organize life of society, to reduce uncertainty in the process of its existence by establishing a permanent structure of human interaction; to create the mechanisms that provide a set of framework constraints, rules, guidelines, etc. Interacting with each other, institutions constitute an institutional mechanism, which is understood as the relationships between formal and informal institutions, as well as organizations that facilitate the implementation of democratic (good, appropriate) governance, provide consistency and adjustment of interests of different social groups, coordination of compatible activities on the way to achieving the declared goals of regional development.

Based on the theoretical foundations and evaluation of the practical results of European countries, the institutional prerequisites for the use of potential regions are:

- firstly, the availability of the effective system of regional management at the national and local levels that would make it possible to develop dynamically all spheres of economic activity which are concerned with the use of spatial competitive advantages;

- secondly, the creation of a powerful domestic market which functioning is a stimulating factor of economic activity in the region;

- thirdly, development of market infrastructure, the adaptability of which is aimed at using all the available benefits, increasing the effectiveness of economic mechanism, prevention of crisis events in the market;

- fourthly, the creation of investment attractiveness, which relies on the development of the positive attitude of all social groups to an active diversified economic activity, as well as creation of a favorable image of the region by domestic and foreign investors;

- fifthly, intensification of cross-border cooperation as a form of the spatial manifestation of the economic adversary [5, p. 310–311].

Shaping the legal and institutional framework for the functioning of the regions, the model for the spatial institutionalization European experience should be obtained. In modern Europe the trilateral system of relations between regions, the state and the European structures is practically developed. In other words, it is the priority to adapt and introduce European legal models of relations of the State, regions and territorial communities in Ukraine [5]. The cornerstone of such relations is decentralization of economic and managerial functions.

Given the nature of the functioning of the institutional environment, it should be noted that changes in the institution system occur very slowly. They can be accelerated through the transfer or borrowing of institutes from another public environment. Here, accordingly, there is a problem of their adaptation, adaptation to other national and cultural basis. The theoretical solution to this problem can be found in the theory of so-called transplantation of structures providing appropriate stages, methods and phases of transfer, as well as monitoring of consequences of their implementation. Taking into consideration the strategic direction of Ukraine's integration into the EU, institutional changes should take place in accordance with the EU's fundamental requirements in the field of regional development.

It is advisable to distinguish between the institutional environment and institutional support for the process of managing the development of a country or regions. The interaction of the region with the relevant institutional spheres forms the institutional provision of certain management activities.

The infrastructural environment refers to the current socio-economic and ecological framework of the region on which the public relations system is based, and institutional environment is a kind of legal result of internal relations within the system and external ones within the state.

Institutional support for management of regional development is based on the creation of appropriate conditions for the functioning of existing ones, and if necessary reorganization or establishment of such institutions, which would directly influence the processes of coordinating efforts for the development and implementation of spatial development strategies and projects.

Institutional environment for regulation of development of Ukraine and its regions comprises: the Constitution of Ukraine [3], the law of Ukraine «The principles of domestic and foreign policy» [17], «The principles of State regional Policy» [16], «The stimulation of Regions» [13], «The local state administrations» [11], «The local government in Ukraine» [10], «The transboundary cooperation» [14], «The voluntary amalgamation of community» [8], «The regulating urban development activities» [12], «The state target programs» [7], «The general scheme of planning the territory of Ukraine» [9], «The state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine» [6] and other legislative acts of Ukraine, acts of Ukraine and the Ukrainian Cabinet of Ministers, the relevant international treaties of Ukraine, as well as the tax and budget codes of Ukraine, strategies for national and regional development are enacted with the consent of the Verkhovna Rada.

According to the Law of Ukraine «The principles of State regional Policy» [15], such priorities of state regional policy are identified, which are shown in Fig. 1.

The implementation of the state regional policy is based on the system of interrelated documents based on the development strategy of Ukraine, the general scheme of the planning of the territory of Ukraine, the planning of territories at regional and local levels.

Documents determining the State regional policy include:

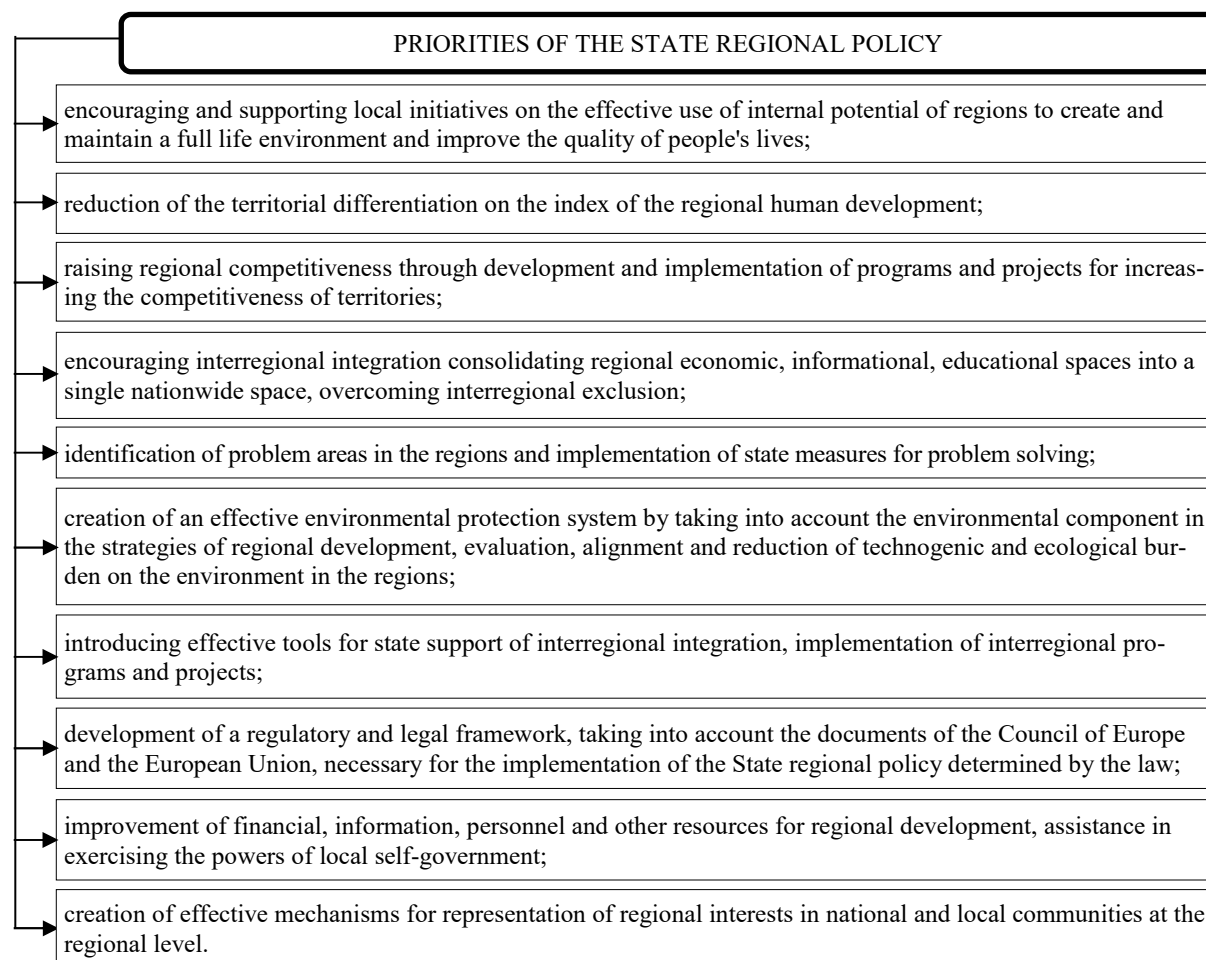
- 1) state strategy of regional development of Ukraine;
- 2) action plan to implement the State strategy for regional development of Ukraine;
- 3) regional development strategies;
- 4) action plans to implement regional development strategies;
- 5) investment Programs (projects) aimed at the development of the regions [15].

The State strategy for regional development of Ukraine identifies:

- 1) trends and main problems of socio-economic development of the regions;
- 2) state regional policy priorities for the relevant period;
- 3) strategic goals and directions of regional development and interregional cooperation;
- 4) operational goals to ensure achievement of strategic goals;
- 5) main tasks, stages and mechanisms of their implementation;
- 6) system for monitoring and evaluating the effectiveness of the implementation of State strategy for regional development of Ukraine [15].

Regional development strategies must comply with the provisions of the State strategy for regional development:

- 1) trends and main problems of socio-economic development of the Autonomous Republic of Crimea, regions, cities of Kyiv and Sevastopol;
- 2) strategic objectives and regional development priorities for the respective period;
- 3) operational goals to ensure achievement of strategic goals;
- 4) main tasks, stages and mechanisms of their implementation;
- 5) system for monitoring and evaluating the effectiveness of regional development strategy [15].

Fig. 1. Priorities of the state regional policy

In order to coordinate the activities of executive authorities with the obligatory involvement of local self-government bodies in the development and implementation of the state regional policy, as well as to coordinate industry forecasts of the regional development the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Interdepartmental Coordinating Commission on Regional Development as a temporary consultative and advisory body may be created according to the strategic objectives of the state regional policy.

As stated in the regulation on the Interdepartmental Coordinating Commission on Regional Development issues [14], the main tasks of the Inter-Departmental Commission are:

1) ensuring coordination of actions of the executive authorities to ensure the development and implementation of the state regional policy, in particular, with the obligatory involvement of local authorities in the development and implementation of the state regional policy, as well as harmonization of sector development forecasts with the strategic objectives of the state national policy;

2) preparing proposals for the development and implementation of state regional policy;

3) formulating proposals for identifying mechanisms and ways to solve problematic issues that arise in the development and implementation of the state regional policy;

4) facilitating effectiveness of the executive authorities during the development and implementation of state regional policy;

5) developing proposals to ensure the interconnection and consistency of long-term strategies, plans and programs for development at the state, regional and local levels;

6) promoting the use of the positive experience of other countries, including the European ones, while improving the regulatory framework of the state regional policy [14].

Interdepartmental Commission is entitled:

- 1) to receive in the prescribed manner from executive authorities, local authorities, and enterprises, institutions and organizations information necessary to perform its tasks;
- 2) to involve representatives of executive bodies, local governments, enterprises, institutions and organizations (with the consent of their heads), as well as independent experts, representatives of civil society and mass media (as appropriate) in the work;
- 3) to form working groups, if necessary, to perform tasks on a permanent or temporary basis;
- 4) to organize conferences, seminars, meetings and other events [14].

Interdepartmental Commission performs the assigned tasks interacting with the bodies of executive power, local self-government bodies, enterprises, establishments and organizations. The meeting of the Interagency Commission is held in conformity with the decision of its Chairman.

To effectively implement the state regional policy the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv, Sebastopol City councils and respective state administrations may establish Regional Development Agencies.

The co-founders of regional development agencies can also be regional chambers of commerce and industry, regional association of entrepreneurs, regional representatives of all-Ukrainian associations of local self-government bodies or associations of bodies of local governments of the region, higher education institutions, scientific institutions, and specialized public associations of the region.

Regional Development Agency is a non-profit institution that is established to effectively implement the state regional policy.

Typical regulation on Regional Development Agency [19] identifies the main functions and rights of the Agency.

The main functions of the Agency are:

- 1) to analyse the socio-economic situation, problems of development of the relevant region, to submit proposals to the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sevastopol city councils, Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regions, Kyiv and Sevastopol city state administrations;
- 2) to study the experience of other states in implementation of regional policy and to prepare proposals for the use of positive experience in the region;
- 3) to provide assistance by means of organizing and conducting consultations on:
  - implementation of regional development policy and the action plan of programmes and regional development projects;
  - increasing investment attractiveness of the region, attraction of investment and credit resources, international technical assistance for regional development;
  - creation of conditions for institutional and infrastructural development of the region;
- 4) Participation:
  - to monitor the situation in the region whether the tasks assigned by the state strategy of regional development, action plan on implementation of regional strategy for development, programs and regional development projects are being fulfilled;
  - to develop proposals for legal regulation of regional development issues;
- 5) to inform the public about the activities of the Agency, in particular by placing the relevant information on its official website and in another acceptable way [19].

The agency has the authority:

- 1) to interact with executive authorities, their consultative-advisory bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, individuals and legal entities;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

---

2) to receive, in the prescribed manner, from executive authorities, local authorities, enterprises, institutions and organizations documents and information necessary for conducting their activities;

3) to form, if necessary, commissions and expert groups, hold contests, conferences, convene meetings to perform the assigned tasks;

4) to acquire, lease and alienate the order in accordance with the statutory procedure necessary for the proceeding of the immovable and movable property, to conclude contracts, to be a plaintiff and defendant in the courts [19].

Agency management bodies are supervisory board and executive body represented by the director of the agency.

Law of Ukraine "The principles of state regional policy" [15] reveals sources of funding of the state policy and principles the regional development financing is based on.

Sources of funding for the State regional policy are:

1) Funds of the state budget of Ukraine, in particular the State Fund for Regional Development;

2) Funds of local budgets;

3) Charitable donations;

4) Funds of international organizations;

5) Funds from other sources not prohibited by law [15].

Regional development financing is based on the following principles:

– compliance with the State strategy for regional development of Ukraine, relevant regional development strategy and implementation plans;

– competitive selection of programs (projects) of regional development;

– the effectiveness of the resources involved;

– capacity of facilities and entities, financed by the involved funds of the State Fund for Regional Development to provide independently further own funding or to refrain from local budgets;

– adequate financial and other participation of local self-government bodies in the jurisdiction or in the interests of which the relevant measures, programs or projects are implemented;

– impartial distribution of funds of the State Fund for Regional Development, taking into account the level of socio-economic development of administrative units [15].

The law of Ukraine «The principles of domestic and foreign policy» identifies the principles of domestic policy in the areas of local self-government development and stimulation of regional development:

- establishment of local government as a foundation of democracy, expansion of powers of local councils through decentralization of functions of State authorities, harmonization of national, regional and local interests;

- reforming intergovernmental relations in favor of local government, creating conditions for the development of economic autonomy of regions;

- improvement of the system of administrative and territorial structure on the principles of economic self-sufficiency and availability of administrative (managerial) and social services for consumers of these services;

- strengthening the material base of local self-government bodies and increasing the level of their resource support;

- strengthening the responsibility of representatives of local self-government bodies, village, township, city heads to the territorial communities that they have chosen;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- development and implementation of projects of inter-regional economic relations and cross-border cooperation aimed at increasing the competitiveness of regions as a basis for their dynamic development;

- strengthening economic integration of regions using advantages of territorial division and cooperation of labor;

- creation of effective mechanisms to ensure active participation of communities and local self-government bodies in the development and implementation of state regional policy;

- achieving the high functional capacity of the regional potential of the regions, primarily by creating a system and technologies for attracting investments to train highly professional management personnel [16, art. 4].

The relations arising in the process of voluntary amalgamation of villages, towns and cities, as well as voluntary accession to amalgamated communities are governed by the law of Ukraine "The voluntary amalgamation of "communities" [7].

The neighboring territorial communities of villages, towns and cities are the subjects of voluntary amalgamation.

The amalgamated community which administrative center is defined as the city is a local community. Its center is defined as the village-village, the center of which is defined as village-country.

The voluntary amalgamation of territorial communities of villages and cities is carried out in accordance with the following conditions:

1) there can be no other territorial community in the united territorial community, which has its representative local self-government body;

2) the territory of the amalgamated community must be inseparable, the boundaries of the united territorial community are determined on the external boundaries of the jurisdiction of councils of territorial communities;

3) the amalgamated community should be located within the territory of the Autonomous Republic of Crimea, in one area;

4) when deciding on the voluntary amalgamation of communities, historical, natural, ethnic, cultural and other factors affecting the socio-economic development of the Amalgamated community are taken into account;

5) the quality and availability of public services provided in the amalgamated community may not be lower than before the merger [7].

Forms of state support for voluntary amalgamation of communities and accession to amalgamated community:

1) the state provides informational, educational, organizational, methodical and financial support for a voluntary amalgamation of communities and accession to amalgamated communities;

2) organizational support and informational and educational assistance for voluntary unification of communities and accession to amalgamated communities is provided by the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, local state administrations;

3) methodical provision of voluntary amalgamation of communities and accession to amalgamated communities, determining the volume and form of support, is carried out by a central executive body that ensures the development and implementation of state policy in the area of territorial organization, administrative and territorial structure, development of local self-government;

4) the Cabinet of Ministers of Ukraine may acknowledge the united territorial community in a possible manner, provided that it is established according to the procedure defined in section II of this law, around the settlement defined by the perspective plan for the formation of territorial communities of region as the administrative center of the united territorial

community, as well as if the population of the united territorial community is not less than half the population of the territorial communities that had to enter such community in accordance with the perspective plan for the formation of community's territories of the Autonomous Republic of Crimea [7].

If the united territorial community council decided to refuse to provide consent for voluntary accession to another territorial community on its initiative, the Cabinet of Ministers of Ukraine may cancel the decision to recognize that such a joint Territorial Community is capable.

Financial support of the State to voluntary association of territorial communities of villages, towns and accession to amalgamated communities:

1) the state shall provide financial support to the voluntary amalgamation of villages, towns and cities and accession to amalgamated communities supplying the united territorial communities with funds in the form of subsidies to build an appropriate infrastructure in accordance with the plan of socio-economic development of such territorial communities;

2) proposals to provide financial support to the amalgamated community are made by the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, corresponding regional state administration by the submission of the village, township, city Council of the united territorial community of the Cabinet of Ministers of Ukraine not later than July 15, which precedes the budget period in which such financial support is envisaged;

3) the total financial support is distributed between the budgets of amalgamated communities in proportion to the area of the amalgamated community and the number of rural population in such territorial community with equal importance of both these factors;

4) the total amount of subunits of the appropriate infrastructure of amalgamated community is determined by the law on the state budget of Ukraine;

5) the procedure for granting subventions from the state budget to amalgamated communities is established by the Cabinet of Ministers of Ukraine [7].

The issue of stimulating the development of the regions of Ukraine is determined by the law of Ukraine "The stimulating the development of regions" [12], which states the purpose and principles for stimulating the development of regions, state stimulation of regional promoting development of depressed areas, funding and reporting on stimulation of regional development.

Regional development promotion is carried out with the aim:

– to ensure the sustainable development of regions for the sake of Ukraine, increase living standards, overcome poverty and unemployment, create the middle class;

– to use effectively economic, scientific, labor potential, natural and other resources, as well as features of regions to achieve on this basis, an increase in the standard of living, optimum specialization of regions in the production of goods and services;

– to create equal conditions for dynamic, balanced socio-economic development of the regions of Ukraine;

– to ensure state social guarantees for every citizen, regardless of their place of residence;

– to overcome the depressive state of certain territories, solving the problems of environmental protection in a timely and complex manner [12].

Regional development promotion is carried out on the basis of:

– balance of national, regional and local development interests, state determination of evidence-based priority areas of regional development taking into account the proposals of local authorities;

– program-targeted approach to solving problems of socio-economic development, creation of favorable investment environment in the regions;

– the maximum compliance of services provided by the state authorities and local self-government bodies with the requirements of the consumers of these services;

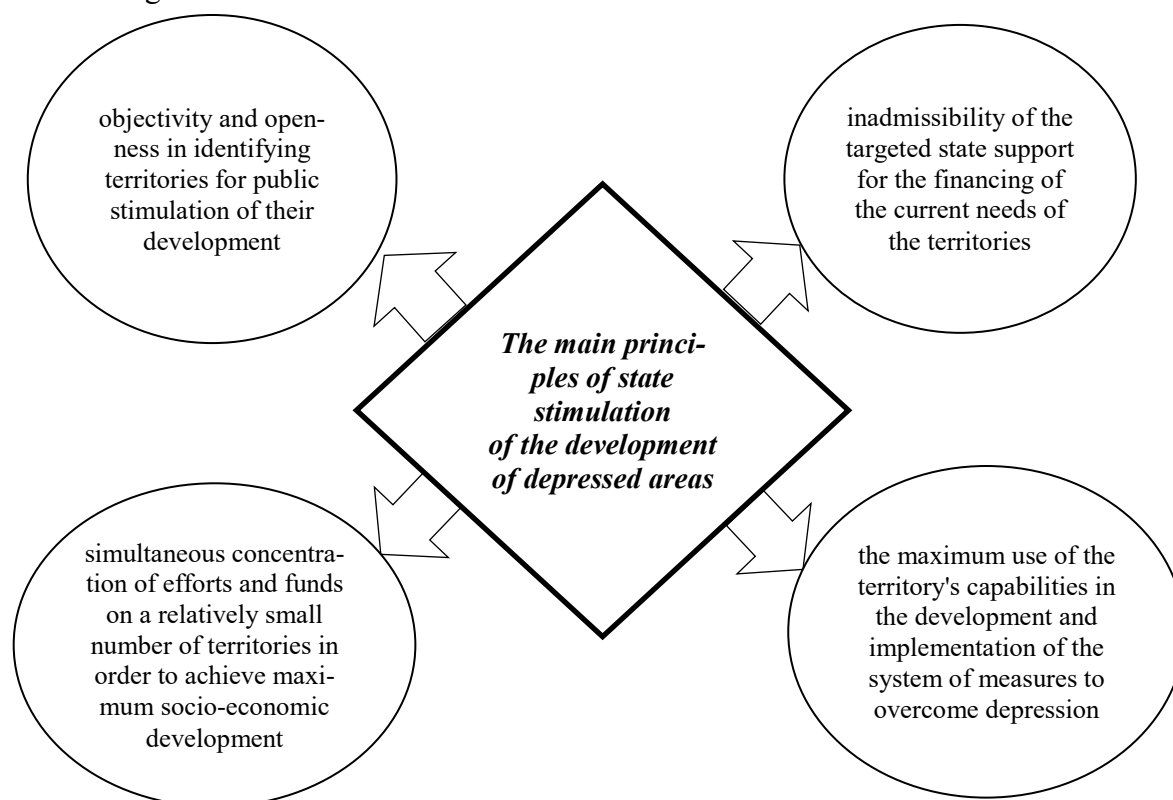
- focus on competitive basis of funds of the state budget of Ukraine, local budgets, as well as other resources to achieve the most effective use for regional development purposes;
- cooperation and mutual responsibility of central and local executive authorities, local self-government bodies, scientific and public organizations and other entities in the implementation of regional development tasks [12].

Coordination of central and local executive authorities and local self-government bodies in the field of state stimulation of development of regions, implementation of regional development strategies is based on regional agreements between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, Oblast, Kyiv, Sebastopol City councils and shall be carried out in accordance with this law and other legislative acts.

The Regional Development Agreement provides for:

- joint measures of central and local executive authorities and local authorities on implementation of the state strategy of regional development in the region;
- joint measures of central and local executive authorities and local self-government bodies on implementation of regional development strategy;
- the procedure, volume, forms and terms of financing mutual measures, determined by the parties, according to the state budget of Ukraine and local budgets;
- the procedure for informing about the implementation of the regional development agreement;
- liability of the parties to the agreement for non-fulfilment or improper execution of its measures;
- procedure for amending the agreement;
- the procedure for entry into force and expiry [12].

The basic principles of state stimulation of the development of depressed areas are shown in Fig. 2.

Fig. 2. The main principles of state stimulation of the development of depressed areas
Source: [12].

Financing of stimulation of regional development and overcoming of depression of territories is carried out at the expense of the funds foreseen for this purpose in laws of Ukraine on the state budget of Ukraine and decisions on local budgets (autonomous Republic of Crimea, regions, Municipal cities (Republican-autonomous Republic of Crimea) values and district budgets) for the relevant years and other sources in accordance with the legislation.

The amount of financing of the implementation of agreements on regional development and execution of programs for overcoming the state depression of territories is annually envisaged in the projects of the state budget of Ukraine and decisions on local budgets by relevant budget programs.

The Budget Code of Ukraine (article 24) identifies the main issues of the State Fund for Regional Development:

- the State Fund for Regional Development is created as a part of the General Fund of State budget;
- when drafting the state budget of Ukraine and the forecast of the state budget for the next scheduled two budget periods, the State Fund for Regional Development provides for at least 1 percent of the forecast amount of revenues of general draft state budget of Ukraine for the corresponding budget period;
- funds from the State Fund for Regional Development for implementation of investment programmers and regional development projects (including projects of co-operation and voluntary amalgamation of communities) are aimed at developing the infrastructure of the industrial and innovative parks and meet the priorities defined by the State strategy for regional development and corresponding regional development strategies [1].

The state strategy for regional development [17] identifies the objectives of the state regional policy and the main tasks of central and local executive authorities and local self-government bodies aimed at achieving these goals, as well as provides for the coherence of the state regional policy with other state policies aimed at territorial development.

The implementation of the strategy will determine an integrated approach to the development and implementation of the state regional policy, which will involve the combination of the following components: sectoral, territorial, management (Fig. 3).

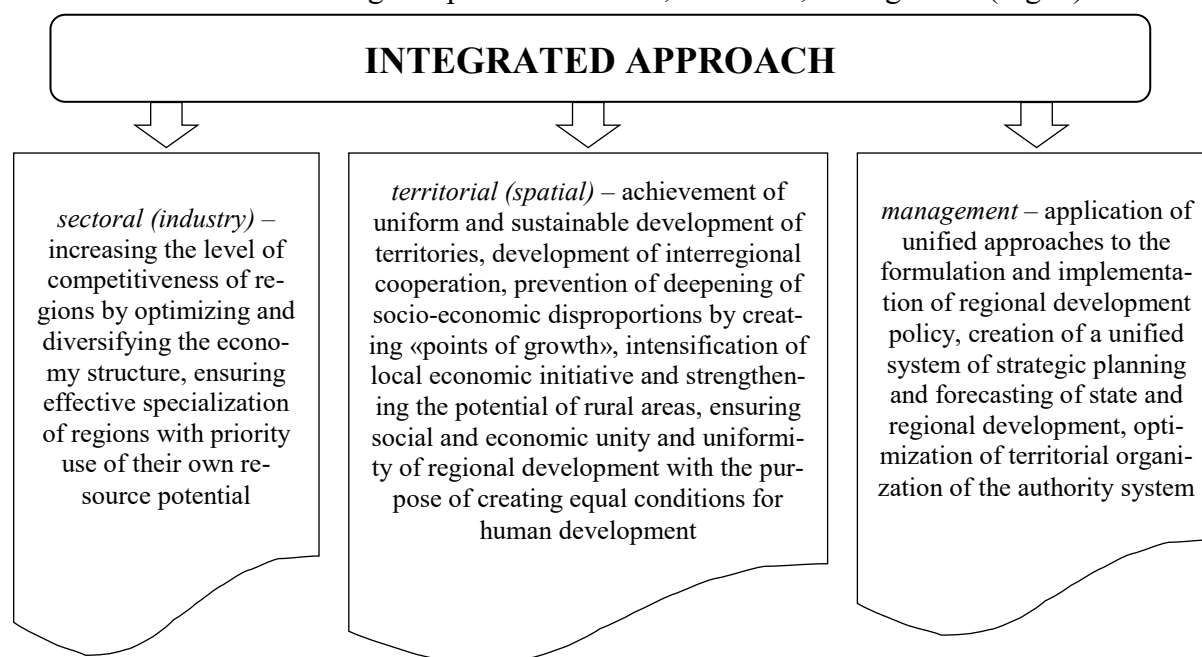

Fig. 3. Integrated approach to the development and implementation of the state regional policy
Source: [17].

The strategic purpose of implementing the state regional policy is to create conditions for dynamic, sustainable development of Ukraine's regions to ensure social and economic unity of the state, to increase the level of competitiveness of regions, intensification of economic activity, to improve the standard of living of the population, to ensure the state-guaranteed social and other standards for every citizen, regardless of their place of residence.

The strategic vision of regional development and the country as a whole is to solve existing problems through the use of internal and external opportunities of regions and territories. The purpose of strategic direction of the state regional policy is:

- human-oriented development and unity;
- achieving economic growth while using its own potential and implementing an effective state regional policy and, consequently, increasing the standard of living of the population;
- integration of regional economic, informational, educational, cultural space into the nationwide space, in which the person is capable of self-realization and improvement of quality of life regardless of the place of residence (unity Ukrainian space) [17].

The strategy states that the achievement of a certain goal will allow regions to become economically stronger, mutually integrated, and more independent in 2020 as a result of the implementation of an effective decentralization-based management model, deconcentration and subsidiarity. Standards and quality of life of people will reach a higher level, the opportunities to create and efficiently operate partnerships between society, government and business will increase.

Creating an effective and transparent mechanism for financial support of regional development requires consideration of the specific development of each region.

The strategy aims at identifying tasks and tools to solve social problems, raise the level of economic potential of territories, productivity of their economy, profitability of business and incomes and, consequently, create favourable conditions for social standards, quality of life and development of business environment. However, such interdependence requires to identify and implement an effective fiscal mechanism and redistribution mechanism, otherwise there is a real threat of excessive polarization and increased disparities between economically developed cities and the rest of the territory [17].

The active institutional environment of the regional development regulation ignores the fact that:

- Ukraine's regional landscape is severely destroyed due to annexation of Crimea and long military aggression of Russia in the east;
- regions should be considered as self-sufficient bodies, and regulation of their development is proposed only in terms of the revision of intergovernmental relations;
- regional development strategies and programs are not obligatory for implementation at all management levels;
- the purposes, objectives and priorities of spatial development do not imply global challenges, risks and threats, which arise as a result of Ukraine's integration into the world economic space;
- the level of regional and municipal management requires radical review and new personnel [18].

Moreover, in the current legal framework there are numerous institutional traps that will hinder the application of effective mechanisms of planning, organization and control of sustainable regional development. This largely causes regional differentiation, which in certain circumstances, may occur at a sub-regional level, and will also lead to incomplete use of local competitive advantages that reduces the potential opportunities of territorial communities in the complex development of their territories.

One of the most appropriate and effective ways to solve this problem may be the transition to functionally self-regulatory management.

The main tasks are:

– to create a rational system of local governance with regional development on the basis of clear identification of authorities and their degree of responsibility for effective implementation of public policy;

– to develop and implement effective employment programs at the level of each community as a basis for improvement of the quality of human potential and its capitalization;

– to introduce motivational mechanisms for increasing resource capacities of the regions in terms of use of available competitive advantages;

– to ensure permanent monitoring and implementation of systemic measures in the field of rational nature, environmental protection;

– to decrease the dependence of local budgets on intergovernmental transfers to achieve their full financial self-sufficiency as a basis for active economic, social and environmental policy in the regions [18].

Conclusions. The author has investigated the institutional environment of regional development regulation in Ukraine and formed the main aspects which should be taken into account by the current institutional environment, namely: Ukraine's regional landscape is severely destroyed due to annexation of Crimea and long military aggression of Russia in the east; regions should be considered as self-sufficient bodies, and regulation of their development is proposed only in terms of the revision of intergovernmental relations; regional development strategies and programs are not obligatory for implementation at all management levels; the purposes, objectives and priorities of spatial development do not imply global challenges, risks and threats, which arise as a result of Ukraine's integration into the world economic space; the level of regional and municipal management requires radical review and new personnel.

The main tasks, which should solve the functional and self-regulatory control system, are defined, among which: to create a rational system of local governance with regional development on the basis of clear identification of authorities and their degree of responsibility for effective implementation of public policy; to develop and implement effective employment programs at the level of each community as a basis for improvement of the quality of human potential and its capitalization; to introduce motivational mechanisms for increasing resource capacities of the regions in terms of use of available competitive advantages; to ensure permanent monitoring and implementation of systemic measures in the field of rational nature, environmental protection; to decrease the dependence of local budgets on intergovernmental transfers to achieve their full financial self-sufficiency as a basis for active economic, social and environmental policy in the regions.

References

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. № 2456-VI (on July 8, 2010). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17>.

2. Butko, M. P., Popelo, O. V., Kolosha, V. P. (2019). Osoblyvosti lokalizatsii ekonomichnoho prostoru rehioniv v umovakh detsentralizatsii vladnykh povnovazhen [Peculiarities of localization of the economic space of the regions under conditions of powers' decentralization]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 1, 60–74 [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. № 254к/96-ВР (on 28.06.1996). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Popelo, O. V. (2018). Innovatsiino-investytsiina dominanta v rehionalnomu rozvytku produktyvnykh syl [Innovation-investment dominant in regional development of production forces]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3 (15), 112–129 [in Ukrainian].

5. Popelo, O. V. (2018). *Lokalizatsiia ekonomichnoho prostoru rehioniv Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Localization of the economic space of Ukraine's regions in the context of European integration]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

6. Pro derzhavne prohnouzuvannia ta rozroblennia proqram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy [On State Forecasting and Elaboration of Ukraine's Economic and Social Development Programs]. № 1602-III (on March 23, 2000). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

7. Pro derzhavni tsilovi prohramy [On State Special Programs]. № 1621-IV (on March 18, 2004). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/1621-15>.

8. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [On voluntary association of territorial communities]. № 157-VIII (on February 5, 2015). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

9. Pro Heneralnu skhemu planuvannia terytorii Ukrainy [On the General Scheme for Planning the Ukrainian Territory]. № 3059-III (on November 18, 2012). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.

10. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini [On Local Self-Government in Ukraine]. № 1492-VIII (on September 7, 2016). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

11. Pro mistsevi derzhavni administratsii [On Local State Administrations]. № 586-XIV (on April 9, 1999). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

12. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti [On Regulation of City Planning Activity]. № 3038-VI (on February 17, 2011). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/3038-17/ed20170610?lang=en>.

13. Pro stymuliuвання rozvytku rehioniv [On Stimulating the Development of Regions]. № 2850-IV (on September 8, 2005). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.

14. Pro transkordonne spivrobotnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861-IV (on June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/1861-15>.

15. Pro utvorennia Mizhvidomchoi koordynatsiinoi komisii z pytan rehionalnoho rozvytku [On the Establishment of the Interdepartmental Coordination Committee on Regional Development]. № 714 (on September 16, 2015). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/714-2015-%D0%BF>.

16. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky [About the Principles of State Regional Policy]. № 156-VIII (on February 5, 2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13, Art. 90 [in Ukrainian].

17. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky [On the Principles of Domestic and Foreign Policy]. № 2411-VI (on July 1, 2010). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

18. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [On approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020]. № 385 (on August 6, 2014). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/385-2014-%D0%BF>.

19. Shkarlet, S., Ivanova, N., Popelo, O. (2019). *Modernization of economic space of Ukraine's regions*. Mauritius: LAMBERT Academic Publishing.

20. Typove polozhennia «Pro ahentsiiu rehionalnoho rozvytku» [Typical provision «On the Agency for Regional Development»]. № 258 (approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 11, 2016). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248941325>.

References (in language original)

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17>.

2. Бутко М. П., Попело О. В., Колоша В. П., Особливості локалізації економічного простору регіонів в умовах децентралізації владних повноважень. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 60–74.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Попело О. Інноваційно-інвестиційна домінанта в регіональному розвитку продуктивних сил. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 112–129.

5. Попело О. В. Локалізація економічного простору регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 372 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

6. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

7. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1621-15>.

8. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

9. Про Генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 № 3059-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.

10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 7 вересня 2016 року № 1492-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

11. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

12. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343.

13. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2850-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>.

14. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1861-15>.

15. Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 714. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/714-2015-%D0%BF>.

16. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 90. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

17. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

18. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/385-2014-%D0%BF>.

19. Shkarlet S., Ivanova N., Popelo O. Modernization of economic space of Ukraine's regions: monograph. Mauritius: LAMBERT Academic Publishing, 2019. 500 p.

20. Типове положення «Про агенцію регіонального розвитку»: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 258. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/248941325>.

Popelo Olha – Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Попело Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Попело Ольга Владимировна – доктор экономических наук, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

E-mail: popelo.olha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

ResearcherID: I-8572-2016

Publons ID: AAC-1918-2019

УДК 336.02:338.431

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-312-319

*Тетяна Гоголь, Валентин Нехай***ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА***Татьяна Гоголь, Валентин Нехай***ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА***Tetiana Gogol, Valentyn Nekhai***FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: THEORY AND PRACTICE**

У статті розглянуто наявні підходи до трактування поняття «економічна безпека підприємства» та проведено ретроспективний аналіз концептуальних підходів до визначення цього поняття, визначено основні функціональні складові економічної безпеки підприємств, адекватних сучасним реаліям. Особливої уваги потребують питання економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, специфіка діяльності яких потребує налагодження механізму подвійної адаптації до економічних та природно-кліматичних умов.

Зазначено, що система економічної безпеки підприємства є суб'єктом і об'єктом управління та потребує: опису об'єкта управління, формалізації цілей існування об'єкта управління, визначення множини критеріїв управління об'єктом, проєктування та створення системи управління, яка здатна мінімізувати втрати та забезпечити захист від внутрішніх та зовнішніх загроз. Систему економічної безпеки підприємства слід розглядати як структуровану сукупність взаємопов'язаних елементів зовнішніх і внутрішніх суб'єктів забезпечення безпеки, їхнього функціоналу, політики економічної безпеки, організаційної побудови, стратегії і тактики, принципів і методів, спрямованих на забезпечення функціонування суб'єкта господарювання та здатних протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Ключові слова: економічна безпека; система економічної безпеки підприємства; управління системою економічної безпеки; функціональні складові економічної безпеки підприємств.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 12.

В статье рассмотрены существующие подходы к трактовке понятия «экономическая безопасность предприятия» и проведен ретроспективный анализ концептуальных подходов к определению данного понятия, определены основные функциональные составляющие экономической безопасности предприятий адекватных современным реалиям. Особого внимания требуют вопросы экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий, специфика деятельности которых, требует налаживания механизма двойной адаптации к экономическим и природно-климатическим условиям.

Отмечено, что система экономической безопасности предприятия является субъектом и объектом управления и требует: описания объекта управления, формализацию целей существования объекта управления, определение множества критериев управления объектом, проектирование и создание системы управления, которая способна минимизировать потери и обеспечить защиту от внутренних и внешних угроз. Систему экономической безопасности предприятия следует рассматривать как структурированную совокупность взаимосвязанных элементов внешних и внутренних субъектов обеспечения безопасности, их функционала, политики экономической безопасности, организационного построения, стратегии и тактики, принципов и методов, направленных на обеспечение функционирования предприятия и способных противодействовать внутренним и внешним угрозам.

Ключевые слова: экономическая безопасность; система экономической безопасности предприятия; управление системой экономической безопасности; функциональные составляющие экономической безопасности предприятий.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 12.

The article discusses the existing approaches to the interpretation of the concept of "economic security of the enterprise" and conducts a retrospective analysis of conceptual approaches to the definition of this concept, identifies the main functional components of the economic security of enterprises adequate to modern realities. Particular attention is required to the issues of economic security of agricultural enterprises, the specific nature of which requires the establishment of a mechanism of double adaptation to economic and climatic conditions.

It is noted that the economic security system of an enterprise is a subject and a control object and requires: a description of the control object, formalization of the goals of the control object existence, determination of the set of criteria for managing the object, design and creation of a control system that can minimize losses and provide protection against internal and external threats. The economic security system of an enterprise should be considered as a structured set of interconnected elements of external and internal security entities, their functionality, economic security policies, organizational structure, strategies and tactics, principles and methods aimed at ensuring the functioning of the enterprise and capable of countering internal and external threats.

Keywords: economic security; economic security system of the enterprise; management of the economic security system; functional components of economic security of enterprises.

Fig.: 2. Table: 1. References: 12.

JEL Classification: M29; Q19

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Постановка проблеми. Основними галузями національної економіки, які формують ВВП України, залишаються: промисловість, торгівля та сільське господарство (рис. 1). За останні роки спостерігається зниження питомої ваги у структурі ВВП промисловості – з 27,6 % у 2010 році до 24,8 % у 2018 році, будівництва – з 3,7 до 2,7 %, транспорту – з 12,7 до 7,6 %. Натомість помітно нарощується питома вага сільського господарства – з 8,4 % у 2010 до 11,9 % у 2018. На сьогодні АПК вважають «донором» національної економіки, який формує майже 40 % експорту.

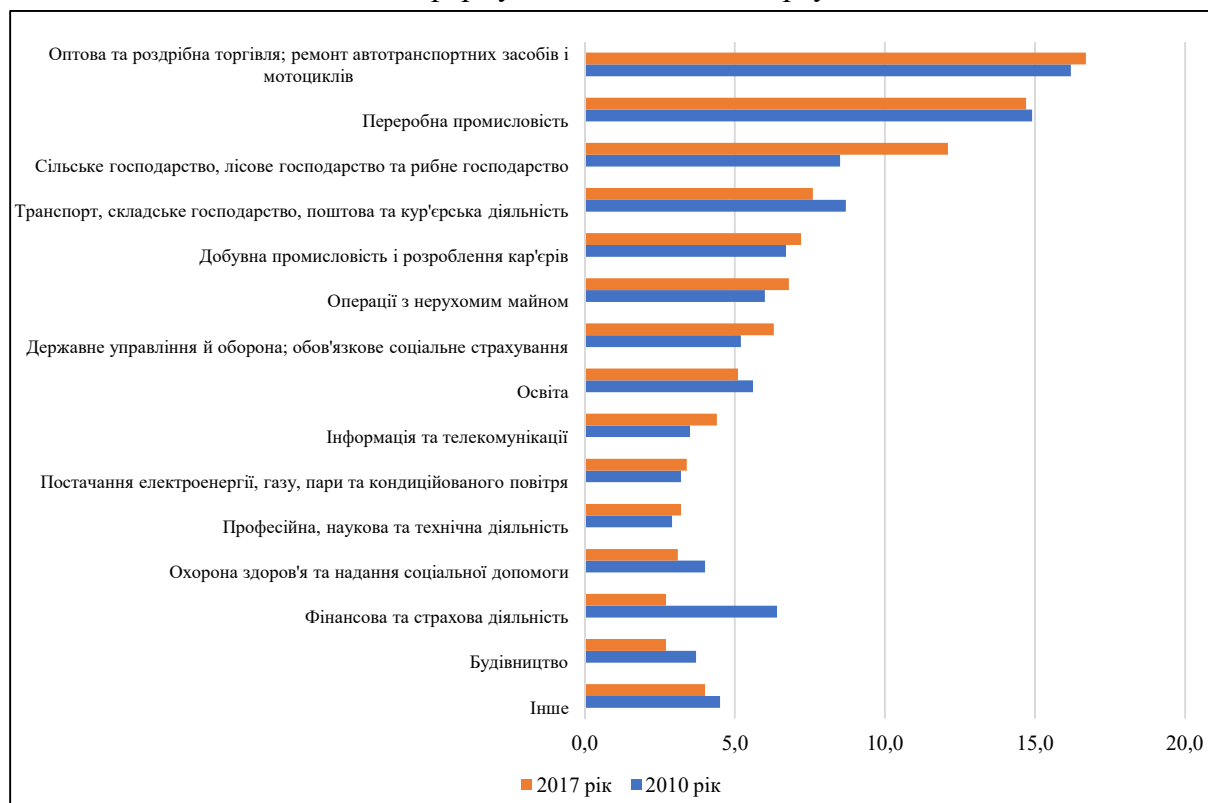

Рис. 1. Структура валової доданої вартості у 2010 та 2017 рр., у %

Джерело: Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Практичний досвід успішної аграрної політики зарубіжних країн свідчить про тісний зв'язок аграрного й сільського розвитку. Аграрний сектор суттєво впливає на відновлення і стале зростання національної економіки, якщо в регулюванні його розвитку узгоджуються інтереси сільського господарства, сільських громад і всього суспільства.

Низький рівень державного регулювання та підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств призводить до необхідності самостійного визначення стратегії розвитку, що вимагає створення на підприємстві системи економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню правових, економічних та інституційних засад економічної безпеки підприємства, основних принципів та напрямів вдосконалення системи управління економічною безпекою присвячені праці таких науковців, як Л. Абалкін, П. Бернс, П. Друкер, Т. Клейнер, Е. Олейников, В. Шликов, В. Ярочкін та ін.

Вагомий внесок у дослідження необхідності, причин та функцій економічної безпеки підприємства в умовах трансформації економіки зробили і вітчизняні вчені: О. Ареф'єва, С. Васильчак, В. Геєць, Л. Гнилицька, В. Глушков, Я. Жаліло, С. Злупко, Е. Ібрагімов, Т. Ковальчук, М. Лесечко, В. Маргасова, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Є. Овчаренко, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Покропивний, А. Ревенко, О. Терещенко, В. Шлемко та ін.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Питання економічної безпеки сільськогосподарських підприємств досліджувались такими вченими, як В. Животенко, Г. Козаченко, О. Ляшенко, Л. Шамаєва та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Науковці та практики, які досліджують проблему безпеки, наводять багато визначень як безпеки, так і економічної безпеки підприємств. Безперечно, зміна економічних, політичних, соціальних відносин впливає на погляди авторів на це поняття, але і на сьогодні немає спільної думки відносно суті цього поняття, а відповідно, і відсутність єдиного погляду щодо функціональних складників економічної безпеки.

Кожен із підходів характеризується окремими спільними та відмінними параметрами, коли порушується питання галузевої безпеки підприємств. Особливої уваги потребують питання економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, специфіка діяльності яких потребує налагодження механізму подвійної адаптації до економічних та природно-кліматичних умов.

З огляду на це є необхідність ретроспективного аналізу основних підходів до сутності економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та виділенні її функціональних складових.

Мета статті. Метою роботи є ретроспективний аналіз концептуальних підходів до визначення категорії «економічна безпека підприємства» та визначення складових економічної безпеки підприємств АПК, адекватних сучасним реаліям.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання сутності та еволюції поняття економічної безпеки підприємств В. Є. Глушков та Р. М. Редько [1] виділяють такі підходи до трактування поняття безпеки:

– силовий підхід, відповідно до якого економічна безпека підприємства розглядалась як захист комерційної таємниці підприємства. Прихильники В. Ярочкін, А. Шаваєв, В. Барсуков та ін.;

– економічна безпека підприємства трактувалась як захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз та негативного впливу зовнішнього середовища. Прихильники Д. Ковальов, Т. Сухорукова, Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко, М. Бендіков та ін.;

– економічна безпека підприємства, розглядається з позиції наявності та необхідності забезпечення конкурентних переваг підприємства. Прихильники Е. Раздіна, В. Белокуров та ін.;

– ресурсно-функціональний підхід, де економічна безпека підприємства асоціюється з ефективністю використання ресурсів підприємства для запобігання виникнення загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства. Прихильники Є. Олейніков, С. Покропивний та ін.;

– економічна безпека підприємства ототожнюється з його стійкістю та розвитком. Прихильники Р. Федоренко, Г. Клейнер, В. Тамбовцев, Р. Качалов, В. Забродській, Н. Капустін, В. Мунтіян;

– комбінований підхід, який поєднує одночасно декілька позицій. Прихильники В. Гусев, В. Демін, Б. Кузін, С. Ілляшенко.

Л. Гнилицька [2], досліджуючи та узагальнюючи підходи щодо формування змісту діяльності із забезпечення економічної безпеки підприємства, пропонує такі концепції визначення поняття економічної безпеки:

– захист комерційної таємниці. Захист та створення сприятливих економічних умов існування підприємства переважно через збереження комерційної таємниці;

– захист економічних інтересів підприємства. Забезпечення збалансованості інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– ресурсно-функціональна. Створення умов для ефективного використання корпоративних ресурсів та захисту внутрішніх і зовнішніх загроз з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства;

– фінансова. Забезпечення фінансової стійкості;

– діяльнісна. Оптимізація використання корпоративних ресурсів підприємства та нівелювання впливу внутрішніх та зовнішніх загроз з метою збільшення вартості його капіталу на основі здійснення сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур.

Дослідивши та систематизувавши підходи до тлумачення поняття економічна безпека підприємства, І. П. Шульга визначає такі підходи [3]:

– забезпечення умов збереження комерційної таємниці;

– захист від несприятливого впливу зовнішнього середовища залежно від загроз та функціональних складових;

– захист економічних інтересів підприємства;

– захист окремого виду діяльності;

– захист окремого виду суб'єктів господарювання залежно від виду діяльності та форми власності;

– сукупність економічних відносин.

Отже, на початку формування поняття економічної безпеки підприємства асоціювалось із забезпеченням умов збереження комерційної таємниці. У подальшому розуміння економічної безпеки підприємства трактувалось як захист від несприятливого впливу зовнішнього середовища. Ресурсно-функціональний підхід розглядається як здатність підприємства ефективно використати ресурси та наявні ринкові можливості в умовах цілеспрямованої руйнуючої дії зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

На сьогодні більшість науковців розглядають систему економічної безпеки підприємства як підсистему складної відкритої системи – «підприємство».

Т. Іванюта та А. Заїчковський розглядають систему економічної безпеки як «обмежену множину взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу. Складовими елементами такої системи є об'єкт та суб'єкт безпеки, механізм забезпечення безпеки, а також політика безпеки, що містить цілі та задачі безпеки, функції та принципи безпеки, а також стратегію безпеки» [4].

Група авторів [5] визначають систему економічної безпеки підприємства як «певну множину взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу. Система економічної безпеки розглядається як цілісна відкрита складна багаторівнева та багатофункціональна система, яка містить у собі ряд підсистем».

З. Якубович розглядає систему економічної безпеки підприємства як «підсистему відкритої складної системи підприємства. Вона виділяє основні елементи системи економічної безпеки підприємства: вхід системи, суб'єкти системи, мету, цілі, завдання, принципи та інструменти» [6].

І. Белоусова розглядає систему економічної безпеки суб'єктів господарювання як багаторівневу ієрархічну систему, що містить функціональну підсистему, підсистему управління та підсистему забезпечення [7].

І. Шульга, відповідно до класифікації систем, відносить систему економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності до техніко-економічної, локальної, складної, стохастичної, аперіодичної системи з неповним інформаційним забезпеченням [3].

Отже, систему економічної безпеки підприємства треба розглядати як структуровану сукупність взаємопов'язаних елементів зовнішніх і внутрішніх суб'єктів забезпечення безпеки, їхнього функціоналу, політики економічної безпеки, організаційної побудови, стратегії і тактики, принципів і методів, спрямованих на забезпечення функціонування суб'єкта господарювання та здатних протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як стверджує В. Афанасьєв: «... метою системного мислення є адекватне і цілісне сприйняття навколишнього світу, цілісне осмислення і усвідомлення законів і закономірностей матеріального та нематеріального світу і їх використання в своїй діяльності і, насамперед, при створенні і управлінні складними системами. Очевидно, що ефективність системного мислення, тим вища, чим до складнішої системи воно застосовується» [8].

Застосування системного підходу до організації наукового пізнання поняття «економічна безпека підприємства» є історично і логічно обумовленим та визначається такими основними принципами:

- розвитку (змінність системи в міру накопичення інформації, що надходить із зовнішнього та внутрішнього середовища);
- цільової спрямованості (результативний цільовий вектор системи не завжди є сумою оптимальних цілей його підсистем);
- функціональності (структура системи відповідає її функціям);
- ієрархії (ранжування і підпорядкованість систем);
- невизначеності (ймовірного настання подій та відсутність повної інформації);
- організованості (ефективності виконання рішень).

З огляду на вищенаведене можна стверджувати, що система економічної безпеки підприємства є суб'єктом і об'єктом управління. До основних завдань управління переважно належать: опис об'єкта управління, формалізацію цілей існування об'єкта управління, визначення множини критеріїв управління об'єктом, проектування та створення системи управління, яка здатна забезпечити інформаційні потреби менеджменту підприємства.

Можна погодитись з думкою Є. Овчаренко: «...на жаль, жоден з існуючих підходів не в змозі вирішити усі чотири задачі комплексно» [9].

У своїх дослідженнях щодо розвитку концепцій та підходів до поняття економічної безпеки підприємства О. М. Ляшенко зазначає: «Очевидно, що концепції та підходи щодо економічної безпеки підприємства перебувають у конвергентному стані. Розвиток та економічна безпека – найважливіші характеристики підприємства як єдиної системи. Їх не слід протиставляти, кожна з них по-своєму характеризує стан підприємства. Таке твердження є актуальним, коли підприємство розглядають як відкриту систему, що функціонує в рухливому навколишньому середовищі» [10].

Завершуючи дослідження основних фрагментів щодо еволюції підходів до тлумачення поняття «економічна безпека підприємства», варто погодитись з узагальненням фаз такої еволюції, яке представлено в дисертації О. М. Ляшенко (рис. 2) [10].

Фази генези економічної безпеки підприємства

I	II			III	
Стан захищеності від загроз	Ототожнення зі стійкістю підприємства	Стан використання корпоративних ресурсів	Наявність конкурентних переваг	Гармонізація інтересів	Міра економічної свободи
Семантика	Статика			Динаміка	
Економічна безпека				Управління економічної безпекою	

Рис. 2. Генеза економічної безпеки підприємства

Визначаючи економічну безпеку підприємства на основі системного підходу, де система розглядається як сукупність елементів, що перебувають у певних зв'язках і відносинах один з одним, яка створює єдність і цілісність, доцільно дослідити всі елементи системи економічної безпеки підприємства.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження наукових джерел та практичних напрацювань дозволяє виділити такі основні складові економічної безпеки підприємства: інформаційна, кадрова, комерційна, науково-технічна, техніко-технологічна інноваційна, соціальна, фізична (силова), екологічна, інтелектуальна, політико-правова, ринкова, фінансова, матеріально-технічна, організаційно-управлінська, виробнича, інтерфейсна, енергетична, техногенна, зовнішньоекономічна [11].

Цей перелік можна доповнювати й іншими складовими, але трактування функціональних складових економічної безпеки різняться за однією категорією та є схожими за іншими. Специфіка діяльності сільськогосподарських підприємств вимагає адаптації змісту цих категорій та врахування особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, екологічна складова розглядається як вплив діяльності підприємства на дотримання норм екологічного законодавства, мінімізація втрат від забруднення довкілля та руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан довкілля. Але, з іншого боку, природно-кліматичні умови є одним з основних факторів ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Використання сучасних інформаційних технологій у діяльності підприємств, зокрема й у сільському господарстві, вимагає перегляду визначення інформаційної безпеки як складової економічної безпеки підприємства [12].

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи отримані результати дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Формування поняття економічної безпеки підприємства відповідало наявним економічним, соціальним, політичним, правовим умовам та інтересам суб'єктів господарювання.

2. На сьогодні більшість науковців розглядають систему економічної безпеки підприємства як підсистему складної відкритої системи – «підприємство».

3. Система економічної безпеки підприємства є суб'єктом і об'єктом управління та потребує: опису об'єкта управління, формалізацію цілей існування об'єкта управління, визначення множини критеріїв управління об'єктом, проєктування та створення системи управління, яка здатна мінімізувати втрати та забезпечити захист від внутрішніх та зовнішніх загроз.

4. Систему економічної безпеки підприємства слід розглядати як структуровану сукупність взаємопов'язаних елементів зовнішніх і внутрішніх суб'єктів забезпечення безпеки, їхнього функціоналу, політики економічної безпеки, організаційної побудови, стратегії і тактики, принципів і методів, спрямованих на забезпечення функціонування суб'єкта господарювання та здатних протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

5. Визначаючи економічну безпеку підприємства на основі системного підходу, доцільно дослідити всі елементи системи економічної безпеки підприємства.

6. Неоднозначність складу та трактування функціональних складових економічної безпеки підприємства, використання нових технологій виробництва та інформаційних технологій у діяльності сільськогосподарських підприємств потребують подальшого їх дослідження та розвитку.

Список використаних джерел

1. Глушков В. С., Редько Р. М. Економічна безпека підприємства як динамічна категорія. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4 (70). Т. 2. С. 47–53.
2. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит: науково-практичний журнал*. 2013. № 9. С. 37–45.
3. Шульга І. П. Формування системи економічної безпеки емісійної діяльності акціонерних товариств: дис. ... д-ра екон. наук: 21.04.02 / ВНЗ «Ун-т економіки та права КРОК». Київ, 2011. 455 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства. Київ: Центр учбової літ., 2009. 256 с.
5. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія / Кириченко О. А. та ін. Київ: ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010. 412 с.
6. Якубович З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства. *Вісник ТНЕУ*. 2010. № 1. С. 81–86.
7. Белоусова І. А. Модернізація системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в процесі управління витратами: дис. ... д-ра екон. наук: 21.04.02 / Ун-т економіки та права «КРОК». Київ, 2010. 355 с.
8. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. Москва: Политиздат, 1981. 432 с.
9. Овчаренко Є. І. методологія формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства: дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04; 21.04.02 / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Сєверодонецьк, 2015. 631 с.
10. Ляшенко О. М. Управління економічною безпекою підприємства: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04; 21.04.02 / СНУ ім. В. Даля. Луганськ, 2012. 405 с.
11. Базилевич В. М. Економічна безпека в АПК та її загрози: сутність та форми прояву. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 8. С. 73–77.
12. Ільчук В. П., Садчиков В. С. Шляхи підвищення фінансово-економічної безпеки підприємств аграрного бізнесу. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 2 (66). С. 209–217.

References

1. Hlushkov, V. (2012). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva yak dynamichna katehoriia [Economic security of the enterprise as a dynamic category]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic sciences*, 4 (70) (2), 47–53 [in Ukrainian].
2. Hnylytska, L. (2013). Teoretyko-metodolohichni instrumentarii formuvannia systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Theoretical and methodological tools for the formation of the system of ensuring the economic security of the enterprise]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt – Accounting and Auditing*, 9, 37–45 [in Ukrainian].
3. Shulha, I. (2011). *Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky emisiinoi diialnosti aktsionermykh tovarystv [Formation of system of economic security of emission activity of joint-stock companies]*. (Doctor's thesis). VNZ «Un-t ekonomiky ta prava KROK», Kyiv [in Ukrainian].
4. Ivaniuta, T. (2009). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi lit. [in Ukrainian].
5. Kyrychenko, O. (Ed.). (2010). *Problemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodariuvannia [Problems of managing economic security of business entities]*. Kyiv: ІМБ Університету економіки та права «КРОК» [in Ukrainian].
6. Yakubovych, Z. (2010). Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky mashynobudivnoho pidpriemstva [Formation of system of economic safety of machine-building enterprise]. *Visnyk TNEU – TNEU Bulletin*, 1, 81–86 [in Ukrainian].
7. Belousova I. (2010). *Modernizatsiia systemy ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodarskoi diialnosti v protsesi upravlinnia vytratamy [Modernization of economic security of business entities in the process of cost management]*. (Doctor's thesis). VNZ «Un-t ekonomiky ta prava KROK», Kyiv [in Ukrainian].
8. Afanasev, V. (1981). *Obshchestvo sistemnost poznanie i upravlenie [Society: Systematicity, Cognition and Management]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
9. Ovcharenko, Ye. (2015). *Metodolohiia formuvannia ta uzghodzhennia tsilei u systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Methodology of formation and coordination of goals in the system of economic security of the enterprise]*. (Doctor's thesis). Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. Volodymyra Dalia, Sievierodonetsk [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Liashenko, O. (2012). *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Management of economic security of the enterprise]*. (Doctor's thesis). Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. Volodymyra Dalia, Luhansk [in Ukrainian].

11. Bazylevych, V. (2014). *Ekonomichna bezpeka v APK ta yii zahrozy: sutnist ta formy proiavu [Economic security in agroindustrial complex and its threats: essence and forms of manifestation]* *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, 8, 73-77 [in Ukrainian].

12. Pchuk, V., Sadchikov, V. S. (2013). *Shliakhy pidvyshchennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv ahrarnoho biznesu [Ways to improve the financial and economic security of agricultural enterprises]*. *Visnyk chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv State Technological University*, 2 (66), 209–217 [in Ukrainian].

Гоголь Тетяна Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Гоголь Татьяна Анатольевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Gogol Tetiana – PhD in Economics, Professor, Professor of the department of accounting, taxation and audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tatyana.gogol@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0885-6271>

ResearcherID: F-6030-2016

Нехай Валентин Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Нехай Валентин Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Nekhai Valentyn – PhD in Economics, Associate Professor, doctoral student of the department of accounting, taxation and audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: valentin_nehai@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9548-0961>

ResearcherID: F-4084-2016

УДК 330.341.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-320-333

*Максим Дубина, Ірина Садчикова, Наталія Чийпеш***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗГЛЯДУ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЙ
«ІННОВАЦІЯ», «ФІНАНСОВА ІННОВАЦІЯ» ТА «КРЕДИТНА ІННОВАЦІЯ»***Максим Дубина, Ірина Садчикова, Наталія Чийпеш***КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ РАССМОТРЕНИЯ СУЩНОСТИ
ДЕФИНИЦИЙ «ИННОВАЦИЯ», «ФИНАНСОВАЯ ИННОВАЦИЯ»
И «КРЕДИТНАЯ ИННОВАЦИЯ»***Maksym Dubyna, Iryna Sadchykova, Natalia Chiipesh***CONCEPTUAL PROVISIONS OF CONSIDERING THE ESSENCE
OF DEFINITIONS «INNOVATION», «FINANCIAL INNOVATION»
AND «CREDIT INNOVATION»**

У статті досліджено теоретичні підходи до визначення понять «інновація», «фінансова інновація» та «кредитна інновація», розкрито їх схожість та відмінність. Виявлено особливості тлумачення терміна «інновація», запропонованого різними дослідниками, та наведені їх інтерпретації. Досліджено теоретичні аспекти визначення суті та наведено характеристику фінансових інновацій, що використовуються у фінансовому секторі. Фінансову інновацію визначено як певне нововведення або якісну зміну в діяльності фінансових ринків і фінансових інститутів. Проаналізовано сутність «кредитних інновацій» та представлено основні стратегії їх впровадження в кредитних організаціях.

Ключові слова: інновація; новизна; нововведення; фінансова інновація; фінансовий ринок; кредитна інновація; ринок кредитних послуг.

Табл.: 2. Бібл.: 38.

В статье исследованы теоретические подходы к определению понятий «инновация», «финансовая инновация» и «кредитная инновация», раскрыты их общие и различные черты. Выявлены особенности толкования термина «инновация», предложенного разными исследователями, и приведены их интерпретации. Исследованы теоретические аспекты определения сути и приведены характеристику финансовых инноваций, используемых в финансовом секторе. Финансовую инновацию определено как некое новшество или качественное изменение в деятельности финансовых рынков и финансовых институтов. Проанализированы сущность «кредитных инноваций» и представлены основные стратегии их внедрения в кредитных организациях.

Ключевые слова: инновация; новизна; нововведение; финансовая инновация; финансовый рынок; кредитная инновация; рынок кредитных услуг.

Табл.: 2. Библ.: 38.

Within the article, theoretical approaches to the definition of "innovation", "financial innovation" and "credit innovation" are studied, their similarity and difference are revealed. Peculiarities of the interpretation of the term "innovation" proposed by different researchers are revealed, and their interpretations are submitted. Theoretical aspects of the essence of financial innovations used in the financial sector are researched, and their characteristics is given. Financial innovation is defined as a certain innovation or qualitative change in the activities of financial markets and financial institutions. The essence of "credit innovations" is analyzed, and the main strategies for their implementation in credit institutions are presented.

Keywords: innovation; novelty; novation; financial innovation; financial market; credit innovation; credit services market.

Table: 2. References: 38.

JEL Classification: O30

Постановка проблеми. Глобальна економічна система нині перебуває в середовищі цифровізації, активного створення нових технологій у різних сферах та галузях світового господарства, які ґрунтуються на акумулюванні значних масивів даних із подальшим їх опрацюванням і використанням для економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності товарів, послуг, країн.

Ринок фінансових послуг і, зокрема, ринок кредитних послуг, також уже перебувають у середовищі інноваційного оновлення, трансформацій форм надання позик, здійснення інвестицій, можливостей акумулювання великих масивів даних про клієнтів і швидкого їх опрацювання. Новітні технології змінюють традиційні сфери роботи фінансових установ: маркетинг, управління, економіка, операційна діяльність, кадрове забезпечення. Усі зазначені компоненти функціонування кредитної установи вже зазнали змін і продовжують змінюватися під тиском нових і кращих інноваційних рішень.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проте, з іншого боку, фінансові установи, а саме: комерційні банки, фінансові компанії, глобальні фінансові конгломерати активно долучилися до процесів цифровізації не лише в ролі споживачів новітніх технологій, але і їх виробників, центрів продукування нових ідей та рішень. Це дозволило їм у досить короткі терміни впровадити в життя низку новітніх технологій, які змінили традиційну сферу фінансових послуг, зокрема й ринок кредитних послуг. Відповідно, швидкі зміни, що відбуваються у сфері інноваційного розвитку ринку фінансових послуг, розробки нових технологій та реалізації ідей, зумовлюють актуальність проведення досліджень у цій сфері, поглиблення теоретичних та прикладних аспектів створення і використання інновацій у фінансовій та, зокрема, кредитних сферах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних підходів щодо розкриття змісту поняття «інновація» присвячені праці таких вітчизняних та закордонних учених, як Й. Шумпетер, К. Фрімен, Б. Санто, Ф. Хаберланд, Б. Твісс, М. Портер, Е. Тоффлер, Ф. Ніксон, Дж. Нейсбит, П. Лелон, Е. Менсфілд, К. Найт, Х. Барнет, П. Друкер, С. Валдайцев, Н. Маренков, В. Ільчук, А. Кругліков, К. Галстян, А. Фатхутдінов, А. Мединській, А. Яковлев, А. Черваньов, Л. Нейкова, Л. Антонюк, В. Савчук, А. Поручник, А. Пригожин, М. Туган-Барановський, М. Кондратьєв та ін.

Важливий внесок у розвиток теоретичних засад формування та використання фінансових інновацій зробили такі відомі закордонні та вітчизняні науковці, як В. Волков, П. Друкер, В. Жупанін, Д. Кокурін, В. Кротюк, Б. Мільнер, В. Міщенко, С. Міщенко, Ф. Мишкін, Р. Наполі, С. Науменкова, Т. Орлова, Н. Пантелеєва, Дж. Сінкі-мол., П. Туфано, І. Шумило та ін.

Розгляду інновацій на кредитному ринку присвятили свої праці А. Андрєєва, І. Езангіна, А. Войтович, Б. Кишакевич, К. Ковалевський, В. Лурье, Г. Миськів, Е. Петрикова, Д. Родін, О. Третьякова та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, враховуючи наукові здобутки значної кількості вітчизняних та закордонних дослідників, варто відзначити недостатню опрацьованість теоретичних та прикладних аспектів створення та впровадження в роботу фінансових установ кредитних інновацій. Існує необхідність у поглибленні концептуальних положень змісту таких інновацій, їх типів.

Метою статті є визначення авторського підходу до розуміння сутності категорії «кредитна інновація» на основі проведення ґрунтовних теоретичних досліджень аналізу змісту дефініцій «інновація» та «фінансова інновація».

Викладення основного матеріалу. Термін «інновація» вперше з'явився в наукових дослідженнях ще у XIX ст. і означало введення деяких аспектів однієї культури в іншу. У той час це розглядалося як проникнення європейських звичаїв і способів організації у традиційні азійські й африканські суспільства. І лише на початку XX ст. почали вивчатися закономірності технічних нововведень, хоча ще у XVIII ст. А. Сміт у своїй роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» констатував особливу роль технологічних інновацій у забезпеченні зростання продуктивності праці [26, с. 13–19].

Початкові інноваційні теорії належать західноєвропейським дослідникам В. Зомбарту та В. Мітчерліху. Так, В. Зомбарт вважав капіталістичне підприємство основою економічного механізму, головною функцією якого є отримання прибутку за рахунок реалізації технічних нововведень у матеріалізованому вигляді. Вважаючи процес поширення нововведень основоположним для капіталістичної економіки, В. Зомбарт характеризував підприємця як носія технічного прогресу. У свою чергу В. Мітчерліх вагомому увагу присвятив дослідженню ролі підприємця в розвитку бізнесу. Автор підкреслює важливість врахування нових ідей окремих суб'єктів для підвищення ефективності роботи. Утворення теорій інноваційного розвитку в їх сучасному вигляді є ре-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

зультатом праці тих учених, які сфокусували свою увагу на пізнання причин виникнення нерівномірного економічного розвитку в різних країнах. Серед них англійські економісти Х. Кларк і В. С. Джевонс, голландські економісти Я. Ванн Гельдерен і С. Де Вольф, український економіст М. Туган-Барановський. Усі вони схилилися до думки, що причинами економічних коливань є екзогенні чинники. І лише російський економіст М. Кондратьєв, дослідивши великий статистичний матеріал, пов'язаний із циклічністю проходження фаз, що змінювалися у промисловому виробництві, установив існування довгих хвиль, або великих циклів кон'юнктури, тривалістю в 40-60 років. Основними причинами виникнення довгих хвиль М. Кондратьєв вважав нововведення, відкриття нових ринків тощо. Дослідник звернув увагу на зв'язок довгих хвиль із технічним розвитком виробництва, науково-технічними відкриттями та винаходами. Учений не використовував поняття «нововведення», але, по суті, досліджував динаміку саме нововведень. Він достатньо глибоко досліджував причини і характер коливань економічного розвитку, але не зміг у повному обсязі пояснити причини інтересу підприємців до нових технологій у певні періоди, з'ясувати мотивацію залучення радикальних нововведень у виробничу діяльність суб'єктів господарювання. Ці недоліки в теорії спонукали до подальших досліджень, результатом яких стали інноваційні теорії технологічних змін [10; 33; 9].

Поштовхом до виникнення цих теорій стала теорія економічного розвитку Й. Шумпетера, який першим ввів термін «інновація» і виконав класифікацію нововведень за критерієм новизни. Й. Шумпетер також зробив спробу дослідити можливість реалізації нововведень і висунув ідею «ефективної конкуренції», яка відображала ринковий механізм як плідну взаємодію сил монополії та конкуренції, що базуються на нововведеннях. Відповідно до теорії динамічного розвитку капіталізму Й. Шумпетер пояснив коливання економічної кон'юнктури переривистого потоку нововведень, що викликається коливаннями капіталовкладень. Циклічність економічного розвитку розглядалася науковцем як закономірність. Відповідно до такої концепції рушійна сила економічного розвитку капіталістичного суспільства – масові інвестиції в основний капітал. Згідно з висновками Й. Шумпетера, що ґрунтуються на емпіричному аналізі характерних етапів НТП, саме технологічні нововведення є підставою коливань економічної активності [34]. На його погляд, нові технології з'являються періодично, через різні за тривалістю проміжки часу, а також переважно в значній кількості.

Наступники Й. Шумпетера (С. С. Кузнець, Р. Менш, А. Кляйкнехт, С. Цуру, Дж. ван Дейн, Р. Фостер, С. Глазьев та ін.) доводили правомірність кон'юнктурних циклів капіталістичної економіки як результату «припливів і відпливів нововведень», наслідком яких виступали фази зростання і депресії в економіці. Проте вони не додали ніякого статистичного обґрунтування цих явищ. Безперечною заслугою Й. Шумпетера було те, що він одним із перших виділив поняття нововведення та проаналізував його [31; 32; 35].

Наступний розвиток теорії нововведень отримали у США після Другої світової війни, у ФРН – у середині 60-х років. Серед інноваційних напрацювань післявоєнних років можна виділити моделі нововведень, орієнтованих на попит, та моделі, мотивовані пропозицією. У моделях, орієнтованих на попит, передбачається самостійний розвиток техніки й можливість конкретного вибору технологій відповідно до економічних критеріїв. У моделях, що мотивовані пропозицією, виділяється необхідність внутрішнього зв'язку між дослідженнями та виробництвом. Останній тип моделей ураховує досвід великих капіталістичних фірм, що створюють науково-дослідні лабораторії безпосередньо на підприємствах, не спираючись на традиційну взаємодію університетів і виробництва.

Вчення Й. Шумпетера і його послідовників сформували техніко-економічну парадигму, яка пояснила, що зміна технологій відбувається не через фізичний знос, а внаслідок того, що тривале використання певної технології, її поширення в галузі зменшує

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

норму прибутку підприємців. Намагаючись її збільшити, вони впроваджують нові типи технологій та техніки. Надалі відбувається ланцюговий процес впровадження таких інновацій іншими підприємцями.

Розглянемо більш докладно сутність категорії «інновація». Й. Шумпетер у своїй роботі «Теорія економічного розвитку» (1911) розглянув питання нових комбінацій змін у розвитку (тобто питання інновації) і дав повний опис інноваційного процесу [34]. Вчений виокремлював п'ять змін розвитку:

- 1) використання нової техніки, технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва;
- 2) упровадження продукції з новими властивостями;
- 3) використання нової сировини;
- 4) зміни в організації виробництва і в його матеріально-технічному забезпеченні;
- 5) поява нових ринків збуту [34].

Саме поняття «інновація» учений почав використовувати у 30-і роки ХХ ст. і розглядав його як зміну з метою впровадження і використання нового вигляду споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації у виробництві.

У науковій літературі можна зустріти використання таких термінів, як поняття «новизна», «нововведення» і «інновація». Їх досить часто ототожнюють, хоча між ними є принципова відмінність. «Нововведенням» може бути новий порядок, новий метод, винахід, патент, товарний знак, раціоналізаторська пропозиція, документація на новий або вдосконалений продукт (технологію, управлінський або виробничий процес, організаційну, виробничу або іншу структуру), ноу-хау, поняття, наукові підходи або принципи, документи (стандарти, рекомендації, методики, інструкції тощо). Новизна – це оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у якій-небудь сфері діяльності щодо підвищення її ефективності [2]. Необхідно зазначити, що новацією (лат. *novation* – зміна, оновлення) може бути новизна, якої не було раніше. Терміни «новизна», «новація» подібні.

Сучасні автори застосовують різноманітні визначення терміна «нововведення» згідно з цілями і специфікою досліджуваного об'єкта. Наприклад, К. Найт розглядає нововведення як «упровадження чого-небудь нового щодо організації або її безпосереднього оточення» і розцінює нововведення «як особливий випадок процесу зміни в організації» [3]. А. Г. Кругліков вважає, що «нововведення» – це нове науково-технічне досягнення, що знайшло використання в людській діяльності» [11]. Е. Менсфілд стверджує: «коли винахід починає застосовуватися, він стає науково-технічним нововведенням» [3]. Найбільш інтегроване й об'єктивне трактування поняття «нововведення» наводить Н. І. Лапін, який вважає, що нововведення «визначається як комплексний процес створення, розповсюдження і використання нового практичного засобу для нової або для кращого задоволення вже відомої потреби людей; одночасно це є процес пов'язаних із введенням нових змін у тому соціальному і речовому середовищі, у якому здійснюється його «життєвий цикл» [3].

Зауважимо, що нововведення означає, що новизна використовується з моменту ухвалення до поширення і з часом стає інновацією, яка є матеріальним результатом, отриманим від вкладення капіталу в нову техніку або технологію, у нові форми організації виробництва праці, обслуговування та управління, включаючи нові форми контролю, обліку, методів планування, аналізу тощо.

Із терміном «інновація» тісно пов'язані поняття «відкриття» і «винахід».

«Винахід» – нові прилади, механізми, інструмент, інші пристосування, створені людиною.

«Відкриття» – процес отримання раніше невідомих даних або спостереження раніше невідомого явища природи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Відкриття відрізняється від «інновації» за такими особливостями:

1. Відкриття, а також винахід, робиться здебільшого на фундаментальному рівні, а інновація проводиться на рівні технологічного (прикладного) порядку.

2. Відкриття може бути зроблене винахідником-одинаком, а інновація розробляється лабораторіями, відділами, інститутами і втілюється у формулі інноваційного проекту.

3. Відкриття не має за мету отримати вигоди. Інновація ж завжди ставить за мету отримати яку-небудь помітну вигоду, зокрема більший приплив грошей, прибутку, підвищити продуктивність праці й знизити собівартість виробництва за рахунок застосування будь-якого нововведення в техніці та технології.

4. Відкриття може відбутися випадково, а інновація завжди є результатом пошуку. Її випадково не виробляють. Вона потребує певної чіткої мети і техніко-економічного обґрунтування.

Проаналізуємо наукові підходи вчених до розуміння сутності категорії «інновація». У табл. 1 представлені базові концепції трактування цієї дефініції.

Таблиця 1

Інтерпретації науковців визначення поняття «інновація»

Автор	Визначення поняття
1	2
Й. Шумпетер	Інновація – зміна з метою впровадження і використання нових виглядів споживчих товарів, нових виробничих, транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості
К. Найт	Інновація – це впровадження чого-небудь нового щодо організації або її безпосереднього оточення, особливий випадок процесу зміни в організації
А. Кругліков	Інновація – це нове науково-технічне досягнення, що знайшло використання в людській діяльності
Е. Менсфілд	Інновація – це винахід, який починає застосовуватися на практиці
П. Лелон	Інновація – це впровадження новизни в економічний цикл
Н. Лапін	Інновація – це комплексний процес створення, поширення і використання нового практичного засобу (новизни) для нової або для кращого задоволення вже відомої потреби людей; одночасно це процес пов'язаних із введенням нових змін у тому соціальному й речовому середовищі, у якому здійснюється його «життєвий цикл»
В. Гунін	Інновація – результат практичного (або науково-технічного) освоєння новизни
С. Ільєнкова	Інновація – перетворення потенційного науково-технічного прогресу на реальний, такий, що втілюється в нових продуктах і технологіях
І. Балабанов	Інновація – матеріалізований результат, отриманий від вкладення капіталу в нову техніку або технологію, у нові форми організації виробництва праці, обслуговування і управління, аналізу тощо
Ю. Морозов	Інновація – це будь-які технічні, організаційні, економічні й управлінські зміни, відмінні від існуючої практики в даній організації
Г. Гамідов	Інновація – це нововведення «під ключ»
Р. Фатхутдінов	Інновація – це кінцевий результат упровадження новизни з метою зміни об'єкта управління і отримання економічного, соціального, науково-технічного, екологічного або іншого виду ефекту
В. Попов	Інновація – це заміна старого об'єкта (явища) новим
В. Стадник, М. Йохна	Інновація – кінцевий результат креативної діяльності, втілений у виведеному на ринок новому або вдосконаленому продукті, технологічному процесі, який використовується в практичній діяльності, або новому підході в наданні споживчих послуг
Т. Брайан	Інновація – це процес, у якому інтелектуальний товар – винахід, інформація, ноу-хау або ідея – набуває економічного змісту
Л. Водачков, О. Водачкова	Інновація – цільова зміна у функціонуванні підприємства як системи (кількісне, якісне в будь-якій сфері діяльності підприємства)
Б. Санто	Інновація – це суспільний, технічний, економічний процес, практичне використання ідей, винаходів, яке призводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, орієнтоване на економічну вигоду, прибуток, додатковий дохід, охоплює весь спектр видів діяльності – від дослідження і розробок до маркетингу

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
«Керівництво Осло»	Інновація – введення у вжиток якого-небудь нового або значно поліпшеного продукту (товару чи послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діловій практиці, організації робочих місць або зовнішніх зв'язках
Євразійська рада зі стандартизації, метрології та Сертифікації	Інновація – нові або вдосконалені технології, види продукції або послуг, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що сприяють просуванню технологій, товарної продукції та послуг на ринок

Джерело: розроблено авторами на основі [2; 3; 5; 9-11; 23; 27; 33-35].

Для обґрунтування сутності категорії «інновація» та її використання в нормативних документах та для погодження робіт зі збору, обробки й аналізу інформації про науку та інновації в межах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) була створена Група національних експертів за показниками науки і техніки, яка розробила «Керівництво Фраскаті» («Передбачувана стандартна практика для обстежень досліджень і експериментальних розробок»). Цей документ отримав саме таку назву у зв'язку з тим, що перша його версія порад була прийнята в місті Фраскаті (Італія) у 1963 р. Положення Керівництва Фраскаті час від часу уточнюються, що спричинене зміною у стратегії науково-технічної політики на національному й міжнародному рівнях, в організації наукових досліджень і розробок. Методика збору даних про технологічні інновації ґрунтується на рекомендаціях, прийнятих в Осло в 1992 р. Вона отримала назву «Керівництво Осло» [23].

У міжнародних стандартах інновація визначається як остаточний результат інноваційної діяльності, що здобув втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, запровадженого на ринку, процесу, який використовується в практичній діяльності, або в новому підході до надання послуг.

Згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» поняття «інновація» трактується так: інновації – знов створені (вживані) і (або) удосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери [21].

Беручи до уваги недоліки, які були виявлені в процесі вивчення поняття «інновація», вважаємо, що найбільш ґрунтовним визначенням є визначення Євразійської ради зі стандартизації, метрології та сертифікації. Це визначення охоплює всю багатогранність видів новизни, які лежать в основі інноваційного процесу, включає той факт, що будь-яка новизна перетворюється в інновацію тільки в результаті практичної реалізації. Найголовнішим аспектом у цьому трактуванні є те, що вказується мета – вигода (ефект), яку переслідує будь-який новатор (від винахідника до промислового підприємства). Отже, при визначенні поняття були враховані основні властивості, які притаманні інноваціям: новизна, затребуваність ринку, отримання прибутку.

Інновація являє собою втіленням на ринку результатом, отриманим від інвестицій у новий продукт або операцію (технологію, процес). При втіленні інновації, готової до продажу, відбувається обмін «гроші – інновація». Грошові кошти, отримані підприємцем у процесі такого обміну, покривають витрати на створення та реалізацію нововведення, приносять прибуток від продажу, виступають джерелом до створення нововведень.

Інновації стали одним із головних чинників економічного розвитку на фінансових ринках і у діяльності фінансових інститутів. У науковій літературі їх появу та широке впровадження пояснюють зміною економічного середовища, яке стимулює пошук високоприбуткових сфер вкладення капіталу та одержання високих прибутків [16; 19].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Саме завдяки розвитку та використанню фінансових інновацій сьогодні фінансовий сектор посідає чільне місце в структурі фінансових та економічних систем у країнах усього світу [33, с. 10]. Розглянемо сутність категорії «фінансова інновація».

Зі світової історії фінансів і банківської справи можна навести достатньо багато яскравих прикладів найбільш відомих проривних фінансових інновацій, які суттєво вплинули на розвиток фінансової сфери, зокрема: запровадження у XV ст. вексельного обігу, перехід у XIX ст. до золотого стандарту, початок випуску банківських карток у середині XX ст., демонетизація золота і перехід у 1970-х роках до системи вільно плаваючих курсів, широке використання наприкінці XX ст. похідних фінансових інструментів, складних структурованих і гібридних інструментів, нових методів хеджування валютних ризиків, створення опціонних і ф'ючерсних бірж, запровадження електронної комерції, виконання онлайн-операцій тощо [15; 16]. Сучасна реальність свідчить про те, що процес упровадження фінансових інновацій у практику діяльності фінансових установ розвивається дуже швидко й у майбутньому його темпи будуть лише зростати.

У науковій літературі також існують різні підходи до розуміння категорії «фінансова інновація». Зокрема, Д. Кокурін і В. Волков визначають фінансову інновацію як реалізований у формі нового продукту або операції кінцевий результат інноваційної діяльності у фінансовій сфері. Як приклад, автори наводять нові технології здійснення фінансових операцій на основі обчислювальної техніки, а також нові фінансові продукти: похідні цінні папери, схеми продажу цінних паперів, нові типи гарантійних зобов'язань тощо. На їхню думку, фінансовий сектор завдяки постійному руху фінансових активів і зобов'язань є дуже динамічною системою, що сприяє розширенню та поглибленню зв'язків фінансового ринку із зовнішнім середовищем. Завдяки такому взаємозв'язку між активами та зобов'язаннями ринок фінансових інновацій має інтегральний характер [8, с. 26].

Р. Наполі визначає фінансові інновації як:

- 1) нововведення продукту чи послуги або суттєві поліпшення їх характеристик;
- 2) нове або значне вдосконалення методу, обладнання або навичок;
- 3) суттєве поліпшення характеристик запропонованого продукту (послуги), методів, обладнання або навичок, що використовувалися раніше [37].

Одним із найбільш ґрунтовних, на нашу думку, є визначення, наведене Н. Пантелеєвою. Дослідниця пропонує розуміти під фінансовою інновацією результат творчого пошуку нового підходу до вирішення проблеми у фінансовій галузі, який реалізується шляхом створення та дифузії нових фінансових продуктів, послуг, інструментів, технологій, процесів і організаційних форм, орієнтованих на ефективне управління фінансовими ресурсами та ризиками, забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності в умовах мінливості, невизначеності й інформаційної асиметрії економічного середовища [20, с. 28].

У табл. 2 представлені наукові підходи до розгляду змісту дефініції «фінансова інновація».

Дослідження наукових праць свідчить про те, що більшість науковців головними факторами виникнення інновацій вважає розвиток науки, техніки та технологій. Водночас під час аналізу умов формування фінансових інновацій учені виокремлюють більш широке коло специфічних чинників, які притаманні фінансовій системі, зокрема дерегулювання та лібералізацію фінансових ринків, їх високу волатильність, асиметрію інформації, підвищення фінансових ризиків, необхідність зменшення транзакційних та операційних витрат тощо [37; 16].

Таблиця 2

Інтерпретації науковців визначення поняття «фінансова інновація»

Автор	Визначення поняття «фінансова інновація»
М. Міллер	Це зміни у фінансових інститутах та інструментах
П. Туфано	Це створення та поширення нових фінансових інструментів, а також фінансових технологій, інститутів і ринків.
В. Федоренко	Це процеси конструювання й запровадження в обіг нових фінансових інструментів, технологій фінансового інвестування.
Фінансово-економічний словник	Це методи, застосовувані підприємствами для здійснення операцій із новими видами фінансових активів або нових операцій із уже наявними активами.
О. Мозговий	Це нові фінансові інструменти та фінансові технології.
Д. Кокурін, В. Волков	Це реалізований у формі нового продукту або операції кінцевий результат інноваційної діяльності у фінансовій сфері.
Р. Наполі	Це нововведення продукту чи послуги або суттєві поліпшення їх характеристик; нове або значне вдосконалення методу, обладнання або навичок; суттєве поліпшення характеристик запропонованого продукту (послуги), методів, обладнання або навичок, що використовувалися раніше.
Н. Пантелеєва	Це результат творчого пошуку нового підходу до вирішення проблеми у фінансовій галузі, який реалізується шляхом створення та дифузії нових фінансових продуктів, послуг, інструментів, технологій, процесів і організаційних форм, орієнтованих на ефективне управління фінансовими ресурсами та ризиками, забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності в умовах мінливості, невизначеності й інформаційної асиметрії економічного середовища.

Джерело: розроблена авторами на основі [7; 8; 13; 20; 30; 36-38].

На погляд Ф. С. Мишкіна, головним чинником виникнення та запровадження фінансових інновацій є зміна економічного середовища, що стимулює пошук високоприбуткових інновацій. Крім того, серед чинників, що спонукають розвиток фінансових інновацій, він виділяє розвиток нової техніки та інформаційних технологій, високу волатильність процентних ставок, процентний ризик, а також бажання фінансових установ уникнути регуляторних приписів, які вони вважають обтяжливими [12].

П. Туфано виокремлює шість головних функцій фінансових інновацій, які, на його переконання, одночасно характеризують і причини їх виникнення:

1) інновації існують для того, щоб забезпечити ефективне функціонування «неповних ринків» шляхом сприяння вільному переміщенню фінансових ресурсів і хеджування ризиків;

2) подолання наслідків асиметрії інформації у фінансовому секторі;

3) мінімізація транзакційних витрат;

4) мінімізація податків та усунення недоліків у регулюванні;

5) посилення глобалізаційних процесів та інтернаціоналізація фінансових ринків, що дає змогу використовувати нові методи управління ризиками;

6) поширення технологічних змін та інформаційних технологій, які стимулюють інновації. Наприклад, нові методи андеррайтингу (OpenIPO), формування портфелів акцій (folioFN), нові ринки цінних паперів та засоби безпечного виконання операції, нові системи управління ризиками, послуги онлайн-планування пенсійного забезпечення тощо [38].

З погляду системного підходу до оцінки інноваційних процесів заслуговує на увагу розроблена Дж. Сінкі-мол. логічна модель фінансової інновації в банку, яка включає головні чинники її формування та використання. Ця модель була названа «ТОРКА» (англ. – *TRICK*) і має такий вигляд:

$TRICK + Rational\ Self-Interest \Rightarrow Financial\ Innovation,$

де Т – технології надання фінансових послуг, які впливають на зміну внутрішніх виробничих процесів фінансової установи, її предметну спеціалізацію, організаційну структуру тощо;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О – послаблення регулювання, використання методів уникнення законодавчих і нормативних обмежень, що сприяє розширенню можливостей інвестування та розробленню нових видів продуктів і послуг;

Р – процентний ризик, який характеризує мінливість темпів інфляції, рівня процентних ставок, а також рівень економічної активності;

К – конкуренція за клієнтів, від якої клієнти будуть отримувати користь від низьких цін і більш широкої пропозиції фінансових продуктів і послуг, а банківські установи – від підвищення ефективності за рахунок зростання масштабу, асортименту або спільних проєктів;

А – адекватність капіталу, який регулює всі види ризиків;

Rational Self-Interest – «розумна корисливість» [25].

На думку Дж. Сінкі-мол. фінансова інновація у вигляді нових продуктів і процесів є результатом поєднання фінансовою установою певної сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на її діяльність упродовж певного часу, використання яких дає змогу одержати додаткові прибутки.

Отже, можна зробити висновок про те, що одним із головних мотивів використання фінансових інновацій є збільшення обсягів прибутку для фінансової установи та забезпечення корисної вигоди для споживача.

Проведений аналіз дає змогу визначити, що фінансову інновацію треба розглядати як запровадження та практичне використання нововведення або зміну в діяльності фінансових ринків та інститутів, що базується на використанні нових, суттєво вдосконалених фінансових інструментів та/або продуктів, виконанні нових операцій, наданні нових (удосконалених) видів фінансових послуг і використанні нових фінансових технологій для забезпечення стабільності та ефективності функціонування фінансових ринків і інститутів. Таке тлумачення надає можливість врахувати головні структурні складові фінансових інновацій, їх значення та функції в діяльності фінансових ринків та інститутів.

На сьогодні фінансові інновації є вже невід’ємними складовими ринку кредитних послуг. Це сприяє зростанню конкуренції між фінансовими посередниками, і щоб залишатися конкурентоспроможними, ці установи зобов’язані розробляти та впроваджувати у свою діяльність новітні технології. Фінансові інновації також сприяють зміні самої системи надання позик клієнтам. Якщо раніше кредитні установи прагнули до універсального спектра послуг, то тепер вони спеціалізуються на наданні однієї або декількох фінансових послуг (роздрібні банки, лізингові, іпотечні й інші), що приносить їм високий прибуток і дозволяє посідати провідні позиції в окремому сегменті ринку фінансових послуг.

Кредитні інновації реалізуються у формі нового кредитного продукту або послуги. Вони спрямовані на задоволення економічних і соціальних потреб клієнтів і суспільства, несуть певну вигоду й пов’язані з переміщенням інвестиційно-фінансових активів і наданням фінансової інформації [22].

А. В. Андрєєва розкриває зміст кредитних інновацій у контексті створення «нового фінансового інструменту» як форми перерозподілу грошових ресурсів, що несе певний рівень ризиків, прибутковості й ліквідності, що відповідають потребам позичальників, кредиторів, інвесторів і інших учасників фінансового ринку. З цього погляду, розглядаємо кредитні інновації як:

- нові послуги;
- нові процеси виробництва;
- нові організаційні форми;
- нові кредитні продукти [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Створення інновацій дає кредитній організації тільки тимчасові конкурентні переваги. Саме тому необхідно розробляти довгострокові інноваційні стратегії розвитку кредитних установ, впровадження яких дозволяє поступово змінювати операційну діяльність, підвищувати якість надання послуг та забезпечувати можливість отримання стабільного доходу. Спектр сфер впровадження інновацій може бути представлений ринками, каналами збуту, клієнтськими групами, технологіями.

Основними стратегіями впровадження інновацій у кредитних організаціях є:

- адаптивна стратегія, яка орієнтується на реалізацію інновацій, уже випробуваних іншими установами;

- удосконалена стратегія, орієнтована на фундаментальну модифікацію наявних фінансових інновацій, дозволяє підняти імідж кредитної організації і провести диференціацію продуктів;

- попереджуюча стратегія, зосереджена на впровадженні революційних інновацій, мета якої завоювати провідні позиції за новими продуктами, послугами і технологіями, що не мають аналогів на ринку [24].

На сучасному етапі розвитку кредитних інновацій в українському кредитному секторі, проявляються такі напрями:

- віртуалізація фінансових інновацій (впровадження дистанційних каналів обслуговування, таких як інтернет-банкінг, цілодобова гаряча лінія, електронні технології переказу грошових коштів і таке інше);

- технологізація фінансових інновацій (використання новітніх розробок у сфері техніки, вдосконалення кредитного устаткування, який прискорює процес надання кредитів);

- фінансові інновації стають засобом зміцнення конкурентоспроможності на ринку кредитних послуг, де кожен прагне посісти чільне місце шляхом надання нових, якісних і вигідних послуг;

- активна реалізація фінансових інновацій приводить до змін характеру поведінки кредитних організацій, які змінюють інтенсивність конкуренції;

- фінансові інновації стають основним напрямом модернізації кредитної культури.

На вітчизняному ринку кредитних послуг є високий потенціал впровадження фінансових інновацій, але в Україні поки недостатньо інноваційних кредитних продуктів, хоча ця сфера досить активно розвивається з кожним роком. Однак впровадження нових технологій спостерігається переважно у сфері кредитування фізичних осіб.

Висновки і пропозиції. Інновація – це універсальна та багатогранна економічна категорія, актуальність дослідження якої підтверджується численними науковими роботами вчених у цій сфері. Інновації на сьогодні відіграють ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств, організацій та фінансових установ.

Процеси цифровізації зумовили активне запровадження сучасних технологій у фінансову сферу, особливо в процес надання фінансових послуг різним клієнтам банківськими та небанківськими фінансовими посередниками. Відповідно, у статті розглянуто сутність категорії «фінансова інновація», проведено аналіз сформованих наукових концепцій до розгляду цієї дефініції. Особлива увага була сфокусована на розгляді сутності кредитних інновацій, їхньому економічному змісті та особливостям формування в межах ринку кредитних послуг. Встановлено, що такі інновації можуть полягати у впровадженні нових ідей та технологій у сферу продажу кредитних послуг, надання їх новим клієнтами, створення зручних технологій обслуговування споживачів таких послуг.

Враховуючи актуальність питань створення та впровадження в роботу фінансовими посередниками новітніх технологій надання кредитних послуг, опрацювання інформації клієнтів, що бажають отримати позики, недостатньо вивченими залишаються положення щодо ідентифікації типів кредитних інновацій, їх систематизації, механізмів впровадження та тих переваг від їх використання, які отримують споживачі та виробники кредитних послуг.

Список використаних джерел

1. Андреева А. В. Роль фінансових інновацій в розвитку ринку банківських послуг. *Банківські послуги*. 2010. № 6. С. 31–35.
2. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 208 с.
3. Добров Г. М. Прогнозирование и оценки научно-технических нововведений / за ред. В. Б. Мусиенко; АН УССР. Центр. исслед. научн.-техн. потенциала и истории науки. Киев: Наук. думка, 1989. 280 с.
4. Друкер П. Энциклопедия менеджмента. Москва: Вильямс, 2006. 432 с.
5. ДСТУ 31279-2004: Євразійська Рада зі стандартизації, метрології і сертифікації (ЄРСС). Міждержавний стандарт «Інноваційна діяльність. Терміни і визначення». Мінськ: Белгосстандарт, 2005. с.
6. Езангина И. А. Научно-технический стратегический альянс: воплощение реализации принципа «открытых инноваций». *Фундаментальные исследования*. 2013. № 6-4. С. 945–948.
7. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. 238 с.
8. Инновационная экономика (управленческий и маркетинговый аспекты) / за ред. Д. И. Кокурина. Москва: Экономика, 2011. 532 с.
9. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посіб. Київ: Академія, 2005. 400 с.
10. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. 526 с.
11. Кругликов А. Г. Системный анализ научно-технических нововведений. Москва: Наука, 1991. 20 с.
12. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. Київ: Основи, 1998. 963 с.
13. Міжнародні фінанси / за ред. О. М. Мозгового. Київ: КНЕУ, 2005. 557 с.
14. Міщенко В. І. Методологічні та методичні проблеми запровадження таргетування інфляції. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 5. С. 22–32.
15. Міщенко С. В. Економіко-статистичний аналіз факторів монетизації економіки. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 1. С. 31–33.
16. Міщенко С. В. Нові тенденції в монетарній політиці і регулювання фінансових систем. *Фінанси та кредит*. 2010. № 40 (424). С. 23–29.
17. Міщенко С. В. Проблеми оцінки впливу стабільності функціонування грошово-кредитної сфери на економічну безпеку країни. *Фінанси України*. 2010. № 7. С. 35–49.
18. Науменкова С. В. Обеспечение инновационной доступности финансовых услуг в условиях интегрированного финансового рынка. *Управление инновациями-2015*. Новочеркасск, 2015. С. 164–169.
19. Науменкова С. В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики. *Фінанси України*. 2013. № 10. С. 20–33.
20. Пантелеєва Н. М. Фінансові інновації в банківській системі: теорія, методологія, практика: монографія. Київ: УБС НБУ, 2014. 540 с.
21. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
22. Родін Д. Я. Формування і просування фінансових інновацій банківського інституту на банківському ринку кредитних послуг. *Фінансова аналітика: проблеми і рішення*. 2015. № 22. С. 20.
23. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. 3-е изд. Москва: Центр исследований и статистики науки, 2006. 192 с.
24. Світовий досвід та перспективи розвитку електронних грошей в Україні. Науково-аналітичні матеріали. Вип. 10. Київ: Національний банк України, Центр наукових досліджень, 2008. 145 с.
25. Синки Дж.-мл. Управление финансами в коммерческих банках / пер. с англ. под ред. Ф. Я. Левиты, Б. С. Пинскера. Москва: Catallaxy. 820 с.
26. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ: Наш формат, 2018. 736 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

27. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь / под ред. Л. М. Гохберга. Москва: Центр досліджень та статистики науки, 1996. 112 с.
28. Третьякова Е. А. Развитие современных подходов к формированию инновационных стратегий кредитных организаций: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / ФГБОУ ВПО «Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет». Нижний Новгород, 2012. 186 с.
29. Туган-Барановський М. І. Промислові кризи. Київ: Наук. думка, 1996. 260 с.
30. Федоренко В. Г. Инвестознавство: підручник. 3-тє вид., доповн. Київ: МАУП, 2004. 480 с.
31. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают. Москва: Прогресс, 1987. 272 с.
32. Цуру С. Конец японского «экономического чуда» / пер. с яп. В. Б. Рамзеса. Москва: Прогресс, 1981. 272 с.
33. Шумило І., Лисенко Р. Теоретичні і практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 3. С. 6–11.
34. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 453 с.
35. Экономическая теория технического развития. Москва: Наука, 1990. 232 с.
36. Miller M. H. Financial Innovation: The Last Twenty Years and the Next. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 1986. № 12. P. 459–475.
37. Napoli R. Innovation in the Financial Sector: Persistence and Schumpeterian Hypotheses. *Journal of Service Science and Management*. 2008. № 1. P. 215–226.
38. Tufano P. Financial innovation. Handbook of the Economics of Finance. JAI Press, Inc., 2003. P. 307–336.

References

1. Andrieieva, A. V. (2010). Rol finansovykh innovatsii v rozvytku rynku bankivskykh posluh [The role of financial innovation in the development of the banking services market]. *Bankivski posluhy – Banking services*, 6, 31–35 [in Ukrainian].
2. Balabanov, I. T. (2000). *Innovatsiinyi menedzhment [Innovative management]*. St. Petersburg: Piter [in Russian].
3. Dobrov, G. M., Musienko, V. B. (Ed.) (1989). *Prognozirovanie i otsenki nauchno-tehnicheskikh novovvedenii [Prediction and evaluation of scientific and technological innovations]*. Kiev: Nauk. dumka [in Russian].
4. Druker, P. (2006). *Entsiklopediia menedzhmenta [Management Encyclopedia]*. Moscow: Viliams [in Russian].
5. GOST 31279-2004: (2005). *Ievraziiska Rada zi standartyzatsii, metrolohii y sertyfikatsii (IeRSS). Mizhderzhavnyi standart. «Innovatsiina diialnist. Terminy i vyznachennia» [Eurasian Council for Standardization, Metrology and Certification (ERCS). Interstate standard "Innovation. Terms and Definitions]*. Minsk: Belhosstandart [in Ukrainian].
6. Ezangina, I. A. (2013). Nauchno-tehnicheskii strategicheskii alyans: voploschenie realizatsii printsipa «otkrytykh innovatsii» [Scientific and Technical Strategic Alliance: Implementation of the Open Innovation Principle]. *Fundamentalnye issledovaniia – Basic research*, 6-4, 945–948 [in Russian].
7. Zahorodnii, A. H. (2005). *Finansovo-ekonomichni slovnyk [Financial and Economic Dictionary]*. Lviv: Vyd-vo NU “Lvivska politehnika” [in Ukrainian].
8. Kokurin D. I. (Ed.). (2011). *Innovatsionnaia ekonomika upravlencheskii i marketingovyi aspekty [Innovative Economics (Management and Marketing Aspects)]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
9. Iokhna, M. A. (2005). *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti [Economics and organization of innovation activity]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
10. Kondratiev, N. D. (1989). *Problemy ekonomicheskoi dinamiki [Problems of economic dynamics]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
11. Kruhlikov, A. H. (1991). *Systemnyi analiz naukovykh i tekhnicheskikh novovveden [System analysis of scientific and technical innovations]*. Moscow: Nauka [in Russian].
12. Myshkin, F. S. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. (Trans. S. Panchyshyn, H. Steblii, A. Stasyshyn). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

13. Mozghoviy, O. M. (Ed.). (2005). *Mizhnarodni finansy [International Finance]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
14. Mishchenko, V. I. (2006). Metodolohichni ta metodychni problemy zaprovadzhennia tarhetuvannia inflitsii [Methodological and methodic problems of the inflation targeting introduction]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 5, 22–32 [in Ukrainian].
15. Mishchenko, S. V. (2012). Ekonomiko-statystychnyi analiz faktoriv monetyzatsii ekonomiky [Economic and statistical analysis of factors of the economy monetization]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 1, 31–33 [in Ukrainian].
16. Mishchenko, S. V. (2010). Novi tendentsii v monetarnii politytsi i rehuliuвання finansovykh system [New trends in monetary policy and financial systems regulation]. *Finansy ta kredyt – Finance and Credit*, 40 (424), 23–29 [in Ukrainian].
17. Mishchenko, S. V. (2010). Problemy otsinky vplyvu stabilnosti funktsionuvannia hroshovo-kredytnoi sfery na ekonomichnu bezpeku krainy [Problems of estimation of influence of stability of functioning of monetary sphere on economic security of the country]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 7, 35–49 [in Ukrainian].
18. Naumenkova, S. V. (2015). Obespechenie innovatsionnoi dostupnosti finansovykh uslug v usloviakh integrirovannogo finansovogo rynku [Provision of innovative accessibility of financial services in the conditions of the integrated financial market]. Proceeding from *Upravlenie innovatsiiami – Innovation Management* (pp. 164-169). Novocherkassk [in Russian].
19. Naumenkova, S. V. (2013). Pidvyshchennia dostupnosti finansovykh posluh: aktualni pytannia rehuliatornoi praktyky [Increasing the accessibility of financial services: current issues of regulatory practice]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 10, 20–33 [in Ukrainian].
20. Pantelieieva, N. M. (2014). *Finansovi innovatsii v bankivskii systemi: teoriia, metodolohiia, praktyka [Financial innovations in the banking system: theory, methodology, practice]*. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
21. Pro innovatsiinu diialnist [On innovation activity]. № 40-IV (of July 4, 2002). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
22. Rodin, D. Ia. (2015). Formuvannia i prosuvannia finansovykh innovatsii bankivskoho instytutu na bankivskomu rynku kredytnykh posluh [Formation and promotion of financial innovations of a banking institute in the banking market of credit services]. *Finansova analityka: problemy i rishennia – Financial analytics: problems and solutions*, 2, 20 [in Ukrainian].
23. *Rukovodstvo Oslo. Rekomendatsii po sboru i analizu dannykh po innovatsiiam [Oslo Guide. Recommendations for the collection and analysis of innovation data]*. (2006). (3rd ed.). Moscow: Tsentri doslidzhen ta statystyky nauky [in Russian].
24. *Svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku elektronnykh hroshei v Ukraini. Naukovo-analitychni materialy. [World experience and prospects for electronic money development in Ukraine. Scientific and analytical materials]*. (2008). (Vol. 10). Kyiv: Natsionalnyi bank Ukrainy, Tsentri naukovykh doslidzhen [in Ukrainian].
25. Sinki, Dzh.-ml. (2015). *Upravlenie finansami v kommercheskikh bankakh [Financial management in commercial banks]*. [Trans. F. E. Levites, B. S. Pinsker]. Moscow: Catallaxy [in Russian].
26. Smit, A. (2018). *Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv [Studies on the nature and causes of the wealth of nations]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
27. Gohberg, L. M. (Eds.). (1996). *Statistika nauki i innovacij [Statistics of science and innovation]*. Moscow: Tsentri issledovaniia i statistika nauki [in Russian].
28. Tretiakova, E. A. (2012). *Rozvytok suchasnykh pidkhodiv do formuvannia innovatsiinykh stratehii kredytnykh orhanizatsii [Development of modern approaches to the formation of innovative strategies of credit institutions]*. (Candidate's thesis). FGBOU VPO "Nizhny Novgorod State Architectural and Construction University", Nizhny Novgorod [in Russian].
29. Tuhani-Baranovskiy, M. I. (1996). *Promyslovi kryzy [Industrial crises]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
30. Fedorenko, V. H. (2004). *Investoznavstvo [Investment science]*. (3rd ed.). Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
31. Foster, R. (1987). *Obnovlenie proizvodstva: atakuiuschie vyigryvaiut [Production renewal: attackers win]*. Moscow: Prohress [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

32. Tsuru, S. (1981). *Konets yaponskogo «ekonomicheskogo chuda» [The end of the Japanese "economic miracle"]*. (Trans. W. B. Ramses). Moscow: Progress [in Russian].
33. Shumylo, I., Lysenko, R. (2006). Teoretychni i praktychni aspekty analizu stanu finansovoi systemy ekonomiky [Theoretical and practical aspects of the analysis of the state of the financial system of the economy]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 3, 6–11 [in Ukrainian].
34. Shumpeter, I. (1982). *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia [Theory of economic development]*. Moscow: Prohress [in Russian].
35. Hlazier, S. Yu. (1990). *Ekonomicheskaya teoriia tehniceskogo razvitiia [Economic theory of technical development]*. Moscow: Nauka [in Russian].
36. Miller, M. H. (1986). Financial Innovation: The Last Twenty Years and the Next. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 12, 459–475.
37. Napoli, R. (2008). Innovation in the Financial Sector: Persistence and Schumpeterian Hypotheses. *Journal of Service Science and Management*, 1, 215–226.
38. Tufano, P. (2003). *Financial innovation. Handbook of the Economics of Finance*. JAI Press, Inc., 307–336.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net; mvdubyna@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Scopus Author ID: 56912277800

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансово-экономической безопасности Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Financial and Economic Security Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

Researcher ID: F-4936-2014

Чийпеш Наталія Миколаївна – аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Чийпеш Наталья Николаевна – аспірантка кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Chiiipesh Natalia – PhD student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: natalija.chiipesh@gmail.com

УДК 005.334;336.71

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-334-341

*Віктор Мельник, Ольга Колесник***ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ АНТИКРИЗОВОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ***Віктор Мельник, Ольга Колесник***ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СИСТЕМЫ
АНТИКРИЗИСНОГО МЕНЕДЖМЕНТА БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ***Viktor Melnyk, Olga Kolesnik***THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH
OF THE ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM OF BANK INSTITUTIONS**

У статті розглянуто теоретичні аспекти дослідження сутності категорії «антикризовий менеджмент банку». Для цього було використано методологію контент-аналізу для визначення наукових підходів до розуміння природи дефініції «антикризовий менеджмент», що дозволило виокремити такі концепції трактування цієї категорії: дискретний, проактивно-перманентний, реактивно-динамічний. Також проаналізовано сформовані в наукових роботах концепції розгляду змісту категорії «антикризовий менеджмент банку» і визначено групи потенційних кризових ситуацій, які мають змогу негативно впливати на діяльність банківських установ, до їх числа віднесено такі: об'єктивно-онтологічні, екзогенно-деструктивні, національно-дестабілізаційні, секторально обумовлені, ендегенно-руйнівні.

Ключові слова: банківська установа; антикризовий менеджмент; антикризовий менеджмент банку; менеджмент; криза; банківська система.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 16.

В статье рассмотрены теоретические аспекты исследования сущности категории «антикризисный менеджмент банка». Для этого были использованы методологию контент-анализа для определения научных подходов к пониманию природы дефиниции «антикризисный менеджмент», что позволило выделить следующие концепции трактовки данной категории: дискретный, проактивно-перманентный, реактивно-динамический. Также проанализированы сложившиеся в научных работах концепции рассмотрения содержания категории «антикризисный менеджмент банка» и определены группы потенциальных кризисных ситуаций, которые могут негативно влиять на деятельность банковских учреждений, в их число отнесены следующие: объективно-онтологические, экзогенно-деструктивные, национально дестабилизирующие, секторально обусловленные, эндогенно-разрушительные.

Ключевые слова: банковское учреждение; антикризисный менеджмент; антикризисный менеджмент банка; менеджмент; кризис; банковская система.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 16.

Within the article, theoretical aspects of the study of the category essence "anti-crisis management of the bank" are studied. For this purpose, the content analysis methodology to identify scientific approaches to understanding the nature of the definition of "anti-crisis management" was used, that allowed to distinguish the following concepts of this category interpretation: discrete, proactive-permanent, reactive-dynamic. In addition, the concept of the content review of the category of "anti-crisis management of the bank" formed in scientific works is analyzed, and groups of potential crisis situations, which can negatively affect the activities of banking institutions, are established; the above include the following: objective-ontological, exogenous-destructive, national-destabilization, sector-specific, endogenous-destructive.

Keywords: banking institution; anti-crisis management; anti-crisis management of the bank; management; crisis; banking system.

Fig.: 1. Table: 1. References: 16.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Банківська система є невід'ємною складовою розвитку національної економіки. В Україні саме банківські установи виступають основними інвесторами, кредиторами економіки держави. Саме це зумовлює необхідність здійснювати підвищений нагляд за стабільністю роботи цих установ, забезпечувати належні інституційні умови їхнього розвитку. Однак важливим також є формування стабільного середовища для функціонування банків, що реалізувати, враховуючи постійні деструкційні чинники світового та національного масштабу, складно. Особливо це є актуальним для фінансового сектору України, де ці установи відіграють ключову роль.

Відповідно, актуалізуються питання не лише забезпечення сприятливих умов для розвитку банківських установ, але і здатність цих установ протистояти саме зовнішнім негативним впливам, які досить часто мають виключно об'єктивний характер і національні уряди можуть лише частково знизити їхній деструктивний вплив на банківську

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

систему. Отже, забезпечення систем протидії екзогенним та ендогенними факторам впливу на рівні окремих банків також є важливою складовою формування стійкості всієї банківської системи, забезпечення її надійності в умовах стохастичного та нестаціонарного розвитку національних економік. Важливу роль у цьому відіграє наявність дієвої системи антикризового менеджменту в банку. Цілком влучно зауважує П. М. Чуб, що за сучасних умов, які є наслідком розгортання на теренах нашої держави фінансово-економічної кризи, гостро постали питання неефективного антикризового менеджменту, а інколи – взагалі його відсутності. Саме тому важливим є зосередження уваги на антикризовому менеджменті, за допомогою якого можна передбачати, вчасно розпізнавати і успішно вирішувати найскладніші проблеми [15]. Окреслене зумовлює необхідність проведення нових теоретичних, методичних досліджень з метою формування прикладних аспектів підвищення ефективності функціонування такої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості організації системи антикризового менеджменту у банківських установах досліджувалися в працях вітчизняних таких учених: О. Б. Афанасьєва, В. Ю. Біляєва, В. В. Бобиль, Т. А. Васильєва, В. Я. Вовк, Я. В. Жовтанецька, М. І. Зверяков, Ю. М. Коваленко, М. А. Козоріз, Е. В. Косова, А. Я. Кузнєцова, С. В. Леонов, В. Г. Маргасова, А. А. Мещеряков, Є. А. Поліщук, Н. В. Приказюк, Б. І. Пшик, В. С. Сирота, М. В. Суганяка та їхніх закордонних колег: Н. Aljuhmani, W. Fonteyne, P. Grauwe, P. Honohan, L. Ivaskeviciute, B. Lietaer, I. Macerinskienė, E. Ogawa, F. Restoy.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, попри численні напрацювання вчених у сфері створення ефективних систем антикризового менеджменту в банківських установах, актуальними залишаються питання поглиблення теоретичних положень її розвитку, визначення змісту антикризового менеджменту як цілісної системи, враховуючи трансформаційні процеси в банківській системі, які зумовлені діджиталізацією всієї фінансової сфери та, відповідно, виникненням нових типів ризиків.

Мета статті. Метою цієї статті є поглиблення теоретичних положень функціонування антикризового менеджменту банківських установ, застосування системного підходу до розгляду його сутності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження змісту антикризового менеджменту банку та особливостей його дослідження як цілісної системи почнемо зі з'ясування сутності антикризового менеджменту як окремої економічної категорії. У науковій літературі дефініції «антикризовий менеджмент» та «антикризове управління» прийнято розглядати як синонімічні поняття. Такого підходу будемо дотримуватися і в цій статті.

Антикризове управління є особливим видом управління, оскільки є важливою передумовою забезпечення стійкості функціонування окремих суб'єктів господарювання до різних чинників негативної зовнішньої та внутрішньої дії. Наявність вмонтованих у систему управління антикризових механізмів дозволяє вчасно виявити потенційні загрози і прийняти рішення щодо використання інструментів для протидії ним. Погоджуємося з позицією С. В. Павловського, який зауважує, що ключовим чинником результативного антикризового управління підприємствами є реалізація комплексу заходів щодо фінансування антикризових програм. Для подолання кризи потрібен індивідуальний набір інструментів фінансування, що має бути адаптований до конкретних економічних умов. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває подальший розвиток класичних та обґрунтування новітніх технологій антикризового фінансування підприємств з урахуванням критерію витрат на капітал [10].

У табл. 1 наведено окремі наукові підходи до розгляду сутності категорії антикризове управління.

Таблиця 1

Наукові концепції розгляду сутності категорії «антикризове управління»

Визначення	Джерела
Антикризове управління це - система управління, яка має всебічний характер та направлена як на попередження, так і на усунення несприятливих для бізнесу явищ, з використанням наявних ресурсів та потенціалу виживання, або реалізації спеціальних процедур (таких як санація, реструктуризація, банкрутство, ліквідація) [8].	Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: підручник. Київ: КНТЕУ, 2005. 824 с.
Антикризове управління банківською системою передбачає систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання криз і їх причин на усіх рівнях банківської системи [16].	Шишкіна Т. М. Сучасні проблеми антикризового управління у банківській системі. <i>Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки</i> . 2016. Вип. 29. С. 128–134.
Антикризове управління – система управління, що має всебічний характер та направлена на попередження та усунення несприятливих явищ, з використанням наявних ресурсів та потенціалу організації, або реалізації спеціальних процедур (таких, як санація, банкрутство, ліквідація) [1].	Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. <i>Вісник Національного банку України</i> . 2009. № 4. С. 8–19.
Антикризове управління являє собою сукупність форм, засобів та інструментів управління, спрямованих на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для їх вчасного подолання з метою забезпечення виживання та життєздатності окремого суб'єкта господарювання (комерційного банку), недопущення виникнення ситуації його банкрутства [7].	Лачкова Л. І., Лалабекян В. А. Антикризове управління комерційним банком: сутність та критерії ефективності. <i>Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг</i> . 2013. Вип. 1(1). С. 144–148.
Антикризове управління підприємством - це система заходів передкризового (превентивного) характеру, спрямованих на проведення діагностики загрози банкрутства; реактивного характеру - пошук шляхів виходу підприємства з кризового стану; післякризового характеру, що містять оцінку посткризового стану підприємства та розробку і реалізацію дій щодо усунення підприємством негативних наслідків фінансової кризи [14, с. 190].	Тимошенко О. В., Буцька О. Ю., Сафарі Ф. Х. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства. <i>Економічний аналіз</i> . 2016. Т. 23, № 2. С. 187–192.
Антикризове управління – це фінансові відносини, що представляють собою комплексну систему управлінських заходів щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ з метою підвищення рівня фінансової безпеки, зниження наслідків ураження кризою та подальшого розвитку банку шляхом використання всього потенціалу сучасного менеджменту [11]	Перехрест Л., Бриштіна В. Антикризове управління як чинник підвищення рівня фінансової безпеки банків. <i>Гроші, фінанси і кредит</i> . 2010. С. 245–249.

Джерело: систематизовано та узагальнено авторами.

Аналіз представлених у табл. 1 наукових концепцій до розгляду сутності категорії «антикризовий менеджмент» дозволяє виокремити три підходи до її трактування, а саме:

1) дискретний – антикризовий менеджмент є реакцією на значні коливання в стабільному функціонуванні економічного об'єкта й після використання його заходів та сукупності інструментів для подолання наслідків кризових ситуацій уже не використовується керівництвом. Проте при цьому не відбувається постійний моніторинг стабільності діяльності економічного об'єкта, а здійснюються періодичні, точкові перевірки;

2) проактивно-перманентний – сутність підходу полягає в розгляді антикризового менеджменту як постійної системи заходів і інструментів, які використовуються для запобігання виникненню потенційних кризових ситуацій у функціонуванні економічних об'єктів, запровадження механізмів їх виявлення та вирішення;

3) реактивно-динамічний – сутність підходу полягає у швидкій реакції на нові виклики, що стають перед економічним об'єктом унаслідок впливу деструктивних чинників на його функціонування і виникнення кризових явищ. У межах цього підходу важливими аспектами його ефективного впровадження є швидкість прийняття рішень,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

професіоналізм менеджерів щодо розробки та реалізації заходів для нормалізації діяльності економічного об'єкта. При розгляді цього підходу, акцент здійснюється на подоланні кризи як уже сформованого явища.

Таким чином, у статті антикризовий менеджмент будемо розглядати як сукупність поміркованих і взаємопов'язаних заходів, відповідних інструментів, ресурсів та іншого забезпечення для попередження виникнення кризових ситуацій або подолання наслідків в результаті їх настання, що здійснюються зовнішніми і внутрішніми інстанціями, уповноваженими проводити відповідні види управлінської діяльності в межах конкретної організаційної структури. Отже, дотримуємося саме проактивно-перманентного підходу до розгляду сутності дефініції «антикризовий менеджмент». Враховуючи окреслене, проаналізуємо зміст категорії «антикризовий менеджмент банку».

Б. І. Пшик зауважує, що антикризове управління діяльністю банком зазвичай визначається як набір відповідних методів, прийомів та управлінських дій, спрямованих на виявлення, запобігання та подолання кризових явищ та ситуацій для того, щоб у подальшому забезпечити стабільну безбиткову діяльність банківських установ. Тому метою антикризового управління на мікрорівні є досягнення фінансової стійкості окремої банківської установи, яка реалізується крізь призму наступних завдань: запобігання кризовим явищам; виведення банку з кризової ситуації, якщо не вдалося її уникнути; відновлення роботи банку на докризовому рівні [12]. У свою чергу, В. С. Сирота пропонує таке визначення: антикризовий менеджмент банку – це комбінація форм інституційного впливу та заходів організаційного і фінансово-економічного характеру у банківській діяльності, що спрямована на раннє виявлення, попередження та подолання кризових явищ із мінімальними затратами [13, с. 30]. З іншого боку, М. І. Зверяков, А. М. Зверяков зазначають, що антикризовий менеджмент банку – управління, завданнями якого є створення умов для збереження фінансової стійкості та довіри до банків шляхом передбачення загроз кризових явищ, аналізу їх симптомів на мета-, макро- та мікрорівнях, розробки та впровадження ефективних дій щодо зменшення негативних наслідків кризи та використання впливу її чинників для формування подальшої стратегії розвитку банків [4, с. 61]. С. Б. Манжос категорію «антикризовий менеджмент банку» розглядає як постійний специфічний вид управління, спрямований на запобігання можливим ускладненням у діяльності окремого банку, нейтралізацію та подолання кризових явищ, забезпечення його подальшого функціонування та розвитку шляхом вжиття адекватних управлінських рішень і ефективного використання внутрішніх ресурсів банківської установи [9, с. 17].

Враховуючи окреслені наукові підходи до розгляду сутності дефініцій «антикризовий менеджмент», «антикризовий менеджмент банку», пропонуємо розглядати антикризовий менеджмент банку як сукупність поміркованих і взаємопов'язаних заходів, відповідних інструментів, спрямованих на попередження та подолання кризової ситуації в роботі банківської установи (рис. 1).

Безпосередньо ефективність формування системи антикризового менеджменту банківських установ залежить, з одного боку, від професійних якостей менеджменту банку, його акціонерів, безпосередньо фахівців, які будуть виконувати інструкції з моніторингу фінансового стану банку, рівня його конкурентоспроможності, визначати потенційні загрози та вчасно повідомляти цю інформацію у керівництву, а з іншого – від можливостей створення та підтримування роботи такої системи. При цьому варто розуміти, що кризові ситуації можуть бути абсолютно різними й виникати в результаті дії складнопередбачуваних чинників. Саме тому запас фінансової міцності в банківській установі є запорукою її спроможності протидіяти таким кризам.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

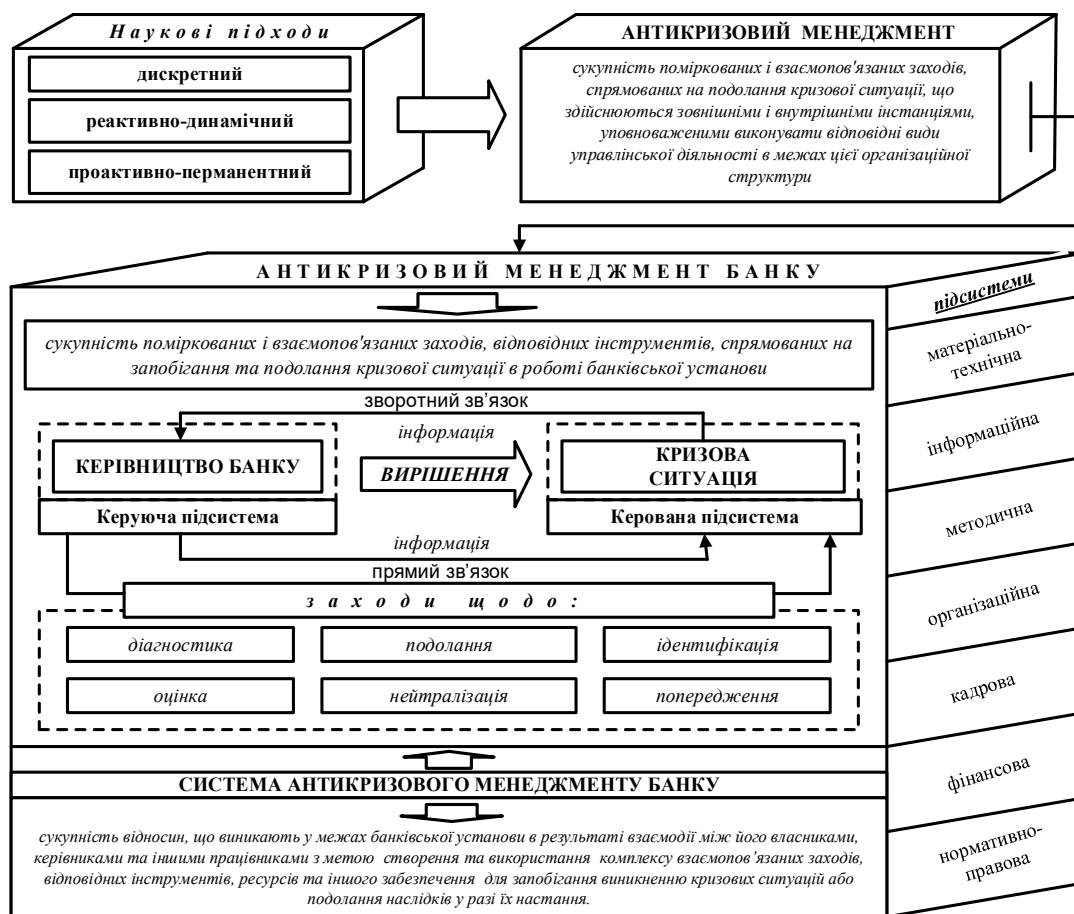

Рис. 1. Умовивід щодо сутності категорії «антикризовий менеджмент банку»
Джерело: складено авторами з урахуванням [2; 3; 5; 6].

Фактично кризові ситуації, на наше переконання, можна систематизувати в п'ять окремих груп:

1) об'єктивно-онтологічні (притаманні системі антикризового менеджменту банку як окремому цілісному явищу, що розвивається у відповідності до загально існуючих, об'єктивних принципів системогенезу: виникнення, функціонування та руйнування);

2) екзогенно-деструктивні (обумовлені впливом зовнішніх чинників, які здійснюють вплив на велику кількість банківських систем і мають глобальні причини утворення);

3) національно-дестабілізаційні (визначаються виключно національними особливостями розвитку економіки країни, рівнем стійкості її до впливу, насамперед, внутрішніх деструктивних чинників);

4) секторально обумовлені (виникають у межах окремих сфер національної банківської системи і відповідно впливають на функціонування всіх її суб'єктів, насамперед, банківських установ);

5) ендегенно-руйнівні (формуються у межах банківської установи та зумовлюються неефективним її управлінням).

Зауважимо, що наявність такого спектру різних кризових чинників обумовлює важливе значення антикризового менеджменту, оскільки без превентивного механізму виявлення потенційних дестабілізуючих факторів, наявності можливостей їм протистояти, банківська установа стає вкрай вразливою у своїй діяльності й тим самим створює загрози для розвитку банківської системи та економіки країни.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Отже, у статті розглянуто теоретичні аспекти визначення та конкретизації сутності категорії «антикризовий менеджмент банку». Для цього було розглянуто зміст дефініції «антикризовий менеджмент», проаналізовано наукові підходи до розуміння його природи. Таким чином, запропоновано антикризовий менеджмент банку розглядати як сукупність поміркованих і взаємопов'язаних заходів, відповідних інструментів, спрямованих на запобігання та подолання кризової ситуації в роботі банківської установи. Також у статті визначено основні групи кризових ситуацій, виникнення яких може негативно впливати на діяльність банківських установ, до їх числа віднесено такі: об'єктивно-онтологічні, екзогенно-деструктивні, національно-дестабілізаційні, секторально обумовлені, ендегенно-руйнівні.

Таким чином формування ефективного антикризового менеджменту у банківських установах є важливою умовою формування стабільного середовища для їх розвитку й визначає рівень стійкості всієї банківської системи країни. Впровадження даного виду менеджменту в механізм управління комерційними банками повинно стати невід'ємною частиною процесу побудови дієвої системи менеджменту у таких установах.

Список використаних джерел

1. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 4. С. 8–19.
2. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
3. Дубина М. В., Разгуліна Н. О. Теоретичні аспекти функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16). С. 176–187.
4. Зверяков М. І., Зверяков А. М. Антикризове управління фінансовою стійкістю банку в умовах економічних дисбалансів: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2015. 418 с.
5. Колесник О. О. Присутність іноземного капіталу як фактор дестабілізації банківської системи України. *Науковий вісник ОНЕУ Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. 2012. № 22(174). С. 67–73.
6. Колесник О. О., Борисова Л. Є. Банківський бізнес в епоху цифрової економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47. С. 62–67.
7. Лачкова Л. І., Лалабекян В. А. Антикризове управління комерційним банком: сутність та критерії ефективності. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1(1). С. 144–148.
8. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: підручник. Київ: КНТЕУ, 2005. 824 с.
9. Манжос С. Б. Антикризове управління банківською діяльністю: форми і технології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. Вип. 6, ч. 5. С. 16–20.
10. Павловський С. В. Фінансування підприємств в системі антикризового управління: автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2017. 22 с.
11. Перехрест Л., Бриштін В. Антикризове управління як чинник підвищення рівня фінансової безпеки банків. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6(108). С. 245–249.
12. Пшик Б. І. Сучасні методи антикризового управління фінансовою діяльністю банку. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5961>.
13. Сирота В. С. Функціональні та інституційні аспекти антикризового менеджменту в банківських установах України: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / ДВНЗ «Університет банківської справи». Київ, 2015. 251 с.
14. Тимошенко О. В., Буцька О. Ю., Сафарі Ф. Х. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 23, № 2. С. 187–192.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Чуб П. М. Методи антикризового управління банком. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 211–219.

16. Шишкіна Т. М. Сучасні проблеми антикризового управління у банківській системі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 29. С. 128–134.

References

1. Baranovskyi, O. (2009). Antykryzovi zakhody uriadiv i tsentralnykh ban-kiv zarubizhnykh krain [Anti-crisis measures of governments and central banks of foreign countries]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 4, 8–19 [in Ukrainian].

2. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of the financial services market development based on the formation of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].

3. Dubyna, M. V., Razghulina, N. O. (2018). Teoretychni aspekty funktsionuvannia systemy bankivskoho ipotechnoho kredytuvannia fizychnykh osib v Ukraini [Theoretical aspects of the functioning of the bank mortgage lending system of individuals in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 4 (16), 176–187 [in Ukrainian].

4. Zvieriakov, M. I., Zvieriakov, A. M. (2015). *Antykryzove upravlinnia finansovoiu stiikistiu banku v umovakh ekonomichnykh dysbalansiv [Anti-crisis management of the bank financial stability in the conditions of economic imbalances]*. Odesa: ONEU [in Ukrainian].

5. Kolesnyk, O. O. (2012). Prysutnist inozemnoho kapitalu yak faktor destabilizatsii bankivskoi systemy Ukrainy [Presence of foreign capital as a factor of destabilization of the banking system of Ukraine]. *Naukovyi visnyk ONEU Vseukrainska asotsiatsiia molodykh naukovtsiv – ONEU Scientific Bulletin All-Ukrainian Association of Young Scientists*, 22(174), 67–73 [in Ukrainian].

6. Kolesnyk, O. O., Borysova, L. Ye. (2019). Bankivskyi biznes v epokhu tsyfrovoy ekonomiky [Banking business in the digital economy]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 47, 62–67 [in Ukrainian].

7. Lachkova, L. I., Lalabiekian, V. A. (2013). Antykryzove upravlinnia komertsiinym bankom: sutnist ta kryterii efektyvnosti [Anti-crisis management of a commercial bank: the nature and criteria of efficiency]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects for the development of trade and services*, 1(1), 144–148 [in Ukrainian].

8. Lihonenko, L. O. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom [Anti-crisis management of the enterprise]*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].

9. Manzhos, S. B. (2014). Antykryzove upravlinnia bankivskoiu diialnistiu: formy i tekhnolohii [Anti-crisis management of the banking activity: forms and technologies]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Economic Sciences*, 6 (5), 16–20 [in Ukrainian].

10. Pavlovskiy, S. V. (2017). *Finansuvannia pidpriemstv v systemi antykryzovoho upravlinnia [Financing of enterprises in the anti-crisis management system]*. (Candidate's thesis). Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana, Kyiv [in Ukrainian].

11. Perekhrest, L., Bryshchina, V. (2010). Antykryzove upravlinnia yak chynnyk pidvyshchennia rivnia finansovoi bezpeky bankiv [Anti-crisis management as a factor for the improvement of the financial security of banks]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current Issues in Economic*, 6 (108), 245–249 [in Ukrainian].

12. Pshyk, B. I. (2017). Suchasni metody antykryzovoho upravlinnia finansovoiu diialnistiu banku [Modern methods of the anti-crisis management of the financial activity of the bank]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5961>.

13. Syrota, V. S. (2015). *Funktsionalni ta instytutsiini aspekty antykryzovoho menezhmentu v bankivskykh ustanovakh Ukrainy [Functional and institutional aspects of the anti-crisis management in banking institutions of Ukraine]*. (Candidate's thesis). DVNZ «Universytet bankivskoi spravy», Kyiv [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

14. Tymoshenko, O. V., Butska, O. Yu., Safari, F. Kh. (2016). Antykryzove upravlinnia yak peredumova pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Anti-crisis management as a prerequisite for improving the efficiency of the enterprise]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 23 (2), 187–192 [in Ukrainian].

15. Chub, P. M. (2011). Metody antykryzovoho upravlinnia bankom [Methods of the anti-crisis management of the bank]. *Finansy, oblik i audyt – Finance, accounting and auditing*, 18, 211–219 [in Ukrainian].

16. Shyshkina, T. M. (2016). Suchasni problemy antykryzovoho upravlinnia u bankivskii systemi [Modern problems of the anti-crisis management in the banking system]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Economic sciences*, 29, 128–134 [in Ukrainian].

Мельник Віктор Миколайович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Мельник Виктор Николаевич – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03057, Украина).

Melnyk Viktor – Doctor of Economics, Professor, Professor, Department of Finance, State Higher School of Economics, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman (54/1 Peremogy Av., 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: melnik_viktor@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7439-1564>

Колесник Ольга Олексіївна – старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна).

Колесник Ольга Алексеевна – старший преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова (ул. Дворянская, 2, г. Одеса, 65082, Украина).

Kolesnik Olga – Senior Lecturer in Finance, Banking and Insurance, Odessa II Mechnikov National University (2 Dvoryanska Str., 65082 Odesa, Ukraine).

E-mail: kolesnikolgaalekseevna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4262-157X>

УДК 334.732.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-342-352

*Євгенія Поліщук, Вікторія Орел***ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ СПІЛОК***Евгения Полищук, Виктория Орел***ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНЫХ СОЮЗОВ***Yevheniia Polishchuk, Viktoriia Orel***GLOBAL TENDENCIES OF CREDIT UNIONS' DEVELOPMENT**

У статті опубліковано результати дослідження, які були спрямовані на виявлення глобальних тенденцій розвитку кредитних спілок. Також було надано рекомендації щодо менеджменту діяльності кредитних спілок України в розрізі виявлених тенденцій. Було виявлено крос-регіональні особливості кредитних спілок у глобальному вимірі. Виявлено ті FinTech інструменти, які сприяють розвитку цих фінансових посередників. Проаналізовано діяльність кредитних спілок в Україні та з'ясовано специфіку їх розвитку. У статті доведено, що найближчим часом ринок кредитних спілок і надалі зростатиме й нині немає передумов для його стрімкого падіння, водночас менеджмент кредитних спілок повинен врахувати ймовірність настання нової фінансової кризи. Стаття буде цікава менеджерам кредитних спілок, регуляторам фінансового ринку, а також науковцям з відповідним науковим інтересом.

Ключові слова: кредитна спілка; кредит; активи; показник проникнення; член кредитної спілки; кооператив.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 29.

В статтє опубліковані результати дослідження, направлені на виявлення глобальних тенденцій розвитку кредитних спілок. Також були надані рекомендації щодо менеджменту діяльності кредитних спілок України в розрізі виявлених тенденцій. Були виявлені крос-регіональні особливості кредитних спілок у глобальному вимірі. Виявлено ті FinTech інструменти, які сприяють розвитку цих фінансових посередників. Проаналізована діяльність кредитних спілок в Україні та визначено специфіку їх розвитку. В статтє доведено, що в найближчє часі ринок кредитних спілок і в далєйшєм будє рости и на сєгодняшнє дєнь нєт передумов для його стрімкого падіння, в тє жє часі менеджмент кредитних спілок повинє врахувати ймовірність настання нової фінансової кризи. Статтє будє інтересна менеджерам кредитних спілок, регуляторам фінансового ринку, а також учєним с відповідним науковим інтересом.

Ключевые слова: кредитный союз; кредит; активы; показатель проникновения; член кредитного союза; кооператив.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библи.: 29.

The article presents the results of a study aimed at identifying global trends in the development of credit unions. Recommendations were also given on the management of credit unions in Ukraine in the light of trends identified. Cross-regional features of credit unions in the global dimension have been identified. Those FinTech tools that promote the development of these financial intermediaries have been identified. The activity of credit unions in Ukraine is analyzed and the specifics of their development are determined. In the article it is proved that in the near future the market of credit unions will continue to grow and today there are no prerequisites for its rapid decline, at the same time, the management of credit unions must take into account the likelihood of a new financial crisis. The article will be of interest to credit union managers, financial market regulators, and academics with relevant scientific interest.

Keywords: Credit Union; credit; assets; penetration rate; member of the credit union; cooperative.

Fig.: 2. Table: 1. References: 29.

JEL Classification: G23; G53

Постановка проблеми. Кредитні спілки є важливою складовою фінансової інфраструктури будь-якої країни. Останніми роками ринок послуг кредитних спілок стрімко зростає, що пояснюється зростанням попиту населення і підвищенням рівня довіри до небанківських фінансових інституцій. Ця тенденція зумовлює необхідність дослідження стану ринку на сьогодні та прогнозування його майбутніх показників.

За своєю правовою природою кредитні спілки є специфічними організаціями фінансової взаємодопомоги громадян, що мають неприбуткову кооперативну основу й по суті своєї діяльності схожі на інших учасників ринку – банки. Їхня головна мета – фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування, фінансової підтримки підприємницьких ініціатив та надання їм інших фінансових послуг.

Підвищення рівня конкурентоспроможності кредитної спілки на ринку фінансових послуг також можливо за рахунок розширення асортименту наданих послуг, а також використання різних FinTech можливостей. Нині кредитні спілки в розвинутих країнах

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

активно використовують цю можливість. Вітчизняні кредитні спілки також намагаються застосовувати найсучасніші технології. Водночас вони повинні враховувати не тільки вітчизняні реалії ринку, але і глобальні тенденції розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми діяльності кредитних спілок є об'єктом наукового інтересу багатьох вітчизняних та закордонних дослідників. На сьогодні сучасні науковці застосовують декілька підходів, які лягли в основу досліджень кредитних спілок.

У багатьох працях досліджено розвиток кредитних спілок у світі. Зокрема, Є. С. Осадчий розглядає діяльність кредитних спілок у світі за період 1995–2015 роки, що дає змогу ширше оцінити тенденції розвитку кредитних спілок на майбутні роки [6]. Р. Руська вивчала діяльність кредитних спілок у світі шляхом побудови економіко-математичних моделей. Авторка обґрунтувала кореляцію показників діяльності кредитних спілок і зробила висновки щодо особливостей діяльності спілок у різних регіонах [8].

Нещодавні праці закордонних науковців, фахівців та практиків (R. Morgan [23], J. Chambers [20], R. McDermott [26]) здебільшого стосуються впливу Fintech на розвиток індустрії кредитних спілок. В їхніх статтях виокремлено декілька порад, за допомогою яких кредитні спілки можуть розвиватися на ринку в часи цифровізації економіки (Gold [16], Nemon-Laurens [17]). Зокрема, до них належать використання сучасними кредитними спілками таких інструментів: діджитал кредитування (тут і зараз), використання біометрики, клієнтських даних Big Data, регуляторних технологій, штучного інтелекту, інтернету речей, «хмарних» рішень та мобільних додатків. Експерти радять звернути увагу на розвиток інноваційних фінансових технологій і застосовувати нові можливості для розширення своєї діяльності (R. McDermott [26]). Найбільш влучною рекомендацією фахівців також є те, що кредитні спілки мають не зливатися з ринком, а відокремлюватися від нього. Тобто вони мають виділятися своїми послугами, що відрізнятимуться від інших суб'єктів ринку фінансових послуг [27; 24]. Поряд із впровадженням інновацій їм також варто використовувати й сильні історичні сторони для управління «моментами правди» клієнта (тобто використовувати те, що вже випробувано роками, і те, до чого звикли клієнти) (Т. Boles [19]). Для оптимізації роботи кредитної спілки варто створювати невеликі та цілеспрямовані команди, оскільки організації можуть керувати успішними проєктами цифрової трансформації з невеликими командами, захищеними від решти організації та наділеними єдиною метою внесення змін.

Нині в інформаційному просторі також є чимала кількість праць, яка стосується передбачення трендів розвитку кредитних спілок у світі. Зокрема, у працях В. Streeter [28], В. Handel [22], Т. О'Нара [25], Л. Wingard [29], Т. Boles [19], Т. Belekevich [18] зазначено, що в найближчому майбутньому кредитні спілки будуть наслідувати тенденції цифровізації усього фінансового ринку, а саме: Чат-боти 24/7, зменшення кількості традиційних відділень та їх осучаснення, перехід до дистанційного обслуговування клієнтів, безпосередня взаємодія з клієнтами.

Що стосується кредитних спілок в Україні, то особливості їхньої діяльності були досліджені Н. В. Савчук [9], О. М. Осадець та Н. Р. Швець [5]. Автори досить повно здійснили аналіз діяльності кредитних спілок в Україні та визначили проблеми їхнього розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри доволі потужний пласт наукових досліджень у цій галузі, на жаль, вони не повною мірою відображають необхідні науково обґрунтовані заходи, які б сприяли розвитку кредитних спілок у сучасній українській економіці. Натомість у цій статті запропоновано авторське бачення імплементації закордонного досвіду їхньої діяльності в контексті розвитку сучасних інформаційних технологій.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті. У зв'язку з вищезазначеним метою дослідження є визначення тенденцій розвитку кредитних спілок у світі, а також надання рекомендацій щодо їх функціонування в Україні. Для досягнення мети дослідження було виконано такі завдання: проаналізовано показники діяльності кредитних спілок у світі та Україні на основі даних Всесвітньої ради кредитних спілок (World Council of Credit Unions, далі – WOCCU) та визначено особливості їх розвитку для пояснення причинно-наслідкових зв'язків; розкрито крос-регіональні особливості розвитку кредитних спілок; охарактеризовано сучасні FinTech інструменти, які сприяють розвитку кредитних спілок у світі; надано практичні рекомендації щодо їх використання в Україні.

Було ретельно досліджено масштабність діяльності кредитних спілок у світі за допомогою методів описивної статистики, проведено аналіз статистичних даних WOCCU, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі Нацкомфінпослуг), Національної асоціації Федеральних кредитних спілок, звіту «Fintech Credit Union Management», які допомогли досягти поставленої мети дослідження. На основі цих даних було здійснено ретроспективний аналіз кредитних спілок, досліджено масштабність їхньої діяльності як загалом, так і окремо по регіонах. У процесі дослідження також було використано пошуковий, описивний та причинно-наслідковий аналіз діяльності кредитних спілок в Україні та світі. Часовий горизонт дослідження: 2013–2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Проведення аналізу масштабів діяльності кредитних спілок у світі дає змогу дослідити значення кредитних спілок, визначити темпи розвитку їхньої діяльності, виявити тенденції їхнього подальшого розвитку та надати рекомендації щодо використання новітніх технологій на ринку кредитних спілок.

Теоретичні засади функціонування кредитних спілок в Україні

Кредитна спілка – це один із видів фінансових кооперативів, що надають здебільшого традиційні банківські послуги. За розмірами кредитні спілки можуть бути як великими, так і малими, що створені, наприклад, певним підприємством для співробітників. Кредитні спілки створюються їхніми учасниками, які і здійснюють їх управління [6].

Як і банки, кредитні спілки, діючи в статусі фінансових посередників, акумулюють кошти від тих, хто в цей момент відчуває їх надлишок, і передають тим, хто відчуває в них нагальну потребу.

Але головною відмінністю між цими структурами є мета їхньої діяльності: отримання прибутку для банку й надання фінансових послуг для кредитної спілки, а також те, що остання обслуговує тільки своїх учасників.

Певні переваги кредитних спілок перед банками зумовили динаміку їх поширення, яка полягає в тому, що банкам не завжди вигідно мати справу з дрібними позичальниками через значні адміністративні витрати, а кредитні спілки максимально наближені до безпосередніх отримувачів послуг та мають можливість надати кредит за спрощеною процедурою.

Кредитні спілки на глобальному рівні регулюються засадами Всесвітньої ради кредитних спілок. Вона сприяє самодостатньому розвитку кредитних спілок та інших фінансових кооперативів по всьому світу, щоб розширити можливості населення шляхом забезпечення доступу до фінансових послуг високої якості. Всесвітня рада виступає від імені глобальної системи кредитних спілок перед міжнародними організаціями та працює з національними урядами з метою вдосконалення законодавства та регулювання. Серед її програм технічної допомоги впровадження нових інструментів, спрямованих на підвищення рівня фінансової стабільності кредитних спілок. В Україні діяльність кредитних спілок регулюється спеціальним Законом «Про кредитні спілки» [7].

Діяльність кредитних спілок у світі

Останніми роками спостерігається значне розширення діяльності кредитних спілок. За даними Всесвітньої ради кредитних спілок на 2018 рік у світі функціонує більше ніж 85 тис. кредитних спілок (рис. 1), які проводять свою діяльність у 118 країнах.

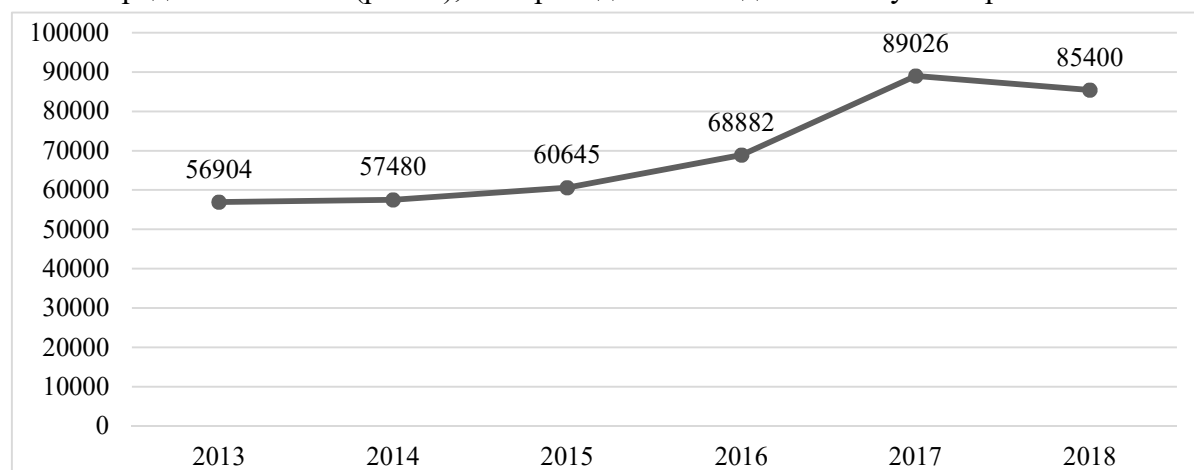

Рис. 1. Динаміка кількості кредитних спілок у світі в період з 2013 по 2018 рр., одиниць
Джерело: [10–15].

З 2013 року можна спостерігати стрімке зростання кількості кредитних спілок у світі й, попри незначне падіння у 2018 році, їх кількість за 5 років зросла на 50 %, або на 28 498 організацій. Як видно з рис. 1, найбільше зростання припало на 2017 рік. Кількість кредитних спілок зросла на 20 144 організації, із них 15 883 – це кредитні спілки країн Африки.

Для визначення тенденції діяльності кредитних спілок на наступний рік було використано дані статистичних звітів WOCCU, витяг за якими надано в таблиці.

Таблиця

Показники діяльності кредитних спілок у світі за 2013–2018 рр.

Рік	Кількість кредитних спілок, шт.	Члени, осіб	Показник проникнення	Опадні рахунки, дол. США	Кредити, дол. США	Резерви, дол. США	Активи, дол. США
2013	56 904	207 935 920	8,06%	1 433 306 753 707	1 135 173 182 580	171 626 687 472	1 732 945 830 628
2014	57 480	217 373 324	8,20%	1 470 863 017 620	1 203 039 908 250	181 447 651 071	1 792 935 093 481
2015	60 645	222 798 027	8,30%	1 507 944 065 420	1 242 397 017 615	185 287 266 533	1 844 668 066 851
2016	68 882	235 762 076	13,55%	1 465 792 098 297	1 217 337 994 047	170 195 493 093	1 764 682 450 003
2017	89 026	260 164 742	9,09%	1 736 954 467 240	1 504 117 294 474	195 578 334 040	2 115 016 371 443
2018	85 400	274 227 022	9,38%	1 802 240 534 269	1 610 124 817 694	205 527 280 433	2 191 086 346 008

Джерело: побудовано за даними WOCCU [10–15].

За даними таблиці чітко прослідковується зростання всіх показників, крім кількості кредитних спілок. Найбільшим скороченням (на 4242 організації) позначився азійський регіон. Водночас усі інші показники мають тенденцію до зростання. Тому причиною скорочення кількості кредитних спілок в Азії, так само як і в країнах Північної Америки, є не що інше, як конкуренція. Більші кредитні спілки мають більший обсяг активів, за допомогою якого мають значно ширші можливості для розвитку своєї діяльності.

Крос-регіональні особливості розвитку кредитних спілок

Для того щоб оцінити динаміку зміни масштабності діяльності кредитних спілок за регіонами, варто розглянути такі діаграми (рис. 2, а-е):

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

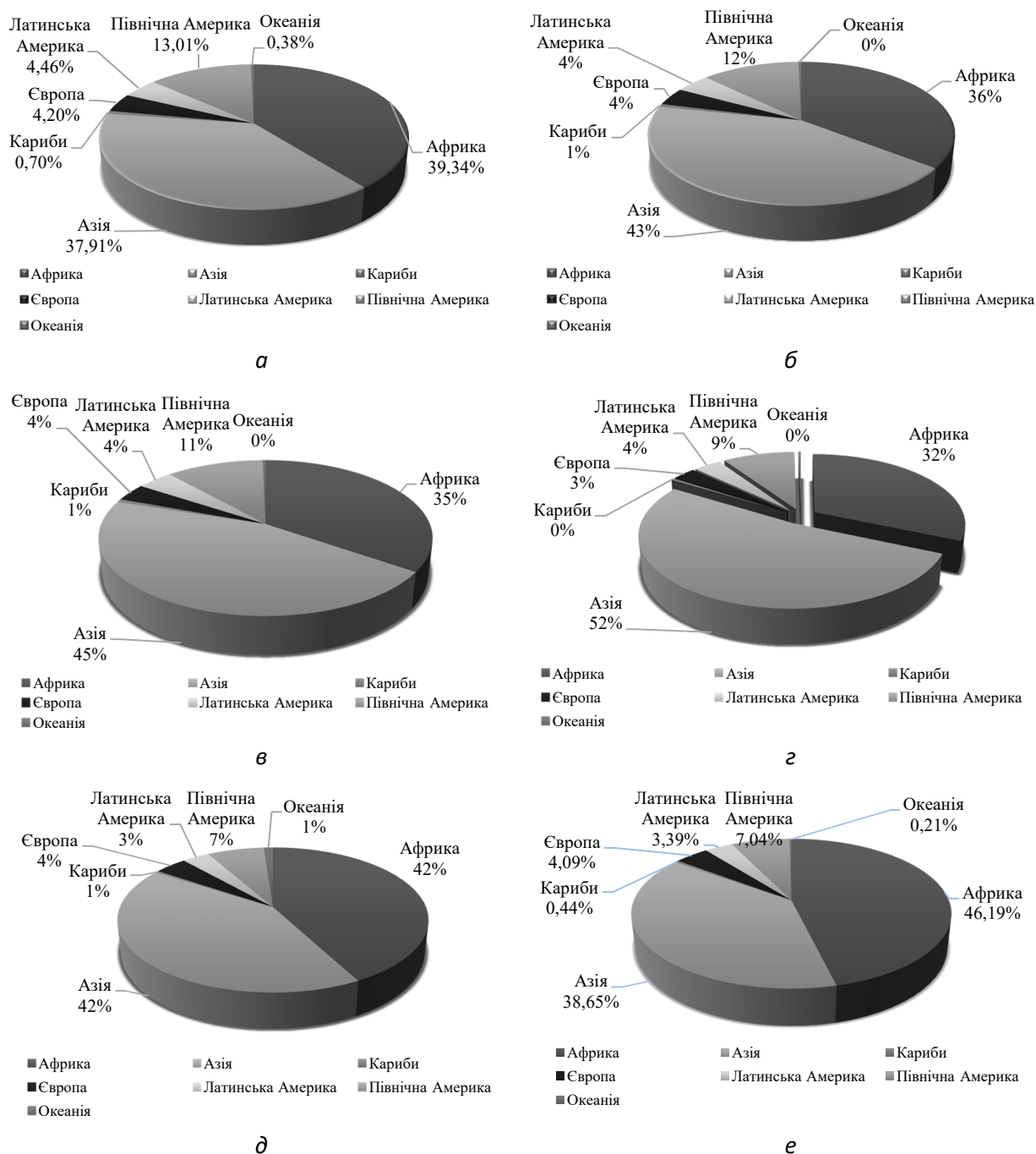

Рис. 2. Структура кредитних спілок за континентами:

а – 2013 рік; б – 2014 рік; в – 2015 рік; г – 2016 рік; д – 2017 рік; е – 2018 рік

Джерело: [10–15].

Отже, за даними діаграм бачимо, що кредитні спілки поширені по світу досить нерівномірно. Незважаючи на велику кількість кредитних спілок в африканських країнах, найбільші кредитні спілки (за кількістю членів, кредитним портфелем, обсягами залучених коштів та активів) знаходяться в Північній Америці. Щорічно кількість кредитних спілок у цих країнах знижується (за 5 років скорочення становить майже 9%), проте на Канаду та США припадає близько 82% від загального обсягу всіх активів кредитних спілок. Водночас у цих країнах прослідковується один із найвищих показників проникнення – близько 50% за весь досліджуваний період. Цей показник розрахо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вується шляхом ділення загальної кількості зареєстрованих членів кредитних спілок на економічно активне населення віком 15-64 роки. А зменшення кількості пояснюється звичайною конкуренцією: більші кредитні спілки витісняють із ринку менші.

Також можемо побачити, що структура розташування кредитних спілок за 5 років залишилась майже незмінною. У відносному вираженні дещо збільшилась кількість кредитних спілок Африки (у той час як у Північній Америці зменшилась), структура діяльності кредитних спілок інших регіонів залишилась приблизно на тому ж рівні.

Кредитні спілки країн Європи довгий час характеризувались одним із найменших показників проникнення, проте на 2018 рік (як порівняти з 2017 роком) темп приросту становив 194,5 % і показник, який багато років тримався на рівні 3,1-3,4 %, сягнув 9,16 %. Але того ж року всі інші показники щодо діяльності кредитних спілок незначно скоротились. Це показує, що ринок послуг кредитних спілок у Європі ще й досі перебуває на стадії становлення і не набув значного поширення серед населення. Високі темпи приросту показника проникнення показав і Карибський регіон – 116,9 % і досяг найвищого серед усіх регіонів рівня – 65,21 %. Так само як у країнах Європи, всі інші показники знизились, і значно швидшими темпами: обсяги залучених ресурсів скоротились на 49,69 %, а обсяги наданих кредитів – на 51,61 %.

Аналіз діяльності кредитних спілок в Україні

Щодо діяльності кредитних спілок в Україні, то відповідно до даних WOCCU, станом на 2018 рік свою діяльність тут здійснюють 358 кредитних спілок із сумарним обсягом активів у розмірі 88,3 млн доларів і показником проникнення 1,55 %. Хоча в Україні є достатньо велика кількість кредитних спілок (3-є місце за цим показником у країнах Європи), однак послуги цих організацій не мають значного попиту серед населення. Крім того, кожного року показники їхньої діяльності знижуються. Відповідно до даних Нацкомфінпослуг, наприкінці 2018 року кількість членів кредитних спілок становила 479,0 тис. осіб, що на 85,1 тис. осіб (15,1 %) менше, ніж наприкінці 2017 року. Також відбулися зміни й у структурі членів кредитних спілок. Зокрема, зменшилися частки членів кредитних спілок, які мають чинні кредитні договори, з 134,3 тис. осіб до 118,2 тис. осіб та членів кредитних спілок, які мають чинні депозитні договори, з 21,7 тис. осіб до 17,6 тис. осіб [2].

Причиною таких невтішних показників діяльності кредитних спілок в Україні насамперед є низький рівень довіри населення до фінансового сектору країни загалом, що було спричинено політичними та економічними кризовими явищами. До того ж кредитні кошти на сьогодні в Україні є досить дорогими, особливо якщо порівнювати з країнами Північної Америки, де населення живе переважно за рахунок саме кредитних коштів.

Для вирішення цієї ситуації та популяризації діяльності кредитних спілок в Україні спершу має налагодитись політична та економічна ситуація в країні. Крім того, щоб бути конкурентоспроможними на ринку фінансових послуг, кредитним спілкам необхідно пропонувати населенню як нові продукти, так і нові шляхи доступу до них, використовуючи інноваційні технології.

Зростання потенціалу кредитних спілок**за допомогою використання новітніх FinTech технологій**

За даними WOCCU, найбільших темпів зростання досягатимуть ті кредитні спілки, що використовуватимуть у своїй діяльності дистанційні канали обслуговування, а саме надаватимуть основні послуги через Інтернет та мобільні канали. Подальше зростання ролі кредитних спілок на ринку фінансових послуг буде зумовлено потребами споживачів щодо зручності та безпроблемної інтеграції в цифрову економіку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Найбільшою популярністю серед населення користуються послуги кредитних спілок, якими можна скористатись за допомогою мобільних додатків. Такі додатки є дуже схожими на «мобільний банкінг», проте адаптовані під специфіку діяльності кредитних спілок.

Також кредитні спілки почали впроваджувати у своїй діяльності чат-боти, що допомагають клієнтам отримати швидко консультацію та відповіді на найпоширеніші запитання щодо послуг тієї чи іншої кредитної спілки.

Нині найбільшим недоліком є те, що кредитні спілки звертають недостатньо уваги на розвиток інноваційних фінансових технологій, тому вони менш конкурентоспроможні, ніж банки. Тому кредитні спілки мають зосередити свою увагу на впровадженні новітніх цифрових технологій. Також кредитні спілки повинні мати свій продукт, що відрізнятиметься від продуктів інших суб'єктів ринку фінансових послуг. З одного боку, кредити і депозити є настільки традиційними та усталеними, що важко їх трансформувати в щось нове. Водночас кредитні спілки можуть запровадити новий спосіб їх надання та обслуговування.

Тенденції сучасного світу рухаються в бік цифрової економіки та дистанційних каналів надання послуг. Тому, як і інші компанії, кредитні спілки також мають слідкувати за нововведеннями у сфері FinTech трендів і відповідати вимогам клієнтів для того, щоб і надалі провадити свою діяльність.

Українським кредитним спілкам необхідно насамперед знати та розуміти запити своїх клієнтів і відповідати їхнім вимогам. Українські фінансові організації менш стрімко розвивають свої технології, проте саме це і сповільнює їхній розвиток.

Впровадження у свою діяльність мобільних додатків – це один із найперших кроків для масштабування наданих послуг кредитними спілками. Крім того, усі технології, що використовуватимуться, мають бути синхронізовані із сучасними CRM-системами, які матимуть на меті вивчення психології клієнта, визначення його потреб та своєчасне реагування на нові запити.

Важливим фактором розвитку кредитних спілок є також використання «хмарних» технологій. Хмарні рішення є способом:

- скористатися можливостями бізнесу за мить, а не за місяці;
- масштабувати ділові операції за мить;
- позбавити їхню IT-команду від підтримки ще однієї системи;
- отримати вигоду від інших рішень, доступних у тій же екосистемі.

Нині банки та кредитні спілки готові прийняти гібридні хмарні рішення для розробки інтерфейсів клієнтів, ділових правил чи документів, зберігаючи на власних серверах дані клієнтів.

Такі технології дадуть змогу не лише якісно надавати послуги клієнтам, а й, вивчаючи їхні потреби, мати змогу спрогнозувати їхні майбутні запити.

Висновки і пропозиції. Як свідчить проведене дослідження, кредитні спілки відіграють важливу роль на ринку небанківських фінансових послуг. Темпи зростання обсягів діяльності таких організацій дозволяють говорити про потребу населення в альтернативних шляхах отримання кредитних коштів та додаткових можливостях заощадження. Також є тенденція до стрімкого скорочення кількості кредитних спілок у деяких регіонах, хоча масштабність їхньої діяльності розширюється. Це свідчить про нездатність деяких спілок на ринку витримувати конкуренцію на ринку. До того ж зменшується і кількість відділень кредитних спілок, адже в розвинених країнах віддають перевагу дистанційному наданню послуг кредитними спілками.

Аналіз діяльності кредитних спілок також показав, що попит на їхні послуги у світі зростає. Про це свідчать зростання не тільки активів, а й обсягів залучених коштів та наданих кредитів. Не можна залишати без уваги й показник проникнення, адже саме його збільшення говорить про необхідність послуг кредитних спілок для населення.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Дослідження також продемонструвало, що найближчим часом ринок і надалі зростатиме і на сьогодні немає передумов для його стрімкого падіння. Нині одним із найбільш вагомих явищ, що може негативно вплинути на масштабність діяльності кредитних спілок, є світова криза, що, за прогнозами деяких економістів, може виникнути в найближчі 3-5 років.

Варто зазначити, що кредитні спілки можуть легко конкурувати з банками та іншими фінансовими установами на ринку фінансових послуг, особливо, якщо кредитні спілки інвестуватимуть у FinTech технології та зосередять свою увагу на запитах споживачів.

Найбільш дієвим способом для розширення своєї діяльності серед населення є використання FinTech трендів та дистанційних каналів обслуговування.

В епоху діджиталізації та цифрової економіки на ринку виживатимуть ті компанії, які спрямують свої зусилля на надання послуг у найбільш зручному для клієнта форматі. А враховуючи виклики сучасності, вимогами споживачів є: швидкість доступу до послуг, можливість отримувати послуги дистанційно з будь-якої точки країни / світу, зручність у використанні. Про це свідчать і коментарі представників WOCCU, які наголошують на важливості використання сучасних каналів продажу.

Навчившись приймати та працювати з новими запитами клієнтів, одночасно використовуючи технології та найкращі FinTech практики, кредитні спілки зможуть залишатися актуальними та краще конкурувати з великими банками та іншими фінансовими установами та зміцнювати їх відносини.

У процесі дослідження було визначено, що використання FinTech технологій кредитними спілками в Україні є також важливим фактором їхнього розвитку, а особливо в умовах падіння попиту населення на послуги кредитних спілок.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнська асоціація кредитних спілок. Зведені данні кредитних спілок-членів ВАКС станом на 01.07.2019 року. URL: http://vaks.org.ua/images/files/2019/analiz/Analiz_2_kv_2019.pdf.
2. Звіт «Підсумки діяльності кредитних спілок за 2018 рік» Нацкомфінпослуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2018.pdf.
3. Костюк В. А., Шафарчук Л. С. Тенденції розвитку кредитних спілок в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. № 25. С. 695–700.
4. Національна асоціація Федеральних кредитних спілок. *Economic & CU Monitor*. 2019. URL: <http://www.nafcu.org>.
5. Осадець О. М., Швець Н. Р. Особливості механізму формування капіталу кредитних спілок України. *Scientific journal Innovative solutions in modern science*. 2017. № 2 (11). С. 44–58.
6. Осадчий Є. С. Розвиток міжнародної структури кредитної кооперації. *Економіка та держава*. 2017. № 9. С. 64–69.
7. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2908-III>.
8. Руська Р. Оцінювання позицій кредитних спілок на світовому ринку фінансових послуг. *Журнал європейської економіки*. 2017. № 2. С. 207–223.
9. Савчук Н. В., Золотарьова О. В. Розвиток кредитних спілок як чинник соціальної та діяльнісної мобільності в українському суспільстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 33. С. 204–208.
10. Статистичний звіт Всесвітньої ради кредитних спілок за 2013 рік (WOCCU Statistical Report 2013). URL: https://www.woccu.org/documents/2013_Statistical_Report.
11. Статистичний звіт Всесвітньої ради кредитних спілок за 2014 рік (WOCCU Statistical Report 2014). URL: https://www.woccu.org/documents/2014_Statistical_Report.
12. Статистичний звіт Всесвітньої ради кредитних спілок за 2015 рік (WOCCU Statistical Report 2015). URL: https://www.woccu.org/documents/2015_Statistical_Report_WOCCU.
13. Статистичний звіт Всесвітньої ради кредитних спілок за 2016 рік (WOCCU Statistical Report 2016). URL: https://www.woccu.org/documents/2016_Statistical_Report.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

14. Статистичний звіт Всесвітньої ради кредитних спілок за 2017 рік (WOCCU Statistical Report 2017). URL: https://www.woccu.org/documents/2017_Statistical_Report-Revised_Nov_2018.

15. Статистичний звіт Всесвітньої ради кредитних спілок за 2018 рік (WOCCU Statistical Report 2018). URL: https://www.woccu.org/documents/2018_Statistical_Report.

16. 2 Big FinTech Goals for Credit Unions (2019). CU Solutions Group. URL: <https://www.cusolutionsgroup.com/trends/2-big-fintech-goals-for-credit-unions>.

17. Antoine Hemon-Laurens (2019). Thriving During the Fintech Revolution: 4 Power Moves for Traditional Banks and Credit Unions. Quadient. URL: <https://www.quadient.com/news-events/thriving-during-fintech-revolution-4-power-moves-traditional-banks-and-credit-unions>.

18. Belekevich T. Promoting credit union digitization in the «world's most advanced digital society». *CU Insight*. 2019. URL: <https://www.cuinsight.com/promoting-credit-union-digitization-in-the-worlds-most-advanced-digital-society.html>.

19. Boles T. Credit unions are more popular than ever – are they right for you if you need a loan or want to save? *The Sun*. 2019. URL: <https://www.thesun.co.uk/money/10252585/credit-unions-loans-savings-bank-of-england>.

20. Chambers J. Leaning In: Credit Unions And The Fintech Revolution. *CU Management*. 2019. URL: <https://www.cumanagement.com/articles/2019/10/leaning-credit-unions-and-fintech-revolution>.

21. Credit Unions: 3 Business-Boosting Trends For 2019. DataTree. 2019. URL: <https://www.datatree.com/insights-blog/credit-unions-3-business-boosting-trends-for-2019>.

22. Handel B. 2019 Trends in the Credit Union Industry: A Return to More Traditional Growth Strategies. Fiserve Inc. 2019. URL: <https://fiserv.com/en/about-fiserv/the-point/2019-trends-in-the-credit-union-industry-a-return-to-more-traditional-growth-strategies.html>.

23. Morgan R. The top FinTech trends driving the next decade / American Bankers Association. *ABA Banking Journal New York*. 2017. Vol. 109 (5th ed.). P. 22–27.

24. National Association of Federally-Insured Credit Unions. Regulatory approaches to financial technology. *National Association of Federally-Insured Credit Unions*. 2019. URL: <https://www.nafcu.org/system/files/files/NAFCU-Fintech-White-Paper-Sept2019.pdf>.

25. O'Hara T. Credit Union Industry Trends to Follow to Make 2019 the Best Year Yet. *Credit Union Business*. 2019. URL: <https://creditunionbusiness.com/credit-union-industry-trends-to-follow-to-make-2019-the-best-year-yet>.

26. Rod McDermott, Brandon Biegenzahn. Fintech – what you already know and how to address it. *McDermott&Bull*. 2019. URL: <https://mbexec.com/wp-content/uploads/2017/01/McDermott-Bull-Market-Trend-The-Response-to-Fintech.pdf>.

27. Special Report: Fintech Credit Union Management. *CU Management*. 2019. URL: https://www.cumanagement.com/sites/default/files/2018-10/Special_Report_Oct18_vWeb.pdf.

28. Streeter B. Massive Forces Impacting the Future of Bank & Credit Union Branches. *The Financial Brand*. 2019. URL: <https://thefinancialbrand.com/90421/future-transformation-bank-credit-union-branches-digital-platform>.

29. Wingard L. 4 Trends Shaping the Banking & Credit Union Industry in 2019. *Hitachi Solutions*. 2019. URL: <https://us.hitachi-solutions.com/blog/top-banking-and-credit-union-trends>.

References

1. *Vseukrainska asotsiatsiia kredytnykh spilok. Zvedeni danni kredytnykh spilok-chleniv VAKS stanom na 01.07.2019 roku [All-Ukrainian Association of Credit Unions. Summary data of WACS credit unions as of 01.07.2019]*. Retrieved from http://vaks.org.ua/images/files/2019/analiz/Analiz_2_kv_2019.pdf.

2. *Zvit «Pidsumky diialnosti kredytnykh spilok za 2018 rik» Natskomfinposluch [Report on the results of credit unions for 2018 of the National Financial Services Commission]*. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/KS/ks_2018.pdf.

3. Kostiuk, V. A., Shafarchuk, L. S. (2018). Tendentsii rozvytku kredytnykh spilok v Ukraini [Trends of credit unions development in Ukraine]. *Hroshi, finansy i kredyt – Money, finance and credit*, 25, 695–700 [in Ukrainian].

4. *Natsionalna asotsiatsiia Federalnykh kredytnykh spilok [National Association of Federal Credit Unions]* (2019). *Economic & CU Monitor*. Retrieved from <http://www.nafcu.org>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Osadets, O. M., Shvets, N. R. (2017). Osoblyvosti mekhanizmu formuvannia kapitalu kredytnykh spilok Ukrainy [Features of the mechanism of capital formation of credit unions of Ukraine]. *Scientific journal Innovative solutions in modern science*, 2 (11), 44–58 [in Ukrainian].
6. Osadchyi, Ye. S. (2017). Rozvytok mizhnarodnoi struktury kredytnoi kooperatsii [Development of the international structure of credit cooperation]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 9, 64–69 [in Ukrainian].
7. Pro kredytni spilky [On Credit Unions]. № 2908-III (20.12.2001). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2908-III>.
8. Ruska, R. (2017). Otsiniuvannia pozytsii kredytnykh spilok na svitovomu rynku finansovykh posluh [Assessing the position of credit unions in the global financial services market]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of the European Economy*, 2, 207–223 [in Ukrainian].
9. Savchuk, N. V., Zolotarova, O. V. (2019). Rozvytok kredytnykh spilok yak chynnyk sotsialnoi ta diialnisnoi mobilnosti v ukrainskomu suspilstvi [Development of credit unions as a factor of social and activity mobility in Ukrainian society]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 33, 204–208 [in Ukrainian].
10. Statystychnyi zvit Vsesvitnoi rady kredytnykh spilok za 2013 rik (WOCCU Statistical Report 2013). Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2013_Statistical_Report.
11. Statystychnyi zvit Vsesvitnoi rady kredytnykh spilok za 2014 rik (WOCCU Statistical Report 2014). Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2014_Statistical_Report.
12. Statystychnyi zvit Vsesvitnoi rady kredytnykh spilok za 2015 rik (WOCCU Statistical Report 2015). Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2015_Statistical_Report_WOCCU.
13. Statystychnyi zvit Vsesvitnoi rady kredytnykh spilok za 2016 rik (WOCCU Statistical Report 2016). Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2016_Statistical_Report.
14. Statystychnyi zvit Vsesvitnoi rady kredytnykh spilok za 2017 rik (WOCCU Statistical Report 2017). Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2017_Statistical_Report-Revised_Nov_2018.
15. Statystychnyi zvit Vsesvitnoi rady kredytnykh spilok za 2018 rik (WOCCU Statistical Report 2018). Retrieved from https://www.woccu.org/documents/2018_Statistical_Report.
16. 2 Big FinTech Goals for Credit Unions (2019). CU Solutions Group. Retrieved from <https://www.cusolutionsgroup.com/trends/2-big-fintech-goals-for-credit-unions>.
17. Antoine Hemon-Laurens (2019). Thriving During the Fintech Revolution: 4 Power Moves for Traditional Banks and Credit Unions. Quadient. Retrieved from <https://www.quadient.com/news-events/thriving-during-fintech-revolution-4-power-moves-traditional-banks-and-credit-unions>.
18. Belekevich, T. (2019). Promoting credit union digitization in the «world's most advanced digital society». *CU Insight*. Retrieved from <https://www.cuinsight.com/promoting-credit-union-digitization-in-the-worlds-most-advanced-digital-society.html>.
19. Boles, T. (2019). Credit unions are more popular than ever – are they right for you if you need a loan or want to save? *The Sun*. Retrieved from URL: <https://www.thesun.co.uk/money/10252585/credit-unions-loans-savings-bank-of-england>.
20. Chambers, J. (2019). Leaning In: Credit Unions And The Fintech Revolution. *CU Management*. Retrieved from <https://www.cumanagement.com/articles/2019/10/leaning-credit-unions-and-fintech-revolution>.
21. Credit Unions: 3 Business-Boosting Trends For 2019. DataTree (2019). Retrieved from <https://www.datatree.com/insights-blog/credit-unions-3-business-boosting-trends-for-2019>.
22. Handel, B. (2019). 2019 Trends in the Credit Union Industry: A Return to More Traditional Growth Strategies. Fiserve Inc. Retrieved from <https://fiserv.com/en/about-fiserv/the-point/2019-trends-in-the-credit-union-industry-a-return-to-more-traditional-growth-strategies.html>.
23. Morgan, R. (2017). The top FinTech trends driving the next decade / American Bankers Association. *ABA Banking Journal New York*, 109 (5th ed.), 22–27.
24. National Association of Federally-Insured Credit Unions. Regulatory approaches to financial technology (2019). *National Association of Federally-Insured Credit Unions*. URL: <https://www.nafcu.org/system/files/files/NAFCU-Fintech-White-Paper-Sept2019.pdf>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

25. O'Hara, T. (2019). Credit Union Industry Trends to Follow to Make 2019 the Best Year Yet. *Credit Union Business*. Retrieved from <https://creditunionbusiness.com/credit-union-industry-trends-to-follow-to-make-2019-the-best-year-yet>.

26. Rod McDermott, Brandon Biegenzahn (2019). Fintech – what you already know and how to address it. *McDermott&Bull*. Retrieved from <https://mbexec.com/wp-content/uploads/2017/01/McDermott-Bull-Market-Trend-The-Response-to-Fintech.pdf>.

27. Special Report: Fintech Credit Union Management (2019). *CU Management*. Retrieved from https://www.cumanagement.com/sites/default/files/2018-10/Special_Report_Oct18_vWeb.pdf.

28. Streeter, B. (2019). Massive Forces Impacting the Future of Bank & Credit Union Branches. *The Financial Brand*. Retrieved from <https://thefinancialbrand.com/90421/future-transformation-bank-credit-union-branches-digital-platform>.

29. Wingard, L. (2019). 4 Trends Shaping the Banking & Credit Union Industry in 2019. *Hitachi Solutions*. 2019. Retrieved from <https://us.hitachi-solutions.com/blog/top-banking-and-credit-union-trends>.

Поліщук Євгенія Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03157, Україна).

Полищук Евгения Анатольевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры корпоративных финансов и контроллинга, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана» (просп. Победы, 54/1, г. Киев, 03157, Украина).

Polishchuk Yevheniia – Doctor of Economics, Professor, Professor of Corporate Finance and Controlling Department, SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman» (54/1 Peremogy Av., 03157 Kyiv, Ukraine).

E-mail: polishchuk@kneu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6133-910X>

ResearcherID: <https://publons.com/a/1525280>

Орел Вікторія Сергіївна – спеціаліст Управління кредитної експертизи, АТ «ТАСКОМБАНК» (вул. Симона Петлюри, 30, м. Київ, 01032, Україна).

Орел Виктория Сергеевна – специалист Управления кредитной экспертизы, АО «ТАСКОМБАНК» (ул. Симона Петлюры, 30, г. Киев, 01032, Украина).

Orel Viktoriia – Specialist of credit analysis unit, JSC «TASCOMBANK» (30 Symona Petliury Str., 01032 Kyiv, Ukraine).

E-mail: orelvs@ukr.net

УДК 336.02: 330.322

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-353-360

*Антон Бойко, Вікторія Боженко***ВИЗНАЧЕННЯ ЛАТЕНТНИХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ
НА ПОДАТКОВИЙ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КАНАЛИ
НЕЛЕГАЛЬНОГО ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ***Антон Бойко, Вікторія Боженко***ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЛАТЕНТНЫХ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ
НА НАЛОГОВЫЙ И ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КАНАЛЫ
НЕЛЕГАЛЬНОГО ВЫВОДА КАПИТАЛА В УКРАИНЕ***Anton Boyko, Victoria Bozhenko***LATENT FACTORS DETERMINATION ON TAX AND INVESTMENT
CHANNELS OF ILLEGAL FINANCIAL FLOWS IN UKRAINE**

У статті проаналізовано масштаби виведення капіталу в Україні та світі. Визначено вплив значущих латентних факторів впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу. Актуальність обраного дослідження зумовлена тим, що країна зазнає масштабних збитків від таких операцій як зменшення підприємствами бази оподаткування, ухилення від оподаткування, приховування справжніх джерел походження фінансових ресурсів, виведення коштів в офшорні зони тощо. Методологічний інструментарієм проведеного дослідження є кореляційно-регресійний аналіз. Інформаційною базою для визначення латентних факторів впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу обрано 19 індикаторів. Проведений аналіз засвідчив необхідність здійснення комплексних заходів, які будуть охоплювати не лише удосконалення системи фінансового моніторингу та фіскальної служби, але й реформування всієї економічної системи.

Ключові слова: нелегальне виведення капіталу; латентні фактори; тіньова економіка; податки; інвестиції.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 13.

В статье проанализированы масштабы вывода капитала в Украине и мире. Определено влияние значимых латентных факторов влияния на налоговый и инвестиционный каналы нелегального вывода капитала. Актуальность выбранного исследования обусловлена тем, что страна испытывает масштабных убытков от операций как уменьшение предприятиями базы, уклонение от налогообложения, сокрытие истинных источников происхождения финансовых ресурсов, вывод средств в офшорные зоны и тому подобное. Методологический инструментарий проведенного исследования является корреляционно-регрессионный анализ. Информационной базой для определения латентных факторов влияния на налоговый и инвестиционный каналы нелегального вывода капитала избрано 19 индикаторов. Проведенный анализ показал необходимость осуществления комплексных мероприятий, которые будут охватывать не только совершенствование системы финансового мониторинга и фискальной службы, но и реформирование всей экономической системы.

Ключевые слова: нелегальный вывод капитала; латентные факторы; теневая экономика; налоги; инвестиции.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 13.

The article analyzes the volume of illegal financial flows in Ukraine and in the world. The authors of the article identified the influence of significant latent factors on tax and investment channels of illegal financial flows. The relevance of the selected study is that the country suffers large-scale losses from such operations as tax evasion, tax avoidance, concealment of the true sources of financial resources, withdrawal of funds in offshore etc. The methodological base is correlation-regression analysis. 19 indicators were selected to determine the latent factors for influencing tax and investment channels of illegal financial flows. The analysis revealed the need for comprehensive measures that will cover not only the improvement of the financial monitoring system and the fiscal service, but also the reform of the entire economic system.

Keywords: illegal financial flows; latent factors; shadow economy; taxes; investments.

Fig.: 1. Table: 2. References: 13.

JEL Classification: C30; H26; O17; R53

Постановка проблеми. Зменшення нерівності серед населення, забезпечення стабільного економічного зростання, вирішення нагальних екологічних питань, удосконалення якості надання державних послуг, покращення соціального забезпечення громадян – ключові завдання урядів більшості країн світу. Здебільшого основною перешкодою для вирішення цих завдань, як декларується урядом, є дефіцит фінансових ресурсів. Проте уряди досить толерантно ставляться до проявів ухилення від сплати податків. Свідомо чи несвідомо правлячі структури в країнах дозволили компаніям та заможним громадянам ухилитися від сплати обов'язкових платежів або взагалі уникати оподаткування як незаконно, так і межах правового поля, скориставшись правовими лазівками, лобію-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ванням корпоративних або індивідуальних інтересів при ухваленні відповідного нормативного акта та використовуючи практики податкового арбітражу, які використовують різні ставки податку та існування податкових гаваней. На сьогодні експерти оцінюють збитки від використання податкових інструментів для приховування та виведення капіталу закордон на рівні 500-600 млрд дол. США на рік [10; 11]. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність більш досконалого вивчення механізму виведення капіталу з території країни та визначення ключових факторів впливу на цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нелегального виведення капіталу за межі країни є одним із ключових аспектів дослідження вітчизняних та закордонних науковців, а також міжнародних організацій. Проблемам теоретичного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо протидії нелегального виведення національного капіталу закордон присвятили праці такі науковці, як Н. С. Різник [7], Я. В. Самусевич [8], А. В. Височина [8], І. В. Тютюнник [9], С. В. Огреба [3], В. Дубровський [1; 2], В. Черкашин [1; 2] та інші. Вагомий внесок у дослідження питань механізму виведення коштів закордон та його впливу на різні сфери суспільного життя здійснюють спеціалісти таких міжнародних організацій, як Міжнародного валютного фонду (International Monetary Fund), Управління Організації Об'єднаних націй з наркотиків та злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime), Організації економічного розвитку та співробітництва (Organisation for Economic Co-operation and Development), Світового банку (World Bank), Глобальної чесності (Global Integrity) та іншими.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання протидії нелегального виведення національного капіталу закордон потребує якнайшвидшого вирішення шляхом проведення системних структурних та інституційних змін у країні. Організація незаконного виведення коштів за межі митної території країни являє собою складний процес, на який впливає комплекс факторів економічного, соціального та політичного характеру. З огляду на це для попередження та мінімізації проявів нелегального вивозу капіталу закордон необхідно проаналізувати чинники впливу на цей процес.

Метою статті є визначення сили та напряму впливу значущих латентних факторів впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу.

Виклад основного матеріалу. Нині дедалі активніше використовують податкові та інвестиційні канали для зменшення бази оподаткування, приховування справжніх джерел походження фінансових ресурсів, а також виведення національного капіталу за межі країни.

Основним механізмом виведення національного капіталу за кордон є проведення транзакцій через офшорні зони, тобто країни з пільговим оподаткуванням та високим рівнем збереження банківської таємниці для клієнта. За даними незалежної некомерційної організації «Глобальна чесність» (Global Financial Integrity) [13] з України протягом 2005-2014 рр. виведено фінансових ресурсів в обсязі 1,165 млрд дол. США. Вивіз капіталу закордон здійснюється переважно через прямі іноземні інвестиції, оплату товарів за зовнішньоторговельними контрактами (зокрема фіктивними), а також сплату фінансових, страхових, інформаційних та консультаційних послуг.

Експертами МВФ встановлено, що майже половина світового обсягу фіктивних прямих іноземних інвестицій розміщується саме в податкових гаванях. У світовому вимірі обсяг фіктивних прямих іноземних інвестицій становить 15 трлн дол. США, що дорівнює річному ВВП таких двох економічних держав, як Китай і Німеччина [12]. Зокрема, 85 % кошти, які мають характеристики фіктивності, розміщені під виглядом прямих інвестицій в економіку таких країн, як Люксембург, Нідерланди, Гонконг, Британські Віргінські Острови, Бермудські Острови, Сінгапур, Кайманові Острови, Швейцарія, Ірландія та Маврикій [12].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

В Україні затверджено нормативний акт (постанова КМУ № 1045 від 27.12.2017), який встановлює перелік держав (територій), які потребують додаткового контролю та нагляду при здійсненні вітчизняними компаніями транзакцій із контрагентами цих держав. Відповідно до п. 39.2.1.2 Податкового кодексу України до контрольованих операцій з нерезидентами відносять представників тих держав (територій), які мають нижчий рівень оподаткування податку на прибуток підприємств (мінімум на 5 відсоткових пунктів), з якими відсутні укладені міжнародні договори про обмін інформацією, а також не надають вчасної та повної інформації на запити контролюючих органів в Україні.

У 2019 році 36,6 % прямих іноземних інвестицій в Україну потребували додаткового фінансового нагляду та контролю з боку контролюючих органів, тоді як у 2010 році – 27,9 % (рис. 1). Більшість інвестицій із цих країн є наслідком раніше виведених коштів за кордон з метою зменшення оподаткування та отримання іншої фінансової вигоди. Найбільший обсяг реінвестованого капіталу припадає на Кіпр – у 2018 році частка цієї країни в загальному обсягу прямих іноземних інвестицій становить 27,5 %, що на 5,4 відсоткових пункти менше, ніж у 2010 році.

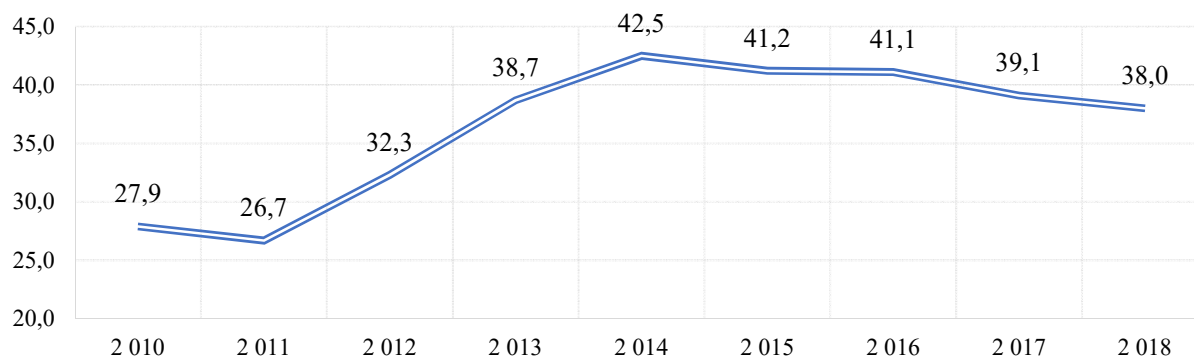

Рис. 1. Частка прямих інвестицій із країн, які можуть мати ознаки фіктивності, %
Джерело: складено авторами на основі [4].

Фахівцями Національного банку України проведено дослідження з round tripping, відповідно до якого встановлено, що протягом 2010–2018 рр. обсяги прямих інвестицій, в яких ключовим бенефіціаром є резидент, оцінено на рівні 8,4 млрд дол. США, або 22 % від загального обсягу інвестованого капіталу в економіку України [6]. Але попри повернення цих коштів із-за кордону шляхом кредитування та прямих інвестицій, усе ж таки реінвестовані кошти у вітчизняну економіку не покращують стан її фінансового забезпечення та соціального добробуту.

Варто зазначити, що масштаби нелегального виведення коштів закордон залежать від стану економічного розвитку країни, рівня соціального забезпечення населення, а також від політичної волі керівництва держави. У зв'язку з цим важливо ідентифікувати ключові фактори впливу на незаконне виведення коштів за межі країни з метою мінімізації їх обсягів та формування сприятливого бізнес-клімату всередині країни.

У межах цього дослідження нами запропоновано визначити латентні фактори впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу в країні. Параметри, що характеризують процес або явище вважаються латентними змінними або прихованими, якщо їх не можна виміряти в явному вигляді за допомогою певних індикаторів. Латентні змінні можуть бути визначені за рахунок побудови математичної моделі з використанням кількісних та спостережуваних змінних. Відповідно до цього складність визначення латентних факторів впливу полягає в тому, що вони не підлягають спостереженню, а й відповідно кількісному оцінюванню, та мають широкий спектр дії на різноманітні процеси та явища.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У процесі дослідження встановлено, що латентними факторами впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу в країні є комплекс фінансово-економічних та соціальних факторів, а саме: середній строк для погашення зовнішніх боргових зобов'язань від приватних кредиторів, років (ІРК1), середній строк для погашення зовнішніх боргових зобов'язань від офіційних представництв, років (ІРК2), рівень концентрації власного банківського капіталу, % (ІРК3), співвідношення ліквідних резервів банку до його активів, % (ІРК4), рівень прострочених кредитів банку до загального обсягу кредитного портфеля, % (ІРК5), рівень державного боргу до ВВП, % (ІРК6), рівень вимог до центрального уряду, % (ІРК7), обсяг боргового навантаження на обслуговування зовнішнього боргу, млрд дол. США (ІРК8), рівень зайнятості населення, % (ІРК9), рівень зовнішніх зобов'язань за борговими цінними паперами, % (ІРК10), рівень інфляції, % (ІРК11), рівень сплачених відсотків за зовнішнім боргом, % до валового національного доходу (ІРК12), рівень сплачених відсотків за позиками, % від загальних витрат (ІРК 13), рівень державного та гарантованого державою боргу, % до валового національного доходу (ІРК14), рівень витрат на дослідження та розробку, % до валового внутрішнього доходу (ІРК15), частка самозайнятого населення, % від зайнятого населення (ІРК16), обсяг загального боргового навантаження, % до валового національного доходу (ІРК17), відношення резервів до імпорту в місяцях (ІРК18), обсяг торгівлі до ВВП, % (ІРК19).

Динаміка латентних факторів впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу в Україні за період 2004–2018 років подана в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка латентних факторів впливу на податковий та інвестиційний канали нелегального виведення капіталу в Україні за період 2004–2018

Умовне позначення показника	2004	2005	2006	2007	2008	....	2014	2015	2016	2017	2018
ІРК1	4,11	9,90	7,24	6,32	4,00	....	5,00	7,42	5,02	15,00	16,45
ІРК2	5,08	6,01	5,50	4,86	5,17	....	7,97	5,92	5,58	4,75	4,73
ІРК3	11,90	11,90	12,47	11,58	12,86	....	11,23	8,02	9,78	11,90	11,90
ІРК4	11,07	15,00	8,21	7,09	4,23	....	5,77	11,66	11,36	11,16	10,74
ІРК5	58,24	57,99	59,76	48,12	3,88	....	18,98	28,03	30,47	54,54	54,29
ІРК6	8,69	9,58	10,86	12,30	13,84	....	63,67	70,26	71,81	83,50	97,47
ІРК7	-1,49	-16,14	-0,51	1,24	6,90	....	21,74	2,59	19,07	5,63	-0,33
ІРК8	4,43	5,89	9,44	12,03	18,49	....	20,80	29,56	12,21	13,11	14,17
ІРК9	56,65	57,84	57,93	58,66	59,30	....	56,58	56,70	56,30	56,10	56,06
ІРК10	50,10	41,21	51,18	57,43	55,68	....	95,91	130,32	124,24	98,36	103,22
ІРК11	9,05	13,57	9,05	12,84	25,23	....	12,07	48,70	13,91	14,44	10,95
ІРК12	1,73	1,80	2,19	2,31	2,13	....	4,07	4,91	3,96	3,21	3,36
ІРК13	2,68	2,05	1,69	1,48	1,25	....	7,38	11,68	12,18	11,13	12,32
ІРК14	2,42	2,11	1,79	1,35	1,10	....	2,87	16,50	3,54	4,57	4,78
ІРК15	1,08	1,03	0,95	0,85	0,85	....	0,65	0,61	0,48	0,45	0,42
ІРК16	18,42	18,27	18,17	18,12	18,22	....	15,87	15,93	15,64	15,71	15,70
ІРК17	6,92	6,92	8,91	8,57	10,37	....	15,76	32,88	13,22	12,01	12,49
ІРК18	3,28	5,32	4,93	5,28	3,65	....	1,17	2,87	3,22	3,26	3,17
ІРК19	113,77	97,18	91,46	90,81	96,95	....	100,69	107,81	105,52	103,72	99,02

Джерело: складено авторами на основі [5].

Оскільки до складу латентних факторів включено 19 індикаторів, тому доцільно визначити найбільш значущі показники впливу на масштаби виведення капіталу з країни, цим самим зменшивши інформативний простір у випадку наявності взаємного зв'язку між змінними. Для оцінювання ступеня впливу та сили взаємозв'язку між кожною парою досліджуваних ознак доцільно провести кореляційний аналіз. У межах даного дос-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

лідження побудовано 2 кореляційні матриці, які засвідчують вплив латентних факторів окремо на інвестиційний і податковий канали виведення капіталу. У дослідженні значущими факторами впливу прийнято вважати ті індикатори, які мають вплив на інтегральний показник характеристики інвестиційного та податкового каналів виведення капіталу більше ніж 0,3.

Отримані в результаті проведених розрахунків дані вказують, що інвестиційний канал виведення коштів має достатньо високий рівень статистичної значущості з 9 індикаторами, тоді як податковий – з 11 (табл. 2).

Таблиця 2

Результати кореляційної матриці щодо залежності між латентними факторами та інтегральними показниками, що характеризують податковий та інвестиційний канали виведення фінансових ресурсів

Механізм нелегального виведення коштів	Коефіцієнт кореляції змінної з інтегральним показником	Коефіцієнт кореляції змінної з інтегральним показником	Коефіцієнт кореляції змінної з інтегральним показником
Податковий канал	ІРК4 -0,38	ІРК8 0,63	ІРК16 -0,30
	ІРК5 -0,57	ІРК10 0,65	ІРК17 0,49
	ІРК6 0,59	ІРК13 0,49	ІРК18 -0,46
	ІРК7 0,72	ІРК15 -0,68	
Інвестиційний канал	ІРК2 -0,36	ІРК5 -0,62	ІРК9 0,67
	ІРК3 0,49	ІРК7 0,38	ІРК15 -0,30
	ІРК4 -0,64	ІРК8 0,64	ІРК19 0,35

Для визначення сили та напрямку впливу визначених латентних факторів впливу на обсяги виведення коштів із використанням інвестиційних та податкових інструментів запропоновано побудувати лінійні множинні регресії.

З метою отримання адекватних результатів за результатами регресійного аналізу (BLUE-оцінки) було перевірено відповідність обраних залежної та незалежних змінних до всіх припущень, які висуваються до побудови класичної регресійної моделі. Розрахунок параметрів моделі за методом найменших квадратів здійснено з використанням статистичного пакета Statistica.

Моделю, що описує залежність між податковим каналом виведення коштів та обраними неявними факторами впливу, має такий вигляд:

$$PK = 0,4063 + 0,0094 \cdot IPK_4 - 0,0001 \cdot IPK_5 - 0,0015 \cdot IPK_6 - 0,0024 \cdot IPK_7 - 0,3748 \cdot 10^{-2} \cdot IPK_8 - 0,0002 \cdot IPK_{10} - 0,0175 \cdot IPK_{13} + 0,1115 \cdot IPK_{15} + 0,0023 \cdot IPK_{16} + 0,0009 \cdot IPK_{18}. \quad (1)$$

Відповідно до побудованої регресійної моделі, то доцільно зазначити про такі умовиводи:

– найбільший ступінь впливу на обсяги виведення коштів через податковий канал мають обсяги витрат на дослідження та розробку, тобто зі збільшенням фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт на 1 ум. од. за умови незмінності інших факторів обсяги виведення коштів через податковий канал зростають у середньому на 0,1115 ум. од.;

– деякі незалежні змінні (ІРК5, ІРК6, ІРК7, ІРК8, ІРК10, ІРК13) мають обернену залежність із залежною змінною. Зокрема, при зростанні рівня сплати відсотків за позиками на 1 ум. од., обсяги виведення коштів із використанням податкових інструментів зменшуються на 0,017 ум. од.

Важливим етапом проведення регресійного аналізу є перевірка адекватності побудованої багатофакторної моделі. Отримані результати регресійного аналізу свідчать про достатньо щільний зв'язок між результатом і факторами: обсяг виведення коштів через податковий канал описується на 62,7 % факторами, які включені в модель.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Залежність між обсягом введених коштів із використанням інвестиційних інструментів та попередньо обраними релевантними латентними факторами має такий формалізований вигляд:

$$IK = -0.6058 + 0,0028 \cdot IPK_2 + 0,0001 \cdot IPK_3 - 0,0005 \cdot IPK_4 - \\ -0,0002 \cdot IPK_5 - 0,0006 \cdot IPK_7 - 0,7040 \cdot 10^{-4} \cdot IPK_8 + \\ + 0,0204 \cdot IPK_9 + 0,0905 \cdot IPK_{15} + 0,0006 \cdot IPK_{19}. \quad (2)$$

Зважаючи на побудоване рівняння регресії, доцільно зазначити наступне:

– найбільшу силу впливу на досліджуваний результативний показник має індикатор «витрати на дослідження та розробки»: при збільшенні даних витрат на 1 ум. од. обсяги виведення капіталу через інвестиційний канал зростають на 0,09 ум. од.;

– між обсягом виведення капіталу через інвестиційний канал та деякими латентними факторами (IPK4, IPK5, IPK7, IPK8) прослідковується обернена залежність. Наприклад, підвищення рівня ліквідності резервів банку на 1 ум. од. за умови незмінності інших факторів обсяги введених коштів зростуть у середньому на 0,0005 ум. од.

За результатами регресійного аналізу встановлено, що скоригований R2 дорівнює 0,9255, що свідчить про високу вірогідність побудованої моделі. Це означає, що зміна обсягів виведення капіталу через інвестиційний канал пояснюється на 92,6 % обраними латентними факторами впливу.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз впливу латентних факторів на обсяги введених коштів, отриманих у результаті корупційних та нелегальних схем, засвідчив необхідність здійснення комплексних заходів, які будуть охоплювати не лише удосконалення системи фінансового моніторингу й фіскальної служби, але й реформування всієї економічної системи й інших сфер суспільного життя. З огляду на вищезазначене ефективна протидія нелегальному виведенню коштів за межі країни можлива виключно за рахунок здійснення структурної трансформації таких сфер, як система кримінальної юстиції (продуктивна робота правоохоронних та судових органів дозволяє об'єктивно проводити розкриття, розслідування та нагляд у сфері відмивання незаконно отриманих коштів, ухилення від сплати податків, хабарництва, конфіскації й репатріації злочинних доходів тощо); служби фінансового моніторингу (покращення пруденційного нагляду як за фінансовими установами, так і їхніми клієнтами); системи державного управління (підвищення прозорості урядової інформації, скасування непотрібних або застарілих нормативних актів, дотримання заходів етики та доброчесності шляхом жорсткого внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту) тощо.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми «Економетричне моделювання механізму запобігання тіншовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні» (номер державної реєстрації 10117U003930).

Список використаних джерел

1. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Інститут соціально-економічної трансформації. Київ, 2017. 36 с. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Instrumenty-uhyluyannya-vid-splatypodatkiv-2017-1.pdf>.

2. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Як зменшити можливості для ухилення від сплати податків при імпорті та продажі товарів, зокрема через зловживання спрощеною системою оподаткування? / Інститут соціально-економічної трансформації. Київ, 2017. 36 с. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Yak-zmenshyty-mozhlyvosti-dlya-uhylennya-vid-splatypodatkiv-pri-importi-ta-prodazhi-tovariv-zokrema-cherez-zlovzhyvannya-sproshchenoyu-systemoyu-opodatkuvannya.pdf>.

3. Огребя С. В. Статистичне оцінювання обсягів втечі капіталу з України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право.* 2013. Вип. 22. С. 86–93.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Статистична інформацій Національного банку України: веб-сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/statistic>.
5. Статистична інформацій Світового банку: веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org/>.
6. Ретроспективний аналіз даних щодо обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент round tripping за 2010–2018 рр. / Департамент статистики та звітності Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73849830>.
7. Різник Н. С. Методологічні підходи до оцінки втечі капіталу з регіону. *Економічні науки: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9(3). С. 146–161. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_21).
8. Самусевич Я. В., Височина А. В. Зарубіжні практики оцінювання обсягів виведення капіталу: методологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 21, ч. 2. С. 81–85.
9. Тютюнник І. В., Кобушко Я. В. Інструменти мінімізації податкового навантаження економічними суб'єктами в Україні: порівняльний аналіз та ефекти від застосування. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28, № 4. С. 122–130.
10. Cobham A., Janský P. Measuring Misalignment: The Location of US Multinationals' Economic Activity versus the Location of their Profits. *Development Policy Review*. 2017. Vol. 37 (1). P. 91–110.
11. Crivelli E., Ruud A. de Mooij, Keen M. Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries. *IMF Working Paper*. 2015. Vol. 15/118.
12. Finance & Development: Follow the money. *International Monetary Fund*. 2019. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2019/09/pdf/fd0919.pdf>.
13. Illicit Financial Flows to and from Developing Countries: 2005-2014 / *Global Financial Integrity*. 2016. URL: http://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2017/05/GFI-IFF-Report-2016_final.pdf.

References

1. Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V. (2017). *Porivnialnyi analiz fiskalnoho efektu vid zastosuvannya instrumentiv ukhlyennia/unyknennia opodatkuvannya v Ukraini [Comparative analysis of the fiscal impact of tax avoidance in Ukraine]*. Kyiv. Retrieved from <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Instrumenty-uhlyannya-vid-splatypodatkiv-2017-1.pdf>.
2. Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V. & Hetman, O. (2017). *Yak zmenshyty mozhlyvosti dlia ukhlyennia vid splaty podatkiv pry importi ta prodazhi tovariv, zokrema cherez zlovzhvannya sproshchenoiu systemoiu opodatkuvannya? [How to reduce the potential for tax evasion when importing and selling goods, through the abuse of a simplified tax system]*. Retrieved from <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Yak-zmenshyty-mozhlyvosti-dlya-uhlyennia-vid-splaty-podatkov-pry-importi-ta-prodazhi-tovariv-zokrema-cherez-zlovzhvannya-sproshchenoyu-systemoyu-opodatkuvannya.pdf>.
3. Ohreba, S. V. (2013). Statystychnе otsiniuvannya obsiahiv vtechi kapitalu z Ukrainy [Statistical estimation of capital flight from Ukraine]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Seriya 18: Ekonomika i pravo – Scientific journal of MP Dragomanov NPU. Series 18: Economics and Law*, 22, 86–93.
4. *Statystychna informatsii Natsionalnoho banku Ukrainy [Statistics of National Bank of Ukraine]*. Retrieved from <https://www.bank.gov.ua/statistic>.
5. *Statystychna informatsii Svitovoho banku [Data indicators of World Bank]*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/>.
6. *Retrospektyvnyi analiz danykh shchodo obsiahiv priamykh inozemnykh investytsii, v yakykh kintsevym kontroliuiuchym investorom ye rezydent round tripping za 2010-2018 rr. [Retrospective analysis of FDI data in which the ultimate controlling investor is a resident of round tripping for 2010-2018]*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73849830>.
7. Riznyk, N. S. (2012). Metodolohichni pidkhody do otsinky vtechi kapitalu z rehionu [Methodological approaches to assessing capital flight from the region]. *Ekonomichni nauky: Oblik i finansy – Economics: Accounting and Finance*, 9(3), 146–161. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_21).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

8. Samusevych, Ya. V. & Vysochyna, A. V. (2018). Zarubizhni praktyky otsiniuvannia obsiahiv vyvedennia kapitalu: metodolohichniy aspekt [Foreign practices of estimating the volume of capital withdrawal: methodological aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 21, 81-85 [in Ukrainian].

9. Tiutiunyk, I. V. & Kobushko, Ya. V. (2018). Instrumenty minimizatsii podatkovoho navantazhennia ekonomichnymy subiektamy v Ukraini: porivnialnyi analiz ta efekty vid zastosuvannia [Instruments of tax burden minimization by economic entities in Ukraine: comparative analysis and effects from application]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, 28 (4), 122–130 [in Ukrainian]

10. Cobham, A. & Janský, P. (2017). Measuring Misalignment: The Location of US Multinationals' Economic Activity versus the Location of their Profits. *Development Policy Review*, 37 (1), 91–110.

11. Crivelli, E., Ruud, A. de Mooij & Keen, M. (2015). Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries. *IMF Working Paper*, 15/118.

12. Finance & Development: Follow the money (2019) *International Monetary Fund*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2019/09/pdf/fd0919.pdf>

13. Illicit Financial Flows to and from Developing Countries: 2005-2014 (2016). *Global Financial Integrity*. Retrieved from http://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2017/05/GFI-IFF-Report-2016_final.pdf.

Бойко Антон Александрович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Сумського державного університету (вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна).

Бойко Антон Александрович – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики Сумского государственного университета (ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина).

Boyko Anton – C.Sc. (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Sumy State University (57 Petropavlivska Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: antonboyko11@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1784-9364>

ResearcherID: P-4826-2014

Боженко Вікторія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Сумського державного університету (вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна).

Боженко Виктория Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической кибернетики Сумского государственного университета (ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина).

Bozhenko Victoria – C.Sc. (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Sumy State University (57 Petropavlivska Str., 40000 Sumy, Ukraine).

E-mail: v.roienko@uabs.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9435-0065>

ResearcherID: P-4975-2014

УДК 336.7

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-361-368

Вікторія Дудченко

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ КРАЇН
ІЗ РОЗВИНЕНОЮ РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ**

Вікторія Дудченко

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ СТРАН
С РАЗВИТОЙ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКОЙ**

Viktoria Dudchenko

**ACTIVITIES OF CENTRAL BANKS OF THE COUNTRIES
WITH DEVELOPED MARKET ECONOMY**

Проаналізовано економічні фактори сучасного розвитку країн із розвиненою ринковою економікою: Канада, США, Японія, Італія, Німеччина, Великобританія, Франція. Досліджено та обґрунтовано особливості впровадження центральними банками країн із розвиненою ринковою економікою заходів монетарної політики. Проведено систематизацію елементів механізму забезпечення фінансової стабілізації центральними банками країн із розвиненою ринковою економікою. Охарактеризовано сучасні напрями у сфері забезпечення фінансової стабільності, зокрема, проєкт «Озеленення Банку Канади». Охарактеризовано заходи, які використовували центральні банки країн із розвиненою ринковою економікою для запобігання виникненню криз у фінансовій системі.

Ключові слова: світова фінансова криза; центральний банк; монетарна політика; інструменти монетарної політики; цінова стабільність; фінансова стабільність.

Табл.: 1. Рис.: 4. Бібл.: 7.

Проанализированы экономические факторы современного развития стран с развитой рыночной экономикой: Канада, США, Япония, Италия, Германия, Великобритания, Франция. Исследованы и обоснованы особенности внедрения центральными банками стран с развитой рыночной экономикой мер монетарной политики. Проведена систематизация элементов механизма обеспечения финансовой стабилизации центральными банками стран с развитой рыночной экономикой. Охарактеризованы современные направления в сфере обеспечения финансовой стабильности, в частности, проект «Озеленение Банка Канады». Охарактеризованы меры, которые использовали центральные банки стран с развитой экономикой с целью предотвращения возникновения кризисов в финансовой системе.

Ключевые слова: мировой финансовый кризис; центральный банк; монетарная политика; инструменты монетарной политики; ценовая стабильность; финансовая стабильность.

Табл.: 1. Рис.: 4. Библ.: 7.

The economic factors of modern development of the countries with developed market economy, namely Canada, the USA, Japan, Italy, Germany, Great Britain and France, were analyzed. The peculiarities of implementation of monetary policy's measures by the central banks of the countries with developed market economy were studied and justified. The systematization of the elements of the mechanism for ensuring the financial stabilization by the central banks of the countries with developed market economy was held. The modern branches of ensuring the financial stabilization, namely the project «Greening of Canada's Bank», were given characteristics to. The measures, used by the central banks of the European countries under investigation in order to prevent the emergence of crisis within financial system, were described.

Keywords: global financial crisis; central bank; monetary policy; monetary policy instruments; price stability; financial stability.

Table: 1. Fig.: 4. References: 7.

JEL Classification: G21; G28

Постановка проблеми. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., її ускладнення у формі світової боргової кризи вплинули на змістовне наповнення цілей та завдань, що мають вирішувати центральні банки країн світу. Вирішальну роль у відновленні фінансової та економічної стабільності в період світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. відіграли центральні банки. Інструменти монетарної політики забезпечили стабілізацію рівня інфляції. Важливою ознакою кризового періоду функціонування центральних банків стало розширення інструментарію для подолання кризових явищ та відновлення фінансової стабілізації. Дослідженню відмінних та спільних рис операційних процесів центральних банків зарубіжних країн у період розгортання світової фінансово-економічної кризи присвячена ця стаття. Зазначимо, що в докризовий період функціонування світової фінансової системи центральні банки країн виконували мету забезпечення цінової стабільності та стійкого економічного зростання. У посткризовий період основні завдання зосереджені на забезпеченні фінансової стабільності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Нині країни з розвинуеною економікою здійснюють нормалізацію монетарної політики, а саме: повернення відсоткових ставок до нормального рівня з метою надання центральним банкам можливості застосування інструментів на пом'якшення наслідків рецесії, що прогнозується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості використання заходів та інструментів монетарної політики в умовах кризового періоду досліджуються в роботах вітчизняних та закордонних науковців. Серед провідних вітчизняних науковців необхідно відзначити роботи О. Дзюблюк з питання аналізу грошово-кредитної політики в період кризових явищ на світових фінансових ринках [2] та І. Лютого з проблем дослідження чинників фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр. [3]. Дослідження Г. Р. Балянт та Н. Р. Гордій присвячено аналізу грошово-кредитної політики центральних банків провідних країн світу в кризовий період [1]

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження потребують особливості застосування центральними банками країн із розвинуеною ринковою економікою заходів монетарної політики та механізмів забезпечення фінансової стабільності на сучасному етапі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей проведення монетарної політики та механізмів забезпечення фінансової стабільності центральними банками країн із розвинуеною ринковою економікою та дієвості антикризових інструментів.

Виклад основного матеріалу. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. мала глибокі негативні наслідки для реального сектору економіки й у поєднанні зі зниженням світового виробництва могла призвести до неконтрольованого економічного спаду.

Практичну та теоретичну цінність для оцінки впровадження та дії заходів монетарної політики та механізмів забезпечення фінансової стабільності на сучасному етапі має практика розвинених країн. Основні макроекономічні показники досліджуваної групи країн, на сучасному етапі наведені в таблиці.

Таблиця

Основні показники фінансово-економічних систем країн із розвинуеною ринковою економікою станом на січень 2020 р.

Країна	Показник				
	Річний темп приросту ВВП, %	Державний борг до ВВП, %	Облікова ставка центрального банку, %	Рівень інфляції за рік, %	Рівень безробіття, %
Великобританія	1,3	80,8	0,75	1,7	3,9
Італія	0	135	0	0,6	9,8
Канада	1,7	89,7	1,75	2,2	5,5
Німеччина	0,4	61,9	0	1,7	3,2
США	2,1	107	1,75	2,5	3,6
Франція	0,8	98,4	0	1,5	8,1
Японія	1,7	238	-0,1	0,8	2,2

Джерело: складено автором за даними <https://take-profit.org/statistics/countries>.

Виокремимо основні характеристики сучасного економічного розвитку країн із розвинуеною ринковою економікою:

1. Зростання ВВП Великобританії сповільнилося, що пояснюється слабкими темпами відновлення світової торгівлі та підвищеною невизначеністю процедури Brexit. Рівень безробіття є стабільним, низьким, а показник рівня зайнятості зростає. Для економіки Великобританії на сьогодні необхідним є дотримання низької і стабільної інфляції.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Економіка Японії характеризується зростанням ВВП, що спричинено збільшенням витрат домогосподарств. Слабке відновлення світової торгівлі негативно позначається на ринку інвестицій в Японії.

3. Економіка Італії характеризується високим ступенем боргового навантаження. Ризиком для стабільності фінансової системи є переважання у структурі державного боргу частки зовнішнього державного боргу, а саме: заборгованість перед іноземними інвестиційними компаніями. Високий рівень безробіття чинить додатковий негативний тиск на фінансову систему Італії та Європейського Союзу загалом.

4. На стан економіки Німеччини, яка є залежною від експорту, на сучасному етапі впливають такі фактори: зменшення активності на ринку світової торгівлі, торговельні війни США та Китаю, відсутність ясності щодо виходу Великобританії з ЄС. Економіка Німеччини перебуває на межі стагнації, до чого призвели такі фактори: уповільнення зростання споживчого попиту з боку домогосподарств, скорочення інвестицій.

5. Основним слабким місцем економіки Канади сьогодні є орієнтація на одного торгового партнера – США. Орієнтація уряду країни на сучасному етапі на диверсифікацію торговельних відносин та розробку нової інвестиційної стратегії є підґрунтям позитивної динаміки розвитку Канади в майбутньому.

6. Послаблення торговельної напруженості між США та Китаєм приведе до поліпшення економічних показників розвитку країн, але в довгостроковій перспективі. Актуальним та суперечливим на сьогодні є рішення щодо впровадження стимулів для економічного зростання або з боку Федеральної резервної системи, або з боку уряду. Крім того, фактором ризику для фінансової системи США залишається наявність у структурі державного боргу частки заборгованості за зовнішніми облігаціями, власником яких є Китай. В умовах прийняття рішення про продаж федеральних облігацій США на відкритому ринку є ризик поглиблення кризи банківської системи США.

7. Ризиком стабільності фінансової системи Японії залишається наявна абсолютна величина державного внутрішнього боргу.

Охарактеризовані показники стану економічної системи досліджуваної групи країн доводять необхідність прийняття координаційних рішень центральними банками та урядами країн у сфері монетарної та фіскальної політики з метою забезпечення фінансової стабільності та поступового економічного зростання.

Отже, актуалізується роль центральних банків для стабілізації національних фінансових ринків та національних фінансових систем. Для подолання наслідків світової фінансової кризи центральні банки зарубіжних країн впроваджували широкий спектр антикризових інструментів (рис. 1).

Рис. 1. Основні антикризові інструменти центральних банків зарубіжних країн

На рис. 2 схематично зображені складові стратегії Європейського центрального банку у сфері монетарної політики.

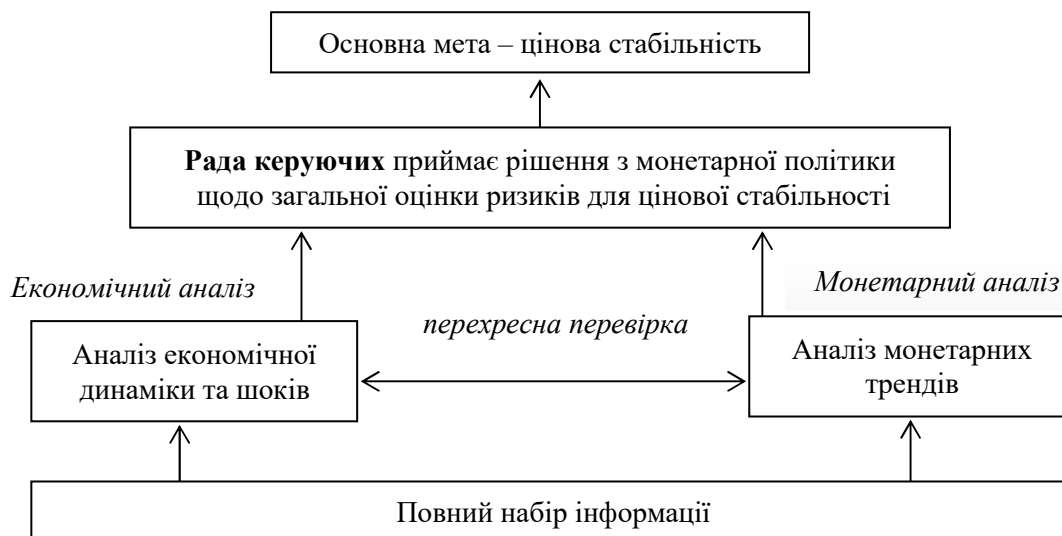

Рис. 2. Стратегія Європейського центрального банку, спрямована на стабільність монетарної політики

Джерело: <https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/html/index.en.html>.

Зазначимо, що план подолання світової фінансової кризи було розроблено урядами групи країн Центральної та Східної Європи на прикладі британської моделі збалансування фінансової системи, яка включала в себе такі елементи: надання прямої фінансової допомоги банкам, в яких був ризик банкрутства шляхом придбання частини привілейованих акцій. Наприклад, Бельгія, Нідерланди та Люксембург здійснили часткову приватизацію банку Fortis через купівлю по 49 % акцій філіалів банку, що діють на території зазначених країн.

Розглянемо особливості діяльності Банку Англії з позиції ефективного застосування інструментів монетарної політики. До складових механізмів забезпечення фінансової стабільності відносяться:

1. Контроль ризиків фінансової системи. Цей елемент включає в себе важливу інформаційну складову, що передбачає підготовку та публікацію два рази на рік «Звіту про фінансову стабільність».

2. Моніторинг банків та інших фінансових інститутів. Зазначений процес є важливим елементом пруденційного регулювання, актуальність якого зросла в період дії світової фінансово-економічної кризи. Основними показниками, що підлягають моніторингу з боку Банку Англії, є достатність капіталу банку та система управління ризиками.

3. Пруденційний нагляд. Спостереження за різними аспектами ведення бізнесу.

Головним інститутом із підтримки фінансової стабільності у Великобританії є Комітет з фінансової політики. Структурна особливість зазначеного органу – поєднання у складі робітників Банку Англії та зовнішніх професіоналів, що надає певні переваги в пошуку ефективного рішення за рахунок розширення спектра навичок, досвіду членів комітету. До основних функцій, які Комітет з фінансової політики Великобританії виконує на сучасному етапі, належать:

- моніторинг ризиків стійкості фінансової системи;
- аналіз сильних та слабких елементів фінансової системи (рівень боргового тягаря, стан кредитів);
- координація роботи з урядом щодо виконання цілі економічного зростання.

У досліджуваний період Банк Англії використовував заходи кількісного пом'якшення, а саме: купівлю довгострокових державних облігацій.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Погіршення світової економічної кон'юнктури, геополітична напруженість посилили невизначеність та ризики для фінансової стабільності Італії. Розглянемо особливості діяльності Центрального Банку Італії з позиції застосування інструментів монетарної політики та забезпечення фінансової стабільності на сучасному етапі.

Основна мета центрального банку Італії – забезпечення цінової та фінансової стабільності, необхідних умов для економічного зростання. Забезпечення стабільності фінансової системи Банк Італії реалізує за допомогою двох напрямів:

- 1) мікропруденційний нагляд;
- 2) макропруденційна політика.

Основні завдання із забезпечення фінансової стабільності центральний банк Італії виконує шляхом реалізації таких заходів:

- аналіз структурних елементів фінансової системи;
- оперативний моніторинг ризиків стабільності фінансової системи загалом;
- інформаційна політика – публікація та поширення «Звіту про фінансову стабільність».

Розглянемо особливості діяльності Банку Канади з позиції застосування інструментів монетарної політики на сучасному етапі.

Метою монетарної політики центрального банку Канади є збереження вартості грошей, утримання інфляції на низькому, стабільному та передбачуваному рівні. В основі сучасної монетарної політики досліджуваної країни сформована мета контролю над інфляцією, яка має становити 2 %.

Перспективним напрямом у сфері забезпечення фінансової стабільності, який сьогодні реалізується Банком Канади є дослідження впливу кліматичних змін на фінансову стабільність та реалізація проєкту «Озеленення Банку Канади», який передбачає впровадження заходів щодо зменшення впливу на навколишнє середовище та зменшення ризиків для центрального банку Канади через глобальні зміни в кліматі. Дані ініціативи реалізуються в таких напрямках:

- створення енергоефективних робочих місць (зниження використання електроенергії, оновлення будівель за результатами енергоаудиту для зменшення споживання енергії);
- ревізія відходів (програми утилізації та компостування, скорочення використання паперу);
- зменшення викидів вуглекислого газу;
- інтегрований план впровадження екологічних принципів в управління Банком Канади.

Таким чином, центральний банк Канади відносить оцінку екологічних ризиків до частини регулярного процесу управління ризиками стабільності фінансової системи. Впровадження проєкту «Озеленення Банку Канади» спрямоване на нівелювання ризиків зміни клімату на поточну діяльність Банку Канади та його партнерів.

У період світової фінансової кризи 2008–2009 рр. фінансова система Німеччини була стабілізована на початку III кварталу 2009 року за рахунок комбінації інструментів фіскального та монетарного регулювання. Для нормалізації ситуації на грошовому ринку центральний банк застосовував інтервенції.

Важливим механізмом реалізації заходів забезпечення фінансової стабільності в Німеччині є інформаційна складова, що реалізується через підготовку та публікацію «Огляду фінансової стійкості», який присвячений оцінці стійкості німецької фінансової системи. Центральний банк Німеччини здійснює значну участь у заходах міжнародного рівня щодо забезпечення фінансової стабільності міжнародної фінансової системи, зокрема: співпраця з МВФ, участь у всіх європейських та світових комітетах із питань стабільності фінансової системи та міжнародної валютної системи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На сьогодні Бундесбанк визначає та оцінює ризики стабільності фінансової системи в межах макропруденційного регулювання.

Розглянемо особливості діяльності Федеральної резервної системи США з позиції застосування інструментів монетарної політики на сучасному етапі.

Федеральна резервна система має на меті забезпечення ефективного функціонування елементів фінансової системи США та взаємодію трьох основних суб'єктів: фінансові посередники; домогосподарства, комерційні фірми, уряди, іноземні суб'єкти; фінансові ринки. Основні учасники та зв'язки фінансової системи США зображені на рис. 3.

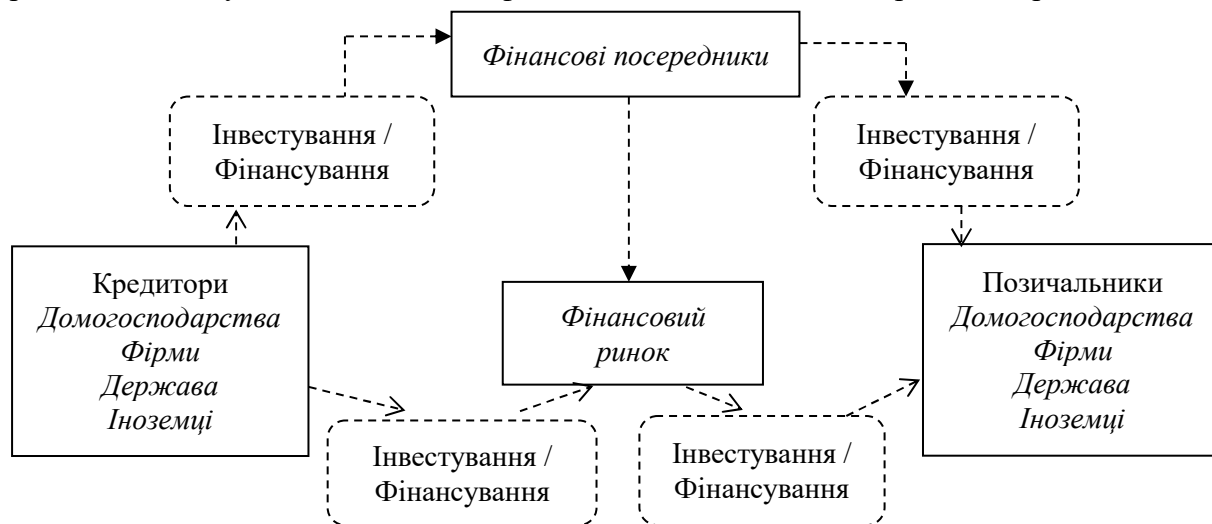

Рис. 3. Основні учасники та зв'язки фінансової системи США

Стан фінансової системи вважається стабільним за умови ефективної дії суб'єктів та зв'язків. Монетарна політика Федеральної резервної системи США на сьогодні орієнтована на заохочення максимальної зайнятості, стабільності цін та помірних довгострокових процентних ставок.

До основних механізмів забезпечення фінансової стабільності Федеральної резервної системи США відносяться:

1. Оцінка активів – передбачає дослідження цін на активи, сфер активності інвесторів, волатильність ринку певного активу.
2. Важелі фінансової системи – передбачає оцінку боргів фінансових посередників (банків, страхових компаній, страхових фондів).
3. Ризики ліквідності.
4. Запозичення домогосподарств та фірм.

Отже, стабільності фінансової системи США досягається за рахунок моніторингу та мінімізації системних ризиків.

Розглянемо особливості діяльності Банку Франції з позиції застосування інструментів монетарної політики та забезпечення стабільності фінансової системи.

Забезпечення фінансової стабільності нині є головною функцією Банку Франції, яка орієнтована на забезпечення ефективного функціонування фінансової системи, підвищення здатності її елементів протистояти негативним шокам.

Розглянемо особливості діяльності Банку Японії з позиції ефективного застосування заходів із забезпечення фінансової стабільності.

Структура елементів із забезпечення стабільності фінансової системи Японії зображена на рис. 4.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

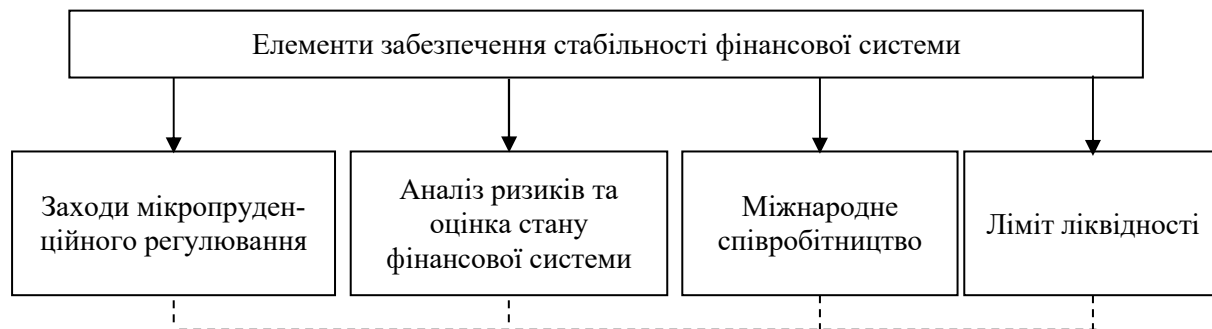

Рис. 4. Структура елементів із забезпечення фінансової стабільності Банку Японії

Розглянемо особливості зазначених на схемі (див. рис. 3) елементів забезпечення фінансової стабільності Банком Японії:

1. Заходи мікропруденційного регулювання. Стабільність фінансової системи залежить від стану системи управління фінансовими установами, що діють на внутрішньому ринку. У межах зазначеного елемента Банк Японії здійснює оцінювання таких показників фінансових установ: стан господарських операцій, системи управління ризиками, показник достатності капіталу та прибутковості. Важливим етапом у межах реалізації цих заходів є внутрішній моніторинг (виїзні засідання) та зовнішній моніторинг (телефонні наради, аналіз документів) поточного стану зазначених показників.

2. Аналіз ризиків та оцінка загального стану фінансової системи Японії є заходами макропруденційного регулювання. У межах цього елемента відбувається оцінювання ризиків з погляду всієї фінансової системи.

3. У межах елемента «ліміт ліквідності» реалізується одна з функцій центрального банку – «кредитор останньої інстанції», яка реалізується за умови виникнення системного ризику (банкрутства фінансової установи, нестабільність ринку, розрахункової системи).

4. Елемент «міжнародне співробітництво» набуває актуальності в умовах глобалізації фінансових ринків. У межах цього елемента Банк Японії співпрацює з центральними банками країн світу, бере участь у міжнародних форумах з питань фінансових систем.

Висновки і пропозиції. У період світової фінансової кризи центральні банки розвинених країн і країн, що розвиваються, застосовували нестандартні заходи монетарної політики. Світова фінансова криза привела до змін у діяльності центральних банків у багатьох зарубіжних країнах. У період світової фінансової кризи головним викликом для центральних банків країн, що розвиваються, став високий рівень інфляції та відтік капіталу.

До складових механізмів забезпечення фінансової стабільності, які ефективно реалізує Банк Англії, відносяться: контроль ризиків фінансової системи; моніторинг банків та інших фінансових інститутів; пруденційний нагляд.

Забезпечення стабільності фінансової системи Банк Італії реалізує за допомогою двох напрямів: мікропруденційний нагляд; макропруденційна політика.

Перспективним напрямом у сфері забезпечення фінансової стабільності, який сьогодні реалізується Банком Канади, є дослідження впливу кліматичних змін на фінансову стабільність та реалізація проекту «Озеленення Банку Канади», який передбачає впровадження заходів зі зменшення впливу на навколишнє середовище та зменшення ризиків для центрального банку Канади через глобальні зміни в кліматі.

До складових механізмів забезпечення фінансової стабільності, які ефективно реалізує Банк Японії, належать: заходи мікропруденційного регулювання; заходи макропруденційного регулювання; «ліміт ліквідності»; «міжнародне співробітництво».

Важливим механізмом реалізації заходів забезпечення фінансової стабільності в Німеччині є інформаційна складова, активна участь Бундесбанку в усіх європейських та світових комітетах з питань стабільності фінансової системи та міжнародної валютної системи. На сьогодні Бундесбанк визначає та оцінює ризики стабільності фінансової системи в межах макропруденційного регулювання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Стабільність фінансової системи США досягається за рахунок ефективної системи моніторингу та мінімізації системних ризиків, яка діє у Федеральній резервній системі. До основних механізмів забезпечення фінансової стабільності Федеральної резервної системи США відносяться: оцінка активів; оцінка важелів фінансової системи; моніторинг ризиків ліквідності; оцінка стану запозичень домогосподарств та фірм.

Список використаних джерел

1. Баянт Г. Р., Гордій Н. Р. Грошово-кредитна політика центральних банків провідних країн світу в кризовий період. *Наукові записки. Серія економіка*. 2013. Вип. 22. С. 4–7.
2. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках. *Вісник НБУ*. 2009. № 5. С. 20–30.
3. Лютий І. Фінансово-економічна криза 2008-2010 рр.: деякі чинники та уроки. *Вісник НБУ*. 2011. № 1. С. 10–16.
4. Стечишин Т. Б., Руда О. Я. Дослідження монетарної політики Європейського центрального банку у контексті глобальних фінансових змін: уроки для України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 1061–1068.
5. Монетарна політика. *Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду*. URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/20/Monetary-Policy-and-Central-Banking>.
6. Звіт про фінансову стабільність. *Офіційний сайт центрального банку Італії*. URL: <https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/rapporto-stabilita/2019-2/index.html>.
7. Звіт про фінансову стабільність. *Офіційний сайт центрального банку Німеччини*. URL: <https://www.bundesbank.de/en/tasks/financial-and-monetary-system/financial-and-monetary-stability-623914>.

References

1. Balyan, G., Gordiy, N. (2013) Hroshovo-kredytna polityka tsentral'nyh bankiv providnykh krayin svitu v kryzovyy period [Monetary policy of the central banks of the leading countries in the crisis]. *Naukovi zapysky. Seriya Ekonomika – Scientific notes. Economy Series*, 22, 4–7 [in Ukrainian].
2. Dzublyuk, O. (2009) Hroshovo-kredytna polityka v period kryzovyh yavyshev na svitovyh inansovykh rynkakh [Monetary policy in times of crisis in the global financial markets] *Visnyk Natsionalnoho Banku Ukrayiny – Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 5, 20–30 [in Ukrainian].
3. Lyutyu, I. (2011) Finansovo-ekonomichna kryza 2008-2010 rr.: deyaki chynnyky ta uroky [Financial and economic crisis in 2008-2010: some factors and lessons]. *Visnyk Natsionalnoho Banku Ukrayiny – Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 1, 10–16 [in Ukrainian].
4. Stechyshyn, T., Ruda, O. (2017). Doslidzhennia monetarnoi polityky Yevropeiskoho tsentralnoho banku u konteksti hlobalnykh finansovykh zmin: uroky dlia Ukrainy [European Central Bank monetary policy research in the context of global financial change: lessons for Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 9, 1061-1068 [in Ukrainian].
5. Mizhnarodnyi valiutnyi fond [International Monetary Fund] (2016). *Monetarna polityka – Monetary policy*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/20/Monetary-Policy-and-Central-Banking>.
6. Tsentralnyi banku Italii [Banca d'Italia] (2019). *Zvit pro finansovu stabilnist [Financial Stability Report]*. Retrieved from <https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/rapporto-stabilita/2019-2/index.html>.
7. Tsentralnyi bank Nimechchyny [Bundesbank] (2016). *Zvit pro finansovu stabilnist [Financial Stability Report]*. Retrieved from <https://www.bundesbank.de/en/tasks/financial-and-monetary-system/financial-and-monetary-stability-623914>.

Дудченко Вікторія Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Дудченко Виктория Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений, Сумский государственный университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Dudchenko Viktoria – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of International Economic Relations, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: v.dudchenko@uabs.sumdu.edu.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0054-8362>

ResearcherID: P-1275-2014

УДК 334.012.61-022.51:336.77:338.3

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-369-379

*Світлана Кушнір, Вікторія Кармазіна***АНАЛІЗ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА НОВОСТВОРЕНИХ ПІДПРИЄМСТВ У МЕЖАХ ДЕРЖАВНОЇ ПРОГРАМИ «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5-7-9%»***Светлана Кушнир, Виктория Кармазина***АНАЛИЗ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА И НОВОСОЗДАННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В РАМКАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ «ДОСТУПНЫЕ КРЕДИТЫ 5-7-9%»***Svitlana Kushnir, Viktoria Karmazina***ANALYSIS OF LENDING TO SMALL BUSINESSES AND NEWLY CREATED ENTERPRISES WITHIN THE FRAMEWORK OF THE STATE PROGRAM «AVAILABLE CREDITS 5-7-9%»**

Розвиток малого бізнесу в Україні є одним зі стратегічно важливих завдань на сьогодні. Досліджено статистичні дані щодо ступеня зносу основних засобів за видами економічної діяльності (кошти програми спрямовані на інвестування в основні засоби). Проаналізовано кредитування суб'єктів господарювання, кількості існуючих підприємств великого, середнього, малого бізнесу, зокрема і мікропідприємництва. У статті описана сутність програми «Доступні кредити 5-7-9%», яка була запроваджена 1 лютого 2020 р. Розкрито механізм надання державної допомоги підприємствам у межах цієї програми. Виокремлено етапи отримання пільгових кредитів як діючим, так і новоствореним підприємством. Досліджено проблеми, переваги та недоліки проекту «Створюй вдома». Розкрито питання можливості кредитування під низький відсоток підприємств-стартаперів.

Ключові слова: державна програма; кредит; кредитування; малий бізнес; мікропідприємництво; стартап.

Рис.: 4. Табл.: 7. Бібл.: 13.

Развитие малого бизнеса в Украине является одним из стратегически важных задач на сегодняшний день. Исследованы статистические данные степени износа основных средств по видам экономической деятельности. Проанализированы кредитование субъектов хозяйствования, количества существующих предприятий крупного, среднего, малого бизнеса, в том числе микропредпринимательства. В статье описана сущность программы «Доступные кредиты 5-7-9%», которая была реализована 1 февраля 2020 г. Раскрыт механизм предоставления государственной помощи предприятиям в рамках этой программы. Выделены этапы получения льготных кредитов как действующим, так и вновь созданным предприятиям. Исследованы проблемы, преимущества и недостатки проекта «Создай дома». Раскрыты вопросы возможности кредитования под низкий процент предприятий - стартаперов.

Ключевые слова: государственная программа; кредит; кредитование; малый бизнес; микропредпринимательство; стартап.

Рис.: 4. Табл.: 7. Библ.: 13.

The development of small business in Ukraine is one of the strategic goals for today. The statistics on the degree of depreciation of fixed assets by types of economic activity (the program funds are aimed at investing in fixed assets). Lending to economic entities, the number of existing large, medium, and small businesses, including microenterprises, is analyzed. The article describes the essence of the program "Available Credits 5-7-9%", which was introduced on February 1, 2020. The mechanism of providing state aid to enterprises under this program is disclosed. The stages of obtaining preferential loans for both existing and newly established enterprises are distinguished. The problems, advantages and disadvantages of the Create a Home project are explored. The possibility of lending to a low percentage of startup companies is discussed.

Keywords: state program; credit; lending; small business; micro-enterprise; startup.

Fig.: 4. Table: 7. References: 13.

JEL Classification: G21; G28; J23

Постановка проблеми. Розвиток малого та середнього бізнесу є надзвичайно важливим в умовах нових трансформаційних процесів в Україні. Адже покладені зусилля на ефективну роботу провідних галузей підприємництва, зокрема малого бізнесу, надалі повинно позитивно вплинути на економічне зростання ВВП у державі та покращення макроекономічної стабільності у складні посткризові часи.

Попри постійні дискусії політиків, економістів та можновладців щодо актуальних питань запровадження земельної або податкової реформи, більшість погоджується з важливістю розвитку малого та середнього бізнесу на території України.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зміна влади минулого року призвела до просування нової урядової програми, в якій зазначалось, що невисокі відсоткові ставки та пільгове кредитування вітчизняних підприємств забезпечать комфортні умови для втілення ідей власної справи українців. Про це свідчить відеозвернення діючого Президента України Володимира Зеленського, де акцентовано увагу на сучасні проблеми трудової міграції та державну програму, спрямовану на повернення заробітчан на українську землю для ведення бізнесу. Програма має назву «Повертайся і залишайся» («Створи вдома», «Доступні кредити 5-7-9%») та включає в себе наявність доступних кредитів під 5, 7, 9 % для малого та середнього бізнесу.

Отже, для того щоб визначити перспективи та наслідки кредитування для України як держави та для кожного підприємця окремо, необхідно розуміти економічні причини запровадження програми та сутність такого пільгового кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансово-кредитні відносини та розвиток кредитування малого та середнього бізнесу детально розглядали у своїх наукових працях такі вчені, як І. Фішер, М. Фрідман, а також Т. І. Ковальчук, М. І. Сарай, О. В. Дзюблюк. Розробкою програми «Створи вдома» та її обґрунтуванням займалися Т. Милованов, О. Гончарук та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні дослідження науковців та економістів у сфері розвитку та кредитування малого бізнесу, на сьогодні недостатньо вивченими є питання важливості ефективної підтримки з боку держави. Тому практична значущість діяльності малого підприємництва в межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» в часи трансформації державного устрою та економіки зумовили актуальність теми цього дослідження.

Мета статті. Головною метою роботи є детальний аналіз державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» та кредитування суб'єктів малого бізнесу та новостворених підприємств. Для досягнення поставленої мети в роботі було досліджено поточний стан розвитку малого бізнесу; проаналізовано сутність та механізм надання державної допомоги; зазначені проблеми, перспективи, реалістичність програми; запропоновані шляхи щодо покращення «Доступних кредитів 5-7-9%».

Виклад основного матеріалу. В умовах постійного розвитку економіки України дуже часто ми зустрічаємо поняття «малий бізнес» та «мале підприємництво», однак ці поняття не можна назвати синонімами. Бізнес включає в себе сукупність ринкових відносин та діяльність не лише підприємців, але і споживачів, працівників, інших задіяних у процесі діяльності учасників. Основною метою ведення бізнесу є отримання прибутку або особистої користі. У законодавстві України складно знайти чітке розмежування цих двох понять.

Проте згідно з Порядком надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28, суб'єктом мікропідприємництва та малого підприємництва вважається фізична особа-підприємець або юридична особа, середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) якого не перевищує 50 осіб та річний дохід якого від будь-якої діяльності не перевищує 50 млн грн [3].

Згідно з Наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2012 р. № 1407 «Про затвердження Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами», кредитування – це операції з надання коштів з державного бюджету на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок яких виникають зобов'язання перед державним бюджетом, та операції з повернення таких коштів до державного бюджету. Також вказано, що до кредитів із державного бюджету належать бюджетні позички та фінансова допомога з державного бюджету на поворотній основі [9].

З моменту проголошення незалежності України у 1991 р. у нашій державі існує проблема розвитку малого бізнесу.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У розвинених країнах, наприклад у США, Великобританії, Німеччині та Японії, приблизно 50 % ВВП припадає на малий і середній бізнес. До соціального фактору малого та середнього бізнесу можна віднести те, що завдяки йому забезпечуються нові робочі місця, знижується суспільна напруженість, поширюється вплив інноваційних технологій на виробничий процес, дохідність бюджету збільшується тощо.

У країнах Європейського Союзу кредити у структурі фінансування малого бізнесу становлять не менше ніж 60 %. А в Україні така частка кредиту становить менше ніж 20 %. Якщо в країнах Європейського Союзу доходи від малих і середніх підприємств становлять до 30-40 % ВВП, то в Україні від 7 до 9 % [12].

Дані про загальну суму кредитів, наданих суб'єктам підприємництва в Україні демонструють поступове збільшення обсягів кредитування в період з 2017 по 2019 рр., але знову невелике зменшення на 1 лютого 2020 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна сума кредитів, наданих суб'єктам господарювання 2016–2020 рр.

Дата	Кредити, надані суб'єктам господарювання, млн грн	Темп приросту, %
01.02.2016	830632	-
01.02.2017	840017	1,13
01.02.2018	897460	6,84
01.02.2019	904750	0,81
01.02.2020	822237	-0,09

Джерело: складено авторами на основі [7].

Практика зарубіжних країн та статистичні дані щодо наданих кредитів в Україні суб'єктам підприємництва впродовж 2016–2020 рр. (табл. 1) доводять, що економіка ефективно працює лише тоді, коли ефективно працює система кредитування.

Підрахунки Державної служби статистики України щодо кількості суб'єктів підприємництва впродовж 2013–2018 рр. показують, що кількість суб'єктів великого бізнесу суттєво зменшилась (майже вдвічі). Середній бізнес також потерпав від зменшення кількості підприємств у період з 2013 по 2017 рр., але у 2018 р. кількість суб'єктів господарювання зросла на 1222 одиниці (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість суб'єктів великого, середнього, малого та мікробізнесу 2013-2018 рр.

Рік	Кількість суб'єктів господарювання, усього			
	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва
2013	659	19210	1702201	1637180
2014	497	16618	1915046	1859887
2015	423	15510	1958385	1910830
2016	383	15113	1850034	1800736
2017	399	15254	1789406	1737082
2018	446	16476	1822671	1764737

Джерело: складено авторами на основі [4].

Ситуація з кількістю суб'єктів малого підприємництва в Україні впродовж 2013-2018 рр. є нестабільною. За даними рис. 1 можна зробити висновок, що підтримка у вигляді фінансування малого бізнесу є пріоритетним завданням для нашої держави.

Очевидно, для того щоб підняти внутрішню економіку України на вищий рівень, запровадження програми допомоги підприємствам є необхідним першим кроком.

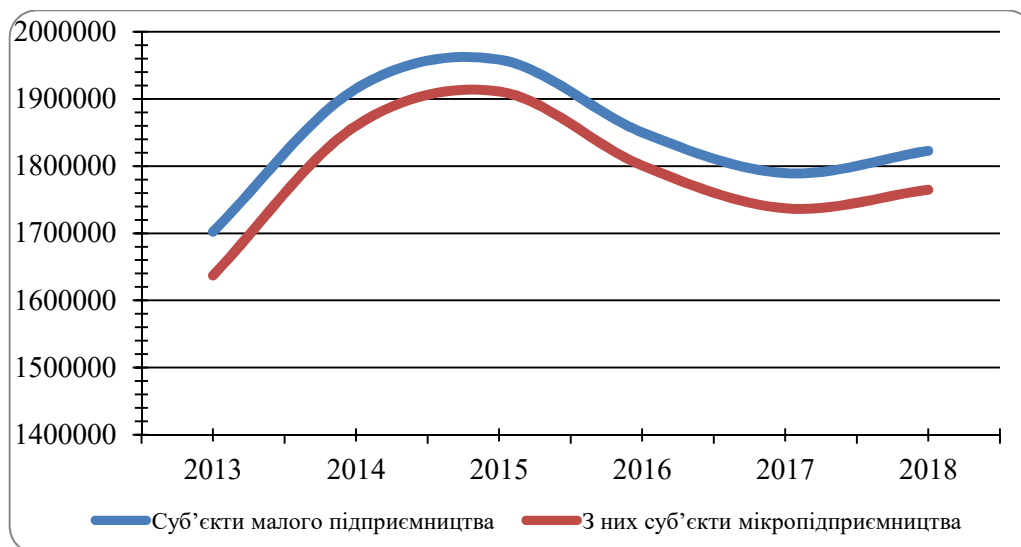

Рис. 1. Кількість суб'єктів малого бізнесу в період 2013-2018 рр.

Джерело: складено авторами на основі [4].

Говорячи про розвиток малого бізнесу, не можна оминати проблему трудової міграції. Під час інавгурації В. Зеленський наголосив, що чисельність українців – 65 мільйонів. З них двадцять мільйонів живе в Європі, Азії, Північній та Південній Америці, Австралії та Африці. Відповідно до даних щодо міграційного руху населення, спостерігається нестабільна, проте здебільшого позитивна ситуація. Про це свідчить постійний міграційний приріст населення (табл. 3) – приблизно від 2,4 до 4 млн осіб виїхали та продовжують виїжджати за кордон на заробітки (велика кількість людей працюють неофіційно, та не зареєстровані як трудові мігранти). При цьому за даними Державної служби статистики, з початку війни на Донбасі у 2014 році майже 1,3 млн українців мігрували в інші країни. Найбільше українців працює у Польщі – польський уряд повідомив про півтора мільйона українських мігрантів. Наступними за популярністю країнами є Німеччина, Італія, Іспанія, Чехія [11].

Таблиця 3

Міграційний рух населення, осіб

Рік	Кількість випадків прибуття в Україну	Темп приросту випадків прибуття, %	Кількість випадків вибуття з України	Темп приросту випадків вибуття, %	Міграційний приріст, скорочення (-)
2014	542506	-	519914	-	22592
2015	533278	-1,7	519045	-0,17	14233
2016	256808	-51,8	246188	-52,6	10620
2017	442287	72,2	430290	74,8	11977
2018	629276	42,3	610687	41,9	18589
2019	576032	-8,5	554520	-9,2	21512

Джерело: складено авторами на основі [4].

1 лютого 2020 р. в Україні стартувала державна програма допомоги підприємствам, яку активно розробляли представники влади. Найбільший акцент зроблено на малому бізнесі, зокрема підприємствах, що є стартапами.

Фонд розвитку підприємництва пояснив, що взяти участь у державній програмі зможе як діючий чинний бізнес, так і людина, яка лише планує розпочати свою справу. Кредити надаються на строк до 5 років та на суму не більше ніж 1,5 млн грн в одні руки (однак в уряді заплановано збільшення суми до 2 млн грн). І ще однією обов'язковою умовою для учасника є власний внесок підприємця не менше 20 % від суми інвестиційного проєкту для діючого підприємства, а для новоствореного не менше 30 %.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Програма спрямована на такі цілі:

1. Придбання нових або вживаних основних засобів, окрім нерухомості.
2. Модернізація та ремонт наявних у підприємства основних засобів.
3. Будівництво, ремонт або реконструкція приміщень (крім офісних) [1].

Сфери діяльності малого підприємництва, щодо яких стосуються обмеження в наданні державної допомоги, визначено у статті 13 Закону України від 22.03.2012 р. №4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (рис. 2).

Однак цілком можливе розширення переліку типів бізнесу, які заслуговують на кредитування, й внесення обґрунтованих змін у «Доступні кредити 5-7-9%» протягом певного часу.

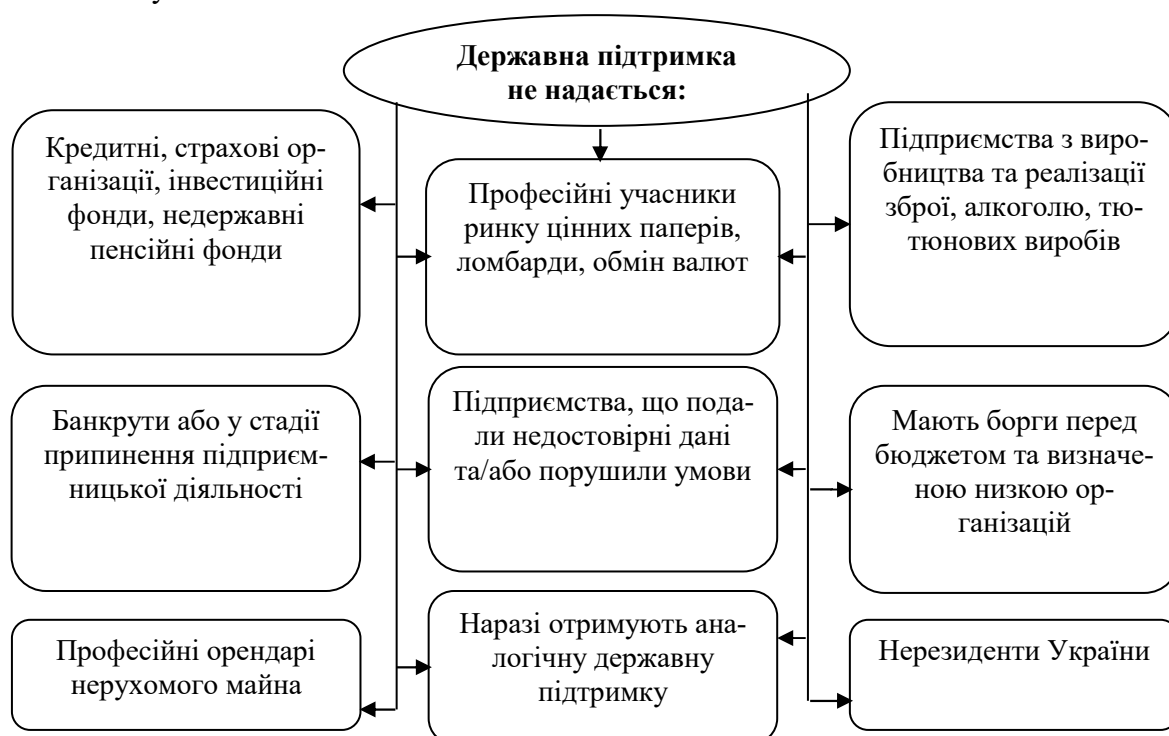

Рис. 2. Обмеження щодо надання державної підтримки суб'єктам малого бізнесу
Джерело: складено авторами на основі [10].

До того ж програма є диференційованою щодо відсоткових ставок. Вони відрізняються відповідно до суми річного доходу, кількості найманих працівників та цілей надання коштів (табл. 4).

Таблиця 4

Диференціація відсоткових ставок за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»

Кредитна ставка	Статус підприємства	Сума річного доходу	Наймані працівники	Мета надання кредиту
5%	Новий або діючий бізнес	25 млн грн	2 робочих місця протягом першого кварталу	Реалізація ідеї власної справи. Створення та розвиток підприємства.
7%	Новий або діючий бізнес	25 млн грн	0 робочих місць	Розвиток та модернізація підприємства.
9%	Діючий бізнес	25-50 млн грн	0 робочих місць	Розширення, модернізація, розвиток підприємства. Підприємство має на меті поступове збільшення кількості робочих місць.

Джерело: складено авторами на основі [3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Треба зазначити, що в програмі вказано, що за створення кожної одиниці нового робочого місця відсоткова ставка кредиту зменшується на 0,5 % (але не менше ніж 5 % річних).

Втілення програми доступного кредитування відбулося 14 січня 2020 року згідно з внесеними змінами до Державного бюджету України на 2020 рік, де передбачено виділення 2 млрд грн, що отримані внаслідок довгострокового погашення векселів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Зазначені 2 млрд грн розподілено на декілька напрямів:

1. На компенсацію відсоткових ставок – 1,5 млрд грн.

2. На надання державних гарантій представникам малого бізнесу, яким не вистачає коштів, щоб надати заставу банку, – 0,5 млрд грн.

Розглянемо механізм кредитування більш детально. Низькі відсоткові ставки будуть добре відчувати лише підприємці, тому що у програмі йдеться не про кредит під 5, 7, 9%, а про сплату відсоткової ставки в розмірі цих відсотків державою комерційним банкам. Тобто банківські установи продовжують надавати кредити підприємцям від свої встановлені відсотки, але різниця між ними та між 5, 7, 9% компенсується за рахунок виділених Україною 1,5 млрд грн.

Отже, для створення нового підприємства за рахунок коштів «Доступних кредитів» необхідно зробити такі кроки (табл. 5).

Таблиця 5

Основні етапи для отримання кредиту підприємством

	Етап	Роз'яснення етапу
Крок 1	Ознайомлення з програмою	На офіційному сайті програми «Створеної вдома» та на сторінці Фонду розвитку підприємництва слід ознайомитися з розширеною інформацією щодо умов участі, структури, сутності програми. Це надає змогу зрозуміти основні критерії відбору, та пройти анкетування, яке допоможе порівняти своє підприємство з умовами.
Крок 2	Заявка	Необхідно оформити та подати заявку на участь у встановленій формі.
Крок 3	Підбір банку	Варто обрати банк, який повинен бути партнером та чекати зв'язку з представником банку. Тут виникає один з «підводних каменів». За поясненням Фонду розвитку підприємництва, відсоткова ставка за кредитами для участі в програмі вираховується за формулою і не повинна перевищувати 18-20 %. Та за умови знаходження банку, готового кредитувати під такі відсотки, учасник має підтвердити чи спростувати отримання підприємцем від держави допомоги.
Крок 4	Збір та подання документів	Надати банку основний пакет документів: 1. Інформація про інвестиційний проєкт або бізнес-план. 2. Довідка про отриману за останні 3 роки державну допомогу (в разі отримання допомоги понад 200 тис. грн у компенсації відсотків державою буде відмовлено, оскільки порушується законодавство про конкуренцію). Згода на обробку персональної інформації.
Крок 5	Обробка документів банком	Банку на обробку документів надається 10 робочих днів (14 календарних днів). Проводиться перевірка претендентів з метою виявлення пов'язаних осіб чи шахрайських дій.
Крок 6	Результат	Банк приймає остаточне рішення та повідомляє про це учасника.

Джерело: складено авторами на основі [13].

На сьогодні в Україні банками-партнерами програми є 4 державних банки, а також комерційні банки, з якими укладено договори про співробітництво. Планується поступове приєднання до програми АТ «Райффайзен Банк Аваль» та ін. (рис. 3).

На початок лютого для розгляду банкам-партнерам було надіслано 17 000 заявок. А 3 лютого 2020 р. було видано перший кредит за цією програмою, що стало вагомою подією для обговорення. Першовідкривачем доступного кредитування став 33-річний підприємець з Вінниці, який тримав 1,5 млн грн на строк 5 років під 7 % річних з цільовим спрямуванням на розвиток мережі продуктових магазинів підприємця та закупівлю обладнання для нового супермаркету площею 903 м² [1].

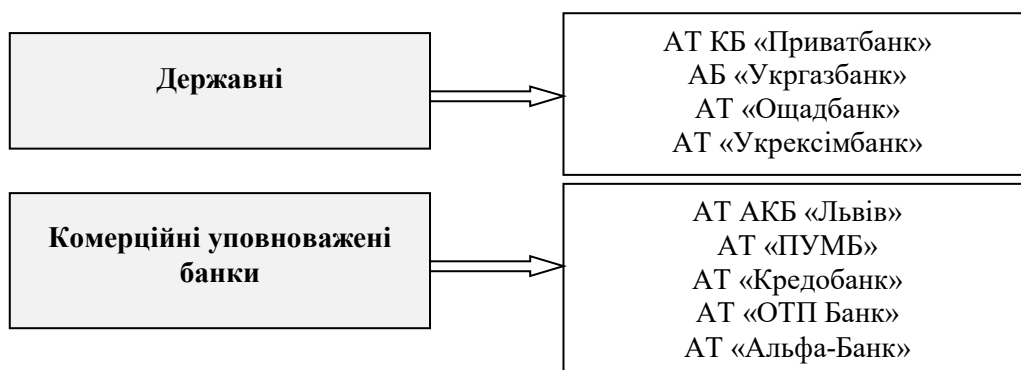

Рис. 3. Банки-партнери програми «Доступні кредити 5-7-9%»

Джерело: складено авторами на основі [6].

За даними Міністерства фінансів України, протягом останнього тижня лютого кількість заявок на участь у програмі зросла на 145 %, та за майже 2 місяці роботи програми надано кредитів на 110, 2 млн грн (табл. 6).

Таблиця 6

Статистичні дані щодо виданих кредитів за програмою

Дата	Кількість заявок на участь у програмі, шт.	Кількість наданих кредитів, шт.	Загальна сума виданих кредитів, млн грн
20.02.2020	6190	-	27,1
26.02.2020	15190	-	-
02.03.2020	-	97	66, 11
16.03.2020	14416	169	110,2

Джерело: складено авторами на основі [5; 6].

1 березня 2020 р. Україна планувала надавати гарантії позичальникам, у яких немає застави для кредиту, що є позитивною новиною для підприємств – стартаперів, оскільки здебільшого у новостворених підприємств не вистачає коштів на оренду приміщення, закупівлю обладнання, а тому й виникає неможливість взяти кредит під заставу.

Одним із завдань запровадження такої програми є інвестиції в основні засоби. Адже відсоток зношення основних засобів в Україні становить близько 60-80 % (рис. 4, табл. 7), тоді як у сусідніх країнах Польщі та Білорусі він становить 35-45 % [1].

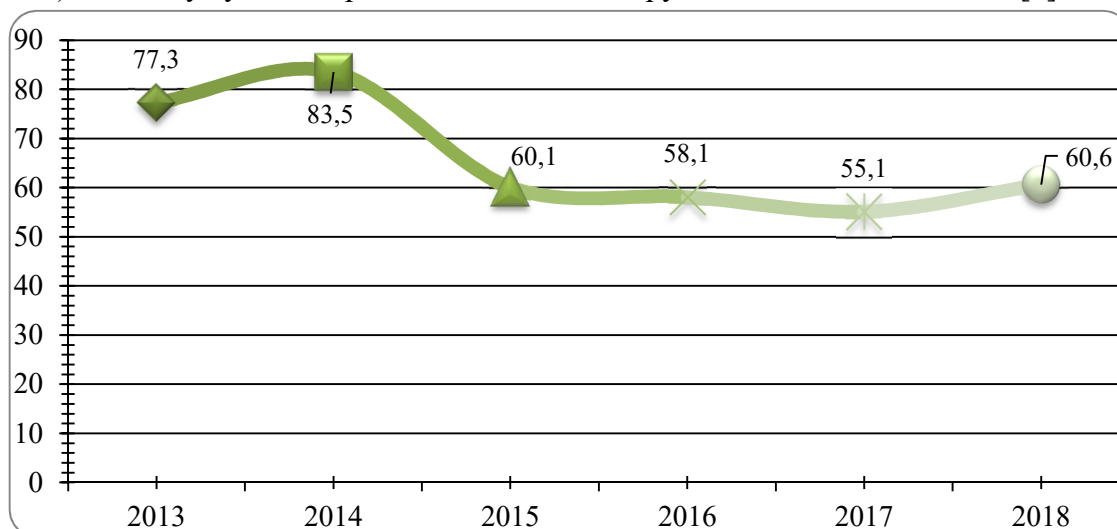

Рис. 4. Степінь зносу основних фондів підприємств 2013-2018 рр.

Джерело: складено автором на основі [4].

Таблиця 7

Ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності 2013-2018 рр.

Вид економічної діяльності	Рік					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	35,8	38,8	38,9	37,3	35,7	35,4
Промисловість	56,9	60,3	76,9	69,4	59,1	66,4
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	39,5	37,3	44,7	39,3	40,4	42,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська служба	96,7	97,9	51,7	50,6	47,6	62,9
Інформація та телекомунікації	63,6	57,4	57,9	55,6	61,1	59,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	31,7	30,8	32,2	39,2	36,8	40,1
Інші види послуг	42,2	37,3	44,6	45,1	43,0	45,9

Джерело: складено автором на основі [4].

Дослідження реальної ситуації стосовно оформлення кредиту за зазначеною програмою показало і наявні недоліки, серед яких:

1. Більшість банків надають перевагу стартапам ФОПів, які зареєстровані більше одного року.
2. Необхідність наявності досвіду роботи в справі, яка відкривається.
3. Більшість банків мають посилені вимоги до застави (нерухомість чи транспортний засіб).
4. У разі кредитування під заставу вживаного обладнання банки вимагають сплату комісії 0,5 %.
5. Кількість найманих працюючих людей прямо пропорційно впливає на розмір ставки (якщо на початковому етапі нового бізнесу підприємець планує працювати один, щоб отримати досвід чи швидше виплатити кредит, ставка кредиту буде не 5 % річних, а 7 %) [8].

18.03.2020 р. Кабінет Міністрів України прийняв проект Постанови «Про внесення змін до Порядку надання державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва», яка певним чином спрямована на протидію поширення коронавірусної інфекції в Україні та подолання наслідків, оскільки в період карантину на території України обмежені певним чином деякі типи господарської діяльності.

Нові можливості програми включають:

1. Збільшення максимальної суми кредиту до 2 млн грн
2. Розширення інвестиційних цілей на:
  - а) придбання нежитлової нерухомості без її права передачі користування третім особам;
  - б) придбання об'єктів права інтелектуальної власності за договорами франчайзинга, пов'язаних із реалізацією інвестиційного проекту;
  - в) поповнення обігових коштів суб'єктів підприємництва в розмірі не більше ніж 25 % від загальної вартості інвестиційного проекту.
3. Перегляд розрахунку процентної ставки за кредитом.
4. Збільшення до 35 % рівня максимальної суми сплати за гарантією Фонду розвитку підприємництва зі збільшенням рівня частки проблемної заборгованості за кредитами, наданими стартапам, до 25 % [5].

У Постанові йдеться про такі дії проти поширення COVID-19:

1. Надання інвестиційних пріоритетів та зниження виплат на сплату базової відсоткової ставки підприємствам, що є виробниками лікарських засобів та медичного обладнання. Максимальна сума кредиту – 3 млн грн.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Фінансування оборотного капіталу суб'єктів малого бізнесу, що надають населенню соціально-медичні чи соціально-побутові послуги; покриття витрат на оплату праці, орендної плати, комунальних послуг, та у випадку, якщо фінансування призведе до збереження чи приросту робочих місць суб'єкта підприємництва. Максимальна сума кредиту до 1 млн грн.

3. Установлення терміну, до якого можна звернутися за державною підтримкою на антикризові заходи, до 01.09.2020 р.

4. Включення кредитів, які надаватимуться на антикризові заходи, до кредитного портфеля уповноважених банків, за яким Фондом надається гарантія в розмірі 80 % основної суми заборгованості [5].

Також зазначена програма передбачає, що підприємці, які не відповідають вимогам та не в змозі отримати кредит, зможуть за бажанням пройти безкоштовне навчання протягом 6 тижнів. Для цього як додаток до «Доступних кредитів 5-7-9%» створено проєкт «Від знань до грошей», який надасть допомогу стартаперу створити бізнес-план чи допрацювати його, а також проінформує про умови програми пільгового кредитування. При цьому Міністерство економіки займається офлайн-навчанням (на місці з бізнес-спікерами), а онлайн-навчання забезпечує Міністерство цифрової трансформації.

Таким чином, хоча велика кількість претендентів та посилені вимоги ускладнюють отримання кредитування, та значно нижчі ставки і державна допомога є реальною можливістю розвинути власний бізнес.

Висновки і пропозиції. Дії, які спрямовані на активізацію кредитування малого підприємництва мають одночасно та на рівних умовах відповідати інтересам як фінансових інституцій й держави, так і підприємців. Програма «Доступні кредити 5, 7, 9%» розроблена із врахуванням досвіду минулих років та є одним з найбільших кроків у сферу розвитку і стимулювання малого підприємництва в Україні. Та аналізувати результати дієвості проєкту «Створюю вдома» в повному масштабі можна буде лише через декілька років.

Негативні тенденції щодо зносу основних засобів, кількості підприємств малого бізнесу та мікропідприємництва, сум наданих кредитів суб'єктам господарювання доводять важливість та необхідність державного втручання в процес кредитування.

Для діючого підприємства запропоновані знижені відсоткові ставки нададуть можливість спрямувати зусилля на розвиток. У механізмі роботи з відсотками враховано попередній досвід роботи з Державним бюджетом України. Для новоствореного бізнесу програма має деякі недопрацювання, та Уряд України працює над усуненням проблем та покращення проєкту.

Покращити дієвість програми можна за рахунок створення платформи для моніторингу за кількістю заявок на участь, кількістю та сумами наданих кредитів. При цьому, на нашу думку, варто надавати переваги новоствореним підприємствам у сферах виробництва товарів. Для заохочення заробітчач повернутися в Україну та створити бізнес, може бути розроблена система додаткових пільг в пріоритетних галузях народного господарства. Також вважаємо, що програма потребує стратегічного планування розвитку на термін понад 5 років, що надасть змогу спрогнозувати майбутні результати, отримані як підприємцями, так і державою. А контроль за наданням банками кредитів знизить ризик кредитування лише самозайнятих підприємців, що не створюють нових робочих місць.

Зважаючи на помірну ризиковість програми для банків, очікується поступове зростання кількості учасників, що з метою збереження конкурентоспроможності стимулюватиме різноманітні типи підприємств модернізувати своє виробництво та більш ефективно використовувати інноваційні технології.

Список використаних джерел

1. В Україні видали перший кредит для малого бізнесу за зниженою ставкою від держави. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ru/groshi/v-ukraine-vydali-pervyy-kredit-dlya-malogo-biznesa-po-snizhennoy-stavke-ot-gosudarstva-1485507.html>.
2. Вінокуров Я. Українцям видали менше 100 пільгових кредитів на створення бізнесу під 5-7-9% за перший місяць програми – Мінфін. URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayincyam-vidali-menshe-100-pilgovih-kreditiv-na-stvorennya-biznesu-pid-5-7-9-za-pershij-misyac-programi-minfin>.
3. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». URL: <https://5-7-9.gov.ua>.
4. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Дешеві кредити для бізнесу стали доступніші: Уряд прийняв рішення. Сайт Ліга Закон, 18 березня 2020. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/news/193839_deshev-krediti-dlya-bznesu-stal-dostupnsh-uryad-priynyav-rshennya.
6. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.
7. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua>.
8. Некрасов В. Як «Доступні кредити 5-7-9%» виявилися недоступними для нового бізнесу: експеримент ЕП. *Економічна правда*. 2020. 6 березня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/6/657777>.
9. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами: Наказ Міністерства фінансів України від 14.12.2012 № 1407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-13>.
10. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
11. Програма «Повертайся та залишайся»: Чи реалістична пропозиція Зеленського заробітчанами. URL: https://zik.ua/news/2019/12/04/prohrama_povertaisiata_zalyshaisia_chy_realistychna_propozytsiia_zelenskoho_zarobitchanam_948167.
12. Руда О. Л., Турчик М. М. Організація банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/61.pdf.
13. Синіцин Н. Доступні кредити для бізнесу від 5 до 9%. Як буде працювати нова держпрограма? URL: <https://ua.112.ua/statji/dostupni-kredyty-dlia-biznesu-vid-5-do-9-yak-bude-pratsiuvaty-nova-derzhprohrama-524103.html>.

References

1. V Ukraini vydaly pershyi kredyt dlia maloho biznesu za znyzhenoiu stavkoiu vid derzhavy [In Ukraine, the first small business loan was granted at a reduced rate from the state]. (n.d.) *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/ru/groshi/v-ukraine-vydali-pervyy-kredit-dlya-malogo-biznesa-po-snizhennoy-stavke-ot-gosudarstva-1485507.html>.
2. Vinokurov, Ya. (2020). *Ukraintsiam vydaly menshe 100 pilhovyykh kredytiv na stvorennia biznesu pid 5-7-9% za pershyi misiats prohramy – Minfin*. [Vinokurov Y. Ukrainians were granted less than 100 concessional loans for business creation at 5-7-9% for the first month of the program – the Ministry of Finance]. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/ukrayincyam-vidali-menshe-100-pilgovih-kreditiv-na-stvorennya-biznesu-pid-5-7-9-za-pershij-misyac-programi-minfin>.
3. *Derzhavna prohrama «Dostupni kredyty 5-7-9%»* [State program “Available Credits 5-7-9%”]. URL: <https://5-7-9.gov.ua>.
4. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Deshevi kredyty dlia biznesu stali dostupnishi: Uriad pryiniav rishennia [Cheap business loans become more affordable: the government has made a decision]. *Sait Liha Zakon - Law League Website*. Retrieved from https://biz.ligazakon.net/ua/news/193839_deshev-krediti-dlya-bznesu-stal-dostupnsh-uryad-priynyav-rshennya.
6. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.
7. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. URL: <https://bank.gov.ua>.
8. Nekrasov, V. (March 6, 2020). Yak «Dostupni kredyty 5-7-9%» vyavylisia nedostupnymy dlia novoho biznesu: eksperyment EP [How “Available Credits 5-7-9%” have been inaccessible to new business: an EP experiment]. *Ekonomichna pravda – Economic Truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/6/657777>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Pro zatverdzhennia Poriadku kaznacheiskoho obsluhovuvannia derzhavnoho biudzhetu za vytratamy [On Approval of the Procedure of Treasury Servicing of the State Budget at Expenditure]. № 1407 (on December 14, 2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-13>.

10. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini [About development and state support of small and medium business in Ukraine]. № 4618-VI (on March 22, 2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

11. Prohrama «Povertaisia ta zalyshaisia»: Chy realistychna propozytsiia Zelenskoho zarobitchanam. [Program «Come back and stay»: Is Zelensky's proposal realistic for working people]. (n.d). Retrieved from https://zik.ua/news/2019/12/04/prohrama_povertaisiata_zalyshaisia_chy_realistychna_propozytsiia_zelenskoho_zarobitchanam_948167.

12. Ruda, O. L., Turchyk, M. M. (2018). Orhanizatsiia bankivskoho kredytuvannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Organization of bank lending to small and medium business in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 10. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/61.pdf.

13. Synitsyn, N. (2020). Dostupni kredyty dlia biznesu vid 5 do 9%. Yak bude pratsiuvaty nova derzhprohrama? [Available business loans from 5 to 9%. How will the new state program work?]. Retrieved from <https://ua.112.ua/statji/dostupni-kredyty-dlia-biznesu-vid-5-do-9-yak-bude-pratsiuvaty-nova-derzhprohrama-524103.html>.

Кушнір Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна).

Кушнір Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, 69600, Украина).

Kushnir Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University (66 Zhukovskogo Str., 69600 Zaporizhzhya, Ukraine).

E-mail: SvetlanaAK@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1410-1887>

Кармазіна Вікторія Сергіївна – здобувач вищої освіти, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, Україна).

Кармазіна Виктория Сергеевна – соискатель высшего образования, Запорожский национальный университет (ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, 69600, Украина).

Karmazina Viktoria – applicant for higher education, Zaporizhzhya National University (66 Zhukovskogo Str., 69600 Zaporizhzhya, Ukraine).

E-mail: viktorija240401@gmail.com

УДК 336.2

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-380-386

Ірина Мельничук

ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ

Ірина Мельничук

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО БИЗНЕСА: НАЛОГОВЫЙ АСПЕКТ

Iryna Melnychuk

ACTIVITIES OF SMALL BUSINESS ENTITIES: THE TAX ASPECT

У статті проведено дослідження діяльності суб'єктів малого бізнесу, на підставі чого було виявлено, що суб'єкти малого підприємництва, у тому числі й мікропідприємництва, є основою усіх зареєстрованих вітчизняних суб'єктів господарювання. Саме ці суб'єкти в дослідженні включені до представників малого бізнесу, для яких систематизовано податкові «правила гри» у вигляді загальної та спрощеної систем оподаткування. Обґрунтовано доцільність скасування спрощеної системи оподаткування і переведення всіх суб'єктів на загальну систему. Для фізичних осіб-підприємців запропоновано підхід до визначення ставок оподаткування в конкретних розмірах відсоткових ставок залежно від отриманого доходу за звітний податковий рік.

Ключові слова: малий бізнес; суб'єкт малого підприємництва; податки; загальна система оподаткування; спрощена система оподаткування.

Табл.: 3. Бібл.: 14.

В статье проведено исследование деятельности субъектов малого бизнеса, на основании чего было определено, что субъекты малого предпринимательства, в том числе и микропредпринимательства, составляют основу всех зарегистрированных отечественных субъектов хозяйствования. Именно данные субъекты в исследовании включены к представителям малого бизнеса, для которых систематизированы налоговые «правила игры» в виде общей и упрощенной систем налогообложения. Обоснована целесообразность отмены упрощенной системы налогообложения и перевод всех субъектов на общую систему. Для физических лиц-предпринимателей предложен подход к определению ставок налогообложения в конкретных размерах процентных ставок в зависимости от полученного дохода за отчетный налоговый год.

Ключевые слова: малый бизнес; субъект малого предпринимательства; налоги; общая система налогообложения; упрощенная система налогообложения.

Табл.: 3. Библ.: 14.

The article examines the activity of small business entities, on the basis of which it was found that small business entities, including micro-enterprises, form the basis of all registered domestic business entities. These subjects in the study are included in the representatives of small business, for which tax "rules of the game" are systematized in the form of general and simplified taxation systems. The expediency of abolishing the simplified taxation system and transferring all entities to the general system is justified. For entrepreneurs, an approach is proposed to determine tax rates in specific interest rates depending on the income received for the reporting tax year.

Keywords: small business; a small business entity; taxes; general taxation system; simplified tax system.

Table: 3. References: 14.

JEL Classification: H25

Постановка проблеми. На будь-якому етапі розвитку країни малий бізнес завжди був, є і буде найактивнішим учасником усіх соціально-економічних процесів. Адже саме малий бізнес здатен швидко пристосуватися до умов змінного середовища, заповнити нішу, яка виникає у сфері товарів, робіт, послуг та мінімізувати збитки для себе та національного ринку загалом [13]. Проте чималі переваги його функціонування в економічній системі держави можуть бути знівельовані дією різних факторів (зазвичай – зовнішніх), поява яких для вітчизняних суб'єктів господарювання не є несподіванкою, однак сукупний їхній вплив на результативність діяльності господарюючих одиниць за певний період значним. Одним із таких факторів, що є найбільш впливовим, мінливим та найбільше привертає увагу, виступає оподаткування. Сподівання на те, що прийняття у 2010 році Податкового кодексу України вирішить усі суперечності в питаннях оподаткування суб'єктів, були розвіяні вже першими змінами до цього нормативного документа протягом першого року його дії. І хоча таких змін у подальшому було менше, втім, вони щоразу є суттєвими й потребують підвищеної уваги, особливо в умовах анонсування проведення податкової реформи новим урядом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що малий бізнес є основою соціально-економічного розвитку будь-якої країни, до основних проблем у сфері оподаткування та окреслення напрямів їх вирішення привертається дедалі більше уваги

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

науковцями та практиками. Лише за останні два роки кількість публікацій у цьому напрямку перевищує 10, основні з яких були досліджені нами [1-7]. Серед науковців, результати напрацювання яких, на нашу думку, є найбільш суттєвими, варто назвати таких учених: Н. Б. Ярошевич, І. Ю. Кондрат, М. В. Ливдар, О. А. Топоркова, В. В. Бобиль, О. В. Коба, І. В. Точиліна, В. І. Демиденко, І. В. Соболева та ін. Науковці неодноразово наголошували на тому, що система оподаткування для суб'єктів малого бізнесу є досить нестабільною, що породжує значні проблеми у веденні їхньої господарської діяльності. Крім того, розкриваються питання доцільності/необхідності застосування загальної або спрощеної системи оподаткування цими суб'єктами, їхні переваги та недоліки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас у світлі законодавчих змін та інновацій, актуальними є питання вивчення особливостей застосування дозволених систем оподаткування суб'єктами малого бізнесу та обґрунтування наслідків їх застосування.

Мета статті полягає в систематизації діючих норм податкового законодавства для суб'єктів малого бізнесу, а також обґрунтування можливих сценаріїв розвитку для цих суб'єктів в умовах існування низки законодавчих ініціатив у податковій сфері.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати питання оподаткування суб'єктів малого бізнесу, доречно звернути увагу на уточнення ключових дефініцій, які є дискусійними у зв'язку з неврегульованістю на законодавчому рівні, проте важливими з погляду аналізу діяльності досліджуваних суб'єктів господарювання та висвітлення основних аспектів їх оподаткування.

Зокрема, це стосується розуміння самої категорії «малий бізнес». Суттєві напрацювання в окресленому питанні висвітлені в праці А. В. Богаченко, де обґрунтовано думку про те, що поняття «малий бізнес» є синонімом поняття «мале підприємництво» [2, с. 22]. Звертаючись до нормативної бази, чинної станом на кінець 2019 року, питання градації підприємств чітко визначені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [9] та Господарським кодексом України [3]. При цьому до певних суб'єктів господарювання за вказаним Законом належать лише юридичні особи, у той час як за Господарським кодексом – фізичні і юридичні особи (табл. 1). Варто зауважити, що Державна податкова служба України з метою визначення тривалості документальних перевірок керується нормами Господарського кодексу України.

Таблиця 1

Класифікація суб'єктів господарювання відповідно до Господарського кодексу України та Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»

Вид суб'єкта господарювання		За Господарським кодексом України		За Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»		
		Середня кількість працівників	Річний дохід	Середня кількість працівників	Чистий дохід від реалізації	Балансова вартість активів
Суб'єкт мікропідприємництва	ФОП	до 10 осіб	до 2 млн євро	-	-	-
	Юридична особа	до 10 осіб		до 10 осіб	до 700 тис. євро	до 350 тис. євро
Суб'єкт малого підприємництва	ФОП	до 50 осіб	до 10 млн євро	-	-	-
	Юридична особа	до 50 осіб		до 50 осіб	до 8 млн євро	до 4 млн євро
Суб'єкт великого підприємництва	Юридична особа	понад 250 осіб	понад 50 млн євро	понад 250 осіб	понад 40 млн євро	понад 20 млн євро
Суб'єкт середнього підприємництва	Юридична особа	до 250 осіб	10-50 млн євро	до 250 осіб	до 40 млн євро	до 20 млн євро

Джерело: сформовано автором за джерелами [3; 9].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналізуючи норми Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», юридична особа, яка отримала 9 млн євро доходу за рік, уже буде вважатися суб'єктом середнього підприємництва, хоча за Господарським кодексом України, вона є суб'єктом малого підприємництва. Таким чином, при проведенні статистичних досліджень розглянута юридична особа буде також за показниками своєї діяльності включена до групи суб'єктів малого підприємництва, що значно нівелює результати даних досліджень, оскільки останні за багатьма показниками базуються на даних фінансової звітності, яка для суб'єктів малого і середнього підприємництва може відрізнятися за складом та структурою.

Поділяючи думку А. В. Богаченко та зважаючи на таку невідповідність у віднесенні суб'єкта господарювання до певної групи за розглянутими нормативними актами, з метою проведення нашого дослідження суб'єктами малого бізнесу вважаємо тих, які за Господарським кодексом України належать до суб'єктів мікропідприємництва та малого підприємництва. Тобто до вказаних суб'єктів будуть належати фізичні особи-підприємці та юридичні особи (малі та мікропідприємства).

Вивчаючи статистичні дані діяльності даних суб'єктів, бачимо, що їх кількість є переважаючою з поміж інших суб'єктів господарювання (табл. 2).

Таблиця 2

Структура суб'єктів малого бізнесу у 2013–2018 рр., %

Показник	Рік					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього суб'єктів господарювання, %	100	100	100	100	100	100
<i>Підприємства</i>						
Частка малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання (в т. ч. мікропідприємства), %	21,71	16,80	16,60	15,61	17,89	18,45
Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств (у т. ч. мікропідприємства), %	95,04	95,19	95,45	95,03	95,47	95,36
Частка мікропідприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання, %	18,49	14,4	14,40	13,28	15,41	15,92
Частка мікропідприємств у загальній кількості малих підприємств, %	85,20	85,93	86,71	85,07	86,12	86,27
<i>ФОП</i>						
Частка суб'єктів малого підприємництва в загальній кількості суб'єктів господарювання (в т. ч. суб'єкти мікропідприємництва), %	76,58	82,31	82,59	83,56	81,24	80,63
Частка суб'єктів малого підприємництва в загальній кількості ФОП (у т. ч. суб'єкти мікропідприємництва), %	99,24	99,96	99,98	99,98	99,98	99,97
Частка суб'єктів мікропідприємництва в загальній кількості суб'єктів господарювання, %	71,10	81,82	82,39	83,25	80,83	80,02
Частка суб'єктів мікропідприємництва в загальній кількості суб'єктів малого підприємництва (ФОП), %	92,84	99,40	99,76	99,63	99,49	99,24

Джерело: сформовано автором за даними [8].

Зокрема, з табл. 2 видно, що у структурі суб'єктів господарювання сукупно переважають малі підприємства та фізичні особи-підприємці суб'єкти малого підприємництва. Їхня частка за увесь досліджуваний період найменше становить 98,29 % у 2013 р., а найбільше – 99,19 % у 2015 р. Зареєстровані підприємства найбільше представлені малими підприємствами (їхня частка перевищує 95 % протягом усіх років), серед яких мікропідприємствам належить від 85,2 до 86,71 % залежно від року.

Фізичні особи-підприємці майже повністю належать до суб'єктів малого підприємництва (понад 99 % протягом усіх років досліджуваного періоду) і здебільшого представлені суб'єктами мікропідприємництва. При цьому їхня частка в загальній кількості фізичних осіб-підприємців суб'єктів малого підприємництва починаючи з 2013 р. суттєво зростає (з 92,84 % у 2013 р. до 99,76 % у 2015 р. та з незначним зменшенням у 2018 р. до рівня 99,24 %).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для суб'єктів малого бізнесу існує альтернатива у виборі системи оподаткування загальна або спрощена. Особливості їх застосування для юридичних і фізичних осіб наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Характеристики систем оподаткування для суб'єктів малого бізнесу

Критерій	Юридичні особи			Фізичні особи				
	Загальна система	Спрощена система (група єдиного податку)		Загальна система	Спрощена система (група єдиного податку)			
		III	IV		I	II	III	IV
Вид діяльності	Без обмежень	Суттєві обмеження для системи	Суттєві обмеження для системи	Без обмежень	Суттєві обмеження для групи	Суттєві обмеження для групи	Суттєві обмеження для системи	Суттєві обмеження для системи
Кількість найманих осіб	Без обмежень	Без обмежень	Без обмежень	Без обмежень	0	До 10	Без обмежень	0
мах дохід за рік	Без обмежень	Не більше 5 млн грн.	Без обмежень	Без обмежень	Не більше 300 тис. грн	Не більше 1,5 млн грн	Не більше 5 млн грн	Без обмежень
Ставки податку	18 % податку на прибуток	3 % від доходу (+ПДВ) або 5 % від доходу	Ставка залежить від виду земельної ділянки	18 % ПДФО	До 10 % розміру прожитк. мінімуму	До 20 % розміру мін. заробітної плати	3 % від доходу (+ПДВ) або 5 % від доходу	Ставка залежить від виду земельної ділянки
Реєстрація платником ПДВ	Є платниками ПДВ, якщо дохід понад 1 млн грн	Залежно від обраної ставки єдиного податку	Є платниками ПДВ, якщо дохід понад 1 млн грн	Є платниками ПДВ, якщо дохід понад 1 млн грн	Не є платниками ПДВ		Залежно від обраної ставки єдиного податку	Не є платниками ПДВ
Звітний період	Календ. квартал/рік	Календарний квартал		Календ. рік	Календарний рік		Календарний квартал	
Ведення обліку	Загальний облік	Спрощений облік	Спрощений облік	Книга обліку доходів і витрат	Книга обліку доходів		Книга обліку доходів / Книга обліку доходів та витрат	-
Порядок подання звітності	Податкова декларація подається щокварталу протягом 40 календарних днів після закінчення звітного кварталу		Податкова звітність подається не пізніше 20 лютого наступного року	Декларація про доходи подається раз на рік не пізніше ніж 9 лютого наступного року	Податкова декларація подається раз на рік протягом 60 календарних днів після закінчення звітного року		Податкова декларація подається щокварталу протягом 40 календарних днів після закінчення звітного кварталу	Податкова звітність подається не пізніше 20 лютого наступного року

Джерело: сформовано за даними [6; 7].

При цьому варто зазначити, що для спрощеної системи оподаткування (зокрема, для фізичних осіб-підприємців) у 2020 р. пропонується підвищити річні ліміти граничних доходів: для першої групи до 1 млн грн, для другої – 5 млн грн і третьої – 7 млн грн. Вважаємо пропозицію підвищення обсягів доходів доречною, проте фіксація конкретної суми не відповідає закордонній та вітчизняній практиці встановлення певних обмежень. Граничну суму доходу, на нашу думку, доцільно прив'язати до певного розміру мінімальної заробітної плати чи іншого показника, що уможливить визначення такої суми відповідно до стану економічної ситуації в країні та дозволить зменшити кількість правок до Податкового кодексу України в частині спрощеної системи оподаткування.

Отже, за умов існування зазначених альтернатив у системі оподаткування, суб'єкти малого бізнесу, з огляду на свої потреби (конкретний вид діяльності, наявність найманих осіб, робота з контрагентами юридичними особами, робота з платниками ПДВ та ін.) обирають доцільну для себе систему оподаткування. Проте, на наш погляд, нині

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

склалася така ситуація, що суб'єкти малого бізнесу зловживають спрощеною системою оподаткування, що негативно позначається на доходах бюджету у зв'язку з ухиленням від сплати податків за рахунок мінімізації своїх доходів [5]. Особливо це стосується фізичних осіб-підприємців 1-3 груп платників єдиного податку, оскільки вони зобов'язані вести лише облік своїх доходів у сумі отриманих готівкових або безготівкових грошових коштів без відображення суми понесених витрат та документів, що підтверджують їх факт. Крім того, існуюча можливість застосування різних систем оподаткування (з особливостями для кожної групи платників єдиного податку) породжує складність розуміння всіх юридичних та фіскальних моментів перебування на певній системі оподаткування або групі платника податку, що своєю чергою вимагає існування розширеного штату осіб у податкових органах, що реалізують контроль за правильністю визначення податкових платежів та здійснення своєї діяльності платником.

Для зменшення кількості порушень у сфері застосування певної системи оподаткування та унеможливлення здійснення зловживань при перебуванні на спрощеній системі оподаткування, пропонуємо відмовитися від практики її застосування. Натомість вважаємо доречною для застосування загальну систему оподаткування з обов'язковим веденням усіх отриманих доходів та понесених витрат. Спрощення процедури ведення господарської діяльності для суб'єктів мікропідприємництва, зокрема, фізичних осіб-підприємців, можливе шляхом застосування диференційованої ставки податку на доходи фізичних осіб, відповідно до конкретного розміру отриманих доходів за звітний податковий рік. Наприклад:

– для доходу, що не перевищує 100 мінімальних заробітних плат, станом на 01 січня звітного року – 5 % від чистого оподатковуваного доходу, тобто різницею між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи-підприємця;

– для доходу, що не перевищує 200 мінімальних заробітних плат, станом на 01 січня звітного року – 10 % від чистого оподатковуваного доходу, тобто різницею між загальним оподатковуваним доходом (виручка в грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи-підприємця.

Основною умовою для ведення діяльності таких осіб вважаємо обов'язок ведення Книги обліку доходів і витрат та наявність підтверджуючих документів щодо походження товару (оскільки саме за цими документами можливе визначення адекватної ціни на товари та існує ймовірність виявлення неправдивих даних у деклараціях платників податків).

Що стосується юридичних осіб, то для них існує загальна система оподаткування, яка передбачає ведення обов'язкових облікових реєстрів, на підставі яких визначається база для нарахування податку на прибуток. Спрощену систему як таку пропонуємо для цих суб'єктів скасувати взагалі.

Висновки і пропозиції. Отже, існування єдиних правил оподаткування дозволить мінімізувати прогалини в законодавстві щодо оподаткування доходів фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб і тим самим створити однакові умови для ведення бізнесу всім суб'єктам господарювання. Перспектива подальших досліджень вбачається в розробці заходів із підвищення податкової грамотності для платників податків – фізичних осіб.

Список використаних джерел

1. Бобиль В. В., Топоркова О. А. Оподаткування малого бізнесу: нормативно-організаційний аспект. *Review of transport economics and management*. 2019. № 1 (17). С. 35–47.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Богаченко А. В. Огляд відмінності та спорідненості понять малий бізнес та мале промислове підприємництво в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 4(20). С. 20–26.

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. Дата оновлення 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

4. Демиденко В. І. Удосконалення інституційних умов оподаткування суб'єктів малого підприємництва. *Економіка та держава*. 2018. № 6. С. 123–126.

5. Жаворонок А. В., Абрамова А. С., Шиндирук А. В. Місцеві податки і збори як джерело формування доходів бюджету. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=18&id=175>.

6. Коба О. В., Шинкар Ю. Л. Порівняльний аналіз загальної та спрощеної системи оподаткування: особливості застосування, проблеми та напрями їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 25, ч. 1. С. 116–120.

7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112. Дата оновлення 29.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

8. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення 16.11.2018. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990996.html.

10. Соболева І. В., Козаченко А. А. Порівняльний аналіз практики обліку й оподаткування суб'єктів малого та мікропідприємництва в Україні та країнах ЄС. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 19. С. 1340–1344.

11. Соболева І., Пішенін О. Оподаткування суб'єктів малого підприємництва на спрощеній системі (на прикладі торговельних підприємств). *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2018. № 2 (11). С. 188–191.

12. Точиліна І. В. Оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах викликів цифрової економіки. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7017>.

13. Шадура-Никипорець Н. Т. Роль малого підприємництва у розвитку регіональних господарських систем. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 3 (3). С. 209-214.

14. Ярошевич Н. Б., Кондрат І. Ю., Ливдар М. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: сучасний стан і податкові аспекти стимулювання. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Випуск 2(13). С. 331-339. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/57.pdf.

References

1. Bobyl, V. V., Toporkova, O. A. (2019). Opodatkuvannia maloho biznesu: normatyvno-organizationalnyi aspekt [Taxation of small business: regulatory and organizational aspect]. *Review of transport economics and management – Review of transport economics and management*, 1 (17), 35-47 [in Ukrainian].

2. Bohachenko, A. V. (2015). Ohliad vidminnosti ta sporidnenosti poniat maliy biznes ta male promyslove pidpriemnytstvo v Ukraini [Review of differences and affinity concepts of small business and small industrial entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: the realities of time*, 4 (20), 20-26 [in Ukrainian].

3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code of Ukraine]. № 436-IV (16.01.2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

4. Demydenko, V. I. (2018). Udoskonalennia instytutsiinykh umov opodatkuvannia subiektiv maloho pidpriemnytstva [Improvement of institutional conditions for taxation of small business entities]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 6, 123-126 [in Ukrainian].

5. Zhavoronok, A. V., Abramova, A. S., Shyndyruk, A. V. (2019). Mistsevi podatky i zbory yak dzherelo formuvannia dokhodiv biudzhetu [Local taxes and fees as a source of budget revenue generation]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*, 1 (6). Retrieved from <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=18&id=175>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Koba, O. V., Shynkar, Yu. L. (2019). Porivnialnyi analiz zahalnoi ta sprosichenoi systemy opodatkovannia: osoblyvosti zastosuvannia, problemy ta napriamy yikh vyrishennia [Comparative analysis of the general and simplified taxation system: features of application, problems and directions of their solution]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 25 (1), 116–120 [in Ukrainian].

7. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. № 2755-VI (02.02.2010). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (2019). *Pokaznyky strukturnoi statystyky po subiektakh hospodariuvannia z rozpodilom za yikh rozmiramy [Indicators of structural statistics by economic entities with size breakdown]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Pro bukhhaltenskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On accounting and financial reporting in Ukraine]. № 996-XIV (16.07.1999). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990996.html.

10. Soboleva, I. V., Kozachenko, A. A. (2018). Porivnialnyi analiz praktyky obliku y opodatkovannia subiektiv maloho ta mikropidpriemnytstva v Ukraini ta krainakh YeS [Comparative analysis of accounting and taxation practices of small and micro-enterprises in Ukraine and EU countries]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 19, 1340–1344 [in Ukrainian].

11. Soboleva, I., Pishenin, O. (2018). Opodatkovannia subiektiv maloho pidpriemnytstva na sprosichenii systemi (na prykladi torhovelnykh pidpriemstv) [Taxation of small business entities on a simplified system (on the example of trading enterprises)]. *Naukovyi visnyk MNU im. V. O. Sukhomlynskoho. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of MNU. V.O. Sukhomlynsky. Economic sciences*, 2 (11), 188–191 [in Ukrainian].

12. Tochylyna, I. V. (2019). Opodatkovannia subiektiv maloho pidpriemnytstva v umovakh vykykiv tsyfrovoy ekonomiky [Taxation of small businesses in the face of the challenges of the digital economy]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7017>.

13. Shadura-Nykytorets, N. T. (2015). Rol maloho pidpriemnytstva u rozvytku rehionalnykh hospodarskykh system [The role of small business in the development of regional economic systems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economy and management*, 3 (3), 209-214 [in Ukrainian].

14. Iaroshevych, N. B., Kondrat, I. Yu., Lyvdar, M. V. (2019). Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: suchasnyi stan i podatkovyi aspekty stymuliuvannia [Small business development in Ukraine: current state and tax aspects of incentives]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Azov Economic Bulletin*, 2 (13), 331-339. Retrieved from http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/57.pdf.

Мельничук Ірина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут (вул. Кам'янецька, 3, м. Хмельницький, 29000, Україна).

Мельничук Ирина Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и аудиту, Хмельницкий кооперативный торгово-экономический институт (ул. Каменецкая, 3, г. Хмельницкий, 29000, Украина).

Melnychuk Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Accounting and Auditing, Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute (2 Kamyanetska Str., 29000 Khmelnytskyi, Ukraine).

E-mail: irinkanyu@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2386-3365>

УДК 657.1:167

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-387-395

Дмитро Пілевич

**НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Дмитрий Пилевич

**НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА
В УСЛОВИЯХ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Dmytro Pilevych

**DIRECTIONS THE ACCOUNTING SYSTEM DEVELOPMENT
IN THE CONDITIONS OF NATIONAL ECONOMY DIGITALIZATION**

Проаналізовано вплив процесів діджиталізації національної економіки на стан бухгалтерського обліку країни. Проаналізовано ключові тенденції у впровадженні інформаційних технологій у діяльність підприємств України. Виокремлено основні напрями розвитку системи бухгалтерського обліку в епоху діджиталізації. Автором акцентовано на актуалізації в умовах діджиталізації економіки, діяльності з удосконалення обліку капітальних витрат в об'єкти інтелектуальної власності та обліково-аналітичного забезпечення комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок. Встановлено, що цифровізація бухгалтерського обліку може супроводжуватись виникненням низки загроз і ризиків. Реалізація сформульованих у статті пропозицій з удосконалення системи бухгалтерського обліку дозволить підвищити рівень її адаптивності до викликів цифровізації національної економіки, організувати оперативний рух інформації, фаховий її аналіз та оцінку.

Ключові слова: діджиталізація; система бухгалтерського обліку; інформаційне суспільство; інформаційні технології; комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності; аудит.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Проанализировано влияние процессов диджитализации национальной экономики на состояние бухгалтерского учета страны. Проанализированы ключевые тенденции во внедрении информационных технологий в деятельность предприятий Украины. Выделены основные направления развития системы бухгалтерского учета в эпоху диджитализации. Автором акцентировано на актуализации в условиях диджитализации экономики, деятельности по совершенствованию учета капитальных затрат в объекты интеллектуальной собственности и учетно-аналитического обеспечения коммерциализации результатов научных исследований и разработок. Установлено, что цифровизация бухгалтерского учета может сопровождаться возникновением ряда угроз и рисков. Реализация сформулированных в статье предложений по совершенствованию системы бухгалтерского учета позволит повысить уровень ее адаптивности к вызовам цифровизации национальной экономики, организовать оперативное движение информации, профессиональный ее анализ и оценку.

Ключевые слова: диджитализация; система бухгалтерского учета; информационное общество; информационные технологии; коммерциализация объектов интеллектуальной собственности; аудит.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 10.

The influence of the processes of digitization of the national economy on the accounting system is analyzed. The key trends in the introduction of information technologies into the activity of Ukrainian enterprises are analyzed. The basic directions of development of the accounting system in the age of digitization are identified in the article. The author emphasizes on actualization in the conditions of economic digitization, activities on improvement of accounting of enterprises' capital expenditures in objects of intellectual property, and accounting and analytical support of R&D commercialization. It is established that the digitalization of accounting can be accompanied by a number of threats and risks. Implementation of the author's suggestions on improvement of the accounting system will increase its adaptability to the challenges of the national economy digitalization and, to organize the operative movement of information, its professional analysis and evaluation.

Key words: digitalization; accounting system; information society; information technology; R&D commercialization; audit.

Fig.: 1. Table: 1. References: 10.

JEL Classification: M41; D83

Постановка проблеми. В умовах розвитку інформаційного суспільства спостерігається активна діджиталізація соціально-економічних процесів. Національна економіка характеризується розширенням сфери послуг і наукомісткого сектору, зростанням мобільності грошових ресурсів та персоналу, збільшенням частки зайнятих у галузі інновацій і новітніх технологій. Низка трансформацій у межах національної економіки викликана широким впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, а саме: зміна підходів до менеджменту та комунікацій; зміна системи маркетингу продукції; скорочення життєвих циклів продукції; збільшення інвестицій у розбудову інформаційної інфраструктури; зміна системи розрахункового обслуговування споживачів. Окреслені перетворення позначаються також на системі бухгалтерського обліку, спри-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

чинюючи її модернізацію в напрямі цифровізації процесів інформаційних комунікацій та впровадження сучасного інструментарію. З огляду на вищевикладене актуальності набуває дослідження специфіки впливу процесів діджиталізації національної економіки на систему бухгалтерського обліку, а також ідентифікація перспективних напрямів розвитку такої системи в нових соціально-економічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий фундамент дослідження інформаційного суспільства закладено Д. Беллом, З. Бжезинським, Ж. Бодріаром, Е. Тоффлером. Концептуальні засади формування інформаційної економіки та діджиталізації соціально-економічних процесів розкрито в працях Ф. Махлупа, М. Кастельса, Е. Масуді, М. Пората та ін. Теоретико-прикладні аспекти розвитку системи бухгалтерського обліку в контексті цифровізації економіки досліджено В. Хопвудом, Г. Боднар, Л. Гавриловським, С. Гаркушею, О. Довжик, Р. Овчариком, Л. Ходаківською та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи наявні наукові напрацювання щодо розвитку інформаційного суспільства і становлення інформаційної економіки, усе ж маємо відзначити, що недостатньо дослідженою залишається проблема визначення теоретико-прикладних засад діджиталізації системи бухгалтерського обліку України.

Мета статті полягає в обґрунтуванні перспективних напрямів розвитку системи бухгалтерського обліку в умовах діджиталізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Передусім наголосимо на трансформаціях у теоретичній площині розвитку системи бухгалтерського обліку. Зазнає зміни термінологія бухгалтерського обліку шляхом доповнення базових дефініцій ракурсами, які розкривають специфіку впливу інформаційних технологій та економічні операції і підходи до облікової реєстрації. Удосконалення термінологічного апарату відбувається також завдяки регулярному моніторингу та подальшому врахуванню положень чинних нормативно-правових актів. Крім цього, треба розуміти, що розвиток бухгалтерського обліку відбувається в просторі численних модифікацій економічного й технічного характеру, притаманних сучасним господарюючим суб'єктам. Повнота їх відображення в інформаційній системі бухгалтерського обліку вимагає конкретизації понять, недопущення дублювання і різночитання економічних і технічних термінів [1; 2]. Своєчасне оновлення термінології дозволяє організувати процеси бухгалтерського обліку на принципах транспарентності, гармонізованості, достовірності.

Зміни в теоретичній площині розвитку бухгалтерського обліку зумовлюють необхідність оновлення вимог до знань і структури професійних компетенцій бухгалтерів-практиків і здобувачів вищої освіти відповідних спеціальностей закладів вищої освіти. Освітній процес у межах програм підготовки та перепідготовки бухгалтерів має бути орієнтованим на максимальне наближення до реальних потреб бізнесу, постійне відстеження змін нормативної бази ведення бухгалтерського обліку та забезпечення їх оперативної інтеграції в навчальні курси. При формуванні термінологічного мінімуму бухгалтера, за твердженням доцента Н. А. Канцедал, освітнім закладам варто комбінувати науково-професійну та практично-професійну термінологію [1].

Розвиток системи бухгалтерського обліку можливий виключно в нерозривному взаємозв'язку з розвитком нормативної бази. В Україні на загальнодержавному рівні акцентовано важливість широкого сприяння процесам формування інформаційного суспільства й діджиталізації національної економіки. Зокрема, у цьому напрямі прийнято Закони України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (№ 537-V від 09.01.2007 р.), «Про Національну програму інформатизації» (№ 74/98-ВР від 04.02.1998 р.), «Про електронну комерцію» (№ 675-VIII від 03.09.2015 р.), «Про електронні документи та електронний документообіг» (№ 851-IV від 07.11.2018 р.); «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

(№ 80/94-ВР від 19.04.2014 р.), «Про телекомунікації» (№ 1280-IV від 16.07.2019 р.), «Про електронні довірчі послуги» (№ 2155-VIII від 05.10.2017 р.), «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (№ 2346-III від 07.02.2019 р.), «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (№ 2664-III від 07.02.2019 р.), «Про захист персональних даних» (№ 2297-VI від 30.01.2018 р.); Доктрину інформаційної безпеки України (№ 514/2009 від 08.07.2009 р.); Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (№ 386-р від 15.05.2013 р.), «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (№ 67-р від 17.01.2018 р.); Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» (№ 835 від 21.10.2015 р.), «Деякі питання цифрового розвитку» (№ 56 від 30.01.2019 р.).

Серед першочергових сфер і пріоритетних ініціатив діджиталізації «Цифровою аджендою України – 2020» («Цифровим порядком денним») виокремлено трансформацію в системі бухгалтерського обліку. Такі трансформації вимагають внесення змін і поправок до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», а саме в напрямі осучаснення підходів до організації та регулювання руху електронних документів і первинних облікових документів [3]. Позитивним кроком у напрямі активізації діджиталізації національної економіки вважаємо створення у 2019 р. Міністерства цифрової трансформації України, спрямованого на максимальне переведення процесу надання публічних послуг громадянам в онлайн-режим, збільшення до 10 % частки ІТ у ВВП країни, масштабний розвиток цифрових навичок молоді, розширення доступу населення й економічних суб'єктів до високошвидкісного Інтернету [4]. Заснування такого міністерства, крім зазначеного вище, дасть змогу своєчасно оновити та пролонгувати нормативні документи, пов'язані з діджиталізацією економіки. Аспекти модернізації системи бухгалтерського обліку при цьому мають перебувати в полі особливої уваги з огляду на їхню високу динамічність, мінливість та чутливість до змін у пов'язаних галузях і сферах.

Впровадження інформаційних технологій у діяльність економічних суб'єктів значною мірою модифікує бізнес-процеси, їх інформаційне забезпечення та управління. Як свідчить офіційна статистика, в Україні 95,5 % підприємств використовує у своїй діяльності комп'ютерні технології; 32,8 % середньої чисельності працівників користуються комп'ютерами і 82,6 % із них мають вихід до мережі Інтернет; 98,1 % підприємств мають доступ до Інтернету (табл.).

Про трансформацію в діяльності вітчизняних підприємств та способах їх комунікації зі стейкхолдерами свідчать факти щодо того, що із 22 331 обстеженого підприємства 8305 здійснювали обслуговування клієнтів через вебсайт, 3088 – постачали продукцію в онлайн-режимі, 5061 – приймали онлайн-замовлення на товари і послуги; із 43303 підприємств з доступом до Інтернету 42 070 використовували його потужності для здійснення банківських послуг, 17 612 – для доступу до інших фінансових послуг; із 11 284 підприємств, які використовували у своїй діяльності соціальні мережі, 11284 користувались ними для рекламування, 8260 – для контактування з клієнтами, 8427 – з партнерами; із 4831 підприємства, що купували послуги хмарних обчислень, 2585 придбали фінансові або бухгалтерські прикладні програми (рис. 1) [5]. Окремо доцільно відзначити, що 19 615 підприємств надавали рахунки-фактури в електронному вигляді; 24 506 підприємств отримували рахунки-фактури у структурованому вигляді, придатному для електронної обробки [5]. З огляду на наведені вище дані, обґрунтованою є необхідність модернізації теоретичних, методичних і прикладних засад організації та реалізації бухгалтерського обліку. Система бухгалтерського обліку має цілкомовито відповідати поточним тенденціям розвитку бізнесу, його запитам і вимогам, а подекуди навіть прогнозувати, випереджати їх виникнення.

Параметри використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах України,
за видами економічної діяльності, 2018 р.

Таблиця

Вид економічної діяльності	Частка підприємств, які використовували комп'ютери, у % до загальної кількості підприємств, які взяли участь в обстеженні	Частка середньої кількості працівників, які використовували комп'ютер, у % до середньої кількості працівників підприємств	Частка підприємств, які мали доступ до мережі Інтернет, у % до кількості підприємств, які використовували комп'ютери	Частка середньої кількості працівників, які використовували комп'ютер із доступом до мережі Інтернет, у % до середньої кількості працівників, що використовували комп'ютер	Кількість підприємств, що отримували замовлення через мережу Інтернет на продаж товарів або послуг (за винятком замовлень, отриманих електронною поштою), у % до кількості підприємств, що використовували комп'ютери	Кількість підприємств, що здійснили закупівлі через мережу Інтернет товарів або послуг (за винятком замовлень, отриманих електронною поштою), у % до кількості підприємств, що використовували комп'ютери
Переробна промисловість	95,7	26,8	98,1	71,7	6,1	22,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	97,1	32,9	99,3	66,3	2,4	26,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	97,4	19,5	98,5	84,6	1,0	27,4
Будівництво	96,0	25,5	98,2	95,4	2,2	22,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	96,9	48,7	98,6	87,2	8,4	21,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	94,7	17,8	97,7	85,5	3,7	19,8
Тимчасове розміщення та організація харчування	91,6	24,1	97,5	91,2	11,2	19,4
Інформація та телекомунікації	97,6	78,7	99,3	92,2	10,4	29,9
Операції з нерухомим майном	94,6	31,9	97,0	93,4	1,2	13,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	97,4	69,2	98,1	87,6	3,3	25,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	89,3	24,7	96,9	94,0	4,8	21,0
Надання інших видів послуг	97,0	80,0	98,5	98,1	7,7	41,5

Джерело: [5].

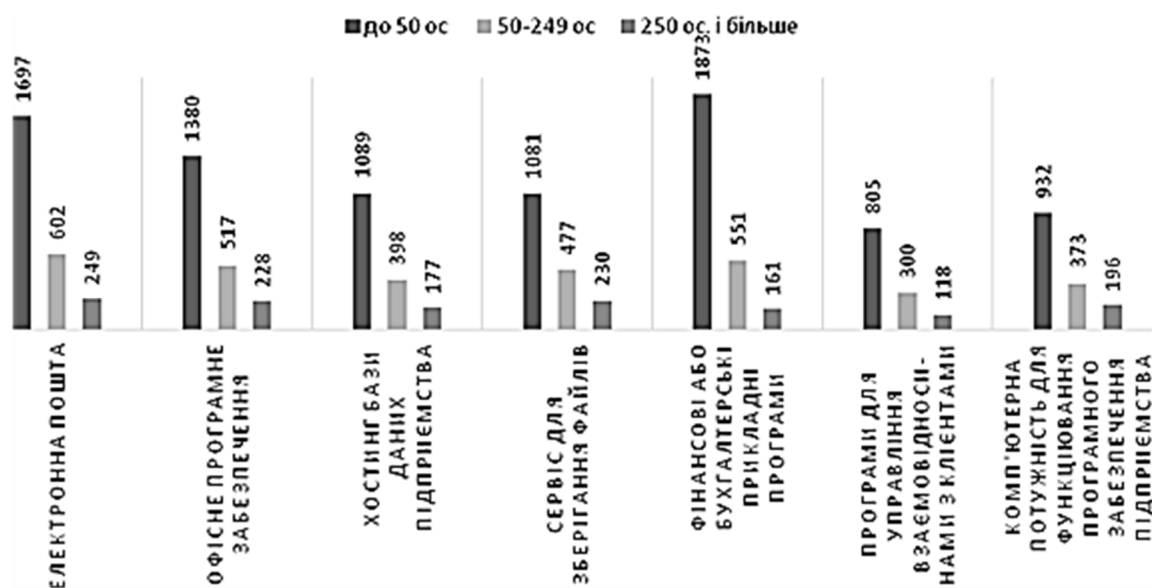

Рис. 1. Кількість підприємств, що купували послуги хмарних обчислень упродовж року, за середньою кількістю працівників

Джерело: [5].

Спроможність системи бухгалтерського обліку оперативної реагувати на виклики екзогенного бізнес-середовища безпосередньо залежить від рівня розвиненості матеріально-технічної бази (забезпеченість комп'ютерними засобами, інформаційно-комунікаційними технологіями, доступом до мережі інтернет). У цьому напрямі Україна має значні прогалини: нерідко застаріла матеріально-технічна база, неліцензійне програмне забезпечення, проблеми із захистом авторських прав, проблеми забезпечення інформаційної безпеки, низькі темпи імплементації інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, консервативність поглядів працівників щодо користування інформаційними технологіями. Показовим є той факт, що станом на 2018 р. на 19615 підприємств, які надають рахунки-фактури в електронному вигляді, припадає практично вдвоє більше підприємств (38 549 одиниць), що надають цей документ на паперових носіях [5]. Зважаючи на вищевказане, одним із напрямів розвитку системи бухгалтерського обліку в епоху діджиталізації маємо визначити вдосконалення матеріально-технічного забезпечення підприємств. Це має реалізовуватись паралельно з розвитком цифрових навичок і етичних норм персоналу та інформаційної грамотності населення; фахівці з обліку мають бути підготовленими до роботи з новітнім обладнанням і сучасним професійним програмним забезпеченням.

На інституційному рівні має бути реалізований комплекс заходів із забезпечення готовності всіх суб'єктів і елементів системи бухгалтерського обліку до цифрових трансформацій: від контролюючих органів до бухгалтерів підприємств. Це має відбуватись одночасно зі змінами в освітній сфері, але також доповнюватись розширенням електронно-інформаційної підтримки системи обліку. Інституційні трансформації доцільно орієнтувати на формалізацію повноважень суб'єктів бухгалтерського обліку з урахування специфіки процесів діджиталізації.

Важливо відзначити, що заходи цифровізації бухгалтерського обліку необхідно інтегрувати в структуру стратегічних і тактичних планів розвитку підприємства загалом. Саме таким чином можна досягнути системності, узгодженості, логічності, послідовності й уникнути дублювання, суперечливості та фрагментарності розвитку економічних суб'єктів, їх підсистем і національної економіки загалом.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Одним із ключових напрямів розвитку в епоху діджиталізації є удосконалення інформаційних технологій в аудиті в системі обробки бухгалтерської інформації. Нині в Україні практично відсутні конкурентоспроможні аудиторські програмні продукти вітчизняної розробки. Поширеними на практиці є такі прикладні комп'ютерні програми:

1) IT Аудит: Аудитор – використовується при проведенні фінансового аудиту (програмою не враховуються зміни в чинному законодавстві у сфері податкового обліку);

2) Експрес Аудит: ПРОФІ – дозволяє розрахувати основні показники для аналізу з урахуванням регіональної і галузевої специфіки (програма містить незмінний формат шаблону та має певні труднощі в редагуванні);

3) Audit System – дозволяє працювати над проектом командою та індивідуально, характеризується стандартним інтерфейсом (програма потребує спеціальної розробки окремих модулів відповідно до особливостей національної системи бухгалтерського обліку);

4) Audit Expert – використовується для формування порівняльних даних (програма орієнтована на економічний, порівняльний, кореляційний аналіз);

5) Аудит-Інформ – надає широкі можливості формування інформаційної бази суб'єктів (програмою не визначається аудиторський ризик);

6) Audit NET – дозволяє працювати у віддаленому режимі та швидко надсилати інформацію у центральний офіс (програма є мережевою системою та висуває певні технічні вимоги для її запуску і використання);

7) SAP AG TER 10 – дозволяє інтегрувати всі бізнес-процеси підприємства та налагодити наскрізну систему звітності (програма орієнтована передусім на автоматизацію управлінських процесів підприємства) [6].

Перераховані вище програмні продукти для здійснення аудиту в системі обробки бухгалтерської інформації не позбавлені недоліків, нерідко потребують значних витрат робочого часу, вимагають якісного ліцензованого програмного забезпечення та умінь ним правильно користуватись. Удосконалення інформаційних технологій дозволить проводити перевірку різних бухгалтерських програм (не обмежуючись лише програмою «ІС: Бухгалтерія»), виявляти помилки відображення господарських операцій підприємства, мінімізувати арифметичні помилки, фіксувати порушення податкового законодавства [7].

Впровадження електронних сервісів та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в українську систему бухгалтерського обліку уповільнюється проблемами захисту інформації, складністю верифікації інформації, недостатньою розвиненістю інформаційної інфраструктури (включаючи параметри доступу громадян до мережі інтернет, кількості користувачів електронних послуг), низьким рівнем медіаграмотності населення. Також варто акцентувати увагу на невисоких показниках розвитку електронного бізнесу в країні й обмеженості інвестицій у процеси цифровізації бухгалтерського обліку. До чинників-стимуляторів діджиталізації можемо віднести наявний кадровий потенціал, поступове налагодження комунікації зі стейкхолдерами (у тому числі, іноземними), активізація процесів розвитку електронного уряду (e-governance), зростання ІТ-сектору, підвищення рівня транспарентності та спрощення податкових процедур тощо. Незважаючи на наявні в країні складності й обмеження юридичного, фінансового, комунікаційного, кадрового характеру, ігнорування в системі бухгалтерського обліку поточних тенденцій діджиталізації національної економіки є неприпустимим, оскільки може поглибити соціально-економічний і технологічний розрив між Україною та провідними країнами світу.

Діджиталізація національної економіки значною мірою ґрунтується на розвитку науки, зокрема саме інноваційні результати досліджень дозволяють модернізувати діяльність та перевести підприємства на якісно вищий рівень функціонування. У свою чергу,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

для національної системи бухгалтерського обліку це формує додаткові виклики, пов'язані з обліково-аналітичним забезпеченням комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Таке забезпечення створить належні передумови для оперативного збору й передачі інформації про комерціалізаційні процеси керівництву підприємства, внесення їх в систему обліку та подальшого аналізу з позицій ефективності впровадження об'єктів інтелектуальної власності [8].

В обліково-аналітичній системі комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності виділяють підсистему обліку та підсистему аналізу. Перша націлена на формування інформаційного підґрунтя для аналізу, друга – на аналітичну характеристику й оцінку ефективності комерціалізаційних процесів. Функціонування такої системи потребує розвитку: 1) інформаційного забезпечення в частині повноти і достовірності отриманих бухгалтерських, фінансових, інших звітних і статистичних даних; 2) методичного забезпечення в частині застосування релевантних елементів методу бухгалтерського обліку й аналізу та їх логічного комбінування; 3) організаційного забезпечення в частині конкретизації стратегії комерціалізації на підприємстві; 4) інституціонального забезпечення в частині розвитку інфраструктури та вдосконалення роботи формальних інститутів [8]. Ефективне впровадження обліково-аналітичної системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності можливе на основі дотримання принципу залучення стейкхолдерів (Stakeholders Engagement Principle).

В аналізованому контексті також доцільно наголосити на актуальності вдосконалення методичних підходів до обліку капітальних витрат в об'єкти інтелектуальної власності. Чинні в Україні нормативно-правові акти, розмежовуючи дослідження і розробки, не конкретизують критерії такого поділу. До основних критеріїв капіталізації витрат на наукові дослідження та розробки науковці пропонують відносити такі: дослідження і розробки вперше виконуються підприємством; наявність у установи конструкторського зразка; існування можливості відокремити витрати на дослідження і на розробки від загальних витрат, на науково-дослідні роботи; можливість приносити дохід [9]. Зокрема, відповідно до цих критеріїв, наявність конструкторського зразка, можливість відокремлення від загальних витрат на наукові дослідження та отримання доходу дозволяє ідентифікувати розробку; характерною ж відмінністю досліджень є те, що вони проводять установою вперше (відповідно, ще відсутні дослідні зразки та проведені витрати не приносять доходу).

Модернізацію обліку капітальних витрат в об'єкти інтелектуальної власності, окрім зазначеного вище, доцільно орієнтувати на вдосконалення способів відображення витрат на формування нематеріального активу. Вітчизняними вченими запропоновано такі способи: розподіл на етапи, починаючи із запуску процесів; облік в складі поточних витрат; розподіл накопиченого на окремому рахунку [10].

Вирішення питань обліку витрат на дослідження і розробки дозволить сформувати підґрунтя для фахової організації бухгалтерського обліку об'єктів інтелектуальної власності, що особливо актуалізується в контексті діджиталізації соціально-економічних процесів та зростання ролі знань і науки в розвитку підприємств та національної економіки загалом.

Висновки і пропозиції. Отже, діджиталізація, як одна із визначальних тенденцій розвитку національної економіки, спричинює зміну бізнес-моделей, типів продукції, зростання ролі інформації та знань в соціально-економічному розвитку країни. Невід'ємною рисою діджиталізації є широке впровадження інформаційних технологій у діяльність господарюючих суб'єктів, органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх установ і громадськості. Економічні, технологічні, соціальні трансформації, обумовлені процесами цифровізації, актуалізують необхідність модернізації теоретичних, методичних і прикладних засад організації бухгалтерського обліку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проведене дослідження дозволило виокремити основні напрями розвитку національної системи бухгалтерського обліку в контексті діджиталізації соціально-економічних процесів: осучаснення термінологічного апарату; модернізація освітнього процесу при підготовці майбутніх бухгалтерів; гармонізація із європейськими нормами вітчизняного законодавства з розвитку інформаційного суспільства та у сфері регулювання бухгалтерського обліку; забезпечення гнучкості системи обліку в реакціях на екзогенні виклики; оновлення матеріально-технічної бази підприємств; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій і програмного забезпечення; формалізація повноважень суб'єктів бухгалтерського обліку; інтегрування аспектів модифікації бухгалтерського обліку в стратегію розвитку підприємства; вдосконалення інформаційних технологій в аудиті в системі бухгалтерського обліку; організація обліково-аналітичного забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності; залучення стейкхолдерів до модернізаційних процесів; удосконалення методичних підходів до обліку капітальних витрат в об'єкти інтелектуальної власності тощо. Діджиталізація бухгалтерського обліку супроводжується виникненням нових загроз і ризиків для підприємств та їх партнерів, клієнтів, що пов'язані з потенційною можливістю порушення прав інтелектуальної власності, кібербезпеки, захисту інформації, забезпечення її релевантності й точності. Реалізація окреслених у статті напрямів розвитку системи бухгалтерського обліку дозволить підвищити рівень її адаптивності до викликів цифровізації національної економіки, а також організувати оперативний рух інформації, фаховий її аналіз та оцінку.

Список використаних джерел:

1. Канцедал Н. А. Бухгалтерський облік цифрової епохи: розширення термінологічних кордонів. *Облік і фінанси*. 2019. № 1 (83). С. 28-34.
2. Пілевич Д. С. Застосування системного підходу до дослідження бухгалтерського обліку. *Проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 209-217.
3. Цифрова адженда України – 2020: Проект. Концептуальні засади (версія 1.0). HITECH office. Грудень, 2016. URL: uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf.
4. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL: thedigital.ua/ministry.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Овчарик Р. Ю. Аудит на базі комп'ютерних програм: продуктивність, рентабельність та тенденції розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 1. С. 68–72.
7. Фабіянська В. Ю., Бельдій А. М. Комп'ютерний аудит в Україні в контексті вимог європейського законодавства. *Облік і фінанси*. 2019. № 3 (85). С. 129–137.
8. Уманців Г. В., Мартинів І. К. Обліково-аналітичне забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. *Облік і фінанси*. 2019. № 3 (85). С. 55–61.
9. Столярчук Н. М. Облік капітальних витрат в об'єкти інтелектуальної власності. *Облік і фінанси*. 2018. № 4 (82). С. 70–76.
10. Жураковська І. В. Облік інтелектуальної власності в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Луцький державний технічний університет. Київ, 2008. 17 с.

References

1. Kantsedal, N. A. (2019). Bukhhalterskyi oblik tsyfrovoyi epokhy: rozshyrennia terminolohichnykh kordoniv [Accounting for the digital age: expanding terminological boundaries]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 1 (83), 28–34 [in Ukrainian].
2. Pilevych, D. S. (2015). Zastosuvannia systemnoho pidkhotu do doslidzhennia bukhalterskoho obliku [Application of a systematic approach to accounting research] *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 1, 209–217 [in Ukrainian].
3. Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020: Proekt. Kontseptualni zasady (versii 1.0) [Digital Agenda of Ukraine – 2020: Project. Conceptual backgrounds (version 1.0)] HITECH office. Hruden, 2016. Retrieved from uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Ofitsiynyi sait Ministerstva tsyfrovoi transformatsii Ukrainy [Official site of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. Retrieved from thedigital.ua/ministry.

5. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Ovcharyk, R. Yu. (2017). Audyt na bazi kompiuternykh prohram: produktyvnist, rentabelnist ta tendentsii rozvytku [Computer-based audit: performance, profitability and development trends]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka» – International scientific journal «Internauka»*, 1, 68–72 [in Ukrainian].

7. Fabiianska, V. Yu., Beldii, A. M. (2019). Kompiuternyi audyt v Ukraini v konteksti vymoh yevropeiskoho zakonodavstva [Computer audit in Ukraine in the context of the requirements of the European legislation]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 3 (85), 129–137 [in Ukrainian].

8. Umantsiv, H. V., Martyniv, I. K. (2019). Oblikovo-analitychne zabezpechennia komertsializatsii ob'ektiv intelektualnoi vlasnosti [Accounting and analytical support for the commercialization of intellectual property objects]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 3 (85), 55–61 [in Ukrainian].

9. Stoliarchuk, N. M. (2018). Oblik kapitalnykh vytrat v ob'ekty intelektualnoi vlasnosti [Accounting for capital expenditures in intellectual property]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 4 (82), 70–76 [in Ukrainian].

10. Zhurakovska, I. V. (2008). *Oblik intelektualnoi vlasnosti v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Accounting of intellectual property in agricultural enterprises]*. (Candidate's thesis). Lutsk State Technical University, Kyiv [in Ukrainian].

Пілевич Дмитро Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управлінського обліку, бізнес-аналітики та статистики, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Пілевич Дмитрій Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управлінського учета, бізнес-аналітики і статистики, Університет державної фіскальної служби України (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина).

Pylevyeh Dmytro – PhD in Economics, Assistant Professor, Associate Professor of Department of Management Accounting, Business Analytics and Statistics, State University of DFS of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail dmutrostan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9442-0262>

УДК: 330.341:336.7

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-396-402

Павло Рубанов

**ФАКТОРИ ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ FINTECH ІННОВАЦІЙ
У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Павел Рубанов

**ФАКТОРЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ FINTECH ИННОВАЦИЙ
В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ**

Pavlo Rubanov

**FACTORS AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT
OF FINTECH INNOVATIONS IN THE NATIONAL ECONOMY**

У статті узагальнено та систематизовано підходи вітчизняних та закордонних дослідників до визначення факторів і передумов розвитку FinTech інновацій у національній економіці. На основі аналізу наукових джерел автором запропоновано визначати технологічний розвиток як основну передумову та основу розвитку FinTech інновацій, а тригером трансформації фінансового сектору і його динамічної цифровізації – світову фінансову кризу 2008 року. Фактори, що сприяли поширенню технологічних інновацій у фінансовій сфері, класифіковано за трьома групами: фактори зміни споживчого попиту, фактори кризи традиційного банкінгу та фактори регуляторного характеру.

Ключові слова: FinTech; інновації; цифровізація; фінансовий сектор; національна економіка.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 10.

В статье обобщены и систематизированы подходы отечественных и зарубежных исследователей к определению факторов и предпосылок развития FinTech инноваций в национальной экономике. На основе анализа научных источников автором предложено определять технологическое развитие как основную предпосылку и основу развития FinTech инноваций, а триггером трансформации финансового сектора и его динамической цифровизации – мировой финансовой кризис 2008 года. Факторы, способствовавшие распространению технологических инноваций в финансовой сфере, классифицированы по трем группам: факторы изменения потребительского спроса, факторы кризиса традиционного банкинга и факторы регуляторного характера.

Ключевые слова: FinTech; инновации; цифровизация; финансовый сектор; национальная экономика.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 10.

The article summarizes and systematizes the approaches of domestic and foreign researchers to determine the factors and prerequisites for the development of FinTech innovations in the national economy. Based on the analysis of scientific sources, the author proposes to identify technological development as the main prerequisite and basis for the development of FinTech innovations, and the global financial crisis of 2008 as the trigger for the transformation of the financial sector and its dynamic digitization. The factors that contributed to the diffusion of technological innovations in the financial sector are classified into three groups: factors of change in consumer demand, factors of crisis of traditional banking and factors of regulatory nature.

Keywords: FinTech; innovation; digitization; financial sector; national economy.

Fig.: 1. Table: 1. References: 10.

JEL Classification: G23

Постановка проблеми. Сучасний ринок фінансових послуг уже неможливо уявити без використання інформаційних технологій, мобільних додатків, електронних засобів проведення платежів, онлайн-переказів, онлайн-управління власним рахунком тощо. Проте зазначені зміни в способі надання фінансових послуг і їх видах стали результатом динамічних, інтенсивних технологічних змін протягом кількох останніх десятиліть.

Попри те, що можливість розвитку FinTech сегмента була забезпечена значним поширенням і використанням інформаційних і комп'ютерних технологій, однак їх не можна вважати єдиним фактором, що спричинив появу FinTech. Також варто зазначити, що у фінансовій сфері прояв використання технологічних інновацій виявився одним із найбільш значущих, що сигналізує про наявність додаткових факторів, що стимулювали поширення інноваційних технологій у фінансовому секторі національної економіки. Тому актуальним є проведення детального дослідження комплексу факторів, які забезпечили успіх цифровізації у фінансовій сфері, і зумовили стрімкий розвиток FinTech інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діджиталізації фінансової сфери, розвитку і функціонування FinTech компаній є предметом дослідження багатьох вітчизняних і закордонних науковців, серед яких Г. В. Белінська [1], А. О. Деркач [2],

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

М. І. Диба, І. І. Д'яконова [3], Л. В. Жердецька, В. В. Коваленко [4], В. І. Міщенко, А. Ю. Семенов, М. В. Тарасюк, В. Екпу (V. Ekpri) [6], Дж. Мунч (J. Munch), Г. Дорфлайтнер (G. Dorfleitner), Л. Хорнуф (Hornuf L.), С. Чішті (Chishti S.) та інші.

Крім того, окремим проблемним питанням функціонування FinTech сектору та дослідженню динаміки його розвитку присвячені аналітичні звіти багатьох міжнародних організацій та фінансових груп, зокрема Financial Stability Board [7], PwC [8], ING Bank N.V. [9], Capgemini [10].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць доводить, що більшість сучасних досліджень спрямовані на аналіз загальних тенденцій розвитку ринку FinTech, особливостей функціонування FinTech компаній, викликів для банківської системи та завдань державного регулювання. Водночас фактори становлення FinTech сегмента розглядаються науковцями поверхнево або не досліджуються взагалі. При цьому в наявних наукових роботах думки дослідників з цього питання суттєво відрізняються. Особливо значними є відмінності в характеристиці причин розвитку FinTech у працях вітчизняних і закордонних науковців.

Мета статті. Метою статті є узагальнення та систематизація чинників, які сприяли стрімкому розвитку FinTech інновацій.

Виклад основного матеріалу. Процеси розвитку фінансового сектору нерозривно пов'язані з характеристиками функціонування мікро- та макроекономічного середовища країни, а також перебувають під впливом загальних тенденцій розвитку світового фінансового ринку та регуляторної політики в цій сфері. Це зумовлює наявність відмінностей у виокремленні основних чинників появи й поширення фінансово-технологічних інновацій у різних наукових працях. Однак спільним та обґрунтованим є твердження, що технологічний розвиток, прискорений темп науково-технологічного прогресу виступає однією з базових детермінант, що визначили сучасний напрям трансформації та інноваційного розвитку в банківській сфері та фінансовій системі загалом. Технологічний розвиток як фактор FinTech інновацій виокремлюють у всіх досліджених роботах (табл.).

Таблиця

Узагальнення підходів до визначення факторів розвитку FinTech інновацій

Автор (джерело)	Фактори розвитку FinTech інновацій
Екпу V. [6]	- фінансова глобалізація; - лібералізація руху капіталу; - дерегуляція і зростаюча конкуренція; - технологічний прогрес
Capgemini, LinkedIn and Efma [10]	- споживчий попит; - бар'єри входу на ринок; - венчурне фінансування; - прискорений темп технологічного розвитку
Белінська Г.В. [1]	- вартісний чинник; - ціновий чинник; - ризиковий чинник; - законодавчий чинник, або вплив нормативно-правової бази та законодавчих змін на діяльність бізнесу; - технологічний чинник; - соціальний чинник; - особистісний чинник
PwC [8]	- демографічні та соціальні зміни; - стрімка урбанізація; - зміни в розподілі економічного впливу
Financial Stability Board [7]	- зміни в уподобаннях і запитах споживачів; - технологічний розвиток; - зміни фінансового регулювання

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тригером трансформації фінансового сектору й динамічної його цифровізації найчастіше визначають світову фінансову кризу 2008 року [4; 10]. Це пояснюється тим, що, по-перше, наслідками фінансової кризи стало посилення вимог регуляторів ринку до капіталізації банківських установ, стандартів ризик-менеджменту, процедур ідентифікації клієнтів і звітності банків, а також встановлення жорсткіших процедур для протидії відмиванню грошей. Регулювання фінансового сектору на макрорівні було спрямоване на виявлення та посилення уваги до системних банків, а також застосування додаткових заходів стабілізації ринку й уникнення системних ризиків, що створило додаткові бар'єри для входження нових гравців на ринок фінансових послуг. По-друге, для багатьох інвесторів криза стала сигналом для пошуку альтернативних напрямів вкладення коштів. Крім того, фізичні особи, суб'єкти малого та середнього бізнесу почали шукати альтернативні джерела фінансування своєї діяльності внаслідок підвищення вартості та зменшення доступу до банківських кредитних ресурсів. Таким чином, фінансова криза зумовила зниження довіри до традиційних фінансових посередників, призвела до погіршення умов отримання кредитів та до більш жорстких вимог до фінансових установ з боку регуляторів.

Стосовно інших факторів розвитку FinTech інновацій думки дослідників значно різняться. Так, наприклад, Г. В. Белінська [1] зосереджується не лише на зовнішніх факторах впливу, що сприяли поширенню фінансових інновацій, але й на їх внутрішніх характеристиках, що вирізняють їх від традиційних банківських та інших фінансових послуг і роблять привабливішими для споживачів. Наприклад, дослідниця говорить про вартісні й цінові чинники, вплив яких пов'язаний із нижчою вартістю фінансових операцій, що реалізуються з використанням FinTech.

У звіті Ради з фінансової стабільності (Financial Stability Board) усі фактори фінансових інновацій поділені на дві групи – ті, що діють з боку попиту, та ті, що діють з боку пропозиції. Факторами з боку попиту є зміни в уподобаннях і запитах споживачів, а саме зростання споживчих очікувань щодо зручності, швидкості, вартості та «дружнього інтерфейсу» фінансових послуг. У групі факторів з боку пропозиції виокремлюють фактори технологічного розвитку (прогрес у розвитку Інтернету, мобільних технологій, Big data, зростання обчислювальної потужності) та фактори зміни фінансового регулювання (зміни регуляторних та наглядових вимог та зумовлені цим зміни у стимулюванні діяльності діючих та нових учасників ринку) [7].

Оригінальним є підхід до характеристики факторів розвитку FinTech інновацій компанії PwC. У тематичному звіті цієї компанії за 2016 рік [8] основна увага надається соціально-демографічним чинникам розвитку FinTech. Зокрема, зазначається, що розвитку FinTech галузі сприяють такі світові тенденції, як зменшення терміну роботи на одному робочому місці, зростання рівня урбанізації, цифровізація та зростання рівня доходів населення. Аналітики зазначають, що до 2020 року більшу частину економічно активного населення становитимуть міленіали, які більш схильні до використання мобільних пристроїв та інших девайсів для потреб банківського та інвестиційного менеджменту. Крім того, люди цієї вікової групи більше схильні до самостійного управління інвестиціями й рідше звертаються за консультаціями до фінансових посередників.

Іншим трендом у звіті PwC визначено зростання рівня урбанізації, яка нині вже перевищує 50 %. Проживання в міських районах формує специфіку споживання та зумовлює зростання потреби в персоналізованих фінансових послугах. Змінюється і структура населення за рівнем доходів. Очікується, що протягом наступних 25 років темп приросту частки населення із середнім рівнем доходів (середнього класу) становитиме близько 180 %. Така тенденція сприяє зростанню чистих доходів та підвищенню інвестиційної активності населення, що відповідно збільшує сукупний попит на технології і технологічні товари та стимулює пошук більш зрозумілих і доступних напрямів інвестування вільних коштів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У сукупності визначені у звіті PwC соціально-економічні та демографічні тренди є причиною змін у поведінці та очікуваннях споживачів і фактором поширення нових бізнес-моделей та стартапів [8].

Інший підхід представлено в роботі В. Екпу (V. Eкpu) [6], де узагальнюються такі драйвери інновацій у фінансовому секторі, як фінансова глобалізація, лібералізація руху капіталу, дерегуляція і зростаюча конкуренція, технологічний прогрес. Вплив фінансової глобалізації в роботі пояснюється тим, що швидка трансформація та диверсифікація фінансових ринків приводять до появи ще більш інноваційних фінансових продуктів та послуг. У мірі того як глобальні фінансові ринки, включаючи кредитні, грошові та валютні ринки, дедалі більше переплітаються, створюються додаткові можливості для інвестування надлишкових фінансових ресурсів в інші країни. У мірі того як економічна активність інституційних інвесторів (пайових фондів, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів) у глобальному масштабі зростає, завдання пошуку додаткової дохідності й додаткового прибутку змушують інвесторів брати на себе додаткові інвестиційні ризики. Швидкий перерозподіл капіталу та поява нових ризиків на макрорівні здебільшого стимулюють розвиток фінансових інновацій.

Лібералізація руху капіталу як фактор розвитку фінансових інновацій передбачає вільний рух капіталу між країнами та скасування обмежень на фінансові операції через кордон. Вільний приплив коштів може принести значну користь для місцевої економіки, включаючи зростання заощаджень та інвестиційних можливостей, підвищення диверсифікації ризику країни та збільшення ефективності фінансового посередництва. Однак одним з основних недоліків такої лібералізації є можливість потоків капіталу дестабілізувати внутрішню фінансову систему, що часто призводить до виникнення валютних криз.

Іншим фактором, який стимулює фінансові інновації, відповідно до [6] є дерегуляція, тобто усунення регуляторного втручання та бар'єрів на фінансових ринках. Процес дерегуляції також передбачає усунення адміністративних та юридичних перешкод проведення певних фінансових операцій. Дерегуляція посилює конкуренцію між вітчизняними та зарубіжними постачальниками фінансових послуг, змушуючи вітчизняних гравців підвищувати ефективність завдяки прийняттю міжнародних стандартів якості та управління. Дерегуляція також покращує загальну економічну ефективність та продуктивність праці шляхом кращого розподілу капіталу. Саме дерегуляція FinTech сегмента сприяла його конкурентоспроможності в порівнянні із «зарегульованим» традиційним банківським сектором.

Фактор технологічного прогресу В. Екпу (V. Eкpu) пов'язує, зокрема, із трансформацією фінансового посередництва. Багато послуг, які традиційно надавалися банками, нині надаються іншими суб'єктами господарювання з використанням онлайн-технологій [6].

У World FinTech Report [10] виділено 4 основних драйвери фінансово-технологічних інновацій та поширення FinTech, а саме: споживчий попит, бар'єри входу на ринок, венчурне фінансування, прискорений темп технологічного розвитку. Основні технологічні зміни, які позначилося на ставленні споживачів до фінансових послуг, вимог до їхньої вартості та способу надання, були пов'язані з такими тенденціями, як масове поширення Інтернету, використання смартфонів та мобільних додатків навіть у країнах, що розвиваються; популярність соціальних мереж, формування нових стандартів якості, швидкості та зручності продажу товарів та надання послуг споживачам, за рахунок впровадження інноваційних підходів такими компаніями, як Amazon, Facebook, Google, Apple, Microsoft тощо. Зростання споживчих вимог споживачів до зручності, швидкості та доступності фінансових послуг, поряд із прискореними темпами розвитку інформаційних технологій, а також нижчі бар'єри для входження в галузь порівняно із традиційним банківським сектором, сформували підґрунтя для появи FinTech стартапів, які почали пропонувати на-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

дання окремих видів фінансових послуг, замінюючи традиційних фінансово-кредитних посередників. Недостатність венчурного фінансування зумовила розвиток краудфандингових платформ, а альтернативним джерелом надання позик під окремі потреби фізичних осіб та суб'єктів малого бізнесу є peer-to-peer платформи.

У дослідженні ING Bank N.V. [9] FinTech розглядається як альтернатива традиційним посередникам ринку фінансових послуг, який у країнах із недостатнім розвитком фінансового сектору може закрити гіп у кредитуванні та наданні інших фінансових послуг суб'єктам економіки, сприяючи підвищенню фінансової інклюзії. Іншими словами, недостатній розвиток або недоступність послуг традиційних фінансових посередників може стати причиною розвитку інноваційних фінансових інструментів у сфері кредитування, страхування, платіжних та інших фінансових операцій.

Узагальнюючи досліджені підходи до визначення факторів, що зумовили стрімкий розвиток FinTech інновацій, на нашу думку, варто визначити технологічний розвиток як загальну та основну передумову поширення технологічних інновацій. Розвиток ІКТ створив технологічне підґрунтя, забезпечив можливість цифровізації і технологізації фінансових послуг. Поряд із тим, необхідно виділити декілька груп факторів, які зумовили необхідність використання інформаційних технологій саме у фінансовій сфері. Ці фактори стосувалися як внутрішніх параметрів функціонування традиційного фінансового ринку (криза традиційного банкінгу, пошук нових конкурентних переваг), так і мали зовнішнє походження, як наприклад, зміни в запитах споживачів чи підходах до державного регулювання цього ринку. Таким чином, пропонуємо виокремити 3 групи специфічних факторів, що зумовили розвиток технологічних інновацій у фінансовій сфері, а саме: фактори споживчого попиту, фактори кризи традиційного банкінгу та регуляторні чинники (рис. 1).

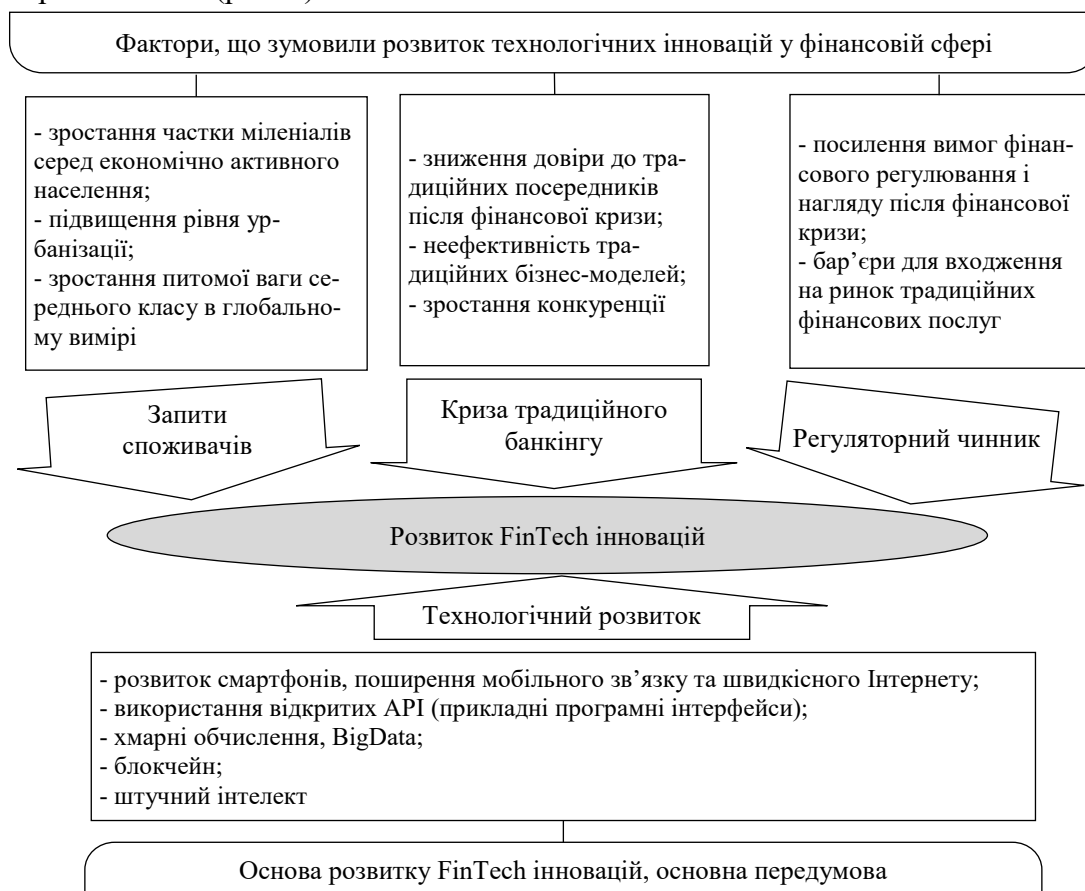

Рис. 1. Фактори та передумови розвитку FinTech

Джерело: розроблено автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Фактори споживчого попиту охоплюють зміни, що відбуваються в соціальній і демографічній структурі населення та призводять до змін у поведінці та очікуваннях споживачів стосовно видів фінансових послуг і способів їх отримання. До них належать загальносвітові тенденції, пов'язані зі зростанням частки міленіалів серед економічно активного населення, підвищенням рівня урбанізації та зростанням питомої ваги середнього класу.

Чинники кризи традиційного банкінгу характеризують кон'юнктурні зміни банківського ринку та його трансформацію після світової фінансової кризи 2008 року. Вони обумовлюються, зокрема, неефективністю традиційних бізнес-моделей і пошуком форм співробітництва із FinTech компаніями, зниженням довіри до традиційних фінансових посередників після фінансової кризи, зростанням конкуренції як між традиційними фінансовими посередниками, так і з FinTech компаніями.

Регуляторні чинники об'єднують заходи регуляторного впливу національних та наднаціональних наглядових органів щодо банківського сектору, які опосередковано сприяли розвитку альтернативних фінансів та FinTech компаній, унаслідок посилення вимог фінансового регулювання і нагляду та створення додаткових бар'єрів для входу на ринок традиційних фінансових послуг після фінансової кризи.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи досліджені підходи до визначення факторів, що зумовили стрімкий розвиток FinTech інновацій, на наш погляд, варто визначати технологічний розвиток, як загальну та основну передумову поширення технологічних інновацій, та групу специфічних факторів, які сприяли розвитку технологічних інновацій саме у фінансовій сфері. До цієї групи були віднесені фактори споживчого попиту, фактори кризи традиційного банкінгу та регуляторні чинники. Фактори споживчого попиту охоплюють зміни, що відбуваються в соціальній і демографічній структурі населення та призводять до змін у поведінці та очікуваннях споживачів стосовно видів фінансових послуг і способів їх отримання. Чинники кризи традиційного банкінгу характеризують кон'юнктурні зміни банківського ринку та його трансформацію після світової фінансової кризи 2008 року. Регуляторні чинники об'єднують заходи регуляторного впливу національних та наднаціональних наглядових органів щодо банківського сектору, які опосередковано сприяли розвитку альтернативних фінансів та FinTech компаній.

Список використаних джерел

1. Белінська Г. В. Ринок фінансових інновацій: сутність, особливості та передумови створення. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 1. С. 137-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdfi_2016_1_11.
2. Деркач А. О., Корнеєва М. В., Абакуменко О. В. Діджиталізація банківського сектору України. *Фінансові дослідження*. 2016. № 1. URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/20.pdf>.
3. Д'яконова І., Павленко Л., Криклій О. Сучасний стан та перспективи колаборації банків та FinTech. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 190–199.
4. Коваленко В. В. Розвиток FinTech: загрози та перспективи для банків України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 4(09). С. 127–133.
5. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. URL: [http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech in Ukraine 2018 ua.pdf](http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech%20in%20Ukraine%202018%20ua.pdf).
6. Ekpu V. Measuring and Reporting Financial Innovation Performance and its Impact. *Conference paper: Financial Regulation, Measuring and Reporting Innovations in the Financial Sector*. Dubai, UAE, 2015.
7. Financial Stability Implications from FinTech. Financial Stability Board. 27 June 2017. URL: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf>.
8. Security challenges in the evolving FinTech landscape. PwC. URL: <https://www.pwc.in/assets/pdfs/consulting/cyber-security/banking/security-challenges-in-the-evolving-fintech-landscape.pdf>.
9. The FinTech Index: Assessing digital and financial inclusion in developing and emerging countries. ING Economics Department. November 2016. URL: [https://www.ing.nl/media/ING EBZ fintech-index-report tcm162-116078.pdf](https://www.ing.nl/media/ING_EBZ_fintech-index-report_tcm162-116078.pdf).
10. World FinTech Report 2017. Capgemini, LinkedIn and Efma. URL: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/09/world_fintech_report_2017.pdf.

References

1. Belinska, H. V. (2016). Rynok finansovykh innovatsii: sutnist, osoblyvosti ta peredumovy stvorennia [Financial innovation market: the essence, features and prerequisites of creation]. *Naukovi pratsi NDFI – RFI Scientific Papers*, 1, 137–149. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2016_1_11.
2. Derkach, A. O., Kornieieva, M. V., Abakumenko, O. V. (2016). Didzhytalizacija bankivs'kogo sektoru Ukrainy [Digitization banking sector of Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial Researches*, 1. Retrieved from <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/20.pdf>.
3. Diakonova, I., Pavlenko, L., Kryklii, O. (2019). Suchasnyi stan ta perspektyvy kolaboratsii bankiv ta FinTech [Current state and prospects of collaboration of banks and FinTech]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1(17), 190–199 [in Ukrainian].
4. Kovalenko, V. V. (2018). Rozvytok FinTech: zahrozy ta perspektyvy dlia bankiv Ukrainy [FinTech development: threats and prospects for Ukrainian banks]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Azov Economic Bulletin*, 4 (09), 127–133 [in Ukrainian].
5. Fintekh v Ukraini: tendentsii, ohliad rynku ta katalog [Fintech in Ukraine: Trends, Market Overview and Directory]. Retrieved from http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.
6. Ekpu, V. (2015). Measuring and Reporting Financial Innovation Performance and its Impact. *Financial Regulation, Measuring and Reporting Innovations in the Financial Sector*, Conference paper. Dubai, UAE.
7. Financial Stability Board (2017). Financial Stability Implications from FinTech. Retrieved from <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/R270617.pdf>.
8. PwC (2016). Security challenges in the evolving FinTech landscape. Retrieved from <https://www.pwc.in/assets/pdfs/consulting/cyber-security/banking/security-challenges-in-the-evolving-fintech-landscape.pdf>.
9. ING Economics Department (2016). The FinTech Index: Assessing digital and financial inclusion in developing and emerging countries. Retrieved from https://www.ing.nl/media/ING_EBZ_fintech-index-report_tcm162-116078.pdf.
10. Capgemini (2017). World FinTech Report 2017. Retrieved from https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2017/09/world_fintech_report_2017.pdf.

Рубанов Павло Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і підприємництва, Сумський державний університет (вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна).

Рубанов Павел Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов и предпринимательства, Сумской государственной университет (ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина).

Rubanov Pavlo – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance and Entrepreneurship, Sumy State University (2 Rymyskogo-Korsakova Str., 40007 Sumy, Ukraine).

E-mail: p.rubanov@finance.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9415-8786>

ResearcherID: P-4298-2018

Scopus Author ID: 57210144572

УДК 336.132.11

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-403-411

Оксана Савастеева

**ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН**

Оксана Савастеева

**ОЦЕНКА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ
УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ
ОТНОШЕНИЙ**

Oksana Savastieieva

**ASSESSMENT OF FINANCIAL SUSTAINABILITY OF LOCAL BUDGETS
OF UKRAINE IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION
OF INTER-BUDGETARY RELATIONS**

У статті проаналізовано динаміку змін основних бюджетних показників на місцевому рівні та виділено характерні тренди. Запропоновано науково-методичний підхід до комплексної оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів, який вирізняється змістовною наповненістю факторів позитивного й негативного впливу на рівень розвитку доходної і видаткової складових місцевого бюджету, включає два рівні аналізу (оперативний і фундаментальний) та передбачає побудову інтегрального показника в контексті визначення заходів, необхідних для активізації інструментів державної політики щодо залучення додаткових джерел фінансування в умовах децентралізації. Розраховано інтегральний показник фінансової стійкості місцевих бюджетів України у 2019 році та встановлено, що в більшості областей він мав тенденцію до зниження, крім Чернігівської, Харківської, Миколаївської, Кіровоградської, Київської, Вінницької областей та м. Київ. Обґрунтовані переваги й перспективи використання запропонованого підходу в умовах фінансової децентралізації.

Ключові слова: місцеві бюджети; фінансова стійкість; міжбюджетні відносини; фінансова децентралізація; державна політика.

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 7.

В статье проанализирована динамика изменений основных бюджетных показателей на местном уровне и выделены характерные тренды. Предложено научно-методический подход к комплексной оценке финансовой устойчивости местных бюджетов, отличающийся содержательной наполняемостью факторов положительного и отрицательного влияния на уровень развития доходной и расходной составляющих местного бюджета, включая два уровня анализа (оперативный и фундаментальный) и предусматривает построение интегрального показателя в контексте определения мер, необходимых для активизации инструментов государственной политики по привлечению дополнительных источников финансирования в условиях децентрализации. Рассчитан интегральный показатель финансовой устойчивости местных бюджетов Украины в 2019 году и установлено, что в большинстве областей он имел тенденцию к снижению, кроме Черниговской, Харьковской, Николаевской, Кировоградской, Киевской, Винницкой областей и г. Киев. Обоснованные преимущества и перспективы использования предложенного подхода в условиях финансовой децентрализации.

Ключевые слова: местные бюджеты; финансовая устойчивость; межбюджетные отношения; финансовая децентрализация; государственная политика.

Табл.: 1. Рис.: 2. Библ.: 7.

The article analyzes the dynamics of changes in the main budget indicators at the local level and highlights the characteristic trends. The scientific and methodological approach to the complex assessment of the financial stability of local budgets is proposed. necessary to step up public policy instruments to attract additional sources of funding in a context of decentralization. The integral indicator of financial sustainability of local budgets of Ukraine in 2019 was calculated and found that in most regions it tended to decrease except Chernihiv, Kharkiv, Mykolaiv, Kirovograd, Kiev, Vinnytsia and Kyiv. The advantages and prospects of using the proposed approach in terms of financial decentralization are substantiated.

Keywords: local budgets; financial sustainability; intergovernmental relations; financial decentralization; public policy.

Table: 1. Fig.: 2. References: 7.

JEL Classification: H72; H77

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності забезпечення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами з метою виконання завдань сталого соціально-економічного розвитку в сучасних умовах постає надто гостро. Саме потужна дохідна база являє собою основу забезпечення ефективного розвитку будь-якої адміністративно-територіальної одиниці, тому що без наявного достатнього обсягу бюджетних коштів органи місцевого самоврядування не в змозі визначати та розвивати найбільш ефективні та перспективні сфери матеріального та нематеріального виробництва, без чого,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

відповідно, неможливе отримання суспільних благ належної якості та підвищення добробуту населення громад. Збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів і розширення можливостей їх наповнення не створюють гарантій для належного виконання завдань, покладених на органи місцевої влади. В умовах сьогодення головне місце належить системі виконання місцевих бюджетів, яка, крім функцій збирання надходжень і здійснення видатків, повинна забезпечувати високий рівень бюджетного менеджменту, оперативність та прозорість операцій із бюджетними коштами, створювати широкі можливості для отримання оперативної інформації щодо бюджетного процесу, запобігати нецільовому використанню коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики оцінки фінансового стану місцевих бюджетів здійснили такі вітчизняні й закордонні вчені-економісти: В. Андрущенко, Н. Бак, О. Барановський, О. Василик, Г. Возняк, М. Карлін, М. Коваленко, В. Кравченко, М. Лучко, В. Мельник, М. Мироненко, В. Опарін, В. Парето, Ю. Пасічник, А. Пігу, Дж. Стігліц, О. Сунцова, С. Юрій та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей організації бюджетного процесу на місцевому рівні в працях зазначених учених, практично не знайшли відображення питання узагальнення комплексного методичного підходу до оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є оцінка стану фінансової стійкості місцевих бюджетів України в умовах трансформації міжбюджетних відносин.

Виклад основного матеріалу. Встановлено, що формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах реформи децентралізації відбувається досить нелегко. Так, проблемами, які потребують вирішення на загальнодержавному рівні, стають хронічна недостатність фінансових ресурсів місцевих бюджетів, значний ступінь їх залежності від міжбюджетних трансфертів, нестійкість джерел доходів, вплив політичних факторів, динаміка фінансово-економічних показників державного розвитку тощо. Незважаючи на наявність реального прогресу у здійсненні фіскальної децентралізації, формування доходів місцевих бюджетів відбувається на основі моделі субнаціонального фінансування, відповідно до якої трансферти відіграють переважне значення в порівнянні з власними доходами. Отже, фіскальна реформа в такому випадку призводить до зворотного ефекту – зростання залежності місцевих органів влади від центрального рівня, викликане недостатнім обсягом надходжень сформованих від місцевих податків та зборів та, відповідно, переважанню офіційних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів. Для оцінки бюджетного процесу на місцевому рівні проаналізовано показники виконання та структури місцевих бюджетів України (табл. 1).

У результаті проведеного аналізу зазначено, що пошук основних напрямів вдосконалення та раціоналізації механізму організації системи міжбюджетних відносин повинен спиратися на спільну відповідальність органів центральної та місцевої влади за фінансову спроможність та самодостатність розвитку окремих територій. Запропоновано алгоритм проведення моніторингу стану міжбюджетних відносин, який реалізується на основі індикаторів бюджетної асиметрії, збалансованості, самостійності та ефективності. Моніторинг стану міжбюджетних відносин пропонується проводити за такими трьома блоками: 1) попередній моніторинг факторів впливу на процес формування міжбюджетних відносин; 2) моніторинг доходів і видатків місцевих бюджетів; 3) моніторинг міжбюджетних трансфертів.

Таблиця 1

Динаміка виконання та характеристика структури місцевих бюджетів України у 2013–2019 рр.

Показник	Значення показників бюджету по роках							Темп змін, 2019/2018, %
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Доходи (млн грн), у т. ч.:	221019,4	231702,0	294460,2	366143,1	502098,3	562421,8	560531,3	99,6
трансферти з державного бюджету	115848,3	130600,9	173980,0	195395,3	272602,9	298939,7	260302,0	87,0
Видатки (млн грн), у т. ч.:	219845,3	225626,8	280084,0	350515,2	496090,7	570583,7	566255,6	99,2
трансферти до державного бюджету	1609,3	2118,0	3144,0	4171,6	5967,7	7306,3	8725,0	119,4
Кредитування	57,7	52,8	106,9	179,8	251,2	378,8	546,2	144,2
Дефіцит (-) / Профіцит (+)	1116,4	6022,3	14269,3	15448,2	5756,4	-8540,7	-6270,5	73,4
Питома вага доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (з урахуванням одержаних трансфертів з держ. бюджету), %	49,9	50,8	45,1	46,7	49,3	47,5	43,5	91,6
Питома вага видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету (з урахуванням переданих трансфертів), %	43,1	42,7	40,7	41,4	46,3	45,2	41,3	91,4
Питома вага дотацій місцевим бюджетам у загальному обсязі офіційних трансфертів, %	52,8	49,3	4,2	3,5	8,1	9,2	9,9	107,6
Питома вага субвенцій місцевим бюджетам у загальному обсязі офіційних трансфертів, %	47,2	50,7	95,8	96,5	91,9	90,8	90,1	99,2

Джерело: розраховано автором на основі офіційних даних Державної казначейської служби України.

У представленій динаміці змін бюджетних показників визначено декілька трендів, які насамперед пов'язані з реалізацією процесів фінансової децентралізації. По-перше, темпи приросту доходів місцевих бюджетів до 2018 року (221 019,4 у 2013 р. та 562 421,8 у 2018 р.) є початковим результатом у процесі реалізації сучасного етапу реформ у сфері зміцнення фінансової самостійності місцевої влади. По-друге, пропорційність темпів змін частки дохідної та видаткової складових місцевих бюджетів. У свою чергу, варто зазначити, що досить прискорене збільшення видаткового навантаження, не повною мірою було компенсоване відповідним зростанням доходів місцевих бюджетів, що є головною причиною суттєвих за своїм масштабом і неоднозначних за інтенсивністю свого прояву коливань динаміки змін розмірів трансфертних надходжень на місця. Іншими суперечливими результатами динамічного зростання видатків на місцевому рівні є дефіцит місцевих бюджетів у 2018 р – 8540,7 млн грн, 6270,5 млн грн – у 2019 р. Починаючи з 2014 року фіскальна роль визначених дотацій місцевим бю-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

джетам почала суттєво знижуватись. Частка субвенцій у структурі виділених трансфертів збільшилася практично вдвічі (47,2 % у 2013 р. та 90,1 % у 2019 р.), що є результатом суттєвого зменшення фіскальної ролі виділених дотацій та, як результат, зниженням рівня впливу органів місцевої влади на визначення перспективних напрямів соціально-економічного розвитку відповідних територій.

Важливими складовими у сфері формування бюджету відповідних адміністративно-територіальних одиниць на рівні держави є доходи (які визначають спроможність органів місцевої влади реалізувати цілі й завдання розвитку регіонів через визначення достатності й повноти необхідного розміру фінансово-ресурсного забезпечення) та видатки (які визначають обсяги коштів, необхідних для якісного і належного виконання власних і делегованих державою на місця функцій й повноважень) бюджетів. Аналізуючи динаміку і структуру трансфертів із Державного бюджету України було ідентифіковано тісну залежність органів місцевої влади в регіонах України і місті Києві при фінансуванні публічних послуг, насамперед, у сферах соціального забезпечення і захисту населення, охорони здоров'я, освіти тощо, від своєчасності й повноти виконання покладених зобов'язань держави щодо виділення необхідних коштів.

Структура власних доходів місцевих бюджетів характеризується наявністю значної частки податкових надходжень (від 83,37 % у 2013 р. до 85,14 % у 2017 р.), які на сьогодні (навіть враховуючи реальне розширення рівня фінансової самостійності і автономії діючої місцевої влади у фіскальній сфері, яка передбачає збільшення можливостей у сфері залучення диверсифікованих неподаткових надходжень) варто відзначити як базис для розвитку бюджетного потенціалу України та її регіонів. У свою чергу, у складі податкових надходжень місцевих бюджетів і бюджету м. Києва значна частка припадає саме на податок і збір на доходи фізичних осіб (однак частка надходжень від такого джерела у власних доходах має тенденцію до скорочення у ході активізації процесу фінансової децентралізації: 63,37-64,92 % у 2012–2014 рр. до 42,44 % у 2017 р.). Отже, зменшення частки ПДФО в загальній структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів було насамперед пов'язано зі збільшенням абсолютних обсягів доходів від сплати відповідних місцевих податків і зборів, а саме податок на майно (питома вага такого джерела з моменту передачі його до компетенції місцевих бюджетів змінювався від 6,97-6,96 % у 2015 р. та 2017 р. до 9,59 % у 2016 р.) і єдиний податок (частка такого джерела мала більш стійку динаміку, оскільки частка податку на майно змінювалась частіше – від 4,54 % у 2015 р. до 5,45-5,19 % у 2016–2017 рр.). Своєю чергою, досить позитивну спрямованість у напрямку зростання у період 2015–2016 рр. мала також частка податку на прибуток підприємств (а саме від 0,41-0,26 % у 2012–2014 рр. до 8,95-10,01 % у 2015–2016 рр.), яке змінилось на незначне скорочення у 2017 р. (до 7,85 %). Привертає увагу також стрімке (практично в три рази в абсолютному вимірі – з 4 599 416,0 тис. грн у 2016 р. до 14 399 614,3 тис. грн у 2017 р. і більше ніж вдвічі – з 8,03 % у 2016 р. до 18,06 % у 2017 році) зростання змін у доходах місцевих бюджетів податкових доходів від інших податків і зборів, виправдовуючи цим самим насамперед розвиток фіскальної політики на місцях у контексті реалізації додаткових повноважень і компетенцій, які були передані місцевій владі, реалізуючи реформу державних фінансів і фінансової децентралізації.

Інші податкові джерела наповнення місцевих бюджетів менш помітно представлялись у складі власних доходів таких бюджетів (а саме: рентні платежі – плата за спеціальне використання води, відповідних лісових ресурсів, за користування надрами; екологічний податок; акцизні податки) або ж (як результат змін у підході до розподілу податкових надходжень між рівнями фінансової системи) частка таких джерел значно зменшувалась (наприклад, податок на власність).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Суттєву корисність для місцевих бюджетів у контексті реалізації реформ системи міжбюджетних відносин має також динаміка збільшення обсягів податкових надходжень вже на початку реалізації відповідних заходів із фінансової децентралізації у 2016–2017 рр.: зокрема, за податком на доходи фізичних осіб фактичні зміни загалом за місцевими бюджетами становили 43,79-40,12 % (тоді як за планом – 49,58-44,82 %); у розрізі єдиного податку – 56,42-36,24 % (59,55-45,60 %); податку на майно – 90,28-70,96 % (105,80-68,75 %); податку на прибуток підприємств – 53,08-9,15 % (32,22-36,72 %). Тоді як для податкових надходжень із тих джерел, які не мали високого рівня релевантності для місцевого бюджету, відбувалось зростання абсолютних розмірів доходу, яке, у свою чергу, мало низхідну орієнтованість: тобто акцизним податком – 51,32-13,14 % (60,23-20,34 %); для плати за землю – 57,26-13,12 % (60,03-21,36 %). Варто також зауважити наявність для значної більшості надходжень із відповідних податкових джерел формування місцевих бюджетів досить значних відхилень визначених фактичних обсягів доходу від визначених планових показників, що, насамперед, є ознакою або навмисного завищення таких планових показників (з метою штучного покращення фінансового стану відповідного регіону), або ж сигналом для удосконалення нормативного й методичного забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні й підвищення рівня кваліфікації задіяних у такому процесі працівників.

Відповідні зміни видаткової частини місцевих бюджетів у 2012-2017 рр. характеризувались спрямуванням, відповідним чином ідентичних трендів динаміки зростання обсягів податкових надходжень, які насамперед зумовлювались, по-перше, зміцненням фінансової самостійності й автономії; по-друге, розширенням сфер владної компетенції і збільшенням рівня адміністративної відповідальності органів влади на місцях. Досить значущий характер для розвитку місцевих бюджетів становить трансформація структури видатків, яка стала досить помітним наслідком проведених реформ у системі трансформації міжбюджетних відносин. Позитивними результатами змін структури видатків варто вважати суттєве (з 3,46 % у 2012 р. до 2,30 % у 2017 р.) зменшення питомої ваги витрат на виконання визначених загальнодержавних функцій, що впливає на збереження рівня результативності функціонування всього апарату державного управління та самоврядування на місцевому рівні. Також до позитивних результатів відноситься зростання (хоча, неприпустимим є недостатність і зменшення питомої ваги в бюджетних витратах, враховуючи наявні тенденції погіршення стану навколишнього середовища в Україні) питомої ваги видатків на охорону довкілля – з 0,74 % у 2012 р. до 1,04 % у 2017 р. Практично незмінно залишалась питома вага за статтями витрат на найважливіші публічні послуги (наприклад: охорона здоров'я, соціальний захист, освіта), компетенсуючи їх державними субвенціями. Також порівняно стабільними залишаються показники частки в місцевих бюджетах витрати на економічну діяльність, духовний і фізичний розвиток, підтримку громадської безпеки та правопорядку.

Таким чином, хоча визначені тенденції трансформації дохідної і видаткової складових усіх місцевих бюджетів України визначаються однаковою спрямованістю, що зумовленою передусім динамікою розвитку фінансової децентралізації в умовах глобальних трансформацій і стабілізації національної економіки, сила впливу представлених змін характеризуються різним рівнем інтенсивності, що підтверджується результатами оцінки виконання встановлених планів за обсягами надходжень до загального фонду й за видатками місцевих бюджетів у 2013–2017 рр. Отже, розміри фактичних надходжень до загального фонду починаючи з 2014 р. у значній кількості, а з 2015 р. – абсолютно в усіх регіонах України значно перевищували визначений планами рівень (загалом за регіональними бюджетами – на 13,60; 10,73; 5,55 %), у той час коли планові показники за

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

визначеними видатками протягом 2013-2017 р. у всіх регіонах не виконувались (відхилення коливалося від 10,25 % у 2013 р. до 5,46 % у 2017 р. На нашу думку, відмінність в інтенсивності такого прояву тенденцій змін структури доходів місцевих бюджетів варто пояснити через важливість і складність адаптації механізмів організації бюджетного процесу до умов фінансової децентралізації, враховуючи, очевидно, досить випереджувальний характер динаміки зростання доходів місцевого бюджету над визначеними параметрами видатків. Тому збільшення надходжень у даному ракурсі за формою доцільно вважати аналогічним до інструментів механізму значного розширення фіскального простору, який повинен виступати резервом-компенсатором відповідних непередбачуваних коливань визначеного рівня бюджетних витрат, а саме підвищення ризиків у сфері збільшення діапазону відповідних коливань, що пояснюється значним зростанням обсягів видатків у їх абсолютному вимірі).

Однак, безумовно, простого зіставлення відповідних показників щодо виконання планів за сумою надходження до загального фонду й за видатками місцевих бюджетів є недостатнім для визначення як результативності бюджетного процесу на місцевому рівні, так і для порівняльної характеристики сили впливу фінансової децентралізації на такі процеси. Складність проблем і різноманітність визначених завдань, які повинні виконувати органи місцевої влади в процесі фінансової децентралізації, визначили необхідність формування комплексного методичного підходу до проведення оцінювання стану фінансової стійкості місцевих бюджетів, шляхом розрахунку інтегрального показника як відповідного результату співвідношення узагальнюючих оцінок оперативного і фундаментального аналізу рівня розвитку видаткової та дохідної складових місцевих бюджетів України (рис. 1).

Відбираючи параметри для розрахунку загальних оцінок рівня фінансової стійкості місцевих бюджетів пропонуємо використовувати взяті в абсолютному й подушовому (зумовлюється необхідністю урахування визначеного нами зв'язку фінансового стану з детермінантами розвитку відповідних територій) вимірі значення різних показників, вплив яких на фінансову стійкість в умовах фінансової децентралізації доведений автором:

- за дохідною частиною – визначені планові надходження до загального фонду місцевого бюджету – x_{1r} ; розраховані фактичні надходження до загального фонду місцевого бюджету – x_{2r} ; обсяг податкових надходжень за різними джерелами (податок на доходи фізичних осіб – x_{3r} , податок на прибуток підприємств – x_{4r} , плата за землю – x_{5r} , податок на нерухоме майно – x_{6r} , акцизний податок – x_{7r} , єдиний податок – x_{8r}); неподаткові джерела – x_{9r} ; надходження загальних трансфертів – x_{10r} ; трансферти за базовою дотацією – x_{11r} ; трансферти за соціальними субвенціями – x_{12r} ; трансферти за освітньою субвенцією – x_{13r} ; трансферти за медичною субвенцією – x_{14r} ; трансферти за іншими субвенціями – x_{15r} .

- за структурою видатків – загальний розмір видатків місцевого бюджету – z_{1r} ; загальний розмір фактичних видатків місцевого бюджету – z_{2r} ; видатки на державне управління – z_{3r} ; видатки на освіту – z_{4r} ; видатки на охорону здоров'я – z_{5r} ; видатки на культуру та мистецтво – z_{6r} ; видатки на фізкультуру і спорт – z_{7r} ; видатки на житлово-комунальне господарство – z_{8r} .

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

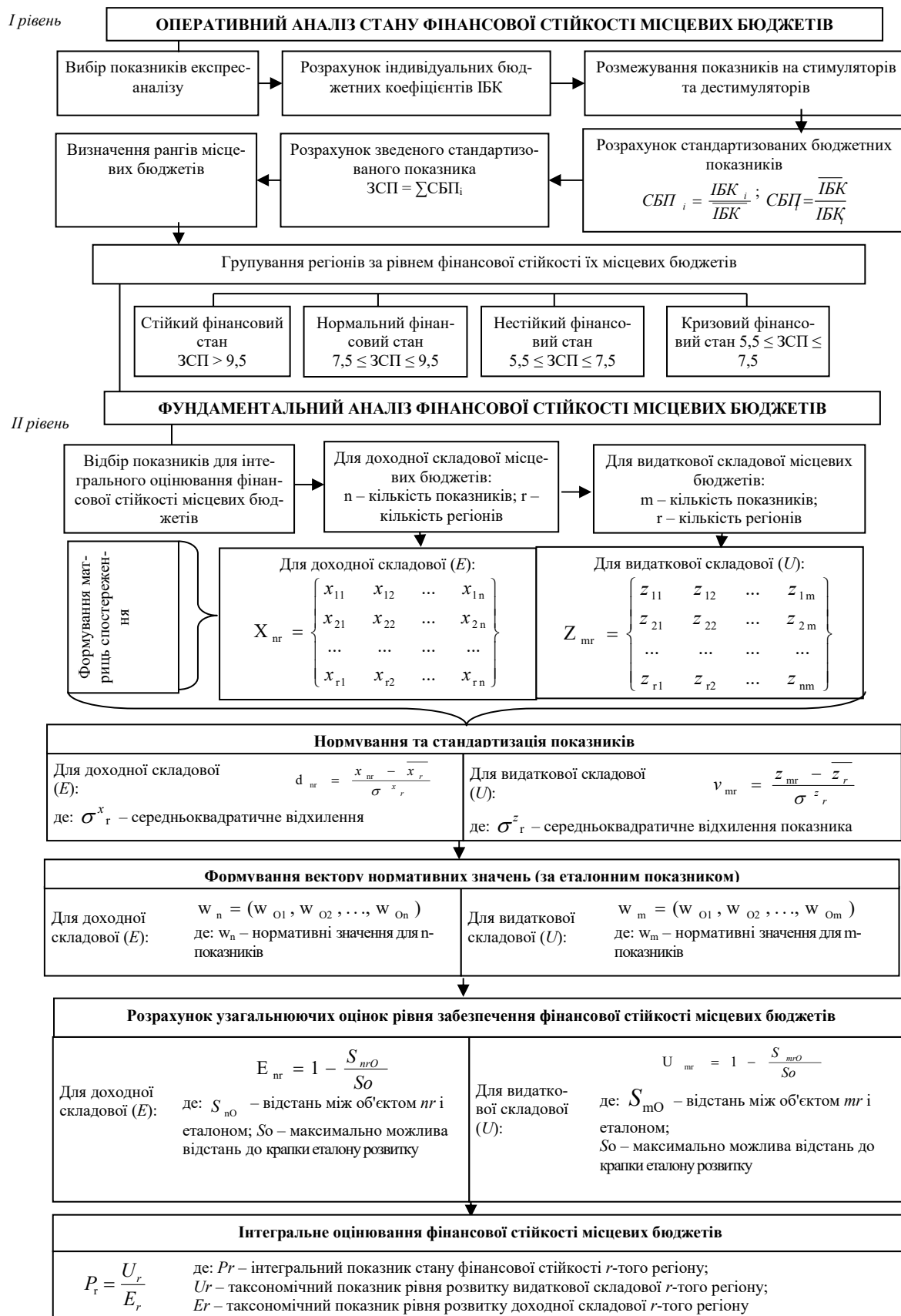

Рис. 1. Структурно-ієрархічна інтерпретація методичного підходу до комплексної оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Результати проведених розрахунків інтегральної оцінки змін, які відбулись у фінансовому стані місцевих бюджетів України, представлено на рис. 2.

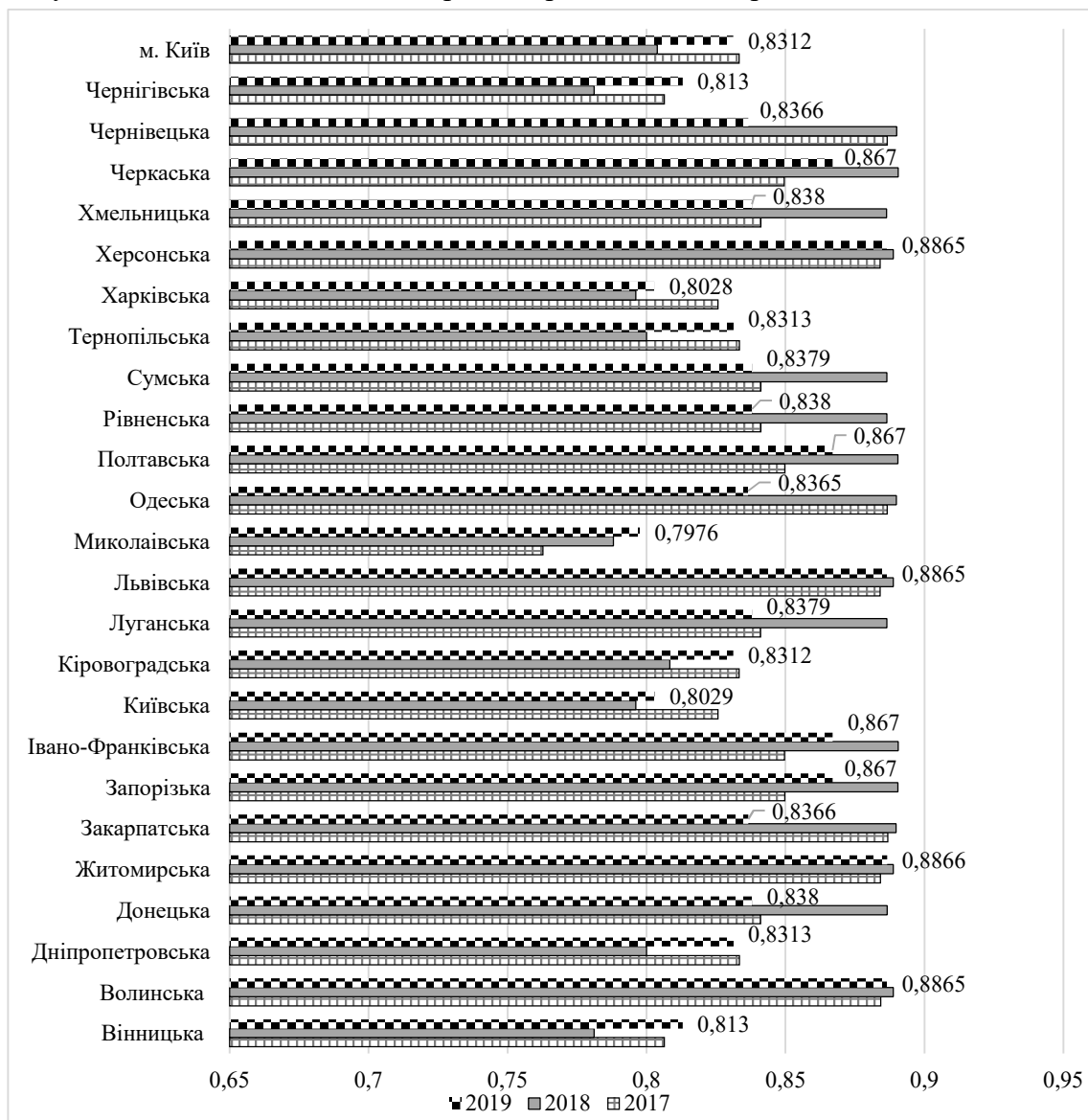

Рис. 2. Результати розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості місцевих бюджетів в Україні

Джерело: розраховано автором.

Значення інтегрального показника фінансової стійкості місцевих бюджетів у 2019 році мало тенденцію до зниження, крім Чернігівської, Харківської, Миколаївської, Кіровоградської, Київської, Вінницької областей та м. Київ. Якісна інтерпретація значень інтегрального показника, отриманого із використанням запропонованої автором методики аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів, дозволяє виявляти вплив факторів на її зміни й оцінити фінансовий стан місцевих бюджетів на майбутнє. Проте зростання інтегрального показника для таких регіонів було насамперед пов'язано з певним уповільненням темпів збільшення видатків порівняно з аналогічним показником за дохідною частиною місцевого бюджету. Сталість прояву такої тенденції не лише може являти собою адаптаційну природу виникнення внутрішньобюджетних диспропорцій, а й дає підстави припускати можливість часткового збереження в бюджетному процесі консервативної орієнтації на відповідну екстраполяцію бюджетних показників.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Для оцінювання фінансової стійкості місцевих бюджетів України запропоновано методичний підхід, який передбачає проведення оперативного та фундаментального аналізу з метою розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості. Впровадження такого підходу дозволяє сформулювати інформацію, необхідну для прогнозування бюджетів та обґрунтування заходів щодо забезпечення їх стійкості з урахуванням можливих ризиків. За результатами проведеного аналізу, констатовано, що в Україні низький рівень фінансової стійкості місцевих бюджетів, який має тенденцію до зниження, тому актуальним та важливим є створення необхідних умов та розробка ефективних механізмів управління бюджетним процесом на місцевому рівні.

Список використаних джерел

1. Возняк Г. Фінансова децентралізація та стале ендегенне зростання регіонів: формалізація напрямів впливу. *Світ фінансів*. 2019. № 2(59). С. 49–59.
2. Фінанси регіону: навч. посіб. / М. А. Коваленко та ін. Херсон: Олді-плюс, 2011. 312 с.
3. Мироненко М. Ю., Гайдей О. В. Джерела формування фінансових ресурсів регіону. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 4(89). С. 52–58.
4. Об'єднання громад. Децентралізація влади. URL: <http://decentralization.gov.ua/region>.
5. Фінансова децентралізація: експерти розповіли про результати. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10670>.
6. Лучко М. Децентралізація: окремі питання методики аналізу ефективності управління коштами місцевих бюджетів. *Галицький економічний вісник*. 2018. № 2(55). С. 121–128.
7. Юрій С. М. Теоретичні питання інформаційної модернізації казначейського обслуговування бюджетів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 196–204.

References

1. Vozniak, H. (2019), «Finansova detsentralizatsiia ta stale endohenne zrostannia rehioniv: formalizatsiia napriamiv vplyvu» [Financial decentralization and steel endogenous growth: formalization of direct energy]. *Svit finansiv – The world of finance*, 2 (59), 49–59 [in Ukrainian].
2. Kovalenkot, M. A., Matsiievych, T. O., Polevyk H. M., Radvanska N. V. (2011). *Finansy rehionu [Finance of the region]*. Kherson: Oldi-plus [in Ukrainian].
3. Myronenko, M. Ju., Haidei, O. V. (2018). Dzherela formuvannia finansovykh resursiv rehionu [Sources of formation of financial resources of the region]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 4 (89), 52–58 [in Ukrainian].
4. *Obiednannia hromad. Detsentralizatsiia vlady [Uniting communities. Decentralization of power]*. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/region>.
5. *Finansova detsentralizatsiia: eksperty rozpovily pro rezultaty [Financial decentralization: Experts talk about results]*. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/news/10670>.
6. Luchko, M. (2018). Detsentralizatsiia: okremi pytannia metodyky analizu efektyvnosti upravlinnia koshtamy mistsevykh biudzhetiv [Decentralization: Selected Issues of Methodology for Analyzing the Effectiveness of Local Budget Management]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 2(55), 121–128 [in Ukrainian].
7. Yurii, S. M. (2019). Teoretychni pytannia informatsiinoi modernizatsii kaznacheiskoho obsluhovuvannia biudzhetiv [Theoretical Issues of Information Modernization of Treasury Budget Service]. *Visnyk Chernivets'koho torhovelnno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Visnyk of Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences*, 1, 196–204 [in Ukrainian].

Савастєєва Оксана Николаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна).

Савастєєва Оксана Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова (ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина).

Savastieieva Oksana – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Odessa I. I. Mechnikov National University (2 Dvoryanska Str., 65082 Odessa, Ukraine).

E-mail: savast@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7356-8890>

УДК 336.717

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-412-425

*Майя Федішин, Артур Жаворонок, Алла Абрамова***ОСНОВНИ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ: КРЕДИТНИЙ
ТА ДЕПОЗИТНИЙ АКЦЕНТ***Майя Федішин, Артур Жаворонок, Алла Абрамова***ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ: КРЕДИТНЫЙ
И ДЕПОЗИТНЫЙ АКЦЕНТ***Maiia Fedyshyn, Artur Zhavoronok, Alla Abramova***MAIN TRENDS OF BANKING SERVICES MARKET: CREDIT
AND DEPOSIT ACCENT**

У статті проведено аналіз сучасного стану банківської системи України, визначено особливості її функціонування. Визначено, що останніми роками в умовах структурного реформування економіки на ринку банківських послуг намітилися такі тенденції, як швидкий розвиток інформаційних, зокрема й банківських, технологій, що дозволяють банкам розширювати асортимент надаваних ними послуг і продуктів; перебудова фінансового та банківського секторів, яка характеризується появою нових сегментів; підвищення фінансової грамотності клієнтів. Розглянуто комплекс заходів, спрямований на підтримку стійкого стану вітчизняних фінансово-кредитних установ, своєчасну нейтралізацію і запобігання розвитку дестабілізуючих тенденцій: надання допомоги підприємствам у напрямі пошуку можливостей щодо отримання кредитів для формування та модернізації основних фондів; надання державою своїй фінансовій і податковій політиці більш ліберального характеру щодо малорентабельних та збиткових підприємств; розширення сфери застосування кредиту для забезпечення підприємств основними і оборотними активами; створення активно функціонуючої системи державної підтримки інвестиційної діяльності.

Ключові слова: банк, прибутковість, кредитування, депозити, капітал, банківська система.

Рис.: 11. Табл.: 4. Бібл.: 17.

В статье проведен анализ современного состояния банковской системы Украины, определены особенности ее функционирования. Определено, что в последние годы в условиях структурного реформирования экономики на рынке банковских услуг наметились такие тенденции, как быстрое развитие информационных, в том числе и банковских, технологий, позволяющих банкам расширять ассортимент предоставляемых ими услуг и продуктов; рестройка финансового и банковского секторов, которая характеризуется появлением новых сегментов; повышение финансовой грамотности клиентов. Рассмотрен комплекс мероприятий, направленный на поддержку устойчивого состояния отечественных финансово-кредитных учреждений, своевременную нейтрализацию и предотвращение развития дестабилизирующих тенденций: оказание помощи предприятиям в направлении поиска возможностей по получению кредитов для формирования и модернизации основных фондов; предоставление государством своей финансовой и налоговой политике более либерального характера по малорентабельных и убыточных предприятий; расширение сферы применения кредита для обеспечения предприятий основными и оборотными активами; создание активно функционирующей системы государственной поддержки инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: банк, доходность, кредитование, депозиты, капитал, банковская система.

Рис.: 11. Табл.: 4. Библ.: 17.

The article analyzes the current state of the banking system of Ukraine, defines the peculiarities of its functioning. It is determined that in recent years, in the conditions of structural reformation of the economy in the banking services market, there have been such tendencies as: rapid development of information, including banking, technologies that allow banks to expand the range of services and products they provide; restructuring of the financial and banking sectors, characterized by the emergence of new segments; increase of financial literacy of clients. The complex of measures aimed at maintaining the stable state of domestic financial and credit institutions, timely neutralization and preventing the development of destabilizing tendencies is considered: providing assistance to enterprises in the search for opportunities to obtain loans for the formation and modernization of fixed assets; giving the state its financial and tax policies more liberal in relation to low-profit and loss-making enterprises; expanding the scope of credit to provide businesses with fixed and current assets; creation of an actively functioning system of state support of investment activity.

Keywords: bank, profitability, lending, deposits, capital, banking system.

Fig.: 11. Table: 4. References: 17.

JEL Classification: G51, G21

Постановка проблеми. Прикро констатувати, що банківська система України за період незалежності не стала єдиним, монолітним організмом. Банківський сектор економічної сфери тривалий час залишався без належного регулювання і ефективного нагляду, що неминуче призвело до фінансування пов'язаних бізнесів, зниження стійкості та стабільного функціонування, а також впливу фінансових ризиків та їх негативних наслідків у діяльності банківських установ.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам основних тенденцій ринку банківських послуг багато уваги приділяється в наукових працях таких учених: К. Андрющенко [4], Г. Азаренкової [5], О. Барановського [6], М. Дубини [1], В. Коваленко [9], І. Косач [8], М. Кужелева [10], Р. Лаврова [11], В. Маргасової [12], Б. Самородова [3], С. Шкарлета [15], В. Вовк [16], М. Зверякова [17] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Процес оздоровлення банківської системи України був неминучим і в останній період дуже затягнувся. Але зрушення останнього періоду свідчать, що позитивні зміни в банківському секторі відбуваються. Показання фінансової стабільності в Україні та відновлення банківського сектору неможливі без збереження довіри населення до банківської системи, наявності нормальних правил фінансового ринку, передбачуваності та адекватності дій центрального банку.

Вирішення зазначених завдань потребує використання більш дієвого інструментарію на ринку банківських послуг, а отже, і проведення досліджень у цьому напрямі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вдосконалення теоретичних, методологічних та практичних засад організації ринку банківських послуг в умовах структурного реформування економіки України.

Виклад основного матеріалу. В умовах реалізації стратегії структурного реформування економіки стан банківської галузі має характеризуватися достатністю, збалансованістю, оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів, підтриманні на достатньому рівні ліквідності та платоспроможності, забезпечення зростання прибутковості шляхом мінімізації ризиків, здатністю витримувати непередбачені втрати та зберігати стан ефективного функціонування. За таких умов створюються можливості в комерційних банків ефективно працювати, досягати окреслених цілей, протидіяти різноманітним ризикам у процесі діяльності на ринку фінансових послуг.

Невід'ємною складовою структурних змін є забезпечення фінансово стійкого стану банківської системи, її спроможності функціонувати й розвиватися відповідно до загальноекономічного та соціально-політичного становища держави та здійснюваних державою структурних реформ. Забезпечення стійкості банківської системи, що характеризується підвищенням рівня прибутковості банківського сектору економіки, збільшенням обсягів реалізації та асортименту банківських продуктів в умовах в умовах структурних змін є необхідним завданням регулятивних органів. Для визначення сучасного стану банківського сектору розглянемо та проаналізуємо основні показники банківської інфраструктури та банківської діяльності (рис. 1).

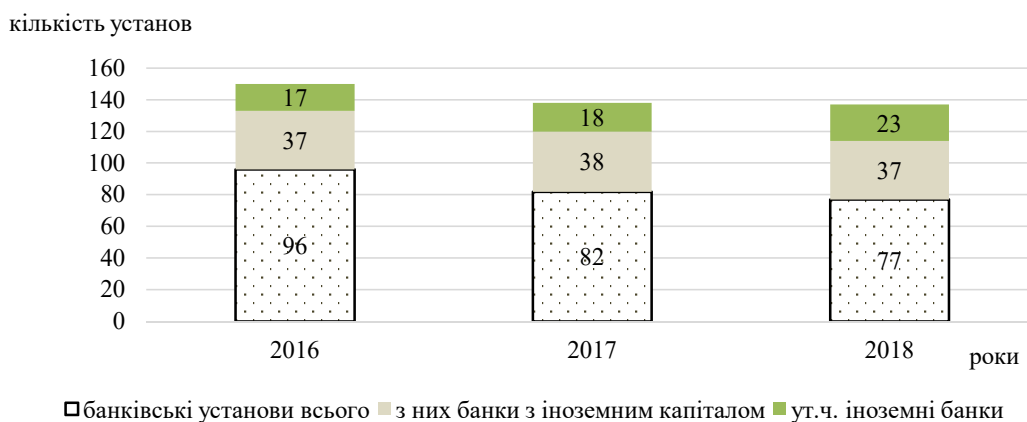

Рис. 1. Динаміка кількості банківських установ

Джерело: [3].

На сьогодні банківську діяльність здійснюють 77 установ станом на 31.12.2018 р., з яких 37 установ – з іноземним капіталом, з них – 23 установи з 100 % іноземним капіталом).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Важливими показниками, що визначають стан розвитку банківського ринку, є відносні показники, обчислені як відношення активів до ВВП, позик та ВВП, депозитів та ВВП, за допомогою яких можна оцінити вплив банківського ринку на економічний розвиток (рис. 2). Для їх розрахунку були взяті основні показники діяльності банків України на вебсайті Національного банку України.

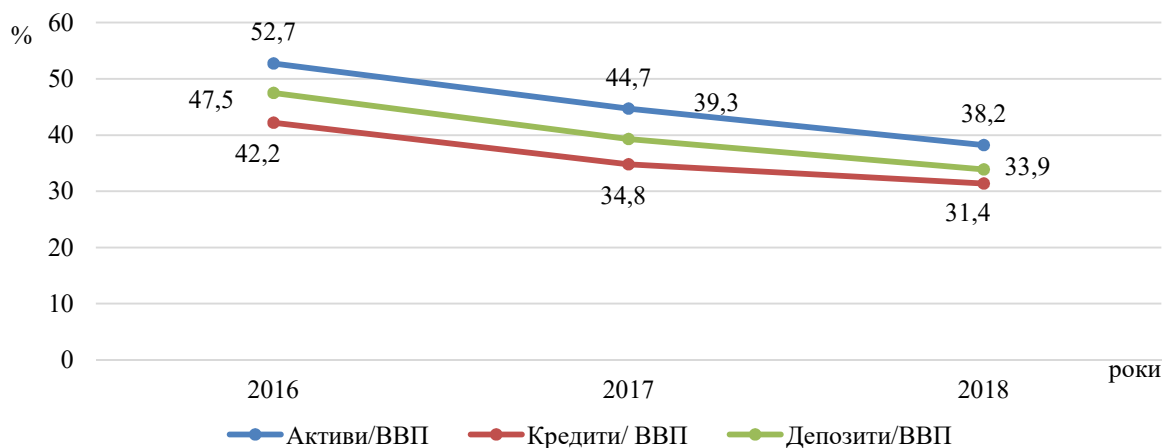

Рис. 2. Відносні показники стану банківського сектору

Джерело: [3].

З рис. 2 видно, що розмір активів банківського сектору у 2016 році становить 52,2 % валового внутрішнього продукту, у 2017 році – 44,7 %, у 2018 році – 38,2 %, тобто він демонструє тенденцію до зниження на 14,5 % нижче 2016 року.

Ця тенденція свідчить про ослаблення активних операцій банківськими установами. Показник ефективності банківського кредитування показує тенденцію до зменшення: у 2016 році кредити становлять 47,5 % ВВП, у 2017 році – 39,5 %, у 2018 році – 33,9 %, тобто на 10,8 % за період дослідження.

Враховуючи погіршення якості кредитного портфеля, вітчизняні банки змушені були збільшувати резерви для активних операцій, насамперед кредитних, що зменшило їхній прибуток.

З метою виявлення загальних фінансово-економічних тенденцій та факторів зміни якості банківських активів у контексті динаміки кредитного ризику ми проведемо ретроспективний аналіз розвитку кредитної діяльності українських банків з погляду кредитування клієнтів, оскільки основна частина простроченої заборгованості припадає на заборгованість суб'єктів господарювання, через великі обсяги їх кредитування. Розрахуємо абсолютні показники діяльності банківських установ та згрупуємо їх у в табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України, млрд грн

Показник	Рік			Відхилення (+,-) звітного періоду до	
	2016	2017	2018	2016 року	2017 року
Загальні активи	1737,3	1848,3	1910,6	+173,3	+62,3
Чисті активи	1256,3	1336,4	1359,7	+103,4	+23,3
Пасиви, всього	1256,3	1336,4	1359,7	+103,4	+23,3
Власний капітал	123,8	163,6	154,9	+31,1	-8,7
Доходи	190,7	178,1	204,5	+13,8	+26,4
Витрати	350,1	204,6	182,2	-167,9	-22,4
Регулятивний капітал	109,7	115,8	126,1	+16,4	+10,4
Адекватність регулятивного капіталу, %	12,69	16,1	16,18	3,49	+0,08

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Пасиви банківського сектору демонструють позитивну тенденцію: зростання за період становило 103,4 млрд грн, що є позитивною тенденцією.

Власний капітал у 2018 році зменшився на 8,7 млрд грн порівняно з 2017 роком, однак регулятивний капітал зріс на 16,4 млрд грн за 2016-2018 роки та на 10,4 млрд грн за 2018 рік, зокрема [3].

Значення адекватності регулятивного капіталу перевищує нормативне значення за досліджуваній період та демонструє позитивну тенденцію.

Дослідимо обсяги активних та пасивних операцій банківського сектору.

Структура активів банків України більш наглядно представлена на рис. 3.

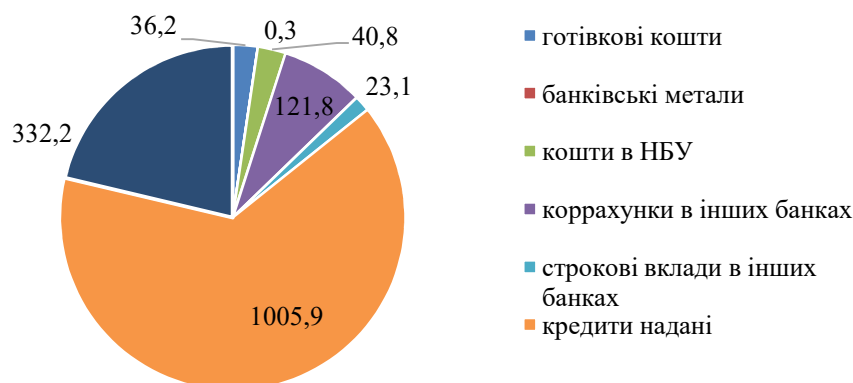

Рис. 3. Структура активів банків України у 2016 році

У структурі активних операцій банків найбільша частка припадає на кредитні операції – 80 %, або 1005,9 млрд грн, операції з цінними паперами становлять 26 % (332,2 млрд грн). На строкові вклади в інших банках припадає 23,1 млрд грн, на кореспондентські рахунки в інших банках у 2016 році припадає 121,8 млрд грн; у Національному банку України за підсумками 2016 року сконцентровано 40,8 млрд грн, готівки у банків знаходиться на суму 36,2 млрд грн [3].

Розглянемо структуру активів комерційних банків у 2017 році (рис. 4). У структурі активних операцій банків найбільша частка припадає на кредитні операції – 77,7 %, або 1036,7 млрд грн, операції з цінними паперами становлять 31,9 % (425,8 млрд грн). Як бачимо, у 2017 році зросла частка операцій із цінними паперами.

Рис. 4. Структура активів банків України у 2017 році

З рис. 4 видно, що на строкові вклади в інших банках у 2017 році припадає 28,3 млрд грн, на кореспондентські рахунки в інших банках – 96,2 млрд грн; у Національному банку України за підсумками 2017 року сконцентровано 37,3 млрд грн, готівки в банків знаходиться на суму 44 млрд грн.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Розглянемо структуру активів комерційних банків у 2018 році (рис. 5).

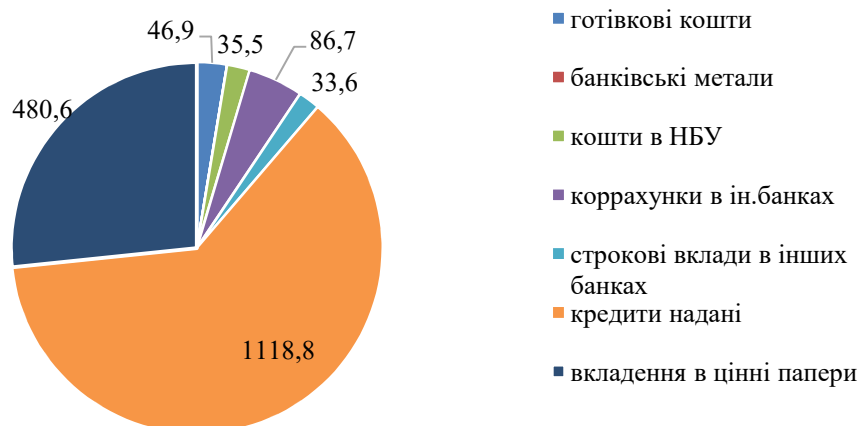

Рис. 5. Структура активів банків України у 2018 році

У структурі активних операцій банків у 2018 році частка, що припадає на кредитні операції, становить 82,2 %, або 1118,8 млрд грн, операції з цінними паперами – 35,3 % (480,6 млрд грн). На строкові вклади в інших банках у 2018 році припадає 33,6 млрд грн, на кореспондентські рахунки в інших банках – 86,7 млрд грн; у Національному банку України за підсумками 2018 року сконцентровано 35,5 млрд грн, що на 2,2 млрд грн менше порівняно з 2017 роком, а готівка в комерційних банків у 2018 році становить 46,9 млрд грн, що на 2,9 млрд грн більше порівняно із 2017 роком.

Отже, у 2018 році спостерігаємо зростання кредитних та інвестиційних операцій банківських установ. У структурі активних операцій кредитним відводиться найвагоміша роль. Згрупуємо показники кредитної діяльності в табл. 2.

Таблиця 2

Основні показники кредитної діяльності банків України, млрд грн

Показник	Рік			Відхилення (+,-) звітного періоду до	
	2016	2017	2018	2016 року	2017 року
Активи	1256,2	1333,8	1359,7	+103,5	+25,9
Кредити	1005,9	1036,7	1118,8	+112,9	+82,1
з них кредити, що надані суб'єктам господарювання	847	864,4	919	+72	+54,6
кредити, надані фізичним особам	157,3	170,7	196,8	+39,5	+26,1
Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	307,8	594	610	+302,2	+16
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	30,6	57,3	54,54	+23,94	-2,76
Резерви за активними операціями	484,3	511	556,4	+72,1	+45,4

Джерело: [3].

Дані табл. 2 свідчать, що загальний обсяг виданих банківськими установами кредитів збільшився у 2018 році до 1118,8 млрд грн, що на 112,9 млрд грн більше порівняно з 2016 роком.

Кредитний портфель банків сформований за рахунок кредитів суб'єктам господарювання, що становлять 82,1 % кредитного портфеля у 2018 році, що на 2,1 % менше, ніж обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання у 2016 році (рис. 6).

З рис. 6, бачимо, що кредитний портфель банківського сектору має тенденцію до зростання: у 2016 році його обсяг становив 1005,9 млрд грн, у 2017 році – 1036,7 млрд грн, у 2018 році – 1118,8 млрд грн.

Рис. 6. Динаміка обсягів кредитних операцій наданих клієнтам

У структурі кредитного портфеля спостерігаємо позитивну динаміку щодо наданих кредитів суб'єктам господарювання, а також фізичним особам. Зокрема, у 2016 році суб'єктам господарювання надано кредитів на суму 847 млрд грн, у 2017 році – 864,4 млрд грн, що на 17,4 млрд грн більше порівняно з 2016 роком, у 2018 році кредитів, наданих банками України на 54,6 млрд грн більше, ніж у 2017 році, а обсяг становив 919 млрд грн [3].

Кредитний портфель фізичних осіб у 2016 році становив 157,3 млрд грн, у 2017 році – 170,7 млрд грн, що на 9 % більше порівняно з 2016 роком, а у 2018 році кредитів, наданих банками для фізичних осіб виявилось на суму 196,8 млрд грн.

Щодо обсягів кредитів, наданих суб'єктам господарювання, спостерігається позитивна динаміка збільшення обсягу на 72 млрд грн за досліджуваний період. Кредитів, наданих фізичним особам, на 39,5 млрд грн більше у 2018 році порівняно з 2016 роком.

За період 2016–2018 рр. у резерві спостерігалась негативна тенденція до відшкодування можливих втрат від активних банківських операцій, що було наслідком збільшення обсягу проблемних активів у портфелях банків, що свідчить про значне погіршення стану портфеля активів банку з погляду ризику.

Збільшення резервів для відшкодування потенційних збитків від активних банківських операцій пов'язане з погіршенням якості активів банків і є наслідком зростання рівня кредитних ризиків для банківського сектору.

Обсяг проблемних позик у кредитному портфелі банків є головним показником його якості, але тут проблема виникає при його адекватній кількісній оцінці.

За даними Національного банку України, станом на 01.01.2017 частка безнадійної заборгованості в кредитному портфелі досягла 30,6 %, у 2017 році зросла до 57,3 %, що пов'язано зі значною кількістю неплатоспроможних банків та їх поганою заборгованістю, у 2018 році частка кредитної заборгованості незначно зменшилась, зокрема, на 2,76 % – до 54,54 % [3].

Зростання безнадійної заборгованості за аналізований період свідчить про можливі значні втрати в майбутньому та актуалізує необхідність пошуку ефективних методів мінімізації кредитних ризиків для банківського сектору.

З метою визначення впливу банківського кредитування на діяльність суб'єктів економіки, важливо проаналізувати процентні ставки за кредитами комерційних банків за 2016–2018 роки (рис. 7, табл. 3).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

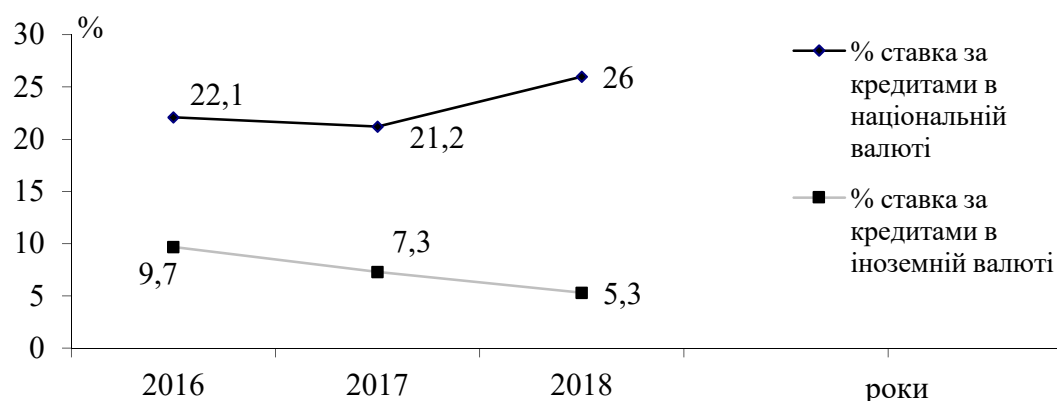

Рис. 7. Динаміка відсоткової ставки по кредитах комерційних банків

Отже, дані рис. 7 свідчать про те, що найвищою є відсоткова ставка по кредитах у національній валюті протягом усього досліджуваного періоду, яка у 2018 році набула свого максимального значення – 26 %, у 2017 році значення ставки становило 21,2 %, а у 2016 році – 22,1 %. Найнижчою є відсоткова ставка за кредитами в іноземній валюті, яка поступово знижується, 9,7 % у 2016 році – до 5,3 % у 2018 році [3].

Розглянемо вартість кредитів за групами клієнтів та видами валюти. Середньозважена вартість кредитів станом на 21.12 досліджуваного періоду наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Середньозважена вартість банківських кредитів у 2016-2018 роках, %

Показник	Рік			Відхилення (+,-) звітного періоду до	
	2016	2017	2018	2016 року	2017 року
Вартість кредитів у національній валюті	22,1	21,2	26	+3,9	4,8
Вартість кредитів в іноземній валюті	9,7	7,3	5,3	-4,4	-2
Для фізичних осіб	29,1	24,1	30,1	+1	+6
Вартість короткострокових кредитів у національній валюті	36,2	30,5	33,8	-2,4	+3,3
Вартість довгострокових кредитів у національній валюті	26,4	22,5	27,1	+0,7	+4,6
Вартість кредитів в іноземній валюті	x	x	x	x	x
Для суб'єктів господарювання	17,7	17,1	20	+2,3	+2,9
Вартість короткострокових кредитів у національній валюті	17,2	18,7	19,7	+2,5	+1
Вартість довгострокових кредитів у національній валюті	23,8	15,8	20,5	-3,3	+4,7
Вартість кредитів в іноземній валюті	9,7	7,3	5,3	-4,4	-2
Вартість короткострокових кредитів в іноземній валюті	7,1	8,5	4,5	-2,6	-4
Вартість довгострокових кредитів в іноземній валюті	9,7	7,3	7,4	-2,3	+0,1

З табл. 3 видно, що вартість кредитів у національній валюті підвищується, а в іноземній, навпаки, знижується. Зростання розміру відсоткової ставки за кредитами є результатом підвищення розміру облікової ставки НБУ в досліджуваному періоді.

Кредити, безперечно, важливі для стимулювання економічного зростання. Однак, чим вищою є ставка по комерційних або споживчих кредитах, тим нижчий на них попит, а відповідно, менше економічних агентів можуть собі дозволити кредити (доходи домогосподарств або норма прибутку компаній не дозволяють).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Узагальнимо причини, що вплинули на рівень ставок за кредитами в досліджуваному періоді:

1) інфляційний ризик. Причин у інфляції багато. Є чинники, які впливають на попит на товар. В інших випадках на зростання цін впливає пропозицію (наприклад, ростуть зарплати, які тягнуть за собою вгору собівартість і ведуть до зростання цін). Коливання національної валюти (наприклад, девальвація) також впливають на вартість імпортованих товарів, споживаних у країні.

Загалом при передбачуваній інфляції виробник отримує додаткову вигоду (у вигляді зростання виручки), при цьому не поліпшуючи свою продукцію (звичайно, якщо це не галопуюча інфляція, яка загрожує високим рівнем невизначеності й системними перекосами в економіці).

Але для людей, які мають гроші на руках, інфляція «з'їдає» купівельну спроможність грошей. Раціональні й фінансово грамотні домогосподарства хочуть цього уникнути. Вони кладуть гроші на депозити в банки й вимагають ставку по внесках, яка б перекривала очікувану інфляцію. Для банків ця зростаюча ставка потім трансформується у вартість кредитів (ресурсна складова ціни кредиту).

Отже, чим вище інфляція, тим вище, з одного боку, вартість кредитів для компаній. З іншого боку, компанії отримують «неочікуваний» прибуток, пов'язаний зі зростанням цін;

2) монетарна політика НБУ, яка повинна призводити до зниження ставок і прибирати оптично високі ставки по кредитах. В останні кілька років НБУ значно поліпшив свою комунікаційну політику, дедалі більше розкриває експертам логіку використання своїх інструментів і надає якісну аналітику.

Підвищуючи з кінця 2017 облікову ставку, НБУ реагує на зростаючі інфляційні ризики. Більш висока облікова ставка реалізує політику «дорогих грошей» – НБУ абсорбує з ринку зайву ліквідність банків, не даючи цій ліквідності перетікати на валютний ринок (щоб не впливати на інфляцію через курс гривні) або бути витраченою урядом через зростання держборгу (і впливати на інфляцію зі боку попиту) [3]. При зниженні інфляційних ризиків (очікується в 2019–2020) НБУ буде поступово знижувати облікову ставку, реалізуючи політику «дешевих грошей». Зі зниженням облікової ставки знижуватимуться ставки по депозитах (ресурси для банків) і кредити;

3) величина кредитного ризику. У більшості європейських країн цей показник перебуває на рівні 0,3-0,6-1,2 %, тобто в середньому очікувані втрати при кредитуванні не перевищують 1 %. У нас кредитний ризик дуже високий – на рівні 5-7 % (у середньому по банківських установах), хоча є банки, де показник нижчий.

Тобто історичні дані показують, що ризик в українській банківській системі в 5-10 разів вище, ніж в Європі. Це дуже сильно визначає не лише рівень ставок, але й загалом схильність банків до кредитування.

Отже, упродовж 2016–2018 років динаміка обсягів кредитування резидентів була нерівномірною. Тенденції розвитку кредитування в Україні протягом досліджуваного періоду зазнали змін.

Наступним етапом дослідження є аналіз пасивних операцій банківського сектору. Проаналізуємо динаміку обсягів залучених коштів у депозити банківськими установами. Згрупуємо показники пасивів банків у табл. 4.

З табл. 4, видно, що спостерігається позитивна динаміка зростання зобов'язань банківського сектору. Так, за досліджуваний період зобов'язання зросли на 72,2 млрд грн: у 2016 році їх обсяг становив 1132,5 млрд грн, у 2017 році – 1172,7 млрд грн, у 2018 році – 1204,7 млрд грн.

Таблиця 4

Основні показники пасивних операцій банків України, млрд грн

Показник	Рік			Відхилення (+,-) звітного періоду до	
	2016	2017	2018	2016 року	2017 року
Пасиви	1256,2	1333,8	1359,7	+103,5	+25,9
Капітал	123,7	161,1	154,9	+31,2	-6,2
Зобов'язання	1132,5	1172,7	1204,7	+72,2	+32
Строкові вклади інших банків та кредити, отримані від інших банків	73,9	50,2	42,1	-31,8	-8,1
Кошти суб'єктів господарювання	369,9	403,9	406,3	+36,4	+2,4
Кошти фізичних осіб	437,1	478,1	508,4	+71,3	+30,3
Кошти небанківських фінансових установ	42,8	22,9	23,7	-19,1	+0,8

Однак структура пасивів зазнала змін. Частка зобов'язань у пасивах банківського сектору зменшилася і становила у 2018 році 88,6 %, у 2017 році – 87,9 %, у 2016 році – 90,2 % за рахунок зростання капіталу у структурі пасивів через підвищення вимог до розміру капіталу банків з метою підвищення рівня капіталізації банківського сектору країни. Так капітал банків у 2016 році становив 123,7 млрд грн, у 2017 році – 161,1 млрд грн, що на 37,4 млрд грн більше, а у 2018 році зменшився до 154,9 млрд грн, тобто на 6,2 млрд грн. У структурі депозитного портфеля банківського сектору намітилася тенденція до зростання коштів фізичних та юридичних осіб. Щодо коштів небанківських установ, то тут навпаки у 2017 році їх обсяг суттєво зменшився до 22,9 млрд грн – з 42,8 млрд грн у 2016 році та незначно зріс до 23,7 млрд грн у 2018 році [3].

Вклади суб'єктів господарювання за досліджуваний період збільшились на 36,4 млрд грн, зокрема у 2016 році – 369,9 млрд грн, у 2017 році – 403,9 млрд грн, що на 34 млрд грн більше порівняно з 2016 роком, а у 2018 році банки акумулювали коштів суб'єктів господарювання на 406,3 млрд грн.

Детальніше розглянемо структуру депозитів клієнтів, що наведена на рис. 8.

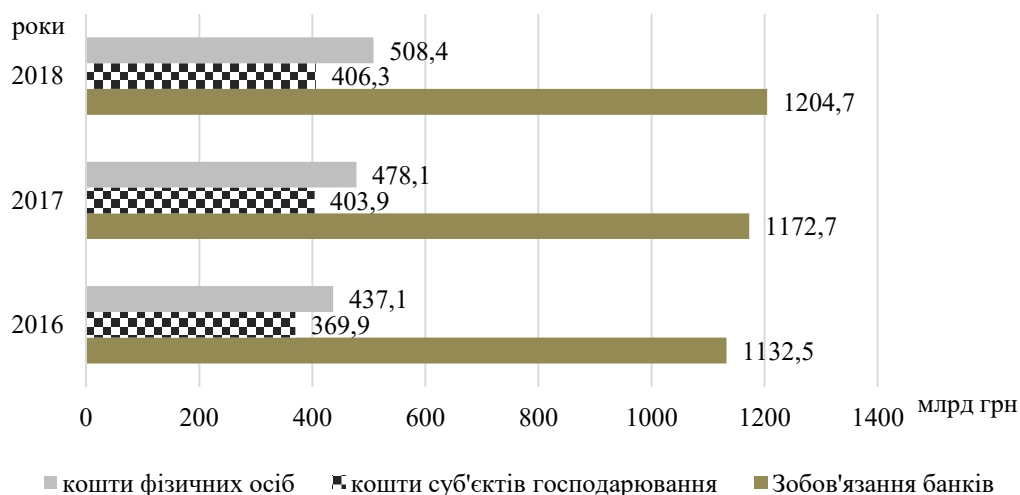

Рис. 8. Динаміка депозитів клієнтів банківського сектору

У структурі депозитів спостерігається тенденція збереження частки депозитів фізичних осіб та позитивна динаміка її зростання: зобов'язання банків перед фізичними особами у 2016 році становили 437,1 млрд грн, у 2017 році – 478,1 млрд грн, у 2018 році – 508,4 млрд грн. Рейтинг банків за депозитами фізичних осіб у 2019 році очолює Приватбанк, друге місце належить Ощадбанку, далі Альфа-банк, Укркрексімбанк та п'яте місце посідає Райффайзен Банк Аваль. Зобов'язання банків перед суб'єктами господа-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

рування навпаки зменшилися, у 2016 році обсяги вкладів становили 406,3 млрд грн, у 2017 році – 403,9 млрд грн, тобто зменшилися на 2,4 млрд грн, а у 2018 році зменшилися ще на 34 млрд грн, що є негативним явищем.

В оцінці структури депозитних операцій важливе значення має дослідження частки вкладних операцій в іноземній валюті. Простежимо тенденцію вкладів в іноземній валюті на прикладі рис. 9.

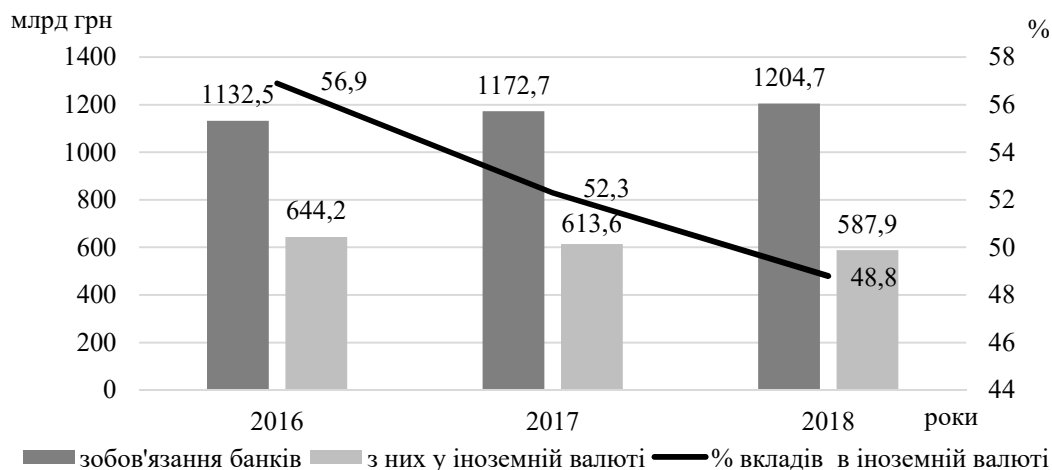

Рис. 9. Динаміка структури вкладів в іноземній валюті

З рис. 9. видно зростаючу тенденцію в динаміці зобов'язань банків, а також позитивну тенденцію до зниження частки зобов'язань банків перед клієнтами в іноземній валюті. Це означає, що намітилася позитивна динаміка зростання вкладів у національній валюті.

Отже, банківський сектор є одним із найважливіших елементів економіки, роль якого важко переоцінити. Успішна робота банківської системи багато в чому зумовлює економічне зростання та ефективність функціонування економіки.

Проведемо аналіз доходів та витрат банківського сектору, адже ефективність банківських операцій відкриває можливості для ефективного вкладання коштів.

При цьому, намір окремих установ оптимізувати канали продажу може сприяти скороченню адміністративних витрат банківського сектору. Динаміку доходів та витрат банківської системи України зображена на рис. 10.

Рис. 10. Динаміка доходів і витрат банківської системи України

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз структури формування прибутку комерційних банків за 2016–2018 роки свідчить про те, що найбільшу частку в структурі доходів комерційних банків займають процентні доходи, частка яких коливається протягом досліджуваного періоду на 5 % (причому у структурі процентних доходів переважають процентні доходи за кредитами, частка яких зростає протягом досліджуваного періоду на 25,6 %). Меншу частку в складі доходів становлять комісійні доходи, які зростають протягом 2016–2018 років – на 19,6 %, результат від торговельних операцій (зростає на 2,1 %), інші операційні доходи (зростають на 3,9 %), інші доходи (знижуються на 0,5 %).

Динаміка результату діяльності банківського сектору економіки України зображена на рис. 11.

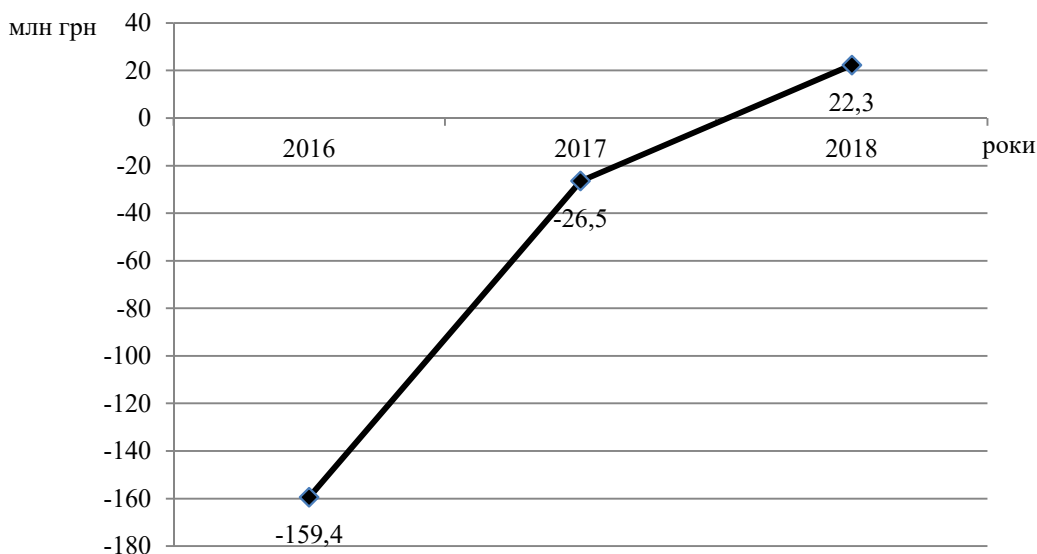

Рис. 11. Динаміка результату діяльності банківської системи України

Збиток банківського сектору був зумовлений насамперед зниженням дохідної бази (на тлі зростання вартості та обсягу залучених ресурсів), погіршенням показників операційної ефективності, а також значними витратами на формування резервів по активних операціях (зокрема внаслідок значної частки проблемних активів). За підсумками 2016 року банківський сектор отримав найбільші збитки за всі роки незалежності України. Рекордна сума становить 159,4 млрд грн, що зумовлено резервуванням кредитного портфеля ПАТ КБ «ПриватБанку» наприкінці 2016 року. Для інших банків відрахування в резерви значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися до 23 млрд грн у порівнянні з 66 млрд грн у 2015 році. У 2017 році збитки банківського сектору зменшилися на 132,9 млрд грн, однак мали від’ємне значення в розмірі 26,5 млрд грн. Таким зменшенням збитковості банківського сектору було закладено передумови для виходу галузі на прибуткову діяльність (без урахування фактору «ПриватБанку»). Протягом 2017 року тривало «перезавантаження» банківського сектору. За підсумками 2017 року банківський сектор завершив роботу теж збитково, але в порівнянні з 2016 роком отримав значно менші збитки – 26,5 млрд грн чистого збитку, що зумовлено кількістю збиткових фінустанов, яка скоротилася до 18 з 33 за підсумками 2016 року, які зокрема мають операційний збиток до відрахувань в резерви – до 14 з 23 установ. Кількість платоспроможних банків за цей рік скоротилося до 82 з 96. Операційний прибуток банків до формування резервів зріс на 8 % за підсумками року, водночас збільшення відрахувань до резервів призвело до збитку банківського сектору. У 2018 році банківський сектор збільшив прибуток до 22,3 млрд грн, за рахунок зростання обсягів високоякісних і високоліквідних активів на балансі банків. Такі результати закладають підґрунтя для від-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

новлення активного кредитування реального сектору й домогосподарств. За даними опитування НБУ, більше ніж 70 % фінустанов очікують зростання кредитного портфеля підприємств протягом 2019 року.

Висновки і пропозиції. Сучасний період розвитку банківської системи та економіки України вимагає чіткого визначення орієнтирів подальшого сталого зростання. Потужна банківська система є атрибутом суверенітету держави, запорукою її фінансової безпеки. Українська банківська система є досить молодою, особливо порівняно з банківськими системами розвинених країн.

У статті досліджено вартість кредитних послуг та визначено причини низьких процентних ставок за кредитами. Для зниження ставок необхідні такі заходи: вирішення питань проблемних позик та захисту кредиторів призведе до значного зниження ставок; ефективна грошово-кредитна політика призведе до зниження інфляції; зниження процентних ставок призведе до зниження прибутку від альтернативних об'єктів інвестування. Як результат – зниження ставок за депозитами та позиками; посилення конкуренції в кожному із сегментів банківського кредитування також сприятиме зниженню процентних ставок; як результат, із запланованим рівнем інфляції у 5 % з 2019 року ми можемо розрахувати реальні світові процентні ставки (мінус очікувана інфляція) на рівні 3-4 %. Визначено, що однією з проблем функціонування банківського сектору є недокапіталізація банківських установ, що стала передумовою зниження платоспроможності, ліквідності та «банкопаду» вітчизняних комерційних банків.

Однак на сьогодні банківська сфера ще не проклала шлях на ринок галузям реальної економіки, не виконала функцій головного кредитора для стратегічної перебудови економіки, тобто саме того завдання, яке повинні виконувати інвестиційні інститути, що залучають довгострокові та венчурні ресурси фінансування.

Отже, на сучасному етапі ринок банківських послуг є одним із важливих, динамічних і невід'ємних компонентів світової фінансової системи і відіграє роль провідного посередника, який задовольняє фінансові ресурси реального сектору економіки й домогосподарств країни.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Економічна суть та види фінансових послуг. *Світ фінансів*. 2016. № 3(48). С. 124–135.
2. Жаворонок А.В. Тенденції розвитку ринку банківських депозитів в Україні. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 184–190.
3. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
4. Andriushchenko K., Ishchenko M., Sahaidak M., Tepliuk M., & Domina O. Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14, Issue 2. P. 63–75.
5. Azarenkova G., Shkodina I., Samorodov B., Babenko M., & Onishchenko I. The influence of financial technologies on the global financial system stability. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15(4). P. 229–238.
6. Baranovskyi O.I., Levchenko V.P., & Polishchuk Y.A. Non-bank financial institutions' activity under force majeure. *Actual Problems of Economics*. 2015. Vol. 6 (168). P. 332–340.
7. Fedyshyn M.F., Abramova A.S., Zhavoronok A.V., Marych M.G. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1 (28). P. 64–74.
8. Kosach I. A., Zhavoronok A. V., Fedyshyn M. F., & Abramova A. S. Role of commission receipts in formation of the revenue of the commercial bank. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4 (31). P. 22–30.
9. Kovalenko V. V., Bolgar T. M., Yevtushenko O. A., & Pestovska Z. S. Competitiveness of banks in the modern conditions of financial market development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 2. № 29. P. 3–12.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Kuzheliev M., Rekunen A., Boldova M., Zhytar M., & Stabias S. Modeling of structural and temporal characteristics in the corporate securities market of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Vol. 2. С. 260–269.

11. Lavrov R., Beschastnyi V., Nikolenko L., Yousuf A., Kozlovskiy S., & Sadchykova I. Special aspects of the banking institutions rating: a case for Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14(3). P. 48–63.

12. Margasova V., Muravskiy O., Vodolazska O., Nakonechna H., Fedyshyn M. & Dovgan L. Commercial Banks as a Key Element in Regulating Cash Flows in the Business Environment. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Vol. 8, Issue 4. P. 4537–4543.

13. Mints O., Marhasova V., Hlukha H., Kurok R., & Kolodzieva T. Analysis of the stability factors of Ukrainian banks during the 2014–2017 systemic crisis using the Kohonen self-organizing neural networks. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14(3). P. 86–98.

14. Samorodov B. V., Azarenkova G. M., Golovko O. G., Miroshnik O. Yu., & Babenko M. V. Credit risk management in the bank's financial stability system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4 (31). P. 301–310.

15. Shkarlet S., Dubyna M., Vovk V., & Noga M. Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*. 2019. Vol. 176 (3-4). P. 26–37.

16. Vovk V. Y., Zhezherun Y. V., & Kostohryz V. H. Bank lending to small and medium-sized enterprises: the experience of Ukraine and Poland. *The bulletin of the national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*. 2019. Vol. 2 (378). P. 70–78.

17. Zveryakov M., Kovalenko V., Sheludko S. & Sarah E. FinTech sector and banking business: competition or symbiosis. *Economic Annals-XXI*. 2019. № 175(1-2). P. 53–57.

References

1. Dubyna, M. V. (2016). Ekonomichna sut ta vydy finansovykh posluh [Economic nature and types of financial services]. *Svit finansiv – The world of finance*, 3(48), 124–135 [in Ukrainian].

2. Zhavoronok, A. V. (2018). Tendentsii rozvytku rynku bankivskykh depozytiv v Ukrayini [Trends in the development of the bank deposit market in Ukraine]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 3, 184–190 [in Ukrainian].

3. Ofitsiyniy sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrived from <http://www.bank.gov.ua>.

4. Andriushchenko, K., Ishchenko, M., Sahaidak, M., Tepluk, M., & Domina, O. (2019). Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 14 (2), 63–75 [in English].

5. Azarenkova, G., Shkodina, I., Samorodov, B., Babenko, M., & Onishchenko, I. (2018). The influence of financial technologies on the global financial system stability. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(4), 229–238 [in English].

6. Baranovskiy, O. I., Levchenko, V. P., & Polishchuk, Y. A. (2015). Non-bank financial institutions' activity under force majeure. *Actual Problems of Economics*, 6 (168), 332–340 [in English].

7. Fedyshyn, M. F., Abramova, A. S., Zhavoronok, A. V., & Marych, M. G. (2019). Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1 (28), 64–74 [in English].

8. Kosach, I. A., Zhavoronok, A. V., Fedyshyn, M. F., & Abramova, A. S. (2019). Role of commission receipts in formation of the revenue of the commercial bank. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4 (31), 22–30 [in English].

9. Kovalenko, V. V., Bolgar, T. M., Yevtushenko, O. A., & Pestovska, Z. S. (2019). Competitiveness of banks in the modern conditions of financial market development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2 (29), 3–12 [in English].

10. Kuzheliev, M., Rekunen, A., Boldova, M., Zhytar, M., & Stabias, S. (2019). Modeling of structural and temporal characteristics in the corporate securities market of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*, 2, 260-269 [in English].

11. Lavrov, R., Beschastnyi, V., Nikolenko, L., Yousuf, A., Kozlovskiy, S., & Sadchykova, I. (2019). Special aspects of the banking institutions rating: a case for Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 14(3), 48–63 [in English].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Margasova, V., Muravskiy, O., Vodolazska, O., Nakonechna, H., Fedyshyn, M., & Dovgan, L. (2019). Commercial Banks as a Key Element in Regulating Cash Flows in the Business Environment. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8 (4), 4537–4543 [in English].

13. Mints, O., Marhasova, V., Hlukha, H., Kurok, R., & Kolodizieva, T. (2019). Analysis of the stability factors of Ukrainian banks during the 2014–2017 systemic crisis using the Kohonen self-organizing neural networks. *Banks and Bank Systems*, 14(3), 86–98 [in English].

14. Samorodov, B. V., Azarenkova, G. M., Golovko, O. G., Miroshnik, O. Yu., & Babenko, M. V. (2019). Credit risk management in the bank's financial stability system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4 (31), 301–310 [in English].

15. Shkarlet, S., Dubyna, M., Vovk, V., & Noga, M. (2019). Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*, 176 (3-4), 26–37 [in English].

16. Vovk, V. Y., Zhezherun, Y. V., & Kostohryz, V. H. (2019). Bank lending to small and medium-sized enterprises: the experience of Ukraine and Poland. *The bulletin of the national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, 2 (378), 70-78 [in English].

17. Zveryakov, M., Kovalenko, V., Sheludko, S., & Sharah, E. (2019). FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *Economic Annals-XXI*, 175(1-2), 53–57 [in English].

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Федишин Майя Филипповна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Fedyshyn Maïia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: m.fedyshyn@chnu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0807-6814>

ResearcherID: S-4772-2016

Scopus Author ID: 57212144390

Жаворонок Артур Віталійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Жаворонок Артур Витальевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Zhavoronok Artur – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: artur.zhavoronok@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9274-8240>

ResearcherID: M-7792-2019

Scopus Author ID: 57208127961

Абрамова Алла Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Абрамова Алла Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры общественных, корпоративных финансов и финансового посредничества, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина).

Abramova Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: allal1abramova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3364-8316>

ResearcherID: W-2085-2017

Scopus Author ID: 57213158224

УДК 339.13;334.7.012.64;338.242;663.25

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-426-441

Ольга Каламан

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ВІНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ**

Ольга Каламан

**ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ
МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА ВІНОДЕЛЬЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ**

Olga Kalaman

**WAYS TO INCREASE COMPETITIVENESS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED
ENTERPRISES OF WINEMAKING INDUSTRY**

У статті розглянуто актуальність дослідження терміна «конкуренція», проаналізовано недоліки основної частини існуючих визначень поняття «конкурентоспроможність підприємства» та запропоноване його альтернативне формулювання. Доведено важливість та вагомість державної підтримки в розвитку конкурентоспроможного малого та середнього підприємництва. Наведено приклади державного регулювання малого та середнього підприємництва в провідних країнах світу. Проаналізовано основні показники діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва та кількість малих підприємств України за останні роки. Показана питома вага малих та середніх підприємств у загальній кількості існуючих підприємств України. Виявлено, що для Одеської області актуальним є розвиток виноробних підприємств малого та середнього бізнесу. Доведено, що на ринку виноградарства й виноробства Одеського регіону можна констатувати підвищення конкурентоспроможності діяльності малих та середніх підприємств виноградарської галузі. Проте діяльність виноробних підприємств залежить від державної політики в цій сфері, що не повною мірою використовують і можливості самих фірм щодо підвищення впізнаваності, підвищення купівельної прихильності й лояльності, розширення ринків збуту.

Ключові слова: конкуренція; конкурентоспроможність; конкурентний потенціал підприємства; мале та середнє підприємництво; державне регулювання; виноробні підприємства.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 17.

В статье рассмотрены актуальность исследования срока конкуренция, проанализированы недостатки основной части существующих определений понятия «конкурентоспособность предприятия» и предложено его альтернативное формулировки. Доказана важность и значимость государственной поддержки в развитии конкурентоспособного малого и среднего предпринимательства. Приведены примеры государственного регулирования малого и среднего предпринимательства в ведущих странах мира. Проанализированы основные показатели деятельности субъектов малого и среднего предпринимательства и количество малых предприятий Украины за последние годы. Показана удельный вес малых и средних предприятий в общем количестве существующих предприятий Украины. Выведено, что для Одесской области актуальным является развитие винодельческих предприятий малого и среднего бизнеса. Доказано, что на рынке виноградарства и виноделия Одесского региона можно констатировать повышение конкурентоспособности деятельности малых и средних предприятий виноградарской отрасли. Однако деятельность винодельческих предприятий зависит от государственной политики в этой сфере, в полной мере не используется и возможности самих фирм по повышению узнаваемости, повышению покупательной приверженности и лояльности, расширение рынков сбыта.

Ключевые слова: конкуренция; конкурентоспособность; конкурентный потенциал предприятия; малое и среднее предпринимательство; государственное регулирование; винодельческие предприятия.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 17.

The article examines the relevance of the research on the term competition, analyzes the shortcomings of the main part of the existing definitions of the concept of "enterprise competitiveness" and proposes its alternative formulation. The importance and importance of state support in the development of competitive small and medium entrepreneurship has been proved. The examples of state regulation of small and medium business in the leading countries of the world are given. The main indicators of the activity of small and medium-sized enterprises and the number of small enterprises of Ukraine in recent years are analyzed. The share of small and medium-sized enterprises in the total number of existing Ukrainian enterprises is shown. It is revealed that the development of small and medium-sized wineries in the Odessa region is relevant. It is proved that on the market of viticulture and winemaking of the Odessa region it is possible to state increase of competitiveness of activity of small and medium enterprises of the viticultural branch. However, the activities of wineries depend on state policy in this area, which is not fully exploited and the ability of the firms themselves to increase awareness, increase customer loyalty and loyalty, expand markets.

Keywords: competition; competitiveness; competitive potential of the enterprise; small and medium-sized enterprises; state regulation; winemaking enterprises.

Fig.: 2. Table: 3. References: 17.

JEL Classification: D41; G28; L28; Q19

Постановка проблеми. Конкуренція і конкурентоспроможність посідають центральне місце в сучасній теорії і практиці стратегічного управління. Конкуренція як явище і як економічна категорія являє собою об'єкт пильної уваги дослідників протягом біль-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ше ніж 200 років. Її проблемами займалися багато видатних економістів, у результаті чого в науці склалися три основні підходи до вивчення конкуренції, кожен з яких вважається самодостатнім. Спочатку в працях А. Сміта і Д. Рікардо, пізніше в роботах А. Курно, У. Джевонса, Дж. Б. Кларка, А. Маршалла, Ф. Найта та ін. Конкуренція трактувалася в межах поведінкового підходу як сила, яка характеризує взаємодію попиту і пропозиції, що забезпечує функціонування ринкового механізму ціноутворення і регулювання пропорцій суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження конкурентоспроможності підприємств, пропоноване в економічній літературі авторами А. Вороновим, А. Дементьєвою, І. Максимовим, М. Мельниковою, А. Семененко, С. Цветковою та ін., дозволяє дійти висновку про те, що найчастіше поняття «конкурентоспроможність підприємства» зводять до «...здатності підприємства виробляти конкурентоспроможний товар» [2]. Дослідження конкурентоспроможності галузі здебільшого ґрунтуються на визначенні М. Портера, який орієнтується на виділення критеріїв оцінки рівня конкурентоспроможності в системі світової економіки. У зв'язку з відсутністю чіткого поняття досить часто за конкурентоспроможність галузі видають або «спеціалізацію галузі» (в тому числі міжнародну), або «домінуючі галузі» (що займають високу питому вагу в структурі економіки) [1]. Водночас, на думку авторів В. Іванець, А. Резника, на світових ринках конкурують не галузі, а товари, що базуються на макротехнологіях (технологіях, що дозволяють виробляти великі виробничі вироби, які характеризуються великою капіталоемністю, яка визначається, у свою чергу, наукоємністю і матеріаломісткістю) [5].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Різноманітність методологічних підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства не дозволяє встановити сутність цього поняття, склад його змістоутворюючих елементів, які необхідні для розробки методів оцінки конкурентоспроможності підприємства і прийняття управлінських рішень щодо моделювання її рівня. Різне розуміння того ж самого явища суб'єктами ринку при спільній діяльності може перешкоджати узгодженню їхніх дій. Нині відсутні загальноприйняте трактування методів оцінки конкурентоспроможності, що задовольняє всіх суб'єктів ринку не тільки підприємств, а й інших об'єктів (товарів, послуг, галузей, регіонів, країн). Оцінка конкурентоспроможності – суб'єктивний процес, і що розуміє під цією категорією особа, яка приймає рішення, який при цьому вибере метод оцінки її рівня, такий і може отримати результат.

При сьогоднішній плутанині у сфері виміру конкурентоспроможності різних об'єктів різними дослідниками можуть бути отримані абсолютно протилежні результати щодо тих самих об'єктів. Це пояснюється тим, що конкуренція і все, що пов'язано з нею, для господарюючих суб'єктів України порівняно нове та маловивчене явище, тому проявляються наслідки «хвороби росту», що є цілком об'єктивно.

За радянських часів конкуренція була пригнічена планом, економіка була позбавлена однієї з найпотужніших творчих сил природи. В Україні назріла гостра потреба в розвитку конкуренції, вдосконалення методів оцінки й управління конкурентоспроможністю різних об'єктів. Важко керувати тим об'єктом, сутність якого не виявлено, тому необхідно внести ясність у понятійний апарат у цій сфері.

Мета цієї статті полягає в проведенні аналізу існуючих визначень конкурентоспроможності підприємства й формулюванні визначення, що враховує виявлені недоліки; дослідженні успішного досвіду у сфері регулювання діяльності підприємств середнього та малого бізнесу в провідних країнах світу; аналізі результативності діяльності середніх та малих підприємств України, зокрема у сфері виноробної галузі.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз відомих визначень поняття «конкурентоспроможність підприємства» дозволяє зробити такі висновки:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

1. Усю сукупність визначень можна поділити на три групи:

- а) характеризує внутрішню і зовнішню діяльність фірми, без згадки товару;
- б) ґрунтується тільки на товарній складовій конкурентоспроможності;
- в) поєднує товар і виробничу діяльність суб'єкта.

Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» ця категорія характеризує змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [11].

Ключові елементи конкурентоспроможності на рівні підприємства – це «товар», «ринок». За рідкісним винятком без оцінки позиції товару на ринку не можна вести мову про конкурентоспроможність його виробника. Виняток становлять випадки, коли товари конкуруючих підприємств за ціною і якістю абсолютно однакові, що трапляється дуже рідко. Наприклад, електроенергія, що генерується різними компаніями, якщо ціна на неї встановлена для всіх директивно на одному рівні. Тоді конкурентоспроможність підприємства тотожна його конкурентному потенціалу. На ринку також результат діяльності фірми – це його товар, конкурентоспроможність якого оцінює ринок. ТанDEM «результат – його автор» повинен розглядатися спільно. За конкурентоспроможним товаром на ринку може стояти підприємство, що «розвалюється», і навпаки. Однозначно можна сказати, якщо підприємство йде на спад, то в майбутньому в нього навряд чи будуть конкурентоспроможні товари. Це твердження більше відноситься до виробників наукомісткої, високотехнологічної, технічно складної продукції.

Конкурентоспроможності виробників простих дешевих товарів, які не потребують великих зусиль на розробку, може ототожнюватися з конкурентоспроможністю його товарів, тобто їхньою ринковою позицією. Боротьба на товарних ринках між виробниками за споживача є безперервним процесом, тому при оцінці конкурентоспроможності підприємств конкурентоспроможність товару повинна розглядатися спільно з конкурентним потенціалом підприємства.

2. Лише одне визначення з існуючих містить слово «перевага». Конкуренція – це змагання фірм на конкретних сегментах ринку за обмежений обсяг платоспроможного попиту, отже, повинні бути переможці змагання. Конкурентоспроможність порівняльна категорія, тобто повинен застосовуватися математичний апарат оцінки й ранжирування порівнюваних об'єктів. Хтось повинен бути краще, хтось гірше, тобто переможець повинен переважати суперників.

3. Відомі визначення однозначно не встановлюють склад змістоутворюючих елементів терміна «конкурентоспроможність підприємства», що перешкоджає виробленню методу вимірювання її рівня. Відомо, що не можна виміряти, тим не можна управляти. Визначення повинно вказати напрям для розробки методу оцінки конкурентоспроможності підприємства. Воно має поєднувати сутнісні та змістовні елементи економічної дисципліни – маркетингу й технічної дисципліни – кваліметрії. Конкурентоспроможність – явище динамічне, вона повинна оцінюватися за станом на конкретний момент часу й незалежно від конкурентів, тобто індивідуально. На ці обставини у відомих визначеннях не приділено достатньої уваги.

4. Наведені визначення не орієнтовані на вирішення управлінських завдань. Менеджерів насамперед цікавить проблема управління рівнем конкурентоспроможності підприємства. Порівнюючи результати оцінювання конкурентів за тією ж самою методикою, можна їх ранжувати за конкурентоспроможністю, простежити динаміку рівня конкурентоспроможності досліджуваних об'єктів. Вимірювання конкурентоспроможності підпри-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ємств створює можливість моделювати її рівень, виробити обґрунтовані управлінські рішення. Рівень конкурентоспроможності підприємства піддається управлінню та здійснюється цілеспрямованим впливом на показники як товару, так і самого підприємства.

5. У жодному відомому визначенні не вказано, хто ж оцінює конкурентоспроможність підприємства. Однозначно, що для зовнішнього користування вона повинна оцінюватися суб'єктами зовнішнього середовища. Для управлінських цілей фірма сама повинна оцінити рівень своєї конкурентоспроможності, але за тією ж методикою, за якою її оцінюють інші суб'єкти.

6. У відомих визначеннях не зазначено часового чинника конкурентоспроможності. Конкуренція на ринку – процес безперервний, тому «переможець» у конкурентній боротьбі визначається на конкретний момент часу. На кожен момент часу може бути складений ранг конкурентоспроможності підприємств, і він є динамічний.

7. Деякі відомі визначення підкреслюють, що конкурентоспроможність підприємства встановлюється на певному ринку. Підприємство, по-перше, не може одночасно бути присутнім на всіх ринках, по-друге, воно може бути конкурентоспроможним на одних і неконкурентоспроможним на інших ринках. Навіть на одному і тому ж ринку, на різних сегментах конкурентні позиції підприємства можуть істотно відрізнятися. У визначенні повинно бути вказано, на яких ринках підприємство є конкурентоспроможним, а точніше, на яких сегментах ринку.

8. В існуючих визначеннях, якщо навіть згадується товар, не проводиться його конкретизація. Конкурентоспроможність підприємства доцільно оцінити щодо конкретного товару. Не виключається, що в того ж самого виробника можуть бути одні товари конкурентоспроможні, а інші – ні. Отже, підприємство може конкурентоспроможним за одним товаром, але неконкурентоспроможним за іншим. Для фірм, які виробляють широку номенклатуру продукції, правильніше було б вести мову про конкурентоспроможність за конкретним товаром на обраному сегменті ринку.

9. Наявні визначення частіше орієнтовані на оцінку конкурентоспроможності підприємств на поточний момент, за фактичними даними, тоді як для управлінських цілей важливіше орієнтація на майбутнє, врахування потенціалу зростання.

10. У жодному відомому визначенні не згадується про те, що конкурентоспроможність повинна бути досягнута без шкоди для оточення. Підприємство може підвищити свою конкурентоспроможність і не продуктивними шляхом, наприклад, ухиленням від податків, економлячи кошти на природоохоронних заходах, знижуючи заробітну плату працівникам тощо. Конкурентоспроможність, досягнута зі шкодою зовнішньому і внутрішньому середовищу є недовготривалою. Причому згадані категорії можуть вимірюватися індивідуально. У цьому випадку оцінюються і порівнюються показники того самого підприємства в різні періоди, виявляється напрям розвитку підприємства, проблемні сфери; конкурентоспроможність досягається без шкоди для оточення; визначення відкриває шлях для подальших досліджень у цій сфері.

Важливо зазначити, що проведений критичний огляд поняття «конкурентоспроможність підприємства» дозволив виявити недоліки відомих визначень. Конкурентоспроможність малих і середніх підприємств можна визначити як здатність підприємницьких структур проявляти гнучкість, адаптивність до постійних змін зовнішнього середовища з метою збільшення, зменшення, або збереження займаної частки ринку залежно від стратегії підприємства.

Аналіз світової практики показує, що сектор малих і середніх підприємств є основою створення і розвитку національної економіки, заснованої на знаннях. Малі та середні підприємства в розвинених країнах становлять найважливіший сектор національних економік. Якщо великі підприємства визначають рівень науково-технічного і виробни-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

чого потенціалу країни, то малі й середні підприємства, будучи найбільш масовою формою ділового життя, забезпечують соціально-економічну стабільність розвитку. За останніми даними, частка малих та середніх підприємств у ВВП у країнах Євросоюзу, США, Китаї на сьогодні перевищує 50 %. Зайнято в малому й середньому підприємстві поки тільки чверть працюючих українців. До 2020 р. частка малого бізнесу у ВВП України повинна була становити 50 %. У ньому має бути зайнято не менше ніж половини економічно активного населення країни.

Сучасне ринкове середовище динамічне й мінливе. Безперервно відбуваються зміни в смаках і запитах споживачів, нововведення в технологіях, управлінських методах. Усе це відкриває для малого і середнього бізнесу конкурентні переваги перед великими підприємствами, серед них найважливіші: оперативність реагування на зміни ринкової кон'юнктури, розписана як технологія моніторингу кон'юнктури відповідного сегмента ринку, ідентифікації потреби, трансформація виявленої потреби в проєкт, дизайн нового продукту або послуги ін.; низькі накладні витрати за рахунок функціонального використання всього персоналу малого підприємства на виробництво доданої вартості, що відносяться на собівартість продукції, що виробляється або надані послуги; орієнтація на постійну реалізацію можливостей оперативного оновлення технологій; сталість інноваційної поведінки як підвищення швидкості здійснення інновацій у всіх сферах діяльності малого підприємства (від виробленої продукції і послуг, що надаються до використання нових управлінських технологій, мотивації працівників тощо); пошук форм доступу до позикових фінансових ресурсів великих підприємств, прийняття на себе ризику здійсненності тих видів робіт, які економічно доцільно розвивати великому бізнесу; використання нових технологій маркетингових досліджень і активної реклами, доступної малому бізнесу.

Мале та середнє підприємництво найбільш ефективно реалізуються в країнах, де сильна ступінь лібералізації господарської діяльності поєднується з високою ефективністю державних інститутів, які активно підтримують підприємницькі організації. Так, аналізуючи вплив держави на малий бізнес у США, вітчизняні дослідники підкреслюють, що для регулювання його розвитку застосовувалися механізми, які відповідають завданням розвитку економіки. На першому етапі в середині ХХ ст. держава прагнула здебільшого розширити сегмент дрібного підприємництва, впроваджуючи цілий ряд програм сприяння підприємству, зокрема: виділення позик, застосовуючи програми рівних кредитних можливостей, кредитні програми допомоги підприємницьким організаціям у разі крайньої потреби й ін. На наступному етапі, з кінця ХХ ст., пріоритетними завданнями держави щодо регулювання малого бізнесу стають розвиток соціальної сфери (Програма сприяння підприємствам малого бізнесу в мобілізації ресурсів для приведення своїх виробництв у відповідність з природоохоронними нормативами і стандартами), підтягування економіки відсталих регіонів (Програма сприяння малим підприємствам, що належать представникам національних меншин, а також аналогічні програми для жінок, ветеранів збройних сил), розширення галузевої структури малого бізнесу (Програма страхування будівельних підрядів для малого бізнесу) [8]. Механізмами державного регулювання малого та середнього підприємництва США є також державні гарантії по кредитах, укладання державних контрактів і субконтрактів, резервування прав на придбання ресурсів із федеральної власності, надання широкого спектра послуг, технічної, організаційної, управлінської допомоги. Починаючи з 90-х років ХХ ст. на передній план вийшло завдання стимулювання інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів. Ця проблема в США вирішувалася на комплексній основі: створювалася відповідна правова база (Закони «Бей-Доула», «Стівенсона-Уайдлера», що забезпечили можливості використання наукових продуктів приватними підприємствами), розвивалася інституціональна структура (створювалися спільні започаткування бізнесу, держави, університетів, лабораторій, некомерційних організацій та ін.) [6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Державна стратегія регулювання малого підприємництва в Японії формувалася із середини ХХ ст. У 1963 році був прийнятий Основний закон про мале та середнє підприємство, згідно з яким держава зобов'язана забезпечувати рівні умови для їхнього розвитку в конкурентному середовищі. Основні напрями регулювання малого та середньо підприємництва, передбачені цим законом включають цілі державного регулювання в частині модернізації обладнання, підвищення техніко-технологічного рівня; раціоналізації управління; забезпечення гарантій, а також проведення заходів щодо впорядкування субпідрядних відносин; щодо оптимізації розмірів малого та середньо підприємництва; збільшення експорту й розширення попиту; регулювання трудових відносин у підприємницькій сфері. Сучасна стратегія державного регулювання малого та середньо підприємництва в Японії ґрунтується на пріоритеті його розвитку в науково-технічному напрямі, але відрізняється диференційованим підходом щодо підприємств з різною чисельністю зайнятих. Для підприємств сімейного типу (до трьох осіб) використовується зміцнення і розвиток партнерських відносин на основі підрядів із великими фірмами, зацікавленими у високій кваліфікації працівників малого та середнього підприємництва для виконання замовлень продукції малими партіями (зазвичай це не машини, а спеціалізовані інструменти). Для підприємств від 4 до 9 осіб – розвиток субпідрядних відносин на основі унікальних ноу-хау, що забезпечують конкурентні переваги в собівартості, як і терміни поставки замовлень стандартної продукції. Для підприємств з кількістю зайнятих 10-29 осіб визначальним напрямом є розвиток спеціалізації, що дозволяє зайняти певну нішу на ринку стандартизованої продукції. Для підприємств із 30-49 працівниками передбачено розвиток як субпідрядних відносин, так і підтримка самостійного функціонування на ринку високотехнологічної продукції на базі вдосконалення унікальної технології. Для підприємств із чисельністю працівників понад 50 осіб в Японії підтримується диверсифікація інноваційної діяльності та проведення НДДКР: спеціалізації тільки на НДДКР з подальшим продажем розробок; сприяння організації власного виробництва на основі результатів НДДКР фірми; сприяння розвитку повного циклу-НІОКР, виробництво, реалізація та експлуатація. У результаті такої стратегії регулювання малого підприємництва державою чисельність малого та середньо підприємництва провідних НДДКР в Японії наближається до 40 % їх загальної кількості [7]. Ще однією особливістю розвитку малого та середньо підприємництва в Японії є спільне співіснування великих і дрібних компаній у більшості галузей: будівництво, транспорт, промисловості. Високо розвинений аутсорсинг [9].

Регулювання малого підприємництва диференційовано і по регіонах: в історичних центрах, наприклад, префектура Кіото, активно підтримує розвиток малого та середньо підприємництва у сфері туризму, екологічного спрямування (зокрема, переробка вторинної сировини), харчової галузі [10].

Характерною рисою державного регулювання малого підприємництва в країнах – членах ЄС є наявність розвиненої системи спеціалізованих установ із державним або змішаним капіталом, участь різних організацій і відомств, множинність каналів отримання підприємцями допомоги, відсутність монополізму будь-якого одного державного органу, наявність структур, які б виробляли національну політику в даній області, механізми її реалізації, загальну стратегію, законодавче забезпечення, що здійснює координуючу функцію у вирішенні цього найважливішого соціально-економічного завдання.

Досвід Фінляндії цікавий тим, що вона регулює розвиток малого та середньо підприємництва саме як розвиток інноваційної основи сучасної економіки. У країні створена комплексна система державної, громадської та приватної підтримки підприємництва. Основними механізмами регулювання виступає мікрокредитування, венчурне фінансування, державні гарантії, створення бізнес-інкубаторів на базі цілих сіл і малих міст [13].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Сьогодні позиції України щодо розвитку середніх та малих підприємств досить успішні. Уже розроблено та впроваджено в дію значна кількість нормативно-правових документів. Зокрема діє «Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. [12]. Її основною метою є «сприяння розвитку підприємництва в Україні, створення сприятливих умов для відкриття, ведення і зростання малого і середнього підприємництва шляхом консолідації зусиль усіх заінтересованих сторін, що забезпечить соціально-економічний розвиток країни та підвищить рівень життя населення» [12]. В Україні становлення і розвиток малого підприємництва належить до найбільш значущих напрямів політики органів державної влади. Особливо значущим є той факт, що дійсно в період з 2016 року по 2018 рік кількість підприємств малого та середнього бізнесу в Україні дійсно зростала, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва України на 2016–2018 рр.

Показник	Середні та малі підприємства разом			з них мікропідприємства		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Кількість підприємств, одиниць	305986	337857	355431	247695	278102	292772
Середня чисельність працівників, тис. осіб	4214,5	4252,0	4385,2	642,7	714,6	704,3
Кількість найманих працівників, тис. осіб	4127,3	4153,7	4296,3	565,2	625,4	623,0
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн	3 846 080,9	4 778 418,6	5 690 210,0	361 784,0	497 777,1	599 625,6

Джерело: [4].

На рис. 1 наведено кількість малих підприємств України за 2016–2018 рр.

Рис. 1. Кількість малих і середніх підприємств та мікропідприємств за 2010–2018 рр. в Україні

Джерело: складено автором на основі джерела [4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Кількість малих та середніх підприємств (без мікропідприємств) на 1 січня 2019 року становить 16057 одиниць. Малі та середні підприємства країни переважно зайняті в переробній промисловості (30,15 %) та сільському господарстві (20,91 % від загальної кількості підприємств). Проте варто зазначити, що саме вирощуванням винограду у 2018 році займалися 22 середні підприємства, 228 малих (серед них 205 мікропідприємств), а переробкою (тобто виробництвом виноградних вин) у 2018 році займалося 23 середні підприємства, 36 малих підприємств (зокрема 20 мікропідприємств) [4].

Така статистика свідчить про цікавий досвід підвищення конкурентоспроможної стратегії розвитку саме для підприємств виноградарсько-виноробної галузі як прикладу досягнення успішних позицій на вітчизняному та світовому ринку. Цікавим є той факт, що саме малі підприємства у 2018 році становили більшу частину всіх підприємств за всіма видами діяльності – близько 90 % (рис. 2).

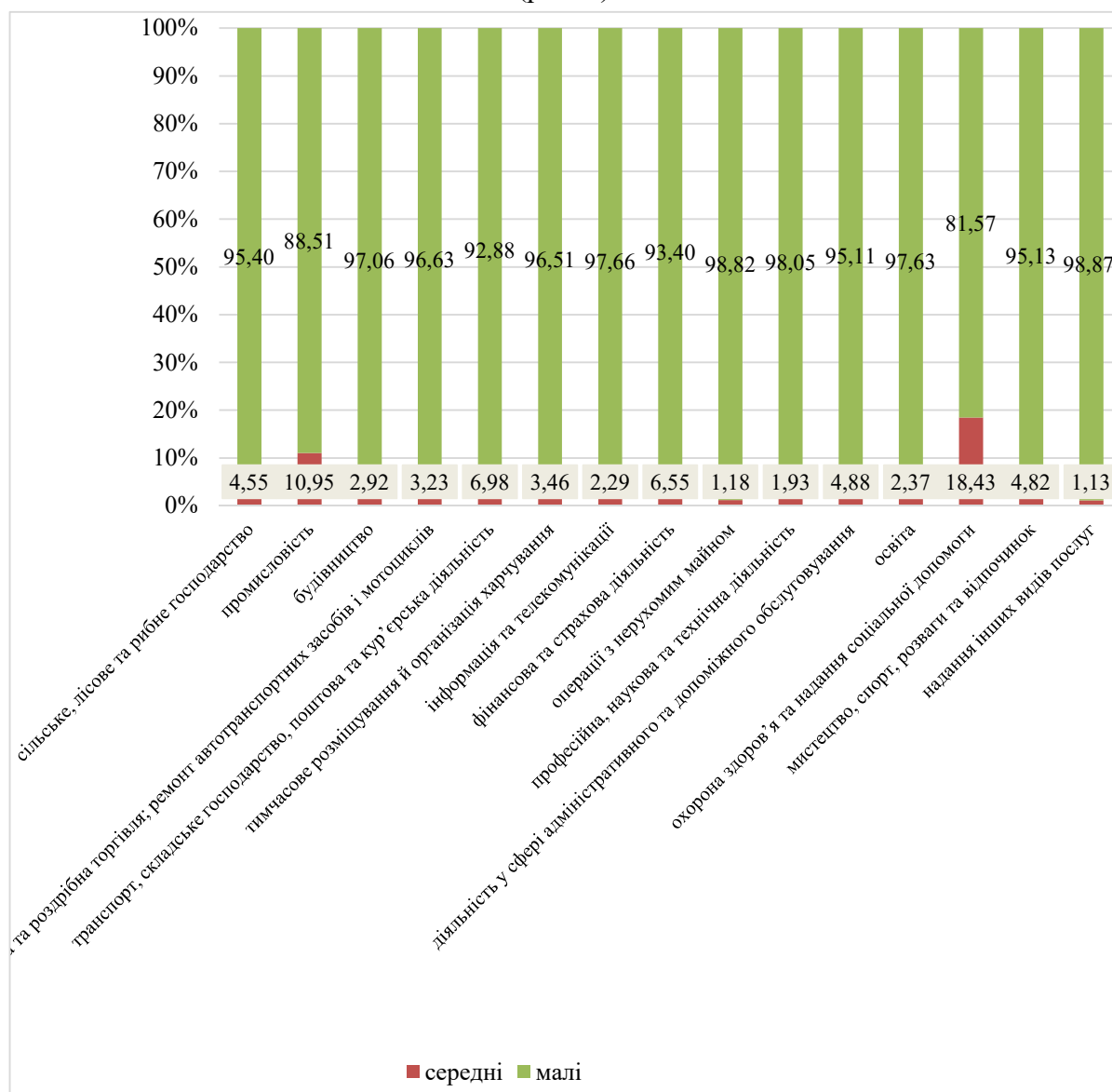

Рис. 2. Питома вага малих та середніх підприємств у загальній кількості існуючих підприємств у 2018 році в Україні

Джерело: складено автором на основі джерела [4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

До основних труднощів у розвитку малого підприємництва можна віднести: недостатність заходів щодо розвитку інноваційної діяльності; низька якість виробленої продукції; нестача інвестицій; складність отримання площ для ведення господарської діяльності у зв'язку з високою орендною платою; складність доступу до ресурсів комерційних банків, недостатній розвиток системи мікрофінансування, нерозвинена система гарантій (поруки), слаборозвинені механізми самофінансування; низька ефективність діяльності галузевих асоціацій та об'єднань підприємців; нестача стартового капіталу та професійної підготовки для успішного початку підприємницької діяльності, а також коштів на розвиток підприємницької діяльності; недостатній професійний рівень підготовки і перепідготовки підприємців, нестача кваліфікованих фахівців; низький рівень інформаційного забезпечення підприємництва; часті зміни нормативно-правової бази у сфері бізнесу; наявність адміністративних бар'єрів; недостатній маркетинг територій [3].

Аналіз розвитку малих підприємств в Україні говорить про наявність потенціалу його розвитку. Малі підприємства можуть стати одним із факторів, що забезпечує соціальну й політичну стабільність при ефективному регулюванні з боку держави. Від вибору пріоритетів розвитку економіки залежить ефективність соціально-економічних реформ у регіоні. Конкурентоспроможність будь-якого підприємства, зокрема середнього і малого, залежить від наявності та значущості його конкурентних переваг, завдяки яким забезпечуються фінансова, економічна і ринкова стійкість. Для суб'єктів малого інноваційного підприємництва базові конкурентні переваги визначаються знаннями і талантом працюючих там людей, їхньою здатністю і прагненням займатися дослідженнями, умінням не тільки генерувати бізнес-ідеї, а й комерціалізувати їх. Стратегічними конкурентними перевагами середніх і малих підприємств є їх гнучкість і мобільність, здатність швидко реагувати на зміни потреб ринку. Конкурентні переваги не довговічні, оскільки завдяки новим знанням та вмінням досить швидко ростуть нові конкуренти. Пізнання суті і прояви конкурентоспроможності малого підприємництва передбачає систематизацію та всебічне вивчення умов і факторів, що формують її рівень. Основними проблемами, що гальмують розвиток малого і середнього підприємництва в Україні, є:

- слабка орієнтованість нормативно-правової бази на стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва;
- недостатнє ресурсне забезпечення (фінансове, майнове й інформаційне) суб'єктів малого і середнього підприємництва та організацій інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;
- недостатній доступ до стартового капіталу для підприємців-початківців;
- недостатній доступ до капіталу для реалізації перспективних проєктів розвитку підприємств;
- недостатньо розвинена система державної гарантійної підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва;
- дефіцит кваліфікованих кадрів, недостатній рівень професійної підготовки, недостатній освітній рівень керівників і фахівців, що працюють у суб'єктах малого і середнього підприємництва;
- низький рівень розвитку інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу в муніципальних районах України.

Вищевказані проблеми визначають необхідність і подальший розвиток основних напрямів державної підтримки малого та середнього підприємництва в Україні. Політика регіону в області малого і середнього підприємництва має бути спрямована на формування сприятливих умов для їхнього сталого розвитку. Її пріоритетними напрямками будуть:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- 1) вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює розвиток державної підтримки малого та середнього підприємництва;
- 2) усунення адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку малого і середнього підприємництва в Україні;
- 3) посилення взаємодії виконавчих органів державної влади країни й органів місцевого самоврядування з підприємницькими структурами з метою розвитку державної підтримки малого та середнього підприємництва;
- 4) забезпечення більш високих темпів розвитку малого і середнього підприємництва в інноваційній сфері;
- 5) підвищення кваліфікації та перепідготовки осіб, зайнятих у сфері малого та середнього бізнесу;
- 6) залучення малих і середніх підприємств у зовнішньоекономічну діяльність, залучення зарубіжних інвестицій у сферу малого і середнього бізнесу;
- 7) розвиток інфраструктурної підтримки малого і середнього підприємництва.

Реалізація пріоритетних напрямів сприятиме сталому розвитку малого і середнього підприємництва в регіоні та підвищення якості життя населення країни. Отже, фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємств, відображають різні аспекти ринкової діяльності суб'єктів малого підприємництва, а також параметри, що відображають ступінь використання факторів виробництва.

На окрему увагу заслуговує досвід регулювання розвитку виноградарсько-виноробних підприємств Одеського регіону. Одеський регіон має унікальні конкурентні переваги, а у підприємств області є сильні сторони, які дозволяють конкурувати й на світовому ринку. Історично виноградарство і виноробство в Україні не розглядалися як значущі з погляду розвитку країни, мали місцеве значення, були орієнтовані на валовий збір винограду і виробництво столових вин в основному на місцевий ринок. Водночас кліматичні умови Одеського регіону схожі з країнами – виробниками марочних вин, що мають широкі можливості для розвитку та підвищення конкурентоспроможності українського виноробства як на місцевому, так і на світовому рівні. Україна має у своєму розпорядженні сотні тисяч гектарів землі, придатних для виноградарства, однак сьогодні, її немає в десятці країн, що лідирують у сфері виноградарства. За виробництвом вина Україну обганяє навіть Африка. Дані про динаміку й географію виробництва вина у 2018 році представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники розвитку виноградарсько-виноробної галузі у світовому розрізі

Країна	Обсяг виробництва, млн гл.	Площа насаджень, тис. га
1	2	3
Італія	54,8	702
Франція	49,1	789
Іспанія	44,4	969
США	23,9	430
Аргентина	14,5	219
Австралія	12,9	145
Чилі	12,9	212
Німеччина	9,8	103
Південна Африка	9,5	125
Китай	9,3	875
Португалія	6,1	192
Румунія	5,1	191
Угорщина	3,6	69
Бразилія	3,1	82
Нова Зеландія	3,0	39

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 2

1	2	3
Австрія	2,8	48
Греція	2,2	106
Молдова	1,9	147
Швейцарія	1,1	15
Болгарія	1,0	64

Джерело: складено автором на основі джерела [17].

Світове виробництво вина збільшилось у 2018 році на 12 % у порівнянні з 2017 роком, який став найгіршим для винної галузі за 20 років. Нині сукупний обсяг виробленого у світі вина збільшився приблизно на 4,1 млрд пляшок – з 251 млн до 282 млн гектолітрів. Попередній рік був дуже несприятливим для основних виробників вина – Італії, Франції та Іспанії. Італія в 2018 році зберегла статус найбільшого виробника вин у світі, виготовивши 54,8 млн гектолітрів. Італія стала головним постачальником вина в Україну. У Франції винороби підвищили виробництво одразу на 27 % – до 49,1 млн гектолітрів. В Іспанії відбувся підйом на 26 % – до 44,4 млн гектолітрів. У США, які посідають четверте місце, очікується підвищення виробництва вина на 2 % – до 23,9 млн гектолітрів. Зниження в порівнянні з 2017 роком відбулось у Португалії і Греції. Нагадаємо, в 2017 році українські винороби виробили 18,7 млн дал виноматеріалів, що майже на 2 млн дал більше, ніж роком раніше. При цьому переробили 270 тис. т винограду, з яких виростили самі тільки 42 тис. т, а решту 228 тис. т купили. У 2017 році різко збільшилося виробництво коньячних виноматеріалів. Якщо в 2016-му їх справили 2,1 млн дал., то минулого року майже вдвічі більше – 3,98 млн дал.

Скорочення темпів виробництва вина в багатьох країнах пов'язане з кліматичними умовами, змінами в політичній сфері, ослабленням підтримки цієї галузі на державному рівні та ін. Аргентина, Чилі, Китай, Великобританія, Індія і деякі африканські країни активно використовують ці тенденції для збільшення власних обсягів продажів на світовому ринку. Глобалізація ринку виноробства змусили виробників якомога більш оптимально використовувати площі, вибирати сорти, які дають найелегантніші й водночас багаті смаки, і вдумливо підходити до процесу виготовлення вина. Зміна клімату викликала поява холодного виноградарства в країнах, які вважалися для виноробства абсолютно не придатними.

Зниження темпів виробництва у виноробстві багатьох країн – потенційних конкурентів у цій сфері є сприятливим фактором для українського виноробства, що має позитивно змінюваний в сторону якості вин попит, а також значні невикористані можливості їх виробництва, але поки темпи виробництва вина в Україні знижуються. Зростаючий попит задовольняється в основному за рахунок імпорту в Україну виноградних вин переважно італійського, французького, іспанського й молдовського виробництва. Попит на якісну продукцію є зростаючим, але незадоволеним.

Сучасний споживач чекає від вина легшого, фруктового смаку, і багато винороби, виконуючи його побажанням, мінімізують бочкову витримку або зовсім відмовляються від неї. Сьогодні здебільшого затребувані легкі сухі вина. Солодкі насичені вина не так популярні, а цінителі таких вин шукають у них або в прямому сенсі родзинку (багатьом любителям вин подобаються вина з підв'яленого винограду), або якусь особливу вишуканість – так, вина з винограду з благородною гниллю та Айсвайн (крижані вина) мають попит і особливо цінуються гурманами. В Україні основними видами продукції, що випускається виноробної галуззю продукції (70-75 % від загального обсягу вироблених вин) поки є столові напівсолодкі вина, виробництво яких здійснюється шляхом купажування цукровмісних речовин виноградного походження і сухих виноматеріалів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таким чином, продукції українських виробників для повноцінної конкуренції з імпортними винами не вистачає впізнаваності, іміджевих характеристик, різноманітності смаків, витримки, які й забезпечують у сучасних умовах переваги вибору.

Сприятливі умови для вирощування винограду, низька вартість робочої сили, сприятливе геополітичне положення зумовили увагу до цього регіону іноземних виробників, які викупувають землі на території області, організовують вирощування винограду та виробництво власного вина, зокрема на експорт, що посилює конкуренцію на цьому ринку і змушує українських виробників активно розвиватися.

За останні роки виноробні компанії серйозну увагу приділяли оновленню техніки та технологій, маркетингової та асортиментної політики, логістики, упаковці. Виробництво вина в абсолютній більшості виноробних країн орієнтоване на підвищення якості. В Одеській області вже сьогодні виробляються вина, якість яких не поступається кращим світовим зразкам. Розширюється асортимент пропозиції в бік збільшення частки марочних вин, розширення лінійок вироблених вин, купажу, появи нових марок. Однак поняття якості вина тісно пов'язане з якістю вирощуваного винограду. В Одеській області останнім часом проведена заміна сортів і технологій обробки землі і вирощування винограду, однак закладені плантації необхідну якість в повному обсязі починають забезпечувати вже в більш значно зрілому віці саджанців, так що основний потенціал розвитку компаній за рахунок якості поки тільки в майбутньому.

Тому ще сильні радянські традиції валового виробництва столового напівсолодкого вина. Велику частку займають ігристі вина. Інвестування в сферу виноградарства і виноробства не забезпечує швидкої окупності, вимагає «довгих» грошей, пов'язане з великими ризиками, насамперед погодними, може ефективно здійснюватися за підтримки цієї сфери з боку держави й місцевих крайових структур. Не сприяє активному розвитку українського виноробства відсутність власного виробництва в споріднених і підтримуючих галузях (виробництва техніки і обладнання, виробництва необхідних добрив і засобів обробки і догляду за ґрунтом і рослинами, виробництва пробок, пляшок, винних бочок ін.). В області представлені навчальні та науково-дослідні структури, що забезпечують підготовку фахівців і наукові розробки в області виноградарства і виноробства, які можна було б використовувати більш ефективно. Є всі підстави для формування на території області виноробного кластера за подобою квіткового кластера Нідерландів, що є лідером світового квітового ринку. Оцінка стану українських виноробних малих та середніх підприємств представлена в табл. 3.

Таблиця 3

Сильні і слабкі сторони малих та середніх виноробних підприємств Одеського регіону

Аспект діяльності	Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2	3
1. Продукція та виробництво	1. Сучасне обладнання і технології. 2. Унікальність місцевих умов (географія, геологія, клімат) і смакових якостей сировини. 3. Власна сировинна база. 4. Замкнутий цикл виробництва. 5. Можливість виробляти продукцію на рівні світових стандартів якості	1. Висока енергоємність виробництва. 2. Слабке завантаження переробних потужностей. 3. Зростання тіньового обороту фальсифікованої продукції. 4. Недостатність «географічної продукції»
2. Кадри	1. Найбільша кількість робочих місць з усіх галузей сільського господарства. 2. Висококваліфіковані досвідчені фахівці	1. Відсутність винної культури сучасного вирощування та виробництва вина

1	2	3
3. Маркетинг	1. Висока оцінка на міжнародних конкурсах. 2. Розвиток дегустаційної діяльності (винний туризм). 3. Широкий асортимент продукції. 4. Самостійна діяльність по збуту своєї продукції. 5. Позитивний імідж підприємств	1. Нерозвиненість системи збуту готової продукції. 2. Слабка рекламна компанія. 3. маловідомі продукції і компаній на російському та світовому ринках, відсутність прихильності покупців, іміджу
4. Організація	1. Ручний збір винограду. 2. Використання досвіду роботи іноземних консультантів. 3. Наявність підприємств з холдинговою структурою	1. Низький рівень механізації і культури обробки і добрива ґрунтів. 2. Відсутність багатьох підтримуючих галузей (техніка та обладнання, пробки, бочки, добрива та ін.) 3. Імпортна залежність від постачальників
5. Фінанси	1. Інвестиційна привабливість. 2. Власна бізнес-політика	1. Великі початкові вкладення. 2. Необхідність «довгих» грошей
6. Інновації	1. Нові унікальні проєкти	1. Дорожняча проєктів із модернізації

Джерело: складено автором.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зазначити, що проведений критичний огляд поняття «конкурентоспроможність підприємства» дозволив виявити недоліки відомих визначень. Конкурентоспроможність малих і середніх підприємств можна визначити як здатність підприємницьких структур проявляти гнучкість, адаптивність до постійних змін зовнішнього середовища з метою збільшення, зменшення, або збереження займаної частки ринку залежно від стратегії підприємства.

Загалом на ринку виноградарства й виноробства Одеського регіону можна констатувати підвищення конкурентоспроможності діяльності малих та середніх підприємств виноградарської галузі. Водночас діяльність компаній великою мірою залежить від державної політики в цій сфері, що не повною мірою використовують можливості самих фірм у напрямі підвищення впізнаваності, підвищення купівельної прихильності й лояльності, розширення ринків збуту.

Важливо зазначити, що спостерігається підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств Одеського регіону на ринку виноградарства й виноробства. Виноробні підприємства регіону намагаються в основному виживати та розвиватися за рахунок лідерства у витратах, організації збуту продукції на місцевому ринку. Роль цінової конкуренції на цьому ринку велика, але на світовому ринку сьогодні затребувана різноманітність смаків, зумовлена географічним місцем зростання винограду.

В Одеській області для цього є унікальні можливості, виноробні малі та середні підприємства перебудовують уже своє виробництво в цьому напрямі, але значна частина покупців про це просто не поінформована, проте деякі мають можливості для дегустації і формування своєї прихильності до подібної продукції. Затребувані на ринку самотність і ексклюзивність при перевіреному рівні якості вина можна розглядати як основний напрям підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств Одеського регіону. Місцеві традиції виробництва, індивідуальні особливості регіону, національний колорит дозволяють забезпечити ефективну політику просування власної продукції.

Основним ключовим фактором успіху на цьому ринку є міжнародна вдячність і імідж малих та середніх підприємств як фактор споживчого вибору. Виноробні підприємства краю активно беруть участь у міжнародних виставках, посідаючи високі позиції і нагороди. Але цих зусиль недостатньо.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Найбільш поширений у світі виноградарсько-виноробний туризм, пов'язаний із відвідуванням географічних місць вирощування винограду та виробництва вина (виноградарських господарств, винотека, виноробних підприємств, виставкових і дегустаційних залів, сховищ вина, винних фестивалів, сільських свят, спеціалізованих ресторанів і магазинів) з метою дегустації і придбання виноробної продукції безпосередньо на місці зростання і виноробства, знайомства з природними, культурними, гастрономічними традиціями регіону, технологічними особливостями виноробства, поки як можливість розвитку використовується недостатньо, але може стати серйозним напрямом формування впізнаваності, споживчих переваг і лояльності до географічних вин Одеського регіону.

У зв'язку з цим різноманітні зусилля доступні малим та середнім підприємствам, але збільшити потенціал розвитку за рахунок цього напряму значною мірою можуть регіональна влада Одеського регіону, забезпечуючи інфраструктурну, інформаційну, рекламну підтримку, включивши це в стратегію розвитку регіону. Виноград, виноградний сік, виноградні кісточки у світі широко використовуються для лікування та спа-процедур. Цей напрям у поєднанні зі знайомством із місцевим способом життя, звичаями, оздоровчим проживанням у сільському середовищі, сприятливим кліматом також є доступним і ефективним способом забезпечення реклами виноробства Одеського регіону. Відходами виноробного виробництва при повному циклі вважаються кісточки, макуха та інше. Усе це може бути використано як для збільшення обороту фірм через випуск додаткової лікувальної, косметичної продукції, харчових і кормових добавок, так і в як додаткова реклама і підвищення іміджу фірм.

Іншим напрямом, що сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу виноробної галузі, може стати державна підтримка цієї сфери. Уся діяльність спрямована на припинення порушень в податковій сфері; боротьбу із сурогатами й фальсифікатами поганої якості, що заподіюють шкоду здоров'ю людини; вилучення з обігу продукції низької якості; тарифно-митну політику в частині обмеження ввезення імпортової продукції. Належна увага до цієї сфери діяльності, ефективно її нормативно-правове регулювання, допомога і підтримка в розвитку складської і транспортної інфраструктури, формування політики інвестування, кредитної політики, митно-тарифної політики просування української продукції, розвиток споріднених і підтримуючих галузей, допомога у формуванні виноробного кластера, що об'єднує зусилля всіх або більшості ланок створення цінності вина, могли б значною мірою сприяти збільшенню обсягів виробництва якісної продукції, імпортозаміщення, задоволенню попиту як на внутрішньому ринку, так збільшення експорту на світовий ринок.

Список використаних джерел

1. Вагін С. А. Тенденції розвитку корпоративного управління в світовій економіці. Санкт-Петербург: СПбГУЕФ, 2012. 181 с.
2. Воронов А. Міжнародна конкуренція в XXI столітті. *Маркетинг за кордоном*. 2009. № 2. С. 16–24.
3. Грузинів В. П. Економіка підприємства. Москва: Фінанси і статистика, 2014. 208 с.
4. Державна служба статистики України: [вебсайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Дзахмішева І. Ш. Методика оцінка конкурентоспроможності послуги в роздрібній торговельній мережі. *Маркетинг за кордоном*. 2012. № 3. С. 40–48.
6. Калятін В. О., Наумов В. Б., Никифорова Т. С. Досвід Європи, США та Індії в сфері державної підтримки інновацій. *Юридичний Журнал*. 2011. Вип. 1, № 76. С. 8–9.
7. Лебедева І. Тенденції науково-технічного розвитку малого бізнесу в Японії. *Проблеми теорії і практики управління*. 2017. Вип. 2, № 3. С. 33–35.
8. Лебедева Л. США: держава і малий бізнес. *Людина і праця*. 2009. № 3. С. 13–14.
9. Малий бізнес по-японськи. URL: https://www.openbusiness.ru/html_euro/Japan_open6.htm.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Попов М. В японському розрізі. *Бізнес журнал*. URL: <http://offline.business-magazine.ru/2003/36/110572>.
11. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
12. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 504-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>.
13. У Фінляндії 65 % ВВП виробляє малий бізнес. *Економіка.by*. URL: http://www.ekonomika.by/?option=com_content&catid=140&id=17158&view=article&Itemid=273&fontstyle=f-larger.
14. Comparison of Methods For Determining The Competitiveness of Enterprises To Determine MarketStrategy / S. Bondarenko and other. *International Journal of Civil Engineering and Technology*. 2018. Issue 13, № 9. P. 890–898.
15. Kalaman O., Okulicz-Kozaryn W., Purtskhvanidze O. Risk as a specific component of strategic enterprises management in the agrarian sector in the current conditions of Ukraine development. *Food Industry Economics*. 2019. Vol. 11, Issue 2. P. 54–61. DOI: 10.15673/fie.v11i2.1395.
16. Managing the Competitiveness of the Enterprise in the Context of Transformational Change / N. Kuprina та ін. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019. Вип. 2, № 8. С. 4909–4914.
17. Wine-and-spirits.md: [вебсайт]. URL: <https://wine-and-spirits.md/oiv-o-mirovom-proizvodstve-i-potreblenii-vina-v-2018-g>.

References

1. Vahin, S. A. (2012). *Tendentsii rozvytku korporatyvnoho upravlinnia v svitovii ekonomitsi [Trends in corporate governance in the global economy]*. SPb: SPbHUEF [in Russian].
2. Voronov, A. (2009). Mizhnarodna konkurentsia v XXI stolitti [International competition in the XXI century]. *Marketynh za kordonom – Marketing abroad*, 2, 16–24 [in Ukrainian].
3. Hruzyniv, V. P. (2014). *Ekonomika pidpryemstva [Economy of enterprise]*. Moscow: Finansy i statystyka [in Russian].
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (2020). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Dzakhmishcheva, Y. Sh. (2012). Metodyka otsinka konkurentospromozhnosti posluhy v rozdrubnii torhovelnii merezhi [Methods of assessing the competitiveness of services in the retail trading network]. *Marketynh za kordonom – Marketing abroad*, 3, 40–48 [in Ukrainian].
6. Kaliatin, V. O., Naumov, V. B., Nykyforova, T. S. (2011). Dosvid Yevropy, SShA ta Indii v sferi derzhavnoi pidtrymky innovatsii [Experience of Europe, USA and India in the field of state support of innovations]. *Yurydychnyi Zhurnal – Legal Journal*, 76(1), 8–9 [in Ukrainian].
7. Lebedieva, I. (2017). Tendentsii naukovo-tekhnichnoho rozvytku maloho biznesu v Yaponii [Trends in the scientific and technical development of small business in Japan]. *Problemy teorii i praktyky upravlinnia – Problems of management theory and practice*, 3 (2), 33–35 [in Ukrainian].
8. Lebedieva, L. (2009). SShA: derzhava i maliy biznes [United States: the state and small business]. *Liudyna i pratsia – Man and work*, 3, 13–14 [in Ukrainian].
9. Kharitonova, D. (n.d.). Maliy biznes po-yaponski [Small business in Japan]. www.openbusiness.ru. Retrieved from https://www.openbusiness.ru/html_euro/Japan_open6.htm.
10. Popov, M. (n.d.). V yaponskomu rozrizi [In the Japanese Section]. *Biznes zhurnal – Business magazine*. Retrieved from <http://offline.business-magazine.ru/2003/36/110572>.
11. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii [On Protection of Economic Competition] № 2210-III (11.01.2001) [in Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku maloho i serednoho pidpryemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku [On approval of the Strategy for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period up to 2020]. № 504 (24.05.2017) [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

13. U Finliandii 65 % VVP vyrobliacie maliy biznes [In Finland, 65% of GDP is produced by small businesses]. Retrieved from http://www.ekonomika.by/?option=com_content&catid=140&id=17158&view=article&Itemid=273&fontstyle=f-larger.

14. Bondarenko, S., Liganenko, I., Kalaman, O., & Niekrasova, L. (2018) Comparison of Methods For Determining The Competitiveness of Enterprises To Determine MarketStrategy. *International Journal of Civil Engineering and Technology*, 13(9), 890–898 [in English].

15. Kalaman, O., Okulicz-Kozaryn, W. & Purtskhvanidze, O. (2019). Risk as a specific component of strategic enterprises management in the agrarian sector in the current conditions of Ukraine development. *Food Industry Economics*, 11(2), 54-61. DOI: 10.15673/fie.v11i2.1395 [in English].

16. Kuprina, N., Stupnytska, T., Vaskovska, K., Boyko, O., Baraniuk, K. & Markova, T. (2019). Managing the Competitiveness of the Enterprise in the Context of Transformational Change. *International Journal of Recent Technology and Engineering*, 8(2), 4909-4914. DOI: 10.35940/ijrte.B3706.078219.

17. Wine-and-spirits.md [Wine-and-spirits.md]. Retrieved from <https://wine-and-spirits.md/oiv-o-mirovom-proizvodstve-i-potreblenii-vina-v-2018-g/>.

Каламан Ольга Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики, Одеська національна академія харчових технологій (вул. Канатна, 112, м. Одеса, 65039, Україна).

Каламан Ольга Борисовна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики, докторант, Одесская национальная академия пищевых технологий (ул. Канатная, 112, г. Одесса, 65039, Украина).

Kalaman Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor, Department of Management and Logistics, doctoral student, Odessa National Academy of Food Technologies (112 Kanatna Str., 65039 Odessa, Ukraine).

E-mail: kalaman.olga@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5586-7654>

ResearcherID: B-2755-2019

Scopus Author ID: 57205329026

УДК 657.37

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-442-450

*Ольга Герасименко***НАДАННЯ КОРИСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МУЗЕЙНІ ПРЕДМЕТИ
У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ***Ольга Герасименко***ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ ПОЛЕЗНОЙ ИНФОРМАЦИИ О МУЗЕЙНЫХ
ПРЕДМЕТАХ В ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ СУБЪЕКТА
ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА***Olha Herasyenko***PROVIDING USEFUL INFORMATION ABOUT MUSEUM ARTICLES
IN FINANCIAL STATEMENT OF THE PUBLIC SECTOR ENTITY**

У статті сформовано підходи до вибору, розміщення та організації інформації про музейні предмети для її відображення чи розкриття у фінансовій звітності. Здійснено оцінку корисності цієї інформації та запропоновано авторський підхід до визнання музейних предметів. Встановлено необхідність доповнення ф. № 1-дс «Баланс» через введення до розділу «Нефінансові активи» статті «Активи спадщини», ф. № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності» через включення додаткового розділу «Активи спадщини», а також пояснень до фінансової звітності. Надання інформації про наявність, рух, стан музейних предметів та політику управління ними сприятиме підвищенню якісних характеристик фінансової звітності суб'єкта державного сектору.

Ключові слова: представлення фінансової звітності; корисність інформації; визнання музейних предметів; інформація для відображення; інформація для розкриття; суттєвість та об'єднання.

Табл.: 2. Бібл.: 22.

В статье сформированы подходы к выбору, размещению и организации информации о музейных предметах для ее отображения или раскрытия в финансовой отчетности. Осуществлена оценка полезности этой информации и предложен авторский подход к признанию музейных предметов. Установлена необходимость дополнения ф. № 1-дс «Баланс» посредством введения в раздел «Нефинансовые активы» статьи «Активы наследия», ф. № 5-дс «Примечания к годовой финансовой отчетности» посредством включения дополнительного раздела «Активы наследия», а также пояснений к финансовой отчетности. Предоставление информации о наличии, движении, состоянии музейных предметов и политике управления ими будет способствовать повышению качественных характеристик финансовой отчетности субъекта государственного сектора.

Ключевые слова: представление финансовой отчетности, полезность информации, признание музейных предметов, информация для отображения, информация для раскрытия, существенность и агрегирование

Табл.: 2. Библ.: 22.

Within the article, approaches to the selection, placement and organization of information about museum objects in order to display or disclose it in the financial statements are formed. Usefulness of this information is evaluated and the author's approach to the recognition of museum objects is grounded. The necessity to amend F. No. 1-ds "Balance" by means of introducing it to Section "Non-Financial Assets" of the Article "Heritage Assets", F.No.5-ds "Notes to the Annual Financial Statements" through the introduction of an additional section "Heritage Assets", as well as clarifications to financial statements is established. Providing information on the availability, movement, status of museum objects and management policies will help improve the quality of the financial statements of a public sector entity.

Keywords: presentation of financial statements; information usefulness; recognition of museum objects; display information; disclosure information; materiality and merge.

Table: 2. References: 22.

JEL classification: M41

Постановка проблеми. Ключовою метою фінансової звітності суб'єктів державного сектору є надання користувачам корисної інформації з метою підзвітності та прийняття рішень. Проте найбільш авторитетними органами, відповідальними за розробку стандартів обліку, не сформовано єдиного підходу до представлення інформації про музейні предмети у фінансовій звітності суб'єкта державного сектору. Так, організацією економічного співробітництва та розвитку (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD), яка об'єднує 35 найбільш економічно розвинених країн світу, проаналізовано практику відображення країнами-членами ОЕСР об'єктів спадщини в річних фінансових звітах. Це дослідження виявило, що у зв'язку з відсутністю загальноприйнятих облікових підходів та труднощами з оцінкою активів спадщини, суб'єкти державного сектору лише 43 % країн визнають активи спадщини (в тому числі музейні предмети) [3]. При цьому, навіть якщо активи спадщини визнані в балансі, то застосовуються різні методи оцінки, що обмежує порівнянність показників звітності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для вирішення зазначеної проблеми Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі (далі – IPSASB) протягом декількох останніх років активно розвиває проєкт «Спадщина» [8], до участі в якому приєдналися країни з досвідом бухгалтерського обліку музейних предметів та надання інформації про них у фінансовій звітності. Певною відправною точкою роботи над проєктом стало виокремлення такої облікової категорії, як «активи спадщини» для об'єднання різноманітних елементів спадщини (зокрема й музейних предметів).

В Україні, на відміну від провідного закордонного досвіду, загальнодержавну облікову політику щодо активів спадщини не сформовано, а музейні предмети здебільшого не розглядаються як об'єкти бухгалтерського обліку та елементи фінансової звітності, що потребує ґрунтовних наукових досліджень. Такі дослідження особливо актуальні в період модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі, яка є необхідною умовою реформування управління державними фінансами та передусім спрямована на адаптацію національної нормативно-правової бази з питань бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів, а також на створення надійного інформаційного забезпечення для прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід на національні стандарти бухгалтерського обліку суб'єктами державного сектору спричинив низку суттєвих змін у формуванні облікової інформації, її відображенні та розкритті у фінансовій звітності, що стало предметом дослідження в працях провідних вітчизняних науковців, проте цілісні наукові дослідження стосовно надання інформації про музейні предмети у фінансовій звітності не проводились. Водночас ці питання ґрунтовно опрацьовані закордонними науковцями, серед яких N. Aversano, J. Antonio, P. Barker, A. Barton, L. Biondi, J. Christiaens, G. Fisher, L. Hay, P. Hone, A. Lacerra, J. Lee, J. Mack, N. Noaman, H. Ouda, A. Stafford та ін. У своїх працях дослідники обґрунтовують необхідність представлення у фінансовій звітності інформації про активи спадщини шляхом формування власного бачення на визнання активів спадщини та розкриття інформації про них.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри напрацювання закордонних дослідників, питання надання інформації про музейні предмети у фінансовій звітності вітчизняних суб'єктів державного сектору залишаються мало дослідженими та набувають дедалі більшої актуальності в умовах переходу до ведення обліку за методом нарахування.

Мета статті. Метою статті є формування пропозицій до вибору, розміщення і організації інформації про музейні предмети для її відображення чи розкриття у фінансовій звітності суб'єкта державного сектору.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняний стандарт, який визначає склад, форми, принципи підготовки фінансової звітності в державному секторі, загальні вимоги до визнання і розкриття її елементів називається НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності» [1]. Таким чином, термін «подання фінансової звітності» має досить широке смислове навантаження, яке стосується всіх етапів формування та використання звітності. Проте в НП(С)БОДС 101 та інших нормативно-правових актах із бухгалтерського обліку його сутність не розкрито, а використання звужується до означення дій по передачі уже складеної звітності користувачам у встановлені терміни. Фактично можна стверджувати про спотворення змісту поняття «подання фінансової звітності». Уявляється, що більш вдалим у широкому розумінні цього значення є використання замість поняття «подання фінансової звітності» терміна «представлення фінансової звітності», що узгоджується з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку для державного сектору (далі – МСБОДС) та Концептуальними основами фінансової звітності загального призначення організацій суспільного сектору (далі – Концептуальні основи) [22]. У цих міжнародних актах у вказаному контексті використовуються терміни «*presentation of financial*

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

statements» [13] або «*presentation in general purpose financial reports*» [22] (англ. «*presentation*» – презентація, представлення, подання, виклад і т. ін.). Крім того, у національних стандартах вживаються і такі терміни, як «надання інформації» та «розкриття», а також наведено зв'язок між ними, а саме: «розкриття – надання інформації, яка є суттєвою для користувачів фінансової звітності» [1]. Використання цієї термінології теж не узгоджується з МСБОДС та Концептуальними основами, унаслідок чого «наведена у фінансовій звітності та примітках до неї інформація, може бути неправильно витлумачена користувачем і він не зможе прийняти досить обґрунтовані рішення» [2].

Варто зазначити, що значення термінів, які стосуються представлення фінансової звітності, а також основоположні концепції відображення в ній певних елементів найбільш чітко конкретизують саме Концептуальні основи [22], на змісті яких ґрунтується це дослідження.

Зокрема, *представлення* – це вибір, розміщення і організація інформації, яка офіційно надається у фінансовій звітності [22]. Представлення пов'язане з метою фінансової звітності, потребами користувачів, якісними характеристиками та обмеженнями на інформацію, визначенням елементів, критеріями й особливостями визнання, методами оцінки.

Отже, надання інформації про музейні предмети у фінансовій звітності передбачає послідовне проходження трьох етапів, які тісно пов'язані між собою: 1) *вибір інформації*; 2) *розміщення інформації*; 3) *організація інформації*.

Вибір інформації, яку слід надавати у фінансовій звітності стосовно музейних предметів, повинен ґрунтуватись на потребах користувачів та корисності цієї інформації. При цьому ознакою корисності інформації є її відповідність таким якісним характеристикам, як доречність, зрозумілість, достовірність, порівнянність, можливість перевірки, своєчасність [22]. Під час оцінювання корисності інформації треба враховувати обмеження на інформацію, до яких належать: суттєвість, співвідношення вигід і витрат; збалансованість якісних характеристик [22].

При формуванні авторського бачення стосовно корисності інформації про музейні предмети проаналізовано зміст міжнародних та зарубіжних стандартів бухгалтерського обліку (IPSAS 17 [14]; FRS 30 [9]; Standard 17 [21]; GRAP 103 [9]; SFFAS 29 [20] та ін.), праці закордонних науковців (4–7; 11; 12; 15–19 та ін.) та інші джерела. У результаті аналізу вказаних джерел інформацію, яка уявляється доречною для користувачів, поділено на 5 груп: 1. Наявність музейних предметів; 2. Рух музейних предметів; 3. Фізичний стан музейних предметів; 4. Визнання та оцінка музейних предметів; 5. Політика управління музейними предметами. Встановлено, що така інформація:

– дозволить зробити узагальнені висновки про масштаби діяльності, значення, цінність колекцій музею та їх збереженість для сучасних і майбутніх поколінь;

– забезпечить користувачів даними про політику формування музейних фондів, способи придбання музейних предметів (купівля, безоплатна передача тощо) та причини їх вибуття (вилучення, безоплатна передача тощо);

– сприятиме розумінню користувачами особливостей відображення в балансі музейних предметів за вартістю;

– надасть можливість користувачам зрозуміти стратегію управління музейними предметами, а також обмеження на операції з ними;

– дозволить оцінити стан фінансування та ефективність використання бюджетних коштів, а саме: джерела фінансування на комплектування, збереження, вивчення, використання музейних фондів; планові та фактичні витрати на зберігання, реставрацію, обслуговування, експонування тощо музейних предметів тощо.

Для досягнення збалансованості якісних характеристик, доречність інформації необхідно розглядати і на відповідність цієї інформації іншим якісним характеристикам та обмеженням. Зокрема, не завжди інформація, яка уявляється доречною для користувачів, може бути достовірно представлена у звітності. Достовірність інформації передую-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сім характеризується її повнотою, нейтральністю (неупередженістю) та відсутністю суттєвих помилок [22]. Найбільш проблематичним у цьому контексті є відображення за вартістю музейних предметів. Адже в усіх без винятку українських музеях бухгалтерський облік музейних предметів за вартістю не ведеться, а у фондовому обліку їхня вартість відображена частково. Оцінити ж у короткий термін музейні предмети для цілей бухгалтерського обліку неможливо з багатьох причин. По-перше, питання обов'язковості оцінки музейних предметів не врегульовані на законодавчому рівні. По-друге, це доволі трудомісткий процес, який потребує затрат часу та праці компетентних оцінювачів. По-третє, вартість оцінювання при залученні експертів досить висока. Тобто в цій ситуації необхідно врахувати обмеження на інформацію, що стосується співвідношення вигід і витрат, оскільки вигоди від надання інформації про вартість усіх музейних предметів не виправдають витрати на формування цієї інформації. У такому випадку Концептуальні основи рекомендують розглянути питання про ослаблення однієї або декількох якісних характеристик для зниження витрат [22]. Таким чином, цілком логічно прагнути не до достовірного відображення вартості всіх музейних предметів, а до достовірного представлення інформації, яка дозволить користувачам зрозуміти особливості визнання та оцінки таких предметів та мінімізувати ступінь невизначеності фінансової та нефінансової інформації. У цьому контексті важливо встановити особливі підходи до визнання музейних предметів. Найбільш доцільним уявляється визнання лише нових придбань, без визнання музейних предметів, отриманих у попередні періоди (до моменту можливості їх повного визнання).

Обрану інформацію відповідно до Концептуальних основ необхідно розмежувати на: *інформацію для відображення та інформацію для розкриття*. Варто зазначити, що як інформація для відображення, так і інформація для розкриття необхідні для досягнення мети фінансової звітності, проте інформація для відображення є основною, а інформація до розкриття – підвищує корисність основної інформації та сприяє розумінню користувачами порядку її формування [22].

Розмежування інформації за вказаними групами досить важливе для вирішення питань по її розміщенню (*другий етап представлення інформації*), оскільки дозволяє сформувати масиви корисної інформації, які будуть відображені в основних формах звітності або розкриті в примітках до неї. При цьому ключовим для розміщення інформації в звітності є відповідність об'єкта критеріям визнання або ж передбачені нормативно-правовими актами особливості такого визнання. Також важливо враховувати, що надмірна кількість інформації може ускладнити розуміння користувачами показників звітності. Загальні характеристики інформації для відображення та розкриття, а також та підходи до її розміщення наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика та розміщення інформації для відображення та розкриття

Найменування інформації	Загальне призначення інформації	Зміст інформації	Розміщення інформації
Інформація для відображення	Основна інформація фінансової звітності.	Інформація про фінансовий стан, фінансові результати діяльності і рух грошових коштів	Відображається в основних формах звітності
Інформація для розкриття	Підвищує корисність інформації для відображення. Необхідна для розуміння користувачами фінансової звітності	Інформація про застосування облікових політик, деталізація інформації для відображення, дані про об'єкти, які не відповідають інформації для відображення (наприклад, коли об'єкт відповідає визначенню елемента, але не відповідає іншим критеріям визнання) тощо	Відображається в примітках до фінансової звітності, поясненнях тощо

Джерело: сформовано автором за даними [22].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

При запропонованому підході до визнання музейних предметів у балансі необхідно відображати за вартістю лише нові надходження музейних предметів. Усю іншу інформацію стосовно музейних предметів слід визначати як інформацію для розкриття та відображати в примітках до фінансової звітності.

Концептуальними основами визначено, що рішення про розміщення інформації стосуються не тільки звіту, в якому її необхідно розмішувати, а і частини звіту [22]. З огляду на це, визнані активи спадщини повинні бути відображені в першому розділі затвердженої ф. № 1-дс «Баланс», який називається «Нефінансові активи». Таке твердження зумовлене належністю активів спадщини саме до ресурсів нефінансового характеру. Для розкриття інформації в чинній ф. № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності» пропонується ввести додатковий розділ «Активи спадщини». Проте, примітки до фінансової звітності не повинні обмежуватись затвердженою формою, адже не вся інформація про музейні предмети, що пропонується до розкриття, може бути відображена в таблицях до ф. № 5-дс. Таке твердження відповідає нормам міжнародних стандартів, які не формалізують примітки, а також не суперечить визначенню приміток до річної фінансової звітності в НП(С)БОДС як сукупності «показників і пояснень, яка забезпечує деталізацію і обґрунтованість статей фінансових звітів, а також іншої інформації, розкриття якої передбачено відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі» [1]. Крім того, НП(С)БОДС 101 «Подання фінансової звітності» встановлює розкриття в примітках до фінансової звітності інформації:

- яка не наведена безпосередньо у фінансовій звітності, але є обов'язковою згідно з відповідними НП(С)БОДС;

- що містить додатковий аналіз статей звітності, потрібний для забезпечення її зрозумілості та доречності [1].

З огляду на вказане, в запропонованому до чинної ф. № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності» розділі «Активи спадщини» в розрізі груп активів спадщини доцільно розкривати інформацію про: залишок активів спадщини на початок року в кількісному й вартісному виразі; переоцінку, вибуття, надходження чи інші зміни протягом року в кількісному й вартісному виразі; амортизацію, якщо така нараховується; залишок на кінець року в кількісному й вартісному виразі; причини вибуття активів спадщини, їхня вартість та кількість; збільшення вартості та кількості активів спадщини з вказівкою причин такого збільшення; кількість і вартість активів спадщини, які потребують поліпшення (реконструкції, реставрації тощо); законодавчі обмеження стосовно активів спадщини.

Пояснення до фінансової звітності в частині музейних предметів повинні розкривати:

- значення активів спадщини (музейних предметів) для суб'єкта державного сектору;

- опис основних типів музейних предметів;

- особливості визнання музейних предметів, суб'єктів та способів оцінки (переоцінки) музейних предметів, витрати на оцінку (переоцінку);

- політику управління музейними предметами, зокрема: стратегію управління музейними предметами; особливості використання музейних предметів та обмеження на операції з ними; джерела фінансування процесів комплектування, збереження, вивчення, використання музейних фондів; планові та фактичні витрати на зберігання, реставрацію, обслуговування, експонування тощо музейних предметів;

- іншу інформацію, яка здатна підвищити якісні характеристики фінансової звітності.

Третій етап представлення стосується організації інформації, призначеної для відображення чи розкриття. На цьому етапі вирішуються питання групування та упорядкування інформації у фінансовій звітності, зокрема стосовно елементів звітності [22].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Це досить важливе питання, адже в чинній формі балансу для відображення активів спадщини окремої статті не передбачено, а інформацію про так звані «музейні фонди» необхідно включати до статті «Основні засоби». На наш погляд, при визнанні активів спадщини їх включення до складу основних засобів призведе до викривленого розуміння звітної інформації користувачами.

У цьому контексті досить важливим є судження загального характеру стосовно суттєвості та об'єднання, яке передбачене міжнародними стандартами. У національних стандартах поняття «суттєвість та об'єднання» відсутнє, ймовірно тому, що форми фінансової звітності затверджуються на державному рівні. Проте вказаного судження необхідно дотримуватись з метою удосконалення звітної інформації. Так, відповідно до МСБОДС 1 «Подання фінансових звітів»: по-перше, статті, які є суттєвими та відрізняються за характером і призначенням, слід подавати у фінансовій звітності окремо; по-друге, статті, які є суттєвими за величиною, але мають подібний характер, можна об'єднувати; по-третє, стаття, яка не достатньо суттєва для обґрунтування її окремого подання у фінансових звітах, може бути достатньо суттєвою для її окремого подання в примітках [13].

Враховуючи, що музейні предмети разом з іншими активами спадщини мають досить специфічні ознаки, які вирізняють їх від інших активів, при визнанні їх слід відображати окремою статтею балансу в розділі «Нефінансові активи» з подальшим її розшифруванням у примітках чи поясненнях до фінансової звітності. Обґрунтування наведених пропозицій на відповідність судженню про суттєвість та об'єднання міститься в табл. 2.

Таблиця 2

Врахування судження про суттєвість та об'єднання при формуванні пропозицій стосовно організації інформації про музейні предмети у фінансовій звітності

Твердження	Обґрунтування
За умови визнання музейні предмети повинні відображатись у балансі в складі активів спадщини	Такий підхід забезпечить відображення в одній статті активів зі спільними ознаками, які вирізняють активи спадщини від інших активів.
Активи спадщини повинні відображатись у балансі окремою статтею	Об'єднання активів спадщини з іншими активами (наприклад, основними засобами) з метою відображення їх однією статтею в балансі не можливе, оскільки активи спадщини мають свої особливі ознаки та призначення. Крім того, активи спадщини можуть бути матеріальні і нематеріальні, що також унеможливує їх віднесення до інших статей
Окремо розкривати інформацію про всю сукупність музейних предметів та особливості управління ними в примітках до фінансової звітності	Розкриття в примітках до фінансової звітності інформації про активи спадщини в розрізі їх видів забезпечить розуміння їх значення, кількості, фізичного стану, особливостей оцінки, понесених витрат на реставрацію, зберігання тощо.

Джерело: розроблено автором за даними [13].

Не менш важливим завданням є і організація інформації в примітках до фінансової звітності. Відповідно до Концептуальних основ, інформацію до розкриття в примітках слід організувати так, щоб її відношення до елементів, відображених в основних формах фінансової звітності, було зрозумілим [22].

Запропоновані підходи до організації інформації про музейні предмети в балансі та примітках до фінансової звітності сприятимуть дотриманню таких якісних характеристик корисності інформації як зрозумілість, порівнянність, верифікація (можливість перевірки).

Висновки і пропозиції. Отже, вирішення завдань по вибору, розміщенню та організації звітної інформації стосовно музейних предметів спрямоване на надання користувачам фінансової звітності корисної інформації про наявність, рух та стан музейних предметів; їх визнання та оцінку; політику управління. Розміщення цієї інформації у звітності передбачає її поділ на інформацію для відображення та інформацію для розк-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

риття, що передусім залежить від особливостей визнання музейних предметів. Авторський підхід до визнання музейних предметів передбачає визнання лише нових надходжень без визнання музейних предметів, отриманих в попередні періоди (до моменту можливості їх повного визнання).

Запропоновано удосконалення ф. № 1-дс «Баланс» через введення до розділу «Нефінансові активи» статті «Активи спадщини» для відображення музейних предметів та інших активів спадщини, які визнаються, та ф. № 5-дс «Примітки до річної фінансової звітності» через включення додаткового розділу «Активи спадщини» для розкриття інформації в розрізі груп активів спадщини про: залишок активів спадщини на початок та кінець року, їх переоцінку, вибуття, надходження чи інші зміни протягом року в (кількісному і вартісному виразі); амортизацію, якщо така нараховується; кількість та вартість активів спадщини, які потребують поліпшення (реконструкції, реставрації тощо); законодавчі обмеження стосовно активів спадщини. Додатково в поясненнях до фінансової звітності запропоновано розкривати дані про: значення активів спадщини (музейних предметів) для суб'єкта державного сектору; основні типи музейних предметів; особливості визнання музейних предметів, суб'єктів та способів їх оцінки (переоцінки), витрати на оцінку (переоцінку); короткий опис політики управління музейними предметами.

Надані пропозиції дозволять користувачам зробити висновки про наявність, рух, стан музейних предметів та політику управління ними, що підвищить якісні характеристики фінансової звітності суб'єкта державного сектору.

Список використаних джерел

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності»: затв. наказом МФУ від 28.12.2009 р. № 1541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>.
2. Гливенко В. В., Ленъ В. С. Суттєвість у бухгалтерському обліку суб'єктів державного сектору. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3(15). С. 171–183.
3. Accrual Practices and Reform Experiences in OECD Countries. *OECD Publishing, Paris*. OECD/IFAC. 2017. URL: <https://www.iaasb.org/system/files/publications/files/Accrual-Practices-and-Reform-Experiences-OECD-Countries.pdf>.
4. Aversano N., Christiaens J. Governmental financial reporting of heritage assets from a user needs perspective: Governmental Financial Reporting of Heritage Assets. *Financial Accountability & Management*. 2014. № 30(2). P. 150–174. URL: <https://dx.doi.org/10.1111/faam.12032>.
5. Barker P. Heritage Assets Can Accounting do Better? *Accountancy Ireland*. 2006. № 38(4). P. 48–50.
6. Barton A. D. Accounting for public heritage facilities – assets or liabilities of the government? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2000. № 13(2). P. 219–236. URL: <https://dx.doi.org/10.1108/09513570010323434>.
7. Biondi L., Giulio Grandis F., Mattei G. Financial reporting for heritage assets. Towards an international public sector accounting standard? *Working Paper*. 2018. № 1. 20 p. URL: <https://docplayer.net/153094140-Financial-reporting-for-heritage-assets-towards-an-international-public-sector-accounting-standard.html>.
8. Financial Reporting for Heritage in the Public Sector. *Consultation Paper*. IPSASB. 2017. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-Consultation-Paper-Financial-Reporting-for-Heritage-in-the-Public-Sector.pdf>.
9. FRS 30 «Heritage assets»: Accounting Standards Board UK, June 2009. URL: [http://frc.org.uk/Our-Work/Publications/ASB/FRS-30-Heritage-Assets-\(June-2009\)-File.pdf](http://frc.org.uk/Our-Work/Publications/ASB/FRS-30-Heritage-Assets-(June-2009)-File.pdf).
10. GRAP 103 «Heritage Assets»: ASB, South Africa, July 2008. URL: <http://www.asb.co.za/LinkClick.aspx?fileticket=ownCoJYOxxc%3d&portalid=0>.
11. Hay L. E., Antonio J. F. What users want in government financial reports. *Journal of Accountancy*. 1990. № 170(2). P. 91.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

12. Hone P. The financial value of cultural, heritage and scientific collections: a public management necessity. *Australian Accounting Review*. 1997. Vol. 7. № 1. P. 38–43.
13. IPSAS 1 «Presentation of Financial Statements»: IPSASB, May 2000 (revised 2006). URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-HandBook-2018-Volume-1.pdf>.
14. IPSAS 17 «Property, plant and equipment»: IPSASB, December 2001 (revised 2006). URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ipsas-17-property-plant-2.pdf>.
15. Lacerra A., Stafford A. Heritage assets: The UK accounting challenge. In *Proceedings from CIGAR 12th biennial conference*. 2009. Modena: Italy.
16. Lee J., Fisher G. Infrastructure assets disclosure in Australian public sector annual reports. *Accounting Forum*. 2004. № 28(4). P. 349–368. URL: <https://dx.doi.org/10.1016/j.accfor.2004.08.002>.
17. Mack J., Ryan C. Reflections on the theoretical underpinnings of the general-purpose financial reports of Australian government departments. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 2006. № 19(4). P. 592–612. URL: <https://dx.doi.org/10.1108/09513570610679146>.
18. Noaman, N., Ouda, H., Christiaens, J. Indexing financial reporting information for heritage Management. *E a M: Economie a Management*. 2018. № 21(2). P. 186–207. URL: https://www.researchgate.net/publication/326035405_Indexing_financial_reporting_information_for_heritage_management.
19. Robbins W. A. Consensus between preparers and users of municipal annual reports: an empirical analysis. *Accounting and Business Research*. 1984. № 14(54). P. 157–162. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/10.1080/00014788.1984.9729202>.
20. SFFAS 29 «Heritage Assets and Stewardship Land»: FASAB, July 7, 2005. URL: http://files.fasab.gov/pdf/files/handbook_sffas_29.pdf.
21. Standard 17 «Heritage Asset»: CNOCP, February 2013. URL: http://www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/cnocp-en/opinion/board_opinion/2013/Opinion-n-2013-03-Standard-17.pdf.
22. The Conceptual Framework for General Purpose Financial Reporting by Public Sector Entities: IPSASB, January 2013. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-Public-Sector-Conceptual-Framework.pdf>.

References

1. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku v derzhavnomu sektori 101 «Podannia finansovoi zvitnosti» [National Public Sector Accounting Standard (Standard) 101 “Presentation of Financial Statements”]. № 1541 (28.12.2009). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>.
2. Hlyvenko, V. V., Len, V. S. (2018). Cuttievist u bukhhalterskomu obliku subiektiv derzhavnoho sektoru [Significance in accounting subjects of the state sector]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 3(15), 171–183 [in Ukrainian].
3. Accrual Practices and Reform Experiences in OECD Countries (2017). *OECD Publishing, Paris*. OECD/IFAC. Retrieved from <https://www.iaasb.org/system/files/publications/files/Accrual-Practices-and-Reform-Experiences-OECD-Countries.pdf>.
4. Aversano, N., Christiaens, J. (2014). Governmental financial reporting of heritage assets from a user needs perspective: Governmental Financial Reporting of Heritage Assets. *Financial Accountability & Management*, 30(2), 150–174. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1111/faam.12032>.
5. Barker, P. (2006). Heritage Assets Can Accounting do Better? *Accountancy Ireland*, 38(4), 48–50.
6. Barton, A. D. (2000). Accounting for public heritage facilities – assets or liabilities of the government? *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 13(2), 219–236. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1108/09513570010323434>.
7. Biondi, L., Giulio Grandis, F., Mattei, G. (2018). Financial reporting for heritage assets. Towards an international public sector accounting standard? *Working Paper*, 1, 20. Retrieved from <https://docplayer.net/153094140-Financial-reporting-for-heritage-assets-towards-an-international-public-sector-accounting-standard.html>.
8. Financial Reporting for Heritage in the Public Sector (2017). *Consultation Paper*. IPSASB. Retrieved from <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-Consultation-Paper-Financial-Reporting-for-Heritage-in-the-Public-Sector.pdf>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. FRS 30 «Heritage assets»: Accounting Standards Board UK (June 2009). Retrieved from [http://frc.org.uk/Our-Work/Publications/ASB/FRS-30-Heritage-Assets-\(June-2009\)-File.pdf](http://frc.org.uk/Our-Work/Publications/ASB/FRS-30-Heritage-Assets-(June-2009)-File.pdf).
10. GRAP 103 «Heritage Assets»: ASB, South Africa (July 2008). Retrieved from <http://www.asb.co.za/LinkClick.aspx?fileticket=ownCoJYOxxc%3d&portalid=0>.
11. Hay, L. E., Antonio, J. F. (1990). What users want in government financial reports. *Journal of Accountancy*, 170(2), 91.
12. Hone, P. (1997). The financial value of cultural, heritage and scientific collections: a publicmanagement necessity. *Australian Accounting Review*, 7 (1), 38–43.
13. IPSAS 1 «Presentation of Financial Statements»: IPSASB (May 2000 (revised 2006)). Retrieved from <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-HandBook-2018-Volume-1.pdf>.
14. IPSAS 17 «Property, plant and equipment»: IPSASB (December 2001 (revised 2006)). Retrieved from <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ipsas-17-property-plant-2.pdf>.
15. Lacerra, A., Stafford, A. (2009). Heritage assets: The UK accounting challenge. *In Proceedings from CIGAR 12th biennial conference*. Modena: Italy.
16. Lee, J., Fisher, G. (2004). Infrastructure assets disclosure in Australian public sector annual reports. *Accounting Forum*, 28(4), 349–368. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1016/j.accfor.2004.08.002>.
17. Mack, J., Ryan, C. (2006). Reflections on the theoretical underpinnings of the general-purpose financial reports of Australian government departments. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 19(4), 592–612. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1108/09513570610679146>.
18. Noaman, N., Ouda, H., Christiaens, J. (2018). Indexing financial reporting information for heritage Management. *E a M: Economie a Management*, 21(2), 186–207. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/326035405_Indexing_financial_reporting_information_for_heritage_management.
19. Robbins, W. A. (1984). Consensus between preparers and users of municipal annual reports: an empirical analysis. *Accounting and Business Research*, 14(54), 157–162. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/10.1080/00014788.1984.9729202>.
20. SFFAS 29 «Heritage Assets and Stewardship Land»: FASAB (July 7, 2005). Retrieved from http://files.fasab.gov/pdf/files/handbook_sffas_29.pdf.
21. Standard 17 «Heritage Asset»: CNOCP (February 2013). Retrieved from http://www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/cnocp-en/opinion/board_opinion/2013/Opinion-n-2013-03-Standard-17.pdf.
22. The Conceptual Framework for General Purpose Financial Reporting by Public Sector Entities: IPSASB (January 2013). Retrieved from <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/IPSASB-Public-Sector-Conceptual-Framework.pdf>.

Герасименко Ольга Миколаївна – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна)

Герасименко Ольга Николаевна – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Университет государственной фискальной службы Украины (ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Украина)

Herasymenko Olha – senior lecturer of the department of Accounting, University of State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine)

E-mail: cina@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4511-4306>

УДК 697.34:620.34

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-451-460

Марина Жолобецька

**ФІНАНСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ГАЛУЗІ ТЕПЛОПОСТАЧАННЯ
ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТІВ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Марина Жолобецькая

**ФИНАНСИРОВАНИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ОБЛАСТИ ТЕПЛОСНАБЖЕНИЯ
ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ ПРОЕКТ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ
В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ**

Maryna Zholobetska

**FINANCING OF THE DOMESTIC HEAT SUPPLY INDUSTRY THROUGH
THE IMPLEMENTATION OF ENERGY EFFICIENCY PROJECTS
IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION**

У статті узагальнено науковий матеріал із досліджуваної теми, обґрунтовано ідею про те, що на сучасному етапі гостро постає питання в необхідності реформування галузі теплопостачання, виправлення незадовільного фінансового стану підприємств, впровадження заходів енергоефективності та їх фінансування. Наведено низку ключових характеристик базових моделей ринку централізованого теплопостачання в Європейському Союзі, серед яких: модель «єдиного покупця» та модель «відкритих тепломереж». Вивчено основні правові, економічні та організаційні засади діяльності об'єктів сфери теплопостачання в Україні. Встановлено механізми спрямування коштів у енергоефективність, які відрізняються джерелом коштів та кількістю сторін, що задіяні в процесі від виділення коштів кредитором до їх використання. Наведено основні проєкти, що фінансуються МФО: «Фонд енергоефективності» (у проєкті Уряду); «Розвиток муніципальної інфраструктури України» – ЄІБ (незв'язний кредит) (KfW); «Енергозбереження» (НЕФКО); «Проєкт Укрсімбанку та МБРР, IQ Energy» (ЄБРР, ESP, інше); Демо-Україна (НЕФКО), «Чисте виробництво» (НЕФКО) та позики ЄБРР; Урядова програма «Теплих» кредитів; пільгове кредитування від фонду молодіжного будівництва; пряме банківське кредитування. Доведено, що діюча методика розроблення схем теплопостачання потребує доопрацювання з метою надання органам місцевого самоврядування повноцінного та ефективного інструменту довгострокового планування теплопостачання населених пунктів.

Ключові слова: сфера житлово-комунальних послуг; фінансування; реформування; енергоефективність; теплопостачання; тарифоутворення; модернізація; закордонний досвід; кредити.

Рис.: 1. Бібл.: 20.

В статье обобщены научный материал по исследуемой теме, обосновано идею о том, что на современном этапе остро стоит вопрос в необходимости реформирования отрасли теплоснабжения, исправления неудовлетворительного финансового состояния предприятий, внедрение мероприятий энергоэффективности и их финансирования. Приведен ряд ключевых характеристик базовых моделей рынка централизованного теплоснабжения в Европейском Союзе, среди которых: модель «единого покупателя» и модель «открытых теплосетей». Изучены основные правовые, экономические и организационные основы деятельности объектов теплоснабжения в Украине. Установлены механизмы направления средств в энергоэффективность, которые отличаются источником средств и количеством сторон, задействованных в процессе от выделения средств кредитором к их использованию. Приведены основные проекты, финансируемые МФО «Фонд энергоэффективности» (в проекте Правительства) «Развитие муниципальной инфраструктуры Украины» - ЕИБ (несвязный кредит) (KfW) «Энергосбережение» (НЕФКО) «Проєкт Укрсімбанку и МБРР, IQ Energy» (ЕБРР, ESP и т. д.); Демо-Украина (НЕФКО), «Чистое производство» (НЕФКО) и займа ЕБРР; Правительственная программа «Теплых» кредитов; льготное кредитование от фонда молодежного строительства; прямое банковское кредитование. Доказано, что действующая методика разработки схем теплоснабжения требует доработки с целью предоставления органам местного самоуправления полноценного и эффективного инструмента долгосрочного планирования теплоснабжения населенных пунктов.

Ключевые слова: сфера жилищно-коммунальных услуг; финансирование; реформирование; энергоэффективность; теплоснабжения; тарифообразования; модернизация; зарубежный опыт; кредиты.

Рис.: 1. Библ.: 20.

Within the article, scientific material on the topic under study is generalized, the idea that at the present stage there is an urgent need to reform the heat supply industry, unsatisfactory financial state of enterprises should be corrected, and measures on energy efficiency and its financing have to be introduced is substantiated. A number of key features of the basic models of the centralized heating market in the European Union is submitted, among which are the following: a single buyer model and an open grid model. Basic legal, economic and organizational principles of the activity of heat supply facilities in Ukraine are studied. Mechanisms for directing funds to energy efficiency have been established, differing in the source of funds and the number of parties involved in the process of allocating funds by the creditor before using them. The main projects financed by IMF are as follows: "Energy Efficiency Fund" (in the draft of the Government); "Municipal Infrastructure Development of Ukraine" - EIB (Loan Unbound) (KfW); "Energy Efficiency" (NEFCO); "UkrSIMbank and IBRD Project, IQ Energy" (EBRD,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ESP, other); Demo-Ukraine (NEFCO), Environmental Friendly Net Production (NEFCO) and EBRD loans; Government program "Warm" loans"; preferential lending from the Youth Building Fund; direct bank lending. It is proved that the current methodology for the development of heat supply schemes needs refinement in order to provide local self-government bodies with a full and effective tool for long-term planning of the district heating supply.

Keywords: *sphere of housing and communal services; financing; reforming; energy efficiency; heat supply system; tariff formation; modernization; foreign experience; loans..*

Fig.: 1. References: 20.

JEL Classification: Q42; Q55

Постановка проблеми. Економічний розвиток України як незалежної держави ознаменувався масштабними змінами в усіх сферах економічного життя, змінами стереотипів мислення та швидким пристосуванням внутрішніх трансформацій до тенденцій світового економічного розвитку. Водночас енергоефективність та енергозбереження мають стати невід’ємними складовими економічного розвитку України.

Виконуючи зобов’язання щодо впровадження «Третього енергопакета» імплементації Україною Угоди про Асоціацію з ЄС та зобов’язань за Паризькою кліматичною угодою, протягом 2017 року було прийнято відповідні фундаментальні закони у сфері енергоефективності, серед яких: Закон України «Про Фонд енергоефективності», що визначає необхідність створення інноваційного фінансового інструменту та припускає розвиток галузі енергоефективності більш швидкими темпами; Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання», відповідно до якого громадяни будуть мати можливість сплачувати лише за фактичний обсяг енергетичних ресурсів та комунальних послуг, який вони спожили; Закон України «Про енергетичну ефективність будівель», який спрямовано на зменшення у будівлях споживання енергії і підвищення енергетичної результативності житлового фонду; Закон України «Про приєднання України до Статуту Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA)», відповідно до якого участь України в IRENA сприятиме виконанню міжнародних зобов’язань щодо досягнення у 2020 році 11 % енергії з відновлюваних джерел в енергетичному балансі [5]. Також відповідно до вимог Угоди про асоціацію з ЄС, Україна має можливість співпрацювати з ЄС у сфері підвищення енергоефективності процесів виробництва та транспортування, розподілу й використання енергії, запровадження ефективної когенерації, створення механізмів впровадження та підтримки енергоефективності. У секторі житлово-комунальних послуг наближення до стандартів ЄС можливе за рахунок ефективного споживання населенням тепла та енергії, шляхом впровадження обліку енергії і енергетичного менеджменту.

Отже, сфера надання житлово-комунальних послуг (у тому числі теплопостачання, як структурна складова) з характерною відмінністю – хронічною збитковістю, значним рівнем заборгованості (дебіторської та кредиторської), високим рівнем зносу основних засобів, потребує нових підходів до реформування для вирішення проблем, що пов’язані з недосконалим порядком тарифоутворення у сфері теплопостачання, недосконалою системою розрахунків між суб’єктами на ринку теплової енергії, недосконалою системою надання субсидій. Ця найважливіша галузь надає фізичним і юридичним особам потрібні для проживання житлово-комунальні послуги та забезпечує життєдіяльність цілісного суспільного організму.

Для комунальних теплопостачальних підприємств основною категорією споживачів є населення, яке споживає основну частину теплової енергії, що виробляється та, тим самим, забезпечує основні доходи відповідних підприємств. Через це саме на мешканців міст спрямовані найбільші зусилля структурних підрозділів, що відповідають за взаємодію з клієнтами.

Сьогодні в Україні склалась ситуація, за якої формування уповноваженими органами тарифів на теплову енергію для потреб населення здійснюється на соціально обумовленому, але економічно невиправданому рівні. Цей рівень навіть за 100 % оплати кін-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

цевими споживачами (населенням), не покриває витрат підприємств теплоенергетики з виробництва, транспортування та постачання теплової енергії. Неможливість відшкодування підприємствами галузі витрат, понесених у процесі здійснення своєї діяльності за рахунок встановлених тарифів на теплову енергію та відповідні послуги, створює передумови для формування збитків підприємств теплоенергетики, що, у свою чергу, зумовлює непривабливість галузі для інвестицій, зокрема, у модернізацію обладнання. Зазначене ставить під загрозу забезпечення енергетичної безпеки держави, яка є основним принципом побудови державної політики у сфері теплопостачання. Необхідність забезпечення сталої роботи підприємств теплоенергетики змушує ці підприємства для покриття захищених статей своїх витрат переносити збитки від надання послуг на ринку теплової енергії на розрахунки з постачальниками енергоносіїв. Нинішній сукупний борг ТКЕ за газ більше 32,5 млрд грн, з яких 9,6 млрд грн – це штрафні санкції НАК «Нафтогаз», – наголосила Міністр розвитку громад та територій України А. Бабак. Вона повідомила, що як держава, так і органи місцевого самоврядування не мають можливих джерел погашення таких боргів, отже, це питання потрібно вирішити на законодавчому рівні. «Пропонуємо на законодавчому рівні дозволити реструктуризувати підприємствам теплоенергетики заборгованість, яка виникла через затримку субсидій, пільг чи невчасного коригування тарифів. Це дозволить не накопичувати “сніговий ком” штрафів та пені, а працювати більш-менш стабільно... Тарифи на тепло не мають бути джерелом покриття штрафних санкцій... не можна перекладати штрафи та пені на плечі споживача, тому має бути реструктуризація» [20].

Зволікання з реформуванням галузі теплопостачання, виправленням незадовільного фінансового стану підприємств, уповільненням впровадження заходів енергоефективності поглиблює кризовий стан галузі та підвищує суспільну напругу. Однак, розуміючи те, що вони у своїй більшості є наслідком нестачі грошових коштів або нездатності їх вчасного отримання, у цій роботі пропонується передусім звернути увагу на досвід використання базових моделей ринку централізованого теплопостачання в ЄС та проекти енергоефективності, які б змогли покращити фінансування підприємств теплопостачання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку сфери теплопостачання та впровадження енергозберігаючих технологій досліджували як вітчизняні, так і закордонні науковці, серед них: А. Балащук, В. Бараннік, В. Микитенко, М. Ключнікова, Ф. Оніпко, Н. Остроухова, О. Поліщук, О. Шевцов, Т. Сердюк, Т. Ряужева та ін.

Проте багато питань цієї тематики потребує подальшого розвитку з урахуванням критичного стану галузі теплопостачання, неспроможності споживачів своєчасно й у повному обсязі сплачувати за отримане тепло, недостатнього фінансування, недосконалість нормативно-правового забезпечення та управління системою теплопостачання, необхідності оновлення технічної бази підприємств теплопостачання. Отже, актуальним питанням для України є розробка заходів із впровадження енергозберігаючих технологій, їх фінансування.

Проекти модернізації систем теплопостачання ще перебувають на етапі становлення, однак лівову частку фактичного фінансування проектів енергоефективності, які формуються за рахунок залучення коштів міжнародних фінансових організацій і донорів (більше ніж 80 %), становлять проекти модернізації систем теплопостачання [7].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Теплоенергетиці належить одне з провідних місць у системі пріоритетів національної енергетичної безпеки. Узагальнення та аналіз опублікованих робіт дозволяють зробити висновок, що питання щодо фінансування проектів енергоефективності в Україні потребує удосконалення і доопрацювання, має перебувати в центрі уваги практиків-науковців та є малорозробленим.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження досвіду використання базових моделей ринку централізованого теплопостачання ЄС, з'ясування проблем фінансування підприємств теплопостачання та надання пропозицій щодо їх вирішення в контексті енергоефективності.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виклад основного матеріалу. Основні правові, економічні й організаційні аспекти, що регулюють діяльність об'єктів сфери теплопостачання в Україні визначені, зокрема, Законом України «Про теплопостачання», який врегульовує відносини, пов'язані з виробництвом, транспортуванням, постачанням і використанням теплової енергії для збільшення енергоефективності функціонування систем теплопостачання, подальшого забезпечення енергетичної безпеки України, створення та удосконалення ринку теплової енергії, захисту прав працівників та споживачів сфери постачання [18]. Загальновідомо, що постачання теплової енергії споживачам здійснюється теплогенеруючими, тепло-транспортуючими й теплопостачальними організаціями, які нині підпорядковані різним відомствам (Міністерству енергетики та захисту довкілля України, Міністерству розвитку громад та територій України, Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) місцевій владі та іншим). НКРЕКП для того щоб забезпечити відшкодування витрат на виробництво, транспортування та постачання теплової енергії, встановлено тарифи, що враховують собівартість теплової енергії, забезпечують рентабельність суб'єктів господарювання даної сфери, але не нижче граничного рівня рентабельності, встановленого Кабінетом Міністрів України [7; 10; 16; 18].

Безпосередньо регулювання відносин у сфері теплопостачання здійснюється Департаментом із регулювання відносин у цій сфері, основними завданнями якого є:

- забезпечення виконання основних завдань НКРЕКП щодо формування, реалізації політики держави у сфері теплопостачання (крім діяльності з виробництва теплової енергії на теплоелектроцентралях, теплоелектростанціях, атомних електростанціях, когенераційних установках та установках із використанням альтернативних джерел енергії) у загальній частині проведення політики тарифоутворення у сфері теплопостачання;
- регулювання платіжно-розрахункових відносин у сфері теплопостачання;
- забезпечення організації обліку та звітності за видами ліцензованої діяльності у сфері теплопостачання;
- збалансування інтересів суб'єктів господарювання, споживачів та держави;
- здійснення інвестиційної діяльності, технічного розвитку та формування механізмів інноваційно-технічного розвитку у сфері теплопостачання [9].

Відповідно до Наказу НКРЕКП № 22 від 27.06.2019 р. затверджено план діяльності державного органу на 2020–2022 рр., в якому, крім іншого, приділено увагу таким завданням:

- завдання 0401 – забезпечення ефективного функціонування та розвитку ринків у сферах енергетики та комунальних послуг;
- завдання 0402 – реалізація цінової і тарифної політики у сферах енергетики та комунальних послуг;
- завдання 0403 – сприяння ефективному відкриттю ринків у сферах енергетики й комунальних послуг для всіх споживачів і постачальників та забезпечення недискримінаційного доступу користувачів до мереж/трубопроводів;
- завдання 0404 – створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розвиток ринків у сферах енергетики та комунальних послуг;
- завдання 0405 – забезпечення захисту прав споживачів товарів, послуг у сферах енергетики та комунальних послуг [8].

Отже, НКРЕКП має мету щодо подальшого створення передумов для введення стимулюючого регулювання у сфері теплопостачання, що в подальшому дозволить комплексно та всебічно вирішити більшість проблем сфери теплопостачання, створити сприятливе інвестиційне середовище задля подальшого оновлення інфраструктури га-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

лузі, сформувати ефективний механізм тарифоутворення. Усе вищезазначене передбачає застосування основних параметрів регулювання, що мають довготерміновий строк дії, стимулює суб'єктів природних монополій до суттєвого підвищення якості товарів і ефективності з подальшим скороченням неефективних витрат, забезпечує створення відповідних умов для залучення інвестицій з метою сталого функціонування та розвитку, передбачає цільові завдання суб'єкту господарювання щодо зменшення витрат теплової енергії в мережах та скорочення витрат на електроенергію для технологічних потреб із транспортування теплової енергії тощо [8].

Взагалі для України, якій із радянських часів у спадок залишилася розгалужена система міського централізованого теплопостачання з рівнем фізичного зносу понад 75 %, дуже гостро стоїть питання енергоефективності та економії енергії, особливо в системах опалення і кондиціонування [12]. Більшість таких систем використовують неефективні або дорогі в експлуатації системи опалення, теплові насоси іноземного виробництва, що мають високу питому вартість встановленої потужності (близько 1000 євро за 1 кВт потужності). Коефіцієнт ефективності таких систем для умов України становить 3–3,5. Сьогодні є необхідним негайний розвиток нових технологій із більш високими показниками енергоефективності та врахуванням норм європейських стандартів, які Україні потрібно запровадити після імплементації угоди з ЄС.

Недостатнє фінансування модернізації системи централізованого теплопостачання пов'язане переважно з комунальною формою власності (виробництво тепла – генерувальні потужності, система транспортування тепла – магістральні теплотраси, постачання тепла кінцевому споживачеві – розподільні теплотраси), а там, де тарифи встановлювалися НКРЕКП, тобто на національному рівні – застосовувалася методика «собівартість +6 %». Ця методика надавала надможливості місцевим теплопостачальним компаніям «роздувати» витрати та утримувати їх на заниженому рівні через недофінансування інвестиційних програм [12]. Але, найкритичніше є те, що теплопостачальні компанії, будучи місцевим монополістом, за діючої моделі ринку водночас контролюють як генерувальні потужності, так і систему трубопроводів, якими гаряча вода дістається до кінцевих споживачів.

Матеріали здійсненого дослідження дозволяють класифікувати моделі ринку централізованого теплопостачання й ціноутворення в ЄС з виділенням «моделі єдиного покупця» та «моделі відкритих тепломереж». Використання зазначених моделей дає змогу здійснювати свою діяльність на монопольному ринку конкуруючим компаніям із подальшою можливістю використання та розвитку тієї самої мережі.

Як було зазначено, перша модель на ринку централізованого теплопостачання – «модель єдиного покупця», якій притаманні такі риси: відкритість сегменту виробництва тепла для конкуренції, де можуть працювати комунальні та приватні компанії; відповідальність оператора мережі (системи транспортування й розподілення теплової енергії) за продаж тепла кінцевому споживачеві; дієвість оператора мережі на ринку – купівля теплової енергії (ТЕ) у всіх виробників; рівні умови реалізації теплової енергії споживачам одного типу, за однаковими цінами; обов'язковість надання оператором доступу стороннім виробникам до мережі на рівних умовах.

На противагу «моделі єдиного покупця», «модель відкритих тепломереж» зобов'язує виробника з гарантованим доступом до мережі, реалізовувати теплову енергію своїм клієнтам в обсязі необхідного споживання. Ця модель, забезпечуючи виробників та споживачів найбільш відкритим доступом до тепломережі, водночас вимагає від них найбільшого ступеня розділення (анбандлінгу) на ринку. Саме тому застосовується ніні лише у Фінляндії та Польщі у вигляді кількох пілотних проєктів [6]. Базові моделі ринку централізованого теплопостачання в ЄС наведені на рис. 1.

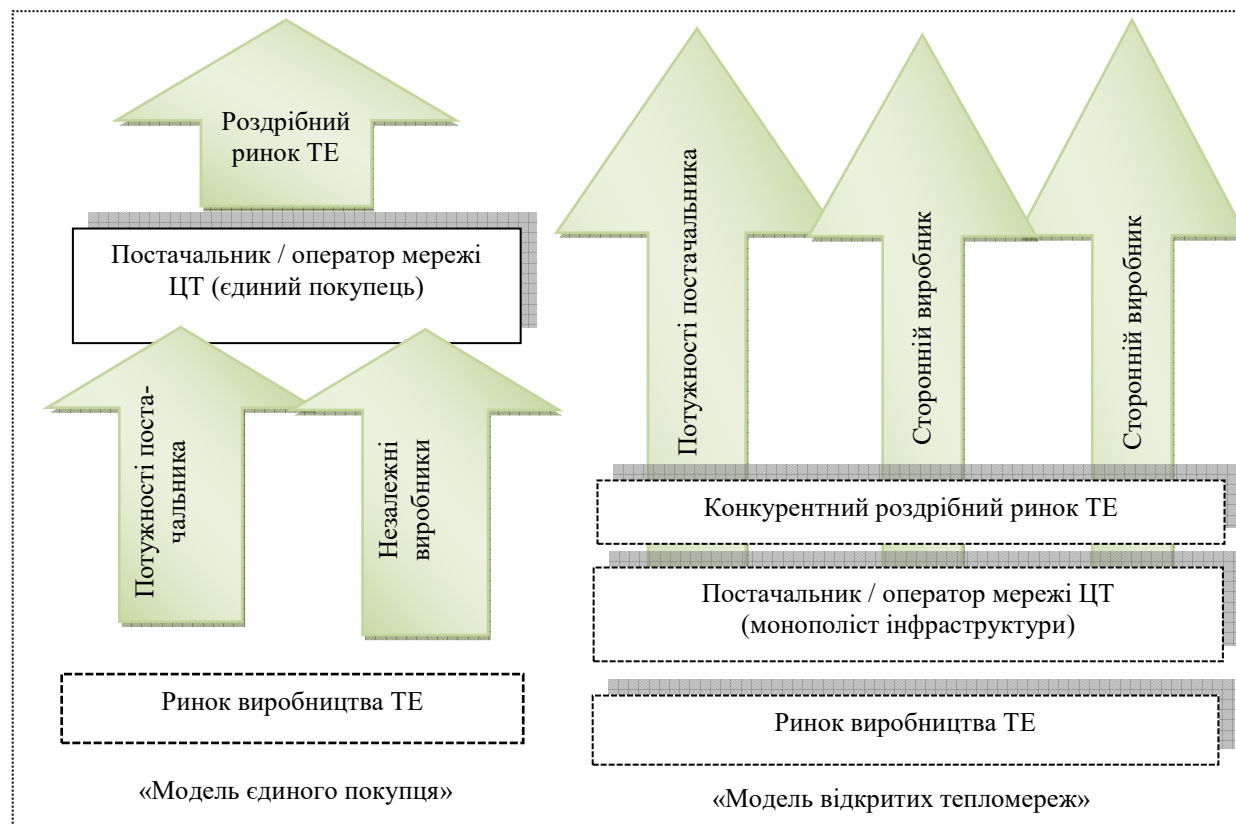

Рис. 1. Базові моделі ринку централізованого теплопостачання в ЄС

Джерело: [4].

На українському ринку централізованого теплопостачання наявні моделі ціноутворення так само різняться залежно від особливостей ринку, по-перше, визначення ціни здійснюється на абсолютно конкурентному ринку, а держава (в особі особливого уповноваженого органу) лише наглядає за використанням норм конкурентного права, що не дає можливості встановлювати надмірно великі (монопольні) ціни на теплоенергію переважачим постачальникам (Данія, Швеція, Фінляндія, Франція, Німеччина, Бельгія, Австрія, Велика Британія); по-друге, для централізованого теплопостачання визначаються спеціальні ціни задля стимулювання розвитку централізованого теплопостачання поряд з іншими схемами теплопостачання (електроопалення – Норвегія, індивідуальне опалення на природному газі – Нідерланди); по-третє, суверенний регулятор встановлює найвищий розмір тарифу, який визначено методологічно для кожної компанії, і в цьому випадку компанія має право знизити тариф (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Болгарія, Македонія); по-четверте, національним регулятором затверджуються тарифи, визначені методологічно вірно, але теплопостачальна компанія не має можливості відійти від встановленого їй тарифу (Росія, Білорусь, Румунія, Україна).

Є підстави вважати ситуацію у сфері українського житлового централізованого теплопостачання критичною через низку системних недоліків, серед яких: монополія виробництва, транспортування та постачання теплової енергії; зацікавленість (на державному й муніципальному рівнях) у відсутності прозорості та конкуренції на ринку теплової енергії; відсутність анбандлінгу різних видів діяльності, встановлення тарифів повністю регуляторним способом – НКРЕКП та місцевою владою, тому комунальні підприємства не зацікавлені в конкуренції і зменшенні витрат для досягнення менших витрат для споживачів; блокування сприятливих умов будівництва нових потужностей із генерації теплової енергії, що спричинене розробленими раніше схемами теплопостачання міст, які здебільшого унеможливають внесення потенційних нових вироб-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ників теплової енергії до таких схем; перевищення встановлених теплогенерувальних потужностей комунальних підприємств приєднаних теплових навантажень; субсидювання ціни на природний газ на виробництво теплової енергії для населення та ін. [1].

Для вирішення згаданих вище проблем уряд розпочав реформування сектору теплопостачання. У зв'язку з цим розпочалася енергозберігальна політика та вдосконалення нормативно-правової бази для запровадження стандартів ЄС у цій сфері. Згадана політика охоплює адміністративно-правове та фінансово-економічне регулювання як процесів видобування, виробництва та переробки, так і процесів транспортування, зберігання, розподілу та використання енергії, впровадження ефективної когенерації, створення ринкових механізмів підтримки енергоефективності.

У 2017–2018 роках Україна досягла результативності в імplementації директив ЄС у сфері енергоефективності: було прийнято певні закони для регулювання ринку енергоефективності щодо імplementації вимог до енергетичної ефективності й сертифікації будівель; систему організації комерційного обліку споживання різних видів енергії; вимоги до державних закупівель енергосервісних послуг; організацію ринку житлово-комунальних послуг; а також базовий закон необхідний для запуску Фонду енергоефективності, який надаватиме фінансову підтримку проектам з енергомодернізації будівель у житловому секторі [2; 5; 11; 13; 15; 17; 19].

Комітетами Верховної Ради України продовжується опрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу» щодо розвитку високоефективної когенерації (від 28.12.2017 № 7465), який відповідає принципам та положенням законодавства ЄС, зокрема Директивам 2004/8/ЄС та 2012/27/ЄС [14].

Водночас Урядом розроблено спеціальну програму кредитування на утеплення будинку та придбання енергоефективного обладнання, що регламентується Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки заходів з енергозбереження через механізм здешевлення кредитів» та Державною програмою підтримки реалізації Енергетичної стратегії України [2]. Крім того, у квітні 2018 року схвалено проєкт Угоди про фінансування заходу «Програма підтримки енергоефективності в Україні – EE4U» [5]. Загальний бюджет проєкту становить 268 млн євро, з яких внески ЄС – 50,00 млн євро, Німеччини – 15 млн євро та України – 203 млн євро. У грудні 2018 року Урядом схвалено проєкт Угоди про надання Європейським Союзом технічної допомоги Україні на суму 54 млн євро для фінансування програми підтримки енергоефективності EE4U-II. Загалом у 2018 році поточний прогрес виконання євроінтеграційних зобов'язань у частині енергоефективності та ЖКГ становив 39 %. Наступним кроком має стати прийняття базового Закону України «Про енергетичну ефективність».

Як було встановлено, в Україні задіяні різні механізми спрямування коштів у енергоефективність, які, крім іншого, відрізняються джерелами коштів та кількістю сторін, задіяних у процесі «виділення коштів кредитором – їх використання». Фінансування більшості програм здійснюється донорами та міжнародними фінансовими організаціями (далі – МФО). До основних проєктів, що фінансуються МФО відносяться:

1. Фонд енергоефективності (у проєкті Уряду).
2. Розвиток муніципальної інфраструктури України - ЄІБ (незв'язний кредит) (KfW).
3. Енергозбереження (НЕФКО).
4. Проєкт Укрсімбанку та МБРР, IQ Energy (ЄБРР, ESP, інше).
5. Демо-Україна (НЕФКО), «Чисте виробництво» (НЕФКО) та позики ЄБРР.
6. Урядова програма «Теплих» кредитів.
7. Пільгове кредитування від фонду молодіжного будівництва.
8. Пряме банківське кредитування [18].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Втім чинні схеми фінансування проєктів енергоефективності в Україні ще потребують удосконалення та доопрацювання, зважаючи на наявні недоліки: важкий механізм управління, що потребує відповідної законодавчої бази; через зарегульовані процедури процес залучення позик триває декілька років; муніципалітети переважно не мають стимулів здійснювати заходи ЕЕ у житловому секторі; високі банківські ставки через банківську маржу та макроекономічну нестабільність; неможливість залучити позики через її високий мінімальний поріг; точкове фінансування дає меншу ефективність; додаткові витрати ресурсів, обмежений бюджет.

Таким же чином потребує доопрацювання і методика розроблення схем теплопостачання, ціль якої – надати органам місцевого самоврядування повноцінний та ефективний інструмент довгострокового планування теплопостачання населених пунктів.

Висновки і пропозиції. Отже, нагальною проблемою реалізації політики енергозбереження в Україні є потреба в проведенні подальших реформ у цій галузі, досягнення в найближчій перспективі показників, які демонструють високорозвинені країни світу, подальше виконання зобов'язань імплементації Угоди України про асоціацію з ЄС, залучення інвестицій в програму енергозбереження для модернізації окремих сегментів виробництва та кінцевого споживання енергії. Для зниження енергоємності необхідною умовою є структурна перебудова економіки в напрямку зменшення частки енергоємних видів діяльності, зростання частки тих секторів, що мають низьку енергоємність та використовують сучасні технології виробництва, обґрунтування джерел та механізмів фінансування енергозберігальних заходів.

Список використаних джерел

1. Абакуменко О. В., Лукашко П. О., Роговий А. В., Забаштанський М. М. Теоретичні засади та практичні аспекти ціноутворення житлово-комунального господарства України. *Проблеми і перспективи економіки і управління*. 2015. № 2 (2). С. 56–63.
2. Енергетична стратегія України на період до 2030 року від 24.07.2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.
3. Жолобецька М. Б. Особливості досліджень економічних збитків від ненадійності системи електропостачання. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб.* 2018. Вип. 63. С. 148–156.
4. Зарубіжний досвід розвитку систем централізованого та автономного тепло- та електропостачання. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/5.-TSentralizovane-ta-avtonomne-terlozabezpechennya.pdf>.
5. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2017 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pro-vikonannya-ugodi-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrainoyu-ta-evropeyskim-soyuzom-za-2017-rik.pdf>.
6. Лук'яшко П. О. Електронергетика як об'єктне поле проведення фінансових досліджень. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1 (6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/172.pdf>.
7. Механізми фінансування заходів енергоефективності в Україні. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Mehanizmi-finansuvannya-zahodiv-energoefektivnosti-v-Ukrai--ni.pdf>.
8. План діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, на 2020 бюджетний рік та два бюджетні періоди, що настають за плановим (2021–2022 роки). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/GK43213>.
9. Положення про Департамент із регулювання відносин у сфері теплопостачання: затв. НКРЕПІ 03.06.2019 р. URL: <https://www.nerc.gov.ua/?id=23972>.
10. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг: Закон України від 09.07.2010 р. № 2479-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.
11. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 р. № 1707-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2118-19>.
12. Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на комунальні послуги: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 № 869. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF#n20>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

13. Про затвердження переліку будівель промислового та сільськогосподарського призначення, об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку та оборони, складських приміщень, на які не поширюються мінімальні вимоги до енергетичної ефективності будівель та які не підлягають сертифікації енергетичної ефективності будівель: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/265-2018-%D0%BF>.

14. Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу: Закон України від 05.04.2005 р. № 2509-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2509-15>.

15. Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання: Закон України від 22.06.2017 р. № 2119-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2119-19>.

16. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 р. № 1540-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

17. Про приєднання України до Статуту Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA): Закон України від 05.12.2017 № 2222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-19>.

18. Про тепlopостачання: Закон України від 02.06.2005 р. № 2633-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2633-15>.

19. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 08.06.2017 р. 2095-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2095-19>.

20. Системно врегулювати питання боргів підприємств теплоенергетики можливо на законодавчому рівні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sistemno-vregulyuvati-pitannya-borgiv-pidpriyemstv-teploenergetiki-mozhливо-na-zakonodavchomu-rivni-alona-babak>.

References

1. Abakumenko, O. V., Lukiashko, P. O., Rohovyi, A. V., Zabashtanskyi, M. M. (2015). Teoretychni zasady ta praktychni aspekty tsinoutvorennia zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Theoretical and practical aspects of the pricing of the housing and communal services of Ukraine]. *Problemy i perspektvy ekonomiky i upravliannia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (2), 56–63 [in Ukrainian].

2. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2030 roku [Ukraine's energy strategy for the period up to 2030] (on July 24, 2013). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.

3. Zholobetska, M. B. (2018). Osoblyvosti doslidzhen ekonomichnykh zbytkiv vid nenadiinosti systemy elektropostachannia [Peculiarities of investigation of economic damage from the unreliability of the electrical support system]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza – Criminalistics and Forensics*, 63, 148–156 [in Ukrainian].

4. Minenerhovuhillia Ukrainy [Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine] (2016). *Zarubizhnyi dosvid rozvytku system tsentralizovanoho ta avtonomnoho teplo- ta elektropostachannia [Foreign experience of the development of centralized and autonomous heat and power supply systems]*. Kyiv. Retrieved from <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/5.-TSentralizovane-ta-avtonomne-teplozabezpechennya.pdf>.

5. Zvit pro vykonannya uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom u 2017 rotsi [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in 2017] (2017). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/provikonannya-ugodi-pro-asotsiatsiyu-mizh-ukrainoyu-ta-evropeyskim-soyuzom-za-2017-rik.pdf>.

6. Lukiashko, P. O. (2019). Elektronerhetyka yak ob'iektne pole provedennia finansovykh doslidzhen [Electrical energy industry as an objective field of the financial research]. *Finansovi doslidzhennia – Financial Researches*, 1 (6). Retrieved from <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/172.pdf>.

7. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine] (2017). *Mekhanizmy finansuvannia zakhodiv enerhoefektyvnosti v Ukraini [Financing mechanisms for energy efficiency measures in Ukraine]*. Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Mehanizmi-finansuvannya-zahodiv-energoefektyvnosti-v-Ukrai--ni.pdf>.

8. Plan diialnosti Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh, na 2020 biudzhetni rik ta dva biudzhetni periody, shcho nastaiut

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

za planovym (2021–2022 roky) [Plan of activities of the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Public Utilities for the 2020 budget year and two subsequent budget periods (2021-2022)]. *Ligazakon*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/GK43213>.

9. Polozhennia pro Departament iz rehuliuвання vidnosyn u sferi teplopostachannia [Position of Department of regulation of relations in the field of heating]. 03.06.2019. Retrieved from <https://www.nerc.gov.ua/?id=23972>.

10. Pro derzhavne rehuliuвання u sferi komunalnykh posluh [On State Regulation in the Sphere of Communal Services]. № 2479-VI (on July 9, 2010). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

11. Pro enerhetychnu efektyvnist budivel [On the energy efficiency of buildings]. № 1707-VIII (on June 22, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2118-19>.

12. Pro zabezpechennia yedynoho pidkhodu do formuvannia taryfiv na komunalni posluhy [On providing a unified approach to the formation of utility tariffs for services]. № 869 (01.06.2011). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF#n20>.

13. Pro zatverdzhennia pereliku budivel promyslovoho ta silskohospodarskoho pryznachennia, ob'ektiv enerhetyky, transportu, zviazku ta oborony, skladskykh prymishchen, na yaki ne poshyriuiutsia minimalni vymohy do enerhetychnoi efektyvnosti budivel ta yaki ne pidlihaiut sertyfikatsii enerhetychnoi efektyvnosti budivel [On approval of the list of industrial and agricultural buildings, energy facilities, transport, communications and defense, warehouses that do not meet the minimum requirements for energy efficiency of buildings and which are not subject to certification of energy efficiency of buildings]. № 265 (on April 11, 2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/265-2018-%D0%BF>.

14. Pro kombinovane vyrobnytstvo teplovoi ta elektrychnoi enerhii (koheneratsiiu) ta vykorystannia skydnoho enerhopotentsialu [On Combined production of heating and electric energy (co-generation) and usage of residual / waste energy potential]. № 2509-IV (on April 5, 2005). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2509-15>.

15. Pro komertsiinyi oblik teplovoi enerhii ta vodopostachannia [On the commercial accounting of thermal energy and water supply]. № 2119-VIII (on June 22, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2119-19>.

16. Pro Natsionalnu komisiiu, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh [On the National Commission for State Regulation in the Fields of Energy and Utilities]. № 1540-VIII (on September 22, 2016). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

17. Pro pryiednannia Ukrainy do Statutu Mizhnarodnoho ahentstva z vidnovliuvalnykh dzherel enerhii (IRENA) [On the Accession of Ukraine to the Statute of the International Renewable Energy Agency (IRENA)]. № 2222-VIII (on December 5, 2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-19>.

18. Pro teplopostachannia [On Heat Supply]. № 2633-IV (on June 2, 2005). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2633-15>.

19. Pro Fond enerhoefektyvnosti: Zakon Ukrainy [About the Energy Efficiency Fund]. № 2095-VIII (08.06.2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2095-19>.

20. Uriadovyi portal [Government portal] (2019). *Systemno vrehuliuvaty pytannia borhiv pidpriemstv teploenerhetyky mozhlyvo na zakonodavchomu rivni [It is possible to regulate systematically the issues of debts of the heat power companies at the legislative level]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/sistemno-vregulyuvati-pitannya-borgiv-pidpriemstv-teploenergetiki-mozhlyvo-na-zakonodavchomu-rivni-alona-babak>.

Жолобецька Марина Борисівна – аспірантка кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Жолобецкая Марина Борисовна – аспірантка кафедри бухгалтерського учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Zholobetska Maryna – PhD student of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: zholobetska@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0873-9777>

ResearcherID: B-8693-2017

УДК 336.761 (477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2019-4(20)-461-468

Олександр Луцкевич

**ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ
НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ**

Александр Луцкевич

**ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ
НА РЫНКЕ ЦЕННЫХ БУМАГ**

Oleksandr Lutskevych

**APPROACHES TO FINANCIAL RISK MANAGEMENT
IN THE SECURITIES MARKET**

Важливим питанням, з яким сьогодні зіткнулися вітчизняні аналітики, є проблема оцінки ризиків саме фінансового ринку, оскільки фінансові інструменти на сучасному етапі розвитку економіки відіграють величезну роль. Саме тому статтю присвячено комплексному вивченню підходів до управління фінансовими ризиками з урахуванням особливостей їх виникнення на ринку цінних паперів.

У процесі аналізу було обгрунтовано, що наявні підходи до вимірювання фінансових ризиків цінних паперів можна об'єднати в чотири різні категорії: підхід на основі номінальної вартості, за мірою чутливості факторів, за мірою ризику на основі розподілу втрат та за мірою ризику на основі сценаріїв. У контексті групування підходів до вимірювання фінансових ризиків цінних паперів було представлено аналіз сучасних методів оцінки ризиків, що дозволило виділити три напрями їх використання: аналіз чутливості ціни активу до зміни зовнішніх умов; оцінка дисперсії і середньоквадратичного відхилення; оцінка ймовірності можливого збитку. Вибір напрямку використання методики конкретним інвестором залежить від його стратегічних переваг по вкладенню коштів і від рівня структурованості ринкового середовища.

Ключові слова: фінансові ризики; ризик-менеджмент; ринок цінних паперів; фондовий ринок; методи оцінки ризиків; міра ризику.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Важным вопросом, с которым сегодня столкнулись отечественные аналитики, является проблема оценки рисков именно финансового рынка, так как финансовые инструменты на современном этапе развития экономики играют огромную роль. Именно поэтому статья посвящена комплексному изучению подходов к управлению финансовыми рисками с учетом особенностей их возникновения на рынке ценных бумаг.

В процессе анализа было обосновано, что существующие подходы к измерению финансовых рисков ценных бумаг можно объединить в четыре разные категории: подход на основе номинальной стоимости, по мере чувствительности факторов, по мере риска на основе распределения потерь и по мере риска на основе сценариев. В контексте группировки подходов к измерению финансовых рисков ценных бумаг был представлен анализ современных методов оценки рисков, позволило выделить три направления их использования: анализ чувствительности цены актива к изменению внешних условий; оценка дисперсии и среднеквадратического отклонения; оценка вероятности возможного ущерба. Выбор направления использования методик конкретным инвестором зависит от его стратегических преимуществ по вложению средств и от уровня структурированности рыночной среды.

Ключевые слова: финансовые риски; риск-менеджмент; рынок ценных бумаг; фондовый рынок; методы оценки рисков; степень риска.

Рис.: 1. Библ.: 11.

An important issue faced by domestic analysts today is the problem of assessing the risks of the financial market, as financial instruments play a huge role in the current stage of economic development. That is why the article is devoted to a comprehensive study of approaches to financial risk management, taking into account the peculiarities of their appearance in the securities market.

In the course of the analysis, it was substantiated that the existing approaches to measuring the financial risks of securities can be grouped into four different categories: a face value approach, a sensitivity factor, a risk based loss distribution and a risk scenario. In the context of grouping approaches to measuring financial risks of securities, an analysis of modern methods of risk assessment was presented, which allowed to distinguish three directions of their use: analysis of the sensitivity of the asset price to changing external conditions; estimation of variance and standard deviation; estimation of probability of possible damage. The choice of the direction of using the methodology by a particular investor depends on its strategic advantages for investing and on the level of structure of the market environment.

Keywords: financial risks; risk management; securities market; stock market; risk assessment methods; risk measure.

Fig.: 1. References: 11.

JEL Classification: E44; D81

Постановка проблеми. Оцінка рівня ризику є одним із найважливіших етапів ризик-менеджменту, оскільки для управління ризиком його необхідно насамперед проаналізувати та оцінити. В економічній літературі немає єдиного підходу до трактування категорії «оцінка ризику», проте в загальному випадку під нею треба розуміти систематичний процес виявлення факторів і видів ризику, їх кількісну та якісну оцінку.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Визначення сутності фінансових ризиків, їхнього характеру та місця виникнення має важливе як теоретичне, так і прикладне значення, оскільки сприятиме створенню ефективної системи стратегічного аналізу фінансових ризиків та дієвої системи управління фондовим ринком.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми управління фінансовими ризиками завжди перебувають у центрі уваги економістів. Фундаментальні засади управління ризиками представлено в працях провідних учених-економістів, зокрема: Х. Абасової, І. А. Бланка, Ю. Брігхема, Л. Гітмана, Я. Горбуненко, М. Гридчина, С. Еммера, Л. Коваленко, Ч. Лі, О. Максимової, Х. Марковіца, М. Міллера, Ф. Модільяні, В. Плаксієнко, А. Поддерьогіна, Дж. І. Фіннерті та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У працях дослідників висвітлено теоретичні підходи та запропоновано універсальні рекомендації щодо управління фінансовими ризиками. Віддаючи належне провідним фахівцям, на сьогодні актуальним питанням є формування підходу до управління фінансовими ризиками з урахуванням тенденцій розвитку ринку цінних паперів.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягають у комплексному вивченні підходів до управління фінансовими ризиками, враховуючи особливості їх виникнення на ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу. Фінансові ризики відіграють найбільш важливу роль у загальному портфелі ризиків на ринку цінних паперів. У процесі диверсифікації та збільшенням обсягів фінансової діяльності рівень фінансових ризиків зростає. Факторами, які впливають на зростання ступеня впливу фінансових ризиків на результати фінансової діяльності, є:

- швидка зміна економічної ситуації в країні;
- зміна кон'юнктури фінансового ринку;
- розширення сфери фінансових відносин;
- поява нових фінансових технологій та інструментів.

У процесі здійснення операцій на ринку цінних паперів ризик може бути притаманний усім його учасникам: інвесторам, емітентам, посередникам. Учасники ринку цінних паперів зобов'язані забезпечувати майнові інтереси власників запорукою, гарантією або іншими способами, передбаченими вітчизняним законодавством, а також страхувати майно та ризики, пов'язані з діяльністю на ринку цінних паперів.

Фінансові ризики на фондовому ринку за операціями з цінними паперами поділяються на системні й несистемні. Системний ризик – це ризик, пов'язаний із падінням ринку загалом. Несистемний ризик – це ризик, пов'язаний із конкретним цінним папером. Такий ризик є диференційованим та з можливістю зменшення, що досягається шляхом вибору цінного папера для інвестування або набору відповідного портфеля цінних паперів з метою забезпечення прийняттого рівня ризику. Чим нижче рівень несистемного ризику, тим вища інвестиційна привабливість цінного папера [3].

Нині важливим питанням для вітчизняних аналітиків є проблема оцінки ризиків саме фінансового ринку, оскільки фінансові інструменти на сучасному етапі розвитку економіки відіграють величезну роль.

Багато в чому сучасні методи управління фінансовими ризиками зумовлені західними напрацюваннями в цій галузі. Західна економічна наука використовує потужний математичний апарат, зокрема розробка математичних моделей, успішне функціонування яких великою мірою залежить від якості обробки наявної інформації.

Нині відбувається наближення вітчизняного підходу до західного в управлінні й дослідженні ризиків.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Сучасні економічні підходи до управління фінансовими ризиками ґрунтуються не на системному підході, а на процесному, основою якого є процес виникнення ризику на певному етапі функціонування ринку цінних паперів. Процес управління фінансовими ризиками на ринку цінних паперів може реалізовуватись на основі активного, адаптивного або консервативного підходів.

Реалізація активного підходу до управління дозволяє випереджати ризикові події, за рахунок безперервного здійснення моніторингу та контролю над ризиками. Адаптивне управління, або адаптивний підхід будується на адаптації до поточної ситуації, що дозволяє контролювати тільки частину ризиків і здебільшого відшкодовувати частину втрат. Як позитивний прояв використання цього підходу можна назвати відносно низькі, у порівнянні з активним підходом, витрати на моніторинг та контроль ризиків. Консервативний підхід заснований на поглинанні вже реалізованих ризиків і їх наслідків; перевагою підходу є мінімізація витрат на прогнозування та управління ризиками, але можуть бути дуже відчутні наслідки збитку, що є недоліком зазначеного підходу до управління ризиками.

Розглядаючи процес управління ризиком, як вітчизняні, так і закордонні дослідники сходяться на думці, що він складається з декількох етапів, і на кожному з етапів дослідження ризику проявляється різною мірою.

Інтерес становлять методи дослідження та аналізу фінансових ризиків.

Наявні підходи до вимірювання фінансових ризиків цінних паперів можна об'єднати в чотири різні категорії:

- підхід на основі номінальної вартості;
- міра чутливості факторів;
- міра ризику на основі розподілу втрат;
- міра ризику на основі сценаріїв.

Підхід на основі номінальної вартості є найстарішим підходом до кількісної оцінки ризику портфеля ризикових активів та ґрунтується на визначенні ризику як суми номінальних цін окремих цінних паперів у портфелі, де кожна номінальна ставка може бути зважена коефіцієнтом, що являє собою оцінку ризикованості широкого класу активів. Перевагою такого методу є його простота. Варіанти цього підходу все ще використовуються в стандартизованому підході правил банківського регулювання Базельського комітету [9].

Міра чутливості факторів визначається через вимірювання чутливості факторів, які дають зміну вартості портфеля для заданої заздалегідь визначеної зміни одного з основних чинників ризику; зазвичай вони визначаються як похідна (в сенсі обчислення). Така оцінка є корисною, оскільки дозволяє проаналізувати надійність вартості портфеля щодо певних чітко визначених подій, але за її допомогою не можна виміряти загальну ризикованість позиції. Крім того, міри чутливості до різних факторів створюють проблеми при агрегації ризиків.

Міра ризику на основі розподілу втрат. Найбільш сучасними мірами ризику в портфелі є статистичні величини, що описують умовний або безумовний розподіл збитків портфеля за певним заздалегідь визначеним горизонтом часу.

Міра на основі сценаріїв. В основі сценарного підходу до оцінки ризику портфеля розглядаються можливі зміни в майбутніх факторах ризику (сценарії): такі як збільшення основних валютних курсів на 10 %, або одночасне зменшення основних індексів фондового ринку на 20 %, або одночасне зростання основних процентних ставок по всьому світу. Ризик портфеля вимірюється як максимальна втрата портфеля за всіма сценаріями, де певні екстремальні сценарії можуть бути зменшені, щоб послабити їхній вплив на результат [6, с. 34–37].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У контексті групування підходів до вимірювання фінансових ризиків цінних паперів доцільним є розгляд таких сучасних методів оцінки ризиків (рис. 1).

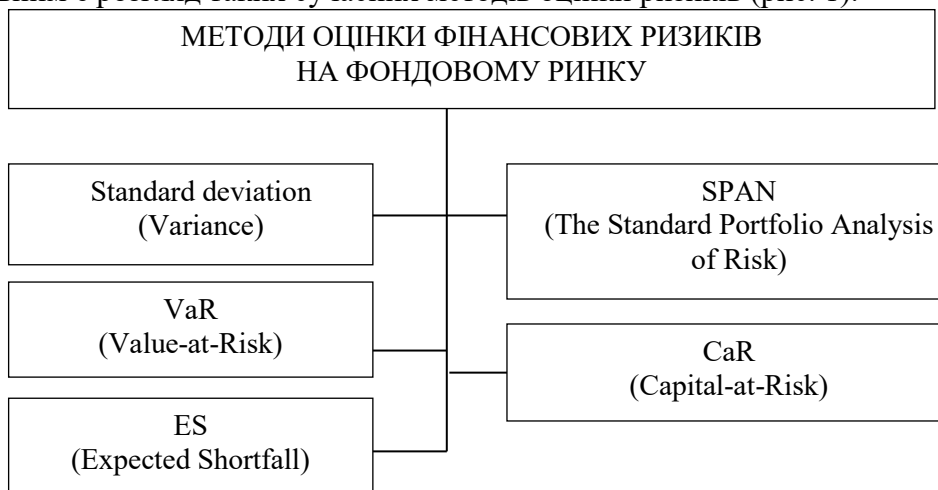

Рис. 1. Методи оцінки фінансових ризиків на фондовому ринку

Джерело: розроблено автором на основі [6, с. 34–37].

Standard deviation (Variance) – метод – є поширеною оцінкою фінансового ризику, що ґрунтується на розрахунку показника статистичної характеристики волатильності ринку «сигма» та розраховується як стандартне відхилення від середнього по вибірці значення (або квадратний корінь із дисперсії вибірки). Широке використання цієї міри значним чином пов'язане з величезним впливом теорії портфеля Марковіца [4], який використовує дисперсію як міру ризику. Зрозуміло, що стандартне відхилення є зрозумілим і простим у використанні для аналітичних цілей. Більш того, найбільшого поширення в ринковій практиці як міри ризику отримало стандартне відхилення, розраховане не за ціною, а за дохідністю інструменту фондового ринку. У конкретний момент часу по конкретному інструменту ціна й дохідність в інформаційному сенсі рівнозначні, оскільки між цими величинами існує взаємно однозначна відповідність. Водночас показник дохідності є більш адекватною характеристикою ринкової кон'юнктури для зіставлення по різних фінансових інструментах [10].

Однак одним з основних недоліків використання такої оцінки є той факт, що за результатами розрахунку неможливо відрізнити позитивні та негативні відхилення від середнього. Тому стандартне відхилення є гарним показником оцінки ризику лише для розподілів (приблизно) симетричних навколо середнього, таких як нормальний розподіл, що не завжди трапляється на практиці [8, с. 44].

Протягом останніх десятиліть активно розроблявся новий підхід до оцінки ризику: мірою ризику була прийнята величина втрат по певній позиції, що оцінюється з певними (стандартними) припущеннями – VaR (Value-at-Risk) оцінка ризику – мабуть, найпоширеніший показник ризику у фінансових установах, є також прийнятим у рамках Базель II [2], а отже, заслуговує на більш детальний розгляд.

При тому, що підсумкова величина ризику, по суті, формується двома джерелами – рівнем схильності до ризику (тобто розподілом ймовірності можливих результатів) базового інструменту й величиною позиції – оцінка ризику у формі можливих втрат по позиції зводить їх в єдиний показник.

Цей показник є досить вдалим поєднанням перерахованих вимог до міри ризику можливостей:

- компактне представлення у вигляді числа робить його зручним для подання в межах фінансової звітності як безпосередньо, так і в поєднанні з іншими показниками, що характеризують діяльність організації, а також із використанням форм візуалізації інформації;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- економічний сенс показника можливих втрат інтуїтивно очевидний як у безпосередньому вигляді, так і в зіставленні з іншими фінансовими показниками, зокрема величиною прибутку, власних коштів, резервів на можливі втрати, обсягом операцій тощо;

- загальноприйнятий механізм встановлення відповідності між можливою величиною втрат і капіталом, необхідним для покриття ризику, дозволяє використовувати цю міру ризику не тільки як інформаційну базу для прийняття рішень, але і як прямий інструмент регулювання обсягів здійснюваних або можливих операцій відповідно до наявної в розпорядженні величини власних коштів;

- використання вартісного показника втрат дозволяє коректно зіставляти, складати оцінки ризиків по різних об'єктах, у тому числі з різною природою ризику. Крім того, можливість оцінки ризику по різних угрупованнях інструментів дає додатково кількісну оцінку ефекту диверсифікації.

У цьому контексті оцінка VaR є не стільки альтернативою окремим мірам ризику, скільки їх комплексним заміщенням.

Але, попри свою популярність, метод VaR має низку суттєвих недоліків, зокрема:

- не враховує можливих великих втрат, які можуть статися з малою ймовірністю;
- заохочує торгові стратегії, які дають хороший дохід при більшості сценаріїв, але іноді можуть призводити до катастрофічних втрат.

Отже, VaR – це статистичний підхід, за допомогою якого можна:

- виміряти ризики в термінах можливих втрат, які співвіднесені з ймовірностями виникнення;

- надати оцінку ризикам, які притаманні різним ринкам;

- ризики окремих позицій можна агрегувати в єдину величину для портфеля цінних паперів, ґрунтуючись на інформації про кількість позицій, волатильність фондового ринку та період підтримки позицій [4, с. 34].

Багатьох недоліків, властивих VaR, позбавлений метод ES (Expected Shortfall): цей метод є більш консервативною мірою оцінки ризику тому, що розглядає втрати, які можуть відбутися з невеликою ймовірністю, і вимагає резервувати більший капітал. Ця міра тісно пов'язана з VaR, сьогодні їй навіть віддають більшу перевагу в ризик-менеджменті; у багатьох джерелах вона має також назву *conditional value at risk (CVaR)*, *average value at risk (AVaR)*, або *expected tail loss (ETL)*. Серед переваг цих методів можна виділити такі:

- можливість вимірювання ризику як величини можливих втрат та співвіднесення з ймовірністю їх виникнення;

- універсальність у вимірюванні та порівнянні оцінки ризику на різних ринках;

- агреговане значення оцінки ризику по портфелю, якщо це необхідно [1, с. 149].

Для учасників біржі існує біржова система розрахунку гарантійних зобов'язань – SPAN-аналіз ризику стандартного портфеля (The Standard Portfolio Analysis of Risk). Оскільки метод SPAN використовується для виділення розмірів гарантійних зобов'язань, його завдання зводиться до визначення максимальних втрат, які може понести портфель за один торговий день у більшості випадків, з імовірністю не менше ніж 95 або 99 % [1, с. 150].

SPAN розглядає шістнадцять сценаріїв можливої зміни ринкової ситуації. Спираючись на них, SPAN формує масив ризикових значень, які, за угодою, є величинами втрат портфеля, що складається лише з одного опціону. Цей масив ризикових значень обчислюється аналітичним відділом біржі щодня (іноді й кілька разів на день) і передається клієнтам, які потребують такої інформації.

На основі отриманих даних уже не викликає жодних труднощів шляхом простих арифметичних операцій розрахувати можливі втрати (виграші) будь-якого реального портфеля однорідних позицій і, визначивши їх максимальне значення, встановити роз-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

мір гарантійного депозиту по такому портфелю. Це і є однією з основних переваг системи SPAN: складні обчислення, пов'язані з моделлю опціонного ціноутворення, виробляються централізовано й одного разу, а інші розрахунки вже настільки елементарні, що не вимагають великих тимчасових або обчислювальних ресурсів.

Аналіз чутливості полягає у визначенні значень ключових параметрів, які можуть поставити під сумнів успіх бізнесу. Дуже важливо встановити, які зміни даних параметрів могли б підвищити очікувану прибутковість.

Stress Testing-метод дозволяє проаналізувати чутливість портфеля цінних паперів до змін параметрів ринку. VaR, за визначенням, орієнтується на очікуваний рівень достовірності (90; 95; 97,5 і 99 %). Same Stress Testing дозволяє аналізувати поведінку портфеля в умовах реалізації ймовірності решти 10; 5; 2,5 і 1 % подій [1, с. 149].

Stress Testing може бути визначений як оцінка низки факторів, які можуть викликати екстраординарні збитки портфеля активів або значно ускладнити управління фінансовими ризиками портфелю, зокрема ризиків ліквідності, кредитного та ринкового. В основі цього методу закладена варіативність підходів до цільової функції, таких як прибутковість або сучасна вартість портфеля залежно від можливої сукупності параметрів ринку (кривої дохідності, волатильності ринкових цін або курсів обміну). [8, с. 71].

Stress Testing дає змогу вирішити проблему різких стрибків і викидів. Це метод аналізу впливу багатьох (якщо не всіх) основних видів параметрів підприємницьких, фінансових, кредитних і інвестиційних ризиків одночасно, таких як зрушення, зміна нахилу або вигини кривої прибутковості, зміна абсолютної величини прибутковості, мінливості й т. ін. Отже, для заданого портфеля можна досліджувати зміну його параметрів (прибутковості, сучасної вартості) як при короткострокових, так і при тривалих змінах ринку, які виражаються в різких і плавних змінах прибутковості інструментів, їх кореляцій аж до моделювання кризових ситуацій [6].

Scenario analysis (аналіз сценаріїв) – це прийом аналізу ризику, який поряд із базовим набором вихідних даних розглядає інші набори даних, які можуть мати місце в процесі реалізації. На основі отриманих результатів складаються два сценарії:

- песимістичний сценарій – «поганий» збіг обставин;
- оптимістичний сценарій – «добрий» збіг обставин.

Крім того, робиться висновок про можливість песимістичного сценарію і пов'язаних із ним втрат.

Імітаційне моделювання – це процедура, за допомогою якої математична модель будь-якого фінансового показника піддається ряду імітаційних прогонів на комп'ютері. Процес імітації складається з такого набору дій:

- створюються послідовні сценарії з використанням вихідних даних, які є невизначеними;
- моделювання здійснюється таким чином, щоб випадковий вибір значень не порушував фактичних діапазонів зміни параметрів;
- результати моделювання аналізуються статистично з тим, щоб оцінити міру ризику.

Метод Монте-Карло, як найбільш поширений метод імітаційного моделювання, є найскладнішим методом розрахунку VaR, проте його точність може бути значно вищою, ніж у інших методів [2, с. 101]. Цей метод має на увазі здійснення великої кількості випробувань у вигляді моделювання розвитку ситуації на ринках з розрахунком фінансового результату по портфелю.

У результаті створення великої чисельності разових моделей буде отримано розподіл можливих фінансових результатів, на основі якого – шляхом відсікання найгірших відповідно до обраної довірчої ймовірності – може бути отримана VaR-оцінка. Основними недоліками методу Монте-Карло є: хибний у реалізації; вимагає потужних обчислювальних ресурсів; важкий для розуміння топменеджерами [1, с. 151].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Оптимізуючи портфель, дуже важливо регламентувати величину капіталу, схильного до ризику втрат у кожній угоді. Для вирішення цього завдання німецькими вченими [7, с. 364–384] була розроблена концепція «капітал під ризиком» (Capital-at-Risk – CaR). Суть методики CaR в тому, що в ній представлений резерв капіталу в цінні папери, встановлений Базельською угодою [3]. Необхідно відзначити, що він не дорівнює величині інвестованого капіталу, це очікувані втрати у випадках, коли торгівля йде не так, як передбачалося. Ця міра ризику визначається декількома факторами, ґрунтуючись на вивченні яких інвестор вибирає величину капіталу для інвестицій: втрати в разі виконання стоп-наказу (наказ «зупинити збитки» – доручення клієнта брокеру продавати або купувати за кращою ціною після зниження або підвищення ринкової ціни до певного рівня, що не вимагає додаткового підтвердження), ймовірність настання умов стоп-наказу, величина премії за ризик.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, можна зазначити, що аналіз наявних методик вимірювання ризику дозволив виділити три напрями їх використання: аналіз чутливості ціни активу до зміни зовнішніх умов; оцінка дисперсії і середньоквадратичного відхилення; оцінка ймовірності можливого збитку. Вибір напрямку використання методики конкретним інвестором залежить від його стратегічних переваг по вкладенню коштів і від рівня структурованості ринкового середовища. При цьому важливим критерієм виступає ранжування ризику інвестором. Проведений огляд літератури показав, що в переважній більшості при низькоструктурованому цільовому ринку таким критерієм є надійність інвестицій. Однак з огляду на специфіку середовища інвестиційної діяльності, методики, що реалізують якийсь один із напрямів, не відповідають вимогам надійності оцінок в оптимізаційній моделі управління фінансовими ризиками на ринку цінних паперів.

Список використаних джерел

1. Абасова Х. А. Современные методы управления финансовыми рисками. *Молодой учёный*. 2010. № 1–2 (13). Т. 1. С. 149–151.
2. Білань Н. С. Оцінювання ризику валютної позиції банку за методом Монте-Карло. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 1(51). С. 101–104.
3. Горбуненко Я. І. Управління інвестиційними ризиками на фондовому ринку України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011. 20 с.
4. Максимова О. Управление рисками. *Финансовый директор*. 2008. № 3. С. 34.
5. Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Особливості розвитку фінансового ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 13–17.
6. Basel Committee on Banking Supervision. The New Basel Capital Accord. 2003. URL: <http://www.bis.org/bcbs/bcbasp3.htm>.
7. Emmer S., Kluppelberg C., Korn R. Optimal Portfolios with Bounded Capital-at-Risk. *Mathematic Finance*. 2002. № 11. P. 365–384.
8. Markovitz H. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments. N.Y., Wiley, 1959.
9. McNeil A. J., Frey R., Embrechts P. Quantitative risk management: concepts, techniques, and tools. London: T&T Pfdouctions Ltd., 2005. 554 p.
10. Modigliani F., Miller M. H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *Amer. Econ. Rev.* June 1958. P. 261–297.
11. Poon S.-H. A practical guide for forecasting financial market volatility. Ser Huang Poon. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2005. 238 p.

References

1. Abasova, Kh. A. (2010). Sovremennye metody upravleniia finansovymi riskami [Modern methods of financial risk management]. *Molodoi uchenyi – Young Scientist*, 1–2 (13) (1), 149–151 [in Russian].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Bilan, N. S. (2016). Otsiniuvannia ryzyku valiutnoi pozytsii banku za metodom Monte-Karlo [Bank's currency position risk assessment using the Monte Carlo method]. *Visnyk ZhDTU – ZhSTU Bulletin*, 1(51), 101–104 [in Ukrainian].
3. Horbunenko, Ya. I. (2011). *Upravlinnia investytsiinymy ryzykamy na fondovomu rynku Ukrainy* [Investment risk management in the Ukrainian stock market]. (Candidate`s thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].
4. Maksimova, O. (2008). Upravlenie riskami [Management of risks]. *Fynansovyi direktor – CFO*, 3, 34 [in Russian].
5. Seliverstova, L. S., Adamenko, I. P. (2018). Osoblyvosti rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Features of development of the financial market of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 9, 13-17 [in Ukrainian].
6. Basel Committee on Banking Supervision. The New Basel Capital Accord (2003). Retrieved from <http://www.bis.org/bcbs/bcbscp3.htm>.
7. Emmer, S., Kluppelberg, C., Korn, R. (2002). Optimal Portfolios with Bounded Capital-at-Risk. *Mathematic Finance*, 11, 365–384 [in English].
8. Markovitz, H. (1959). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. N.Y., Wiley [in English].
9. McNeil, A. J., Frey, R., Embrechts, P. (2005). *Quantitative risk management: concepts, techniques, and tools*. London: T&T Pfoductions Ltd. [in English].
10. Modigliani, F., Miller, M. H. (June 1958). The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *Amer. Econ. Rev.*, 261–297 [in English].
11. Poon, S.-H. (2005). *A practical guide for forecasting financial market volatility*. Ser Huang Poon. Chichester: John Wiley & Sons Ltd. [in English].

Луцкевич Олександр Володимирович – здобувач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Луцкевич Олександр Владимирович – соискатель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Lutskevych Oleksandr – competitor of a scientific degree, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ceo@cex.io

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги **з перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кжною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

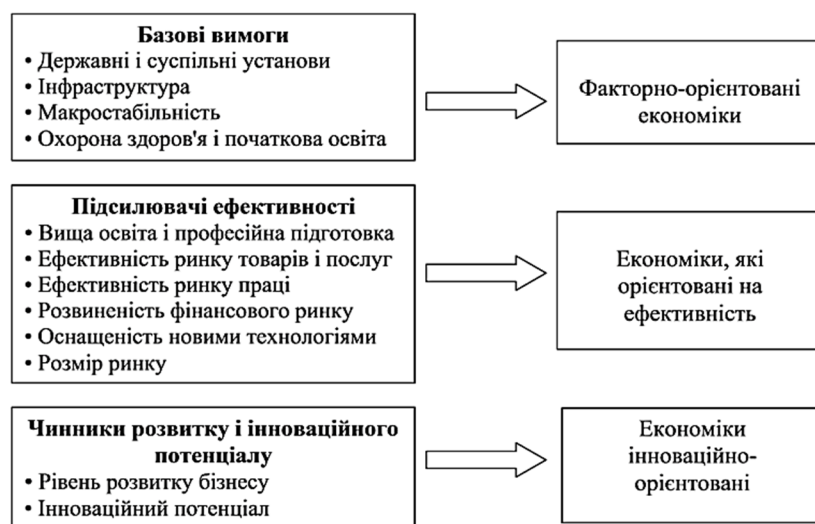

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

Зверніть увагу!

Обов'язковим у статті є посилання на публікації (мінімум на 2 джерела) співробітників ЧНТУ. З переліком робіт для цитування можна ознайомитися в архіві випусків на сайті наукових журналів:

<https://ppeu.stu.cn.ua/?task=readers&l=ua>

<https://fr.stu.cn.ua/>

Також рецензенти можуть самі запропонувати окремі джерела для цитування.

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **55 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Чернігівський національний технологічний університет.

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA428201720313201001201006996

Призначення платежу: за публікацію статті у журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ**7. Контактна інформація.**

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду
дотисувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу
«Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому,
без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами
України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів.
Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

Додаток А

Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ
ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

600-1000
знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!!!!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...**

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал*. 2017. № 3. С. 39–45. *Цитування на науковій праці учених ЧНТУ*
№ 1
2. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с. *Самоцитування – мінімум*
3. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник. Донецьк: ДонДУУ, 2009. 129 с.
4. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
6. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
7. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ: КНЕУ, 2005. 254 с.
8. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
9. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.
10. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.
11. Шкарлет С. М. Діагностика та оцінка конкурентоспроможності підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. № 6. С. 158–164. *Цитування на науковій праці учених ЧНТУ*
№ 2

References

1. Derii, Zh. V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 3, 39–45 [in Ukrainian].
2. Dubyna, M. V. (2018). Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of development of the financial services market based on the formation of the institute of trust: theory, methodology, practice]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
3. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU [in Ukrainian].
4. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
5. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine [in Ukrainian].
6. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation]. № 1861–IV (June 24, 2004). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
7. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv [in Ukrainian].
8. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V. & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
9. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9 (111), 92–98 [in Ukrainian].

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

10. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]*. (Candidate's thesis). National Institute for Strategic Studies, Kyiv [in Ukrainian].

11. Shkarlet, S. M. (2009). *Diahnostyka ta otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Diagnosis and assessment of competitiveness of enterprises]*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 6, 158–164 [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____
_____
_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2019 р.

_____
(підпис)

_____
(підпис)

_____
(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Demkivskyi, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definitsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskyi produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk (Eds.), *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). Donetsk: NHU [in Ukrainian].
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriia «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3 (60), 267–278 [in Ukrainian].
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kyiv: TsNL [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhlyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk under active banking operations]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.
13. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Chernihiv: Vydavets Brahynets O. V. [in Ukrainian].

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел

СТИЛЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ (APA STYLE)

Сфера застосування – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо) Правила бібліографічного опису для списку використаних джерел²

	Схема	Приклади
Книга: 1-7 авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6, & Прізвище7, Ініціали7. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Тymoshuk, M. V. (2004). <i>Vydavnycha sprava ta redahuvannia [Publishing and editing]</i> . Kyiv: In Yure [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Hubbard, R. G., Koehn, M. F., Omstein, S. I., Audenrode, M. V., & Royer, J. (2010). <i>The mutual fund industry: Competition and investor welfare</i> . New York, NY: Columbia University Press.
Книга: 8 і більше авторів	Прізвище1, Ініціали1, Прізвище2, Ініціали2, Прізвище3, Ініціали3, Прізвище4, Ініціали4, Прізвище5, Ініціали5, Прізвище6, Ініціали6 ... Прізвище останнього автора, Ініціали. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво	<u>Україномовне джерело:</u> Moskalenko, V. F., Hulchii, O. P., Hruzivna, T. S., Lekhan, V. M., Pershahen, Y., Khernandes, R. ... Chuiko A. P. (2013). <i>Hromadske zdorovia [Public health]</i> (3rd ed.). Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Zinn, H., Konoracki, M., Buhle, P., Watkins, J. E., Mills, S., Mullins, J. W. ... Komisar, R. (2008). <i>A people's history of American empire: A graphic adaptation</i> . New York, NY: Metropolitan Books.
Книга за редакцією	Прізвище редактора, Ініціали. (Ред.). (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Pchuk, V. P. (Ed.). (2017). <i>Finansove zabezpechennia rozvytku subiektiv pidpriemnytstva realnoho sektoru ekonomiky [Financial support for the development of entrepreneurship in the real sector of the economy]</i> . Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Ophir, A., Givoni, M., & Hanafi, S. (Eds.). (2009). <i>The power of inclusive exclusion</i> . New York, NY: Zone.
Книга: автор-організація	Назва організації. (Рік). Назва книги: Підназва (номер видання). (Но- мер звіту*). Місце ви- дання: Видавництво. *якщо це доречно	<u>Україномовне джерело:</u> Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn [Institute of World Economy and International Relations]. (2012). <i>Derzhava v ekonomitsi Yaponii [The state in the economy of Japan]</i> . Kyiv: Nauka [in Ukrainian]. <u>Англomовне джерело:</u> Peace Corps. (2006). <i>A life inspired</i> . Washington, DC: Author.

² На основі джерела: Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець; редколегія В. С. Пашкова, О. В. Воскобійникова-Гузєва, Я. С. Сошинська, О. М. Бруй; Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Українська бібліотечна асоціація. Електрон. текст. дані. Київ: УБА, 2016. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). 117 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Книга без автора	Назва книги: Підназва. (Рік). (номер видання). Місце видання: Видавництво.	<p><u>Україномовне джерело:</u> <i>Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]</i>. (2015). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].</p> <p><u>Англomовне джерело:</u> <i>Twenty-four hours a day</i>. (2010). Miami, FL: BN Publishing.</p>
Частина книги	<p>Прізвище автора глави, Ініціали. (Рік). Назва глави: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора або укладача (відповідальність*), Назва книги: Підназва (номер видання). (сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.</p> <p>*скорочено</p>	<p><u>Україномовне джерело:</u> Butkevych, O. V. (2013). Teoriia istorii mizhnarodnoho prava [Theory of history of international law]. In O. V. Butkevych, <i>Istoriia mizhnarodnoho prava – History of international law</i> (pp. 10-55). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].</p> <p>Balashova, Ye. (2014). Stratehichni doslidzhennia [Strategic research]. In A. Sukhorukov (Red.), <i>Priorytety investytsiinoho zabezpechennia – Priorities of investment support</i> (2nd ed.). (pp. 5-9). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].</p> <p><u>Англomовне джерело:</u> Grosman, D. (2009). Writing in the dark. In T. Morrison (Ed.), <i>Burn this book</i> (pp. 22-32). New York, NY: HarperCollins Publishers. Farrell, S. E. (2009). Art. In D. Simmons (Ed.), <i>New critical essays on Kurt Vonnegut</i> (p. 91). New York, NY: Palgrave Macmillan.</p>
Багатомі видання	Прізвище автора багатомі праці, Ініціали, & Прізвище редактора, Ініціали (Ред.). (Рік). Назва багатомі праці: Підназва (номер видання). (Діапазон томів). Місце видання: Видавництво.	<p><u>Україномовне джерело:</u> Dubnitskii, V. I., & Buleeva, I. P. (Eds.). (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok [in Russian].</p> <p><u>Англomовне джерело:</u> Milton, J. (1847). <i>The prose works of John Milton</i> (Vol. 1-2). Philadelphia, PA: John W. Moore.</p>
Багатомі видання (окремий том)	Прізвище автора тому, Ініціали. (Рік). Назва тому: Підназва. В Ініціали Прізвище редактора (Ред.), Назва багатомі праці: Підназва (номер видання). (Номер тому, сторінковий інтервал). Місце видання: Видавництво.	<p><u>Україномовне джерело:</u> Mochernyi, S. V. (2000). K (Kontsentratsiia kapitalu) — P (Portfelnyi analiz) [K (Concentration of Capital) – P (Portfolio Analysis)]. In S. V. Mochernyi (Ed.), <i>Ekonomichna entsyklopediia – Economic Encyclopedia</i> (Vol. 2, pp. 100-120). Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].</p> <p><u>Англomовне джерело:</u> Niehuis, S. (2008). Dating. In J. T. Sears (Ed.), <i>The Greenwood encyclopedia of love</i> (Vol. 6, pp. 57-60). Westport, CT: Greenwood.</p>
Автореферат дисертації	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва роботи: Підназва. (Тип роботи з вказівкою наукового ступеня автора). Університет, в якому захищено дисертацію, Місто.	<p><u>Україномовне джерело:</u> Pliashenko, S. M. (2000). <i>Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]</i>. (Doctor's thesis). Sumy State University, Sumy [in Ukrainian].</p> <p><u>Англomовне джерело:</u> Mylott, E. (2009). <i>To flatten her sphere to a circle, mount it and take to the road: The bicycle</i>. (Master's thesis). University at Albany, State University of New York, Albany.</p>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Матеріали конференцій	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва виступу, Відомості про конференцію. Місце видання: Видавництво.	<u>Україномовне джерело:</u> Zahoruiko, I. O. (2016). <i>Makroekonomichni chynnyky bankivskoho marketynhu</i> [Macroeconomic factors of banking marketing], I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia z bankivskoi spravy [I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference on Banking] (Cherkasy, September 16-17, 2016). Cherkasy ChDTU [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Josang, A., Maseng, T., & Knapskog, S. J. (Eds.). (2009). <i>Identity and privacy in the Internet age</i> , 14th Nordic conference on secure IT systems, NordSec 2009. Heidelberg, Germany: Springer Berlin.
Закони, статуту, накази	Назва закону або статуту, або наказу. Номер закону § Номер розділу номер статті. (Рік затвердження).	Serve America Act. 42 U.S.C. § 12501et seq. (2009). Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activity]. № 40–IV (July 4, 2002).
Стаття з журналу	Прізвище, Ініціали. (Рік). Назва статті: Підназва. Назва журналу, Номер журналу, Сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Illiashenko, S. M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potencialu innovaciinoho rozvytku orhanizacii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , 3, 229–241 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Benjamin, A. C. (1960). The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. <i>Journal of Higher Education</i> , 31(9), 471-480.
Стаття з газети	Прізвище, Ініціали. (Дата випуску). Назва статті: Підназва. Назва газети, сторінковий інтервал.	<u>Україномовне джерело:</u> Ishchenko, H. (2016, February 11). Velyka pryvatyzatsiia ahrosektoru ne za horamy? [Great privatization of the agricultural sector is not far off?]. <i>Uriadovyi kurier – Government Courier</i> , p. 5 [in Ukrainian]. <u>Англомовне джерело:</u> Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1.
Електронний ресурс	БО документа*. Взято з http: або doi: * за прикладами. Наведеними вище (книги, журналу, газети і т. д., але без відомостей про місце видання і видавництво)	Illiashenko, S. M., & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf. Ingwersen, P. (1992). <i>Information retrieval interaction</i> . Retrieved from http://www.db.dk/pi/iri. Itzkoff, D. (2010, March 31). A touch for funny bones and earlobes. <i>New York Times</i> , p. C1. Retrieved from www.nytimes.com. Hsueh, C. (2010). Weblog-based electronic portfolios. <i>Educational Technology Research</i> , 58(2), 11-27. doi:10.1007/s11423-008-9098-1.

Примітки:

1. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
2. Назва міста англійською пишеться повністю.
3. Увага! Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу! **Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!**

Рецензія на монографію***Зайцева Юрія Кузьмича, Москаленко Олександри Миколаївни*****«Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства : у 2 кн. – Кн. I. Філософсько-методологічні засади архітекtonіки предмета сучасної політичної економії» : монографія. – Київ : КНЕУ, 2018. – 397, [3] с.**

Економіка й суспільство, глобальна економіка зокрема перебувають у тісному взаємозв'язку та розвиваються швидкісними темпами. Четверта індустріальна революція та суперечності, що нею породжуються, а отже, і соціо-, біо-, техно-, гуманітарні виклики людству впливають на переосмислення загальнолюдських цінностей і ціннісних орієнтирів економічного розвитку суспільства й держави. У цьому зв'язку вихід у світ монографії авторів Юрія Кузьмича Зайцева й Олександри Миколаївни Москаленко є абсолютно нагальним, що викликається об'єктивною необхідністю теоретичної науки відображати економічну дійсність і підтримується практичною важливістю теоретико-методологічного обґрунтування відповідей на актуальні політико-економічні питання. Саме тому актуальність рецензованого монографічного дослідження проявляється в прагненні авторів системно розкрити філософсько-методологічні засади архітекtonіки предмета сучасної політичної економії, пояснити субстанціональні причини розширення її предметного поля, удосконалення методології та практичного застосування в соціально-економічній політиці держав.

Монографія складається з чотирьох розділів, кожен із яких являє собою самостійний ідейно-науковий задум, у межах яких висуваються гіпотези, ідеї, що аналізуються, апробуються, доводяться чи спростовуються. Логіка представлення розділів є вдалою і продуманою, що дає змогу авторам виділити значну сукупність наукових проблем та отримати оригінальні

дослідницькі результати, наукову новизну. У монографії активно використовуються міждисциплінарний, системний, цивілізаційний підходи до аналізу. Варто наголосити, що цивілізаційний підхід і цивілізаційна парадигма забезпечують якісно нову спрямованість думки дослідників у побудові концептуального алгоритму аналізу та моделі постановки проблем у сучасній економіці, створюють її філософське підґрунтя.

У розділі 1 «Ендогенні та екзогенні чинники формування предметного поля та методології сучасної політичної економії» ключовою науковою ідеєю, яка проходить через монографію, є розуміння та висвітлення авторами діалектики співвідношення суб'єктивного мислення практиків в економіці та економічному розвитку, логіка якого є об'єктивною. Автори звертають увагу на те, що за цих умов відбувається формування комплексу суперечностей розвитку сучасної економіки й суспільства, які потребують свого розв'язання і зняття в умовах трансформації ціннісних орієнтирів усіх сторін людського життя та посилення конкуренції на глобальному рівні, швидкості інституціональних змін. При цьому в процесі написання книги автори використовують логіко-історичний метод, що дозволяє їм заглиблюватись у сутність явищ і процесів економіки, що постійно ускладнюється.

У розділі 3 «Актуальні напрями досліджень у полі предмета сучасної політичної економії» автори роблять важливий внесок у розвиток методології сучасної політичної економії. Науковою новизною монографії, що представлено в розділі 3, є виділення та дослідження авторами таких самостійних наукових напрямів, як політична економія постіндустріального суспільства, субстантивістська політична економія Карла Поланьї, інституціональна політична економія Робера Буайє, політична економія глобалізованого суспільства та політична економія посткапіталістичного суспільства. Для вітчизняної науки – це є новітнім підходом і цінним внеском у її розвиток, що посилює інтеграцію у світову економічну науку.

На особливу увагу заслуговує виокремлення авторами в *розділі 4 «Політична економія середнього класу»* релевантного назві розділу напряму сучасної політичної економії, який, на їх думку, окреслює проблемне поле сучасної філософії, економіки та політики середнього класу, визначає парадигму обговорення ключових політико-економічних питань щодо його розвитку, ролі та перспектив, визначає концептуальний і методологічний інструментарій усіх подальших досліджень у цій сфері. Здійснено політично-економічний та емпіричний аналіз середніх класів США, Польщі й України. Водночас політична економія середнього класу, як видно з монографії, виступає ідеологічною наукою і водночас наукою політичною, обстоюючи й пояснюючи інтереси серединних верств населення країни в їх гетерогенності. Ця думка авторів монографії та представлене ними обґрунтування своєї позиції, незважаючи на її виваженість і завершеність, безумовно, має дискусійний характер, що робить рецензовану монографію ще більш цікавою та актуальною.

Очевидно, можна погодитись з авторами щодо їхньої наукової думки, згідно з якою об'єктивна потреба в новому типі моделі економіки зумовлена низкою ендогенних та екзогенних причин, що знайшло своє відображення в обґрунтуванні ними випереджального економічного розвитку як субстанціональної основи сучасної конкурентної економіки. Подібні наукові ідеї, на наш погляд, корелюють з ускладненими викликами глобальній економіці та необхідністю пошуку адекватних відповідей на них.

Вважаємо, що монографія не позбавлена дискусійних поглядів і підходів, а саме, автори формулюють такий актуальний напрям, як політична економія глобалізованого суспільства, у той час як існує більш усталена глобальна політична економія. Однак можна погодитись з авторським баченням, яке, на наше переконання, є піонерним у цьому контексті.

Водночас філософський підхід, використаний і вдало інтегрований авторами в методологію сучасної політичної економії, дозволив збагатити теоретичні та практичні результати цієї монографії. Цей підхід дозволяє глибше пізнавати сутність, розкривати закономірності, закони і тенденції розвитку економічних систем, що враховано при написанні монографії.

Слід зауважити, що монографія є актуальним, завершеним самостійним науковим дослідженням, містить наукову новизну й має практичну значущість. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні дисципліни «Сучасна політична економія» на магістерському рівні та освітньо-наукових програмах доктора філософії з економіки й усіх управлінських спеціальностей.

Вважаємо, що монографія буде корисною для вчених і практиків, що працюють у галузях економіки і фінансів, державного управління, філософії, соціології та політології, водночас, і для молодих учених та всіх, кого цікавлять сучасні проблеми теорії, методології, ціннісних орієнтирів економічної політики та практичної ролі економічної науки.

Усе вищевикладене дає нам можливість надати високу позитивну оцінку монографії «Сучасна політична економія як теоретична основа економічного розвитку суспільства : Кн. I. Філософсько-методологічні засади архітекtonіки предмета сучасної політичної економії» авторів д.е.н., професора Ю. К. Зайцева Ю. К. і д.е.н., професора О. М. Москаленко й наполегливо рекомендувати її для вивчення в наукових та управлінських колах.

Семенець-Орлова Інна Андріївна,
доктор наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (20)

Відповідальні за випуск

Редактор

Комп'ютерне складання та верстання

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смелова

Т. М. Колот

Підписано до друку 24.12.2019. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 56,73.

Тираж 100 пр. Замовлення № 491/19.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.